

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Кримінологічна асоціація України

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ЗАСТОСУВАННЯ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
та ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ
на СУЧАСНОМУ ЕТАПІ**

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Харків, 5 жовтня 2012 р.)

Харків
ХНУВС
2012

УДК [343.1+343.98](477)
ББК 67.9(4УКР)311+67.9(4УКР)62
А 43

Друкується відповідно до розпорядження ХНУВС № 119 від 07.07.12 р.

ОРГКОМІТЕТ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ:

голова – ректор, генерал-полковник міліції Бандурка Олександр Маркович;
секретар – заступник директора з навчально-методичної роботи навчально-наукового інституту права та масових комунікацій Синегубов Олег Васильович;

члени оргкомітету: перший проректор з навчально-методичної та наукової роботи полковник міліції *Голово Олександр Миколайович*; начальник слідчого управління ГУМВС України в Харківській області *Галаван Зіновій Степанович*; директор навчально-наукового інституту права та масових комунікацій *Московець Валерій Іванович*; начальник факультету з підготовки слідчих підполковник міліції *Музичук Олександр Миколайович*; начальник кафедри кримінального процесу факультету з підготовки слідчих полковник міліції *Юхно Олександр Олександрович*; начальник кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії факультету з підготовки слідчих підполковник міліції *Степанюк Руслан Леонтійович*; начальник кафедри кримінального права та кримінології факультету з підготовки слідчих підполковник міліції *Литвинов Олексій Миколайович*; завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики навчально-наукового інституту права та масових комунікацій *Пчолкін Валерій Дмитрович*; завідувач кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології навчально-наукового інституту права та масових комунікацій *Харченко Вадим Борисович*; начальник центру зв'язків з громадськістю підполковник міліції *Щербакова Ірина Василівна*; начальник науково-технічного інформаційно-комп'ютерного центру підполковник міліції *Чесноков Вадим Валерійович*; начальник відділу матеріального забезпечення підполковник міліції *Копаниця Олексій Вікторович*; начальник редакційно-видавничого відділу підполковник міліції *Білоус Петро Олександрович*; начальник відділу організації наукової роботи підполковник міліції *Мірошніченко Оксана Станіславівна*

Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі : м-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.) / МВС України ; Харк. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінологічна асоціація України. – Х. : ХНУВС, 2012. – 668 с. – (Препринт / МВС України ; Харк. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінологічна асоціація України ; 2012).

УДК [343.1+343.98](477)
ББК 67.9(4УКР)311+67.9(4УКР)62

Матеріали викладено в авторській редакції з незначними коректорськими правками.

ЗМІСТ

Олександр Маркович Бандурка АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ У ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ТА ПІДГОТОВЦІ КАДРІВ	15
Ірина Григоріївна Бережна ГАРАНТІЇ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ	20
Сергій Іванович Лекарь ОБ'ЄДНАННЯ ГРОМАДЯН У СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	25
Михайло Миколайович Дивак ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ	28
Віктор Іванович Козицький ПРАВОВИЙ СТАТУС КЕРІВНИКА ОРГАНУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	31
Валерій Юрійович Шепітько ТРАНСФОРМАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ТА ДЕЯКІ ТЕНДЕНЦІЇ КРИМІНАЛІСТИКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	35
Максим Сергійович Цуцкїрїдзе НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ	40
Василь Юрійович Кїкїнчук КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ	43
Олександр Миколайович Музичук ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА УКРАЇНИ	46
Олексій Миколайович Литвинов ТАКТИКА ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИНІВ В КОНТЕКСТІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	50
Олександр Олександрович Юхно ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТАТУСУ КЕРІВНИКА ОРГАНУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ	55
Василь Дмитрович Берназ ЄДИНИЙ РЕЄСТР ДОСУДОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ ТА ЙОГО ПРИЗНАЧЕННЯ	62
Дмитро Петрович Письменний РЕГЛАМЕНТАЦІЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ТА НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ	66

Володимир Іванович Сліпченко ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ТА СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ	74
Анатолій Федотович Волобуєв ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ В НОВОМУ КПК УКРАЇНИ	80
Володимир Вікторович Коваленко ОТРИМАННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	84
Олексій Володимирович Одерій КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ: ДО ДИСКУСІЇ ЩОДО ЕЛЕМЕНТА «ОСОБА ПОТЕРПІЛОГО»	105
Наїра Арсенівна Симонян ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД ЗА ДОТРИМАННЯМ ЗАКОННОСТІ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ	90
Віта Володимирівна Ковальська РОЛЬ І СТАТУС ЗАХИСНИКА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	96
Вадим Борисович Харченко ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ ЩОДО НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ДИСКІВ ДЛЯ ЛАЗЕРНИХ СИСТЕМ ЗЧИТУВАННЯ	99
Артем Євгенович Голубов ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАДИ ЗМАГАЛЬНОСТІ СТОРІН В ПРОЦЕСУАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОСНОВНИХ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	104
Валентина Паєлівна Корж ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВОГО КПК В ПРАКТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ	111
Тетяна Василівна Каткова ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС» ЗА КПК УКРАЇНИ 2012 РОКУ	117
Сергій Олександрович Іваницький ЗУПИНЕННЯ (ВІДНОВЛЕННЯ) ДОСУДОВОГО ТА СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ	122
Валерій Дмитрович Пчолкін СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	125
Сергій Вікторович Слінько ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ДО НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	131
Андрій Васильович Лапкін РЕФОРМУВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ПРОКУРОРА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ПРИЙНЯТТЯ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	134

Сергій Євгенович Абламський	ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ЮРИДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ПОТЕРПІЛОМУ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ	138
Сергій Володимирович Албул	ТЕОРЕТИЧНІ ВАДИ ПРАКТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	144
Олена Ігорівна Антіпова	ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ	149
Анатолій Павлович Антонюк, Олександр Іванович Криводід	ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОРФОЛОГІЇ ВОГНЕПАЛЬНИХ УШКОДЖЕНЬ ОДЯГУ ЗБРОЄЮ З НАБОЄМ 9×18 ПМ В МЕЖАХ БЛИЗЬКОЇ ДИСТАНЦІЇ	152
Андрій Олександрович Антощук	ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ, ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВБИВСТВА МАТІР'Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ	154
Катерина Володимирівна Аріт,	СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ	165
Вадим Миколайович Бабакін	ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ І ОПЕРАТИВНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ	164
Раїса Михайлівна Балац	ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ СЛІДЧИМ ЗАПОБІЖНОГО ПРИМУСУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ВИДИ ТА ПІДСТАВИ	168
Ірина Олександрівна Бандурка	ДЕЯКІ ПОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ДИТИНСТВА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ ЗАСОБАМИ	172
Ганна Сергіївна Бідняк	ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДПИСІВ	175
Володимир Сергійович Бондар	ГАРМОНІЗАЦІЯ ІНСТИТУТУ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	178
Олексій Олексійович Бондаренко	ПІДСТАВИ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ	181
Іван Олександрович Борозенний	ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В РАМКАХ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ВИГОТОВЛЕННЯМ ЧИ РЕМОНТОМ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ТА БОЙОВИХ ПРИПАСІВ	185
Юрій Юрієвич Бражнік	ПРОЦЕСУАЛЬНІ ФУНКЦІЇ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ	189

Богдан Анатолійович Бурбело	ОБСТАВИНИ, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	191
Олена Анатоліївна Вовчанська	ОКРЕМІ СПОСОБИ ПЕРЕВЕЗЕННЯ НАРКОТИКІВ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ	194
Геннадій Миколайович Гапотченко	АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ОСОБИСТОЇ ПОРУКИ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ	198
Андрій Анатолійович Глієвий	ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	205
Геннадій Іванович Глобенко	ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ	210
Дар'я Миколаївна Говорун	ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ПУБЛІЧНОСТІ В КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА	214
Влада Олександрівна Гусєва	ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО МЕТОДИКИ ВИЯВЛЕННЯ ТА ДОКУМЕНТУВАННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ ТА ПРЕКУРСОРІВ	218
Ірина Василівна Гловчук	ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ ЯК ЗАСАДА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	222
Олена Олександрівна Гончарова	НАПРЯМКИ, ФОРМИ ТА ЗАВДАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ	226
Сергій Віталійович Данець	ДОСЛІДЖЕННЯ ОБСТАВИН ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД ЗА ДОПОМОГОЮ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ЛАЗЕРНОГО СКАНУВАННЯ	231
Анастасія Володимирівна Даниленко	МОЖЛИВОСТІ ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ВІДПОВІДНО ДО ПОЛОЖЕНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	238
Анатолій Анатолійович Дворник	СПІВВІДНОШЕННЯ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ, СУДОВОГО ТА ВІДОМЧОГО КОНТРОЛЮ ЗА ЗАКОННІСТЮ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У ПРОЦЕСІ БАНКРУТСТВА	244
Руслан Вікторович Єдин	ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ СЛІДЧОГО З ПРОКУРОРОМ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ	248

Олександр Іванович Жеребко ПИТАННЯ СУТНОСТІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	254
Оксана Валентинівна Захарченко ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СЛІДЧИМ ЕЛЕКТРОННИХ ЗАСОБІВ КОНТРОЛЮ	258
Сергій Олексійович Захарченко СЛІДЧІ ПОМИЛКИ, ЯКІ ДОПУСКАЮТЬСЯ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ	261
Дмитро Дмитрович Заяць ПЕРЕВІРКА ПОКАЗАНЬ НА МІСЦІ ЯК ТАКТИЧНА КОМБІНАЦІЯ	265
Євгеній Вікторович Зозуля ЗНАЧЕННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ТИПОВИХ ОЗНАК ДІЙ ПІДОЗРЮВАНОВОГО ПІСЛЯ СКОЄННЯ ЗЛОЧИНУ ПРИ РОЗРОБЦІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРИМУШУВАННЯ ДО ВИКОНАННЯ ЧИ НЕВИКОНАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ	269
Дарина Андріївна Іщенко ВЗАЄМОПРОНИКНЕННЯ НАУКОВОГО ЗНАННЯ ЯК ОДНА З ПРОВІДНИХ ТЕНДЕНЦІЙ СУЧАСНОСТІ	273
Ірина Валеріївна Калініна ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ У СПРАВАХ ПРО ГОСПОДАРСЬКІ ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПІДРОБЛЕННЯМ ДОКУМЕНТІВ, У СВІТІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	276
Володимир Юрійович Капугін ІНСТИТУТ ЗУПИНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗА НОВИМ КПК	280
Артем Іванович Карпов ПЕРСПЕКТИВА ВИКОРИСТАННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВ	284
Никифор Семенович Карпов ОБ'ЄДНАННЯ І ВИДІЛЕННЯ МАТЕРІАЛІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ	288
Олександр Никифорович Карпов ЗДІЙСНЕННЯ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ КОНТРОЛЮ ЗА ЕКСТРАДИЦІЄЮ ОСОБИ	293
Світлана Аркадіївна Карпова УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	297
Тетяна Василівна Каткова, Андрій Анатолійович Бабич ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧОГО З ПІДРОЗДІЛАМИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В РОЗКРИТТІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ	301
Ніна Іванівна Клименко ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ	306

Світлана Олександрівна Книженко КРИМІНАЛІСТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ	308
Наталія Володимирівна Ковальова СЛІДЧИЙ СУДДЯ, ЯК ПРЕДСТАВНИК СУДОВОЇ ВЛАДИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ	311
Владислав Володимирович Колесников ПОНЯТТЯ «ПОРУШЕННЯ ВСТАНОВЛЕНИХ ЗАКОНОДАВСТВОМ ВИМОГ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ»	315
Ірина Сергіївна Колеснікова АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ	319
Олександр Миколайович Косий ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ ЯК СКЛАДОВІ ЧИННИКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ	322
Олександра Олександрівна Кочура ПРО ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЄЗДАТНОСТІ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПОТЕРПІЛОГО ПРИ ПРОВАДЖЕННІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	329
Наталія Станіславівна Кравченко ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧИХ ТА ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ЗГІДНО НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	335
Олександр Анатолійович Кравченко ЗАГАЛЬНІ УМОВИ ДОПУСТИМОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ТА НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	339
Ігор Олегович Крєпакєв ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТА ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИК	343
Олександр Олександрович Кривцун ПРО НЕОБХІДНІСТЬ РОЗРОБКИ МЕТОДИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ ПО ПІДГОТОВЦІ МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗНАКІВ ДЛЯ ТОВАРІВ І ПОСЛУГ	348
Сергій Сергійович Кудінов ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ ДИПЛОМАТИЧНИХ ПРЕДСТАВНИЦТВ, КОНСУЛЬСЬКИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ ПОВІТРЯНОМУ, МОРСЬКОМУ ЧИ РІЧКОВОМУ СУДНІ, ЩО ПЕРЕБУВАЄ ЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ	350
Олег Борисович Кучерявенко ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ СИМУЛЯЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ SARAT-3 ПРИ ПРОВЕДЕННІ АВТОТЕХНІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В НДЕКЦ ПРИ ГУМВС УКРАЇНИ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	354
Сергій Павлович Лапта ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ СТОРОНИ ЗАХИСТУ З ЕКСПЕРТОМ ЗА НОВИМ	

КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ	370
Олена Володимирівна Ларіна ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ГРАБІЖ ВЧИНЕНИЙ У СПІВУЧАСТІ	373
Ірина Володимирівна Лешукова ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ	376
Ярослав Степанович Ленюк, Аліна Сергіївна Соловійова ПЕРЕДАЧА СЛІДЧОМУ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ МАТЕРІАЛІВ ПРО ОЗНАКИ ЗЛОЧИНУ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ В СВІТІ НОВЕЛ КПК УКРАЇНИ	381
Максим Іванович Леоненко ФУНКЦІОНАЛЬНА СКЛАДОВА ПОБУДОВИ СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ	386
Валерій Іванович Літвінов, Олександр Васильович Сачко СУБ'ЄКТИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ	390
Світлана Миколаївна Лозова, Віталій Віталійович Загорюлько ОЧНА СТАВКА ЧИ ОДНОЧАСНИЙ ДОПИТ ДВОХ ЧИ БІЛЬШЕ ВЖЕ ДОПИТАНИХ ОСІБ ДЛЯ З'ЯСУВАННЯ ПРИЧИН РОЗБІЖНОСТЕЙ У ЇХНІХ ПОКАЗАННЯХ?	393
Борис Євгенович Лук'янчиков, Євген Дмитрович Лук'янчиков КРИМІНАЛІСТИЧНА ТА СУМІЖНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНУ	397
Людмила Анатоліївна Мазур ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОБОТИ ПІДРОЗДІЛІВ КАРНОГО РОЗШУКУ	399
Олександр Юрійович Макаренко ПРАВОВИЙ ПРИМУС У МЕХАНІЗМІ ОХОРОНИ НАДР УКРАЇНИ	402
Тетяна Петрівна Матюшкова ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ	407
Роман Володимирович Мельник КЛАСИФІКАЦІЯ САМОРОБНОЇ ТА ПЕРЕРЕБЛЕНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ	413
Неллі Валеріївна Михайлова ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛОЖЕНЬ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	416
Марина Геннадіївна Моторигіна СУТНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ФУНКЦІЙ	419
Віталій Вікторович Мурза ЗНАЧЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ НАГЛЯДОВОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ	

У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	423
Валерія Олегівна Малярова АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ У СФЕРІ СТАТЕВИХ СТОСУНКІВ	426
Олександр Володимирович Олішевський ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ПІДПАЛІВ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ	431
Тарас Володимирович Омельченко КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ	435
Григорій Володимирович Остафійчук НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ ПОБУДОВИ	438
Тетяна Анатоліївна Пазинич ПРО ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАВОЛОДІННЯМ ЖИТЛОМ	441
Василь Георгійович Пелюшок ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕХНІКИ ТА ГРАФІЧНИХ РЕДАКТОРІВ, ПРИ ПРОВЕДЕННІ ДОСЛІДЖЕНЬ ШТРИХІВ, ЩО ПЕРЕТИНАЮТЬСЯ	443
Сергій Іванович Перепелиця ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРИ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ	446
Артем Вікторович Пшонка ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИЙНЯТТЯМ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	452
Ігор Володимирович Пиріг РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	456
Оксана Василівна Пчеліна КРИМІНАЛІСТИЧНА НАУКА І НОВЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО	460
Ольга Ігорівна Ревенко ЕВОЛЮЦІЯ ОЧНОЇ СТАВКИ ЯК СЛІДЧОЇ ДІЇ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ	462
Юрій Анатолійович Редько ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ СПЕЦІАЛЬНИХ МЕДИЧНИХ ЗНАТЬ ОКРЕМИХ ОБСТАВИН НЕНАЛЕЖНОГО ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ МЕДИЧНИМИ ТА ФАРМАЦЕВТИЧНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ	465
Жанна Леонідівна Рибалко ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВЕДЕННЯ ЄДИНОГО РЕЄСТРУ ДОСУДОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ	468

Вікторія Вікторівна Розальська	РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ЗМАГАЛЬНОСТІ У ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ ТА КПК РЕСПУБЛІКИ ГРУЗІЯ: СПІЛЬНІ ТА ВІДМІННІ РИСИ	472
Вікторія Василівна Рожнова	ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАВДАНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У НОВОМУ КПК УКРАЇНИ	478
Віталій Володимирович Романюк	ОСОБЛИВОСТІ З'ЯСУВАННЯ ОБСТАВИН, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ, У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ	482
Ганна Василівна Рось	КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ	487
Тетяна Іванівна Савчук	КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ТА КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗКРАДАНЬ НА ОБ'ЄКТАХ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ	490
Давид Володимирович Сімонович, Денис Андрійович Сафонов	ОСОБЛИВОСТІ ОКОЛОФУТБОЛЬНОГО УГРУПОВАННЯ: КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ	493
Сергій Олександрович Сичов	ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ПІДОЗРЮВАНОГО ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ	495
Марина Владиславівна Стаматіна	АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСТАВ ТА ПОРЯДКУ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ	499
Євгеній Львович Старіков	МЕТОДИКА ВІДТВОРЕННЯ ОБСТАНОВКИ І ОБСТАВИН ПОДІЇ У СПРАВАХ ПО ДТТ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ МАНЕВРОМ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ	504
Іван Ігорович Статіва	ЯКА ІНФОРМАЦІЯ Є ЗАЯВОЮ ПРО КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ?	511
Микола Володимирович Стаццак	НОВЕ КРИМІНАЛЬНО ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ	516
Руслан Леонтійович Степанюк	ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ У БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ: КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ	519
Богдан Романович Стецюк	КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС В ІСТОРИЧНОМУ РОЗРІЗІ: ВІД «РУСЬКОЇ ПРАВДИ» ДО СУДОВИХ СТАТУТІВ 1864 РОКУ	523
Анна Олександрівна Суховліна	ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ В НОВОМУ КПК	525

Володимир Митрофанович Тертишник	
СУД ПРИСЯЖНИХ: НОВЕЛА КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ	529
Дмитро Михайлович Тимчишин	
ВИКОРИСТАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС ОГЛЯДУ РЕЧЕЙ ЗА ФАКТАМИ ВЧИНЕННЯ ВБИВСТВ	533
Андрій Миколайович Титов, Наталя Василівна Титова	
ЩОДО ЗАЛУЧЕННЯ АДВОКАТА-ЗАХИСНИКА ДО УЧАСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	536
Роман Миколайович Тучак	
ДОКАЗУВАННЯ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ	539
Оксана Іванівна Тригубчак	
ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	542
Володимир Геннадійович Уваров	
НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ ДІЇ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ	546
Оксана Федорівна Федорова	
ПРО ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ ПРО ВБИВСТВА НОВОНАРОДЖЕНИХ ДІТЕЙ	549
Олена Валеріївна Федосова	
ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В НОВОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ	554
Тетяна Григорівна Фоміна	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПІДОЗРЮВАНОГО ПІД ЧАС ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ СКЛАДАННЯМ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТУ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ	561
Ольга Олександрівна Царенко	
ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ НЕПОВНОЛІТНІХ У РОЗРІЗІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	566
Юлія Анатоліївна Чаплинська	
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОЧНОЇ СТАВКИ (ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ)	568
Анатолій Анатолійович Черечук	
ЩОДО ПРОЦЕДУРИ ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПРИСЯЖНИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	573
Христина Вікторівна Черечук	
ОКРЕМІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	577
Руслан Павлович Чича	
ВИВЧЕННЯ ОСОБИ ОБВИНУВАЧЕНОГО В КОНТЕКСТІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	581
Євгеній Анатолійович Чорнобай	
СУД ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ: PROETCONTRA	585

Алла Сергіївна Швидка	
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ОСКАРЖЕННЯ ПОРУШЕННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ	588
Руслан Миколайович Шехавцов	
ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	592
Андрій Михайлович Щербаківський	
ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ	596
Михайло Григорович Щербаківський, Микола Глібович Чернець	
ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА ДО УЧАСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	599
Вікторія Миколаївна Щерба	
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПРИСЯЖНИХ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ	602
Леонід Леонідович Якимовський	
ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ СВІДКА ПРИ ЗАСТОСУВАННІ НОВОГО КПК УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	606
Олександр Олександрович Авдєєв	
СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ	610
Андрій Леонідович Борко	
ПРИНЦИПИ СУДОВОЇ ВЛАДИ	612
Михайло Йосипович Вільгушинський	
АКТУАЛЬНІ ТЕОРЕТИЧНІ, ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СУДІВ З ДЕРЖАВНИМИ ОРГАНАМИ, ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ГРОМАДСЬКІСТЮ	615
Юрій Віталійович Гаруст	
ОРГАНІЗАЦІЯ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ В США	617
Денис Володимирович Кіреєв	
ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА	619
Володимир Трохимович Комзюк	
ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ МИТНИХ ОРГАНІВ	622
Дмитро Володимирович Лазарєв	
ФОРМИ МІЖНАРОДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЩОДО ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ	625
Світлана Юріївна Любімова	
ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ ДО ПРИВАТНИХ ПІДПРИЄМСТВ	627
Аркадій Вікторович Микитась	
КЛАСИФІКАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ШТАТНОЇ РОБОТИ В ОРГАНАХ	

ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ	630
Валерій Іванович Московець СИСТЕМА ПРАВООХОРОННИХ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ	634
Галина Ярославівна Наконечна СТРУКТУРА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН ЗА УЧАСТЮ СУДІВ	638
Кирило Євгенович Петрухін ПЕРСПЕКТИВИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН ЗА УЧАСТЮ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ	642
Ольга Леонідівна Соколенко ЩОДО ПЕРСПЕКТИВ РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ	645
Андрій Андрійович Стародубцев ПОНЯТТЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПІДРОЗДІЛІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ	648
Андрій Олексійович Тищенко ДО ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ В СФЕРІ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ	651
Юрій Миколайович Фролов ОСОБЛИВОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЯК КОЛЕКТИВНИХ СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА	653
Ксенія Олександрівна Чумак ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ПОРУШЕННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	656
Катерина Василівна Шабатько АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ З ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ	659
Вовна Вікторія Андріївна ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НА НОВИМ КПК УКРАЇНИ	662
Іван Олександрович Борозенний ОСНОВНІ АСПЕКТИ ЗАГАЛЬНОЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НАЙБІЛЬШ ПОШИРЕНИХ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	665
Калашник М.В. ПЕРЕБУДОВА ДІЯЛЬНОСТІ МІЛІЦІЇ В УМОВАХ ЗАСТОСУВАННЯ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	668

Олександр Маркович БАНДУРКА,

**ректор Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії
правових наук України, заслужений юрист України,
президент Кримінологічної асоціації України**

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ У ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ТА ПІДГОТОВЦІ КАДРІВ

Розвиток права в історії людства у глобальному сенсі має прогресивний характер. Державні механізми і правові системи в різних країнах упродовж століть розвивалися, удосконалювалися, ставали більш довершеними, складними і відповідними суспільним реаліям. Законодавство удосконалювалося не стільки з точки зору юридичної техніки, скільки з позицій гуманізму, забезпеченості законних прав, свобод та інтересів особи. З часів поділу права на матеріальне та процесуальне, а останнього – на цивільно-процесуальне та кримінально-процесуальне ці галузі невпинно розвиваються. І мірилом успішності цього розвитку є захищеність особи, людини, проголошеної Конституцією України найвищою соціальною цінністю.

Своєрідним водорозділом, етапним моментом розбудови правової системи незалежної України стало саме прийняття Конституції 28 червня 1996 р. За рівнем цей Основний Закон, безумовно, належав до справжніх здобутків вітчизняної політико-правової думки. Тоді багато хто називав його «непрацюючим», декларативним, однак просування нашої країни шляхом демократизації, формування основ цивілізованої ринкової економіки, розбудови правової держави і становлення громадянського суспільства владно диктували удосконалення всіх галузей національного законодавства. З'явилися нові, відповідні вимогам часу і суспільного розвитку Цивільний і Кримінальний кодекси України. Проте кримінальне судочинство продовжувало здійснюватися за радянським, по суті, Кримінально-процесуальним кодексом півстолітньої давності.

Ненормальність такого становища усвідомлювали і науковці, і практики. Однак для того, щоб змінити його, здійснити кардинальне реформування кримінального процесу, необхідні були не лише заклики, дискусії, декларації, а й політична рішучість.

Протягом останніх двох десятиліть здійснювалося кілька спроб розробити та прийняти новий Кримінальний процесуальний кодекс України, який би відповідав кращим європейським зразкам. Необхідність реформування вітчизняного кримінального процесуального законодавства обумовлена тим, що чинний Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 р., на думку багатьох фахівців, не в змозі забезпечити ефективне розслідування злочинів, швидкий та неупереджений судовий розгляд кримінальних справ, гарантувати належне дотримання прав людини у кримінальному процесі, повагу до її особистості.

Кримінальний процес за Кримінально-процесуальним кодексом 1960 року характеризується очевидним обвинувальним ухилом, низькою ефективністю досудових і судових процедур та їхньою надмірною забюрократизованістю. Наші силові відомства з успадкованою плановою системою звітності залишилися неререформованими протягом усього двадцятиріччя незалежності. Покишені сам на сам з пострадянською реальністю, вони не отримали належної суспільної місії. Міліція, СБУ, прокуратура так і не здійснили остаточного й безповоротного переходу від радянської силової моделі до нової якості правоохоронців. Для них і досі залишається невизначеним імператив діяльності – захист прав громадянина чи захист інтересів держави.

Після багатьох дискусій і непевності можновладців політичну волю виявив Президент України В. Ф. Янукович. Саме під його пильним особистим контролем було активізовано законотворчі роботи над новим Кримінальним процесуальним кодексом України. Сумнівів, скептицизму, консервативних поглядів було чимало, та все ж 13 квітня 2012 р. відбулася подія, яка підвела підбили підсумки тривалого етапу розробки і обговорення низки проектів концепції реформування кримінальної юстиції в Україні. Верховна Рада України прийняла новий Кримінальний процесуальний кодекс України. Це був посправжньому революційний крок, значення якого буде оцінено повною мірою через десятиріччя. Від елементів інквізиційного, обвинувального процесу, які залишалися суттєвим пережитком впливів радянської тоталітарної ідеології в праві, законодавець рішуче перейшов до справжньої процесуальної змагальності.

Зміст нового Кримінального процесуального кодексу свідчить про наявність у держави прагнення до новаторства та наближення правового регулювання кримінальної процесуальної діяльності до міжнародних стандартів. Зазначений нормативно-правовий акт у порівнянні з чинним Кримінально-процесуальним кодексом України у цілому є повнішим, прогресивнішим та демократичнішим. Характерною особливістю є те, що в ньому враховано низку сучасних наукових ідей у галузі кримінального процесуального права та тенденцій його розвитку не лише на терені вітчизняної науки, а й максимально повно враховано міжнародний досвід.

Принципово новим для кримінального судочинства є відсутність як поняття порушення кримінальної справи. Як практик з більш ніж півстолітнім стажем служби в органах внутрішніх справ я можу навести величезну кількість драматичних і навіть трагічних прикладів, коли посадовці невинувато і незаконно відмовляли у порушенні кримінальної справи, керуючись прагненням досягти високих цифрових показників оперативно-службової діяльності, передусім розкриваності злочинів. Це ж спонукало горе-правоохоронців приховувати повідомлення про злочини від реєстрації. Нескінченні порушення строків кримінального провадження, повернення справ на додаткове слідство – за всім цим чимало порушених прав громадян, скалічених людських доль, слідчих і судових помилок, зневіра людей у правосуддя і справедливість.

Новий Кримінальний процесуальний кодекс України ставить рішучі перепони цьому свавіллю. Такі інститути як внесення всіх заяв та повідомлень про

правопорушення кримінального характеру до Єдиного реєстру досудових розслідувань, повідомлення про підозру, чітке визначення підстав та порядку слідчих дій, у тому числі негласних (розшукових), слідчі судді, суд присяжних і багато інших є імплементацією у вітчизняне законодавство найпередовіших здобутків світового, і передусім європейського, кримінального процесуально-го права.

Також у новому Кодексі розширено коло суб'єктів кримінального процесу (слідчий суддя, судовий розпорядник, засталодавець) та удосконалено процесуальний статус деяких із них. Відповідно до Кримінального процесуального кодексу потерпілим у кримінальному процесі може визнаватися як фізична, так і юридична особа. Передбачено заходи забезпечення кримінального провадження (судовий виклик, накладення грошового стягнення, тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, арешт майна тощо), запроваджено нові запобіжні заходи (домашній арешт із застосуванням електронних засобів контролю). Модернізовано процесуальний порядок початку досудового розслідування, реалізовано ідею диференціації форм досудового розслідування залежно від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення. Розслідування кримінальних проступків здійснюється у формі дізнання, а злочинів – у формі досудового слідства. Розробники нового Кодексу відмовилися від інституту повернення кримінальних справ на додаткове розслідування, що сприятиме підвищенню якості досудового розслідування. Детально регламентовано особливі порядки кримінального провадження (на підставі угод; у формі приватного обвинувачення; щодо окремої категорії осіб; яке містить відомості, що становлять державну таємницю; на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні тощо), питання міжнародного співробітництва під час розслідування та судового розгляду кримінальних справ, запроваджено інститут відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження.

Загалом мені випало працювати над проектом Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. на всіх стадіях його проходження – і як голові науково-консультативної ради Комітету Верховної Ради України з законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності, і як члену робочих груп Адміністрації Президента України, Верховної Ради України, Міністерства внутрішніх справ України. Значну роботу виконав і колектив науковців Харківського національного університету внутрішніх справ.

Про розробку проекту нового Кодексу, ретельне опрацювання окремих його норм, які цілком можна вважати правовими інноваціями, можна говорити і писати багато. Хоча відзначити хоча б ще одну, вкрай цікаву рису нового Кримінального процесуального кодексу України. Мова йде про доволі рідкісний випадок, коли процесуальне право рішуче впливає на матеріальне. У Кримінальному процесуальному кодексі раніше, ніж у Кримінальному кодексі України, з'являється згадка про інститут кримінальних проступків. Це – суттєвий посыл до змін в теорії кримінального права, його гуманізації. Адже тепер мусить виникнути поняття кримінального правопорушення, яке

за чинним кримінальним законодавством фактично тотожне злочину. Кримінальні правопорушення мають поділятися на злочини і кримінальні проступки. Останні не тягнуть за собою судимість, розслідуються за спрощеною процедурою кримінального провадження і покарання за них у значній мірі має профілактичний характер.

Науковцям, нормо творцям-практикам доведеться чимало попрацювати, швидко, ефективно, кваліфіковано. Крім змін до Кримінального кодексу України, потребують прийняття та змін ще десятки й десятки інших законодавчих актів. Змінюється статус не лише слідчого, а й судді, прокурора, адвоката, і все це вимагає відповідного закріплення в законі. Деякі з них вже прийняті, зокрема й Закон України «Про адвокатуру», деякі ще знаходяться на різних стадіях розробки та прийняття.

Не менш актуальним, а можливо, і найголовнішим завданням сьогодення є практичне впровадження норм нового Кримінального процесуального кодексу України у практичну діяльність органів внутрішніх справ, прокуратури, суду та ін.

Завдання неабиякої складності – навчити курсантів та студентів вищих навчальних закладів системи МВС, а практичних працівників перевчити на ґрунті нового Кримінального процесуального кодексу України. Адже він набуває чинності вже 19 листопада поточного року. І те, щоб органи внутрішніх справ не постали з його впровадженням перед великими труднощами, щоб криміногенна ситуація в державі не загострилася, вирішальною мірою залежить від практичного навчання тих, кому цей Кодекс дуже скоро доведеться застосовувати.

Сьогодні вже ведуться заняття з вивчення та впровадження норм Кримінального процесуального кодексу України в діяльність органів внутрішніх справ. По всій країні здійснюються експерименти на окремих структурних підрозділах, які вже працюють за новим Кримінальним процесуальним кодексом України, і вже сьогодні є перші результати.

Так, за інформацією Головного слідчого Управління МВС України для ефективного здійснення органами внутрішніх справ України своїх функцій, зокрема слідчими підрозділами, вже на початковому етапі (до внесення відомостей до ЄРДР) повинен бути проведений попередній розподіл (керівником органу досудового розслідування) заяв і повідомлень на ті, які містять ознаки злочину чи кримінального проступку, а також доручено відповідному слідчому чи співробітнику іншого підрозділу провадження досудового слідства чи дізнання. В іншому випадку чисельність слідчого апарату МВС необхідно буде збільшити до 30–40 тис. осіб.

При цьому першочерговим є збільшення кількості посадових осіб, наділених повноваженнями керівників органу досудового розслідування (насамперед, заступників начальників СВ), на яких лягатиме основне навантаження по визначенню попередньої кваліфікації кримінального правопорушення.

Також пропонується більш детальний розрахунок чисельності слідчих підрозділів провести з урахуванням пропозицій територіальних підрозділів ОВС (які врахують реальний стан криміногенної ситуації, рівень навантажен-

ня на працівників та інші особливості).

Таким чином, головним завданням на даному етапі є оперативне реагування керівництва МВС України та науковців на пропозиції та можливі зауваження практичних підрозділів органів внутрішніх справ з покращення ефективності їх роботи у зв'язку із введенням у дію нового Кримінального процесуального кодексу України.

Список використаних джерел: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийн. законом № 4651-VI від 13.04.2012. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» № 4652-VI від 13.04.2012. – Х. : Право, 2012. – 392 с.

Одержано 02.10.2012

Ірина Григоріївна Бережна,
народний депутат України, доктор філософії в галузі права,
заслужений юрист України

ГАРАНТІЇ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

Розглянуто проблемні питання реалізації закріпленої в новому КПК України засади забезпечення кримінального провадження – доступу до правосуддя і необхідності удосконалення правової основи функціонування системи судових органів щодо забезпечення доступу до правосуддя.

Ключові слова: правосуддя; доступ до правосуддя; суд; суддя; суд присяжних; мирові суди.

Доступ до правосуддя за сучасних умов розвитку українського суспільства є важливою складовою поняття правової держави. Можливість кожного громадянина України вільно звернутися до суду і вимагати поновлення порушених прав характеризує Україну як правову державу, в якій Конституцією проголошено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю.

Конституція України не тільки закріпила ці соціальні цінності, а й гарантує у ч. 1 ст. 55 і ч. 2 ст. 124 право на судовий захист як необмежене і невідчужуване право кожної особи [1, с. 30, с. 62].

Багатьом аспектам гарантії реалізації права на звернення до суду приділяючи увагу у своїх працях такі науковці, як Ю. В. Білоусов, Л. О. Воскобітова, М. Л. Ентін, В. М. Жуйков, О. Р. Куйбіда, В. М. Лебедев, Д. Д. Луспеник, І. Є. Марочкін, І. А. Приходько, В. М. Сидоренко, В. Є. Чиркін, П. Ф. Шевчук, В. І. Шишкін, С. Г. Штогун, А. Г. Ярема та ін.

Проблеми доступу до правосуддя у кримінальному судочинстві у своїх працях розглядали Ю. М. Грошевий, Є. Г. Коваленко, К. Ф. Гуценко, В. Т. Маляренко, Л. М. Лобойко, О. В. Капліна, П. І. Репешко, Н. В. Сібільова, В. Я. Тацій, В. М. Тертишник, О. Г. Шило та ін. Але їх дослідження були проведені ще до прийняття нового КПК України. Тому розгляд цих проблем у сучасний період розвитку правової системи України є актуальним, що обумовило тему цієї статті.

На сьогодні після прийняття нового КПК України, здобутком якого є законодавче закріплення доступу до правосуддя як конституційної засади кримінального судочинства (п. 14 ч. 1 ст. 7 та ст. 21 КПК) [2, с. 7; с. 11], важливим залишається не тільки усвідомлення і тлумачення цього основного положення, а й вироблення конкретних механізмів його реалізації у практичній діяльності судових та правоохоронних органів.

Доступність судового захисту прав, свобод і законних інтересів людини і суспільства є визначальним чинником ефективності діяльності органів розслідування та судів. Стаття 21 КПК України передбачає, що:

– кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону.

– вирок та ухвала суду, що набрали законної сили в порядку, визначеному

цим Кодексом, є обов'язковими і підлягають безумовному виконанню на всій території України.

– кожен має право на участь у розгляді в суді будь-якої інстанції справи, що стосується його прав та обов'язків, у порядку, передбаченому цим Кодексом [2, с.11].

Доступ до правосуддя у розумінні ст. 21 можна характеризувати наступним чином:

– наявність гарантій свободи звернення до суду за захистом своїх прав і законних інтересів, тому що законом не встановлено будь-яких обмежень одержання судового захисту (ч. 1 ст. 22, ст. 55, ч. 2 ст. 124 Конституції);

– забезпечення розгляду вирішення справи незалежним та неупередженим судом на підставі закону, яке впливає з вимог ст. 9 КПК України;

– розгляд судом справи у розумні строки. КПК України у ст. 28 вперше у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві визначив критерії цього закріпленого в багатьох міжнародно-правових актах поняття «розумності строків», а саме:

1. Під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені цим Кодексом строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень.

2. Проведення досудового розслідування у розумні строки забезпечує прокурор, слідчий суддя (в частині строків розгляду питань, віднесених до його компетенції), а судового розгляду – суд.

3. Критеріями визначення розумності строків кримінального провадження є: 1) складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачених та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо; 2) поведінки учасників кримінального провадження; 3) спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень.

4. Кримінальне провадження щодо особи, яка тримається під вартою, неповнолітньої особи має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово.

5. Кожен має право, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрито.

6. Підозрюваний, обвинувачений, потерпілий мають право на звернення до прокурора, слідчого судді або до суду з клопотанням, в якому викладаються обставини, що обумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені цим Кодексом [2, с. 14–15].

Із цих положень випливають і вимоги ч. 1 ст. 318 КПК України, яка зобов'язує суд провести судовий розгляд і завершити його протягом розумного строку [2, с. 169];

До ознак доступу до правосуддя слід також віднести передбачену законом можливість отримання судового рішення і забезпечення його належного виконання (ч. 6 та 7 ст. 376 та ст. 532 КПК України) і можливість передбаченого Конституцією України (п. 8 ч. 1 ст. 129) апеляційного та касаційного оскарження судових рішень, яке дістало детального врегулювання у нормах 31-ї та 32-ї глав КПК України [2, с. 201–222].

Як бачимо, у новому КПК України доступ до правосуддя знаходить визначення в багатьох статтях. Як вірно зауважує А. В. Лужанський, законодавче визначення основних базисних категорій, включаючи й поняття «доступ до правосуддя», як запорука і реалізація відповідного права є своєрідним «лакмусовим папірцем», який наочно демонструє, наскільки держава є правовою. Таким чином, гарантування державного доступу до правосуддя – це шлях від декларацій до реального забезпечення права звернення до суду [3, с. 301].

Втілення закріплених у законі гарантій доступу до правосуддя потребує створення відповідних умов діяльності судової системи в Україні. А це пов'язано з необхідністю вирішення багатьох правових та організаційно-управлінських питань щодо забезпечення функціонування судової системи.

На думку доктора юридичних наук В. Т. Маляренка, треба змінювати систему судоустрою в Україні і приведення її у відповідність із міжнародними актами. Це, перш за все, стосується змін до Конституції України, яка має відповідати рекомендаціям Парламентської асамблеї Ради Європи 2006 р., в якій зазначається, що всі конституції членів ПАРЄ мають бути приведені у відповідність до Конвенції з прав людини. Наша Конституція була написана у 1996 р., тоді це питання ще не ставилося. Насамперед, наш Основний Закон має бути приведений до європейських стандартів, зокрема, вимогам про «справедливий суд» та «неупереджений суд упродовж розумного строку». В. Т. Маляренко вважає необхідним шукати шляхи зменшення навантаження на суддів, щоб у провадженні судів за рік було не 8,5 млн справ, а у три-чотири рази менше. Навантаження на суддю вищого спеціалізованого суду по 200 справ на місяць, а це щоденно до розгляду 8–9 справ, унеможлиблює своєчасне прийняття законного і обґрунтованого рішення. Він слушно пропонує змінити конституційну норму, за якою під юрисдикцію судів підпадають усі правовідносини в державі. Можна навести багато проблемних питань, які можуть бути врегульовані у досудовому порядку, за рахунок цього можна зменшити кількість справ у судах і навантаження на суддів. Доречно, на його думку, запровадити інститут «мирових суддів», які будуть розглядати незначні справи [4, с. 6].

Ці пропозиції В. Т. Маляренка, судді із багаторічним стажем, заслуговують всілякої підтримки. «Мирові суди» успішно діють у багатьох країнах різних правових систем (зокрема, у Великобританії та Російській Федерації). У них розглядаються нескладні справи про незначні правопорушення, що дозволяє суттєво зменшити навантаження на суддів загальної юрисдикції. Судді цих судів обираються на місцевому рівні, проходять стажування у мирових судах, набувають досвіду і в перспективі можуть бути переведені до судів вищої ланки.

Обговорюючи питання модернізації судоустрою в Україні, А. О. Селіванов, постійний представник Верховної Ради України у Конституційному суді, вва-

жає, що «судову владу не можна залишати без конструктивної правової думки. Перспективи конституційної модернізації відкривають широкі можливості для правової аргументованої думки, яка ґрунтується на реаліях сучасного життя. Не повторюючи загальновідомих оцінок як громадян, так і самих суддів, щодо негативних явищ у судовій системі України, невиконання пункту 13 Резолюції ПАРЄ від 19 травня 2007 р., в якому неприпустимим явищем в Україні вважається систематичне використання неналежним чином судів іншими владними інститутами на всіх рівнях, підтверджується процес руйнування судової системи як ключового демократичного інституту. Хіба можна стверджувати, що сьогодні суди служать Конституції і законам України, повною мірою захищають права і свободи громадян, а судді відправляють правосуддя незалежно і справедливо? Звідки тоді береться упередженість, необ'єктивність до майнового чи посадового стану осіб, які повинні бути рівними перед правосуддям і відповідати по закону?». Він наголошує на необхідності конституційної модернізації судової системи та створенні в державі реальних умов незалежності суддів і підкорення їх тільки закону, яке пов'язане із необхідністю підвищення матеріального утримання і соціального захисту суддів, викорінення випадків втручання органів державної та виконавчої влади у діяльність судів [4, с. 7]. Ці пропозиції заслуговують на підтримку і мають бути враховані Конституційною Асамблеєю у законотворчому процесі щодо змін до Конституції України.

Реалізація засади незалежності суддів пов'язана із створенням належних умов роботи місцевих судів (виділенням відповідних приміщень, обладнання їх сучасною технікою, забезпечення канцелярським приладдям тощо), на які потрібні кошти, яких у бюджеті не вистачає. Тому ці питання мають знайти вирішення під час прийняття Верховною Радою України бюджету на 2013 рік.

Доступ до правосуддя знаходить свою реалізацію і в нормах нового КПК України, що передбачають провадження у суді присяжних (ст. 383–391).

Частина 2 ст. 383 КПК України передбачає, що суд присяжних утворюється при місцевому загальному суді першої інстанції.

На наш погляд, розгляд кримінальних проваджень, що підлягають вирішенню судом присяжних, їх складність та соціальна значущість (можливість призначення судом найсуворішої міри покарання – довічного ув'язнення), потребує значних людських і фінансових ресурсів, більш високої кваліфікації суддів, відповідних приміщень, яких немає у місцевих судах. Тому суди присяжних мають бути підпорядковані діяльності апеляційних судів областей, міст Києва та Севастополя.

Але це питання потребує не тільки виділення відповідних фінансових ресурсів, а й внесення змін до КПК та відповідних правових актів.

Особливої уваги потребує удосконалення кадрового забезпечення суддівського корпусу. Вважаємо, що судді місцевих судів мають обиратися всенародно на строк 5 років із числа осіб, що досягли 30-річного віку і набули певного досвіду роботи в юридичній сфері. Виключення можливості безстрокового призначення на посаду судді буде підвищувати відповідальність суддів і стане суттєвим чинником у боротьбі із суддівською упередженістю і корумпованіс-

тю, які, на жаль, ще мають прояви у суддівській діяльності.

Висновок: закріплення у новому КПК України такої основної засади судочинства, як доступ до правосуддя, обумовлює необхідність створення відповідних умов її реалізації: зменшення кількості справ у місцевих судах за рахунок розв'язання конфліктів у досудовому порядку та створенню і роботі мирових судів; підвищення матеріального забезпечення та соціального захисту суддів, покращення за рахунок держави матеріально-технічного стану судів, вирішення кадрових питань під час призначення на посаду суддів.

Список використаної літератури: 1. Конституція України (з предметними матеріалами). – Х. : Интелект-Прогрес, 2007. – 676 с. 2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – Х. : Одісей, 2012. – 360 с. 3. Лужанський А. В. Гарантії доступу до правосуддя як ознака правової держави / А. В. Лужанський // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць. – О. : Фенікс, 2010. – С. 297–303. 4. Маляренко В. Т. Судоустрій: позитив, недоліки, напрями модернізації // Голос України. – 21 верес. 2012 р. – № 177 (5427).

Одержано 25.09.2012

В статье рассматриваются проблемные вопросы реализации закрепленного в новом УПК Украины принципа доступа к правосудию и необходимости совершенствования правовых и организационных основ функционирования системы судебных органов по обеспечению доступа к правосудию.

Ключевые слова: правосудие, доступ к правосудию, суд, судья, суд присяжных, мировые судьи.

Guarantees of the Access to Justice According to the New Code of Criminal Procedure of Ukraine

The article examines problematic issues of implementation of the principle of access to justice stipulated in the new Code of Criminal Procedure of Ukraine and of necessity of improvement of legal and organizational basis of functioning of the system of judicial bodies in the sphere of ensuring the access to justice.

Keywords: justice, access to justice, court, judge, jury trial, justice's court.

Сергій Іванович Лекарь,

**заступник міністра внутрішніх справ України – керівник апарату,
кандидат економічних наук, заслужений економіст України**

ОБ'ЄДНАННЯ ГРОМАДЯН У СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

В тезах висвітлено місце, роль та особливості діяльності об'єднань громадян щодо забезпечення економічної безпеки держави.

Ключові слова: економічна безпека держави, суб'єкти забезпечення економічної безпеки, недержавні організації, об'єднання громадян.

Забезпечення економічної безпеки держави здійснюються складним комплексом суб'єктів, діяльність яких спрямована на забезпечення ефективності розвитку відповідних соціально-економічних відносин, а також на їх захист від існуючих внутрішніх та зовнішніх загроз. Ефективність забезпечення економічної безпеки держави сьогодні значною мірою пов'язана із вирішенням проблем вдосконалення механізму правового забезпечення цього процесу та із вдосконаленням побудови і функціонування відповідної системи органів, важливу роль серед яких відіграють об'єднання громадян. Стає все більш очевидним той факт, що вирішення проблеми забезпечення економічної безпеки не може бути прерогативою лише державних органів влади. Безперечно, у механізмі забезпечення економічної безпеки головна роль належить саме державі (а основний обсяг безпосередньої діяльності виконує виконавча влада, в межах якої створюються і діють державні органи забезпечення безпеки). Проте питання забезпечення економічної безпеки України є одним з найважливіших національних пріоритетів і вимагає посиленої уваги не тільки представників владних структур, але й громадських і політичних рухів, науковців, широких кіл громадськості.

Об'єднання громадян як ключові суб'єкти недержавної системи економічної безпеки відіграють важливу роль у її забезпеченні. Їх призначення вбачається в тому, щоб якомога надійніше захищати особистість, суспільство і державу від можливих економічних небезпек та загроз, гармонізувати соціально-економічні інтереси людини, суспільства і держави. Громадські об'єднання мають у своєму арсеналі досить широкий спектр засобів, форм і методів впливу на стан забезпечення економічної безпеки, вони в змозі надавати суттєву допомогу державним органам у цьому процесі, а також привертати увагу населення до важливих проблем у даній сфері, створюючи таким чином необхідні передумови для широкої участі громадян у забезпеченні економічної безпеки держави.

Проте сьогодні в Україні зарано говорити про повноцінну систему недержавного забезпечення економічної безпеки, невід'ємною складовою якої є об'єднання громадян, адже наразі в країні ще замало організацій, що опікуються саме даними питаннями. Прикладами недержавних організацій, до сфери інтересів яких тою чи іншою мірою входять питання економічної безпеки, можуть

бути недержавні аналітичні центри: Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова», що здійснює дослідження державної політики у сфері економічної політики, міжнародної та регіональної безпеки; Центр Міжнародної Безпеки та Стратегічних Студій, метою якого є дослідження та програми у галузі міжнародної та національної безпеки, розробка контрзаходів для усунення існуючих та потенційних загроз національним (у тому числі – й економічним) інтересам України; Центр дослідження національної безпеки, метою діяльності якого є дослідження внутрішніх та зовнішніх чинників національної безпеки України та ін.; а також громадські організації: Інститут громадянського суспільства, до напрямків діяльності якого відносяться сприяння становленню та розвитку громадянського суспільства в Україні, правові, політологічні та економічні дослідження; Всеукраїнська громадська організація «Демократична дія», яка у своїй діяльності приділяє увагу темам національної безпеки України, а також інтеграції України в структури європейської та світової безпеки; Громадська організація «Міжнародна антитерористична єдність», у завданнях якої закріплено формування недержавної системи забезпечення національної (у тому числі – й економічної) безпеки, а до основних напрямків діяльності відноситься координація формування та розвитку недержавної складової системи національної безпеки України; Громадське об'єднання «Служба економічної безпеки», діяльність якої спрямована на виконання завдання забезпечення національної безпеки у сфері економічної безпеки, захист людини і громадянина, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз у контексті реалізації державної політики національної безпеки, надання відповідної допомоги підрозділам правоохоронних і силових структур, органам місцевого самоврядування та державним установам.

До головних напрямків розвитку та удосконалення адміністративно-правового регулювання участі об'єднань громадян у забезпеченні економічної безпеки держави можна віднести:

1. Розробку та вдосконалення нормативно-правових актів, які регламентують суспільні відносини у сфері економічної безпеки за участю громадських об'єднань. Вирішення значної кількості проблем, пов'язаних із діяльністю громадських об'єднань у сфері забезпечення економічної безпеки, безпосередньо пов'язане із зміною чинного законодавства, зокрема Законів України «Про основи національної безпеки України», «Про об'єднання громадян», які повинні чітко закріплювати роль та повноваження об'єднань громадян серед інших недержавних суб'єктів, їх місце у загальній системі забезпечення економічної безпеки держави, а також із розробкою нових нормативних актів, що мають закріплювати адміністративно-правові механізми регулювання діяльності об'єднань громадян у сфері забезпечення економічної безпеки, визначати основи їх взаємодії із органами державної влади, а також механізми здійснення громадського контролю у даній сфері.

2. Вдосконалення системи взаємодії органів державної влади з інститутами громадянського суспільства, у тому числі – з об'єднаннями громадян. Забезпечення ефективного зв'язку об'єднань громадян з державними елементами системи забезпечення економічної безпеки передбачає утворення і розвиток низки

координаційних органів, експертних, консультативних рад при органах виконавчої влади, діяльність яких пов'язана із забезпеченням економічної безпеки. Деякі науковці наголошують також на необхідності існування єдиного координуючого органу як методичного та організаційного центру, яким, наприклад, може бути створений при РНБО України Центр недержавного забезпечення національної безпеки, або Незалежна громадська консультативна рада, яка б складалася з представників українського і міжнародного експертних співтовариств. Удосконалення механізму адміністративно-правового забезпечення економічної безпеки на регіональному рівні може відбуватися також шляхом створення місцевих рад національної безпеки та оборони, які були б підпорядковані місцевим державним адміністраціям та Раді національної безпеки та оборони України. Створення таких органів допоможе підвищити ефективність роботи та створить дієві механізми забезпечення економічної безпеки.

3. Запровадження системи громадського контролю за діяльністю органів державної влади у сфері забезпечення економічної безпеки. Приміром, у Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України, відзначається, що активна діяльність інститутів громадянського суспільства сприятиме зміцненню законності, гарантії додержання прав і свобод людини і громадянина, адекватності системи національної безпеки загрозам національним інтересам та економічним можливостям держави. Проте, і сам механізм громадського контролю потребує удосконалення шляхом: своєчасного і достовірного інформування суспільства про діяльність у цій сфері органів державної влади; проведення громадської експертизи проєктів нормативно-правових актів, концепцій і програм з питань національної (у тому числі – й економічної) безпеки та врахування її висновків; створення громадських експертних рад при органах виконавчої влади, які діють у сфері забезпечення економічної безпеки; широкого залучення громадськості до обговорення найбільш гострих проблем економічної безпеки в ході опрацювання відповідних державних рішень.

Таким чином, формування сучасної системи економічної безпеки повинне відбуватися на основі органічного поєднання її державної та недержавної складових. Сьогодні очевидним є той факт, що забезпечення економічної безпеки не може бути ефективним без активної участі в ньому інститутів громадянського суспільства і, зокрема, таких, як громадські організації політичні партії та профспілки.

Одержано 26.09.2012

В тезисах изложено место, роль и особенности деятельности объединений граждан по обеспечению экономической безопасности государства.

Ключевые слова: экономическая безопасность государства, субъекты обеспечения экономической безопасности, негосударственные организации, общественные объединения.

The present article is devoted to research of the place and role of civil associations in the system of subjects of providing the economic security of the state.

Keywords: economic security of the state, subjects of providing of economic security of the state, non-governmental organizations, civil associations.

Михайло Миколайович Дивак,**начальник Департаменту кадрового забезпечення МВС України,
кандидат юридичних наук**

**ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Статтю присвячено характеристиці управління персоналом органів внутрішніх справ, розглянуто основні принципи та завдання такого управління.

Ключові слова: управління, персонал, принципи управління, завдання управління, органи внутрішніх справ.

Реформування органів внутрішніх справ відповідно до міжнародних вимог та стандартів правоохоронної діяльності неможливе без ефективного правового регулювання та якісної організації роботи з персоналом органів внутрішніх справ, які виконують значний обсяг як правоохоронних, так і забезпечувальних завдань та функцій. Вельми актуальною ця проблематика вбачається саме для органів внутрішніх справ, які виконують найбільшу кількість правоохоронних завдань, від якості здійснення яких залежить не лише рівень злочинності, а й життя та здоров'я осіб населення держави та самих працівників правоохоронних органів. Належне забезпечення персоналу безпосередньо впливає на плинність кадрів в ОВС, переміщення по службі, кар'єрний ріст, рівень забезпечення особистої безпеки під час виконання службових завдань тощо. Управління персоналом дає змогу: підвищити результативність та ефективність правоохоронної діяльності в цілому, зокрема в результаті зменшення необґрунтованих матеріальних та фінансових витрат, а також часу на виконання тих чи інших правоохоронних функцій; врахувати потреби населення у конкретних публічно-сервісних послугах, які надаються ОВС та забезпечити належну їх якість; забезпечити прозорість прийняття управлінських рішень в ОВС та підвищити їх ефективність; забезпечити формування позитивного як внутрішньодержавного, так й міжнародного іміджу ОВС України.

Отже, на сучасному етапі реформування вітчизняної системи органів внутрішніх справ особливого значення набуває такий важливий аспект кадрової політики, як управління персоналом.

Питанням кадрового забезпечення органів внутрішніх справ присвячені дослідження багатьох сучасних вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких: М.І. Ануфрієв, О.М. Бандурка, В.М. Бесчастний, А.М. Клочко, Л.М. Колодкін, А.Т. Комзюк, П.Б. Коптєв, Ю.Ф. Кравченко, Н.П. Матюхіна, В.А. Мінаєв, Г.М. М'якішев, В.М. Плішкін, О.Ю. Синявська, А.А. Стародубцев, А.В. Фатула, В.М. Шамаров та ін. Методологічні засади управління персоналом органів внутрішніх справ розглядалися у працях В.О. Соболева, В.Д. Сущенка, В.С. Четверікова, організаційний механізм професійної підготовки персоналу органів внутрішніх справ розглядали В.С. Венедиктов, М.І. Іншин, В.А. Петухов, В.В. Посметний, В.Ф. Сухарев та ін. Але, незважаючи на таку багатоаспектність вивчення даного явища, цілісної

картини стосовно принципів управління персоналом органів внутрішніх справ у нових соціально-економічних і політичних умовах наразі немає. Потреба перегляду основних принципів функціонування системи управління персоналом пояснюється різними обставинами, як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, у тому числі – істотним розширенням предметного змісту кадрової роботи, збільшенням обсягу повноважень основних суб'єктів діяльності, збільшенням обсягу завдань, розв'язуваних кадровими апаратами в сучасних умовах, недостатньою правовою регульованістю процесів відбору й розміщення керівних кадрів органів внутрішніх справ, слабким рівнем узагальнення передового міжнародного досвіду формування керівних кадрів та ін.

Отже, метою даного дослідження є уточнення принципів управління кадровим забезпеченням, визначення їх видів та системи, а також окреслення пріоритетних напрямків подальшого вдосконалення управління персоналом органів внутрішніх справ.

Провідне місце в системі управління персоналом органів внутрішніх справ займають принципи управління, тобто такі загальнозначущі вихідні положення, в яких визначаються об'єктивні закономірності управлінської діяльності, її спрямованість, тенденції та основні цілі. У принципах управління закладено необхідні умови діяльності суб'єктів управлінських відносин. Принципи синтезують в собі соціальні закони і конкретні підходи до їх реалізації на практиці, забезпечують інтеграцію окремих видів управлінської діяльності в різних підрозділах системи управління, їх взаємоузгодженість, спрямованість на розв'язання існуючих проблем.

Принципи управління персоналом органів внутрішніх справ України доцільно поділити на дві основні групи: загальні (основні) та спеціальні (специфічні).

Основні принципи, що стосуються управління персоналом, безпосередньо спираються на загальні принципи управління, до яких відносяться принципи об'єктивності, системності, комплексності, науковості і компетентності, актуальності, інформаційної достатності, несуперечливості управлінських рішень, ефективності, стимулювання.

Вихідними для управління персоналом органів внутрішніх справ є основні принципи, встановлені у нормативно-правових документах, – перш з все, у Конституції України (яка закріплює загальні принципи пріоритету прав і свобод людини і громадянина, законності, гласності, рівності), Законі України «Про державну службу» (що закріплює такі головні принципи управління, як служіння народу України, демократизм і законність, гуманізм і соціальна справедливість, професіоналізм і компетентність, ініціативність, персональна відповідальність), а також Законі України «Про міліцію» (що закріплює принципи законності, гуманізму, гласності, поваги до особи, соціальної справедливості) та інших нормативно-правових актах різного рівня. Дані основоположні принципи, закріплені в конституційних, органічних законах та відповідних нормативних актах виступають основою нормотворчості у сфері управління, відіграючи роль головних орієнтирів у формуванні всієї системи управління, гарантують логічність, послідовність, безперервність та збалансованість процесу управління персоналом органів внутрішніх справ.

Стосовно діяльності органів внутрішніх справ кадрова політика має свої особливості, які виявляються у специфічних принципах, що складаються на основі аналізу практичної діяльності суб'єктів державного управління. До групи спеціальних принципів управління персоналом органів внутрішніх справ відносяться такі: наукова обґрунтованість потреби органів та підрозділів внутрішніх справ у працівниках тієї чи іншої кваліфікації, професіоналізм, компетентність, поєднання єдиноначальності та колегіальності, відповідальність, ієрархічність, ретельність відбору та вивчення працівників за їх діловими і моральними якостями; своєчасне оновлення кадрів, оптимальне поєднання чисельності досвідчених та молодих працівників; поєднання довіри і поваги до працівників органів внутрішніх справ з принциповою вимогливістю до них; соціально-правовий захист працівників органів внутрішніх справ.

Таким чином, узагальнення підходів до визначення основних принципів управління персоналом органів внутрішніх справ, розгляд їх змісту та взаємозв'язку дає змогу дійти висновку, що основною його особливістю стає гуманістична спрямованість та орієнтація на міжнародні стандарти. Саме гуманістичні та демократичні принципи управління стають визначальними на сучасному етапі модернізації діяльності системи органів внутрішніх справ.

Як підсумок, слід зазначити, що процес удосконалення управління персоналом органів внутрішніх справ України повинен супроводжуватися наступними заходами: розроблення та прийняття Концепції кадрового забезпечення ОВС, проведення загальної систематизації нормативно-правих актів, які регулюють кадрове забезпечення ОВС шляхом їх кодифікації; розроблення науково обґрунтованої потреби кожної галузевої служби у спеціалістах відповідного рівня; прийняття на службу висококваліфікованих, компетентних та професійних кадрів, проведення постійного їх професійного навчання, підготовки та перепідготовки; продовження реформування системи добору, комплектування, підготовки та перепідготовки особового складу; підвищення фінансового-матеріального та соціально-побутового становища працівників ОВС.

Одержано 27.09.2012

Стаття посвячена характеристике управления персоналом органов внутренних дел, рассмотрены основные принципы и задачи такого управления.

Ключевые слова: управление, персонал, принципы управления, задачи управления, органы внутренних дел.

The paper investigates human resource management of internal affairs, the basic principles and objectives of this administration.

Keywords: management, personnel management principles, task management, law enforcement.

**ПРАВОВИЙ СТАТУС КЕРІВНИКА ОРГАНУ ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ**

Безпосередня належна діяльність керівника слідчого підрозділу по керівництву досудовим розслідуванням є важливою складовою забезпечення якості, законності та повноти досудового розслідування. Прорахунки керівника слідчого підрозділу в управлінській діяльності в переважній більшості випадків мають більш негативні наслідки, ніж в інших системах державного управління. Роль і значення керівника слідчого підрозділу як учасника кримінального судочинства полягає саме у тому, щоб належним чином організувати кримінально-процесуальну діяльність очолюваного підрозділу та, використовуючи передбачені законом засоби, здійснювати керівництво досудовим розслідуванням, забезпечувати його якість, повноту, всебічність та об'єктивність. Неналежний контроль з боку керівників слідчих підрозділів призводить до порушень конституційних прав і свобод громадян. Зокрема, протягом 2011 р. за незадовільну організацію службової діяльності, безконтрольність за поведінкою підлеглих до відповідальності притягнуто 778 керівників слідчих підрозділів.

Прийнятий 2012 р. Кримінальний процесуальний кодекс України [1] докорінно змінює існуючий порядок здійснення досудового розслідування. Не в останню чергу це стосується й правового статусу керівників слідчих підрозділів.

На сьогоднішній день правовий статус керівника органу чи підрозділу ОВС закріплено цілим рядом нормативних документів: Законом України «Про міліцію» [2], Дисциплінарним статутом органів внутрішніх справ України [3], Положенням про Міністерство внутрішніх справ України [4]; Положенням про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ України [5] та цілим рядом інших відомчих нормативних актів системи МВС.

Керівник як особа, яку наділено владними повноваженнями і яка має певний вплив на підлеглих, є центральною фігурою в будь-якому колективі. Діяльність сучасного керівника є багатоплановою. Вона поєднує діяльність по визначенню основних цілей організації, а також шляхи їх досягнення, стратегії розвитку: це і вплив на підлеглих, і виконання певних функцій як стосовно підлеглих і організації в цілому, так і стосовно вищих органів. Нарешті, діяльність керівника передбачає і певний тип спілкування у стосунках з особами – учасниками управлінських відносин [6, с. 100].

Слід відзначити і те, що в науковій літературі не склалося єдиної точки зору щодо розуміння категорії «керівник», те саме стосується і чинних нормативних актів. У Дисциплінарному статуті ОВС, Положенні про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ та Положенні про органи досудового слідства в системі Міністерства внутрішніх справ України терміни «керівник» і «начальник» розглядаються як синоніми. Новий

КПК України оперує лише терміном «керівник органу досудового розслідування», до числа яких відносяться й начальник Головного слідчого управління, слідчого управління, відділу, відділення органу внутрішніх справ.

Будучи одним із елементів системи управління персоналом, керівники органів внутрішніх справ одночасно виступають як суб'єкти і об'єкти управління. Як суб'єкти управління керівники виконують усю сукупність управлінських функцій (планування, організація, координація, керівництво, контроль), використовують різні методи управлінського впливу на працівників підпорядкованих їм підрозділів тощо. У той же час вони самі є об'єктом управлінського впливу (як безпосереднього, так і опосередкованого – через систему стимулюючих заходів) з боку вищих керівників та кадрових апаратів [7, с. 128].

Успішне розв'язання поставлених перед слідчим підрозділом завдань щодо всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин кримінальної справи залежить, насамперед, від особистих якостей керівника органу досудового слідства. У системі органів внутрішніх справ України керівниками слідчих відділів призначаються найбільш досвідчені слідчі того ж слідчого підрозділу, які користуються авторитетом серед підлеглих, а також і серед вищих керівників слідчих підрозділів. Однак треба враховувати, що не кожен талановитий слідчий – професіонал, який успішно розслідує складні кримінальні справи, може бути начальником слідчого підрозділу, успішно керувати його діяльністю.

У діяльності керівників слідчих підрозділів щодо управління персоналом можна виділити чотири самостійних напрямки, що складають зміст їх функціональних обов'язків: 1) безпосереднє керівництво слідчим підрозділом, яке доцільно поділити на дві підгрупи: а) загальне керівництво слідчим підрозділом; б) робота з персоналом слідчого підрозділу; 2) ведення обліків, складання звітів та аналіз слідчої роботи; 3) здійснення контрольних функцій; 4) здійснення процесуальних повноважень.

Одним із основних напрямків керівництва персоналом слідчого підрозділу є контроль за його діяльністю. Так, начальник слідчого підрозділу здійснює контроль за: дотриманням плану-графіка розслідування кримінальних справ; станом розслідування кримінальних справ, у яких закінчився двомісячний термін, вживає заходів щодо їх вирішення в максимально стислі строки; кількістю, своєчасністю і обґрунтованістю прийнятих рішень про зупинення слідства у кримінальних справах; обґрунтованістю порушення кримінальних справ; обґрунтованістю і достовірністю даних про розслідування злочинів і кримінальних справ та об'єктивністю відображення відомостей в облікових документах і статистичних звітах; перевіряє якість і своєчасність виконання окремих доручень слідчих у кримінальних справах, узагальнює результати їх виконання; щомісячно організовує перевірки зберігання вилучених з місць подій слідів, інших речових доказів та їх повне й ефективне використання в розкритті злочинів.

Що ж стосується здійснення керівником слідчого підрозділу процесуальних повноважень, то відповідно до ст. 39 нового КПК України його наділено повноваженнями, які можна розцінювати як організацію досудового розсліду-

вання. Хоча керівник органу досудового розслідування уповноважений здійснювати процесуальні дії, зокрема ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування, давати слідчому письмові вказівки, які не можуть суперечити рішенням і вказівкам прокурора; вживати заходів щодо усунення порушень вимог законодавства у випадку їх допущення слідчим; погоджувати проведення слідчих (розшукових) дій та продовжувати строк їх проведення у випадках, передбачених цим Кодексом; здійснювати досудове розслідування, користуючись при цьому повноваженнями слідчого. Але повноважень із процесуального керівництва досудовим кримінальним провадженням він не має [8].

Існування інституту керівництва досудовим слідством (як і процесуальної фігури начальника слідчого відділу) неодноразово зазнавало різкої критики, в тому числі й з огляду на порушення процесуальної самостійності та незалежності слідчого. Однак із цим не можна погодитись.

Навпаки, не потрібно протиставляти один одному інститут керівництва досудовим слідством і процесуальну самостійність слідчого, оскільки вони є різними «гранями» одного й того самого явища, що в теорії кримінального процесу іменується кримінальним переслідуванням. Мета керівництва у кримінально-процесуальній сфері й мета самостійної діяльності слідчого в цій же сфері присвячені загальному інтересу – досягненню завдань кримінального судочинства по конкретній кримінальній справі.

На нашу думку, керівник слідчого підрозділу не повинен мати широких повноважень, пов'язаних із процесуальним керівництвом слідчим. На начальника слідчого підрозділу доцільно покласти обов'язки з організації провадження у справах (розподіл справ між слідчими, створення групи слідчих та ін.), взаємодії з іншими правоохоронними органами.

Новим КПК України, на нашу думку, не досить вдало врегульовано процесуальну компетенцію начальника слідчого відділу по керівництву досудовим слідством. Зокрема, аналіз ст. 39 КПК свідчить, що «керівник органу досудового розслідування» (на відміну від «начальника слідчого відділу» – ст. 114¹ КПК України) позбавляється навіть можливості оскаржувати вказівки прокурора, що значно погіршує його процесуальне становище. При цьому, відповідно до ч. 3 ст. 39 КПК невиконання керівником органу досудового розслідування законних вказівок і доручень прокурора тягне за собою «передбачену законом відповідальність» – тобто кримінальну відповідальність, як це визначено «Прикінцевими положеннями». Наявність подібних норм є неприпустимою і порушує принцип «персональної» відповідальності. Адже, як правило, прокурор у більшості випадків надсилатиме письмові вказівки саме на адресу керівника органу досудового розслідування та вимагатиме здійснення контролю за їх виконанням слідчими, що йому організаційно підпорядковані.

З цього приводу виникає закономірне питання, якщо у керівника у підпорядкуванні десятки чи сотні слідчих, яким чином він зможе проконтролювати виконання вказівок прокурора та чому саме він (не виступаючи «процесуальним керівником» розслідування) має нести за їх невиконання кримінальну відповідальність.

У той же час позитивним слід визнати положення нового КПК України сто-

совно права прокурора на ініціювання перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених цим Кодексом, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування (на відміну від положення ст. 227 КПК 1960 р., яким передбачено за прокурором право безпосереднього відсторонення слідчого від посади). Ці зміни додаткового підкреслюють статус керівників слідчих підрозділів ОВС. Крім того, тільки Генеральний прокурор України, його заступники, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя і прирівняні до них прокурори своєю вмотивованою постановою мають право доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, у тому числі слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування.

Як підсумок, слід зазначити, що реформування системи органів досудового слідства України, виконання покладених на них завдань щодо всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин кожної кримінальної справи, забезпечення прав і свобод фізичних та юридичних осіб висувають нові вимоги щодо особистих і професійних якостей працівників керівної ланки органів досудового слідства, зумовлюють необхідність підвищення їх ролі у системі управління персоналом слідчих підрозділів, рівня їх управлінської компетенції.

Список використаних джерел: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : від 13.04.2012 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – Ст. 1370. 2. Про міліцію : закон України від 20.12.1990 № 565-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-12>. 3. Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України : закон України від 22.02.2006 № 3460-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-15>. 4. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : указ Президента України від 31.07.2012 № 462/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462/2012>. 5. Про затвердження Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ : постанова Кабінету міністрів УРСР від 29.07.1991 № 114 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/114-91-п>. 6. Бандурка О. М. Управління в органах внутрішніх справ України : підручник / О. М. Бандурка. – Х. : Ун-т внутр. справ, 1998. – 480 с. 7. Ізбаш К. С. Організаційно-правові засади роботи з персоналом органів досудового слідства МВС України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Ізбаш Катерина Сергіївна. – Х., 2008. – 190 с. 7. Толочко О. Права природа процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням / О. Толочко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 2. – С. 60–64. 8. Мірковець Д. М. Деякі аспекти співвідношення інституту керівництва досудовим слідством із самостійністю та незалежністю слідчого / Д. М. Мірковець // Забезпечення законності в діяльності органів дізнання та досудового слідства : матеріали I наук.-практ. конф. (Луганськ, 25 берез. 2011 р.) / Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка ; [редкол.: Л. В. Черечукіна, О. Г. Русанова]. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. – С. 62.

Одержано 21.09.2012

Валерій Юрійович Шепітько,

завідувач кафедри криміналістики Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України

ТРАНСФОРМАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ТА ДЕЯКІ ТЕНДЕНЦІЇ КРИМІНАЛІСТИКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Звернено увагу на новели кримінального процесуального законодавства та деякі тенденції реформування органів досудового слідства в сучасних умовах. Встановлено взаємозв'язки між процесуальною формою та криміналістичними засобами. Підкреслено важливість виокремлення функцій розслідування злочинів.

Ключові слова: кримінальний процесуальний кодекс, досудове слідство, тенденції криміналістики, засоби криміналістики, слідча дія.

Сучасний етап розвитку державності в Україні характеризується прагненням до стандартів європейської спільноти, впровадження демократичних інституцій, удосконалення чинного законодавства. Протягом понад двадцять років національна юридична система знаходиться у стані перманентного реформування. Суттєві зміни відбуваються і в кримінально-процесуальному законодавстві, здійснюється реконструювання процесуальної форми, а також уже відбулося прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України.

Кардинальні зміни спрямовані на впровадження реальних змагальних засад до кримінального судочинства, побудову нової моделі кримінального процесу. Реформування стосуються, безумовно, й органів досудового розслідування, а також тих засобів, прийомів та методів, що ними використовуються.

Активізація наукових дискусій з проблем реформування судових та правоохоронних органів зумовлена прийняттям нового КПК України. Аналіз пропонує змін свідчить про відсутність належної стратегічної концепції їхнього реформування, запозичення положень з різних процесуально-правових систем та створення на цій підставі достатньо спірного «конгломерату норм». Прослідковується негативна тенденція щодо змінення реальних повноважень та компетенції слідчого, надання йому невластивих функцій. Новим КПК України передбачено можливість проведення негласних слідчих (розшукових) дій, перенесення деяких аспектів слідчої діяльності до судової сфери, позбавлення слідчого можливостей самостійно здійснювати збирання і формування доказової бази по справі; встановлюється розподілення досудового розслідування на процеси розслідування злочинів і кримінальних проступків.

Криміналістика виконує, у певному сенсі, забезпечувальну функцію кримінального процесу. Реалізація кримінально-процесуальних норм здійснюється завдяки використанню криміналістичних засобів у різних ситуаціях. Найбільш ефективно проведення слідчих дій залежить від того, що відноситься до них, яка їх система. Від установлених в законі слідчих дій залежать засоби

криміналістики: криміналістичні прийоми, їх системи, типові тактичні операції. Зокрема, в новому КПК України фактично «втрачені» деякі традиційні слідчі дії: очна ставка, перевірка показань на місці, виїмка, призначення експертизи. Але до КПК України внесено значну кількість негласних слідчих (розшукових) дій. Разом з тим, який їх реальний механізм реалізації та за допомогою яких криміналістичних засобів вони будуть здійснюватися – на сьогодні залишається невирішеним.

Трансформація процесуальної форми впливає на подальші перспективи розвитку криміналістики, можливості розроблення наукових криміналістичних рекомендацій. Процесуальні приписи і криміналістичні рекомендації взаємозумовлені. Кримінальний процес визначає межі застосування тактичних прийомів, науково-технічних засобів, інформаційних технологій (ІТ), методичних рекомендацій, встановлює порядок проведення слідчих та судових дій тощо [15, с. 13]. Р. С. Белкін зазначає, що встановлюючи процесуальну процедуру слідчих і судових дій, кримінально-процесуальний закон не може відповісти на питання, відповідь на яке цілком залежить від ситуації, що формується: як, в який спосіб, за допомогою яких засобів та методів має бути проведена слідча дія у даних умовах. Цю відповідь надає криміналістика, пропонуючи слідчому, дізнавачу та суду арсенал засобів, прийомів, способів провадження слідчих дій, наповнюючи, таким чином, процесуальну форму реальним діяльним змістом [7, с. 23, 24].

Пропозиції різного роду процесуальних приписів повинні узгоджуватися з майбутньою ефективною діяльністю відповідних суб'єктів, які мають сприяти (або не перешкоджати) економії процесуальних засобів, відповідати положенням наукової організації праці. Зміни в кримінально-процесуальному законі кінцевою своєю метою передбачають покращення якості діяльності відповідних суб'єктів-правозастосувачів. Справедливим є висловлювання О. Я. Баєва, який підкреслює, що «закон достатньо стабільний і піддається змінам для покращення своєї якості лише у тих випадках, коли внаслідок узагальнення репрезентативного масиву кримінальних справ, а також аналізу думок компетентних експертів стає вочевидь необхідність таких змін» [5, с. 24].

Взаємопроникнення норм кримінально-процесуального права та засобів криміналістики достатньо чітко відображається в слідчій практиці. В. І. Комісаров зазначає, що криміналістика аналізує закон, але не в цілях розроблення рекомендацій з його удосконалення (хоча в окремих випадках такі рекомендації можуть обґрунтовуватися з позиції криміналістики), а в цілях з'ясування сутності, спрямованості закону, щоб своїми засобами, прийомами, методами сприяти більш ефективній його реалізації. Без механізму реалізації норм КПК закон бездіє [12, с. 15].

В кримінально-процесуальній літературі, особливо останнім часом, звертається увага на необхідність подальшого удосконалення процедури судового контролю під час досудового розслідування [11, с. 179]. При цьому достатньо нагадати, що необґрунтоване внесення змін до кримінально-процесуального законодавства впливає на можливість використання тактичного арсеналу слідчого, обмежує його вільний вибір або призводить до свавілля. Зокрема,

передчасне введення так званого інституту «судового контролю», суттєво обмежило слідчу діяльність і вплинуло на процесуальну самостійність слідчого.

Прагнення перебудувати усю слідчу діяльність передбачає одержання відповідей на такі запитання: хто є суб'єктом цієї діяльності, які органи можуть її здійснювати, які засоби можна задіювати та на якому етапі? Слідча діяльність за своєю природою є пізнавальною. У процесі такої діяльності вирішуються розумові завдання, що сприяють оперативному одержанню інформації про злочин і злочинця. Питання про реальну самостійність слідчого набуває все більшого значення у зв'язку із збільшенням кількості відомств, в яких існують слідчі апарати [10, с. 108]. Тому кримінально-процесуальне законодавство має бути оптимальним, спрямованим на встановлення такого порядку, який дозволить об'єктивно і своєчасно зібрати інформацію, встановити винуватих осіб, відновити справедливність. Перетворення кримінально-процесуального порядку не повинно бути хаотичним, необхідно враховувати мету слідчої діяльності, її функції та засоби здійснення, а також кінцевий результат.

У зв'язку з демократизацією кримінального процесу, прагненням впровадити змагальний процес до стадії досудового провадження пропонується переглянути функціональне призначення слідчого та обмежити його лише обвинувальною функцією, створити формулу «слідчий – обвинувач», тобто він виконує діяльність сторони обвинувачення. Дана позиція прослідковується й у новому КПК України. Відповідно до Глави 3 нового КПК України слідчого органу досудового розслідування (ст. 40) вже віднесено до сторони обвинувачення.

У змагальному процесі важливим є розмежування функцій учасників на функції обвинувачення, захисту та вирішення справи за сутністю. На досудовому слідстві таку схему або конструкцію важко визнати ідеальною. Доцільно відзначити існування й такої функції, як *функція розслідування злочинів*. В іншому випадку слідчі завжди будуть виявляти обвинувальний ухил. З другого боку, складно уявити рівність сторін на досудовій стадії провадження по справі. Виходить, що у такому випадку слідчий буде збирати лише докази обвинувачення, а захисник докази захисту – шляхом так званого «паралельного розслідування». А. Р. Белкін ставить питання: «Чи можуть взагалі на досудових етапах руху кримінальної справи бути забезпечені рівність і змагальність сторін?». І далі зазначає, що без радикального змінення існуючої моделі досудового слідства «рівність і змагальність сторін на цих етапах кримінальної справи – фактично лише юридичні фікції» [6, с. 39].

Дискусійною на теперішній час залишається проблема визначення мети та кінцевого результату розслідування, прагнення до встановлення істини по справі. Існують позиції, які заперечують можливість встановлення об'єктивної істини в кримінальному судочинстві або пропонують замінити її іншою категорією – істина формальна (процесуальна, судова, слідча) [13, с. 22, 23].

Справедливість розслідування не може бути забезпечена без встановлення (доказування) фактів, що відображають об'єктивні обставини події, що є предметом розслідування. Пошук істини є антиподом так званого «обвинувального ухилу» [14, с. 357]. В. С. Бурданова зазначає, що об'єктивна істина ви-

знається встановленою, коли доказується повна відповідність між тим, що передбачалося (моделювалося), і тим, що встановлено, не залишаючи при цьому ніяких сумнівів [8, с. 15].

Виключення істини з цілей кримінального процесу, безумовно, вплине й на сутність науки криміналістики. Мова йде про те, які закономірності тоді буде вивчати криміналістика? У літературних джерелах висловлюється думка про те, що криміналістика виникла і розвивається як наука, що сприяє своїми положеннями діяльності правозастосовних органів по встановленню істини в судочинстві, відправленню правосуддя і запобіганню злочинам. Відповідно до цього криміналістика вивчає саме ті закономірності дійсності, які виявляються в галузі діяльності дізнавача, слідчого, суду, експерта-криміналіста по встановленню істини (виділено нами. – В. Ш.) в судочинстві [2, с. 148].

Засоби криміналістики можуть бути використані різними суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності. Так, розподіл функцій в кримінально-процесуальній галузі передбачає правомірним постановку питання про «тактику прокурорської діяльності», «тактику суду (судді)», «тактику захисту». У сучасних умовах недостатньо дослідженою в теоретичному плані виступає судова тактика, тактичні особливості судового слідства, тактичні прийоми проведення судових дій (перехресного допиту, очної ставки в суді, пред'явлення для впізнання та ін.).

Викликає заперечення підхід тих учених-криміналістів, які вважають, що криміналістична тактика повинна забезпечувати своїми засобами лише сторону обвинувачення. Так, В. Д. Зеленський підкреслює, що дослідження тактики захисту по кримінальним справам – це не криміналістика [9, с. 201]. Т. В. Авер'янова зазначає, що захист обвинуваченого (підозрюваного) – об'єкт іншої науки... [1, с. 72–73]. Більш того, помилковою уявляється позиція про віднесення захисника (адвоката) до «суб'єктів протидії слідству».

Захист повинен здійснюватися в межах закону та професійної етики. Тактика професійного захисту по кримінальним справам має розглядатися як підсистема криміналістичної тактики [3, с. 7, 8]. У цьому аспекті М. О. Баєв справедливо вказує, що істина в кримінальному судочинстві досягається в результаті розроблення проблем, що складають її предмет, не однією, а обома сторонами – і обвинуваченням, і захистом – шляхом кримінально-процесуального дослідження злочину, а потім презюмується вироком, що набув законної сили [4, с. 9].

Таким чином, зв'язок норм кримінально-процесуального закону і засобів криміналістики є двостороннім. Необґрунтовані зміни процесуального порядку негативно впливають на реалізацію засобів, прийомів та методів криміналістики. Впровадження реальних засад змагального кримінального процесу передбачає – своєчасне розроблення та належне забезпечення науково обґрунтованими технічними, тактичними і методико-криміналістичними засобами його суб'єктів.

Список використаних джерел: 1. Авер'янова Т. В. О тактике защиты и социально-психологической характеристике / Т. В. Авер'янова // Актуальні проблеми криміналістики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 верес. 2003 р.) – Х.

: Гриф, 2003. – С. 72–73. 2. Архипова И. А. О предмете криминалистики / И. А. Архипова, Р. С. Белкин // Ученые-криминалисты и их роль в совершенствовании научных основ уголовного судопроизводства : материалы вузов. юбил. науч.-практ. конф. (к 85-летию со дня рожд. Р. С. Белкина) : в 2 ч. – Ч. 1. – М. : Акад. упр. МВД России, 2007. – С. 148. 3. Баев М. О. Тактические основы деятельности адвоката-защитника в уголовном судопроизводстве России (теория и практика) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Баев М. О. – Воронеж, 2005. – С. 7–8. 4. Баев М. О. Тактические основы деятельности адвоката-защитника в уголовном судопроизводстве / М. О. Баев. – Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 2004. – С. 9. 5. Баев О. Я. Уголовно-процессуальное исследование преступлений: система и ее качество / О. Я. Баев. – М. : Юрлитинформ, 2007. – С. 24. 6. Белкин А. Р. УПК РФ: конструктивная критика и возможные улучшения. Часть 1. Общие положения и принципы уголовного судопроизводства. – Изд. 2-е, доп. / А. Р. Белкин. – М. : МГУПИ, 2010. – С. 39. 7. Белкин Р. С. Уголовный процесс. Криминалистика. Судебная экспертиза / Р. С. Белкин // Ученые-криминалисты и их роль в совершенствовании научных основ уголовного судопроизводства : материалы вузов. юбил. науч.-практ. конф. (к 85-летию со дня рожд. Р. С. Белкина) : в 2 ч. – Ч. 1. – М. : Акад. упр. МВД России, 2007. – С. 23–24. 8. Бурданова В. С. Поиски истины в уголовном процессе / В. С. Бурданова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – С. 15. 9. Зеленский В. Д. О защитнике как субъекте противодействия / В. Д. Зеленский // Расследование и противодействие ему в составительском уголовном судопроизводстве: процессуальные и криминалистические вопросы : сб. науч. трудов. – М. : Акад. упр. МВД России, 2007. – С. 201. 10. Зеленский В. Д. О некоторых вопросах уголовно-процессуального закона, влияющих на организацию расследования / В. Д. Зеленский // Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации – проблемы практической реализации : матер. Всерос. науч.-практ. конф. (г. Сочи, 11–12 окт. 2002 г.). – Краснодар : Изд-во Кубан. ун-та, 2002. – С. 108. 11. Капліна О. В. Проблеми реформування судових і правоохоронних органів України та створення належного механізму їх функціонування / О. В. Капліна // Реформування судових і правоохоронних органів України: проблеми та перспективи : матеріали наук.-практ. конф., 14 трав. 2010 р. / ред. колегія: В. В. Сташич (голов. ред.) та ін. – Х. : Одиссей, 2010. – С. 179. 12. Комиссаров В. И. Криминалистическая тактика: история, современное состояние и перспективы развития / В. И. Комиссаров. – М. : Юрлитинформ, 2009. – С. 15. 13. Печников Г. А. Проблемы истины на предварительном следствии / Г. А. Печников. – Волгоград, 2001. – С. 22–23. 14. Трухачев В. В. Объективное и полное исследование обстоятельств дела как принцип уголовного судопроизводства / В. В. Трухачев, В. Е. Федорин // Юридические записки. – Вып. 18 : Современный этап развития российского государства: на пути к «сильному» или правовому государству? – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2005. – С. 357. 15. Шепитько В. Ю. Криминалистика : курс лекций / В. Ю. Шепитько. – Изд. 3-е. – Харьков : Одиссей, 2009. – С. 13.

Одержано 04.10.2012

Обращено внимание на новеллы уголовного процессуального законодательства и некоторые тенденции реформирования органов досудебного следствия в современных условиях. Установлены взаимосвязи между процессуальной формой и криминалистическими средствами. Подчеркнута важность выделения функции расследования преступлений.

Ключевые слова: уголовный процессуальный кодекс, досудебное следствие, тенденции криминалистики, средства криминалистики, следственное действие.

НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ

---

13 квітня 2012 року Верховна Рада України прийняла новий Кримінальний процесуальний кодекс України, яким передбачається ряд змін. Одним із нововведень являється інститут «Негласні слідчі (розшукові) дії», який містить чіткий перелік таких процесуальних дій, чого не передбачено чинним Кримінально-процесуальним кодексом України.

Чинним КПК України негласні слідчі (розшукові) дії не передбачаються, у зв'язку з чим порядок проведення оперативно-розшукових заходів, які проводяться під час досудового розслідування, регламентуються Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» [5].

Так, шляхом включення глави 21 «Негласні слідчі (розшукові) дії», законодавець поставив за мету врегулювання порядку проведення таких процесуальних дій.

Зокрема, статтею 40 нового КПК України значно розширене коло повноважень слідчого, до яких, зокрема, належить:

проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, встановлених КПК;

можливість доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;

звернення за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій [2].

Відповідно до статті 246 нового КПК негласними слідчими (розшуковими) діями визнається різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню та проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб [4].

Вперше в кримінально-процесуальній доктрині на законодавчому рівні закріплено вичерпний перелік негласних слідчих (розшукових) дій, до яких законодавець відносить: аудіо- та відеоконтроль особи (ст. 260), накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261), огляд і виймка кореспонденції (ст. 262), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння (ст. 267), установаження місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268), спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269), аудіо- та відеоконтроль місця (ст. 270), контроль за вчиненням злочину (ст. 271) та виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 262).

Новий КПК змінює ситуацію докорінно, оскільки ті дії, які раніше називались оперативно-розшуковими, пропонується називати негласними слідчими (розшуковими). Згідно з ч. 3 ст. 246 нового КПК рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий, прокурор, слідчий суддя. Так, відповідно до ч. 6 ст. 246 нового КПК, право проводити негласні слідчі дії надається слідчому, прокурору або за їхнім дорученням співробітникам оперативних підрозділів. Проте на проведення деяких негласних слідчих (розшукових) дій, передбачених статтями 260, 261, 262, 263, 264, 267, 268, 269, 271, 274 нового КПК необхідно отримати дозвіл слідчого судді, але у цій частині принципово нічого не змінюється, оскільки на сьогоднішній день на проведення аналогічних дій, передбачених Законом України «Про оперативно розшукову діяльність», необхідно отримати дозвіл суду [5]. Враховуючи характер та особливості оперативно-розшукових заходів, дозвіл на їх проведення, відповідно до чинного КПК України, надається суддею Апеляційного суду, що також передбачено і новим кримінальним процесуальним законодавством, стосовно негласних слідчих (розшукових) дій.

Крім цього, необхідно звернути увагу на допустимість доказів у кримінальному провадженні, одержаних в результаті проведення тієї чи іншої негласної слідчої (розшукової) дії.

Так, у ст. 252 нового КПК встановлено порядок фіксації ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій, які повинні відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбачених КПК України. За результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії складається протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки. Тобто процедура проведення негласної слідчої (розшукової) дії, порівняно з оперативно-розшуковими заходами, спрощується, що усуває додатковий механізм легалізації та сприяє оперативності використання документів, складених за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Це означає, що негласна слідча (розшукова) дія стане звичайною процесуальною дією та буде повноцінно використовуватися нарівні з уже звичними слідчими діями [4].

У зв'язку з цим Міністерством внутрішніх справ України спільно з Генеральною прокуратурою України розроблено бланки та взірці відповідних процесуальних документів, які з 19 листопада поточного року активно використовуватимуться при застосуванні нового кримінального процесуального законодавства, що значно полегшить роботу слідчих та прокурорів.

Варто відзначити, що на підставі ч. 1 ст. 256 нового КПК, результати негласних слідчих (розшукових) дій використовуватимуться при доказуванні на тих самих підставах, що й результати проведення інших слідчих дій.

Необхідно зазначити, що чинне кримінально-процесуальне законодавство не зобов'язує суб'єктів оперативно-розшукової діяльності повідомляти осіб, щодо яких здійснювалось проведення таких заходів. Новим КПК України вирішено цю проблему. Так, відповідно до ст. 253, особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник повинні бути письмово повідомлені про це прокурором або за його дорученням слідчим. Конкретний

час повідомлення визначається з урахуванням наявності або відсутності загроз для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб, які причетні до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Відповідне повідомлення про факт і результати негласної слідчої (розшукової) дії повинні бути здійснені протягом дванадцяти місяців після її припинення, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом.

Отже, дані положення нового КПК України є гуманними з огляду на те, що обмеження конституційних прав, пов'язаних з таємницею особистого життя, які мають місце під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, супроводжується обов'язковим повідомленням осіб про їх застосування у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством [1].

Новий Кримінальний процесуальний кодекс України в цілому та глава 21 – «Негласні слідчі (розшукові) дії» зокрема, покликаний не тільки законодавчо врегулювати порядок їх реалізації, а і забезпечення недопущення будь-яких зловживань з боку правоохоронних органів під час застосування кримінального процесуального законодавства та дотримання законності при обмеженні конституційних прав людини [1].

Література:

Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – 61 с.

Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. // Голос України. – 2012. – № 90–91. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

Кримінально-процесуальний кодекс України : Законом УРСР від 28 грудня 1960 р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.

Татаров О.Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України : теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) [Текст] : [монографія] / Татаров О.Ю. – Донецьк : ТОВ «ВПП «ПРОМІНЬ», 2012. – 640 с.

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 р. - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12/page>

Василь Юрійович Кікінчук,**проректор з кадрового забезпечення та міжнародних зв'язків
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук**

**КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ
ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Загальновідомо, що ефективність діяльності органів внутрішніх справ України безпосередньо залежить від результатів діяльності кожного працівника. Тому, важливого значення набуває процес оцінювання показників діяльності працівників органів внутрішніх справ України під яким пропонуємо розуміти встановлений відповідними нормативно-правовими актами процес перевірки належності виконання працівниками органів внутрішніх справ України роботи, що безпосередньо передбачена їх функціональними обов'язками.

Атестація постає основним документом, в якому характеризується результативність та ефективність практичної діяльності працівників ОВС України. Відповідно до чинного законодавства атестація працівників ОВС України проводиться з метою вдосконалення діяльності органів внутрішніх справ, підвищення ефективності їх роботи, підтвердження професійного рівня працівників, поліпшення добору, розстановки і виховання кадрів, стимулювання підвищення кваліфікації, ініціативності, творчої активності та відповідальності працівників за доручену справу. Зазначимо, що саме завдяки своєчасному проведенню періодичної атестації працівників ОВС України стає можливим впорядкування та вдосконалення проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ України.

Під атестацією працівників ОВС України пропонуємо розуміти діяльність, у процесі якої атестаційна комісія у межах встановленої процедури з метою перевірки відповідності працівників органів внутрішніх справ України займаній посаді, стимулювання їх творчої активності та відповідальності визначає кваліфікацію працівника шляхом оцінки його ділових, професійних, особистих і моральних якостей, освітнього і кваліфікаційного рівня, фізичної підготовки.

Вважаємо за необхідне звернути увагу на існування основних і додаткових критеріїв оцінювання діяльності працівників ОВС України. Так, до основних критеріїв оцінювання належать: рівень професійних знань та вмінь; рівень професійної підготовки; рівень культури.

Додатковими критеріями оцінювання діяльності працівників ОВС України є найбільш характерні та необхідні для служби особисті якості:

дисциплінованість, уміння спілкуватися з громадянами, колегами по службі, здатність працювати над усуненням особистих недоліків, авторитет у колективі та серед населення, прагнення до удосконалення своєї діяльності; стан здоров'я та фізична підготовленість, уміння володіти табельною

зброєю та спеціальними засобами захисту, здатність переносити труднощі служби та життя; поведінка поза службою;

основні найбільш характерні та істотні недоліки по службі та особисті недоліки;

інші моменти, які заслуговують на увагу для більш повної характеристики підлеглого;

рекомендації щодо подальшого використання по службі.

З метою отримання виваженої оцінки праці працівників органів внутрішніх справ України необхідно врахувати позитивний зарубіжний досвід оцінки діяльності державних службовців, наприклад у Німеччині. Так, при проведенні оцінки державних службовців в Німеччині на кожного працівника заповнюється службова характеристика, яка включає наступні параметри:

- кмітливість, тобто здатність швидко і диференційовано сприймати суть справи;

- розумові та оціночні здібності, тобто здатність аналізувати проблеми і робити висновки;

- спеціальні знання, тобто обсяг, ширину і глибину спеціальних знань;

- готовність до діяльності, яка проявляється при виконанні завдань, інтенсивність роботи;

- здатність пристосовуватися до нової ситуації або виконання нового завдання;

- особиста ініціативність, яка проявляється в готовності і здатності знаходити проблеми за власною ініціативою;

- здатність приймати рішення і втілювати їх у життя;

- вміння вести переговори, тобто здатність пристосовуватися до партнера у переговорах і переконливо аргументувати свої думки;

- якість виконання своїх обов'язків, тобто оцінка придатності результатів роботи для використання (надійність, раціональність, економічність тощо);

- здатність висловлювати свої думки усно, письмово, перед великою аудиторією (точність і ясність викладення, обґрунтованість стилю, плавність мови, логічність тощо).

На нашу думку, врахування під час атестації працівників органів внутрішніх справ України вищенаведених параметрів сприятиме отриманню більш об'єктивної та якісної характеристики на кожного працівника. До того ж, вважаємо, що врахування зазначених параметрів поставитиме однією із передумов вдосконалення діяльності кожного працівника органів внутрішніх справ України та виведенню його діяльності на якісно новий рівень відповідно до міжнародних стандартів.

Таким чином, вважаємо за необхідне акцентувати увагу на тому, що дієвість і ефективність атестації працівників органів внутрішніх справ України безпосередньо залежить від критеріїв оцінки їх діяльності та методик її проведення.

Проте, необхідно звернути увагу на відсутність єдиної системи критеріїв оцінки діяльності працівників органів внутрішніх справ України. На нашу

думку, з урахуванням вищезазначеного, до єдиної системи критеріїв оцінки діяльності працівників органів внутрішніх справ України слід включити наступні:

- професійні вміння, а саме: здатність до критичного аналізу ситуації, вміння давати експертні оцінки, тактовно і ефективно спілкуватися, оцінювати потреби; творчо розробляти матеріали, ефективно і переконливо висувати ідеї та обмінюватися ними; працювати у команді;

- ділові якості, а саме: вміння планувати; організовувати персонал; координувати діяльність, вести переговори;

- стан здоров'я та фізична підготовленість, вміння володіти табельною зброєю, прийомами рукопашного бою, спеціальними засобами індивідуального захисту та активної оборони, здатність переносити психофізичні навантаження та труднощі служби;

- особистісні якості, а саме: відданість справі, цілеспрямованість, оптимізм, діловитість, чесність, дисциплінованість, відповідальність, тактовність.

З метою вдосконалення оцінки професіоналізму працівників органів внутрішніх справ України під час проведення атестаційної процедури необхідно розробити професійно-кваліфікаційні характеристики за кожною передбаченою типовими штатами МВС України посадою працівника органів внутрішніх справ України. На нашу думку, наявність таких характеристик позбавить суб'єктивізму з боку окремих керівників органів і підрозділів внутрішніх справ України при визначенні рівня професіоналізму того чи іншого працівника, оскільки це будуть єдині вимоги до оцінки знань та умінь персоналу ОВС. Також вбачається за доцільне з метою вдосконалення процедури атестації працівників органів внутрішніх справ України створити систему позитивної мотивації до високопрофесійного та добросовісного проходження служби в органах внутрішніх справ; створити банк кваліфікаційних оцінок претендентів на зайняття більш високої посади в органах та підрозділах системи МВС України.

Одержано 02.10.2012

Олександр Миколайович Музичук,
начальник факультету з підготовки слідчих Харківського національного
університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА **УКРАЇНИ**

Оптимізація системи органів досудового слідства та удосконалення статусу слідчих розглянуті як фактори підвищення ефективності кримінального провадження. Запропоновані зміни до чинного законодавства.

З прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України, який практично ознаменував завершення судово-правової реформи в країні, поза увагою не може не залишатися низка аспектів діяльності судових та правоохоронних органів в умовах оновленого законодавства, основною рисою якого є спрямованість на пріоритетний захист прав і законних інтересів особи під час кримінального провадження. Зокрема, додаткового дослідження потребують питання визначення та уточнення процесуальних повноважень слідчого. Таким чином, враховуючи те, що згідно із статтею 2 нового КПК України одним із завдань кримінального судочинства є захист особи від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, постає проблема належного виконання цього завдання органами досудового слідства МВС України з урахування істотного розширення засад диспозитивності у кримінальному судочинстві. На наш погляд, її вирішення безпосередньо пов'язано із таким практичним завданням як впровадження положень нового КПК України у практичну діяльність судових та правоохоронних органів.

Дослідженню цих питань присвячено зокрема, праці Д.П. Письменного, М.А. Погорецького, О.Ю. Татарова, Л.Д. Удалової, В.І. Фаринника, В.І. Шакуна та інших науковців. У їх роботах сформовано теоретичний фундамент щодо визначення подальших напрямів розвитку вітчизняного судочинства, у тому числі і розвитку органів досудового слідства та статусу слідчого. Але на цей час і досі відсутня серед науковців та практиків чітка позиція щодо структури слідчих органів та статусу слідчого. В контексті наведеного окремої уваги заслуговує питання щодо визначення системи органів досудового слідства та забезпечення процесуальної самостійності і незалежності слідчого, що і обрано нами в якості мети цієї статті.

Так, після введення в дію Конституції України, котра в п. 9 Перехідних положень закріпила поняття «система досудового слідства», виникла необхідність визначення на законодавчому рівні побудови оновленої системи слідчого апарату та організації її діяльності, визначення його місця в системі органів державної влади, правового статусу, компетенції тощо. Протягом останніх років у Верховній Раді України було зареєстровано декілька зако-

нопроектів із приводу цього питання, зокрема, проекти Законів України «Про статус слідчих» (реєстраційний № 7440 від 27.08.2001), «Про працівників органів досудового слідства та їх соціальний захист» (реєстраційний № 1230 від 17.06.2002), «Про статус та процесуальні і соціальні гарантії слідчих України» (№ 4125 від 08.09.2003), «Про національне бюро розслідувань України» (№ 4387 від 18.11.2003), «Про систему органів досудового слідства» (№ 5372 від 04.10.2004) та ряд інших.

Вивчення вищевказаних законопроектів та співставлення їх змісту із відповідними положеннями нового КПК України свідчать про різні підходи розробників до визначення системи органів досудового слідства, а також статусу слідчого та його процесуальної самостійності і незалежності. Мабуть саме тому жоден з них не знайшов підтримки у Верховній Раді. Це призводить до того, що слідчі різних відомств не мають реальної процесуальної самостійності, залежать від керівників відповідних державних органів, змушені виконувати їх вказівки щодо поліпшення показників роботи. Як відмічено з цього приводу у фаховій літературі, аналіз діяльності органів досудового слідства дозволяє дійти висновку, що серед слідчих підрозділів різних правоохоронних органів (навіть одного правоохоронного органу) не існує чіткої взаємодії, допомоги та узгодженості в діяльності, а постійні суперечки між міліцією і прокуратурою є загальновідомими.

У таких умовах державні органи, які мають слідчий апарат, намагаються усунути прогалини в законодавстві шляхом відомчої нормотворчості. Зокрема, у 2012 році фахівцями Головного слідчого управління МВС України було розроблено власний проект Закону України «Про статус слідчих», який здобув високу оцінку серед фахівців. З цього приводу начальник ГСУ МВС України генерал-майор міліції В.І. Фаринник зазначив, що керівництво МВС України підтримує експеримент, в ході якого слідчі підрозділи мають стати справді процесуально незалежними та забезпечити якісне і об'єктивне розслідування кримінальних справ. А це, в свою чергу, має підвищити рівень довіри громадян до роботи міліції. Саме ці основоположні моменти і становлять основу вказаного законопроекту. Такий підхід повністю відповідає системному та науково обґрунтованому підходу до реформування кримінальної юстиції, щодо якого М.А. Погорецьким вказано, що розробка нового кримінально-процесуального законодавства України потребує, перш за все, вироблення концептуальних підходів до форми кримінального судочинства з урахуванням як європейських, так і вітчизняних традицій, а також результатів вивчення практики пострадянських країн. І у певній частині концептуальні підходи були втілені у новому КПК України в частині оптимізації системи органів досудового слідства. Таке вирішення питання про систему органів досудового слідства в цілому можна схвалити, особливо, враховуючи остаточне визначення МВС України як провідного відомства, у складі якого знаходяться органи досудового слідства, адже за даними Головного слідчого управління МВС України слідчими органів внутрішніх справ здійснюється розслідування майже 98% матеріалів кримінального провадження. Наведена статистика, а також останні зміни у кримінальному процесуальному за-

конодавстві щодо підслідності свідчать про необхідність подальшої оптимізації системи органів досудового слідства в Україні. Вважаємо, що слідчі підрозділи мають бути виведені із структури органів прокуратури, Служби безпеки України та органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства.

Стаття 121 Конституції України, яка визначає функції прокуратури, не вказує серед них на досудове слідство. Про цю функцію згадується лише в п. 9 Перехідних положень Основного Закону, де зазначено, що прокуратура продовжує її виконувати до сформування системи досудового слідства і введення в дію законів, що регулюють її функціонування. Наявність у цьому державному органі слідчих підрозділів призводить до того, що прокуратура здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, які нею ж і розслідуються.

Для Служби безпеки України і податкової міліції досудове слідство є невластивою функцією, оскільки ці державні органи уповноважені провадити розвідувальну, контррозвідувальну (Служба безпеки України) та оперативно-розшукову діяльність, спрямовану на попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень. Провадження зазначених видів діяльності поряд із досудовим слідством означатиме їх фактичне зрощування, що може становити небезпеку як для прав, свобод, законних інтересів окремого громадянина і людини, так і для інтересів суспільства в цілому. Саме тому ми повністю погоджуємося із думкою, що з метою усунення практики втручання органу дізнання (керівника міськрайліноргану) в процесуальну діяльність слідчих та керівників слідчих підрозділів оптимальним напрямом і, відповідно, окремим етапом реформи слідчих органів повинно бути створення Слідчого комітету при МВС України.

Відповідно, як ми вважаємо, цілком обґрунтованою буде пропозиція з приводу того, що досудове розслідування кримінальних правопорушень в Україні повинні здійснювати два органи – Національне бюро розслідувань України та Слідчий комітет при Міністерстві внутрішніх справ України. До підслідності Національного бюро розслідувань України крім передбачених статтею 216 нового КПК України кримінальних правопорушень необхідно додатково віднести проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, що згідно із вказаною статтею КПК підслідні органам безпеки України, а до підслідності Слідчого комітету при Міністерстві внутрішніх справ України – проведення досудового розслідування усіх інших кримінальних правопорушень, у тому числі й у сфері податкового законодавства.

Відповідно, з метою впровадження вказаних пропозицій у нормативне регулювання кримінального провадження та практичну діяльність правоохоронних органів пропануємо частину першу статті 38 викласти у наступній редакції: «1. Органами досудового розслідування (органами, що здійснюють дізнання і досудове слідство) є слідчі підрозділи:

- 1) Слідчого комітету при Міністерстві внутрішніх справ України.
- 2) Національне бюро розслідувань України».

У свою чергу пропонуємо п. 17 ч. 1 ст. 3: пункт 17 викласти у такій редак-

ції: «17) слідчий - службова особа Слідчого комітету при Міністерстві внутрішніх справ України, Національного бюро розслідувань України, уповноважена в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень».

Одночасно із прийняттям цих змін потребує свого прискореного розгляду та прийняття Закони України «Про Національне бюро розслідувань» та «Про Слідчий комітет Міністерства внутрішніх справ України». Вважаємо, що це сприятиме не тільки оптимізації системи органів досудового слідства, а і істотно вплине на його якість та ефективність.

Одержано 25.09.2012

Оптимизация системы органов досудебного следствия и усовершенствования статуса следователей рассмотрены как факторы усиления эффективности уголовного производства.

Optimization of the system of pre-trial investigation and improvement of the status of the investigators considered as factors enhancing efficiency of a criminal investigation.

Олексій Миколайович Литвинов,

**начальник кафедри кримінального права та кримінології факультету
з підготовки слідчих Харківського національного університету
внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор**

ТАКТИКА ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИНІВ В КОНТЕКСТІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Статтю присвячено розгляду системи тактики профілактики злочинів, а також обґрунтуванню необхідності формулювання профілактичного завдання серед інших завдань розслідування.

Ключові слова: тактика, профілактика злочинів, причини та умови злочинів, розслідування.

В умовах постійного росту кількості злочинів перед правоохоронними органами поставлене завдання не тільки розкривати і розслідувати вчинені злочини, але й продовжувати пошук ефективних профілактичних заходів. Реалізується це завдання в рамках діяльності по профілактиці злочинів.

Загальновизнано, що одним із завдань сучасної правоохоронної діяльності є вдосконалення засобів, прийомів і методів профілактики злочинів. Успішну діяльність, спрямовану на боротьбу з різними видами злочинів, важко уявити без використання чітко продуманої системи профілактичного впливу.

У цьому зв'язку уявляється цілком слушною теза про те, що розроблювальні сучасною наукою методичні рекомендації, спрямовані на забезпечення практичної діяльності правоохоронних органів, а також сучасні наукові методи і засоби боротьби зі злочинністю, повинні сприяти формуванню тактики профілактики злочинів як системи наукових положень і розроблювальних на їх основі рекомендацій з організації та проведення заходів, спрямованих на запобігання злочинам. Основний зміст цього напрямку знань становлять методичні рекомендації з попередження окремих видів злочинів.

Особливістю прийомів і засобів профілактики злочинів є те, що вони за своєю специфічною тактичною і методичною сутністю в більшій частині органічно входять у прийоми і методи самого розслідування й у цьому зв'язку часто не виділяються в якийсь особливий комплекс дій. Наприклад, причини і умови, що сприяють вчиненню злочинів, виявляються головним чином у ході проведення окремих слідчих дій з урахуванням способу вчинення, механізму і обстановки злочину, характеристики слідчих ситуацій та інших особливостей розслідуваної події, тобто з урахуванням факторів, що впливають на визначення загальних особливостей окремих слідчих дій і їх вибір по різним категоріям кримінальних справ.

Значна частина профілактичних прийомів і методів з усунення виявлених причин і сприятливих умов у розслідуваних справах реалізується в специфічних рамках окремих слідчих дій з урахуванням складності слідчих ситуацій. Хоча ці прийоми і засоби й утворюють деякий методичний набір, все ж

таки вони ще не створюють самостійного, незалежного від методики розслідування злочинів комплексу даних. З урахуванням цього не можна погодитись з думкою О. Н. Колесниченка про те, що «у методиці розслідування немає двох окремих методик – методики розслідування і методики попередження злочинів. Методика розслідування не є сумою методик, а представляє єдину систему прийомів розкриття і попередження злочинів» [1, с. 6].

Для процесу розслідування з урахуванням його специфіки найбільш характерною є розробка прийомів і способів вирішення наступних завдань профілактичного характеру:

розробка методів і прийомів виявлення причин і умов розслідуваних злочинів з рахуванням їх кримінологічних і криміналістичних особливостей;

виявлення і дослідження типових слідчих ситуацій профілактичного характеру, що складаються, і визначення примірного комплексу найбільш дієвих профілактичних заходів;

розробка заходів припинення розпочатих і запобігання злочинам, що готуються.

Перераховані завдання відносяться до предмету тактики профілактики злочинів, про що свідчить ряд обставин. По-перше, виявлення характеру і значущості причин і умов злочину в ході розслідуванні неможливо уявити без застосування спеціально розроблених методів.

По-друге, вибір часу і характеру заходів запобіжного впливу в ході розслідування конкретної справи багато в чому залежить від особливостей обстановки, що складається по даній розслідуваній справі, а також і на об'єкті можливого профілактичного впливу. Саме правильна методична оцінка сформованого стану справ і допомагає обрати оптимальний момент для профілактичної роботи і відповідно визначити своєрідність профілактичних заходів, що потрібні.

По-третє, в процесі розслідування можуть виникнути ситуації, що вимагають негайних запобіжних дій від слідчого (з метою припинення розпочатого злочину або запобігання тому, що готується). У подібних випадках необхідно діяти методично продумано.

Систему знань про тактику профілактики злочинів утворюють:

1. Загальні положення, що мають значення для всієї системи. До них відносяться правові приписи, які визначають порядок виявлення і усунення причин і умов, що сприяли вчиненню конкретного злочину. Послідовність цих дій визначається відповідно до процесуальних норм, за стадіями кримінального процесуального закону. Усі питання повинні вирішуватися в суворій послідовності оскільки вона обумовлена логікою самого розслідування (не маючи відповіді на попереднє питання, неможливо вирішувати наступні).

2. Особливості профілактичної діяльності:

- а) при проведенні окремих слідчих дій в ході розслідування;
- б) при здійсненні розшукової діяльності;
- в) для залучення громадськості до профілактики злочинів.

3. Організаційні засоби і методи профілактичного впливу. До них відносяться системи профілактичного планування, прогнозування, організації за-

побіжної діяльності по конкретній кримінальній справі.

4. Правовиховні засоби і методи, які утворюють спеціальну систему, що забезпечує ефективність підвищення рівня правової і моральної свідомості громадян як у ході судочинства, так і поза його межами. Функціонування цієї системи здійснюється при проведенні окремих слідчих дій, а також у непроцесуальній сфері, у її різних формах – оперативній, слідчій, судовій, прокурорській діяльності.

Аналіз правозастосовної практики, в якій відображені хід і результати профілактики злочинів, свідчить про необхідність істотної активізації індивідуальної профілактичної роботи з деякими категоріями громадян.

В якості прикладу розглянемо профілактичну діяльність слідчого. Усі профілактичні заходи в даному напрямку можна умовно розділити на:

дії, які здійснюються безпосередньо самим слідчим;

дії, здійснювані за його дорученням іншими органами, організаціями, підприємствами, установами, представниками громадськості.

До першої групи відносяться слідчі дії, пошукові заходи, криміналістичні операції профілактичної спрямованості, суб'єктом реалізації яких виступає сам слідчий. Формами вираження даних профілактичних заходів є постанови про проведення слідчих дій, протоколи слідчих дій, погоджені плани проведення слідчих дій і оперативно-розшукових заходів. Зазначені превентивні заходи спрямовані на запобігання і припинення подальших фактів вчинення злочинів.

До другої групи відносяться дії оперативно-розшукового, техніко-організаційного, технічного, управлінського, організаційного характеру, здійснювані за дорученням слідчого органами дізнання, адміністраціями підприємств, установ, організацій. Ці превентивні заходи спрямовані на недопущення закінчення розпочатої злочинної діяльності, припинення триваючої, притягнення винних осіб до відповідальності, швидке розкриття і всебічне розслідування вчиненого злочину.

Спеціальною процесуальною формою профілактичної діяльності слідчого по другій групі превентивних заходів є внесення подання за результатами розслідування конкретного злочину у відповідний державний орган, громадську організацію або посадовій особі про вжиття заходів з усунення причин і умов, що сприяють вчиненню злочину. У цьому процесуальному документі слідчий повідомляє встановлені розслідуванням обставини злочину, аналізує причини і умови, які сприяли вчиненню злочину, пропонує вжити заходів щодо їхнього усунення.

Суди не завжди глибоко і всебічно виявляють обставини, що сприяли вчиненню злочинів та інших правопорушень, не в усіх необхідних випадках виносять окремі ухвали (постанови) з метою усунення цих негативних фактів, а також інших недоліків у роботі державних і недержавних підприємств, а також установ, організацій, громадських об'єднань, що негативно впливають на стан законності в країні.

Свого часу В. К. Звірбуль відзначав, що багато обставин такого роду відіграють у злочині двояку роль: сприяють як формуванню, так і реалізації мо-

тиву і наміру. Причому, коли особа знаходить в оточуючому середовищі умови, що сприяють вчиненню злочину, «це не тільки створює для неї реальну можливість здійснити свої наміри, але такого роду обставини служать своєрідним «каталізатором» у процесі перетворення антигромадських поглядів у злочинний намір, а потім – у вчинення останнього» [2, с. 21].

Обов'язок слідчого і суду полягає не тільки в тому, щоб розкрити умови, що створили злочинцеві можливість вчинити злочин, але й у тому, щоб з'ясувати причини існування подібних умов (у тому числі й недовілі контролюючо-ревізійної і оперативної роботи, адміністративного нагляду і т. д.).

При розслідуванні справи і судовому її розгляді нерідко виявляються обставини, які не перебувають у зв'язку з даним злочинцем, але можуть бути причинами або умовами вчинення інших злочинів. Тож повинна бути встановлена уся сукупність цих факторів, а не лише їх частина, що лежать на поверхні.

Значна частина обставин, що сприяли вчиненню злочину, з'ясується вже при дослідженні події злочину, його мотивів, обставин, що впливають на ступінь, характер відповідальності. Подібне положення, однак, не виправдовує законодавця, який в новому Кримінальному процесуальному кодексі України відповідну групу обставин у структурі предмета доказування не виділяє.

Варто зазначити, по-перше, частина зазначених обставин є значимою для справи саме у зв'язку із профілактичною роботою саме за її матеріалами. По-друге, слідчий забезпечує повноту доказування сукупності зазначених обставин, тому що має їх на увазі при дослідженні події, вини, характеру і ступеня відповідальності. Причини і умови, що сприяли вчиненню злочину, повинні встановлюватися і у справах, які припиняються з нереабілітуючих підстав (амністії і т. д.). Суд повинен з'ясувати, які заходи вжиті за поданнями слідчого щодо усунення причин і умов злочину.

Виходячи з вищесказаного, необхідно звернути увагу законодавця на необхідність повернення до формулювання профілактичного завдання при проведенні розслідування і зобов'язати учасників кримінального судочинства виявляти обставини, що сприяють вчиненню злочинів. Пропонуємо таку редакцію норми: «В обов'язковому порядку по кожній кримінальній справі підлягають виявленню обставини (причини і умови), що сприяли вчиненню злочину».

Підбиваючи підсумок викладеному, слід зазначити, що, по-перше, реалії сучасної криміногенної ситуації вимагають забезпечення комплексного профілактичного впливу на весь причинний комплекс злочинів, а також усю сукупність супутніх умов.

По-друге, у тактиці профілактики злочинів на сьогоднішній день спостерігається активне взаємне проникнення, інтеграція різних за характером і змістом превентивних методів і засобів у рамках загальної методики профілактики злочинів.

По-третє, виділення деяких аспектів профілактичної діяльності є важливим у методичному плані видом науково-пізнавальної діяльності. У її результаті практичним працівникам може бути рекомендований конкретний набір прийомів, що мають профілактичну спрямованість і пов'язані з їхньою діяль-

ністю з розкриття, розслідування і запобігання злочинам.

Список використаних джерел: 1. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Колесниченко А. Н. – Х., 1967. – 28 с. **2.** Звирбуль В. К. Выявление причин преступления и принятие предупредительных мер по уголовному делу / В. К. Звирбуль. – М. : Юрид. лит., 1967. – 150 с.

Одержано 26.09.2012

Статья посвящена рассмотрению системы тактики профилактики преступлений, а также обоснованию необходимости формулирования профилактической задачи среди других задач расследования.

Ключевые слова: тактика, профилактика преступлений, причины и условия преступлений, расследование.

The article is devoted to analyzing of crime prevention tactics, as well as justifying the need for the formulation of preventive tasks to other tasks of the investigation.

Keywords: tactics, crime prevention, causes and conditions of crime, the investigation.

Олександр Олександрович Юхно,

начальник кафедри кримінального процесу факультету з підготовки слідчих Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТАТУСУ КЕРІВНИКА ОРГАНУ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ
ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ**

Розглянуто особливості змін та реалізації правового статусу керівника органу досудового розслідування у зв'язку із застосуванням нового Кримінального процесуального кодексу України.

За дослідженням, сьогодні реформування органів державної влади і такої її важливої гілки, як правоохоронних органів, та зокрема органів досудового розслідування тривають. Нагальна потреба у реформуванні досудового слідства здійснюється, крім внутрішньої соціальної потреби нашої країни, ще й інтеграцією України у світове співтовариство, втілення у правоохоронну практику міжнародних правових стандартів, а також необхідності дотримання вимог Ради Європи, що в цілому зумовлює необхідність нового погляду на діяльність органів досудового слідства та зокрема на здійснення сучасних підходів та моделей його керівництва. Від успішної реалізації цих завдань багато в чому залежить формування правової держави в Україні, авторитету органів державної влади, правоохоронних органів і суду, та їх іміджу у населення. На це неодноразово звертали увагу Президент та Уряд України. Зокрема, Президент України В. Янукович наголошував, що необхідно якісно новий підхід до організації роботи досудового слідства. Потрібно вже сьогодні забезпечити реальну процесуальну незалежність працівників цієї служби. Це не тільки відповідатиме меті та духу реформ, а й дозволить уникнути карального ухилу слідства, помилок та порушень прав людини. Треба пам'ятати, що міліція представляє державну владу. Тому навіть поодинокі випадки порушення закону правоохоронцями, їхні непрофесійні дії враз перекреслюють позитивні результати десятки тисяч мільйонерів [1, с. 2], що підкреслює актуальність піднятих і розглянутих питань.

За визначенням А. Горпенюка наявні теоретичні розробки стали методологічними витокami, науковим фундаментом для визначення сучасних проблем реформування органів досудового слідства та напрямів їх удосконалення. Він наголошував, що найбільш актуальними залишаються питання визначення місця слідчого апарату в системі правоохоронних органів; відправлення чіткої системи досудового слідства і приведення її у відповідність до Конституції України та вимог сучасного суспільства [2, с. 65–66], що ми підтримуємо. В той же час, на нашу думку, до цього слід зазначити ще й про проблеми удосконалення законодавчого визначення статусу, обсягів повноважень керівника органу досудового розслідування, відносно чого не вщухають дискусії серед

науковців та практиків. Питання правового регулювання й ефективності організації, та провадження досудового слідства привертало увагу багатьох вітчизняних науковців ще у XIX столітті, зокрема Я. Баршева, С. Вікторовського, А. Коні, П. Люблінського, І. Фойницького. Вагомий внесок у розробку згаданої проблематики зробили як українські вчені, так і вчені країн співдружності незалежних держав: С. Альперт, В. Б. Аверьянов, С. С. Алексєєв, О. О. Алексєєв, М. І. Ануфрієв, І. В. Арістова, О. М. Бандурка, М. Бажанов, О. В. Баулін, В. С. Венедиктов, Р. А. Калюжний, А. Г. Каткова, А. Т. Комзюк, О. Ларін, Н. П. Матюхіна, В. Нор, К. С. Ізбаш, О. П. Рябенко, Р. Ю. Савонюк, О. Ф. Скакун, А. А. Стародубцев, В. О. Соболев, О. І. Остапенко, В. М. Плішкін, В. П. Петков, В. К. Шкарупа, В. Шибіко, І. М. Шопіна, О. М. Цільмак та ін. [3, с. 99].

Як свідчить дослідження, на відміну від працівників прокуратури та судів, саме процесуальну незалежність слідчих в новому КПК законодавчо не закріплено, та вона не гарантується на протязі останніх десятиліть. В той же час наявні законопроекти «Про статус слідчого» на законотворчому рівні не розглядаються. В той же час залишаються не вирішеними проблеми статусу й самих слідчих органів в системі правоохоронних органів. Особливо загострюються ці питання на рівні міжнародного співтовариства. Так, за визначенням експертів Ради Європи, керівники слідчих підрозділів та слідчі мають службову залежність від відомчих інтересів і адміністративну підпорядкованість тих відомств, де вони функціонують згідно чинного законодавства, що може негативно впливати на прийняття об'єктивних рішень при досудовому розслідуванні кримінальних справ та реального забезпечення прав і свобод у країні. Так, експеримент у слідчих підрозділах стосовно удосконалення організації їх діяльності, та вирішення вказаних питань тощо, започаткований згідно з наказом МВС України № 336 від 2011 р. [4], пролонговано іншим наказом МВС України від 12.06.2012 № 529 «Про внесення змін до наказу МВС від 15.06.2011 р. № 336» [5], але результатів реального втілення запланованих концептуальних та досягнутих результатів, прогнозів на майбутнє з цих питань не оприлюднено. Вирішенню вказаних проблем повинна сприяти реалізація концепції реформування підрозділів досудового слідства органів внутрішніх справ. У той же час наукові дискусії з цих питань не припиняються, пошуки ефективних форм і методів керівництва слідчими підрозділами тривають. Керівник як особа, яку наділено владними повноваженнями та має певний вплив на підлеглих, за визначенням Т.С. Кабаченка, є центральною фігурою у будь-якому колективі. Керівник це професія і статус, потреба в якій виникає тоді, коли праця стає колективною. Саме керівник повинен вміти виробляти стратегію управління, консолідувати зусилля своїх підлеглих на розв'язання важливих завдань управління, використовуючи при цьому надану владу. На відміну від інших категорій працівників, що забезпечують управління, керівники являють собою групу посадових осіб, яким делеговані права та обов'язки владного характеру. Вони можуть видавати накази, розпорядження, що є обов'язковими для відповідних виконавців [6, с. 32]. Більш поширено і точніше визначає функцію керівника О. М. Бандурка, який, зокрема, зазначає, що діяльність сучасного керівника є багатопланою. Вона поєднує діяльність по

визначенню основних цілей організації, а також шляхів їхнього досягнення, стратегії розвитку: це і вплив на підлеглих, і виконання певних функцій, як по відношенню до підлеглих і організації в цілому, так і до вищих органів. Нарешті, діяльність керівника передбачає і певний тип спілкування у стосунках з особами які є учасниками управлінських відносин [7, с. 100–101], що ми підтримуємо. Мета управління персоналом органів досудового розслідування, за визначенням К. С. Ізбаш, полягає: у прогнозуванні, плануванні, забезпеченні, координуванні, стимулюванні та контролі діяльності як слідчих підрозділів загалом, так і окремих слідчих зокрема. Таким чином до цілей управління керівника органу досудового розслідування можна віднести: забезпечення необхідної кількості й якості слідчих як на поточний період, так і на перспективу; створення рівних можливостей службово-трудової діяльності; раціоналізацію зайнятості працівників органу досудового розслідування; стабільне і рівномірне навантаження на кожного слідчого; належне соціально-правове забезпечення слідчих; забезпечення максимально можливої спеціалізації слідчих та ін. Невід'ємним елементом механізму управління персоналом органів досудового розслідування є управлінські функції, серед яких можна виділити: аналіз, прогнозування, планування, організацію, регулювання та контроль [8, с. 129–131], що ми підтримуємо. За визначенням І. А. Бачили функція, у загальному розумінні, означає діяльність, обов'язковість, роботу, зовнішній прояв властивостей об'єкту у даній системі відносин [9, с. 68–69]. Теоретичний і прикладний характер функції управління Н. І. Куланін розглядає як дії, види, напрями діяльності суб'єкту управління відносно об'єкта [10, с. 23–24]. На нашу думку саме функції управління складають засади управлінських зв'язків між суб'єктом та об'єктом, що мають організуючий та регулюючий вплив на управлінські відносини. Кожна із названих функцій має своє власне призначення, зміст та методи реалізації. Зокрема, така функція як аналіз, який полягає у збиранні, накопиченні та обробці інформації керівною ланкою слідчих підрозділів, є базовою, важливою і обов'язковою умовою розробки об'єктивних управлінських рішень. Така функція, як прогнозування, дає керівнику слідчого підрозділу інформацію про майбутній можливий і перспективний результат діяльності підрозділу, передбачає його минулий та теперішній стан і є наслідком забезпечення науковості в керівництві. За допомогою планування забезпечується послідовний розвиток та функціонування управління роботою кожного слідчого та підрозділу в цілому, від ГСУ МВС України до слідчих підрозділів міськрайлінорганів внутрішніх справ. За допомогою планування забезпечується послідовний розвиток та функціонування управління персоналом слідчих підрозділів. У зв'язку з цим, планування передбачає такі види управлінської діяльності, як визначення стратегії системи, конкретних цілей наступної діяльності та засобів їх досягнення, закладає основи майбутньої роботи з урахуванням зовнішніх і внутрішніх факторів. До зовнішніх можна віднести: зростання загального рівня злочинності в цілому або конкретних її видів, вихід певної кількості слідчих на пенсію тощо. Слід врахувати і внутрішні фактори: переміщення слідчих на посадах, відпустки, відрадження та ін., які також впливають на розвиток і удосконалення керівництва усієї

системи роботи слідства різних рівнів. Регулювання як одна із функцій управління персоналом органів досудового слідства полягає у забезпеченні оперативності самого процесу управління в умовах постійних зовнішніх та внутрішніх впливів на діяльність слідчих підрозділів. Регулювання полягає в налагодженні повсякденної праці працівників слідства, у забезпеченні взаємодії зовнішніх та внутрішніх структурних ланок органів досудового слідства в навчанні та вихованні персоналу тощо. Повсякденне оперативне регулювання, яке здійснюється керівником, передбачає прийняття нових управлінських рішень та внесення змін в ті, що були прийняті раніше. Воно також передбачає розподіл завдань між підлеглими, розстановку слідчих за конкретними напрямками діяльності, навчання слідчих прийомом та методам розслідування, надання їм допомоги тощо.

З метою пошуку шляхів удосконалення здійснення керівництва слідчими підрозділами, певні функції досудового слідства періодично корегуються, зокрема і такої функції як організаційна. Підтвердженням тому є прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України, який за вивченням і на нашу думку та інших вчених і практиків, сьогодні є не зовсім досконалим, але все ж таким більш прогресивнішим, ніж чинний. В ньому повноваження і статус керівника органу досудового розслідування, (замість визначення за ст. 114-1 «начальник слідчого відділу» у чинному КПК) закріплені статтею 39, розділу першого, нового КПК. У цій статті є новела, яка змінює акцент і конкретизує функції керівника органу досудового розслідування у сучасному стані та визначаються у організації досудового розслідування, замість здійснення керівником контрольних функцій [11, с. 25–26]. На нашу думку, з цим слід не у всьому погодитись, і на керівника органу досудового розслідування слід покласти як функцію організації, так і залишити, у подальшому законодавчо закріпивши у КПК, функцію контролю, що фактично він виконував і буде виконувати, коли новий КПК вступить в дію, враховуючи великий обсяг погоджувальних дій із органами прокуратури та слідчим суддею і розширення саме як організаційних, так і контрольних функцій. На керівника органу досудового розслідування фактично покладені повноваження щодо розширення функції контролю за слідчим також із вказаних та інших питань, що регламентується відомчими нормативними актами [12]. На підтвердження нашої позиції слід навести наступні дані: за останні роки спостерігається постійне зростання кількості порушень щодо слідчих ОВС кримінальних справ (у 2007 р. – 41, 2008 р. – 42, 2009 р. – 47, 2010 р. – 50, 2011 р. – 56 справ. Загалом, протягом останніх п'яти років за вчинення службових та інших злочинів засуджено понад 70 слідчих і керівників слідчих підрозділів [13, с. 465–466]. Крім цього, тільки протягом 2011 року Головним слідчим управлінням МВС України розглянуто 3,5 тисяч скарг громадян на дії слідчих, з яких по 1-й тисячі (17,8%) наведені факти скаржниками підтвердились у повному обсязі, а у 1,5 тисяч заяв (27%) частково. За визначенням О.Ю. Татарова, якби рішення слідчих не уникли контролю з боку їх безпосередніх керівників, відповідних порушень очевидно не трапилось би. Відтак, контроль на досудовому провадженні є важливим чинником ефективного і повного вирішення завдань, поставлених

перед слідчими. Безумовно, контроль необхідний у всіх «людських спільнотах», а особливо в організаціях великого масштабу, з чисельними функціями, яким безперечно є слідчий апарат системи МВС України [12, 465–466; 473], що ми підтримуємо. До цього слід додати, що слідчий апарат МВС України зростає (1963 р. – 2090, 1973 р. – 2,490, 1983 р. – 4,3 тис., 1993 р. – 8,8 тис., 2003 р. – 11,5 тис., 2012 р. – 14,8 тис. [12, с. 474], в той же час, професійне ядро і якісний склад, в силу відомих об'єктивних і суб'єктивних причин знижується, зокрема: із фактичної чисельності слідчих ОВС 2,5 тис., або 19,8% мають стаж слідчої роботи до трьох років, а 3,4 тис. (27,1 %) менше одного року, що потребує удосконалення питань і ефективності адаптації молодих фахівців та оволодіння ними професійною майстерністю. На підставі вищевказаного пропонуємо внести відповідне доповнення у ст. 39 нового КПК України щодо піднятого питання щодо додаткового законодавчого закріплення функції контролю керівника органу досудового розслідування. У зв'язку із зміною функцій, у новому КПК значно розширюються повноваження та обов'язки керівника органу досудового розслідування, але й підвищується персональна відповідальність разом зі слідчим за виконання посадових обов'язків, пов'язаних із забезпеченням проведення повного, об'єктивного, неупередженого та якісного кримінального провадження та розкриття злочинів.

У зв'язку із зазначенням, зупинимось на визначенні таких функцій, як організація і контроль. Організація, як функція управління персоналом органів досудового слідства спрямована на створення системи інформації, підбору, розстановки, навчання та виховання кадрів, координування діяльності працівників слідчих підрозділів, їхнього матеріально-технічного та фінансового забезпечення. Складність функції організації у зв'язку із прийняттям нового КПК та різноманіття видів діяльності, що її складають, обумовлюють необхідність створення спеціалізованих служб та апаратів (матеріально-технічних, фінансових, інформаційних). Так, наприклад, на сьогодні в керівних ланках органів досудового слідства ОВС передбачено організаційно-методичний підрозділ, головним завданням якого, відповідно до пункту 11.1 Положення про органи досудового слідства Міністерства внутрішніх справ України, є надання практичної і методичної допомоги та ін. У статті 39 «Керівник органу досудового розслідування» нового КПК більш чітко конкретизовані його організаційні функції [11, с. 25–26].

Продовжуючи аналіз щодо іншої функції керівника органу досудового розслідування, такої як контроль, слід зазначити, що вона дає можливість оцінити роботу слідчих та визначити шляхи підвищення її ефективності. Зокрема вона включає спостереження за діяльністю, зіставлення її результатів і встановленими нормативами, вжиття заходів, які спрямовані на усунення недоліків. Особливе значення в системі контрольної діяльності відіграє внутрішньовідомчий контроль, тобто контроль, який здійснюють самі органи щодо підпорядкованих їм підрозділів та служб, начальники (керівники) відносно підлеглих. Крім вказаного, у Дисциплінарному статуті ОВС зазначено, що начальники (керівники) зобов'язані повсякденно контролювати роботу підлеглих підрозділів та працівників, добиватися суворого дотримання працівниками

вимог законності, піклуватися про своєчасне доведення до виконавців вимог наказів, інструкцій, вказівок. Такий же обов'язок міститься і в Типовому Положенні про слідчий відділ (відділення) різного рівня згідно якого, у п. 4 зазначено, що начальник слідчого підрозділу (за чинним КПК) контролює дотримання службової дисципліни, здійснює регулярний контроль за виконанням запланованих заходів, веде облік роботи кожного слідчого і слідчого підрозділу в цілому тощо [4]. У зв'язку із змінами у новому КПК щодо прав і обов'язків та функцій керівника органу досудового розслідування, доцільно внести відповідні зміни також й у вказані та інші нормативні акти МВС України.

Проаналізовані вище функції організації і контролю управління в частині організації роботи з персоналом органів досудового слідства МВС України, на думку К.С. Ізбаш, доцільно звести у три групи: організаційні; соціально-економічні; відтворювальні [8, с. 133–135]. В той же час, на нашу думку, нею не повно визначено питання контролю керівника органу досудового розслідування за виконанням службової і процесуальної діяльності слідчих, якими зокрема на нашу думку є: контроль за плануванням роботи слідчого (на день, тиждень, місяць та конкретно по кожній кримінальній справі окремо, з урахуванням відряджень, роботи в слідчих групах, відпусток тощо); за взаємодією із експертними установами, органами прокуратури, слідчим суддею, підрозділами міськрайліноргану внутрішніх справ в якому вони працюють і іншими; правоохоронними органами і пенітенціарними установами, зокрема; дотриманням строків кримінального провадження, затримань, тримання під вартою; виконання письмових вказівок: керівника органу досудового розслідування, прокурора, який здійснює керівництво досудовим розслідуванням та ін., слідчого управління УМВС міста і ГУМВС-УМВС області відділі на залізницях, ГСУ МВС України; роботою слідчої групи або підлеглих, які приймають участь в її роботі; участю в заходах по проведенню службової підготовки і підвищенню кваліфікації у підрозділі та на різних рівнях тощо. Цей перелік не є остаточним. Таким чином слід зробити висновок, що запровадження нового КПК України надасть поштовх для подальших наукових і прикладних досліджень, як в реалізації правового статусу і функцій керівника органу досудового розслідування, так і в інших напрямках, що дозволить в подальшому удосконалювати кримінальне процесуальне та інше чинне законодавство з метою подальшої побудови правової держави в Україні.

Список використаних джерел: 1. Аналітичний огляд діяльності слідчих підрозділів органів внутрішніх справ за 2011 рік та організаційно-управлінські заходи щодо її покращення. – К. : РВВ МВС України, 2012. – 30 с. 2. Горпенюк А. Організаційно-правові питання вдосконалення досудового слідства в Україні / А. Горпенюк // Вісник прокуратури. – 2010. – № 2. – С. 64–68. 3. Горпенюк А. Становлення та перспективи розвитку досудового слідства в Україні / А. Горпенюк // Вісник прокуратури. – 2010. – № 4. – С. 98–100. 4. Тимчасове Положення про органи досудового слідства Міністерства внутрішніх справ : затв. наказом МВС України від 15.06.2011 № 336. 5. Про внесення змін до наказу МВС від 15.06.2011 р. № 336 : наказ МВС України від 12.06.2012 № 529. 6. Кабаченко Т. С. Психологія управління / Т. С. Кабаченко. – М. : Рос. пед. агенство, 1997. – 323 с. 7. Бандурка О. М. Управління

в органах внутрішніх справ України : підручник / О. М. Бандурка. – Х. : Ун-т внутр. справ, 1998. – 480 с. **8.** Ізбаш К.С. Теоретичні, організаційні та правові питання роботи з персоналом органів досудового слідства МВС України : монографія / К. С. Ізбаш. – Х. : НікаНова ; Одес. держ. ун-т внутр. справ, 2011. – 218 с. **9.** Бачило І. А. Функции управления: содержание и правовое оформление / И. А. Бачило // Советское государство и право. – 1969. – № 2. – 68–78. **10.** Куланин Н. И. Структура и функции управления в системе предварительного следствия : учебное пособие / Н. И. Куланин. – Волгоград : ВСШ МВД России, 1994. – 76 с. **11.** Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий законом № 4651-VI від 13.04. 2012. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» № 4652-VI від 13.04. 2012. – Х. : Право, 2012. – 392 с. **12.** Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : монографія / О. Ю. Татаров. – Донецьк : Промінь, 2012. – 640 с. **13.** Аналіз стану дисципліни і законності в органах досудового розслідування МВС України за 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/index>. – С. 466.

Одержано 23.09.2012

Рассмотрены особенности изменений и реализации правового статуса руководителя органа досудебного расследования в связи с применением нового Уголовного процессуального кодекса Украины

In this article the author researched some features of realisation the law status of the head of pre-trial investigation division according to the new Criminal Procedure Code.

Василь Дмитрович Берназ,

проректор з наукової роботи та міжнародних зв'язків Міжнародного гуманітарного університету, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України

ЄДИНИЙ РЕЄСТР ДОСУДОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ ТА ЙОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Кримінальним процесуальним кодексом України введено новий порядок початку досудового розслідування. Розпочинається розслідування кримінальних правопорушень після внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. У зв'язку з цим значущість таких дій важко переоцінити, адже відповідно до змісту ст. 214 КПК України Єдиний реєстр набуває поліфункціонального призначення. На жаль, деякі важливі аспекти цієї новели не знайшли свого вирішення ані в КПК, ані в Положенні про Єдиний реєстр досудових розслідувань. Ця проблема і в юридичній літературі ще не знайшла свого належного висвітлення.

На наш погляд, правова природа цієї новели в повній мірі не визначена. Єдиний реєстр по змістовній стороні – «це створена за допомогою автоматизованої системи електронна база даних», порядок формування та ведення якої регулюється наказом – це з одного боку, а з іншого – відповідно до ч. 2 ст. 214 КПК України факт внесення відомостей до Єдиного реєстру прирівнюється до рішення про початок досудового розслідування. Останнє, на наш погляд, є не досить коректним щодо канонів науки управління. Адже кожне рішення має готуватися, прийматися обґрунтовано і у певній формі, доводиться до виконавців та інших осіб і реалізовуватися. Так, відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України «слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що *можуть* свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та *розпочати розслідування*». В цій статті мова йде про окремі умови внесення відомостей до Єдиного реєстру, але немає і слова про рішення розпочати розслідування, яке має не тільки процесуальне, а й тактичне та стратегічне значення для забезпечення успіху досудового розслідування.

Крім цього, недостатньо коректно сформульовано зобов'язання слідчого та прокурора «розпочати розслідування»: не ясно, яке розслідування необхідно розпочати. Мабуть, досудове адже далі зазначається: «Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування».

Не розкриті достатні підстави для внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, ними виступають обставини, що *можуть* свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Слово «мо-

жуть» не трактується однозначно, але як підстава призводить до обов'язку розпочинати досудове розслідування майже по всіх заявах та повідомленнях та інших фактичних даних. Про перевірку таких заяв для вирішення необхідних підстав для початку досудового розслідування в новому законі немає і згадки. Була надія на деталізацію підстав у Положенні про Єдиний реєстр, але й там немає відповіді на ці питання.

У той час як статистика результатів розгляду заяв та повідомлень про злочини, що вчинені або готуються, які надійшли до органів та підрозділів ОВС у 2010 та 2011 р., свідчить про таке : порушено кримінальних справ у 2010 р. – 14, 2 %; в 2011 р. – 14, 3 %; відмовлено в порушенні кримінальної справи в 2010 р. – 74,4 %; в 2011 р. – 75,7 % від усіх заяв та повідомлень [3, с. 223–224]. Тобто на практиці у більшості заяви після перевірки не містили ознак злочину для початку досудового слідства. За новим КПК, через таку підставу, як «*можуть* свідчити про вчинення кримінального правопорушення то підлягають внесенню до Єдиного реєстру і слідчий, прокурор невідкладно повинні розпочати розслідування», необхідно було б майже по всіх заявах та повідомленнях проводити досудове розслідування. Кількість неправомірних кримінально-процесуальних проваджень збільшилося б у рази, збільшувалась би й вірогідність проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, що може призвести до порушення прав людини.

До речі, у процесуальній літературі підставами для початку кримінального провадження вважаються такі дані, які свідчать про факт підготовлюваного або вчиненого злочину. Необхідні наявні ознаки злочину визначені у Загальній частині Кримінального кодексу України [4, с. 126–128].

Далі: «*Досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань*», тобто факт занесення до Єдиного реєстру даних зобов'язує слідчого негайно розпочати досудове розслідування. На практиці, на наш погляд, виникнуть і інші проблеми з реалізацією цієї норми.

По-перше, виконати такий припис дуже складно. Так, слідчий, який заступив на добове чергування і який виявив обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний не пізніше 24 годин внести відомості до Єдиного реєстру. Виникає дуже багато питань, зокрема, а чи у змозі за такий короткий термін ця посадова особа одночасно з чергуванням якісно провести необхідні перевірочні дії та прийняти доленосне для багатьох людей рішення по декількох життєвих ситуаціях (скільки він кримінальних правопорушень начергує за 24 години) та внести такі відомості до Реєстру? Чи реально таке взагалі виконати слідчому в даній ситуації? Як це організувати в такі стислі терміни? Можливо доручити таку роботу черговому по правоохоронному органу, але право вносити дані до Єдиного реєстру мають тільки слідчі та прокурори. Призначати черговим ще одного слідчого? Не легше буде і тому слідчому, який не чергував, але йому доручили провести досудове розслідування за матеріалами чергування, адже не мало пройде часу з моменту подачі заяви, повідомлення. Як бути? Необхідні суттєві доповнення у ст. 214 КПК України.

Дискусійним є подане визначення «реєстру». Так, у п. 1.1 Положення про порядок ведення Єдиного реєстру подано визначення цього поняття «Реєстр – це створена за допомогою автоматизованої системи електронна база даних, відповідно до якої здійснюється збирання, зберігання, захист, облік, пошук, узагальнення даних, зазначених у п. 2.1 цього Положення, які використовуються для формування звітності, а також надання інформації про відомості, внесені до Реєстру».

Стосовно змістовної сторони поняття «реєстр». По-перше, поняття необхідно було давати не реєстрові взагалі, а Єдиному реєстру досудових розслідувань, як це передбачено в ст. 214 КПК України і тільки потім використовувати слово Реєстр далі по тексту. По-друге, з метою вичленування важливої сутнісної сторони цього поняття та процесуального призначення його необхідно було завершити наступною фразою: «Факт внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру виступає підставою для початку досудового розслідування».

Крім цього, згідно з п. 1.3 вказаного Положення, «Реєстр утворено та ведеться відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу України з метою забезпечення:

єдиного обліку кримінальних правопорушень та прийнятих під час досудового розслідування рішень, осіб, які їх учинили, та результатів судового провадження;

оперативного контролю за додержанням законів під час проведення досудового розслідування;

аналізу стану та структури кримінальних правопорушень, вчинених у державі».

Однак, на наш погляд, Єдиний реєстр досудових розслідувань повинен мати також своєю метою забезпечити:

– облік підстав для початку кожного кримінально-процесуального провадження;

– систематизацію відомостей про злочини та перебіг розслідування по кожному з них;

– облік профілактичної діяльності слідчого, прокурора, судді;

Викликає також здивування розширення переліку випадків у «Положенні...», за яких необхідно також проводити негайно досудове розслідування, зокрема, п. 2.1 Положення про порядок ведення Єдиного реєстру необґрунтовано доповнює ч. 3 ст. 214 КПК України словами: «У разі виявлення правопорушення на військовому кораблі, а також у миротворчому контингенті та серед персоналу, що перебуває за межами України, під час виконання міжнародних миротворчих місій поза межами України, досудове розслідування проводиться негайно». По перше, у ч. 3 ст. 214 нового КПК України зазначається, що досудове розслідування розпочинається у разі виявлення ознак кримінального правопорушення, а не правопорушення взагалі. По-друге, у статтю закону можна внести доповнення, але тільки рішенням законотворчого органу, який прийняв КПК, а саме Верховною Радою України. Крім цього, перелік випадків знову не повний, наприклад, а як бути у випадках виявлення кримінального правопорушення на полярних станціях в Антарктиді?

На завершення, необхідно наголосити на тому, що:

– перші дві частини ст. 214 КПК України потребують більш детального висвітлення у відповідності до реалій практики;

– у КПК України необхідно перерахувати повний перелік тих обставин, де має проводитися досудове розслідування у разі виявлення ознак кримінального правопорушення (морське торговельне судно, на військовому кораблі, у складі миротворчого контингенту та персоналу, що перебуває за межами України тощо) та визначитися, хто буде проводити досудове розслідування у даних випадках та в якій формі;

– підстави для внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і початку досудового розслідування можна було викласти більш детально в ст. 214 КПК України або тимчасово в Положенні про Єдиний реєстр.

Список використаної літератури: **1.** Кримінальний процесуальний кодекс України. – Х. : Одісей, 2012. **2.** Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань : наказ Генерального прокурора України № 69 від 17.08.2012. **3.** Див.: Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України : теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : [монографія] / Татаров О. Ю. – Д. : Промінь, 2012. **4.** Басиста І. В. Кримінальний процес України : навч. посіб. / Басиста І. В., Галаган В. І., Удовенко Ж. В. – К. : ЦУТ, 2010.

Одержано 01.10.2012

Дмитро Петрович Письменний,

професор кафедри кримінального процесу Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент**РЕГЛАМЕНТАЦІЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ТА НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ
(РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ КОДЕКСІ
УКРАЇНИ**

В статті викладається процесуальний порядок проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій у забезпеченні досудового провадження у кримінальному процесі. Автор аналізує новели Кримінального процесуального кодексу України стосовно цих процесуальних дій.

Ключові слова: *слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії, досудове розслідування.*

Новий Кримінальний процесуальний кодекс, який вводиться в дію з 19 листопада 2012 року, запроваджує нову ідеологію досудового провадження. Запропонована в ньому модель розслідування включає проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, які в новому КПК України відповідно називаються слідчі (розшукові) дії – (гл. 20) і негласні слідчі (розшукові) дії – (гл. 21) [1].

З цього приводу професор Шумило М. Є. слушно зауважує, «...чи стане досудове розслідування ефективнішим у встановленні фактів і обставин вчинення злочину, чи надійно охоронятимуться і захищатимуться права фізичних і юридичних осіб?» [2, с. 452].

Відомо, що в юридичній літературі радянського періоду загальновизнаною була точка зору, що оперативно-розшукову і кримінально-процесуальну діяльність змішувати небезпечно. Наприклад, професор А. Я. Дубинський в 1984 році підкреслював, що «...зрощування цих двох функцій недопустимо, бо воно може негативно позначитися на оцінці доказів, об'єктивності розслідування, формуванні висновків у кримінальній справі...» [3, с. 89].

Ми поділяємо думку М. Є. Шумила про те, що причиною такого явища були багато чисельні факти свавілля і беззаконня сталінських репресій в 30–50-х роках минулого століття. Поза всяким сумнівом, такі явища вплинули на формування кримінально-процесуального законодавства СРСР та союзних республік зразка 1958–1960 роках: попереднє розслідування мало заформалізований характер, дізнання унормовувалося як процесуальна діяльність, участь захисника в ньому обмежувалася, слідчі стали підвладними прокурорам і керівникам органів дізнання силових відомств, а їхня самостійність і незалежність набула фіктивного характеру, а формування доказової бази вимагало дотримання ретельно відпрацьованої процесуальної форми [2, с. 453].

Тривалий час в КПК УРСР, а потім і в КПК України про розшукову діяльність згадувалося лише в зв'язку з діяльністю органів дізнання. Так, в ст. 103 КПК (1960 р.) говорилося, що на органи дізнання покладається прийняття оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочинів і осіб, що його вчинили.

Зазначимо, що в зв'язку з істотною зміною структури злочинності, підвищення рівня її професійності в чинний КПК України було внесено норми, які прямо приписують використання оперативно-розшукових заходів для вирішення завдань кримінального судочинства. Так, у ст. 66 КПК йдеться про доручення підрозділам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, провести оперативно-розшукові заходи чи використати засоби для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами в кримінальній справі. В ст. 97 КПК передбачається перевірка заяв і повідомлень про злочини шляхом проведення оперативно-розшукової діяльності.

У сучасних умовах органам розслідування нерідко приходиться долати протидію з боку осіб, які вчинили злочини та прагнуть знешкодити сліди, ухилитися від слідства та суду. Це вимагає проведення різного роду розшукових дій, направлених на виявлення злочинців і обкатів, що можуть мати доказове значення.

Варто зазначити, що нині в Україні як політична, так і правова ситуація, дкорінно змінилася, зокрема, в царині кримінального судочинства. Поступово і з великими труднощами воно вибудовується відповідно до вимог міжнародних і європейських стандартів: спочатку було запроваджено судовий контроль і прокурорський нагляд за законністю ОРД і досудовим розслідуванням, потім запроваджено оскарження дій і рішень органів розслідування до суду, визнано джерелом права рішення Європейського суду з прав людини, прийнято новий Кримінальний процесуальний кодекс України, ухвалено Закони України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань удосконалення діяльності прокуратури».

На сучасному етапі розвитку нашої держави завдання науки кримінального процесу полягає у виявленні та узагальненні недоліків і прогалин чинного законодавства, які визнаються практикою, а також у формуванні наукової моделі досудового провадження з огляду на європейський досвід та на нашу українську реальну ситуацію. Йдеться про те, щоб правова форма досудового розслідування оптимально співвідносились з умовами нашої реальної дійсності, а це, як слушно зазначає професор Шумило М. Є., вимагає дати відповідь на питання про функціональне призначення оперативно-розшукових заходів і слідчих дій, а також з'ясувати яким саме чином ця наукова модель досудового розслідування може вплинути на формування інших інститутів досудового провадження.

В частині першій ст. 223 КПК України зазначається, що «слідчі (розшукові) дії діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні».

В сучасній кримінально-процесуальній науці є декілька визначень поняття слідчих дій. Зокрема, Погорецький М. А. визначає слідчі дії як вид процесуальних дій, передбачених кримінально-процесуальним законом, що здійснюються у визначеному ним порядку уповноваженими на це особами, які наділені владними повноваженнями примусового характеру для отримання доказів (виявлення фактичних даних та їхніх джерел, їх перевірки й оцінки та надання

їм статусу доказів), перевірки й оцінки самих доказів та їх використання у кримінальній справі.

Стахівський С. М. розглядає слідчі дії як частину процесуальних дій, котрі спрямовані на збирання і перевірку доказів у кримінальній справі та відрізняються від решти дій слідчого силою процесуального примусу.

На думку Шибіки В. П., слідчі дії – це частина процесуальних дій, які пов'язані із виявленням, фіксацією та перевіркою доказів у кримінальній справі.

Ні в Юридичній енциклопедії, ні в Міжнародній Поліцейській енциклопедії не знаходимо визначення поняття «розшукові дії». В п'ятому томі Юридичної енциклопедії наведено визначення поняття «розшук» – це «діяльність уповноважених органів чи посадових осіб, спрямована на встановлення місцезнаходження певних осіб, предметів чи документів» (с. 364).

В теорії кримінального процесу не розглядається така правова категорія як «розшукові дії». Вона є предметом вивчення науки про ОРД, де вивчається правове регулювання організації та здійснення оперативного розшуку в інтересах кримінального судочинства, безпеки суспільства і держави.

В ст. 103 чинного КПК України зазначається, що на органи дізнання покладатимуться вжиття необхідних оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочину і осіб, що його вчинили.

Частина третя ст. 114 передбачає, що «слідчий по розслідуваних ним справах вправі давати органам дізнання доручення і вказівки про провадження розшукових та слідчих дій і вимагати від органів дізнання допомоги при провадженні окремих слідчих дій».

Зазначимо, що тривалий час (з 1960 р. до кінця ХХ сторіччя) розшукові заходи регулювалися відомчими нормативними актами МВС СРСР або КДБ СРСР і були таємними.

Лише з прийняттям Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» з'явилась правова основа оперативно-розшукової діяльності (ст. 3).

Різка зміна структури злочинності, підвищення її професійного рівня, а також якісні зміни в структурі злочинності, коли агресивна злочинність стає жорстокішою, а економічна – організованою та транснаціональною зумовила необхідність доповнити чинний КПК України нормами, які однозначно і прямо приписують використання оперативно-розшукових заходів для вирішення завдань кримінального судочинства (ст. 67; ст. 97).

Все це свідчить про значимість розшукових заходів під час досудового провадження в кримінальному судочинстві.

В ст. 246 КПК України говориться про негласні слідчі (розшукові) дії. Під ними розуміють різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факти та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК. Вони проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб.

Для проведення негласних слідчих (розшукових) дій необхідні підстави, перелік яких передбачено законодавством. Питання про наявність достатніх підстав для проведення негласних слідчих (розшукових) дій, передбачених

Кримінальним процесуальним кодексом України вирішується слідчим суддею за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, які приймають рішення про наявність чи відсутність фактів або обставин, що потребують проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Питання про проведення негласних слідчих (розшукових) дій вирішується на основі вже отриманої гласної чи негласної інформації, письмових доручень правоохоронних органів, слідчих і посадових осіб, які ведуть кримінальний процес, запитів міжнародних правоохоронних органів та організацій інших держав. Закон дозволяє проведення негласних слідчих (розшукових) дій за наявності необхідних підстав для їх проведення і використання відповідних засобів, тобто для початку цих дій суб'єкти їх проведення повинні мати законні приводи. Законні підстави негласних слідчих (розшукових) дій є гарантією дотримання законності при їх проведенні.

Законодавець дає перелік приводів для застосування підстав проведення оперативно-розшукової діяльності в ч. 2 ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», але не дає переліку підстав для здійснення негласних слідчих (розшукових) дій, тому практично негласні слідчі (розшукові) дії мають підстави, тожоні до підстав проведення оперативно-розшукової діяльності. Необхідно підкреслити, що проведення будь-якої негласної слідчої (розшукової) дії допускається тільки за наявності одночасно і приводу, і підстави. *Приводи* – це передбачені законодавством або нормативними актами фактичні відомості, які надійшли від джерел (гласних або негласних), оформлені документально та містять відомості про підставу для проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Першою з підстав для проведення негласних слідчих (розшукових) дій закон визначає наявність інформації про злочини, що готуються або вчинені невстановленими особами. Інформацію про злочини, що готуються, суб'єкти кримінального судочинства отримують із різних джерел. Це можуть бути заяви і повідомлення громадян, підприємств, установ та організацій, службових осіб, представників влади про підготовку злочину, що є приводом для проведення негласних слідчих (розшукових) дій. У низці випадків така інформація може стати приводом для порушення кримінального провадження. Проте в більшості випадків отримана з таких джерел інформація потребує перевірки, підтвердження достовірності викладених фактів чи встановлення інших даних, що вказують на наявність ознак злочину. У цих випадках і виникає необхідність залучення оперативних підрозділів для перевірки й оцінки отриманої інформації. Приводами для проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо попередження, виявлення та припинення злочинів можуть бути також письмові доручення, ухвали слідчого, слідчого судді, вказівки прокурора, ухвали суду.

Відомості про підготовку злочину правоохоронні органи отримують також із оперативно-розшукових джерел при конфіденційному співробітництві, матеріали спостереження тощо. Це також може слугувати приводом для проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Отже, наявність гласної чи негласної інформації про підготовку злочину

буде не тільки приводом до порушення кримінального провадження, а й приводом для проведення негласних слідчих (розшукових) дій, діяльності оперативних підрозділів для перевірки повноти і правильності отриманої інформації, пошуку першоджерел отримання фактичних даних та їх формування як доказів.

Як підставу для проведення негласних слідчих (розшукових) дій закон визначає і наявність інформації про злочини, які вчинені нестановленими особами.

Інформація про вчинення нестановленими особами злочину може бути отримана від очевидців, результатів огляду місця події, заяв або повідомлень підприємств, установ, організацій, службових осіб, представників влади, громадськості або окремих громадян. Інформація про злочин також може бути отримана із негласних джерел, тобто коли оперативними підрозділами безпосередньо виявляються ознаки злочину, або вона поступає від конфідентів інших оперативних підрозділів.

Другою підставою для проведення негласних слідчих (розшукових) дій закон визначає наявність інформації про осіб, які готують або вчинили злочини.

Це можуть бути: виконавці – особи, які безпосередньо вчинили злочин; організатори – особи, які організували чи керували його вчиненням; підбурювачі – особи, які схиляли інших до вчинення злочину; пособники – особи, які сприяли вчиненню злочину (порадами, вказівками, наданням засобів вчинення злочину); приховувачі – особи, які укривають злочинця, знаряддя і засоби вчиненого злочину, сліди злочину або предмети (речі), добуті злочинним шляхом.

Інформація про таких осіб надходить оперативними підрозділами як з гласних, так і негласних джерел, визначених Законом України «Про оперативнорозшукову діяльність». Але на відміну від попередньої підстави – наявності інформації про злочини, що готуються або вчинені нестановленими особами, інформація про осіб, які готують або вчинили злочин, містить більш конкретні відомості про фізичну особу, яка підозрюється у підготовці або вчиненні злочину. Від неї гласно можуть бути отримані пояснення щодо факту протиправного діяння, вона може бути фізично затримана на місці вчинення злочину, відносно неї може бути вжито запобіжний захід – процесуальне затримання за підозрою у вчиненні злочину, взяття під варту (арешт), інші засоби процесуального примусу.

Третьою підставою для проведення негласних слідчих (розшукових) дій є наявність інформації про осіб, які переховуються від органів розслідування або ухиляються від відбування кримінальної відповідальності. У кожному випадку, коли надходить інформація про таких осіб, підрозділи правоохоронних органів мають усі підстави для проведення негласних слідчих (розшукових) дій з метою їх розшуку. Послідовність і цілеспрямованість негласних слідчих (розшукових) дій та інших спеціальних заходів залежить від категорій осіб, що розшуковуються.

До осіб, які переховуються від органів розслідування або ухиляються від

відбування кримінального покарання і потребують розшуку, належать: особи, які втекли з-під варти, конвою або караулу; обвинувачені та підсудні, які ухиляються від слідства та суду; особи, обвинувачені у злісному порушенні правил адміністративного нагляду; які переховуються; обвинувачені військовослужбовці, які ухиляються від військової служби; обвинувачені в ухиленні від відбування покарання; засуджені, яким було дозволено короткострокову відпустку з місць відбування покарання; особи, які були направлені судами на примусове лікування до психіатричних лікарень, лікувально-трудова профілакторіїв для хронічних алкоголіків, наркоманів, а також спеціальних виховно-трудова установ, якщо вони втекли звідти; умовно засуджені, умовно звільнені з обов'язковим залученням до праці, які ухиляються від виконання покарань; засуджені до виправних робіт без позбавлення волі та такі, що злісно ухиляються від виконання покарання; засуджені до позбавлення волі з відстрочкою виконання вироку суду, які ухиляються від виконання ухвали суду про скасування відстрочки вироку та відбування покарання, визначеного вироком; неповнолітні, які самовільно залишили спеціальні навчально-виховні заклади, домівку та інші правопорушники, які розшукуються за вчинення правопорушень.

Достатня інформація про осіб, які переховуються від органів розслідування або відбування покарань, – це офіційні дані, що дають підстави для заведення розшукової справи або термінового проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Негласні слідчі (розшукові) дії, які передбачені статтями 269, 270, 271, 272 КПК, а також ті, рішення про проведення яких приймає слідчий суддя, проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів (ч. 2 ст. 246 КПК).

Рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених цим Кодексом, буде приймати слідчий суддя за клопотанням слідчого, яке має бути погоджене з прокурором.

Слідчий, відповідно до ч. 3 ст. 246 КПК, зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій та отримані результати. Прокурор має право заборонити проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Частина 4 ст. 246 КПК передбачає, що виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину.

У рішенні про проведення негласної слідчої (розшукової) дії має бути зазначено строк її проведення. Відповідно до ч. 5 ст. 246 КПК строк проведення негласної слідчої (розшукової) дії може бути продовжений:

- прокурором, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його рішенням до вісімнадцяти місяців;
- керівником органу досудового розслідування, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його або слідчого рішенням – до шести місяців;
- відповідним начальником головного (самостійного) управління Мініс-

терства внутрішніх справ України, Центрального управління Служби безпеки України, головного управління, управління МВС України та органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства в АРК, областях, містах Києві та Севастополі, регіонального органу Служби безпеки України в межах компетенції, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням слідчого, – до дванадцяти місяців;

– Міністром внутрішніх справ України, Головою Служби безпеки України, керівником органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням слідчого, – до вісімнадцяти місяців;

– слідчим суддею, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його рішенням у порядку, передбаченому статтею 249 КПК.

Проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, або за його дорученням – уповноважені оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України. За рішенням слідчого чи прокурора до проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть залучатись також інші особи. (ч. 6 ст. 246 КПК).

Відповідно до ст. 247 КПК розгляд клопотань, які віднесені згідно положень глави 19 до повноважень слідчого судді, здійснюється головою чи за його визначенням іншим суддею Апеляційного суду АРК, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування.

Слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії протягом шести годин з моменту його отримання (ст. 248 КПК). Розгляд клопотання здійснюється за участю особи, яка подала клопотання.

Клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії має містити всі реквізити, які вказані в частині 2 ст. 248 КПК України [3, с. 58–59].

До клопотання слідчого, прокурора обов'язково додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання.

Ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії повинна відповідати загальним вимогам, передбаченим КПК (ч. 4 ст. 248).

Крім цього, ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії повинна також містити відомості, які зазначені в частині четвертій ст. 248 КПК України.

Якщо слідчим суддею постановлена ухвала про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, то це не перешкоджає повторному зверненню слідчого або прокурора з новим клопотанням про надання такого дозволу.

Підсумовуючи викладене, слід підкреслити, що під час проведення досудо-

вого розслідування практичним працівникам слідчих підрозділів варто враховувати, що будь-які слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії проводяться лише після внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Крім того, зазначені вище процесуальні дії не можуть проводитися після закінчення строків досудового розслідування, крім їх проведення за дорученням суду у випадках, передбачених ч. 3 ст. 333 КПК України. Проведені з порушенням цих правил слідчі (розшукові) і негласні слідчі (розшукові) дії визнаватимуться недійсними, а встановлені внаслідок їх проведення докази – недопустимими [6].

Список використаних джерел: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI //Голос України. – 19.05.2012. – № 90-91. 2. Шумило М. Є. Оперативно-розшукові заходи у структурі досудового розслідування в проєкті КПК України (проблеми унормування і правозастосування) / Шумило М. Є. //Право України. – 2012. – № 3-4. – С. 452-462. 3. Письменний Д. Порядок розгляду клопотання про дозвіл на проведення негласної (розшукової) дії в проєкті Кримінального процесуального кодексу України / Д. Письменний //Становлення системи негласного розслідування у кримінально-процесуальному законодавстві України : матеріали круглого столу (Київ, 7 жовт. 2011 р.) – К. : ФОРМ ЛІПКАН О. С., 2011. – 168 с. 4. Дубинский А. Я. Исполнение процессуальных решений следователя. Правовые и организационные проблемы / А. Я. Дубинская. – Киев : Наукова думка, 1984. – 183 с. 5. Фаринник В. Слідчі (розшукові) дії за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / Василь Фаринник //Юридичний вісник України. – 2012. – 14-20 лип. – № 28. – С. 4.

Одержано 24.09.2012

В статье излагается процессуальный порядок производства следственных (розыскных) и негласных следственных(розыскных) действий в обеспечении досудебного производства в уголовном процессе. Автор анализирует новеллы Уголовного процессуального кодекса Украины относительно этих процессуальных действий.

Ключевые слова: следственные (розыскные) действия, негласные следственные (розыскные) действия, досудебное расследование.

In article the procedural order of production of investigatory (search) and private investigatory (search) actions in ensuring pre-judicial production in criminal process is stated. The author analyzes short stories of the Criminal procedural code of Ukraine concerning these procedural actions.

Keywords: investigatory (search) actions, private investigatory (search) actions, pre-judicial investigation.

**ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ТА СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ
ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ**

Виконання завдань кримінального судочинства (кримінального провадження) вимагає від існуючої системи правоохоронних органів та їх структурних підрозділів постійної взаємодії, чіткої співпраці та належного рівня скоординованості зусиль у забезпеченні швидкого, повного й неупередженого розслідування кримінальних правопорушень. Однак слід наголосити на тому, що нові завдання кримінального провадження, наведені у ст. 2 КПК України № 4651-VI [1] (далі – новий КПК України), запропонована система слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, а також запроваджена система заходів забезпечення кримінального провадження ґрунтуються і будуть функціонувати на тих же конституційних засадах, що і чинний КПК України [2]. Тому, за справедливим твердженням міжнародних експертів та висновками Європейського суду з прав людини, в більшості випадків до порушення процесуальних прав та свобод людини і громадянина у сфері кримінального судочинства призводить не існуюча недосконалість процесуальних норм, а саме практика їх застосування [3].

Ураховуючи той факт, що з 19.11.2012 запроваджується новий понятійний апарат, суттєво змінюється статус суб'єктів кримінального провадження, а принцип змагальності поширює своє функціонування вже на досудовий етап кримінального провадження, значний інтерес виникає саме у з'ясуванні особливостей взаємодії оперативних та слідчих підрозділів за новим КПК України.

Виходячи з предмета та меж нашого дослідження, доцільно вирішити такі завдання: з'ясувати рівень нормативного регулювання можливих форм та видів взаємодії оперативних і слідчих підрозділів; визначити процесуальні й тактичні підстави взаємодії з урахуванням обставинки вчинення кримінального правопорушення, етапу кримінального провадження й особи злочинця.

Результати системного аналізу нового КПК України вказали на те, що термін «взаємодія» у ньому не вживається. Поряд з цим використовується такий вид взаємодії слідчого з оперативним підрозділом, як «виконання доручення». Наприклад, оперативні підрозділи здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого (ч. 1 ст. 41); під час виконання доручень слідчого співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого (ч. 2 ст. 41); доручення слідчого щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом (ч. 3 ст. 41); виконання ухвали про здійснення приводу може бути доручене відповідним підрозділам органів внутрішніх справ (ч. 1 ст. 143);

службова особа органу, що отримав доручення, зобов'язана в найкоротший строк організувати виконання зазначеного доручення (ч. 6 ст. 232); проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, або, за його дорученням, уповноважені оперативні підрозділи ОВС (ч. 6 ст. 246); здійснення розшуку підозрюваного може бути доручено оперативним підрозділам (ч. 3 ст. 281).

Інші форми та види взаємодії оперативних та слідчих підрозділів новий КПК України не передбачає. Натомість чинний КПК України [2] у ч. 3 ст. 114 вказує на те, що слідчий по розслідуваних ним справах вправі давати не лише доручення, але і вказівки органам дізнання, а ст. 118 передбачає такий вид взаємодії, як окреме доручення. Водночас слід констатувати, що це питання може або повинно більш детально врегульовуватись не самим процесуальним законом, а відомчими та міжвідомчими нормативно-правовими актами.

Так, до 19.11.2012 року залишається чинним наказ МВС України від 07.09.2005 № 777 «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України на стадіях документування злочинних дій, реалізації оперативних матеріалів, розслідування кримінальної справи та її розгляді в суді» [4], яким визначені основні засади, завдання, форми та види взаємодії між зазначеними підрозділами.

Станом на 14.08.2012 наказом МВС України № 700 затверджено та подано на реєстрацію до Міністерства юстиції України «Інструкцію про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень» [5], яка, серед іншого, покликає врегулювати порядок та особливості взаємодії слідчих та оперативних підрозділів відповідно до положень нового КПК України. Ця Інструкція набирає чинності з 19.11.2012, у зв'язку з чим одночасно втраять свою чинність накази МВС України: № 760 «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України у виявленні, документуванні та розслідуванні злочинів у сфері економіки» [6]; № 460 «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів і підрозділів внутрішніх справ України при документуванні та розслідуванні дорожньо-транспортних пригод» (зі змінами) [7]; № 137 «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів і підрозділів внутрішніх справ при документуванні, виявленні та розслідуванні злочинів, учинених проти життя та здоров'я особи» [8] та наказ МВС України № 777 [4]. На нашу думку, це є цілком виправданим та логічним.

Розглянемо більш детально окремі положення наказу МВС України № 700, що дозволить нам з'ясувати можливі форми та види взаємодії оперативних та слідчих підрозділів. Так, наказ складається з 14 розділів, а саме: 1. Загальні положення; 2. Організація взаємодії при надходженні до органу внутрішніх справ заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та реагуванні на них; 3. Організація взаємодії при направленні оперативним підрозділом матеріалів за результатами оперативно-розшукової діяльності до слідчого підроз-

ділу; 4. Створення СОГ для досудового розслідування кримінальних правопорушень; 5. Організація роботи СОГ під час досудового розслідування кримінальних правопорушень; 6. Виконання співробітниками оперативного підрозділу письмових доручень про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування; 7. Забезпечення взаємодії при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень; 8. Забезпечення взаємодії при зупиненні досудового розслідування; 9. Особливості організації взаємодії при розслідуванні кримінальних правопорушень, учинених проти життя, здоров'я, статевої свободи та статевої недоторканості особи; 10. Особливості організації взаємодії при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод; 11. Особливості організації взаємодії при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; 12. Особливості взаємодії при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері господарської та службової діяльності; 13. Особливості організації взаємодії при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень, учинених членами організованих груп та злочинних організацій; 14. Організація взаємодії на стадії судового розгляду кримінальних проваджень [5]. Чинний наказ МВС України № 777 нараховує лише п'ять розділів [4].

Таким чином, системний аналіз положень наказу МВС України № 700 дозволяє дійти висновку про те, що залежно від етапу кримінального провадження, виду вчиненого кримінального правопорушення та стадії кримінального процесу можуть існувати різні форми й види взаємодії оперативних та слідчих підрозділів, а саме:

– *залежно від етапу кримінального провадження*: взаємодія на етапі надходження заяви і повідомлення про кримінальне правопорушення (розділ 2 Інструкції); взаємодія на початковому етапі кримінального провадження (наприклад, при реалізації матеріалів ОРД (розділ 3 Інструкції)); взаємодія під час оперативного супроводження досудового розслідування (розділи 5 та 7 Інструкції); взаємодія при зупиненні досудового розслідування (розділ 8 Інструкції);

– *залежно від виду вчиненого кримінального правопорушення* у розділах 4, 9, 10, 11 та 12 Інструкції також передбачено особливості взаємодії під час їх розслідування. Наприклад, при розслідуванні кримінальних правопорушень, учинених проти життя, здоров'я, статевої свободи та статевої недоторканості особи або кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;

– *залежно від суб'єкта вчинення кримінального правопорушення* (розділ 13 Інструкції). Наприклад, розслідування кримінальних правопорушень, учинених членами організованих груп та злочинних організацій;

– *залежно від стадії кримінального процесу*: взаємодія на стадії досудового розслідування (розділ 6) та на стадії судового розгляду (розділ 14).

Також слід зазначити, що п. 1 ч. 2 ст. 39 нового КПК України надає право керівникові органу досудового розслідування визначати слідчого (слідчих), який здійснюватиме досудове розслідування, а у випадках здійснення досудо-

вого розслідування слідчою групою – визначати старшого слідчої групи. Відповідно, слід розрізняти існування окремих форм та видів взаємодії оперативних та слідчих підрозділів на рівні *слідчих груп та слідчо-оперативних груп*.

Порівняльний аналіз розділу 4 Інструкції вказав на те, що з урахуванням мети створення СОГ можуть існувати такі їх види: *звичайні СОГ*, що створюються для розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів (п. 4.1 Інструкції); *постійно діючі СОГ*, що створюються для розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів, учинених у минулі роки (п. 4.6 Інструкції); *СОГ ГУМВС, УМВС*, що створюються для розслідування кримінальних правопорушень, учинених на території декількох районів регіону (п. 4.7 Інструкції); *міжрегіональна СОГ*, що створюються для розслідування кримінальних правопорушень, учинених на території декількох областей (регіонів) (п. 4.8 Інструкції). Крім того новий КПК України в ст. 571 передбачає умови та порядок створення спільних слідчих груп під час надання та отримання міжнародно-правової допомоги.

Також не слід залишати поза увагою факт існування добових СОГ, які створюються при чергових частинах територіальних ОВС. Склад цих груп формується з працівників органів внутрішніх справ відповідно до графіка чергування, затвердженого начальником територіального ОВС та погодженого з начальником слідчого підрозділу. До вказаних СОГ в обов'язковому порядку входять слідчий (старший СОГ), співробітник оперативного підрозділу та спеціаліст-криміналіст (п. 2.4 Інструкції).

Завданням цього виду СОГ є виявлення, фіксація, кваліфіковане вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення, речових доказів, встановлення свідків та потерпілих, з'ясування обставин кримінального правопорушення, що мають значення для всебічного, повного й неупередженого їх дослідження та встановлення осіб, причетних до його вчинення (п. 2.5 Інструкції).

Під час функціонування такої СОГ слідчий має право давати письмові доручення співробітникам оперативних підрозділів про проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій (п. 2.7.4 Інструкції). У свою чергу співробітник оперативного підрозділу зобов'язаний:

- *здійснити* поквартирний чи подвірний обхід з метою виявлення свідків учиненого кримінального правопорушення, збирання відомостей, що можуть бути використані як докази (п. 2.8.1 Інструкції);

- *встановити* час, місце й обставини вчинення кримінального правопорушення; кількість причетних до його вчинення осіб, їх прикмети; наявність у них зброї, транспортних засобів, слідів на одязі чи тілі, які могли залишитися через опір потерпілих або при подоланні перешкод; індивідуальні ознаки викрадених речей; напрямок, у якому вони зникли, інші відомості, необхідні для встановлення осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (п. 2.8.2 Інструкції);

- *негайно* інформувати слідчого про одержані дані щодо обставин вчинення кримінального правопорушення та причетних до нього осіб для їх подальшої фіксації шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій (п. 2.8.3 Інструкції);

– виконувати письмові доручення слідчого про проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій (п. 2.8.4 Інструкції).

Цікавим і абсолютно новим є запропонований спосіб взаємодії оперативних і слідчих підрозділів при направленні матеріалів, отриманих за результатами оперативно-розшукової діяльності до слідчого підрозділу (розділ 3 Інструкції). Як визначено в п. 3.1. Інструкції, цей вид взаємодії відбувається з метою забезпечення методичного супроводження реалізації матеріалів оперативно-розшукової справи (далі – ОРС) та надання практичної допомоги оперативному підрозділу. З цією метою начальник оперативного підрозділу звертається до начальника слідчого підрозділу про закріплення за конкретною ОРС слідчого. Крім того, начальник оперативного підрозділу з дотриманням режиму таємності зобов'язаний надати слідчому необхідні матеріали ОРС для вивчення та надання у разі потреби рекомендацій щодо фіксації додаткових фактичних даних (п. 3.2). Не менш цікавим є те положення Інструкції, яким визначено, що в подальшому матеріали ОРС розглядаються під час оперативної наради за участю начальників оперативного і слідчого підрозділів та працівників, які брали участь у їх підготовці, для визначення повноти зібраних матеріалів та наявності підстав для реєстрації в Єдиному реєстрі досудових розслідувань (п. 3.3). Також одночасно повинен розроблятися план заходів з реалізації матеріалів ОРС, який затверджується начальниками слідчого та оперативного підрозділів (п. 3.3). Указаний порядок засвідчує, що за вищезазначених умов взаємодії оперативних та слідчих підрозділів на етапі реалізації матеріалів ОРД доступ до оперативно-розшукової справи отримує значна кількість посадових осіб ОВС, що, на нашу думку, може мати негативні наслідки та зашкодить їх ефективній реалізації.

Таким чином, підбиваючи підсумки, зазначимо, що філософія нового КПК України, а відповідно, і принципи взаємодії оперативних та слідчих підрозділів ґрунтуються на засадах взаємності, відкритості, конфіденційності, плановості та безпосередності, що в цілому переконливо свідчить про запровадження абсолютно нових процесуальних умов співпраці, починаючи з 19.11.2012.

Попри те, що новий КПК України не містить терміна «взаємодії між оперативними та слідчими підрозділами», вказане питання на достатньому рівні повинно бути врегульовано відомчими та міжвідомчими нормативно-правовими актами, наприклад, наказом МВС України № 700.

Крім того, новий КПК України не передбачає конкретних форм взаємодії оперативних та слідчих підрозділів, а вказує лише на один вид взаємодії шляхом виконання доручення. Також його норми не надають права слідчому давати вказівки оперативному підрозділу, надання вказівок є виключним правом прокурора та суду.

Отже обґрунтованим є висновок про те, що види й форми взаємодії оперативних і слідчих підрозділів залежать від етапу кримінального провадження, виду вчиненого кримінального правопорушення, осіб, котрі його вчинили, та стадії кримінального процесу, на якій відбувається взаємодія.

Список використаних джерел: 1. Кримінальний процесуальний кодекс Укра-

їни : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. **2.** Кримінально-процесуальний кодекс України : закон України від 28.12.1960 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>. **3.** Сліпченко В. І. Вплив практики Європейського суду з прав людини на формування положень нового КПК України [Електронний ресурс] / В. І. Сліпченко. – Режим доступу: <http://www.dduvs.dp.ua/index.php?id=378>. **4.** Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України на стадіях документування злочинних дій, реалізації оперативних матеріалів, розслідування кримінальної справи та її розгляду в суді : наказ МВС України від 07.09.2005 року № 777/ДСК. **5.** Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень : наказ МВС України від 14.08.2012 № 700 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mvs.gov.ua>. **6.** Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України у виявленні, документуванні та розслідуванні злочинів у сфері економіки : указ МВС України від 08.09.2005 № 760/ДСК. **7.** Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів і підрозділів внутрішніх справ України при документуванні та розслідуванні дорожньо-транспортних пригод : указ МВС України від 03.12.2007 № 460/ДСК. **8.** Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів і підрозділів внутрішніх справ при документуванні, виявленні та розслідуванні злочинів, учинених проти життя та здоров'я особи : указ МВС України від 27.03.2009 № 137/ДСК.

Одержано 26.09.2012

ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ В НОВОМУ КПК УКРАЇНИ

У зв'язку з реформуванням кримінально-процесуального законодавства України аналізується значимість збереження і удосконалення процесуальних правил підготовки і проведення такої специфічної слідчої дії як пред'явлення для впізнання. Підкреслюється його значимість як способу ідентифікації об'єктів за уявним образом та одержання прямих доказів при розслідування злочинів.

Ключові слова: пред'явлення для впізнання, уявний образ, ідентифікація, однорідний, прямий доказ.

Потрібно звернути увагу, що в новому Кримінально-процесуальному кодексі України (прийнятий Верховною радою України Законом від 13.04.2012 р. № 4651-VI) пред'явлення для впізнання, одержало більш детальну регламентацію. Зокрема, окремо виділені три види даної слідчої дії: пред'явлення особи для впізнання (ст. 228 КПК); пред'явлення речей для впізнання (ст. 229 КПК); пред'явлення трупа для впізнання (ст. 230 КПК). Новелою є можливість проведення дистанційного впізнання осіб чи речей – у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (ст. 232 КПК). Разом із тим в кодексі окремо не сформульовані загальні положення щодо сутності пред'явлення для впізнання та правил його проведення. У той же час такі загальні положення сформульовані стосовно процедури допиту (ст. 224 КПК).

Така непослідовність, на наш погляд, повинна бути усунена з урахуванням того, що пред'явлення для впізнання є більш складною слідчою дією, сутність якої до того ж неоднозначно трактується у криміналістичній літературі. Пред'явлення для впізнання в системі слідчих дій належить до специфічних способів одержання доказів, при використанні якого, як цілком правильно заострює увагу Є. Д. Лукьянчиков, здійснюється ідентифікація певного об'єкта за ідеальним його відображенням у пам'яті людини [1, с. 7]. Тим самим підкреслюється, що результатом пред'явлення для впізнання є одержання прямого доказу у кримінальній справі як при позитивному (впізнанні), так і при негативному результаті (не впізнанні).

У цьому сенсі пред'явлення для впізнання є досить схожим з трасологічною експертизою ідентифікаційного характеру. Але є й суттєві відмінності. По-перше, слідом-відображенням, з якими порівнюється ідентифікований об'єкт, виступає не матеріально фіксований відбиток, а ідеальне утворення – образ, який сформувався в результаті сприйняття певної події і зберігся в пам'яті людини. Цей образ є досить тендітним утворенням, на який можуть впливати чисельні фактори, пов'язані як із станом психіки суб'єкта, так і з факторами зовнішнього порядку. І далеко не завжди у цьому образі знаходять відображення загальні та окремі ознаки людини чи предмету, достатні для їх ідентифікації. По-друге, процедура ідентифікації при пред'явленні для впізнання

нання є менш контрольованою з боку слідчого в порівнянні з експертизою, де є можливість виявлення суперечностей в експертному висновку, допиту експерта і призначення повторної експертизи. Тому на практиці, як відзначають слідчі, нерідко зустрічаються ситуації, коли на першому допиті потерпілий (свідок) впевнено описує зовнішність злочинця і запевняє, що він може впізнати його «серед тисяч». Але при пред'явленні для впізнання затриманого підозрюваного цей потерпілий не впізнає його, хоча вже й були зібрані докази вчинення злочину саме ним. На наш погляд, такі ситуації виникають у зв'язку з тим що слідчі необґрунтовано намагаються «підкріпити» вже зібрані докази ще й прямим доказом, який надає позитивний результат пред'явлення для впізнання. При цьому вони не вдаються до ретельного аналізу підстав для проведення названої слідчої дії, не звертають уваги на фактори, які можуть поставити під сумнів її результати. Тим самим непомітно навіть для себе здійснюють вплив на суб'єкта впізнання, формуючи у нього нав'язну впевненість у можливості впізнання певного об'єкта.

Така помилка може бути обумовлена тим, що в окремих підручниках і навчальних посібниках з криміналістики стосовно пред'явлення для впізнання формулюється положення, які виглядають помилковими. Наприклад, такою виглядає вказівка на встановлення групової належності (подібності) як можливу мету пред'явлення для впізнання [2, с. 648; 3, с.139; 4, с. 336; 5, с. 610]. Уявляється, що така вказівка спотворює сутність даної слідчої дії і на практиці може призвести до судових помилок. Адже встановлення групової належності об'єкта здійснюється шляхом виявлення збігу загальних ознак, що знайшли відображення в уявному образі. Це суперечить положенням ст. 228, 229 нового Кримінально-процесуального кодексу України.

Відповідно до ч. 1 ст. 228 особа, яка підлягає впізнанню, пред'являється разом з іншими особами тієї ж статі, яких має бути не менше трьох і які не мають різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі. Тобто всі названі особи повинні мати спільні загальні ознаки. Ще більш категорично це підкреслено у ч. 2 ст. 229 КПК, де зазначається, що річ, що підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, в числі інших **однорідних** (виділено мною. – А. В.) речей одного виду, якості і без різких відмінностей у зовнішньому вигляді, у кількості не менше трьох. Тобто, законодавчо визначається, що всі об'єкти, які пред'являються для впізнання повинні бути подібні за загальними ознаками – належати до однієї групи. Наведене дає підстави для твердження про те, що законодавцем при формулюванні статей 228, 229 КПК України, які регламентують порядок підготовки, проведення і фіксації результатів пред'явлення для впізнання осіб і речей була використана концепція ідентифікаційної сутності даної слідчої дії.

Потрібно звернути увагу, що у ч. 1 ст. 228 і ч. 1 ст. 229 КПК України передбачається ситуація, коли особа, яка буде впізнавати, не може назвати прикмети, за якими впізнає особу (річ), проте може впізнати її за сукупністю ознак. У цьому випадку у протоколі повинно бути зазначено, за сукупністю яких саме ознак вона може впізнати особу або річ. Це пов'язано з тим, що у психології виділяються дві форми сприйняття об'єктів, які істотно впливають на процес подальшого впізнання: суцесивна і симульганна.

Сукцесивна (або аналітична) форма сприйняття проявляється у виділенні і запам'ятовуванні окремих ознак певного об'єкта (наприклад, особливостей волосся особи, її очей, носа, рота тощо). Симультанна форма сприйняття за своєю сутністю є синтетичною оскільки проявляється у формуванні загального образу об'єкта без виділення окремих його ознак. Схильність до сукцесивного або симультанного узнавання залежить від індивідуальних психічних особливостей людини. На продуктивність узнавання впливають соціальний досвід особи, її волева активність, тип пам'яті, час, який минув з моменту сприйняття об'єкта до моменту пред'явлення тощо. Це означає, що людина, якій властива синтетична форма сприйняття і запам'ятовування на допиті не зможе виділити і назвати окремі ознаки об'єкту, який вона сприймала. Відсутність можливостей контролю за впізнанням у цьому випадку містить небезпеку слідчої помилки, адже результати впізнання не піддаються перевірці, що значно ускладнює завдання слідчого. У всякому разі, результати такої слідчої дії завжди можуть бути поставлені під сумнів, а сумнівність доказів, як відомо, тлумачиться на користь обвинуваченого (підсудного). Для усунення підстав для таких сумнівів уявляється доцільним під час опитування особи використовувати альбоми «Типи та елементи зовнішності», «Портрет», а також комп'ютерні програми «Фоторобот» для оживлення пам'яті, асоціацій за схожістю, суміжністю і контрастністю, які відіграють важливу роль при відтворенні уявного образу. У всякому разі при прийнятті рішення про можливість пред'явлення об'єкта для впізнання у слідчого повинна сформуватися впевненість у тому, що дана особа дійсно може ідентифікувати певний об'єкт шляхом його впізнання. Тобто, слідчий повинен усвідомлювати, що при пред'явленні для впізнання йдеться про суб'єктивний процес ідентифікації, але не встановлення групової належності. Проконтролювати це слідчий може тільки при ретельному дотриманні визначених правил підготовки і самої процедури даної слідчої дії.

У зв'язку з цим для усунення непорозумінь у тлумаченні сутності даної слідчої дії потрібно доповнити КПК України окремою статтею із загальним положенням, яке б чітко визначало її сутність: «Пред'явлення для впізнання проводиться з метою ідентифікації певного об'єкту, який має значення для встановлення обставин вчинення злочину, при наявності належних для цього підстав». В загальних положеннях потрібно викласти й правила стосовно підготовки і процедури пред'явлення для впізнання об'єкта (попереднє опитування впізнаючої особи, заборона попереднього показу об'єкта цій особі, обов'язковість пояснень при впізнанні тощо).

Список використаних джерел: 1. Лукьянчиков Е. Д. Криминалистическая идентификация объектов по следам памяти / Е. Д. Лукьянчиков. – Донецк : Академия, 1998. – 112 с. 2. Аверьянова Т. В. Криминалистика : учеб. для вузов. / Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская ; под ред. Р. С. Белкина. – М. : НОРМА – ИНФРА-М, 1999. – 990 с. 3. Криминалистика. Криминалистическая тактика и методика расследования преступлений : учеб. для юрид. вузов и фак. ; под ред. проф. В. Ю. Шепитько. – Харьков : Одиссей, 2001. – 528 с. 4. Криміналістика : підручник / за ред. П. Д. Біленчука. – 2-ге вид. випр. і доп. – К. : Атіка, 2001. – 544 с. 5. Тертишник В. М. Нау-

Одержано 25.09.2012

В связи с реформированием уголовно-процессуального законодательства Украины анализируется значимость сохранения и усовершенствования процессуальных правил подготовки и проведения такого специфического следственного действия как предъявление для опознания. Подчеркивается его значимость как способа идентификации объектов по идеальному образу и получения прямых доказательств при расследовании преступлений.

Ключевые слова: предъявление для опознания, мысленный образ идентификация, однородный, прямое доказательство.

In connection with the reform of the criminal procedural legislation of Ukraine importance of preservation and improvement of procedural rules for preparation and conducting of such specific investigative action as identity parade is analyzed. Its importance as mean of objects' identification by mental images and receiving direct evidence when investigating crimes is emphasized.

Keywords: identity parade, mental image, identification, homogeneous, direct evidence.

Володимир Вікторович Коваленко,

начальник кафедри криміналістики Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка, кандидат юридичних наук, доцент

ОТРИМАННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті розглянуто особливості отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні. Запропоновано зміни до кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення правового регулювання процесу відбирання експериментальних зразків.

Ключові слова: КПК України, експертиза, зразки для експертизи, спеціаліст, залучення спеціаліста.

Проведення будь-якої ідентифікаційної експертизи неможливе без використання зразків для порівняльного дослідження, які або представляються експерту разом з іншими матеріалами експертизи, або отримуються самим експертом на такій стадії експертного дослідження, як експертний експеримент.

Отримання зразків для порівняльного дослідження є невід'ємною частиною процесу підготовки ідентифікаційної експертизи, і за своєю суттю є допоміжною слідчою дією.

У теорії та практиці криміналістики та судової експертології за своїм походженням зразки для проведення експертизи поділяються на вільні, умовно-вільні й експериментальні.

Відповідно до діючого КПК України 1960 р. одержання (відбирання) експериментальних зразків для експертного дослідження здійснюється на підставі постанови слідчого (ст. 199). Вільні ж зразки у практичній діяльності, як правило, вилучаються під час проведення таких слідчих дій, як огляд місця події, обшук, виїмка.

Новим кримінальним процесуальним кодексом України передбачається більш детальна регламентація отримання зразків для експертизи (ст. 245), а також можливість негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274).

Аналіз змісту ст. 245 КПК показує, що в ній йдеться про порядок відбирання зразків з речей і документів (ч. 2), та відбирання біологічних зразків, у т.ч. примусово (ч. 3). Що ж стосується відбирання експериментальних зразків від особи, то слід керуватися ч. 1 ст. 245, у якій зазначається, що у разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У випадку, якщо проведення експертизи доручено судом, відбирання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом.

Однак, зі змісту даної норми не витікає, на підставі якого процесуального документу має здійснюватися відбирання експериментальних зраз-

ків? Керуватися положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 160–166 Кодексу) при відбиранні експериментальних зразків не можна, оскільки експериментальні зразки, наприклад почерку, це документи які утворюються особою, що перевіряється, під час проведення даної слідчої дії. Не можна надати тимчасовий доступ до документу, якого ще не існує. Тому, на наш погляд, перше речення ч. 1 ст. 245 КПК слід викласти у такій редакції: «У разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею **на підставі ухвали слідчого судді або суду**».

Крім того, зі змісту ч. 1 ст. 245 витікає, що відбирання зразків для проведення експертизи за дорученням суду може здійснюватися залученим спеціалістом. Однак, відповідно до ст. 71 КПК спеціаліст не є самостійною процесуальною фігурою і, відповідно, не може самотужки проводити будь-які слідчі дії. Він може бути лише залучений сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо).

Тому, на наш погляд, у тексті другого речення ч. 1 ст. 245 слова «**...або за його дорученням залученим спеціалістом**» слід вилучити.

КПК України 1960 р. не передбачає можливості примусового відбирання зразків для експертного дослідження. Тому, у разі якщо особа категорично відмовляється від надання зразків, а переконання слідчого не дають результату, дана слідча дія не проводиться.

Новим кримінальним процесуальним кодексом України передбачається можливість примусового відбирання біологічних зразків (ч. 3 ст. 245). Підставою для примусового відбирання біологічних зразків – є відмова особи добровільно їх надати. У такому випадку слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, що розглядається в порядку, передбаченому ст. 160–166 Кодексу, має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків примусово. Відбирання біологічних зразків у особи здійснюється за правилами, передбаченими ст. 241 КПК України.

Примусовому відбиранню біологічних зразків, на наш погляд, має передувати письмове роз'яснення особі важливості проведення цієї слідчої дії для встановлення істини у справі, а також положень закону щодо можливості відбирання біологічних зразків примусово.

Негласне отримання зразків для порівняльного дослідження (ст. 274) може бути здійснене лише у випадку, якщо їх отримання відповідно до ст. 245 Кодексу неможливе без завдання значної шкоди для кримінального провадження, на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням прокурора, або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, у порядку, передбаченому статтями 248, 249 Кодексу.

Повторне отримання зразків здійснюється відкрито згідно з правилами ст. 245 Кодексу, якщо втрачається необхідність зберігати таємницю щодо факту

дослідження попередніх зразків, отриманих негласно.

Підводячи підсумки викладеному слід зазначити, що кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р. передбачається більш детальна регламентація процедури відбирання зразків для експертизи у порівнянні з порядком, передбаченим старим КПК. Водночас, окремі положення нового кримінального процесуального кодексу щодо порядку відбирання зразків для експертизи потребують уточнення та професійного тлумачення, що дозволить практичним працівникам якнайшвидше пристосуватися до нових вимог і не допускати порушень закону у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України. – Х. : Одісей, 2012. – 360 с.

Одержано 25.09.2012

В статье рассмотрены особенности получения образцов для экспертизы в уголовном производстве. Предложены изменения в уголовный процессуальный кодекс Украины относительно усовершенствования правового регулирования процесса отбора экспериментальных образцов.

Ключевые слова: УПК Украины, экспертиза, образцы для экспертизы, специалист, привлечение специалиста.

In the article the features to obtain samples for examination in criminal proceedings.

Proposed amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine concerning improvement of the legal regulation of the selection process of the experimental samples.

Keywords: Code of Criminal Procedure, examination, samples for examination, the expert, the involvement of specialists.

Олексій Володимирович Одерій,**начальник кафедри криміналістики Донецького юридичного інституту
МВС України, кандидат юридичних наук, доцент**

**КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ:
ДО ДИСКУСІЇ ЩОДО ЕЛЕМЕНТА «ОСОБА ПОТЕРПІЛОГО»**

Криміналістична характеристика злочинів проти довкілля має певні особливості, що пов'язані специфікою цих видів злочинів. І на тепер дискусію викликає питання щодо її елементного складу для означених злочинів. Особливо потребує уваги такий елемент криміналістичної характеристики, як характеристика особи потерпілого. Стаття 49 ще діючого кримінально-процесуального кодексу України (надалі КПК) визначає потерпілого як особу, якій злочинно заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду. У словнику криміналістичних термінів визначення потерпілого надано з старого КПК [1, с. 189], втім як і в криміналістичній енциклопедії [2, с. 167–168]. При завданні матеріальної шкоди державі, підприємництву – останні не визнавалися потерпілою стороною, а виступали у якості цивільного позивача.

У дисертації С. О. Книженко цей елемент не виділено, при цьому у третьому підрозділі «Основні положення розслідування екологічних злочинів», нею активно рекомендується допит потерпілого, як одну із дієвих слідчих дій [3, с. 108; 115–117; 129; 135; 158]. Практично аналогічна ситуація зустрічається і у дослідженнях Л. А. Іванової [4], С. С. Рузметова [5], В. А. Попова [6], де такий елемент криміналістичної характеристики відсутній, однак особа потерпілого активно фігурує під час розкриття та розслідування екологічних злочинів.

Дійсно, переважно у кримінальних справах про злочини проти довкілля потерпілий, як процесуальна фігура – відсутній, в силу специфіки чинного кримінально-процесуального законодавства. Тобто, для розглядуваної групи злочинів він не має яскраво вираженого характеру, а тому науковцями і не розкривався. Більш того, держава не виступає у ролі потерпілого, а тому ми можемо говорити про особу потерпілого лише в тих випадках, коли саме конкретній фізичній особі (особам) нанесено фізичну, матеріальну, моральну або іншу шкоду. Для порівняння, при порушенні кримінальної справи відносно шахрайства, слідчий спілкується з конкретною особою-потерпілим, при цьому виникає певний психологічний контакт. Під час розслідування злочинів проти довкілля перетерплює навколишнє природне середовище (за виключенням випадків, коли через учинення шкоди навколишньому природному середовищу завдається шкода здоров'ю або майну громадян). Реальний потерпілий як такий відсутній, про що наголошують і А. А. Музика та Є. В. Лашук, які зазначають на факультативність юридичної ознаки «потерпілий від злочину» – бо вона не є обов'язковою для всіх складів злочину [7, с. 166]. Однак по суті, при вчиненні екологічного злочину шкода завдається всьому людству і майбутнім нащадкам. Законодавець недооцінює суспільну небезпеку розглядуваної категорії злочинів. Кримінальні санкції мають занадто м'який характер, а

низька якість розслідування не дозволяє реалізувати у повному обсязі принцип невідворотності покарання. Звідси, такий елемент як особа потерпілого для криміналістичної характеристики екологічних злочинів більше факкультативний, ніж обов'язковий елемент криміналістичної характеристики.

Крім того, як і в шахрайстві так і по злочинам проти довкілля, потерпілі інколи не знають, і навіть не здогадуються, що відносно них вчинено злочин. Так, з часу кримінального забруднення атмосферного повітря до настання негативних результатів проходить певний час і лише потім, наприклад, за фактами звернення по медичну допомогу (можливо й масовими) компетентними органами встановлюється причина. До речі, фізичні страждання осіб, потерпілих від забруднення атмосферного повітря виявляються у виді болі, ядухи, запаморочення, нудоти, інших хворобливих симптомів і, найчастіше, сполучені з моральними стражданнями, що виявляються у виді занепокоєння, страху, порушення сну та апетиту. До цього можна приєднати (наприклад) ще і втрату або пошкодження врожаю. Тобто, потерпілі від злочину проти довкілля вправі розраховувати на відшкодування моральної та матеріальної шкоди у виді, наприклад, грошової компенсації, яка повинна визвати позитивні емоції, які б допомогли згладити негативні зміни у психіці особи, що виникли у зв'язку з перенесеними стражданнями.

У науковій літературі зустрічаються роботи стосовно правового статусу осіб, які постраждали під час надзвичайних ситуацій екологічного характеру. Його визначають як юридично закріплений стан особи, якому в наслідок негативного впливу на його життя та здоров'я з боку навколишнього середовища внаслідок екологічної катастрофи що відбулася (техногенної аварії або природного катаклізму) надані додаткові гарантії, що полегшують реалізацію окремих, властивих тільки цій категорії осіб, прав, закріплених як у міжнародному, так і внутрішньодержавному законодавстві (Конституції та галузевих нормативних актах) [8, с. 228].

Водночас, особа потерпілого викликає увагу з боку криміналістів не лише як джерело доказової інформації, але й як фізичний об'єкт, що вносить певні зміни до навколишньої обстановки або може нести на собі (тілі, одягу) або на предметах та засобах що є при ньому різноманітні сліди, виявлення та дослідження яких криміналістичними засобами дозволяє отримати важливу у доказовому відношенні інформацію. Ось чому вважаємо особу потерпілого включати до елементного складу криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля, що сприятиме правильній побудові слідчих версій, плануванню та провадженню першопочаткового та наступного етапу розслідування, тактиці провадження окремих слідчих дій [9]. Більш того, вважаємо що роль потерпілого зміниться з набуттям чинності нового кримінально-процесуального кодексу України, в якому у ч. 1 ст. 55 зазначено, що «Потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди» [10, с. 35]. Тобто, можливість визнання юридичної особи в якості потерпілого в кримінальному провадженні збільшить значущість цієї проце-

суальної фігури при розслідуванні злочинів проти довкілля.

Список використаних джерел: 1. Шепітько В. Ю. Криміналістика : слов. Термінів / В. Ю. Шепітько. – К. : Ін Юре, 2004. – 264 с. 2. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. – 2-е изд. доп. – М. : Мегатрон XXI, 2000. – 334 с. 3. Книженко С. О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Книженко Світлана Олександрівна. – Х., 2005. – 207 с. 4. Иванова Л. А. Криминалистическая характеристика и первоначальный этап расследования преступлений, связанных с загрязнением вод и атмосферы : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Иванова Л. А. – Екатеринбург, 2003. – 213 с. 5. Рузметов С. С. Использование специальных познаний при расследовании экологических преступлений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Рузметов Сергей Стаканович. – Калининград, 2003. – 219 с. 6. Попов В. А. Раскрытие и расследование экологических преступлений (Информационный аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Попов Владислав Анатольевич. – М., 2005. – 126 с. 7. Музика А. А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія / А. А. Музика, Є. В. Лашук. – К. : Паливода А. В., 2011. – 192 с. 8. Евтушенко В. И. Правовой статус лиц, пострадавших при чрезвычайных ситуациях экологического характера (теоретико-правовой анализ) / В. И. Евтушенко // Актуальные проблемы Российского права. 2010. – № 1. – С. 220–228. 9. Клещина Е. Н. Потерпевший как объект криминалистического исследования [Электронный ресурс] / Клещина Елена Николаевна. – Режим доступа: <http://dom-hors.ru/issue/per/4-2008-2/kleshchina.pdf>. 10. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийн. законом № 4651-VI від 13.04.2012. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» № 4652- VI від 13.04.2012. – Х. : Право, 2012. – 392 с.

Одержано 25.09.2012

Наїра Арсенівна Симонян,

прокурор відділу нагляду за додержанням законів при провадженні оперативно-розшукової діяльності, дізнання та досудового слідства прокуратури Харківської області

ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД ЗА ДОТРИМАННЯМ ЗАКОННОСТІ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

Конституція України наголосила, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Подальший розвиток демократії, зміцнення законності в державі нерозривно пов'язані з підвищенням якості та ефективності роботи правоохоронних органів України. Дієвою гарантією побудови правової держави та додержання законності на стадії досудового слідства є прокурорський нагляд [2, с. 272]. Враховуючи цю тезу, наголошуємо, що сутність прокурорської діяльності полягає в нагляді за точним і однаковим виконанням нормативно-правових актів усіма учасниками суспільних відносин в державі. Відповідно до ст. 121 Конституції України [1], прокуратура України становить єдину систему, на яку покладаються: 1) підтримання державного обвинувачення в суді; 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом; 3) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про прокуратуру» [3], прокурорський нагляд за додержанням і правильним застосуванням законів Кабінетом Міністрів України, міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими Радами, їх виконавчими органами, військовими частинами, політичними партіями, громадськими організаціями, масовими рухами, підприємствами, установами і організаціями, незалежно від форм власності, підпорядкованості та приналежності, посадовими особами та громадянами здійснюється Генеральним прокурором України і підпорядкованими йому прокурорами.

Значною подією для нашої держави стало прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України [4], який значно відрізняється від сталих уявлень про кримінальний процес взагалі. Його прийняття стало важливим кроком у здійсненні судово-правової реформи в Україні, наближенні вітчизняного кримінального процесуального законодавства до європейських стандартів у галузі прав людини.

Згідно ч. 2 ст. 36 нового Кодексу прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва. Слід зазначити, що термін «процесуальне керівництво» не вживається ні в Конституції України, ні в Законі України «Про прокуратуру»

ру», які визначають основні напрями діяльності прокуратури. Здійснення процесуального керівництва прокурором на практиці означатиме дублювання функцій, оскільки таку ж діяльність фактично здійснюватиме керівник органу досудового розслідування, а також цілковиту залежність слідчого від прокурора. Закріплені в КПК процесуальні функції прокурора в кримінальному провадженні мають бути приведені у відповідність з Основним законом України та законодавством про прокуратуру [5].

Проблемами прокурорського нагляду за додержанням законності займаюся багато видатних зарубіжних та вітчизняних вчених – юристів, які зробили важливий внесок у теорію та практику застосування кримінально-процесуальних і оперативно-розшукових дій, в удосконалення нагляду за їх проведенням з боку органів прокуратури. Це, перш за все, К. В. Антонов, О. М. Бандурка, В. І. Басков, В. М. Гарашук, Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, І. П. Козаченко, М. Й. Курочка, С. М. Піскун, В. Д. Пчолкін, В. Л. Регульський, І. В. Сервецький, О. П. Снігер'єв, В. М. Тertiшник, О. В. Федосова, В. Д. Швець, Ю. П. Янович та інші.

Аналіз численних праць вітчизняних та зарубіжних авторів та прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України спонукає комплексно розглянути існуючі на сьогодні проблеми прокурорського нагляду за додержанням законності на стадії досудового слідства, оскільки, багато аспектів, що стосуються питань прокурорського нагляду за додержанням законності залишилися по за увагою.

Для розуміння сутності прокурорського нагляду за додержанням законів необхідно провести детальний аналіз існуючих на даний час думок науковців та практиків щодо існуючої проблеми. Хочемо підкреслити, що цією проблемою займалися чимало фахівців з теорії оперативно-розшукової діяльності, кримінально-процесуального права, криміналістики та інших юридичних наук. Однак існування різних точок зору, різних підходів і трактувань, різних варіантів вирішення правових, організаційно-управлінських і оперативнотактичних питань – явище цілком закономірне, що відповідає ідеї розвитку науки [6–10].

Оним з організаційно-правових засобів забезпечення законності й дисципліни в державному управлінні є нагляд. Функції нагляду в тому або іншому обсязі здійснюються різними державними органами, але головну роль серед них відіграють органи прокуратури, створені спеціально для здійснення державного нагляду. Аналіз теоретичних положень і нормативно-правової бази дозволив В. М. Гарашуку довести, що доцільність та призначення прокурорського нагляду у сфері державного управління на сучасному етапі полягає в забезпеченні єдиної законності на території держави поза межами відомчих інтересів. Прокурорський нагляд у сфері державного управління, на думку вченого, – необхідний елемент розподілу влади, який водночас є цементуючим ланцюгом взаємодії влад, оскільки кожна з них на своєму рівні покликана забезпечувати права та свободи людини, захист суспільних та громадських інтересів. Прокуратура виступає своєрідним органом «корегування» цих процесів, координатором дій контролюючих та правоохоронних структур. Здійс-

нення прокуратурою нагляду за законністю у державному управлінні виступає ефективним засобом впливу на формування державної правової політики у цій сфері [11, с. 76]. Цю точку зору поділяє також професор О. М. Бандурка, підкреслюючи, що прокурорський нагляд представляє собою особливий вид діяльності уповноважених державою на її провадження посадових осіб – прокурорів – метою якого є забезпечення додержання і правильного застосування законів державними органами, суспільними організаціями, підприємствами і установами незалежно від форм власності, посадовими особами і громадянами [2, с. 274–275].

Досліджуючи сутність та предмет прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, М. Й. Курочка визначав, що такий нагляд – це надійний механізм забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина. Автор розглядає прокурорський нагляд за додержанням законів на стадії досудового слідства, як форму державної діяльності, визначеної Конституцією і Законом України «Про прокуратуру». Сутність прокурорського нагляду, на думку М. Й. Курочки, визначається наступними чинниками: 1) функціональними напрямками діяльності правоохоронного органу; 2) обсягом повноважень і компетенції наглядового прокурора; 3) відповідною процедурою (механізмом) реагування на порушення закону. Отже, здійснення нагляду за додержанням законів, правильним та однонайтним їх застосуванням і становить предмет прокурорського нагляду [7, с. 14–15].

Слідство, відмічає В. І. Басков, яке здійснюється органами внутрішніх справ, хоча і має назву досудового (остаточне рішення у кримінальній справі приймає суд), все ж при його провадженні визначається характером та обсягом обвинувачення, правовою оцінкою злочину, що у свою чергу визначає вид і розмір кримінального покарання, встановлює коло доказів по кримінальній справі, в межах якого, як правило, провадиться досудове провадження. Правильно організоване досудове слідство й дізнання, а також прокурорський нагляд за виконанням законів при їх здійсненні є однією з суттєвих гарантій швидкого і повного розкриття злочину, його повного об'єктивного та всебічного розслідування, а в кінцевому підсумку внесення судом законного, аргументованого і справедливого вироку [12, с. 136].

Досліджуючи цю проблему, А. Мінюков відзначає, що нагляд прокурора за забезпеченням органами досудового слідства прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина – важливий і специфічний напрямок діяльності Генерального прокурора та підпорядкованих йому прокурорів. Предметом такого нагляду, продовжує дослідник, є додержання законів органами дізнання, досудового слідства та іншими органами, що проводять боротьбу із злочинністю, завданням яких є сприяння розкриттю злочинів, захисту особи, її прав і свобод, власності, прав підприємств, установ, організацій від злочинних посягань; виконання вимог закону про невідворотність відповідальності за вчинений злочин; запобігання незаконному притягненню особи до кримінальної відповідальності; охорона прав і законних інтересів громадян, які перебувають під слідством; здійснення заходів щодо запобігання злочинам, усунення причин та умов, що сприяють їх виникненню [13, с. 36].

Завдання прокурорського нагляду за діяльністю органів дізнання й досудового слідства, на думку В. І. Баскова та Б. В. Коробейнікова, вбачається в тому, що б жоден злочин не залишився не розкритим; жодна особа, яка скоїла злочин, не уникнула встановленої законом відповідальності; затримання громадян за підозрою в скоєнні злочину відбувалось не інакше як в порядку і за підставами, встановленими законом; ніхто не піддавався незаконному і необгрунтованому притягненню до кримінальної відповідальності або іншому незаконному обмеженню в правах; ніхто не піддавався арешту без законодавчого вирішення цього питання; дотримувались встановлені законом порядок порушення та розслідування кримінальних справ, строки їх розслідування, права учасників кримінального судочинства та інших громадян не були порушені; в процесі розслідування злочинів неухильно дотримувались вимог і норм кримінально-процесуального кодексу про всебічне, повне і об'єктивне дослідження усіх обставин справи; виявлялись причини скоєння злочинів та обставини, які їм сприяли, приймались заходи до їх усунення [14, с. 140].

З поняттям прокурорський нагляд тісно пов'язане поняття законність. Розглянемо його більш детально. Перш за все підкреслимо, що згідно статей 7 та 9 нового Кримінального процесуального кодексу України додержання законності відноситься до основних засад кримінального провадження. Принцип законності відноситься до центральних, вузлових принципів діяльності правоохоронних органів.

О. М. Бандурка підкреслює, що сутність згаданого принципу полягає у тому, що посадові особи, які займаються кримінально-процесуальною діяльністю, а також особи, які сприяють її здійсненню, або контролю і нагляду за нею, зобов'язані виконувати вимоги законодавства у точній відповідності до їх змісту. Будучи принципом і методом суспільних відносин, режимом соціального життя, законність є складовою частиною механізму регулювання суспільних відносин, представляє собою обов'язкову умову правопорядку, державної і громадської дисципліни, важливий елемент демократії та культури [2, с. 88]. Законність – це сукупність багаторідних, але однопланових вимог, пов'язаних з відношенням до законів та втілення їх в життя. Головні з них наступні: по-перше, вимога точного і неухильного додержання законів тими, кому вони адресовані. По-друге, вимога дотримувати ієрархію законів та інших нормативних актів. По-третє, законність передбачає таке положення, за якого ніхто не може відмінити закон, крім органу, який його видав. Перераховані вимоги складають зміст законності. Вони можуть бути сформульовані безпосередньо в законах, проголошуватись офіційною владою або виражатись іншим способом. Якщо вони лише проголошуються, але не виконуються, то законність буде формальною. Якщо названі вимоги реалізуються, законність буде реальною.

Згідно ч. 2 ст. 36 нового Кодексу прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва. Він має право:

– починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом;

– мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей про розпочате досудове розслідування;

– доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному КПК;

– скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих;

– ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених цим Кодексом, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування тощо.

Аналізуючи викладене, слід відмітити, що у Кримінальному процесуальному кодексі прослідковується тенденція до необґрунтованого розширення повноважень працівників органів прокуратури та обмеження повноважень слідчого, його процесуальної самостійності і незалежності. У разі реалізації положень щодо процесуального статусу слідчого, він перетвориться на технічного працівника, помічника прокурора. У свою чергу, вказані розширення повноважень працівників органів прокуратури та досить велике навантаження на них призведе до фактичного оформлення процесуальних документів слідчим за неофіційною вказівкою перших, що зустрічається і сьогодні в практичній діяльності органів досудового розслідування. Крім того слід зазначити, що термін «процесуальне керівництво» не вживається ні в Конституції України, ні в Законі України «Про прокуратуру», які визначають основні напрями діяльності прокуратури. Здійснення процесуального керівництва прокурором на практиці означатиме дублювання функцій, оскільки таку ж діяльність фактично здійснюватиме керівник органу досудового розслідування, а також цілковиту залежність слідчого від прокурора. Закріплені в КПК процесуальні функції прокурора в кримінальному провадженні мають бути приведені у відповідність з Основним законом України та законодавством про прокуратуру.

Аналіз міркувань та висловлювань науковців щодо змісту, характеру й природи прокурорського нагляду за додержанням усіма учасниками суспільних відносин нормативних приписів дозволяє зробити декілька висновків щодо з'ясування основних ознак, якостей і властивостей прокурорського нагляду органів прокуратури як форми забезпечення законності на стадії досудового слідства. Вважаємо, що прокурорський нагляд це самостійний різновид державної діяльності, що має специфічні завдання. Цим обумовлений автономний стан прокуратури щодо органів, організацій і осіб, законність діяльності яких ним оцінюється. В рамках єдиного прокурорського нагляду виділяються самостійні напрямки діяльності, які виражають спеціалізацію прокурорського нагляду стосовно окремих сфер державної діяльності та суспільного життя. Ці напрямки наглядової діяльності органів прокуратури характеризуються тим, що мають свій предмет нагляду й завдання. Нагляд за додержанням законів на стадії досудового слідства, повністю відповідає вищезазначеним критеріям,

і тому можна говорити про нього як про самостійний, відносно усталений напрямок прокурорської діяльності.

Список використаних джерел: **1.** Конституція України : закон України від 28 черв. 1996 р. № 254/96 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. **2.** Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність : підручник / О. М. Бандурка. – Ч. I. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – 336 с. **3.** Про прокуратуру : закон України від 5 листоп. 1991 р. № 1789-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1789-12>. **4.** Кримінальний процесуальний кодекс України : прийн. законом № 4651 VI від 13.04.2012. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» № 4652-VI від 13.04.2012. – Х. : Право, 2012. – 392 с. **5.** Пчолкін В. Д. Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства / В. Д. Пчолкін, Ю. П. Янович // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 611–616 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11pvdovu.pdf>. **6.** Використання в кримінальному процесі матеріалів оперативно-розшукової діяльності та гарантії захисту прав і свобод людини : монографія / В. М. Тертишник, О. В. Негодченко, І. П. Козаченко, К. В. Антонов.– Д. : Юрид. акад. МВС, 2004. – 184 с. **7.** Курочка М. Й. Законність в оперативно-розшуковій діяльності та прокурорський нагляд за її дотриманням : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04 / Курочка М. Й. – К., 2000. **8.** Швець В. Д. Кримінально-процесуальне законодавство України: концепція і парадигми сучасності / В. Д. Швець // Теорія та практика кримінального судочинства : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 20–21 трав. 2011 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : ХНУВС, 2011. – С.17–19. **9.** Капліна О. В. Проблеми реформування кримінального судочинства України / О. В. Капліна // Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : наук.-практ. семінар (23 жовт. 2009 р.). – Х. : Ін-т підгот. юрид. кадрів для СБУ НЮАУ ім. Ярослава Мудрого ; Оберіг, 2009. – С. 43–46. **10.** Федосова О. В. Прокурорський нагляд за дотриманням законності в ОРД: об'єкт і предмет / О. В. Федосова // Методологічні проблеми теорії та практики ОРД в сучасних умовах : Вісник ЛАВС. – Ч. 2. – 2005. – Спец. вип. № 4. – С. 230–238. **11.** Гаращук В. М. Контроль та нагляд у державному управлінні / В. М. Гаращук. – Х. : Фоліо, 2002. – 176 с. **12.** Басков В. И. Прокурорский надзор / В. И. Басков. – М. : БЕК, 1995. – 546 с. **13.** Мінюков А. Повноваження прокуратури при забезпеченні додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина на досудовому слідстві / А. Мінюков // Право України. – 2002. – № 10. – С. 35–40. **14.** Басков В. И. Курс прокурорского надзора / В. И. Басков, Б. В. Коробейников. – М. : Зерцало, 2001. – 512 с.

Одержано 25.09.2012

Віта Володимирівна Ковальська,

**начальник кафедри адміністративного права та процесу факультету
з підготовки фахівців міліції громадської безпеки Харківського
національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник**

РОЛЬ І СТАТУС ЗАХИСНИКА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Тези присвячено розгляду питань участі захисника в кримінальному процесі відповідно до нового Кримінального процесуального кодексу України.

Ключові слова: захисник, адвокат, кримінальний процес, захист прав людини.

Більш ніж 50 років в Україні діяв Кримінально-процесуальний кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки, який зараз «доживає» свої останні дні: 13 квітня 2012 року Верховна Рада України прийняла новий Кримінальний процесуальний кодекс України (надалі – КПК України), норми якого спричиняють багато питань, проблем і суперечок, зокрема щодо участі захисника в кримінальному процесі.

Згідно зі ст. 45 КПК захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію). Захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України або стосовно якого у Єдиному реєстрі адвокатів України містяться відомості про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю [1].

Створюється враження про монополізацію юридичних послуг адвокатами, адже якщо раніше захисниками в суді могли бути будь-які особи, в тому числі родичі, то тепер - виключно адвокати, які мають свідоцтво і включені до Єдиного реєстру адвокатів.

Це положення КПК суперечить ст. 22 ч. 3 Конституції України, де чітко зазначено, що при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Дана норма не відповідає рішенням Конституційного суду України № 13-рп/2000 від 16.11.2000 р. у справі про право вільного вибору захисника, де, зокрема, роз'яснено, що особа при захисті від обвинувачення вправі вибирати захисником своїх прав також особу, яка є іншим фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи.

Крім того, зазначена норма не відповідає положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Так, Європейський суд з прав людини у рішенні від 24.11.2011 р. у справі «Загородній проти України» визнав неприйняття державою України протягом тривалого часу спеціального зако-

ну, що має регулювати повноваження фахівців у галузі права надавати правову допомогу у кримінальному процесі, порушенням права на справедливий суд, передбаченого пунктами 1 і 3 статті 6 вказаної Конвенції.

Разом з тим, треба відзначити, що Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 [2] не містить положень монополізації на юридичні послуги і забезпечує існування здорової конкуренції.

Окремі особи вважають, що через нові поправки до Кримінально-процесуального кодексу ті українці, які не можуть дозволити собі оплатити адвоката, будуть позбавлені державного захисту [3].

Зазначимо, що держава зобов'язується забезпечити всіх безкоштовними адвокатами. Мін'юст України зараз активно створює систему безоплатної правової допомоги, закликаючи до неї адвокатів. Їм буде платити зарплату держава.

За новим КПК більше не буде відправлення справи на додаткове розслідування. Суддя повинен або призначити покарання, або виправдати людину, що суттєво посилює захист прав громадянина. В законодавче поле України вводяться рівні права як для обвинувачення та і для захисту.

Нажаль, новий КПК не містить окремих статей, в яких були б передбачені права адвоката та механізм їх реалізації. Наприклад, захист може збирати та надавати докази нарівні з обвинуваченням при цьому дії слідчого по збору доказів чітко відрегульовані, а сторона захисту не має відповідних юридичних механізмів реалізації наданого права.

Не зрозумілий механізм і щодо обов'язку будь-якої особи надати адвокату на його вимогу річ, яку б він міг використати як доказ у справі, а реалізувати право на витребування речей та документів захиснику надається виключно слідчим суддею.

До того ж захисник має право отримати на свій запит лише копії документів, що автоматично виключає задекларовану в тому ж таки КПК можливість отримання ним висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок, оскільки об'єктами дослідження тих же експертиз, ревізій та і більшості перевірок можуть бути лише оригінальні речі та документи.

Відповідно до вимог ст. 159 нового КПК, тимчасовий доступ до речей і документів, які є доказами по справі, захист може отримати тільки на підставі ухвали суду. Таким чином, захисник у кримінальному провадженні позбавлений права в умовах, змагальності сторін, самостійно отримати такий вид доказу.

Отже, захисник для одержання доказів у кримінальному провадженні реально має право лише на звернення до сторони обвинувачення із клопотанням про проведення слідчих та інших процесуальних дій. Тобто необхідна деталізація зазначених положень, чітко встановлений порядок процесуальних дій, оскільки це дозволить захиснику стати рівноправним учасником змагального судового процесу нарівні із державним обвинувачем.

Звичайно, до Кодексу будуть вноситись зміни, але якщо порівнювати новий Кримінальний процесуальний кодекс України з чинним 1960 року – це однозначно крок вперед. Все залежить від того, як він буде застосовуватися.

Список використаних джерел: 1. Кримінальний процесуальний кодекс Укра-

їни : від 13.04.2012 // Урядовий кур'єр. – 06.06.2012. – № 99. 2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : закон України від 05.07.2012 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 62. – Ст. 2509. 3. Ар'єв В. Новий кримінальний кодекс позбавив права на захист найбідніших [Електронний ресурс] / В. Ар'єв. – Режим доступу: <http://news.tochka.net/ua/115280-arev-novyy-upk-lishil-prava-na-zashchitu-samykh-bednykh/>.

Одержано 02.10.2012

Тезисы посвящены рассмотрению вопросов участия защитника в криминальном процессе в соответствии с новым Криминальным процессуальным кодексом Украины.

Ключевые слова: защитник, адвокат, криминальный процесс, защита прав человека.

Theses are devoted consideration of questions of participation of defender in a criminal process in accordance with the new Criminal code of practice of Ukraine.

Keywords: defender, advocate, criminal process, defense of human rights.

Вадим Борисович Харченко,**завідувач кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології навчально-наукового інституту права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент**

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ ЩОДО НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ДИСКІВ ДЛЯ ЛАЗЕРНИХ СИСТЕМ ЗЧИТУВАННЯ

Досліджується питання про кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення щодо злочину, передбаченого ст. 203-1 КК України. Пропонуються напрями удосконалення нового Кримінального процесуального кодексу України у питаннях форми приватного обвинувачення.

Ключеві слова: приватне обвинувачення; незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування; кримінальне законодавство.

В нашій державі вже історично склалися пріоритети чинного адміністративного, кримінального та публічно-процесуального законодавства України саме щодо захисту прав та інтересів не потерпілого від злочину та правопорушення, а безпосередньо підозрюваного, обвинуваченого і підсудного, яким може бути призначене покарання (стягнення) за вчинений злочин (проступок). Дійсно, з одного боку, Конституцією України [1] передбачено обов'язок держави щодо захисту людини, утвердження і забезпечення її прав та свобод. Але одночасно з цим у Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою [2] порушено проблему встановлення балансу між правами підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, з одного боку, та інтересами потерпілого, – з іншого. Саме дотриманню такого балансу послуговує інститут приватного обвинувачення, що визначає можливість порушення кримінального провадження не інакше як за скаргою потерпілого, якому і належить у такому разі право підтримувати обвинувачення. В цих справах дізнання і попереднє слідство не провадяться, а справи підлягають закриттю, якщо потерпілий до видалення суду в нарадчу кімнату для постановлення вироку примириться з обвинуваченим.

Законодавець виходить з того, що зазначені кримінальні правопорушення не являють великої суспільної небезпеки і суперечності, які лежать в їх основі, можуть бути розв'язані без втручання слідчого, прокурора чи суду. Проте, кількість злочинів, що до останнього часу передбачалися ч. 1 ст. 27 Кримінально-процесуального кодексу України [3] (далі – КПК України 1960 року), була мізерною, а про існування інституту кримінального провадження у формі приватного обвинувачення можна було стверджувати виключно у теоретичному аспектові. Актуальності зазначеному питанню додавала і судова практика щодо необхідності проведення досудового слідства у кримінальних справах де потерпілого або не було встановлено, або потерпілий відмовлявся від давання показань.

Наведене у сукупності і створило підґрунтя подальшого удосконалення кримінального процесуального законодавства України та включення Законом № 4025-VI [4] до ч. 1 ст. 27 КПК України 1960 року цілої низки злочинів у сфері господарської діяльності. Новий Кримінальний процесуальний кодекс України [5] натеper не тільки передбачає окрему главу 36 «Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення», а й у разі збільшив перелік злочинів, кримінальне провадження щодо яких може бути розпочато слідчим або прокурором лише на підставі заяви потерпілого. Цілком обґрунтовано до зазначеного переліку були віднесені злочини у сфері інтелектуальної власності, що натеper передбачені статтями 176, 177, 229, 231 та 232 Кримінального кодексу України [6] (далі – КК України). На необхідність кримінального провадження щодо зазначених складів злочинів саме у формі приватного обвинувачення раніше неодноразово наголошувалося в спеціальній літературі [7, с. 422; 8, с. 152].

Разом з тим, до переліку справ, кримінальне провадження щодо яких здійснюється у формі приватного обвинувачення, натеper віднесений склад злочину, передбачений ст. 203-1 КК України (незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва). Безумовно, криміналізація наведеного діяння ставила на меті протидію порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності шляхом застосування технічних заходів та різного роду «ускладнень» при виготовленні безпосередньо матеріальних носіїв такого об'єкту.

Вимога встановити підстави кримінальної відповідальності саме за порушення умов такого виду господарської діяльності неодноразово висувалася з боку світової спільноти та особливо уряду США. Після того, як Верховна Рада України у грудні 2001 року не прийняла закон про лазерні диски та доповнення до КК України, уряд США оголосив про введення з 23 січня 2002 року заборонних митних тарифів на імпорту металів, взуття та інших товарів з України на суму 75 млн дол., заявивши, що такі санкції будуть компенсувати збитки, яких щорічно зазнають американські корпорації від порушення прав інтелектуальної власності [9]. Нагадаємо, що Закон України № 2953-III [10], яким КК України було доповнено ст. 203-1 КК України, був прийнятий 17 січня 2002 року, тобто за п'ять днів до заявлених санкцій.

Разом з тим, наведене діяння само по собі не може порушувати особистих немайнових та виключних майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності так як врегульовує виключно питання ліцензування певного виду господарської діяльності. На це вказують і положення Закону України № 2953-III, яким зазначається, що ліцензування виробництва дисків для лазерних систем зчитування, матриць здійснюється відповідно до Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» [11], а їх експорт та імпорту – відповідно до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [12]. Вказана діяльність регламентується безпосередньо центральним органом виконавчої влади у сфері інтелектуальної власності та центральним органом виконавчої влади з питань економіки.

На порушення саме певного порядку здійснення господарської діяльності

у разі незаконного виробництва, експорту, імпорту, зберігання, реалізації та переміщення дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва вказує і місце складу наведеного злочину як в структурі Особливої частини КК України (розділ VII «Злочини у сфері господарської діяльності»), так і серед злочинів наведеної групи, найближчим з яких є, передбачене свого часу ст. 203 КК України, зайняття забороненими видами господарської діяльності.

Вказана царина зазначеного протиправного діяння безпосередньо впливає і з характеру порушень, наведених у ч. 1 ст. 8 Закону України № 2953-III, а саме: а) здійснення господарської діяльності з виробництва дисків для лазерних систем зчитування, матриць без ліцензії; б) виробництва дисків для лазерних систем зчитування, матриць без нанесення спеціальних ідентифікаційних кодів; в) експорту, імпорту дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини без наявності ліцензії; г) невиконання вимог щодо технологічного забезпечення виробником нанесення на дисках для лазерних систем зчитування спеціальних ідентифікаційних кодів ліцензованим обладнанням.

Окремо слід наголосити на тому, що диск для лазерних систем зчитування – це будь-який оптичний диск для лазерних систем зчитування із записом або з можливістю запису на ньому інформації, що відображає об'єкти авторського права чи суміжних прав, або без запису такої інформації. Тобто предмет цього злочину жодним чином не пов'язаний із наявністю на оптичному диску інформації, що відображає об'єкти авторського права чи суміжних прав, а виробництво дисків для лазерних систем зчитування, матриць без дозволу осіб, яким належить авторське право та(або) суміжні права щодо такої інформації утворює ідеальну сукупність складів злочинів, передбачених ст. 203-1 та ст. 176 КК України (порушення авторського права і суміжних прав).

У разі ж протиправного використання під час виробництва дисків для лазерних систем зчитування або матриць комерційного найменування, що дає можливість вирізняти одну особу з-поміж інших та не вводити в оману споживачів щодо справжньої діяльності такої особи, або позначення чи комбінації позначень, які придатні для вирізнення товарів (послуг), що виробляються (надаються) однією особою, від товарів (послуг), що виробляються (надаються) іншими особами (торговельної марки), вчинене утворює сукупність злочинів, передбачених ст. 203-1 та ст. 229 КК України (незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару). Така сама сукупність злочинів має місце і у разі протиправного позначення дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва географічним зазначенням, що визначається характеристиками такого товару і межами географічного місця його походження, зафіксованими державною реєстрацією права інтелектуальної власності на географічне зазначення.

Помилкове ототожнення незаконного виробництва диску для лазерних систем зчитування з порушенням прав на об'єкти авторського права, суміжних прав або правом інтелектуальної власності на комерційне найменування,

торговельну марку чи географічне зазначення має місце і в судовій практиці. Так, розглядаючи кримінальну справу за фактом порушення авторського права у кримінальній справі № 1-85/2010 р. Ратнівський районний суд Волинської області у своєму вирокі від 15 жовтня 2010 року [13] кваліфікував незаконний запис на вже виготовлений диск (так звану «болванку») інформації, що є об'єктом авторського права за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 ст. 176 та ч. 1 ст. 203-1 КК України. Положення чинного законодавства, що виробництво дисків – це діяльність, безпосередньо пов'язана із застосуванням технологічного процесу з переробки сировини в оптичні носії інформації, судом були повністю проігноровані. Зазначене засвідчує грубе порушення вимог ст. 61 Конституції України, повне ігнорування суддею ознак складу злочину та постановлення завідомо неправосудного вироку.

Таким чином, злочин, що на сьогодні передбачений ст. 203-1 КК України та полягає у незаконному виробництві, експорті, імпорті, зберіганні, реалізації та переміщенні дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва не передбачає жодної особи (як фізичної, так і юридичної), що може розглядатися в якості потерпілого від вчинення вищенаведеного злочину та виступати із заявою про порушення кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. Наслідком такого помилкового сприйняття змісту і сутності наведеного складу злочину в чинній редакції п. 1 ч. 1 ст. 477 Кримінального процесуального кодексу України є фактична та юридична відсутність підстав для кримінального провадження у цих справах та вчинення будь-яких дій, спрямованих на розкриття, розслідування, судовий розгляд та попередження такої протиправної поведінки.

Список використаних джерел: 1. Конституція України : від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. 2. Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою [Електронний ресурс] : резолюція 40/34 Генеральної Асамблеї ООН від 29 лист. 1985 р. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_114. – 23.09.2012. 3. Кримінально-процесуальний кодекс України : від 28 груд. 1960 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – Ст. 15. 4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності : закон України від 15 листоп. 2011 р. № 4025-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 25. – Ст. 263. 5. Кримінальний процесуальний кодекс України : від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – Ст. 1370. 6. Кримінальний кодекс України : від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 21. – Ст. 920. 7. Харченко В. Б. Кримінально-правова охорона прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації в Україні : монографія / В. Б. Харченко. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. – 480 с. 8. Нерсесян А. С. Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності : монографія / А. С. Нерсесян. – Хмельницький : Хмельн. ун-т управління та права, 2010. – 192 с. 9. Кучма підписав закон про лазерні диски [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://courier.com.ua/ukrainskaja_panorama/kuchma_pidpisav_zakon_pro_lazerni_diski/. – Кур'єр. ua : інтернет-газета. – 08.02.2011. 10. Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експор-

том, імпортом дисків для лазерних систем зчитування : закон України від 17 січ. 2002 р. № 2953-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 17. – Ст. 121. **11.** Про ліцензування певних видів господарської діяльності : закон України від 1 черв. 2000 р. № 1775-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 36. – Ст. 299. **12.** Про зовнішньоекономічну діяльність : закон України від 16 квіт. 1991 р. № 959-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 29. – Ст. 377. **13.** Вирок Ратнівського районного суду Волинської області від 15 жовт. 2010 р. у справі № 1-85/2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/11670333>. – Єдиний державний реєстр судових рішень. – 12.01.2012.

Одержано 26.09.2012

Исследуются вопрос об уголовном ведении в форме частного обвинения в отношении преступления, предусмотренного ст. 203-1 УК Украины. Предлагаются направления совершенствования нового Уголовного процессуального кодекса Украины в вопросах формы частного обвинения.

Ключевые слова: частное обвинение; незаконный оборот дисков для лазерных систем считывания; уголовное законодательство.

Probed question about a criminal conduct in form frequent prosecution in regard to a crime, foreseen an article 203-1 Criminal code of Ukraine. Directions of perfection of the new Criminal judicial code of Ukraine are offered in the questions of form of private prosecution.

Keywords: private prosecution; illegal turn of disks for the laser systems of read-out; criminal statute.

Артем Євгенович Голубов,

заступник начальника з навчально-методичної роботи факультету з підготовки слідчих Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАДИ ЗМАГАЛЬНОСТІ СТОРІН В ПРОЦЕСУАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОСНОВНИХ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Досліджено процесуальну діяльність судді, слідчого, обвинуваченого в умовах змагальності сторін. Виявлена колізія між статусом слідчого як сторони обвинувачення та вимогою всебічного, повного й неупередженого дослідження ним обставин кримінального провадження, запропоновані шляхи її усунення.

Прийняття нового КПК України слід оцінювати не тільки як виконання нашої країною своїх зобов'язань перед Радою Європи та як процес оновлення застарілого законодавства. Насамперед, це ще один крок у напрямку розбудови України як демократичної, соціальної та правової держави. Таку оцінку новоприйнятий кодекс заслуговує не тільки зі слів представників влади, юридичної науки і практиків. Зокрема, у висновку Венеціанської комісії щодо проекту цього кодексу відмічено, що він зміцнює зафіксовані у більш ранніх проєктах наміри відійти від громіздкого, із чисельними повторами, триступеневого кримінального процесу радянського типу, і що у ньому, нехай навіть у надто складних виразах підкреслюється, що мета проєкту Кодексу полягає в переході до більш змагальної моделі кримінального правосуддя [1, с. 13, 25]. І незважаючи на окремі дискусійні моменти, які притаманні цьому кодексу, це нормативно-правовий акт правової держави, створений з урахуванням демократичних принципів судочинства, зокрема принципу змагальності сторін. Щодо значення останнього, то Європейський суд з прав людини в рішенні у справі «Екбатані проти Швеції» відзначив, що змагальність виступає як одна із рис більш широкої концепції справедливого судочинства у кримінальних справах [2]. Це свідчить, що вітчизняне кримінальне судочинство, яке регулюється новим КПК України, все більше характеризується як демократичне та справедливе.

У цьому контексті відмітимо, що сьогодні одним із актуальних завдань є впровадження КПК України в практичну діяльність слідчих, прокурорів, судів, що потребує розробки теоретичних положень і практичних рекомендацій по його реалізації. Частиною цього завдання є опрацювання питання безпосередньої здійснення засади змагальності сторін під час кримінального провадження.

Відмітимо, що питання змісту та особливостей реалізації принципу змагальності як однієї із визначальних засад кримінального судочинства, а також змагальності як критерію для його типологізації завжди привертала увагу науковців та практиків. Зокрема, цьому питанню присвятили свої теоретичні роботи Ю. П. Аленін, С. А. Альперт, Т. В. Варфоломеєва, Ю. М. Грошевий,

Т. М. Добровольська, В. С. Зеленецький, О. В. Капліна, С. О. Ковальчук, В. Т. Маляренко, М. А. Маркуш, М. М. Михеєнко, В. В. Молдован, В. Т. Нор, Д. П. Письменний, М. І. Сірій, В. Д. Фінько, В. П. Шибіко, О. Г. Шило, М. Є. Шумило, та ряд інших вітчизняних науковців. Отримані напрацювання не тільки створили теоретичний фундамент для впровадження цього принципу під час «малої» судової реформи та сприяти його подальшій реалізації, ці результати забезпечили остаточне втілення засади змагальності сторін як визначальної риси вітчизняного судочинства, яка лейтмотивом проходить через новий кодекс. Але з прийняттям КПК України виникає питання щодо створення належних умов для реалізації цієї засади під час кримінального провадження, а також організації діяльності слідчих, прокурорів, судів відповідно до її змагального характеру. Саме тому метою статті обрано дослідження питання безпосередньої реалізації засади змагальності сторін в процесуальній діяльності основних учасників кримінального провадження відповідно до положень ст. 22 КПК України.

Відмітимо, що у новому КПК України принцип змагальності реалізовано більш послідовно і він однаково діє на всіх етапах кримінального провадження без всяких виключень. На відміну від такого підходу у КПК України 1960 р. цей принцип мав певні обмеження щодо своєї реалізації на досудових стадіях кримінального процесу. Так, у фаховій літературі відмічено, що найбільш повно змагальність проявляється у судових стадіях кримінального процесу, і лише окремі її елементи мають місце і на стадії досудового розслідування справи, наприклад, у випадках обрання запобіжного заходу [3, с. 67]. Ситуація, коли, умовно кажучи, ми мали «половинчасту» змагальність, піддавався критиці. Зокрема, щодо можливих варіантів вирішення цієї колізії пропонувалося посилити тенденцію до побудови кримінального процесу України у змагальній формі, як у судових, так і на досудових стадіях процесу, у тому числі і завдяки закріпленню в КПК положення, що розгляд справ у всіх стадіях повинен відбуватися на засадах змагальності [4, с. 12]. І ця позиція була підтримана законодавцем.

Зараз змагальність сторін втілюється у самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій на всіх етапах кримінального провадження, наділенні їх для цього рівними правами та розподілі процесуальних функцій (ст. 22 КПК України). Реалізація цього підходу істотно впливає на роль та способи діяльності окремих суб'єктів кримінального провадження, змінюючи їх характер порівняно із моделлю провадження за КПК України 1960 р.

Закроплений у ст. 22 КПК України зміст змагальності сторін слід враховувати у своїй діяльності тим з учасників кримінального провадження, статус та характер діяльності яких зазнав зміни у зв'язку із розширенням та поглибленням дії цієї засади. Так, насамперед, це стосується слідчого як представника сторони обвинувачення, обвинуваченого як представника сторони захисту (п. 19 ст. 3 КПК України). Адже, як свідчить аналіз відповідних положень КПК України, саме їх процесуальне становище найбільше зазнало змін у новому кодексі. Частково це стосується і ролі суду.

З метою виявлення особливостей реалізації вказаної засади кримінально-судочинства щодо основних учасників кримінального провадження (суду, слідчого, обвинуваченого) здійсимо короткий аналіз її реалізації в їх процесуальній діяльності.

Так, що стосується суду (судді), то згідно до ч. 6 ст. 22 КПК України суд, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків. При цьому на цей орган не може покладатися функції державного обвинувачення, захисту, адже він виконує єдину функцію правосуддя (ч. 3 ст. 22, ч. 1 ст. 30 КПК України). Окремо відмітимо, що у прецедентній практиці Європейського суду з прав людини поняттям «незалежність» і «неупередженість» надається важлива роль як гарантіям забезпечення справедливого судового розгляду і при розгляді конкретних справ Суд робить висновок про те, що поняття «незалежність» і «неупередженість» тісно пов'язані [5, с. 93]. Дотриманню цих критерії у своїй діяльності суд повинен приділити належну увагу.

Окремо відмітимо, що із скасуванням у КПК України інституту повернення кримінальних справ на додаткове розслідування суд більше не виконує функції усунення недоліків у справі, тому саме від активності (змагання) сторін залежить можливість прийняття судом рішення, його вид та зміст. Тобто, наскільки виважено та ретельно під час кримінального провадження сторони обвинувачення і захисту підійдуть до збирання доказів та обстоювання їхніх правових позицій, настільки буде забезпечена можливість прийняття судом рішення, яке б відповідало вимогам законності, обґрунтованості і вмотивованості судового рішення. Так, якщо сторона обвинувачення не надасть достатніх доказів на користь своєї позиції у суді, то суд, в силу дії принципу презумпції невинуватості (ст. 17 КПК України), повинен постановити виправдувальний вирок. З цього приводу слушно вказано, що матеріали досудового слідства не можуть бути покладені в основу вироку та інших висновків суду, якщо вони не досліджувались у судовому засіданні, тобто судові рішення може ґрунтуватися лише на тих доказах, які були досліджені в судовому засіданні в умовах змагального процесу [3, с. 384]. За своєю ініціативою суд практично не може збирати відомості про факти, в окремих випадках для з'ясування вже відомих фактів суд має право витребувати документи (ч. 6 ст. 474 КПК України).

З наведеного щодо реалізації засади змагальності у процесуальній діяльності суду зробимо такі висновки: він повинен дотримуватися вимог об'єктивності та неупередженості, що є умовою легітимності прийнятого ним рішення; під час судового розгляду суд свою діяльність спрямовує виключно на дослідження наданих сторонами доказів та створення необхідних умови для реалізації їхніх прав та виконання обов'язків; на сторони покладається обов'язок обстоювання їхніх правових позицій, у тому числі і шляхом надання доказів, де невиконання цього обов'язку передбачає прийняття судом негативного рішення щодо правової позиції відповідної сторони.

Іншим учасником кримінального провадження, чий статус зазнав змін, можна вважати слідчого. Насамперед ці зміни стосуються не самої функції

слідчого – здійснення досудове розслідування кримінальних правопорушень (п. 17 ст. 3 КПК України), а характеру його діяльності. Взагалі щодо цього аспекту, то його діяльність визначається: обов'язком в кожному випадку виявлення ознак кримінального правопорушення розпочати досудове розслідування та вжити всіх заходів для встановлення події правопорушення та особи, яка його вчинила (ст. 25 КПК України); дотриманням законності та своєчасності здійснення процесуальних дій (ч. 1 ст. 40 КПК України); самостійністю у його процесуальній діяльності (ч. 5 ст. 40 КПК України); всебічним, повним й неупередженим дослідженням всіх обставин кримінального провадження (ст. 94 КПК України). В цілому можна сказати, що його статус здобув більш виваженого врегулювання, за одним зауваженням, яке стосується змісту діяльності слідчого.

Так, згідно до п. 19 ст. 3 КПК України цього учасника кримінального провадження, який веде досудове слідство та наділений в його межах значними владними повноваженнями (ст. 40 КПК України), віднесено до представників сторони обвинувачення. Тобто поряд із прокурором слідчий повинен вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила, а також заходів щодо забезпечення кримінальної відповідальності цієї особи. Такий характер його дій передбачає, що він фактично спрямовує всю свою діяльність на доведення правової позиції щодо винуватості обвинуваченого.

З наведеної характеристики статусу слідчого цілком очевидним є те, що той «обвинувальний ухил» [6], якого стільки років намагалися позбутися в діяльності слідчих, був у КПК України законодавчо закріплений. Як зауважив щодо аналогічної ситуації, яка має місце в КПК РФ Л. В. Головкин, слідчі почнуть відчувати себе виключно органами кримінального переслідування, оскільки «обвинувальний ухил» в їх діяльності офіційно легалізований і «криміналом» більше не являється [7, с. 55]. У цій ситуації за зауваженням вказаного автора криється одна дуже серйозна колізія.

Сутність її полягає в тому, що при визнанні за слідчим статусу сторони обвинувачення він не може належним чином виконувати діяльність з доказування, адже за змістом ст. 92 (ст. 78 КПК РФ) до кола обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, входять обставини як «за», так і «проти» обвинуваченого (п. 4) обставини, які пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання ст. 92 КПК України). І як відмічає з цього приводу Л. В. Головкин, слідчий, віднесений до числа учасників кримінального судочинства з боку обвинувачення, на якого відповідно не можуть бути покладені функції захисту та вирішення кримінальної справи, зобов'язаний збирати докази і доводити обставини, що виключають злочинність і караність діяння, і якщо ці докази його «внутрішньо переконують», то він повинен припинити кримінальну справу [7, с. 54]. На існування подібної ситуації у вітчизняному кримінальному судочинстві зокрема вказує і В. Ю. Шепітько [8, с. 9]. Щодо її характеристики, то погодимося із Л. В. Головкин, який слушно вказує,

що це є абсолютно фантастичною процесуальною еклектикою, змішанням абсолютно взаємовиключних речей і процесуальних стилів [7, с. 54]. У цьому контексті також слушно вказується що реально здійснити кримінально-процесуальну діяльність у двох протилежних напрямках (обвинувачення та виправдання особи) є просто неможливим [9, с. 114]. Відмітимо, що така процесуальна «еклектика» функцій та завдань слідчого не може не відобразитися на результатах кримінального провадження.

До того ж, викликає питання обсяг процесуальної самостійності слідчого, яку тривалий час намагалися забезпечити у кримінальному процесі. Адже ті повноваження начальника органу досудового слідства та прокурора, які передбачені у новому КПК України (ст. 36, 39), здатні істотно її обмежити. З цього приводу погодимось із О. Ю. Татаровим, що сучасне законодавство більшою мірою лише декларує процесуальну самостійність і незалежність слідчого як визначальні засади досудового провадження, проте така самостійність обмежена, оскільки законодавчо не закріплена система правових гарантій її забезпечення [10]. Це становище потребує виправлення.

З наведеного щодо слідчого можна зробити висновок, що ситуація «процесуальної еклектики» його функцій та «обмеженої» самостійності, що міститься в КПК України щодо статусу та ролі слідчого, може і повинна бути вирішена. На думку автора, є два шляхи її розв'язання.

Перший реалізується завдяки закріпленню положення, що слідчий як представник сторони обвинувачення збирає лише докази винуватості особи, що передбачає внесення відповідних змін у ст. 92 КПК України в частині розмежування, яка сторона кримінального провадження які обставини встановлює. Також прямо закріплюється підпорядкованість та керованість слідчого начальником органу досудового слідства та прокурором. Тобто формується модель, подібна до дізнання у ФРН, яке здійснюється прокуратурою або поліцією під керівництвом прокурора [11, с. 437–447].

Другий варіант пов'язаний із визначенням ролі слідчого як суб'єкта провадження досудового розслідування та посиленням його самостійності. При цьому він виконує лише властиву йому діяльність із розслідування всебічно, повно й неупереджено. З приводу надання слідчому реальної самостійності та незалежності вже давно висловлюються відповідні пропозиції. Так, М. А. Маркуш, досліджуючи принцип змагальності в кримінальному процесі, приходять до висновку, що слідчий, як і представник судової влади, повинен бути наділений усіма притаманними суддям гарантіями незалежності [4, с. 11]. І така позиція знаходить свою підтримку в літературі. Так, В. Ю. Шепітько слушно вказує, на досудовому слідстві забезпечити схему по розмежуванню функцій учасників на функції обвинувачення, захисту та вирішення справи неможна, що передбачає повернення до питання про відділення обвинувачення від слідства, а тому слід визнати наявність ще однієї функції – розслідування кримінальної справи [8, с. 9]. Таку функцію на ґрунті самостійності у процесуальній діяльності, всебічності, повноти й неупередженості дослідженням всіх обставин кримінального провадження буде здійснювати слідчий. Додатковим підтвердженням обґрунтованості змін саме у такому напрямку є ті пропозиції,

що підготовлені МВС України з приводу прийняття Законів України «Про статус слідчих», «Про систему органів досудового слідства». Але впровадження цих змін потребує політичної волі керівництв країни у наданні переваги послідовності у дотриманні демократичних засад кримінального судочинства перед реалізацією може схвалюваної його структури, але такої, що лобіюється окремою групою осіб.

Ще одним учасником кримінального провадження на особливостях процесуальної діяльності якого слід зупинитися є обвинувачений. Його статус остаточно визначений як представника сторони захисту і саме на нього покладено обов'язок по самостійному обстоюванню його правової позиції на всіх етапах кримінального провадження. При всій привабливості та теоретичній обґрунтованості такого кроку законодавця є певні сумніви щодо доцільності реалізації у нашому суспільстві саме такої концепції. Насамперед відмітимо певні відмінності у засобах збирання доказів між стороною обвинувачення (фактично державою) та захисту (приватною особою) (ст. 95 КПК України). По-друге, зазначимо, що питання надання безоплатної правової допомоги та участі захисника за призначенням все ще потребують удосконалення. Зокрема слушно відмічено, що в умовах змагального процесу стає нагальною потреба як у розширенні повноважень адвоката у збиранні доказів, так і в закріпленні процесуальних засобів їх реалізації на законодавчому рівні [3, с. 60]. По-третє, здатність приватної особи протистояти у судовому змаганні прокуророві за відсутності достатніх для цього як рівня підготовки, так і можливостей також викликає сумнів.

З наведеного відмітимо, що на практиці може виявитися, що за умови об'єктивності та неупередженості судді, «обвинувального ухилу» діяльності слідчого змагальна модель буде працювати відповідно до змісту цієї засади кримінального судочинства. Але чи зможе така модель забезпечити належне виконання завдання з охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження? Це залишається під сумнівом.

Тому поки ще є час на введення в дію нового КПК України цілком можливо внести не докорінні, а косметичні зміни у його зміст, які здатні не тільки сприяти належній реалізації змагальності сторін у кримінальному провадженні, а й забезпечити виконання всіх його завдань. І наукові дослідження по розробці теоретичних положень та надання практичних рекомендацій по впровадженню КПК України в діяльність слідчих, прокурорів, судів слід спрямувати на аналіз норм цього кодексу з метою його удосконалення. З цього приводу наведемо слова В. Ф. Януковича, яким прямо вказано, що якщо ще з'являться раптом якісь до КПК зауваження згодом, побачимо недоліки, то ми зможемо ще над цими недоліками попрацювати [12, с. 60]. І в цій можливості попрацювати над недоліками ми вбачаємо прояв демократичності нашої країни та правовий її характер, які, судячи по словам Глави нашої держави, ним повністю підтримуються та гарантуються.

Список використаних джерел: 1. Висновок щодо проекту кримінально-процесуального кодексу України : Страсбург, 2 листоп. 2011 р. – 91 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу. <http://www.coe>.

kiev.ua/news/2012/01/Opinion%20on%20Draft%20CPC%20UA%20Ukr.pdf.

2. Екбатані (Ekbatani) проти Швеції (короткий неофіційне виклад обставин справи) : Європейський суд з прав людини, витяг з рішення від 26.05.1988 [Електронний ресурс]. – Режим доступу. http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_162.
3. Кримінальний процес : підручник / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. – Х. : Право, 2010. – 608 с.
4. Маркуш М. А. Принцип змагальності в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Маркуш М. А. – Х., 2006. – 20 с.
5. Європейські стандарти права на справедливе судове розбиральство в російській практиці / под общ. ред. А. В. Деменовой. – Екатеринбург : Изд-во Урал ун-та, 2004. – 240 с.
6. Гмирко В. П. Об'єктивізм як технологічна засада способу доказування в кримінальному процесі / В. П. Гмирко // Вісник Академії митної служби України. Серія: «Право». – 2012. – № 1 (8) [Електронний ресурс]. – Режим доступу. http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vamsu_pravo/2012_1/Gmyrko.htm.
7. Головки Л. В. Новый УПК Российской Федерации в контексте сравнительного уголовного-процессуального права / Л. В. Головки // Государство и право. – 2002. – № 5. – С. 51–61.
8. Шепітько В. Ю. Реформування органів досудового слідства: за і проти / В. Ю. Шепітько // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – 2010. – Вип. 10. – С. 5–11.
9. Кочура А. В. Винятки у реалізації принципів кримінального процесу / А. В. Кочура // Європейські перспективи. – 2010. – № 4. – С. 111–115.
10. Татаров О. Ю. Процесуальний статус слідчого та шляхи його удосконалення / О. Ю. Татаров // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2010. – № 4. – С. 115–127.
11. Гуценко К. Ф. Уголовный процесс западных государств. – Изд. 2-е, доп. и испр. / К. Ф. Гуценко, Л. В. Головки, Б. А. Филимонов. – М. : Зерцало-М, 2002. – 528 с.
12. Віктор Янукович: У разі потреби новий КПК може бути вдосконалий? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/24206.html>. – 18.05.2012

Одержано 30.09.2012

Исследована процессуальная деятельность судьи, следователя, обвиняемого в условиях состязательности сторон. Указано на коллизию статуса следователя как стороны обвинения и требованием всестороннего, полного и беспристрастного исследованием им обстоятельств уголовного дела, предложены пути ее устранения.

The question of activity of a judge, investigators, accused in adversarial proceedings analyzed. The collision between the status as an investigator for the prosecution and the requirement of a comprehensive, full and impartial investigation of the circumstances of his criminal case is found, the way to resolve of collision offered.

Валентина Павлівна Корж,**професор кафедри кримінального процесу та криміналістики навчально-наукового інституту права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ, почесний працівник прокуратури, доктор юридичних наук**

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВОГО КПК В ПРАКТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Реформування кримінального процесуального законодавства України зумовлюється потребами суспільства, розвитком системи права. У положеннях нового КПК викладені загальні принципи кримінального процесу, нові правові інститути, а саме: слідчого судді, кримінального провадження на підставі угод, інші новації відповідають сучасним умовам соціального розвитку суспільства, критеріям соціально-правової держави, міжнародним стандартам захисту прав і свобод людини.

Варто зазначити, що в окремих положення нового КПК є низка юридичних колізій, псевдонаукових підходів, прогалин, суперечностей, тощо. Це значно погіршує права учасників процесу на досудовому слідстві. Штучне та необґрунтоване змішування процесуальних моделей континентального та англосаксонського права, деформація функцій прокуратури, правового статусу слідчого та оперативних підрозділів, відсутність правових підстав початку розслідування, висунення і пред'явлення обвинувачення, призначення експертизи свідчить про нежиттєздатність окремих положень нового КПК та їх соціальну і правову неефективність.

Так, псевдонаукові новації «кримінальне правопорушення», «кримінальний проступок» суперечать положенням Конституції України,

чинного кримінального, кримінально-процесуального, адміністративного, цивільного, трудового законодавства, фундаментальним теоретичним положенням державно-правової науки, кримінального права, кримінології, криміналістики. Зокрема у ст. 11 Кримінального кодексу України обґрунтовано «поняття злочину», а у ст. 12 КК – класифікація злочинів.

У державно-правовій теорії, законодавстві України протиправні проступки поділяються на адміністративні правопорушення, дисциплінарні проступки, цивільні делікти (проступки). *Зазначені юридичні колізії вносять неузгодженість і безладдя у правозастосування. Способом вирішення цих проблем повинні стати зміни до окремих положень нового КПК, з яких необхідно вилучити терміни «кримінальне правопорушення», «кримінальний проступок».*

Слушною є думка С. О. Нерсесянца, що соціальна цінність та регулятивна значимість закону полягає не в тому, що він створює нові форми суспільного буття, а в тому, що він адекватно, повно та чітко формулює як правові, так і форми суспільних відносин, що забезпечують стабільність і розвиток суспільства шляхом офіційного санкціонування [1].

Процесуальний аналіз законодавства західноєвропейських країн, держав

пострадянського розвитку: Азербайджану, Вірменії, Республіки Білорусь, Грузії, Латвії, Республіки Казахстан, Російської Федерації, інших дозволяє зробити висновок щодо законодавчого визначення в цих державах функції кримінального переслідування. Автори проекту КПК (2006 р.) правильно визначили самостійну функцію прокуратури кримінальне переслідування особи, яка вчинила злочин від імені держави у кримінальних справах публічного і приватно-публічного обвинувачення. Вважаю що, кримінальне переслідування – це процесуальна діяльність прокурора, яка розпочинається в стадії порушення кримінального провадження щодо конкретної особи, яка вчинила злочин з метою розслідування його, а також в суді, коли прокурор підтримує висунуте обвинувачення викриває винуватого у злочині, визначеному відповідною статтею кримінального закону і пропонує суду застосовувати до особи міру покарання, яка відповідає тяжкості вчиненого злочину й особі підсудного. У положеннях нового КПК України відсутнє законодавче визначення кримінального переслідування.

Слід зазначити, що кримінально-процесуальне законодавство Латвії визначає низку новацій, а саме чотири стадії процесу:

- слідство;
- кримінальне переслідування;
- підготовка досудового розгляду;
- судовий розгляд.

Дві перші стадії мають назву «досудового кримінального процесу», тоді як апеляційне, касаційне провадження, перегляд судових рішень за ново виявленими обставинами законодавець не відносить до стадій процесу.

Принципово по-новому організований досудовий кримінальний процес в Латвії. По-перше, відсутня стадія порушення кримінального провадження. Слідчий (керівник слідчого підрозділу) при наявності приводів та підстав, що є достатні данні, які вказують на реальну можливість вчинення злочину, вносить постанову про початок кримінального провадження. Новим процесуальним документом є Реєстр кримінального процесу, в який вносяться найбільш важливі процесуальні постанови. Слідство проводиться до моменту встановлення особи, яка вчинила злочині при наявності достатніх доказів справа направляється прокурору для початку кримінального переслідування. Другою стадією процесу є кримінальне переслідування у справах публічного обвинувачення, яке здійснюється прокурором. Він за КПЗ Латвії формулює обвинувачення і вносить постанову про притягнення особи до кримінальної відповідальності.

У новому КПК України відсутні положення інституту кримінального переслідування і пропонується вважати початком досудового розслідування внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Не можна вважати обґрунтованим положення ч. 1 ст. 214 нового КПК, в якій відзначено, що слідчий, прокурор невідкладно (без перевірки), але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинення кримінального правопорушення зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Запропонована модель початку досу-

догового розслідування погіршує права учасників кримінального провадження, не відповідає принципу законності.

Серед традиційних процесуальних процедур держав пострадянського періоду є перевірка інформації про злочин, судовий контроль за порушенням кримінальної справи. Практика є кращим показником ефективності цього кримінально-процесуального інституту, який забезпечує судовий контроль за законністю і обґрунтованістю рішення слідчого, прокурора про порушення кримінального провадження або відмови в порушенні кримінального провадження.

Вважаю, цей правовий інститут доцільно викласти у положеннях нового КПК, у яких зазначити прийняття процесуального рішення слідчим, прокурором про розслідування злочину при наявності приводів та підстав.

Дослідження положень глави 22 «Повідомлення про підозру» свідчить про відсутність у новому КПК науково обґрунтованих правових підстав визнання особи підозрюваним. *У п. 5 ст. 42 нового КПК передбачено право підозрюваного давати пояснення, показання з приводу підозри, тоді як така слідча дія як «Допит підозрюваного» нормами цього Закону не передбачена. Зазначене свідчить про погіршення прав підозрюваного на досудовому слідстві.*

Відповідно до положень параграфу 3 глави 24 нового КПК України завершується досудове розслідування відносно особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, зверненням до суду з обвинувальним актом, що складається слідчим і затверджується прокурором. В обвинувальному акті (ч. 2 ст. 291) містяться анкетні відомості про кожного обвинуваченого, фактичні обставини, які прокурор вважає встановленими, правова кваліфікація та формулюється обвинувачення. У новому КПК відсутні процесуальні підстави висунення і пред'явлення обвинувачення, допиту обвинуваченого. Вважаю, що обвинувачення – це сформульоване і доведене у процесуальному акті злочинне діяння певної особи (групи осіб) за яке передбачена кримінальна відповідальність. Допит обвинуваченого має виняткове значення для отримання інформації про подію злочину, що розслідується, від її безпосереднього учасника.

Окрім цього у ч. 3 ст. 42 нового КПК викладені права підозрюваного і обвинуваченого, де вказано право обвинуваченого не давати показання до і після першого допиту на побачення із захисником, тоді як положеннями нового КПК не передбачена така слідча дія, як допит обвинуваченого на досудовому слідстві. *Таким чином, суттєві прогалини, неузгодженість, суперечливість в положеннях нового КПК свідчать про погіршення прав обвинуваченого у кримінальному судочинстві та серозні проблеми щодо впровадження в практику цього Закону.*

Сторона захисту як за чинним, так і новим КПК має право надавати докази, у тому числі висновки експерта. Аналіз норм чинного і нового КПК дозволяє визначити низку дискусійних питань, пов'язаних з реалізацією підозрюваним, обвинуваченим права на призначення і проведення експертизи, залучення експерта. Так, відповідно до ч.1 ст. 242 нового КПК експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають зна-

чення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Сторона обвинувачення залучає експерта за наявністю підстав для проведення експертизи, у тому числі за клопотанням сторони захисту. Водночас, сторона захисту має право самостійно залучити експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової (ст. 243 нового КПК). Експерт може бути залучений за клопотанням сторони захисту слідчим суддею, у разі відмови слідчого, прокурора в задоволенні клопотання сторони захисту (ст. 244 нового КПК). *Зазначене свідчить, що у положеннях нового КПК не визначені правові підстави призначення експертизи, тобто прийняття слідчим постанови про призначення експертизи.*

Вважаю, що запропоновані в новому КПК процесуальні права підозрюваного, обвинуваченого при призначенні і проведенні експертизи не відповідають загальним засадам кримінального провадження, не забезпечують процесуальні гарантії реалізації цього права на досудовому і в судовому провадженні. Так, у ст. 142 КПК визначено право підозрюваного, обвинуваченого заявляти клопотання про проведення експертизи, тоді як ст. 42 нового КПК не передбачено таких прав. Водночас, ст. 197 КПК визначає права підозрюваного, обвинуваченого при проведенні експертизи. Він має право: заявляти відвід експертові, просити про призначення експерта з числа вказаних ним осіб, про постанову перед експертною додаткових питань, давати пояснення експертові, пред'являти додаткові документи, ознайомлюватися з матеріалами експертизи і висновками експерта, заявляти клопотання про призначення нової або додаткової експертизи, бути присутнім при проведенні експертом окремих досліджень і давати пояснення. Крім цього ст. 202 КПК зобов'язує слідчого пред'являти підозрюваному, обвинуваченому матеріали експертизи для ознайомлення. У новому КПК не визначені вищевказані права підозрюваного, обвинуваченого при призначенні, проведенні експертизи, пред'явленні її матеріалів.

Вище вказане свідчить про погіршення процесуальних прав підозрюваного, обвинуваченого у новому Законі. У зв'язку з цим, доцільно у ст. 42 нового КПК передбачити процесуальні права підозрюваного, обвинуваченого при призначенні, проведенні експертизи, пред'явленні її матеріалів.

Так, відповідно до ч. 6 ст. 75 КПК, коли висновок експерта буде визнано необґрунтованим чи таким, що суперечить іншим матеріалам справи або викликає сумніви в його правильності, то може бути призначена повторна експертиза, яка доручається іншому експерту, або іншим експертам. Водночас, коли експертиза буде визнана неповною або не досить ясною, то може бути призначена додаткова експертиза, яка доручається тому самому або іншому експертові (ч. 5 ст. 75 КПК). *Положення нового КПК не передбачають процесуальний порядок призначення і проведення додаткової і повторної експертизи на досудовому і в судовому провадженні.*

В юридичній літературі, в чинному кримінально-процесуальному законодавстві обґрунтована доцільність призначення і проведення додаткової або повторної експертизи стороною обвинувачення, судом, за клопотанням сторони захисту для вирішення певних питань при провадженні у справі. Крім

цього ст. 42 Господарського процесуального кодексу України передбачає випадки призначення додаткової або повторної експертизи.

Проблема процесуальної регламентації призначення і проведення комплексної експертизи є актуальною для теорії сучасної експертології і практики. Дискусії в криміналістичній літературі щодо правомірності комплексної експертизи та призначення і проведення її на досудовому слідстві і в суді свідчать про доцільність прямого законодавчого закріплення проведення комплексної експертизи. У положеннях нового КПК не передбачено призначення і проведення комплексних і комісійних експертиз.

Вважаю, що процесуальна регламентація призначення і проведення додаткової, повторної, комісійної, комплексної експертизи потребує подальшого удосконалення нового КПК. У зв'язку з цим доцільно ст. 101 нового КПК доповнити п.11, в якому викласти підстави призначення, порядок проведення додаткової, повторної, комісійної, комплексної експертизи стороною обвинувачення, захисту і судом, а також п.19, в якому визначити права підозрюваного, обвинуваченого, підсудного при призначенні і проведенні експертизи, пред'явленні її матеріалів.

Необхідно зважати на те, що у фундаментальних теоретичних положеннях кримінально-процесуального права правильно визначені сутність і поняття кримінально-процесуальної діяльності, а у положеннях оперативно-розшукової діяльності розкрито поняття оперативно-розшукових заходів. Розшукова діяльність є функцією органів дізнання. Ця діяльність має переважно розвідувальний характер та здійснюється спеціальними засобами. Розшукова діяльність слідчого охоплює слідчі дії, розшукові й організаційно-технічні заходи. У зв'язку з цим не можна погодитися із законодавчим визначенням глави 20 – «Слідчі (розшукові) дії», тобто дії спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірки вже отриманих доказів, та глави 21 – «Негласні слідчі (розшукові) дії», тобто різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених Кодексом.

Вважаю, що по суті у назвах цих глав має місце змішування понять «слідчої дії», «оперативно-розшукової діяльності», «розшукових дій слідчого». Це утворює колізію повноважень і процесуальних статусів. Способом вирішення даної проблеми є внесення змін до положень глави 20 нового КПК, в якій вилучити термін «розшукові» і викласти її в такій редакції: «Слідчі дії», та – положень глави 21, в якій вилучити термін «слідчі» і викласти у наступній редакції: «Негласні розшукові дії». На мій погляд регламентація негласних розшукових дій свідчить про демократичні перетворення у сфері кримінального судочинства.

Варто зазначити що до традиційних слідчих дій, які на законодавчому рівні визначені державами пострадянського періоду відносяться виїмка, допит підозрюваного, допит обвинуваченого, перевірка показань на місці.

Одним із способів отримання доказової інформації у кримінальному процесі є виїмка. Проводиться ця слідча дія з метою відшукання і вилучення предметів чи документів у особи, в організації чи установі у випадках, коли є

точні дані, що предмети і документи, які мають значення для розслідування знаходяться у певної особи чи у певному місці. У новому КПК відсутні положення щодо проведення такої слідчої дії. *На мій погляд, доцільно у новому законі передбачити слідчу дію – виїмка, яка є одним із способів отримання доказової інформації у розслідуванні злочинів.*

За даними наукових досліджень, слідчої практики при розслідуванні злочинів, як правило, проводиться очна ставка, тобто одночасний допит двох осіб, кожна з яких раніше була допитана, коли в їх показаннях є істотні суперечності (ст. 172 КПК). У положеннях нового КПК відсутня зазначена слідча дія, яку доцільно визначити у главі 20 «Слідчі дії».

У чинному КПК (ст. 194) визначена перевірка і уточнення результатів допиту свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, або даних одержаних при проведенні огляду та інших слідчих дій. Перевірка показань на місці дає слідчому можливість отримати більш високий рівень інформації про обставини злочину. У зв'язку з цим у новому КПК необхідно визначити у главі 20 «Слідчі дії» положення перевірки показань на місці.

Таким чином юридичні колізії у новому КПК, псевдо новації, змішування функцій і понять, деформація повноважень і процесуального статусу, погіршення прав підозрюваного, обвинуваченого на досудовому слідстві свідчить про соціальну і правову неефективність окремих положень нового КПК.

Вирішення цих проблем потребує:

- призупинити термін введення нового КПК в дію з 19 листопада 2012 р.;
- прийняти новий законодавчий акт, у якому передбачити зміни доповнення до ст. 38, 42, 101, 210, 214, 215, 291, глави 20 та 21 нового КПК, що утворюють колізійні ситуації і привести їх у відповідність до положень Конституції України, кримінального, адміністративного, цивільного законодавства.

Своєчасність внесення змін і доповнень до положень нового КПК сприятиме утвердженню у нашій державі принципу верховенства права, ефективній роботі правової системи, узгодженості дій і рішень у правозастосовній практиці.

Список використаних джерел: 1. Нерсесянц В. С. Философия права / В. С. Нерсесянц, – М., 1997. – с. 86.

Одержано 27.09.2012

Тетяна Василівна Каткова,

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики навчально-наукового інституту права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС» ЗА КПК УКРАЇНИ 2012 РОКУ

Прийняття нового КПК України обумовило переосмислення теорії кримінального процесу, практики його застосування та викладання його у вищих юридичних навчальних закладах за спеціальністю «правознавство». Усталені традиції та підходи, які використовувалися десятиріччями при підготовці майбутніх юристів, потребують змін і удосконалення відповідно завданням, визначеним у новому Кримінальному процесуальному кодексі [1].

Питанням підготовки у вищих навчальних закладах фахівців-правознавців у різні часи приділяли увагу такі вчені, як О. М. Бандурка, О. М. Головка, Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, В. О. Коновалова, М. В. Салтевський, В. Я. Тацій, В. М. Тertiшник та багато інших. Новий КПК України обумовив необхідність удосконалення навчального процесу. За невеликий проміжок часу від прийняття нового КПК до вступу його в дію представники вищої школи мають виконати важливе завдання – виробити єдині підходи викладання дисципліни «Кримінальний процес» і підготовки юристів нового покоління відповідно європейським стандартам в галузі освіти.

У статті зроблена спроба визначити проблемні питання викладання навчального курсу «кримінальний процес».

Реформоване кримінальне процесуальне законодавство, норми якого знайшли відображення у КПК України 2012 р., потребує його ґрунтовного вивчення, перш за все, тими, хто має навчати студентів і практиків, розробки єдиних поглядів на викладення і тлумачення основних процесуальних інститутів з урахуванням суттєвих змін, які зазнало кримінальне процесуальне законодавство. Це відмова від стадії порушення кримінальної справи та пред'явлення обвинувачення на досудовому слідстві, введення нових форм забезпечення кримінального процесу, введення нового поняття «кримінальне правопорушення» (хоча воно ще не визначено кримінальним законом), введення нових суб'єктів кримінального процесу та нової (не завжди визначеної у тексті закону) термінології. Ці та інші новели Кримінального процесуального кодексу обумовлюють необхідність по-іншому викладати вироблені впродовж багатьох десятиріч категорії та поняття. При цьому, з одного боку, не можна безоглядно руйнувати та відкидати здобутки минулого, а з іншого – необхідно докладно висвітлювати позитивні аспекти нового закону.

Викладання кримінального процесу у лекційних курсах має базуватися на основних факторах, які формують уявлення щодо форми кримінального процесу. За новим КПК кримінальний процес України все більш наближається від змішаного (розшуково-змагального) до змагального. В цій площині особливої

уваги потребують висвітлення такі питання:

- засади кримінального судочинства;
- роль суду і сторін у кримінальному процесі;
- обсяг і межі процесуальних прав суб'єктів процесу;
- новий погляд на поняття доказів та доказування та систему заходів забезпечення кримінального провадження;
- оновлена структура стадій кримінального процесу та особливих проваджень.

Ці новели КПК обумовлюють виділення в особливій частини дисципліни «кримінальний процес» блоків про особливі провадження та міжнародне співробітництво, які будуть складати окремі модулі у навчальному процесі.

Викладання курсу «кримінальний процес» за новим КПК полягає у необхідності переосмислення правових категорій, що пов'язано із переходом від процесу із обвинувальним ухилом до процесу, метою якого є, перш за все, захист прав і свобод людини, що попадає у сферу кримінального судочинства. Тому особливу увагу при вивченні інститутів і норм кримінального процесу слід приділити моральним засадам, на яких будується кримінальне судочинство.

У цьому сенсі робота відомого юриста А. Ф. Коні «Нравственные начала в уголовном процессе», написана на початку минулого сторіччя, і сьогодні залишається актуальною і може бути путівною зіркою для майбутніх поколінь юристів [2, с. 33–69]. Гуманність і повага до людської гідності, яким А. Ф. Коні навчав молодих юристів, і у теперішній час необхідна для сприйняття тих положень нового КПК, які гарантують кожній людині дотримання відносно неї проголошених Конституцією прав і свобод [3].

Складність викладання і вивчення положень нового КПК обумовлена деякими чинниками:

- великою кількістю нових термінів, багато із яких не знайшли тлумачення в самому тексті закону;
- вживання одних і тих же термінів як різних понять;
- більшість статей, що мають виключення із проголошеного правила, мають відсилочний характер без посилання на конкретні статті («окрім випадків, визначених у цьому кодексі»). Ці виключення розгалужені по усьому тексті КПК, (а іноді і зовсім відсутні). Тому при тлумаченні таких статей необхідно знаходити усі виключення і посилатися на них.

При складанні тематичних планів, робочих навчальних програм, лекцій та планів семінарських занять структуру навчальної дисципліни їх слід оновити відповідно структурі нового КПК. Так, наприклад, до прийняття нового КПК тема «Принципи (засади) кримінального процесу» викладалась відповідно класифікаціям, які були розроблені у теорії кримінального процесу. Новий КПК вперше у ст. 7 надав перелік засад кримінального провадження, а у ст. 8–29 визначив їх сутність. Тому при читанні лекцій з цієї теми у вересні поточного року студентам 3 курсу інституту права та масових комунікацій ХНУВС мною був застосований новий підхід. У першому питанні наведено поняття засад і види існуючих класифікацій, а потім надано тлумачення кожного із

принципів у тій послідовності, якою вони перелічені у КПК. Це надало можливості студентам отримати чітке уявлення про систему засад кримінального судочинства.

Але **основною проблемою** викладання навчальної дисципліни «кримінальний процес» є питання, як викладати положення нового КПК, які не узгоджуються між собою або суперечать Конституції і іншим законам?

У новому КПК України, як виявилось, є багато «білих плям» та неузгодженостей, які, на мій погляд, потребують усунення ще до його вступу у дію. Зупинюсь на деяких із них.

КПК України 2012 року увів нові поняття, які не узгоджуються із положеннями Основного Закону – Конституції України.

Так, у ч. 2 ст. 29, ч. 2 ст. 30, ч. 2 ст. 31, ч. 4 ст. 35, ст. 61, ст. 62 Конституції вживається термін «злочин» [3]. КПК це поняття значно розширив, використовуючи термін «кримінальне правопорушення», доповнивши його «кримінальними проступками».

Ст. 31 Конституції вживає термін «розслідування кримінальної справи» [3]. Новий КПК замінив цей термін в багатьох статтях на термін «кримінальне провадження».

Ст. 63 Конституції надає процесуальне поняття осіб, що вчинили злочин – «підозрюваний, обвинувачений, підсудний» [3]. Новий КПК взагалі виключає поняття такого суб'єкта, як підсудний.

П. 3 ч. 1 ст. 121 Конституції передбачає, що органи прокуратури здійснюють нагляд, зокрема, за органами дізнання [3]. У новому КПК органи дізнання взагалі відсутні.

Таке вільне поводження із нормами Основного Закону, на мій погляд, є неприпустимим. Без внесення змін до Конституції України вживати у галузевому законі, яким є Кримінальний процесуальний кодекс, терміни, які не співпадають із визначеними у Конституції, не можливо.

2. Деякі положення нового КПК протирічать одне одному.

Так, ч. 5 ст. 9 КПК передбачає, що «кримінальне процесуальне законодавство застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини». Як розуміти це положення? Чи мають право суди та органи розслідування при прийнятті процесуальних рішень по конкретних справах посилатися на рішення Європейського суду з прав людини? Якщо так, то як це положення відповідає вимогам ч. 2 ст. 1 цього КПК, яка не відносить рішення Європейського суду з прав людини до кримінального процесуального законодавства України?

3. Процесуальний стан деяких суб'єктів не визначений.

У п. 18 ст. 3 КПК надано тлумачення поняття «слідчого судді», як судді першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення судового контролю. Але у главі 3 КПК, яка іменується «суд, сторони та інші учасники кримінального провадження» про слідчого суддю та його повноваження взагалі не згадується. За останні роки в Україні було захищено декілька кандидатських дисертацій (В. І. Чорнобуком [4] у 2007 р., Ю. В. Скрипіною [5] та І. В. Гловков [6] у 2008 р., Є. В. Большаковим [7] у 2012 р.), в яких були детально розроблені

підстави судового контролю та повноваження слідчого судді по його здійсненню. Але в новому КПК України ці пропозиції не знайшли відображення. Повноваження слідчого судді та порядок прийняття їм процесуальних рішень і процедура їх оскарження розгалужені по багатьох статтях КПК, що суттєво ускладнює їх вивчення і не дає повного уявлення щодо процесуального статусу цього суб'єкту кримінального процесу.

Також у новому КПК України процесуальний статус підозрюваного визначений неоднозначно. Ст. 42 КПК передбачає, що підозрюваним є особа, якій повідомлено про підозру в порядку ст. 276–279 КПК, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Як бачимо, новий КПК використав стару не зовсім вдалу конструкцію, яка існувала у КПК 1961 р. [8] і не одноразово піддавалась критиці у юридичній літературі науковцями та практичними працівниками.

Щоб допитати особу в якості підозрюваного треба визначити її процесуальний стан – тобто прокурор або слідчий за погодженням з прокурором мають скласти повідомлення про підозру або затримати особу чи обрати для неї запобіжний захід. Але прийняття цих рішень можливо, як правило, тільки після допиту цієї особи і з'ясування її відношення до правопорушення, що розслідується. І знову ми матимемо замкнуте коло і порушення прав людини при визначенні правового статусу підозрюваного.

4. У новому КПК України звужені права суб'єктів кримінального процесу.

Глава 3 нового КПК України «Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження» не містить норм щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, що значно погіршує процесуальний стан суб'єктів кримінального процесу. До речі, зміни та доповнення від 13.01.2001 до КПК 1961 р. (ст. 52-1, 52-5) [8] не тільки проголосували право на забезпечення безпеки, а й детально регламентували увесь порядок дії цього процесуального інституту: перелік осіб, що мають право на забезпечення безпеки, їх права та обов'язки, порядок застосування, скасування заходів безпеки та оскарження рішень про відмову в застосуванні заходів безпеки або про їх скасування.

На мій погляд, цей процесуальний інститут варто відновити у КПК 2012 р. в редакції від 13.01.2001, яка дійсно забезпечує право особи на забезпечення безпеки у кримінальному судочинстві.

5. Деякі положення нового КПК порушують право особи на захист.

Ст. 236-8 КПК України 1961 р. передбачала можливість оскарження постанови про порушення кримінальної справи особою, стосовно якої вона порушена, або її захисником. Цей засіб захисту законних інтересів особи, стосовно якої починалося кримінальне переслідування і проводились слідчі дії, цілком відповідав проголошеному у Конституції праву на захист. Відсутність в новому КПК можливості оскарження початку досудового розслідування, особою, відносно якої таке розслідування проводиться з моменту реєстрації заяви та повідомлення у Єдиному реєстрі досудового розслідування, є суттєвим порушенням конституційної засади – забезпечення права на захист.

Із порушенням права на захист пов'язана і інша новела нового КПК, ст. 291

якого передбачає за результатами закінченого досудового розслідування складання слідчим або прокурором обвинувального акту, а не обвинувально-го висновку, як це було передбачено ст. 223–224 КПК 1961 р.

На відміну від обвинувального висновку в такому акті вказується лише виклад фактичних обставин кримінального правопорушення і формулювання підозри з посиланням на статтю кримінального кодексу без викладення суті доказів, що підтверджують таку підозру. До обвинувального акту додається реєстр матеріалів досудового розслідування (тобто опис документів, що знаходяться у матеріалах кримінальної справи, яка іменується матеріалами кримінального провадження) без будь-якого аналізу їх сутності та співвідношення між собою.

Таке положення нового КПК є хибним, оскільки не відповідає основним конституційним засадам кримінального судочинства про забезпечення права на захист та доведеності вини.

Викладений у обвинувальному висновку (або в обвинувальному акті) аналіз зібраних стороною обвинувачення доказів дозволить обвинуваченому і його захиснику підготуватися до судового розгляду, своєчасно заявити клопотання про спростування неналежних та недостовірних доказів, на які посилається обвинувачення, заздалегідь обговорити і виробити позицію захисту під час розгляду справи у суді, а у разі доведеності вини – заявити клопотання про спрощене провадження у суді.

Не зупиняючись на інших вадах нового КПК України, слід зазначити, що введення його в дію варто відкласти як мінімум на рік. Усі недоліки треба усунути ще до початку його дії, що надасть можливості навчити майбутніх фахівців правильно застосовувати новий закон і уникнути слідчих та судових помилок у кримінальному судочинстві.

Список використаних джерел: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – Х. : Одіссей, 2012. – 360 с. 2. Кони А. Ф. Собрание сочинений в восьми томах / Кони А. Ф. – Т. 4. – М. : Юрид. лит., 1967. – 543 с. 3. Конституція України (з предметними матеріалами). – Х. : Інтеллект-Прогрес, 2007. – 676 с. 4. Чорнобук В. І. Законність та обґрунтованість процесуальних рішень судді в порядку судового контролю в досудових стадіях кримінального процесу : монографія / Чорнобук В. І. – Х. : Право, 2008. – 184 с. 5. Скрипіна Ю. В. Слідчий суддя в системі кримінально-процесуальної діяльності (порівняльно-правове дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Скрипіна Ю. В. – Х., 2008. – 219 с. 6. Гловюк І. В. Судова діяльність у досудовому провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Гловюк І. В. – О., 2008. – 20 с. 7. Большаков Є. В. Апеляційне оскарження рішень судді, постановлених в порядку судового контролю у досудових стадіях кримінального процесу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Большаков Є. В. – К., 2012. – 23 с. 8. Кримінально-процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. ; за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. Г. Гончаренка. – Вид. 6-е, переробл. та доповн. – К. : Юрисконсульт ; Юстініан, 2010. – 896 с.

Сергій Олександрович Іваницький,

доцент кафедри кримінального процесу та правосуддя Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, кандидат юридичних наук, доцент

ЗУПИНЕННЯ (ВІДНОВЛЕННЯ) ДОСУДОВОГО ТА СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню процесуальних та організаційних проблем інституту зупинення (відновлення) досудового та судового провадження за новим КПК України. Проаналізовано питання, пов'язані з сутністю, підставами, умовами та процесуальним порядком зупинення (відновлення) досудового та судового провадження.

Ключові слова: зупинення, відновлення, підстава, досудове розслідування.

Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 містить чимало новел, що обумовлює доцільність їх аналізу з метою мінімізації та вирішення проблемних питань в процесі їх практичного застосування. У новому кримінально-процесуальному законі істотної модернізації зазнав інститут зупинення (відновлення) кримінального провадження, дослідженню нових та спірних питань якого і присвячена наша стаття.

Насамперед, змінився перелік обставин для зупинення кримінального провадження (замість чотирьох стало три), зникла, зокрема, передбачена п. 3 ст. 206 КПК України 1960 р. обставина для зупинення справи («коли не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення»), натомість з'явилася така підстава, як «наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва». Виникає питання, як має діяти слідчий у випадку, коли «не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення»? Вбачається, у цьому випадку кримінальне провадження має розслідуватися в межах строків давності притягнення до кримінальної відповідальності.

Слід відмітити тенденцію посилення прокурорського нагляду та судового контролю за законністю зупинення досудового розслідування. Якщо раніше слідчий міг самостійно своєю постановою зупинити досудове слідство (копія якої направлялася прокуророві), то за новим КПК України досудове розслідування зупиняється вмотивованою постановою прокурора або слідчого за погодженням з прокурором, відомості про що вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Додаткові гарантії дотримання публічних та приватних інтересів (насамперед, потерпілого) при зупиненні досудового розслідування у зв'язку із захворюванням підозрюваного на тяжку хворобу містяться в Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, затвердженої наказом МВС України № 700 від 14.08.2012, де закріплено, що медичний висновок про підтвердження діагнозу

захворювання та неможливість участі підозрюваного в кримінальному провадженні поновлюється слідчим не рідше одного разу на місяць (п. 8.8).

Зазначеною Інструкцією деталізовано й порядок підготовки матеріалів при зупиненні досудового розслідування на підставі п. 2 ч. 1 ст. 280 КПК України («підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності і його місцезнаходження невідоме») та оголошенні його в розшук, зокрема, такі матеріали в обов'язковому порядку повинні містити витяг із ЄРДР, копії письмового повідомлення про підозру, постанови про оголошення розшуку підозрюваного або постанови про зупинення досудового розслідування, ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу (п. 8.1). При цьому, у разі необхідності начальнику слідчого підрозділу, а також слідчому надається можливість ознайомлення з матеріалами ОРС (з додержанням режиму таємності), а начальник оперативного підрозділу забезпечує закриття ОРС лише за наявності копії постанови про відновлення досудового розслідування у зв'язку з установленням місцезнаходження підозрюваного (п. 8.4, 8.5.2).

На відміну від раніше діючої процедури у новому кримінально-процесуальному законі виключно прокурор отримав право виділити досудове розслідування і зупинити його стосовно окремих підозрюваних у випадку, якщо у кримінальному провадженні є два або декілька підозрюваних, а підстави для зупинення стосуються не всіх.

Якщо за КПК України 1960 р. копія постанови слідчого про зупинення досудового слідства направлялася лише прокуророві, то згідного нового порядку копія постанови надсилається стороні захисту, потерпілому. Зазначені суб'єкти отримали право оскаржити дане процесуальне рішення слідчому судді.

На відміну від постанови про зупинення досудового розслідування, що виноситься слідчим за погодженням з прокурором, постанови про відновлення досудового розслідування може бути винесена слідчим самостійно. Новелою є те, що копія даної постанови не направляється прокурору, а надсилається стороні захисту та потерпілому.

Поряд із раніше існуючими підставами для відновлення досудового розслідування – «якщо підстави для його зупинення перестали існувати» (підозрюваний вичаїв, його місцезнаходження встановлено, завершено проведення процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва), та «у разі потреби проведення слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій») з'явилася така підстава для відновлення досудового розслідування, як «у разі скасування слідчим суддею постанови про зупинення досудового розслідування»).

Порівнюючи процедуру зупинення кримінального провадження на досудових та судових стадіях, слід зазначити, що в процесі судового розгляду провадження може бути зупинено лише з двох підстав (ст. 335 КПК України) – «у разі якщо обвинувачений ухилився від суду» або «захворів на психічну чи іншу тяжку тривалу хворобу, яка виключає його участь у судовому провадженні». Розшук обвинуваченого, який ухилився від суду, оголошується ухвалою суду,

організація виконання якої доручається слідчому та/або прокурору.

Статья посвящена исследованию процессуальных и организационных проблем института приостановления (возобновления) досудебного и судебного производства по новому УПК Украины. Проанализированы вопросы, связанные с сущностью, основаниями, условиями и процессуальным порядком приостановления (возобновления) досудебного и судебного производства.

Одержано 26.09.2012

Статья посвящена исследованию процессуальных и организационных проблем института приостановления (возобновления) досудебного и судебного производства по новому УПК Украины. Проанализированы вопросы, связанные с сущностью, основаниями, условиями и процессуальным порядком приостановления (возобновления) досудебного и судебного производства.

Ключевые слова: приостановление, возобновление, основание, досудебное расследование.

The article is devoted to the research of procedural and organizational problems of the institute of suspension (resumption) of pre-trial investigation and court proceedings according to the new criminal-procedural code of Ukraine. The questions connected with essence, basis, conditions and procedural order of suspension (resumption) of pre-trial investigation and court proceedings are analyzed in the work.

Keywords: suspension, resumption, basis, pre-trial investigation.

Валерій Дмитрович Пчолкін,

завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики навчально-наукового інституту права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Розглянуто сучасні погляди науковців на застосування заходів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні, а також механізм використання результатів оперативно-розшукової діяльності за новим КПК України.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність у кримінальному провадженні, негласні слідчі (розшукові) дії, процесуальний статус ОРД.

Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України стало значною подією для нашої держави. В ньому враховані позитивний досвід функціонування системи органів кримінальної юстиції та загальної визначення міжнародні стандарти захисту прав і свобод людини [1]. В новому Кримінальному процесуальному кодексі багато положень перевірені практикою і відповідають європейським стандартам. Розробники концепції реформування кримінальної юстиції саме таким чином уявляли собі нововведення.

На думку О. В. Капліної, В. Д. Швеця та інших науковців новий Кримінальний-процесуальний кодекс України значно відрізняється від сталих уявлень про кримінальний процес взагалі. Він не просто містить низку інститутів, які являють нову струмись, а й передбачає інноваційні процедури, які створюють нову парадигму застосування оперативно-розшукової діяльності в кримінально-процесуальному доказуванні [2, с.44; 3, с. 17].

Позиція багатьох науковців і практиків в галузі ОРД та кримінального процесу, серед яких Е.О. Дідоренко, С. А. Кириченко, Б.Г. Розовський, В. Д., Слінько [4] та ін., ґрунтується на безумовній неприпустимості самої можливості існування у правовій державі ситуації, коли уповноважені на те органи ніби отримують у кримінальному судочинстві докази в непроцесуальній формі. Оперативно-розшукові заходи, за допомогою яких збираються фактичні дані, що мають процесуальне значення, повинні бути врегульовані в КПК. На думку С. В. Слінько, інформація, отримана шляхом проведення оперативно-розшукових заходів, є доказом, якщо при її отриманні дотримувалися вимоги закону [5, с. 54].

Визнання процесуального статусу ОРД у кримінальному судочинстві у частині виявлення та фіксації доказів ніякою мірою не призводить до будь-якої ломки основоположних принципів кримінального процесу в контексті його мети й завдань. Оперативно-розшукова діяльність за своїм призначенням має ті ж самі цілі, що й процесуальна, але регулюється поки що окремими законами. Безумовно прийняття законів України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з орга-

нізованою злочинністю» [6; 7] та інших нормативних актів, сприяло зміцненню правової основи і легітимності оперативно-розшукової діяльності і спонукало процесу приведення законодавства у відповідність до реалій сучасної дійсності [8, с. 131]. Разом з тим розмежування діяльності по розкриттю злочинів на процесуальну і оперативно-розшукову призвело до інших проблем. Оскільки перевірка і оцінка доказів відбуваються на стадії досудового розслідування, то вони формулюються і допускаються слідчим. Але статус отриманих в ході ОРД фактичних даних не зовсім був визначений, що доволі часто провокувало виникнення перешкод на шляху їх використання у вигляді доказів[9, с.31].

На нашу думку, вирішенню проблеми використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні сприятимуть норми, що визначені у главі 21 нового КПК України, що отримали назву «Негласні слідчі (розшукові) дії». Це різновид слідчих дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків передбачених КПК України (ч. 1 ст. 246 КПК). Вони проводяться у випадках якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб.

У § 1 цієї глави «Загальні положення про негласні слідчі (розшукові) дії» детально регламентовано: підстави проведення негласних слідчих (розшукові) дій; порядок розгляду клопотань щодо їх проведення; фіксацію ходу і результатів цих дій та їх використання у доказуванні; порядок повідомлення осіб, щодо яких вони проводились та інші питання.

В практичній діяльності для правильної організації досудового розслідування велике значення має чітка взаємодія слідчого з оперативними підрозділами. Регламентуючи такі взаємовідносини, новий КПК надає слідчому право у справах, що знаходяться у його провадженні, доручати проведення негласних слідчих (розшукових) дій оперативним підрозділам (п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК). Під дорученням оперативному підрозділу про проведення негласної слідчої дії слід розуміти вимогу слідчого до керівника оперативного підрозділу виконати у визначений термін певну негласну слідчу (розшукову) дію та повідомити про її результати. Зазначені доручення надаються у письмовій формі і є обов'язковими для оперативного підрозділу (ч. 1, ч. 3 ст. 41 КПК). Разом із дорученням керівнику оперативного підрозділу направляється копія ухвали слідчого судді, або копія постанови прокурора або слідчого про проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

Відповідно до нового КПК слідчий вправі доручити оперативному підрозділу проведення наступних негласних слідчих (розшукових) дій: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК), накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК), огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК), спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК), аудіо-, відеоконтроль місця

(ст. 270 КПК), контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК), негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК).

Вказані дії, згідно ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», мають право проводити оперативні підрозділи для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності. Але умовою для їх проведення, згідно ст. 9 цього закону, є наявність заведеної оперативно-розшукової справи. У відповідності до п. 2 ст. 9¹ цього закону ведення оперативно-розшукових справ здійснюється також «щодо осіб у зв'язку з розслідування відносно них кримінальної справи». Таким чином, з наданням права слідчому на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, в окремих випадках відпадає потреба в заведенні оперативно-розшукової справи. Такі питання обумовлюють необхідність внесення змін і доповнень до оперативно-розшукового законодавства та відомчих нормативних актів.

У новому КПК України (§ 2), заслуговують на увагу випадки втручання у приватне спілкування, під яким законодавець розуміє доступ до змісту спілкування за умов, коли учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним.

Крім того, у новому КПК отримав процесуальний статус і такий оперативно-розшуковий захід, як негласне проникнення до житла. Слідчому надано право: обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи шляхом таємного проникнення в них, у тому числі з використанням технічних засобів, з метою:

- виявлення і фіксації слідів вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речей і документів, що мають значення для їх досудового розслідування;

- виготовлення копій чи зразків зазначених речей і документів;

- виявлення та вилучення зразків для дослідження під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину;

- виявлення осіб, які розшукуються;

- встановлення технічних засобів аудіо,- відеоконтролю особи.

Обстеження шляхом таємного проникнення до публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи з метою, передбаченою в частині першій цієї статті, проводиться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої в порядку, передбаченому ст. 246, 248, 249 КПК України. Клопотання слідчого про надання дозволу на проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії повинно бути узгоджено з прокурором. Слідчий суддя зобов'язаний за участю особи, яка подала клопотання, розглянути його протягом шести годин з моменту отримання. У такому рішенні обов'язково зазначається строк її проведення, який може бути продовжений слідчим суддею у порядку, передбаченому ст. 249 КПК України. За загальним правилом цей строк дії ухвали не може перевищувати два місяці. Якщо слідчий, прокурор вважає, що проведення негласної слідчої (розшукової) дії слід продовжити, то слідчий за погодженням з прокурором або прокурор має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про постановлення ухвали згідно з вимогами статті 248 КПК України. Ухвала слідчого судді про дозвіл на проведен-

ня зазначеної негласної слідчої (розшукової) дії повинна відповідати загальним вимогам до судових рішень, а також містити відомості зазначені у ч. 4 ст. 249 КПК України. За результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії складається протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки.

У ході контролю за вчиненням злочину передбачено здійснення вже опробованих практикою оперативно-розшукових заходів, таких як: контрольоване постачання; контрольна та оперативна закупівля; спеціальний слідчий експеримент; імітування обстановки злочину. Під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона би не вчинила, як би слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Здобути в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні. Контроль за вчиненням злочину проводиться щодо тяжких або особливо тяжких злочинів та у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину (ч. 4 ст. 246 КПК України).

Проводити контроль за вчиненням злочину має право слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, або за його дорученням – уповноважені оперативні підрозділи. У пункті 2 частини першої статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року передбачено, що оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності надається право проводити контрольну та оперативну закупівлю та постачання товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь. Порядок проведення оперативної закупівлі та контрольованого постачання визначається нормативними актами Міністерства внутрішніх справ України, податкової міліції, Служби безпеки України, погодженими з Генеральною прокуратурою України та зареєстрованими у Міністерстві юстиції України. Контрольована поставка широко використовується у світовій практиці боротьби з незаконним обігом наркотиків. Правовою основою застосування методу контрольованої поставки на міжнародному рівні є Конвенція ООН «Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин» від 19 грудня 1988 року. Відповідно до статті 11 цього документу сторони, які приймають участь у розслідуванні цих злочинів, зобов'язуються приймати в межах своїх можливостей необхідних заходів, що передбачають належне використання контрольованих поставок на міжнародному рівні.

Удосконалюється процесуальний статус і агентурного методу отримання інформації. Стаття 272 нового КПК України «Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної

організації» передбачає, що під час досудового розслідування тяжких або особливо тяжких злочинів можуть бути отримані відомості, речі і документи, які мають значення для досудового розслідування, особою, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, беручи участь у організованій групі чи злочинній організації, або учасником вказаної групи чи організації, який на конфіденційній основі співпрацює з органами досудового розслідування.

Крім того стаття 275 нового КПК України «Використання конфіденційного співробітництва» надає право слідчому при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених цим Кодексом.

Ці новели відображають нові підходи у вирішенні наболілих проблем застосування оперативно-розшукових заходів, які хоча і не вичерпують змісту оперативно-розшукової діяльності, але складають її серцевину. Вважаємо, що таке законодавче вирішення питань використання можливостей оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі має вкрай важливе значення. Воно безумовно потребує внесення змін до діючого законодавства, що регулює оперативно-розшукову діяльність [10].

Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України та пов'язаних із ним змін до інших законів України дає змогу зробити важливий крок у напрямі утвердження верховенства права і розбудови України як правової та демократичної держави, основною метою діяльності якої у сфері кримінального судочинства є не тільки покарання винного, а й забезпечення ставлення до нього як до особистості та надання такій особі якнайбільше можливостей для ефективного захисту своїх прав, свобод та інтересів.

Список використаних джерел: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийм. законом № 4651VI від 13.04.2012. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» № 4652VI від 13.04.2012. – Х. : Право, 2012. – 392 с. 2. Капліна О. В. Проблеми реформування кримінального судочинства України / О. В. Капліна // Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : наук.-практ. семінар (23 жовт. 2009 р.). – Х. : Ін-т підготовки юрид. кадрів для СБУ НЮАУ ім. Ярослава Мудрого ; Оберіг, 2009. – С. 43–46. 3. Швець В. Д Кримінально-процесуальне законодавство України: концепція і парадигми сучасності / В. Д. Швець // Теорія та практика кримінального судочинства : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 20–21 трав. 2011 р. / МВС України ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : ХНУВС, 2011. – С. 17–19. 4. Дидоренко Э. А. Процессуальный статус ОРД в уголовном судопроизводстве : монография / Э. А. Дидоренко, С. А. Кириченко, Б. Г. Разовский. – Луганск : РИО ЛИВД, 2000. – 74 с. 5. Слінько С. В. Стратегія реформування досудового розслідування України / С. В. Слінько // Теорія та практика кримінального судочинства : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 20–21 трав. 2011 р.) / МВС України ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : ХНУВС, 2011. – С. 41–43. 6. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18.02.1992 № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303. 7. Про організа-

ційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : закон України від 30.06.1993 № 3341-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 358. **8.** Пчолкін В. Д. Оперативно-розшукове забезпечення кримінального судочинства / В. Д. Пчолкін // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 1 (56). – С. 131–143. **9.** Гевко В. В. Форми і зміст досудового розслідування: порівняльний аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду / В. В. Гевко // Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : наук.-практ. семінар (23 жовт. 2009 р.). – Х. : Ін-т підгот. юрид. кадрів для СБУ НЮАУ ім. Ярослава Мудрого ; Оберіг, 2009. – С. 28–32. **10.** Пчолкін В. Д. Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства / В. Д. Пчолкін, Ю. П. Янович // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 611–616 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11pvdovu.pdf>.

Одержано 25.09.2012

Рассмотрены современные взгляды ученых на применение мер оперативно-розыскной деятельности в уголовном производстве, а также механизм использования результатов оперативно-розыскной деятельности по новому УПК Украины. Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность в уголовном производстве, негласные следственные (розыскные) действия, процессуальный статус ОРД.

Modern notions of scientists on the employment of the investigation and search operations in the criminal procedure and the mechanism of the application of the results of the investigation and search operations according to the new Criminal Procedural Code of Ukraine are examined.

Keywords: investigation and search operations, secret investigative (search) activities, procedural status of the investigation and search operations.

**ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ДО НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

Тези розглядають теоретичні положення механізму дії нового кримінально-процесуального кодексу України щодо визначення предмету, змісту кримінального провадження. Надаються наукові точки зору та шляхи подальшого удосконалення кримінального судочинства.

Ключові слова: кримінальний процес, процедура, слідчий, прокурор, слідчий суддя.

Кримінальний процес України побудовано таким чином, щоб забезпечити оперативним підрозділам органів внутрішніх справ, слідчому прийняти заходи щодо встановлення обставин злочину, викриття винної особи, яка вчинила злочин та міри законного покарання за вироком слідчого судді. Держава реалізує свою владу у сфері боротьби зі злочинністю за допомогою державних, правоохоронних органів, які наділені владними повноваженнями та процесуальними засобами. Кримінально-процесуальне право є специфічною галуззю, в якій відображається правоохоронна функція держави.

Поняття кримінального процесу, як науки, галузі права, учбової дисципліни у теорії визначається не однозначно ні у вітчизняній, ні у зарубіжній науці. Сьогодні ми можемо визначити декілька його різних дефініцій. По-перше, один і той же вид правової діяльності набуває та зберігає різні його форми тому одержує різні тлумачення його змісту, а разом з тим його поняття. Практично неможливо охарактеризувати поняття кримінального процесу, що надавались і надаються вченими та законодавцями. По-друге, наукові положення розділяються щодо поняття – кримінального судочинства. Одні автори вважають, що це діяльність, або правила цієї діяльності [1 с. 21; 2; 4]. Інші, що це правовідносини, що виникають на їх основі, чи сукупність усіх ознак [3; 6; 8 с. 18–21]. Дехто вважає, що це завдання, призначення та зміст структури [5].

Англосаксонська форма кримінального процесу характеризує його як ряд стадій, під час яких приймаються процесуальні рішення, починаючи від реєстрації інформації про злочин або арешт підозрюваного так і до звільнення засудженого. Романо-германська форма процесу, та французька юриспруденція характеризує кримінальний процес, як сукупність норм, які описують і регламентують організацію уповноважених правоохоронних органів на розгляд злочину, а також процесуальний порядок прийняття процесуальних рішень та провадження слідчих дій, які повинні бути вчинені з моменту виявлення злочину до моменту, коли особа визнана винною за вироком суду та початку відбувати призначеного покарання. Кримінальний процес Німеччини встановлює, що кримінальне судочинство – це врегульований законом рух справи з метою постановлення вироку. Деякі вчені розкриваючи зміст даних положень

вважають, що це формальний механізм, який запроваджений для реалізації матеріального кримінального права [9].

Наука кримінального процесу України його поняття сформулювало як врегульовану кримінально-процесуальним законом діяльність і правовідносини відповідних державних органів і їх посадових осіб (суд, суддя, слідчий суддя, прокурор, начальник органу досудового розслідування, слідчий, оперативні підрозділи) та інших осіб, спрямовані на забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений.

Хоча в процесуальній літературі можна зустріти й інші визначення кримінального процесу [7].

Необхідність дослідження поняття кримінального процесу, його форми, сутності, структури, змісту, категорій, принципів (засад), доказів і доказування, заходів забезпечення кримінального провадження сприяє правильному розумінню поставлених державою завдань, які визначені у ст. 2 КПК України.

Для з'ясування поняття «кримінальний процес», «кримінальне судочинство» необхідно провести аналіз наукових джерел та зробити відповідні висновки.

По-перше, вчинений злочин надає шкоду охоронюваним законом інтересам особи, суспільства та держави. Після порушення кримінальної справи державні правоохоронні органи починають кримінальне переслідування відносно особи, яка вчинила злочин та виконують завдання щодо боротьби зі злочинністю. Це завдання вирішується при здійсненні напрямів державної діяльності:

прийняття норм, які встановлюють заборону протиправного діяння, види та розміри покарання за їх вчинення, обставини, що враховуються під час встановлення обставин злочину;

правоохоронна діяльність спрямована на запобігання та виявлення кримінальних правопорушень, на притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні злочину;

охорона прав та законних інтересів учасників процесуальної діяльності повинна бути забезпечена шляхом постанови законного вироку, виконання судових рішень.

По-друге, відповідно до п. 10 ст. 3 КПК кримінальне провадження – це досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Кримінальне провадження означає діяльність, застосування фізичних і розумових сил, що стосується кримінальних правопорушень, прийняття заходів щодо покарання винної особи, яка вчинила злочин.

Розглядаючи співвідношення кримінального права та процесу необхідно зазначити, що кримінальне право – це право матеріальне, статичне. Воно встановлює: ознаки кримінального правопорушення, складу кримінального проступку та злочину; види і розміри покарань за їх вчинення; обставини, що мають бути враховані при їх призначенні; інші заходи впливу стосовно осіб, які вчинили заборонені діяння.

Таким чином, кримінальне право встановлює обставини та надає кваліфікацію злочину, а кримінальний процес визначає яке рішення необхідно прийняти за тих чи інших обставинах, хто буде приймає процесуальне рішення, який зазначений порядок та процедура.

Стаття 62 Конституції України вказує, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду (презумпція невинуватості). Аналогічне положення закріплене і у ч. 2 ст. 2 КК України.

Відповідно до ч. 1 ст. 17 КПК особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому цим Кодексом, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили.

Отже, визнати особу винною у вчиненні кримінального правопорушення та призначити їй покарання може тільки слідчий суддя та колегіальний суд. При цьому суддя є незалежним, об'єктивним і неупередженим арбітром, який приймає рішення на основі дослідження наданих сторонами фактичних даних та закріплених у процесуальному порядку доказів, які знайшли свій вираз під час судового провадження.

Список використаних джерел: 1. Альперт С. А. Субъекты уголовного процесса / С. А. Альперт. – Харьков : Харьк. юрид. ин-т, 1997. – 60 с. 2. Грошевой Ю. М. Нове у кримінально-процесуальному законодавстві України / Ю. М. Грошевой, Т. М. Мірошниченко. – Х. : Основа, 2002. – 110 [11] с. 3. Дубинский А. Я. Судопроизводство по уголовным делам в Народной Республике Болгарии / А. Я. Дубинский, Г. И. Чангули. – Киев : КВШ МВД СССР, 1979. – 133 с. 4. Кримінальний процес України / Ю. М. Грошевой, В. М. Хотенець / за ред. Ю. М. Грошевого – Х. : Право, 2000. – 487с. 5. Коментарий к уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / под. ред. Б. Т. Безлепкина. – М. : ООО «Витрем», 2002. – 832 с. 6. Ларин А. М. Уголовный процесс: структура права и структура законодательства / А. М. Ларин. – М. : Юрид. лит., 1985. – 210 с. 7. Тертишник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі / В. М. Тертишник. – Д. : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2002. – 350 с. 8. Уголовный процесс России. Особенная часть : учебник / [А. И. Александров, Н. А. Сидорова, В. З. Лукашевич и др.] ; под. ред. В. З. Лукашевич. – СПб. : Издат. дом С.-петерб. гос. ун-та. 2005. – 704 с. 9. Уголовный процесс западных государств / К. Ф. Гуценко, Л. В. Головкин, Б. А. Филимонов ; под ред. К. Ф. Гуценко. – М. : МГУ ; Зеркало, 2002. – 300 с.

Одержано 26.09.2012

Тезиси розглядають теоретичні положення механізму діяльності уголовно-процесуального кодексу України. Визначаються елементи предмета, збереження уголовно-процесуального кодексу. Дана аналіз наукових точок зору та шляхи подальшого удосконалення уголовно-процесуального кодексу.

Ключові слова: уголовный процесс, процедура, слідчий, прокурор, слідчий суддя.

Theses examine theoretical positions of action of new кримінально-процесуального кодексу України в відношенні до визначення предмета, збереження кримінального кодексу. Дана аналіз наукових точок зору та шляхи подальшого удосконалення кримінального кодексу.

Keywords: criminal process, procedure, investigator, public prosecutor, inquisitional judge.

Андрій Васильович Лапкін,

асистент кафедри організації судових та правоохоронних органів
Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава
Мудрого, кандидат юридичних наук

РЕФОРМУВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ПРОКУРОРА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ПРИЙНЯТТЯ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Статтю присвячено проблемам визначення процесуального статусу прокурора відповідно до нового Кримінального процесуального кодексу України. Розглядається сутність діяльності прокурора у кримінальному провадженні, його завдання та повноваження.

Ключові слова: прокурор, кримінальне провадження, процесуальне керівництво, процесуальний статус.

Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України [1] (далі по тексту – новий КПК України), яке впродовж останніх двох десятиліть залишалося одним із найголовніших завдань судово-правової реформи в Україні відповідно до однойменної Концепції від 28 квітня 1992 року [3], значно реформувало більшість інститутів кримінального судочинства нашої держави. В цих умовах перед науковцями і практиками постає першочергове завдання – до набуття ним чинності пройти шлях осмислення положень нового КПК України. За цей час необхідно створити надійне підґрунтя для розробки ефективного механізму правозастосовної практики органів досудового розслідування, суду, прокуратури і адвокатури, тому від успішної реалізації вказаних завдань без перебільшення залежить майбутнє кримінального процесу нашої держави.

При цьому необхідно враховувати, що новий КПК України покликаний подолати такі суттєві недоліки попереднього кримінального процесу, як явний обвинувальний ухил, низька ефективність досудових і судових процедур та їх надмірна забюрократизованість. Найважливішим завданням нового КПК України є реальне забезпечення прав і законних інтересів особи у сфері кримінального провадження, що передбачає необхідність неухильного забезпечення прав учасників кримінального процесу, повагу до їхніх потреб та інтересів.

Цього передбачається досягти за допомогою удосконалення процесуального статусу учасників кримінального провадження, зокрема прокурора, який в усі часи відігравав провідну роль у кримінальному процесі. Відповідно до нового КПК України, на прокурора вперше у вітчизняній історії покладено здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням як форми нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування.

Сутність процесуального керівництва у науковій юридичній літературі розуміється неоднозначно. Так, А. Б. Соловйов, М. Є. Токарева та Н. В. Буланова процесуальне керівництво розглядають як можливість прокурора використо-

увати широкі процесуальні повноваження по відношенню до органів, які провадять досудове розслідування, за необхідності втручаючись і спрямовуючи цю діяльність [4, с. 22]. Російський дослідник А. А. Тушев відмічає, що, здійснюючи керівництво, прокурор допомагає слідчому, органу дізнання професійно і ефективно вирішувати завдання, які постають перед ними при розслідуванні злочинів. І хоча такого роду допомога офіційно не регламентується законом, вона об'єктивно входить у поняття керівництва [5, с. 140]. На думку Н. В. Марчук, процесуальне керівництво за своєю природою і характером є складною і багатоаспектною діяльністю, яка включає як імперативне спрямування, так і здійснення заходів до узгодження, скоординованості діяльності органів досудового слідства, а тому передбачає як використання прокурором владно-розпорядчих повноважень по відношенню до органів досудового розслідування, так і надання їм різного роду допомоги з метою забезпечення ефективного досудового розслідування [2, с. 45].

На наш погляд, здійснення прокурором процесуального керівництва означає, що він із представника стороннього наглядового органу перетворюється на активного суб'єкта кримінального провадження, персонально відповідального за спрямування ходу розслідування і його результати. Відповідно до концепції, закладеної новим КПК України у процесуальний статус прокурора, він повинен не просто виявляти допущені слідчим порушення та відповідним чином реагувати на них, а протягом всього досудового розслідування, образно кажучи, крокувати пліч-о-пліч зі слідчим, спрямовуючи процес досудового розслідування, надаючи слідчому необхідну допомогу, забезпечуючи дотримання прав учасників процесу і дбаючи про притягнення винного до встановленої законом відповідальності. Далі ця процесуальна діяльність продовжується в суді щоб врешті об'єктивуватися у вирокі суду: обвинувальному чи виправдувальному.

Таким чином, можна стверджувати, що, виходячи із концептуальних засад нового КПК України, прокурор виступає фундатором кримінального провадження: на досудових стадіях він виступає його процесуальним керівником, а на судових – підтримує державне обвинувачення, сприяючи суду, який є незалежним і неупередженим арбітром, у вирішенні справи.

Важливою новацією нового КПК України, що визначає процесуальний статус прокурора, є закріплення положення стосовно того, що прокурор здійснює повноваження прокурора у кримінальному провадженні з його початку до завершення (ч. 2 ст. 37 КПК). Законом встановлено вичерпний перелік випадків, у яких допускається заміна прокурора у кримінальному провадженні. Таким чином, один і той самий прокурорський працівник буде здійснювати процесуальне керівництво й інші повноваження під час всього кримінального провадження, як на досудових, так і на судових стадіях. Уявляється, що за допомогою цього буде забезпечено підвищення персональної відповідальності прокурора за належну реалізацію конституційних функцій прокуратури у кримінальному провадженні, а відтак – і високий рівень ефективності кримінального провадження в цілому.

При цьому необхідно відмітити гарантії незалежності прокурора, які впе-

рше були закріплені на рівні КПК. Так, у ч. 1 ст. 36 нового КПК України вказано, що прокурор, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог КПК України, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора.

Хоча закон не конкретизує завдань прокурора у кримінальному процесі, можна вважати, що на нього у повному обсязі покладаються завдання кримінального провадження, якими є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Вказані завдання знаходяться у нерозривному діалектичному зв'язку із завданнями прокуратури, визначеними у ст. 4 Закону України «Про прокуратуру». Таким чином, прокурор, беручи участь у кримінальному процесі, з одного боку, виконує покладені на нього законом загальні завдання прокуратури як органу державної влади, а з іншого – зобов'язаний сприяти повноцінній реалізації специфічних завдань кримінального провадження. Таким чином, завдання прокурора у кримінальному провадженні є гранично широкими і комплексними.

Оцінюючи роль прокурора у кримінальному провадженні, необхідно зазначити, що новий КПК України приділяє законодавчій регламентації процесуального статусу прокурора як учасника кримінального провадження значно більшу увагу, ніж попередній кримінально-процесуальний закон. Так, якщо у попередньому КПК України поняття «прокурор» згадувалося 591 раз, то у новому – 681 раз. Суттєво були розширені і повноваження прокурора: якщо ст. 227 попереднього КПК України складалася із 15 положень, у новому (ст. 36 КПК) їх передбачено більше 20.

Розширення повноважень прокурора і їх законодавча регламентація в одній статті КПК є, безумовно, позитивним кроком як з точки зору законодавчої техніки, так і удосконалення процесуального статусу прокурора. Разом з тим, необхідно звернути увагу, що вказані у ст. 36 нового КПК України повноваження прокурора є комплексними, і реалізуються як у досудовому, так і у судовому кримінальному провадженні. Проте, виходячи зі змісту ч. 2 ст. 36 нового КПК України, формально всі повноваження прокурора, передбачені у кримінальному провадженні, здійснюються на виконання процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Такий підхід законодавця, як і юридична конструкція відповідної норми, не є виправданими. Тож викладені в цій статті повноваження потребують внутрішньої диференціації на певні групи залежно від стадії кримінального провадження, на якій вони здійснюються, та спряму-

вання на реалізацію певної процесуальної функції.

Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що реформування процесуального статусу прокурора відповідно в умовах прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України є складною та багатоаспектною проблемою, яка потребує подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : від 13.04.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/4651-17. 2. Марчук Н. В. Щодо визначення змісту діяльності прокурора зі здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням // Вісник прокуратури. – 2012. – № 8. – С. 42–48. 3. Про концепцію судово-правової реформи в Україні : постанова Верховної Ради України від 28.04.1992 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 30. – Ст. 426. 4. Соловьев А. Б. Прокурор в досудебных стадиях уголовного процесса России / А. Б. Соловьев, М. Е. Токарева, Н. В. Буланова. – М. : Юрлитинформ, 2006. – 176 с. 5. Тушев А. А. Прокурор в уголовном процессе Российской Федерации / А. А. Тушев ; науч. ред. И. Ф. Демидов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2005. – 325 с.

Одержано 24.09.2012

Статья посвящена проблемам определения процессуального статуса прокурора в соответствии с новым Уголовным процессуальным кодексом Украины. Рассматривается сущность деятельности прокурора в уголовном производстве, его задания и полномочия.

Ключевые слова: прокурор, уголовное производство, процессуальное руководство, процессуальный статус.

The article is devoted to research the problems of determining the procedural status of the prosecutor in accordance with the new Criminal Procedure Code of Ukraine. The essence of the prosecutor in the criminal proceedings, its tasks and powers.

Keywords: attorney, criminal proceedings, procedural direction, procedural status.

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ЮРИДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ПОТЕРПІЛОМУ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Визначено роль захисника-адвоката щодо забезпечення прав та законних інтересів потерпілого у кримінальному судочинстві України. Запропоновані пропозиції щодо удосконалення законодавства України.

Ключові слова: потерпілий, юридична допомога, захист, адвокатура, кримінально процесуальне законодавство, міжнародно-правові стандарти.

За дослідженням, відповідно до ст. 7 Загальної декларації прав людини [1] всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом, а у її ст. 8 закріплено, що кожна людина має право на ефективне відновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих людині Конституцією чи законом. У свою чергу, стаття 3 Конституції України визнає людину як найвищу соціальну цінність в Україні. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Крім цього, ст. 27 Конституції України встановлює обов'язок держави захищати життя людини. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права зобов'язує державу забезпечити будь-якій особі ефективний засіб правового захисту у випадку порушення їх прав та свобод. Право на захист будь-якої особи, яка цього потребує, забезпечується державою, її компетентними судовими, адміністративними чи законодавчими органами. Посилення правового захисту особи, розширення і зміцнення правових гарантій її прав і свобод в умовах розвитку демократії, а також утвердження незалежної судової влади, як визначального гаранту цих прав і свобод, справедливості і законності є необхідною умовою функціонування демократичної правової держави. Вказані права та свободи, їх визнання, захист та гарантії є визначальним критерієм правового характеру законодавства держави. З цього приводу І. В. Строков зауважив, що зазначена категорія учасників кримінального процесу потребує найпильнішої уваги і турботи з боку держави, оскільки вона не забезпечила їх захисту від злочинних посягань. Крім того, наявні правові механізми не забезпечують поновлення їхніх прав та майна [2, с. 81]. Таку ж позицію висловлює Т. І. Присяжнюк, яка вважає, що кримінально-правова охорона потерпілих від злочину здійснюється в Україні на низькому рівні [3, с. 55], що ми підтримуємо.

На сучасному етапі державотворення в Україні продовжується процес будови правової держави, відбувається переосмислення значення багатьох

правових інститутів і механізмів, ведуться реформи у сфері кримінальної юстиції. Але, незважаючи на значні досягнення, формальне проголошення та захист законних прав та інтересів людини не матиме суттєвої практичної значимості без наявності дієвого правового механізму забезпечення цих прав і свобод, без розвиненої системи юридичних та конституційних гарантій їх реалізації. У зв'язку з цим, актуальним є більш поглиблене дослідження кримінально-процесуальних функцій захисту та правового статусу захисника при здійсненні захисту у кримінальному провадженні. У юридичній літературі проблемі захисту у кримінальному судочинстві приділяли увагу відомі вчені: С. А. Альперт, А. М. Бірюкова, О. Д. Бойков, Т. В. Варфоломеєва, С. І. Вікторський, Л. Є. Владимиров, В. П. Даневський, П. С. Елькінд, В. О. Попелюшко, М. С. Строгович, І. Я. Фойницьким, О. О. Юхно, Ю. П. Янович та ін. Однак, ряд правових, теоретичних та правозастосовних проблем, пов'язаних із змістом та реалізацією захисту у кримінальному судочинстві, залишаються на сьогодні дискусійними, недостатньо вивченими, а окремі аспекти взагалі не дослідженими.

Аналіз та вивчення нового КПК України в частині забезпечення права потерпілого на захист дає підстави стверджувати, що воно у порівнянні з чинним КПК не виправдано звужено й не повністю відповідає нормам Конституції та міжнародно-правовим актам щодо захисту людини у кримінальному судочинстві. Зокрема, у п. 13 ч. 1 ст. 7 нового КПК «Загальні засади кримінального провадження» закріплено принцип забезпечення права на захист. У той же час, у ч. 1 ст. 20 нового КПК «Забезпечення права на захист» зазначено, що право на захист мають підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені Кодексом, але потерпілий у цьому переліку нового КПК відсутній. У ч. 2 ст. 20 КПК зазначено, що слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника, а ч. 3 цієї статті визначає, що у випадках, передбачених Кодексом та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, підозрюваному, обвинуваченому правова допомога надається безоплатно за рахунок держави. Однак, і в даному випадку право потерпілого в новому КПК не зазначено. Виходячи з цього виникає питання: як реалізувати своє право на захист потерпілим, чому потерпілому не забезпечено право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника, чому не передбачені випадки надання безкоштовної правової допомоги? Відповіддю на ці запитання може бути лише внесення відповідних доповнень до нового КПК.

Слід зазначити, що в ч. 1 ст. 58 КПК вказано, що потерпілого у кримінальному провадженні може представляти представник – особа, яка у криміналь-

ному провадженні має право бути захисником. У той же час у ч. 1 ст. 45 КПК зазначено, що захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію). Враховуючи вищевикладене слід констатувати, що визначення у новому КПК хто ж саме може бути захисником потерпілого не має.

Ознайомлення із ч. 2 ст. 45 КПК «захисник», де зазначено, що захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України, на нашу думку, дає підстави вважати норму даної частини нового КПК не конституційною. Так, відповідно до положень Конвенції про захист прав людини і основних свобод та Конституції України, де в ч. 1 ст. 59 вказано, що «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» встановлено, що кожна людина має право на вільний вибір захисника. Крім того, рішення Конституційного Суду України № 13-рп/2000 від 16.11.2000 р. в справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України, ст. 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) [4] роз'яснено положення ч. 1 ст. 59 Конституції України згідно якого: «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав», що треба розуміти як конституційне право підозрюваного, обвинуваченого і підсудного при захисті від обвинувачення та особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, з метою отримання правової допомоги вибрати захисником своїх прав особу, яка є фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. Крім цього, 24 листопада 2011 року Європейський суд з прав людини оприлюднив рішення у справі «Загородній проти України» [5], яким встановлено, що не допуск як захисника підсудного у кримінальному процесі, тобто «фахівця в галузі права», який не має адвокатського свідоцтва, є порушенням права на справедливий суд, передбаченого п. 1 і 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. При цьому, суд наголосив, що така ситуація є несумісною із принципом правової певності, що, в свою чергу, є складовою принципу верховенства права. Суд неодноразово зазначав, що право на справедливий судовий розгляд, гарантоване ст. 6 § 1 Конвенції, повинно тлумачитися в світлі Преамбули Конвенції, яка проголошує верховенство права, при цьому одним з основних аспектів верховенства права є принцип юридичної певності.

Одним із пріоритетних напрямів удосконалення законодавства про адвокатуру є його приведення у відповідність до міжнародних правових стандартів, визначених у міжнародних нормативно-правових актах з питань регулювання адвокатської діяльності, зокрема «Основних положеннях про роль адвокатів», прийнятих у 1990 році VIII Конгресом ООН щодо запобігання злочи-

нам; «Стандартах незалежності юридичної професії», прийнятих у вересні 1990 р. Міжнародною асоціацією юристів; Резолюції 78 (8) Комітету міністрів Ради Європи про юридичну допомогу і Європейського Співтовариства, прийнятому у жовтні 1988 р. та інші. Таким чином, наведені міжнародно-правові акти передбачають право кожного захищати себе особисто або через вільно вибраного ним на власний розсуд захисника із загала юристів, які можуть надати ефективний правовий захист.

На противагу рішенням Конституційного Суду України № 13-рп/2000 від 16.11.2000 р. в справі за конституційним зверненням громадянина Солдатов Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України, ст. 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) та рішенням Європейського суду з прав людини оприлюднив рішення у справі «Загородній проти України», Конгресом ООН прийняті «Основні положення про роль адвокатів» [6], де зазначено, що будь-яка людина в праві звернутися по допомогу до адвоката за своїм вибором для підтвердження своїх прав і захисту в усіх стадіях кримінальної процедури. При цьому уряди повинні гарантувати ефективну процедуру і працюючий механізм для реального і рівного доступу до адвокатів усіх осіб, які проживають на його території і підпорядковані його юрисдикції незалежно від раси, кольору шкіри, етнічного походження, статі, мови, релігії, політичних та інших поглядів, національного або соціального походження, економічного чи іншого статусу. Будь-яка особа, яка не має адвоката, у випадках, коли інтереси правосуддя вимагають цього, повинна бути забезпечена допомогою адвоката, котрий має відповідну компетенцію та досвід ведення таких справ, щоб забезпечити її ефективну допомогу без оплати з її боку, якщо у неї немає необхідних коштів. Також, в Європі прийнято Резолюція Комітету міністрів Ради Європи від 2 березня 1978 р. № (78)8 «Про юридичну допомогу і консультації» [7], в якій зазначено, що юридична допомога завжди має здійснюватися особою, яка має право практикувати як адвокат, має професійну кваліфікацію для юридичної практики відповідно до юридичних норм певної держави як у випадках, коли система юридичної допомоги передбачає участь захисника, так і у випадках, коли: а) сторони повинні бути представлені такою особою в судовому органі певної держави згідно із законом цієї держави; б) орган, правомочний розглядати прохання про надання юридичної допомоги, констатує, що послуги адвоката необхідні у зв'язку з конкретними обставинами справи. Таким чином, наведені міжнародно-правові акти передбачають право кожного захищати себе особисто або через вільно вибраного ним на власний розсуд захисника з-поміж юристів, які можуть надати ефективний правовий захист, що не співпадає з вимогами окремих положень нового КПК.

Слід зазначити, що експерти Європейського Союзу, які проводили експертизу рішення Конституційного Суду України про вільний вибір захисника, дійшли висновку, що це рішення суперечить усім міжнародним нормам, тому що надання правової допомоги особі (а тим більше її захист у кримінальному процесі) може вважатися автентичним лише у разі, якщо воно здійснюється

представниками: незалежної професії; чия найвища кваліфікація, а також моральні якості перевірені в об'єктивний спосіб незалежними органами; пов'язаними специфічним для професійного правознавства кодексом (правилами етики); які, відповідно, несуть дисциплінарну відповідальність за порушення цих правил. На їх думку цим вимогам відповідає лише адвокатура. На думку експертів Євросоюзу, зазначене рішення Конституційного Суду України суперечить принципам правової держави і суд неправильно зрозумів та інтерпретував міжнародні документи, що і призвело до прийняття помилкового рішення щодо залучення захисника фахівців у галузі права. Якщо надати право на здійснення захисту зазначеним «фахівцям», в Україні також не дотримуватимуться п. 20 «Основних положень про роль адвокатів», де мова йде про те, що адвокати повинні користуватися цивільно-правовим і кримінальним імунітетом щодо відповідних заяв, зроблених сумлінно у вигляді письмових подань в суд або усних виступів у суді, або під час виконання ними своїх професійних обов'язків у суді, трибуналі чи іншому юридичному або адміністративному органі.

На думку науковців та практиків, рішення Конституційного Суду про участь у кримінальних справах як захисників «фахівців у галузі права» дає можливість слідчим і судовим органам залучати окремих осіб незв'язаних з адвокатською діяльністю як захисників, які не пов'язані з нормами адвокатської етики, без належних гарантій конфіденційності та професіоналізму, а відмова про участь у кримінальному судочинстві такого непрофесійного захисника не підсилює, а навпаки, порушує право особи на вибір щодо забезпечення професійним захистом у кримінальній справі. Водночас уможливується тиск з боку слідства на таких осіб, оскільки слідчий, прокурор чи суд у будь-який момент може відсторонити такого непрофесійного захисника від участі у справі, мотивуючи тим, що він «як виявилось, не є фахівцем у галузі права».

Закріпивши в Конституції України право кожного на одержання правової допомоги і вільний вибір захисника, держава відповідним чином гарантує при цьому належну кваліфікацію юристів, які можуть надавати правову допомогу.

На нашу думку, реформування адвокатури в нашій державі повинно здійснюватися відповідно до міжнародних правових стандартів; підвищення ролі адвоката в суспільстві; забезпечення незалежності адвокатури; спрощення процедури доступу до правової допомоги для кожного громадянина. Для забезпечення доступності правосуддя слід не обмежуватися реформуванням адвокатури, а слід удосконалювати правове регулювання здійснення юридичної практики в цілому. Враховуючи, що в багатьох країнах світу успішно функціонують палати, асоціації та інші об'єднання адвокатів. При цьому, слід пам'ятати, що в цих країнах адвокатура діє професійно й користується високою повагою у своїх громадян, уряду та суспільства протягом цілих століть. Професійні об'єднання адвокатів були і є не причиною, а наслідком високого авторитету адвокатури. Ситуація в Україні щодо авторитету адвокатури дуже відмінна від ситуації в країнах, у яких юридична професія протягом століть була і є розвиненою й шанованою. Головним недоліком усіх законопроектів про адвокатуру є намагання одним законом вирішити всі наявні проблеми, від

адвокатського самоврядування до проблем надання безоплатної правової допомоги та оподаткування адвокатських доходів. Втім, підняті проблеми не є остаточними і підлягають окремому дослідженню або науковому вивченню.

Список використаних джерел: 1. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Ген. Асамблеї ООН від 10 груд. 1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015. 2. Строков І. В. Організаційні та правові заходи забезпечення прав потерпілого від злочину // І. В. Строков // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2004. – № 1. – С. 81. 3. Присяжнюк Т. І. Інститут потерпілого в кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Присяжнюк Тамара Іванівна. – К., 2006. – 190 с. 4. Рішення Конституційного Суду України № 13-рп/2000 від 16.11.2000 у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00>. 5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «ЗАГОРОДНІЙ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF ZAGORODNIY V. UKRAINE). Заява № 27004/06. Стислий виклад рішення від 24.11.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/sprava-zagorodnii-proti-ukrayini-doc92700.html>. 6. Основні положення про роль адвокатів : прийн. VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835. 7. Резолюція (78) 8 Комітету міністрів [Ради Європи] про юридичну допомогу та консультації : від 02.03.1978 № (78) 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_132.

Одержано 26.09.2012

Определена роль защитника-адвоката по обеспечению прав и законных интересов потерпевшего в уголовном судопроизводстве Украины. Предложены предложения по совершенствованию законодательства Украины.

Defines the role of the lawyer-advocate to ensure the legitimate rights and interests of the victim in criminal proceedings of Ukraine. Offered suggestion on perfection of legislation of Ukraine.

Сергій Володимирович Албул,

заступник начальника кафедри оперативно-розшукової діяльності
Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент, член Союзу юристів України, член Асоціації
кримінального права України, полковник міліції

ТЕОРЕТИЧНІ ВАДИ ПРАКТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Доповідь присвячена питанням визначення деяких спірних положень нового Кримінального процесуального кодексу України. Автор, на підставі аналізу існуючих точок зору, результатів особистого дослідження виказує ставлення до означених питань та пропонує власне бачення шляхів вирішення.

Ключові слова: кримінальне провадження; кримінальне процесуальне законодавство; кримінальні правопорушення; негласні слідчі (розшукові) дії; оперативно-розшукова діяльність.

На сьогодні соціально-економічна й політична ситуація в нашій країні характеризується нестабільністю, різким матеріальним розшаруванням населення, що супроводжується негативними змінами динаміки та видової структури злочинності. Протидія злочинності потребує, перш за все, сучасного та досконалого нормативно-правового забезпечення. Прийняття у 2001 році чинного Кримінального кодексу України було першим кроком на шляху формування та становлення дійсно дієвого антикримінального законодавства європейського рівня. На сьогодні у наукових колах жваво йдуть дискусії щодо необхідності розроблення суто нового для України законодавчого акту про відповідальність за кримінальні проступки.

Кримінальний процесуальний кодекс України вводиться в дію з 19 листопада 2012 р. [3]. Розроблення та прийняття цього правового акту має характер зобов'язання нашої держави перед Європейською спільнотою та повинне стати підґрунтям для подальшого реформування цілої низки нормативно-правових актів, зокрема Законів України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про міліцію», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про Службу безпеки України», «Про прокуратуру», «Про адвокатуру» тощо. Ще на стадії розроблення проект Кримінального процесуального кодексу України пройшовши декілька міжнародних експертиз та обговорень.

Фахівці різних галузей права неодноразово висловлювали своє ставлення до нового Кримінального процесуального кодексу на шпальтах наукових видань. Науковим загалом при цьому застосовувався доктринальний та світоглядний підходи. Але, на наш погляд, доцільним є й практиологічний підхід. Проаналізувавши положення нового Кримінального процесуального кодексу України, визначаючи його безумовну прогресивність, необхідно, на наш погляд, зупинитися на деяких вадах окремих положень.

Так, у ст. 20 «Забезпечення права на захист» мова йдеться лише про таке

право у підозрюваного, обвинуваченого, виправданого та засудженого, тоді як підсудний та свідок залишаються по за увагою законодавця [3, с. 10]. Крім цього, доречним було б назву цієї статті викласти як «Забезпечення права на захист та правову допомогу», адже представник потерпілого надає останньому саме правову допомогу.

У ч. 2 ст. 26 «Диспозитивність» містяться наступні положення: «Відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення тягне за собою закриття кримінального провадження, крім випадків, передбачених цим Кодексом» [3, с. 11–12]. На наш погляд, доречним було б вказати «Мотивована відмова...», так як сама відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення може стати результатом протидії з боку злочинців (заякування, підкуп тощо).

На наш погляд, ст. 45 «Захисник» потребує доповнення щодо можливості залучення захисника для захисту прав потерпілого та свідка [3, с. 25]. Щодо свідка, слід зауважити, що на практиці непоодинокими є факти, коли свідок за певних обставин стає підозрюваним, а потім обвинуваченим, на маючи при цьому захисника. Положення вказаної статті мають відповідати положенням ст. 59 Конституції України [2] та Рішенню Конституційного Суду України від 30.09.2009 р. № 23-рп/2009 (Справа № 1-23/2009 за конституційним зверненням гр. Голованя І. В. щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) [2]. Дуже спірними ми вважаємо положення ст. 97 «Показання з чужих слів», адже фактично унеможлиблює притягнення до відповідальності особи, яка надала неправдиві свідчення [3, с. 45–46].

Викликає сумніви доцільність внесення у ст. 135 «Порядок здійснення виклику в кримінальному провадженні» можливості здійснення такого виклику електронною поштою [3, с. 60–61]. Адже, не дивлячись на стрімкий розвиток сучасних інформаційних технологій, ознайомлення чи не ознайомлення/несвоєчасне ознайомлення особи з викликом, що зроблений таким чином, може залежати від різноманітних причин технічного характеру тощо.

Певні зауваження стосуються й положень ст. 148 «Загальні положення тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом та тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом» потребує доповнення. У ч. 1 вказаної статті зазначено: «Тимчасово вилученими можуть бути документи, які посвідчують користування таким спеціальним правом: 1) право керування транспортним засобом або судном; 2) право полювання; 3) право на здійснення підприємницької діяльності» [3, с. 65]. На наш погляд, в певних випадках доцільним є також тимчасове обмеження права зберігання та носіння вогнепальної зброї, пристроїв для відстрілу гумових куль (травматичної зброї) та вилучення відповідних документів, що підтверджують це право.

Ст. 154 «Загальні положення відсторонення від посади» у ч. 1 містить текст: «Відсторонення від посади може бути здійснено щодо особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину, і незалежно від тяжкості злочину – щодо особи, яка є службовою особою правоохоронного органу» [3, с. 67]. На наш

погляд, слід прямо вказати «якщо вчинений злочин пов'язаний з перебуванням особи у займаній посаді», а не поширювати цю норму тільки щодо працівників правоохоронних органів.

Ст. 181 «Домашній арешт» передбачає, що такий захід «полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або в певний період доби» [3, с. 79]. Але можуть трапитись випадки, коли особа, яка знаходиться під домашнім арештом, потребує, наприклад, негайної госпіталізації чи евакуації. Адже, вказана норма має бути доповнена щодо регламентації саме таких випадків.

Виникає дуже багато питань з приводу положень ст. 195 «Застосування електронних засобів контролю» [3, с. 88–89]. По-перше, чи є взагалі в Україні такі засоби? По-друге, чи проходили вони певне тестування та ліцензування? По-третє, чи безпечні вони для здоров'я особи? По-п'яте, чи готове МВС України, на яке покладене функції відслідкування особи, технічно та матеріально? Як бачимо, питань дуже багато.

Ст. 211 «Строк затримання особи без ухвали суду» передбачає, що такий строк не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання. У той же час, у ч. 2 цієї статті вказано, що «затримана без ухвали суду особа не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути: звільнена, або доставлена до слідчого судді для розгляду клопотання про обрання у відношенні неї запобіжного заходу». Різниця становить дванадцять годин. В наявності суперечності положень цих двох частин.

У ст. 223 «Вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій» міститься недосконале визначення – «Підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети» [3, с. 100]. Однак, якої саме мети і чим має підтверджуватися таке твердження, на жаль не конкретизується.

Одним з найбільш проблемних моментів нового Кримінального процесуального кодексу України є Глава 21 «Негласні слідчі (розшукові) дії». У ст. 246. «Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій» визначено, що це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню. Не зрозуміло, який саме нормативний акт регламентує ці умови, порядок та методи. Крім цього, у ч. 3 вказаної статті міститься положення про те, що «прокурор має право заборонити проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій» [3, с. 114], однак не вказано підстави такої заборони або припинення.

У цій самій главі (ст. 271) міститься визначення контролю за вчиненням злочину, що здійснюється у таких формах: 1) контрольована поставка; 2) контрольована та оперативна закупка; 3) спеціальний слідчий експеримент; 4) імітування обстановки злочину. Але, знов таки, розкриття поняття відсутнє. Такі визначення потребують ретельного опрацювання. Більш того, слід зазначити, що взагалі Глава «Негласні слідчі (розшукові) дії» містить велику кількість нових для вітчизняного права визначень, які залишаються без тлумачення. Запропоновані дії розрізнені, відсутня їх класифікація, суб'єктів їх проведення визначено незрозуміло.

У свою чергу, у ст. 272 «Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації» вказано, що це – негласна слідча дія, проведення якої не може перевищувати шести місяців. На практиці – це комплексна спеціальна оперативно-розшукова операція, яку безпосередньо здійснюють штатні негласні працівники. Виконання такого завдання може бути як тактичним (короткостроковим), так і стратегічним (довгостроковим). Тільки на організацію та підготовку такої потребується час, який може значно перевищувати шестимісячний термін, адже до її здійснення залучається значний потенціал великої кількості спеціалістів – від психологів до гримерів та бутафорів. Потребує ретельного підготування введення співробітника до складу організованої групи чи злочинної організації та виведення його після виконання завдання. Слід пам'ятати, що від ретельної підготовки залежить не тільки результативність у розкритті та розслідуванні злочинів, а, насамперед, здоров'я та життя самого оперативного працівника [4, с. 198].

У ст. 290 «Відкриття матеріалів іншої сторони» міститься наступне: «У документах, які надаються для ознайомлення, можуть бути видалені відомості, які не будуть розголошені під час судового розгляду. Видалення повинно бути чітко позначено. За клопотанням сторони суд має право дозволити доступ до відомостей, які були видалені». Не зрозумілим є сенс такого вилучення, якщо безперешкодний доступ до них можна отримати за клопотанням?

Спірні положення містяться у ч. 4 ст. 324 – «Прокурору та захисникові, які раніше не брали участі у кримінальному провадженні, суд зобов'язаний надати час, достатній для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження і підготовки до участі в судовому засіданні». На наш погляд, треба конкретно визначити час на ознайомлення, тим самим унеможливаючи спроби цілеспрямовано затягувати судовий розгляд, з чим неодноразово стикалася сучасна судова практика.

Зрозуміло, що в межах окремої доповіді неможливо проаналізувати всі спірні питання, що містяться у новому Кримінальному процесуальному кодексі України. Ми зупинилися лише на декількох з них та вважаємо, що вдосконалення безсумнівно важливого та своєчасного законодавчого акту потребує подальших обговорень та ґрунтовного наукового аналізу для формування якісного кримінального процесуального законодавства європейського виміру.

Список використаних джерел: 1. Конституція України [Електронний ресурс] : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. – Зі змінами. 2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) : від 30.09.2009 № 23-рп/2009 : справа № 1-23/2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09>. 3. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI : за станом на 22.05.2012. – К. : Алерта, 2012. – 304 с. 4. Албул С. В. Деякі критичні нотатки щодо проекту Кримінального процесуального кодексу України / С. В. Албул // Роль та місце ОВС у

розбудові демократичної правової держави : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (24.02.2012, м. Одеса). – О. : ОДУВС, 2012. – С. 197–199.

Одержано 25.09.2012

Доклад посвящен вопросам обсуждения некоторых спорных положений нового Уголовного процессуального кодекса Украины. Автор, на основе анализа существующих точек зрения, результатов личного исследования высказывает отношение к указанным вопросам и предлагает собственное видение путей их решения.

Ключевые слова: уголовное производство; уголовное процессуальное законодательство; уголовные правонарушения; негласные следственные (розыскные) действия; оперативно-розыскная деятельность.

His report is devoted to the discussion of some controversial provisions in the new Criminal Procedure Code. The author, who based on the analysis of existing points of view, the results of personal research evinces relation to these issues and offer their own vision of how to address them.

Keywords: criminal procedure, criminal procedure law, criminal offenses; tacit investigation (investigative) action, investigation and search operations.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу особливостей доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України.

Ключові слова: докази, джерела доказів, доказування, допустимість доказів.

13 квітня 2012 р. Верховна Рада України ухвалила новий Кримінальний процесуальний кодекс, який істотно змінив певні положення кримінального процесуального законодавства, у тому числі ті, що стосуються доказування.

Перш за все, це стосується самого визначення доказів, якими тепер є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню (тобто орган дізнання з переліку суб'єктів доказування та й кримінального процесу взагалі виключений, що підтверджується змістом статей 41, 92 нового КПК України [1]).

Змінився перелік джерел доказів, якими є показання, речові докази, документи, висновки експертів. При цьому до документів відносяться: 1) матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні); 2) матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України; 3) складені в порядку, передбаченому цим Кодексом, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії; 4) висновки ревізій та акти перевірок.

Оперативно-розшукова діяльність фактично включена до кримінального процесу. Слідчі дії отримали назву слідчі (розшукові). Ними є: допит, пред'явлення для впізнання особи (в тому числі за голосом, ходою, поза візуальним контактом), речей, трупа, обшук, огляд місцевості, приміщення, речей, документів, трупа, огляд трупа, пов'язаний з екстумацією, слідчий експеримент, освідування особи, експертиза, отримання зразків для експертизи. Окремо виділені так звані негласні слідчі (розшукові) дії, які поділяються на дві групи: втручання у приватне спілкування (аудіо-, відео контроль особи, накладення арешту на кореспонденцію, її огляд і виїмка, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та з електронних інформаційних систем, дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів), інші види негласних слідчих (розшукових) дій (обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, спостереження за особою, річчю або місцем, аудіо-, відео контроль місця,

контроль за вчиненням злочину (контрольована поставка, контрольована та оперативна закупка, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину), виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження).

Таке визначення слідчих дій вже викликає питання щодо теоретичного аналізу змісту цієї категорії [2, с. 181–182] і дотримання законності під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій [3].

Відносно оцінки доказів, ми погоджуємось із думкою Ю. М. Грошевого та С. М. Стахівського щодо вірності домінуючої в процесуальній літературі думки, згідно з якою слід встановлювати належність, допустимість, достовірність і достатність доказів [4, с. 64]. Ця ідея викладена у ст. 94 нового КПК України [1].

Вперше закон містить визначення належності і допустимості доказів. Так, належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів (ст. 85 нового КПК України). Доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України (ст. 86) [1].

Ще однією позитивною новелою слід визнати встановлення в законі правил відносно визнання доказів недопустимими.

Недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини.

Суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод, зокрема, такі діяння: 1) здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов; 2) отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження; 3) порушення права особи на захист; 4) отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права; 5) порушення права на перехресний допит; 6) отримання показань від свідка, який надалі буде визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні (ст. 87 нового КПК України).

Докази, які стосуються судимостей підозрюваного, обвинуваченого або вчинення ним інших правопорушень, що не є предметом цього кримінального провадження, а також відомості щодо характеру або окремих рис характеру підозрюваного, обвинуваченого є недопустимими на підтвердження винуватості підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення (ст. 88).

Суд вирішує питання допустимості доказів під час їх оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення. У разі встановлення очевидної недопу-

стимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате. Сторони кримінального провадження, потерпілий мають право під час судового розгляду подавати клопотання про визнання доказів недопустимими, а також наводити заперечення проти визнання доказів недопустимими (ст. 89) [1].

В той же час, не визначено, коли саме сторони повинні заявляти таке клопотання: відразу після дослідження певного доказу, після дослідження всіх доказів чи у якийсь інший час. Відповідно, не визначений і порядок розгляду таких клопотань.

Ще однією проблемою вважаємо порядок збирання доказів стороною захисту і потерпілим. Так, зазначені суб'єкти здійснюють збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів. Ініціювання стороною захисту, потерпілим проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в триденний строк. Постанова слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена слідчому судді (статті 93, 220 нового КПК України) [1]. Таким чином, процесуальна ініціатива залишається у суб'єктів, що ведуть процес, і виникає великий сумнів у реальному забезпеченні рівноправ'я сторін, проголошеного ст. 124 Конституції України.

На нашу думку, вирішення піднятих нами проблем сприятиме дотриманню прав учасників кримінального процесу.

Список використаних джерел: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Голос України. – 2012. – № 90–91. – 19 трав. 2. Рудоквас О. Слідчі (розшукові) дії: теоретичний аналіз категорії / О. Рудоквас // Захисник у кримінальному процесі : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Донецьк, 10 лют. 2012 р.). – Донецьк, 2012. – С. 181–182. 3. Михайлов М. А. В полку «большого брата» прибыло / М. А. Михайлов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.iaaj.net/node/1022>. 4. Грошевий Ю. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посіб. – 2-ге вид., стер. / Ю. М. Грошевий, С. М. Стахівський. – К. : КНТ ; Фурса С. Я., 2007. – 271 с. – (Серія: Процесуальні науки).

Одержано 25.09.2012

Стаття посвячена аналізу особливостей доказування по новому Уголовному процесуальному кодексу України.

Ключевые слова: доказательство, источники доказательств, доказывание, допустимость доказательств.

This article analyzes the characteristics of proof on the new Criminal Procedure Code of Ukraine.

Keywords: evidence, sources of evidence, proof, admissibility of evidence.

Анатолій Павлович Антонюк,

**викладач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
факультету з підготовки слідчих Харківського національного
університету внутрішніх справ;**

Олександр Іванович Криводід,

**викладач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
факультету з підготовки слідчих Харківського національного
університету внутрішніх справ**

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОРФОЛОГІЇ ВОГНЕПАЛЬНИХ УШКОДЖЕНЬ ОДЯГУ ЗБРОЄЮ З НАБОЄМ 9×18 ПМ В МЕЖАХ БЛИЗЬКОЇ ДИСТАНЦІЇ

Статтю присвячено вирішенню проблем визначення моделі нових зразків вогнепальної зброї та деталізації дистанції пострілу.

Ключові слова: *вогнепальна зброя, відстань пострілу, сукупні фактори пострілу.*

Поява нових зразків вогнепальної зброї і застосування в злочинних цілях потребує постійного вивчення та аналізу слідів її використання в тому числі в межах близького пострілу з метою визначення моделі зброї та деталізації дистанції пострілу.

Вирішення цієї проблеми ускладнюється в зв'язку з використанням однотипного набою для різних моделей вогнепальної зброї. Актуальним на наш погляд є дослідження ушкоджень спричинених зброєю сконструйованою під набій 9×18 ПМ. Цей набій є одним з розповсюджених. Він є штатним для багатьох моделей як вітчизняного так і зарубіжного виробництва. Використовується в пістолетах (ПМ, АПС, ФОРТ, РА-63, Р-63, РК-59 та інші) та в пістолетах кулеметах (Кедр, Кипарис, ПП-90 та інші).

У зв'язку з цим нами були змодельовані ушкодження одягу на білій бавовняній тканині і досліджено 150 вогнепальних ушкоджень з пістолетів ПМ, АПС, ФОРТ-12. Дані зразки вибрані тому, що вони найбільш поширені в Україні, мають різну довжину ствола і відрізняються кількістю нарізів. Дані доступної літератури по деталізації відстані пострілів ПМ та АПС досить різняться між собою, для ФОРТ-12 – відсутні. Також відсутні дані про можливість визначення дії цих моделей за ушкодженнями одягу. Постріли проводились в межах контактного пострілу і близької дистанції. Дослідження експериментального матеріалу проводилось візуально, в тому числі з використанням мікроскопу МБС-10. Оцінювались ознаки розривної дії порохових газів, відстані відкладання кіптяви і порохових зерен, особливості пасків обтирання.

Аналіз дослідженого експериментального матеріалу дозволив встановити деякі особливості формування розривів тканини, відстані відкладання кіптяви та порохових зерен.

Розриви країв ушкоджень від пострілів з ПМ і ФОРТ-12 спостерігались на відстанях до 1 см, а від пострілів з АПС до 20 см.

При пострілах впритул із всіх моделей утворювалися хрестоподібні розриви тканини довжиною від 6 до 14 см. Такого ж характеру розриви мішені спо-

стерігались від пострілів АПС та ПМ на відстані до 1 см. На цій відстані постріли з ФОРТ-12 формували розриви тканини лінійної форми довжиною від 1 до 4,6 см. На відстані від 3 до 20 см пострілами з АПС утворювались лінійні, або хрестоподібні надриви країв дефекту мішені довжиною 0,7–1 см. Ознаки розривної дії порохових газів на цій відстані внаслідок пострілів з ПМ та ФОРТ-12 не спостерігались.

Дослідженням відстані відкладання кіптяви пострілу встановлено наступне. Кіптява навколо ушкоджень перешкоди при пострілах з ПМ та АПС спостерігалася на відстані до 40–45 см, а з ФОРТ-12 до 30–35 см.

Чітко виражена насичена центральна зона відкладання кіптяви при пострілах з ПМ і ФОРТ спостерігалась на відстані до 10 см, а з АПС до 20 см.

У деяких спостереженнях привертало увагу те, що центральна зона відкладання кіптяви на відстані 5–6 см. сформована пострілами з ПМ і ФОРТ-12 набувала особливої форми. Навколо ушкодження від дії ПМ вона мала хрестоподібну форму з деяким нахилом променів за годинниковою стрілкою. Постріли з Форт-12 на цій відстані утворювали шестипелюсткову фігуру. На наш погляд, на такій відстані, форма центральної зони відкладання кіптяви відображає кількість нарізів каналу ствола (4-ПМ, 6-ФОРТ-12), а в ушкодженнях з ПМ і напрямком їх нахилу.

Відкладання порохових зерен при пострілах з ПМ спостерігалися на відстані до 60 см, АПС до 40 см, ФОРТ-12 до 50 см.

На всій дистанції дії кіптяви та порохових зерен, відносна інтенсивність накладання кіптяви спостерігалась від пострілів з АПС, а порохових зерен у ПМ та ФОРТ-12. Це пояснюється вірогідно більшою довжиною ствола у АПС порівняно з ПМ та ФОРТ-12 і потребує подальшої розробки методу об'єктивізації оцінки цього феномену.

На відстані 5–6 см, у всіх ушкодженнях на фоні центральної зони відкладання кіптяви візуально починав виявлятися пасок обтирання. У деяких випадках при формуванні паска обтирання від пострілу з не зношеного ствола спостерігалася звивиста форма зовнішнього контуру та нерівномірна інтенсивність розподілу речовини та кольору.

Зовнішній контур мав вигляд чотирьох пелюсток при пострілах з моделей, у яких чотири нарізи ствола (частіше з АПС), або шестигранного багатокутника з ФОРТ-12 (6 нарізів). В деяких мішенях паски обтирання мали доволі рівний зовнішній контур, але чітко відмічалось нерівномірне відкладання речовини в них. На загальному фоні спостерігались ділянки більшої інтенсивності. На наш погляд це пов'язано з нерівномірним відкладанням на кулі продуктів горіння порохового заряду, переважно на ділянках відповідно граней і найбільше холостої. Виходячи з цього нами вимірювались величини секторів утворені двома ділянками. Результати вимірів показали можливість визначення ширини слідів нарізів з точністю до 0,08 мм.

Таким чином, використовуючи особливості дії супутніх факторів пострілу: наявність розривів одягу їх характеристика, особливості відкладання кіптяви і порохових зерен. Можливо деталізувати відстань пострілу, а в деяких випадках визначити особливості каналу ствола для встановлення моделі зброї.

Одержано 27.09.2012

Андрій Олександрович Антошук,

ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, старший лейтенант міліції

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ, ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВБИВСТВА МАТІР'Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ

Тези доповіді присвячені дослідженню особи злочинця, як елемента криміналістичної характеристики даного виду злочину. Проаналізовано важливість використання даних про особу злочинця для швидкого розкриття та розслідування злочину. Визначено, що особа злочинця є складовим елементом криміналістичної характеристики для забезпечення розслідування справ цієї категорії.

Ключові слова: особа злочинця, дітовбивство, криміналістична характеристика.

Особа – об'єкт дослідження різних галузей науки. Її вивчають: історія, педагогіка, філософія, психологія, право, медицина та інші галузі знання. Протягом останніх років проблема особи викликає все більший інтерес у різноманітних вчених і дослідження у цьому напрямку мають важливе практичне значення. Криміналістика не є виключенням.

М. Г. Коршик і С. С. Степівчев, які є авторами одного із перших досліджень про вивчення особи обвинувачуваного на попередньому слідстві вважали, що відомості про особу обвинувачуваного потрібні слідчому для вирішення ряду криміналістичних питань: успішного висунення і перевірки версії про причетність певної особи до вчинення злочину, що розслідується; правильного вибору тактичних прийомів його допиту, очної ставки, обшуку; розшукових заходів; для розкриття інших злочинів, вчинених обвинувачуваним тощо. [1, с. 13].

Р. С. Белкін, підсумовуючи дані про властивості особи, що є об'єктом дослідження кримінології, судової психології, у певній мірі наук кримінального та кримінально-процесуального права прийшов до висновку, що на долю криміналістики залишаються дослідження: а) соматичних і психофізіологічних властивостей особи, дані про які використовуються з метою розшуку та ідентифікації; б) соматичних і психофізіологічних властивостей особи, що проявляються у способі вчинення злочину; в) методики вивчення особи учасників процесу слідчим і судом, тобто методів і правил вивчення особи з практичною метою кримінального судочинства [2, с. 124]. В подальшому окремі питання особи у криміналістиці плідно досліджували: Ф. В. Глазирін, Н. І. Клименко, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, В. Г. Лукашевич, І. А. Матусевич, П. П. Цветков, В. Ю. Шепітько та ін.

Криміналістичне вивчення особи злочинця являє собою один з окремих випадків вивчення і пізнання людини, а також різних аспектів його діяльності. На думку П. С. Дагеля особа злочинця – це сукупність соціально-політичних, психічних і фізичних ознак особи, яка вчинила злочин, який має кримінально-правове значення [3, с. 15]. Інформація про особу злочинця при встановленні слідів дітовбивства, дозволяє звузати коло осіб, серед яких можуть знаходити

тися злочинці, висунути версії про мотив і мету злочину, про спосіб вчинення та приховування злочину, про місце знаходження розшукуваних об'єктів. Після ознайомлення з випадками дітовбивств чітко проглядається те, що основну частину даного виду злочину скоюють жінки (матері вбитих дітей). Серед них багато молодих, незаміжніх, що завагітніли від випадкових статевих зв'язків. Відомі багато випадків, що до вбивства дитини вдаються психологічно надламані жінки, що ведуть легковажний, паразитичний спосіб життя, систематично вживають спиртні напої або наркотичні засоби.

Ознайомившись з дослідженнями, які провели Є. Б. Кургузкіна [4] та О. В. Лукічев [5] щодо особистості жінок-дітовбивць, можна виділити ряд загальних рис, які відрізняють їх від законослужняних громадян України і від інших злочинців. До таких особливостей відносяться слабка адаптованість, підвищена тривожність, імпульсивність, агресивність, замкнутість, яка доходила до відчуженості, невміння використовувати минулий позитивний досвід і прогнозувати майбутнє. Узагальнений соціальний портрет дітовбивці можна виділити таким чином: вік від 22 років до 31 року, в зареєстрованому, відповідно до закону шлюбі не перебуває, освіта середня або незакінчена вища, не працює, не має нормального за санітарними нормами житла, матеріальний достаток нижче прожиткового мінімуму, знаходиться в жорсткій залежності від ситуації. Матері вбивці зазвичай не відрізняються особливою сміливістю, прагнучи швидше позбутися трупа, досить часто викидають його в найближчий сміттєвий контейнер.

Можна також відзначити деякі типові ознаки, виражені в поведінці жінок, що вирішили убити або убили дитину. Така жінка намагається приховати свою вагітність. При цьому вона наполегливо з оточуючими її людьми розмови про те, що з якоїсь причини набирає вагу, і висловлює побоювання, що деякі можуть пояснити це вигаданою вагітністю. Коли ж факт вагітності приховати неможливо, не менш завзято ведеться розмова про непотрібність дитини, «зайвого рота» в сім'ї і т. п. Якщо ж пологи стали безперечним фактом, а дитина зникла, породілля наполегливо вселяє своїм знайомим придуману нею історію, наприклад, про те, що дитина передана на вигодовування і виховання рідним, які проживають в іншому районі, або здано в будинок дитини. Звичайно тут не слід забувати про той факт, що жінка, яка народила дитину перебуває у незвичному емоційному і психічному стані. Це необхідно враховувати при розслідуванні кримінальної справи.

Дослідження, яке у середині XIX століття провів О. В. Лукічев, щодо проблеми дітовбивства, то зазначав серед мотивів вбивств новонароджених сором, страх суду громадської думки, боязнь за майбутнє дитини, страх перед батьками [5, с. 13].

Підсумовуючи сказане вище можна зробити висновок, що особа злочинця має ключове значення серед криміналістичної характеристики злочину і встановлення відомостей про таку особу сприятиме успішному, швидкому розкриттю злочину, встановленню істини у кримінальній справі про дітовбивство і покарання винних.

Список використаних джерел: 1. Коршик М. Г. Изучение личности обвиняе-

мого на предварительном следствии / М. Г. Коршик, С. С. Степичев. – М., 1969 – 80 с. 2. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. – Т. 2 : Частные криминалистические теории / Р. С. Белкин. – М. : Юристъ, 1997. – 464 с. 3. Дагель П. С. Учение о личности преступника в советском уголовном праве / П. С. Дагель. – Владивосток : Изд-во Дальневост.о ун-та, 1971. – С. 132. 4. Кургузкина Е. Б. Убийство матерью новорожденного: природа, причины, предупреждение / Е. Б. Кургузкина. – Воронеж, 1999. – С. 22. 5. Лукичев О. В. Детоубийство: уголовно-правовая и криминологическая характеристика / О. В. Лукичев. – СПб., 2000. – С. 32.

Одержано 24.09.2012

Тезисы доклада посвящены исследованию личность преступника, как элемента криминалистической характеристики данного вида преступления. Проанализирована важность использования данных о личности преступника для быстрого раскрытия и расследования преступления. Определено, что личность преступника является основным элементом криминалистической характеристики для обеспечения расследования дел этой категории.

Ключевые слова: личность преступника, детоубийство, криминалистическая характеристика.

The article is devoted to the study of offender, as part of the forensic characteristics of this type of crime. Analyzed the importance of using data on offender for rapid detection and investigation of crime. Determined that the offender's identity is an integral element of forensic characteristics for investigation of this category.

Keywords: individual offender, infanticide, criminological characteristics.

Катерина Володимирівна Аріт,

суддя апеляційного суду Харківської області, здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

Розглянуто актуальні питання судового контролю за дотриманням прав і свобод людини на стадії досудового розслідування при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій передбачених новим КПК України.

Ключові слова: *судовий контроль, слідчий суддя, негласні слідчі (розшукові) дії.*

Важливим завданням, на виконання якого спрямований зміст всіх положень нового Кримінального процесуального кодексу України[1], є недопущення порушень конституційних прав і свобод особи під час проведення кримінального провадження. Провідна роль у процесі забезпечення прав і свобод громадян відводиться суду. Міжнародним співтовариством визнано, що найдієвіше і найефективніше права і свободи людини може захистити тільки суд, оскільки він має гарантії незалежності, діє гласно й відкрито, приймає рішення лише на підставі закону та у відповідності з передбаченою ним процедурою. Такі місце і роль суду є ознакою правової держави. Однією з основних засад судочинства є законність, яка, зокрема, означає, що суд, суддя, прокурор, слідчий, особа, що провадить дізнання, у процесі оперативно-розшукової діяльності зобов'язані неухильно і точно виконувати всі вимоги Конституції та законів України. Це одна з не багатьох засад, з якої немає і не може бути винятків. Виправдати недодержання чи неправильне застосування закону не можуть жодні обставини. Відповідно до ст. 124 Конституції України юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі [2]. Самостійний, наділений реальною владою суд повинен виступати дійсним гарантом прав і свобод людини і громадянина.

Судовий контроль був і продовжує залишатися предметом наукового дослідження багатьох науковців із різних галузей права. Деякі з них вважають, що судове забезпечення прав і свобод людини і громадянина може здійснюватися і як нагляд. На думку І. Л. Бородіна, «про судовий нагляд як спосіб забезпечення законності прав та свобод людини і громадянина можна говорити тоді, коли суд ставить питання перед органом, установою, організацією, посадовою особою про усунення порушень законності і причин, що їх спричиняють, а також вимогу повідомити про результати усунення вказаних судом недоліків. Перевірка судом виконання вжитих заходів щодо забезпечення прав і свобод громадян може бути використана як самостійно, так і поряд із судовим контролем. Тому судове забезпечення прав і свобод людини і громадянина може використовуватися в багатьох випадках шляхом поєднання контролю і нагляду» [3, с. 114].

Судовий контроль і судовий нагляд є юридичними гарантіями забезпечення прав і законних інтересів громадян. Отже, як вважають правознавці,

поряд зі здійсненням правосуддя суди здійснюють державний (судовий) контроль [4]. На їх погляд, судовий контроль максимально наближений до правосуддя, а така близькість пояснюється тим, що як різновид державного контролю судовий контроль являє собою систему засобів і способів попередження, виявлення й усунення порушень законності в діяльності правоохоронних органів. Він має на меті забезпечити законність, зміцнити правопорядок, охороняти права й законні інтереси держави, суспільства та особистості в державі.

Висновки вчених заслуговують на увагу. Але тут необхідно зазначити, що в процесі правоохоронної діяльності суд спочатку встановлює правомірність чи неправомірність дії з боку органу (посадової особи), а потім застосовує передбачені законом заходи. А це свідчить про те, що державний контроль, який здійснює суд у процесі відправлення правосуддя, принципово не відрізняється від розгляду справ будь-яких категорій. Даний контроль є способом забезпечення прав і законних інтересів людини та громадянина, складовою частиною правосуддя, здійснюється в рамках правоохоронної, правовиховної діяльності суду. Зміст діяльності суду залежить від вирішення завдань, що стоять перед державою на різних етапах її розвитку. Загальний аналіз судового контролю дозволяє зробити висновок, що він є гарантом прийняття державними органами законних актів, здійснення ними правомірних дій, має на меті забезпечити права і свободи людини й громадянина.

Повною мірою це стосується і забезпечення прав і свобод людини під час здійснення кримінального провадження. Прерогатива суду в забезпеченні законності затримання, арешту, тримання особи під вартою, проникнення до житла та іншого володіння особи і проведення там огляду та обшуку, зняття інформації з каналів зв'язку закріплена в ряді документів міжнародних організацій, зокрема, Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи. Так, у ст. 12 Загальної декларації прав людини йдеться про те, що кожна людина має право на захист закону від безпідставного втручання в особисте і сімейне життя людини, посягання на недоторканність її життя, тайну кореспонденції або на честь і репутацію. Разом із тим, при здійсненні кримінального провадження виникає необхідність застосування таких заходів, як обшук, виїмка, проникнення до житла чи до іншого володіння особи, прослуховування телефонних розмов, перлюстрація кореспонденції. У відповідності з нормами міжнародного права їх здійснення можливе лише за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах і в порядку, встановлених законом. Наприклад, у п.3 ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права зазначено, що кожна заарештована або затримана за кримінальним обвинуваченням особа в терміновому порядку доставляється до судді чи до іншої службової особи, якій належить за законом право здійснювати судову владу, і має право на судовий розгляд протягом розумного строку або на звільнення [5].

Заходи щодо підвищення ефективності боротьби правоохоронних і судових органів зі злочинністю не повинні знижувати надійності захисту прав і свобод людини. Тільки ті заходи у правовій державі мають право на життя, які спрямовані на зміцнення правового статусу особистості.

Захист прав і свобод людини не може бути надійним без надання зацікав-

леним особам можливості оскаржити до суду окремі дії та рішення посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження. Зумовлено це тим, що суд в силу своєї незалежності, відсутності відомчих інтересів у питаннях боротьби зі злочинністю, є найбільш надійним гарантом прав громадян. Конституційні права особи на недоторканність житла, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, повагу до особистого і сімейного життя, а також права, передбачені ст. 8 Європейської конвенції [6], гарантуються державою, а їх реалізація охоплює усі сфери суспільного життя. У зв'язку з цим обмеження зазначених прав щодо конкретних фізичних осіб можливе лише з дозволу суду незалежно від того, у якій сфері суспільного життя особа реалізує свої права – сімейному житті чи професійній діяльності.

Згідно зі ст. 246 нового Кримінального процесуального кодексу України проведення негласних слідчих (розшукових) дій здійснюється у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий, прокурор, а у випадках, передбачених цим Кодексом, – слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором. Слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій та отримані результати. Прокурор має право заборонити проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

За новим КПК (ст. 247) розгляд клопотань, який віднесений до повноважень слідчого судді, здійснюється головою чи за його визначенням іншим суддею Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування. Відповідно до ст. 248 КПК України, слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії протягом шести годин з моменту його отримання за участю особи, яка подала клопотання.

До клопотання слідчого, прокурора повинен додаватися витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання.

Дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії надається слідчим суддею якщо прокурор, слідчий доведе наявність достатніх підстав вважати, що: вчинений тяжкий або особливо тяжкий злочин або під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії можуть бути отримані докази, які самостійно або у сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які вчинили злочин [7].

Розгляд подань, внесених у порядку, передбаченому ст. 247 КПК України, здійснюється в режимі, що забезпечує нерозголошення даних досудового слідства. Суддя повинен невідкладно розглянути подання. Розгляд подань про проведення оперативно-розшукових заходів, накладення арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку відбувається також з урахуванням вимог Закону України від 21.01.1994 «Про державну таємницю» [8]. Оригінали подання, постанови судді зберігаються за правилами таємного діловодства.

Одержавши подання, суддя вивчає матеріали справи, надані йому ініціатором подання, у разі необхідності вислуховує думку слідчого, прокурора, працівника підрозділу, який проводить оперативно-розшукову діяльність, і виносить умотивовану постанову про задоволення подання або відмову в такому задоволенні, якщо до того немає підстав. У випадках, коли надається не вся справа, а лише її частина, або коли надаються лише окремі копії процесуальних документів, суди мають повертати такі подання без розгляду. Необхідність вислуховування слідчого, прокурора визначається самим суддею. Вона може бути викликана потребою одержання даних, з'ясування яких можливе лише під час спілкування із зазначеними особами.

Предметом судового дослідження під час розгляду подань, є ті фактичні обставини, які свідчать про необхідність проведення зазначених дій або про відсутність такої необхідності. Такі обставини можуть міститися, зокрема, у повідомленнях громадян, протоколах допитів свідків, протоколах огляду житла чи іншого володіння особи або обшуку, матеріалах кримінального провадження або оперативно-розшукової справи, наданих судді тощо. Необхідно досліджувати й дані про належність житла чи іншого володіння конкретній особі, якими даними це підтверджується, а також дані про кримінально-правову кваліфікацію злочину тощо. Коли кримінальне провадження порушено за фактом учинення злочину, особливо ретельного дослідження потребує питання про те, яке конкретно відношення та чи інша особа має або може мати до даної справи.

У разі, якщо в поданні ставиться питання про проведення обшуку чи виїмки з житла чи іншого володіння адвоката, судам необхідно ретельно досліджувати питання про те, чи не є предметом проведення зазначених дій дані, які є адвокатською таємницею.

Предметом судового дослідження під час розгляду подань про накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК) або електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК) є наявність тих підстав, з якими закон пов'язує можливість застосування цих заходів. На необхідність застосування зазначених заходів можуть вказувати, зокрема, показання свідків, матеріали оперативно-розшукової справи, передані до суду, протоколи огляду або обшуку житла чи іншого володіння особи, заяви і повідомлення інших осіб тощо. При цьому необхідно також досліджувати питання про те, чи можливо отримати відповідну інформацію в інший спосіб без проведення зазначених дій. Про неможливість отримати інформацію в інший спосіб може свідчити, зокрема, факт використання особою таких засобів (електрозв'язок, поштовий зв'язок тощо), внаслідок чого одержання інформації з урахуванням особливостей функціонування конкретного каналу зв'язку робиться неможливим. Дослідженню підлягає й питання про належність номеру засобу зв'язку конкретній особі та її відношення до справи, а також термін, протягом якого мають проводитися арешт на кореспонденцію або зняття інформації з каналів зв'язку. Враховуючи, що зазначені дії мають проводитися з метою отримання даних про вчинення злочину, документів і предметів, що мають доказове значення, предме-

том судового дослідження має бути також питання про те, яке конкретно доказове значення матимуть зазначені дані, документи і предмети у даному кримінальному провадженні.

Під час вирішення питань про розкриття банківської таємниці або таємниці страхування суддя виходить із того, що втаємничення відповідної інформації є однією з гарантій здійснення права особи на повагу до особистого життя. Конституційною нормою (ч. 2 ст. 32) прямо встановлено, що не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. У зв'язку з цим предметом судового дослідження мають бути ті обставини, з якими пов'язується можливість розкриття конфіденційної інформації щодо особи. Такими обставинами можуть бути, зокрема, дані про переміщення коштів, отриманих злочинним шляхом, вчинення злочинів у сфері господарської діяльності з використанням банківських чи кредитно-фінансових ресурсів тощо.

Постанова судді, у відповідності з новим КПК України, повинна бути мотивованою. У такий спосіб суд дає оцінку дослідженому (з точки зору необхідності вирішення) питанню про проведення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій. При цьому суд не вправі вирішувати питання про винність особи у вчиненні злочину, давати оцінку доказам з точки зору їх достовірності та достатності для кваліфікації дій особи або вирішувати інші питання, які потребують вирішення під час судового розгляду справи.

У постанові про проведення обшуку повинно бути зазначено назву і склад суду, який розглянув подання, дані про особу, яка внесла подання, відомості про особу, в житлі чи іншому володінні якої необхідно провести обшук, точну адресу житла чи іншого володіння; якщо це автомобіль, то необхідно вказати марку автомобіля та державний реєстраційний номер, а також дані, на підставі яких суд дійшов висновку про необхідність проведення обшуку в житлі чи іншому володінні конкретної особи.

На думку О. М. Бандурки та І. П. Козаченка, важливою умовою забезпечення прав і свобод громадян є законодавче визначення строків проведення слідчих та оперативно-розшукових дій, що підкреслює тимчасовість обмеження прав і свобод громадянина [9, с. 17; 10, с. 161]. Це стосується термінів проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій. Такий строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не може перевищувати два місяці. Загальний строк, протягом якого в одному кримінальному провадженні може тривати проведення негласної слідчої (розшукової) дії, дозвіл на проведення якої дає слідчий суддя, відповідно ч. 4 ст. 249 нового КПК України не може перевищувати шести місяців.

Проведення негласної слідчої (розшукової) дії до постановлення ухвали слідчого судді меже проводитись у виняткових невідкладних випадках, передбачених цим Кодексом та пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділу I, II, VI, VII (статті 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини

Кримінального кодексу України. Негласна слідча (розшукова) дія може бути розпочата до постановлення ухвали слідчого судді за рішенням слідчого, узгодженого з прокурором, або прокурора. У такому випадку прокурор зобов'язаний невідкладно після початку такої негласної слідчої (розшукової) дії звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді. Гарантією забезпечення прав людини є посилання на норму передбачену ч.3 ст. 250 нового КПК України, що передбачає негайне припинення проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо слідчий суддя постановить ухвалу про відмову в наданні дозволу на її проведення. Отримана внаслідок такої негласної слідчої (розшукової) дії інформація повинна бути знищена в порядку, передбаченому ст. 255 цього Кодексу.

За результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії повинен складатися протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки. Відомості про осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, у разі здійснення щодо них заходів безпеки можуть зазначатися з забезпеченням конфіденційності даних про таку особу в порядку, визначеному законодавством.

Важливою умовою забезпечення прав людини є обов'язкове інформування особи про тимчасове обмеження її прав та свобод. ст. 253 нового КПК України передбачає, що особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про це. Конкретний час повідомлення визначається із врахуванням наявності чи відсутності загроз для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб, які причетні до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Відповідне повідомлення про факт і результати негласної слідчої (розшукової) дії повинні бути здійснені протягом дванадцяти місяців після її припинення, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом.

Судова реформа в Україні передбачає подальше вдосконалення судового контролю за кримінальним провадженням, оскільки саме під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій можливе необґрунтоване обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина.

Список використаних джерел: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийм. законом № 4651-VI від 13.04.2012. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» № 4652-VI від 13.04.2012. – Х. : Право, 2012. – 392 с. 2. Конституція України : закон України від 28 черв. 1996 р. № 254/96 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. 3. Бородин І. Л. Адміністративно-правові способи захисту прав і законних інтересів громадян / І. Л. Бородин // Проблеми законності. – Х., 2000. – № 44. – С. 113–116. 4. Стефанюк В. Судовий контроль за діяльністю органів державної влади / В. Стефанюк // Право України. – 1998. – № 3. – С. 4. 5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : [прийн. резолюцією 2200 А (XXI) Ген. Асамблеї ООН від 16 груд. 1966 р.] // Права людини : зб. док. / [уклад.: В. С. Семенов, О. Н. Ярмиш та ін.]. – Х. : Ун-т внутр. справ, 1997. – С. 4–

25. **6.** Про захист прав людини і основних свобод : Європейська конвенція : [прийн. Радою Європи 4 листоп. 1950 р.] // Права людини : зб. докum. / [уклад.: В. С. Семєнов, О. Н. Ярмиш та ін.]. – Х. : Ун-т внутр. справ, 1997. – С. 58–76. **7.** Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства : постанова Пленуму Верховного Суду України від 28 берез. 2008 р. № 2 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.skourt.gov.ua>. **8.** Про державну таємницю : закон України від 21 січ. 1994 р. № 3855–XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>. **9.** Бандурка О. М. Права і свободи людини та громадянина, судовий їх захист / О. М. Бандурка, О. А. Пушкін // Концепція розвитку законодавства України : матер. наук.-практ. конф. (Київ, трав. 1996 р.) / Ін-т законодавства Верховної Ради України ; [за ред. В. Ф. Опришка]. – К., 1996. – С. 17–23. **10.** Козаченко І. П. Дотримання прав і свобод людини у проведенні тимчасових і виняткових оперативно-розшукових заходів / І. П. Козаченко // Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України. – 2000. – № 1 (1).-С. 161–169.

Одержано 26.09.2012

Рассмотрены актуальные вопросы судебного контроля за соблюдением прав и свобод человека на стадии досудебного расследования при проведении негласных следственных (розыскных) действий предусмотренных новым УПК Украины

Ключевые слова: судебный контроль, следственный судья, негласные следственные действия

Pressing theoretical and practical issues of the maintenance of rights and freedoms of man and citizen, scientists' views on etymology of the term «maintenance» and its essence, together with the mechanism of maintenance of human rights and freedoms in the law enforcement agencies' activity are examined.

Keywords: rights and freedoms of man and citizen, term «maintenance», mechanism of maintenance, law enforcement agencies' activity.

Вадим Миколайович Бабакін,

доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності навчально-наукового інституту підготовки фахівців кримінальної міліції Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ І ОПЕРАТИВНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

У статті розглядаються питання удосконалення взаємодії слідчих з оперативними працівниками органів внутрішніх справ, які виникають під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Ключові слова: *слідчий, оперативні підрозділи, оперативно-розшукова діяльність, негласні слідчі (розшукові) дії.*

Слідчий та працівник оперативного підрозділу у своїй практичній діяльності прагнуть досягнення єдиної мети щодо розкриття злочину та встановлення особи, яка його вчинила. При цьому кожен з них діє в рамках своєї компетенції згідно чинного законодавства та використовує різні засоби досягнення бажаного результату слідчі дії та оперативно-розшукові заходи відповідно. Зазвичай у процесі розкриття та розслідування злочину зазначені суб'єкти зобов'язані діяти спільно. Успіх у цьому в значній мірі залежить від належної організації і проведення взаємодії слідчого з оперативними підрозділами під час здійснення кримінального провадження. Її чіткість і погодженість є невід'ємними критеріями ефективності проведення негласних слідчих (розшукових) дій, забезпечення повного якісного і неупередженого розслідування кримінальних справ тощо [1].

Проблеми взаємодії слідчих та оперативних підрозділів під час досудового розслідування досліджували такі вчені, як: К. В. Антонов, О. М. Бандурка, В. Д. Берназ, Ю. М. Грошевий, Е. О. Дідоренко, В. С. Зеленецький, М. А. Погорецький, Б. Г. Розовський, С. В. Слинько, В. М. Тертишник, О. О. Юхно та ін.

Однак, незважаючи на проведені дослідження даної проблеми, ми вважаємо, що ціла низка питань щодо організації удосконалення взаємодії слідчих з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ, які виникають під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

На думку В. В. Іванова під взаємодією оперативних підрозділів ОВС зі слідчим слід розуміти організований згідно із чинним законодавством і відомчими нормативними актами процес ділового співробітництва (узгоджених або спільних заходів), спрямований на вирішення завдань кримінального судочинства і забезпечення безпеки учасників кримінального процесу [2], що ми підтримуємо.

Найбільш вдалим у наведеному визначенні І. М. Бацько, на нашу думку, є визначення відокремлення заходів, спрямованих на вирішення завдань, які здійснюються спільно або узгоджено. Новий КПК надає право слідчому здійснювати негласні слідчі (розшукові) дії, а оперативні підрозділи не уповноважені

проводити окремі процесуальні дії навіть за дорученням слідчого або прокурора (наприклад, пред'являти обвинувачення, складати обвинувальний акт та ін.). Тому в деяких випадках при розкритті та розслідуванні злочинів слідчий та оперативні працівники можуть діяти спільно й одночасно проводити огляд місця події, висувати версії, складати спільний план розслідування злочину, проводити одночасно в різних місцях декілька обшуків у співучасників злочину тощо [3].

Як зазначає З. Ф. Коврига, зміст тісної взаємодії оперативних працівників та слідчих полягає в тому, щоб процесуальним шляхом і у встановленій законом формі закріпити відомості, що отримані в результаті оперативно-розшукових заходів. Вважається, що метою такої взаємодії є максимальне об'єднання сил та засобів органів досудового слідства й дізнання у протидії злочинності за рахунок правильного використання в ході розслідування кримінальних справ процесуальних та оперативно-розшукових функцій, одержання таким шляхом найбільш ефективних результатів у здійсненні завдань кримінального судочинства [4]. На нашу думку, найбільш оптимальним визначенням поняття «взаємодія» визначив С. В. Слинько, який вважає, що взаємодія це основана на законі та відомчих нормативних актах діяльність незалежних один від одного в адміністративному відношенні органів, яка спрямовується слідчим і здійснюється при комплексному поєднанні та ефективному використанні повноважень, методів і форм, що властиві кожному з них, з метою розкриття злочинів, запобігання злочинній дії та встановлення обставин, котрі входять до предмета доказування у кримінальній справі [5].

Термін «взаємодія» на жаль відсутній у чинному Кримінально-процесуальному кодексі, але також відсутній і у новому Кримінальному процесуальному кодексі України. Але цей термін визначається в таких законах України як: «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про оперативно-розшукову діяльність» та ін. [5].

У новому кримінальному процесуальному кодексі України передбачено такі процесуальні форми взаємодії слідчого й оперативних підрозділів, як проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 246 КПК України); доручення оперативним працівникам про виконання запобіжних заходів, затримання особи (ст. 176 КПК України); а також обов'язок органу дізнання виконувати заходи забезпечення кримінального провадження (ст. 131 КПК України).

У ч. 2. ст. 41 нового КПК зазначається, що під час виконання доручень слідчого, співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора.

Однією з форм взаємодії в використанні оперативної інформації є робота слідчо-оперативних груп. Діяльність слідчо-оперативних груп регламентує наказ МВС України від 24.09.2010 № 456 «Про затвердження Положення про основи організації розкриття злочинів органами внутрішніх справ України». Робота в таких групах є однією з форм взаємодії слідчих та оперативних підрозділів, у тому числі різних відомств, по найбільш складним для розкриття

та розслідування кримінальних справ, що вимагає спільної діяльності як відомств, що мають самостійні слідчі апарати: прокуратури, органів внутрішніх справ, служби безпеки, податкової міліції, так і оперативних підрозділів.[6]. На нашу думку в діяльності слідчого слід визначити пріоритетний напрямок, який полягає в координації дій учасників слідчо-оперативних груп.

Основою взаємодії є обов'язкова участь у запобіганні та розкритті злочинів з виділенням для цього необхідних, специфічних для кожного органу, джерел інформації, сил та засобів. Слід зазначити, що така взаємодія не зводиться лише до обміну процесуальною, оперативно-розшуковою та іншою службовою інформацією, передбаченою відповідними законодавчими актами. Йдеться також про реалізацію цієї інформації шляхом проведення спільних дій, обговорення отриманих результатів, планування подальших заходів, спрямованих на розкриття злочинів [7].

Взаємодія слідчого з працівниками оперативних підрозділів при підготовці та проведенні різних слідчих дій та реалізації отриманих результатів. Відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 40 нового КПК слідчий органу досудового розслідування уповноважений доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам. Такі доручення і вказівки слідчого є для оперативних підрозділів обов'язковими (ч. 3 ст. 41 нового КПК).

Відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, повинні виконувати письмові доручення слідчого про проведення оперативно-розшукових заходів, здійснювати взаємодію між собою та іншими правоохоронними органами з метою швидкого і повного розкриття злочинів та встановлення винних [8].

Взаємодія слідчих і оперативних працівників щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій повинна мати конкретний характер, ґрунтуватися на законі та правильному використанні форм, сил, методів та засобів роботи та здійснюватися з дотриманням таких принципів: слідчий є самостійним у своїй процесуальній діяльності; самостійності оперативних підрозділів, а також їх невтручання в процесуальну діяльність слідчих; законності; чіткого розподілу компетенції між суб'єктами взаємодії; нерозголошення суб'єктами взаємодії даних процесуальної, оперативно-розшукової та іншої діяльності; узгодженості планування й виконання дій суб'єктами взаємодії, наявності обміну інформацією та ін.

Таким чином, слід зазначити, що ефективність взаємодії слідчих та оперативних підрозділів за новим КПК щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій у багатьох випадках залежить не тільки від належного нормативно-правового забезпечення, а також від якісної організації взаємодії суб'єктів, що здійснюють проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Оскільки у чинному Кримінально-процесуальному кодексі України і новому Кримінальному процесуальному кодексі України відсутнє визначення поняття взаємодії, у зв'язку з чим новий КПК потребує доповнень з цих питань. На нашу думку

було б доцільно доповнити новий Кримінальний процесуальний кодекс України окремою статтею: «Взаємодія слідчого та оперативних працівників щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій».

Втім підняті питання не є остаточними та потребують додаткового дослідження або наукового вивчення.

Список використаних джерел: 1. Взаємодія слідчого з органом дізнання: організаційно-правові проблеми та напрямки їх вирішення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jurlugansk.ucoz.org/publ/7-1-0-109>. 2. Іванов В. В. Взаємодія оперативних підрозділів органів внутрішніх справ і слідчого на досудових стадіях кримінального процесу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Іванов В. В. – К., 1998. – С. 17. 3. Бацько І. М. Процесуальні аспекти взаємодії слідчих, дізнавачів, експертів та спеціалістів / І. М. Бацько // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ : зб. наук. праць. – 2004. – № 4 (18). – С. 363. 4. Коврига З. Ф. Дознання, проводиме органами міліції, в советском уголовном процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Коврига З. Ф. – Воронеж, 1964. – С. 9. 5. Слинько С. В. Сущность формы и правовые основы взаимодействия следователя с органом дознания : автореф. ... дис. канд. юрид. наук / Слинько С. В. – Харьков, 1991. – С. 11. 6. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність : підручник / О. М. Бандурка. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – Ч. I. – 336 с. 7. Криміналістика [Електронний ресурс] / за ред. В. Ю. Шепітька. – Режим доступу: <http://publib.if.ua/part/7089>. 8. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

Одержано 01.10.2012

В статье рассматриваются вопросы совершенствования взаимодействия следователей с оперативными работниками органов внутренних дел, которые возникают при проведении негласных следственных (розыскных) действий.

Ключевые слова: следователь, оперативные подразделения, оперативно-розыскная деятельность, негласные следственные (розыскные) действия.

The paper deals with the improvement of the interaction of investigators from operational police officers that arise during the undercover investigation (detective) actions.

Keywords: investigating, operational units operational, activities, undercover investigators action.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ СЛІДЧИМ ЗАПОБІЖНОГО ПРИМУСУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ВИДИ ТА ПІДСТАВИ

У даній статті розглядається запобіжна діяльність слідчого у кримінальному провадженні, запобіжний примус, як елемент запобіжної діяльності, види запобіжних заходів, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом.

Ключові слова: кримінальне провадження, запобіжна діяльність слідчого, запобіжні заходи, запобіжний примус.

Завдання кримінального судочинства визначені в ст. 2 нового Кримінального процесуального кодексу України, де вказано, що ними є «захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура» [1, с. 3]. Інтереси суспільства щодо протидії злочинності, відновлення порушених злочином прав та понесення винними особами кримінальної відповідальності реалізуються за допомогою кримінального процесу.

Для забезпечення вказаних завдань законодавець покладає на учасників кримінального провадження певні обов'язки та визначає їх права. При цьому КПК зазначає те, що учасники кримінального провадження будуть активно брати участь у кримінальному судочинстві, сприяти досягненню його завдань та мети, добросовісно виконувати свої процесуальні обов'язки.

Втім, завдання кримінального судочинства не завжди співпадають з інтересами всіх сторін провадження, а тому учасники провадження можуть перешкоджати досягненню визначених законом завдань шляхом невиконання процесуальних обов'язків чи зловживання наданими правами. Для забезпечення досягнення завдань кримінального судочинства, кримінально-процесуальне законодавство передбачає можливість застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

У теорії кримінального процесу термін «заходи забезпечення кримінального провадження» практично не використовується. Проте, аналіз законодавчо визначеного переліку цих заходів та мета їх застосування на нашу думку дозволяє стверджувати, що поняття «заходи забезпечення кримінального провадження» та «заходи кримінально-процесуального примусу» є тотожними. Адже ці заходи дають можливість виявляти, збирати та зберігати докази, попереджати можливу протиправну поведінку чи виключати можливість пі-

дозрюваного, обвинуваченого ухилитися від слідства та суду. Враховуючи вищевикладене, можна зазначити, що заходи забезпечення кримінального провадження направлені насамперед на запобігання можливості підозрюваного, обвинуваченого ухилитися від суду та слідства, отже їх можна віднести також і до запобіжної діяльності слідчого.

Враховуючи те, що заходи забезпечення кримінального провадження обмежують права та свободи громадян (в тому числі і конституційні – недоторканість житла, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, банківських вкладів, свободу пересування тощо), закон піддає процедуру їх застосування детальній регламентації.

Заходи забезпечення кримінального провадження це передбачені кримінальним процесуальним законом процесуальні засоби державно-правового примусу, що застосовуються уповноваженими на те органами (посадовими особами), які здійснюють кримінальне провадження, у чітко визначеному законом порядку стосовно осіб, котрі залучаються до кримінально-процесуальної діяльності, для запобігання та припинення їхніх неправомірних дій, забезпечення виявлення та закріплення доказів з метою досягнення дієвості кримінального провадження.

Отже під час проведення досудового розслідування матеріалів кримінального провадження, слідчий уповноважений здійснювати запобіжну діяльність з метою досягнення завдань кримінального провадження.

Підсумовуючи вищевикладене, на нашу думку слід зробити висновок, що застосування запобіжних заходів слідчим у кримінальному провадженні це комплекс процесуальних заходів та слідчих дій, які направлені на забезпечення дотримання встановлених чинним законодавством правових норм з метою запобігти спробам ухилитися від слідства або суду, перешкодити встановленню істини у кримінальному провадженні або продовжити злочинну діяльність, а також з метою забезпечення виконання процесуальних рішень.

Виходячи із вказаного визначення можна зробити висновок, що сутність запобіжної діяльності слідчого складають заходи забезпечення кримінального провадження, якими є: 1) виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід (ст. 133–143 КПК); 2) накладення грошового стягнення (ст. 144–147 КПК); 3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ст. 148–153 КПК); 4) відсторонення від посади (ст. 154–158 КПК); 5) тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 159–166 КПК); 6) тимчасове вилучення майна (ст. 167–169 КПК); 7) арешт майна (ст. 170–175 КПК); 8) затримання особи (ст. 188–192 КПК, ст. 207–213); 9) запобіжні заходи (ст. 177–187 КПК).

Серед заходів забезпечення кримінального провадження важливе місце займає застосування запобіжних заходів. Запобіжні заходи – це частина заходів забезпечення кримінального провадження, спрямованих на забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого через певне обмеження їхніх особистих прав.

В окремих джерелах зустрічаються і більш поширені визначення запобіжних заходів відносно підозрюваного і обвинуваченого. Наприклад, О.Г. Шило вважає, що запобіжні заходи – це різновид заходів кримінально-

процесуального примусу попереджувального характеру, які застосовуються за наявності підстав і в порядку, встановленому законом, уповноваженими на те органами та посадовими особами відносно підозрюваного, обвинуваченого, підсудного з метою запобігти спробам ухилитися від дізнання, слідства і суду, перешкодити встановленню істини, продовжити злочинну діяльність, а також для забезпечення виконання процесуальних рішень [2, с. 27], що ми підтримуємо.

Метою застосування запобіжних заходів у кримінальному процесі відповідно до ч. 1 ст. 177 КПК України є: 1) забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків; 2) запобігання спробам (звідси – запобіжні заходи): переховуватися від органів досудового розслідування та (або) суду; знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується.

Запобіжні заходи можуть застосовуватися слідчим лише за наявності підстав, визначених в ч. 2 ст. 177 КПК України, де передбачено, що підставою застосування запобіжного заходу є: 1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення. Обґрунтованість підозри має підтверджуватися зібраними достатніми даними, що вказують на наявність ознак кримінального правопорушення; 2) наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений може здійснити дії визначені у ч.1 ст. 177 КПК, а саме: буде ухилитися від органів досудового розслідування та (або) суду. Наприклад, підозрюваний, обвинувачений висловлював наміри виїхати за межі населеного пункту, оголошувався його розшук у цьому провадженні чи він одержав закордонний паспорт; від виконання покладених на нього процесуальних обов'язків; буде перешкоджати кримінальному провадженню шляхом знищення, приховування, спотворення будь-якої речі чи документа, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; незаконного впливу на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні. Наприклад, схиятиме цих осіб до відмови давати показання чи буде погрожувати експерту, спеціалісту з тією ж метою; продовжуватиме протиправну діяльність шляхом вчинення інших кримінальних правопорушень; продовження здійснення кримінального правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується. Про це, наприклад, може свідчити те, що підозрюваний, обвинувачений раніше неодноразово засуджувався за вчинення кримінального правопорушення.

Окрім загально визначених запобіжних заходів, у нормах нового КПК, які визначають особливі порядки кримінального провадження (розділ IV), визначені наступні запобіжні заходи: щодо неповнолітніх – нагляд батьків, опікунів, піклувальників, адміністрації дитячої установи (ч. 1 ст. 493 КПК); щодо особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного

характеру або вирішувалося питання про їх застосування, – передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом; поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають небезпечну поведінку (ч. 1 ст. 508 КПК).

Новим видом застосування запобіжної діяльності слідчого згідно нового КПК України є тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (глава 13 КПК України), що може бути застосовано за наявності достатніх підстав вважати, що для припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню, забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, необхідно тимчасово обмежити підозрюваного у користуванні спеціальним правом. Таким чином, законодавець, чітко зазначив підстави провадження даної процесуальної дії. За наявності достатніх підстав слідчий, прокурор чи інша уповноважена службова особа мають право тимчасово вилучити документи, які посвідчують користування спеціальним правом, перелік яких також чітко визначений КПК.

Після впровадження в практичну діяльність нового КПК України, процесуальні повноваження слідчого, направлені на запобігання вчинення протиправних дій певними учасниками кримінального провадження будуть більш ширші, порівнюючи з нині діючим КПК України, що в свою чергу сприятиме виконанню завдань кримінального провадження.

Список використаної літератури: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий Верховною Радою України Законом № 4651-УІ від 13.04.2012 р. Закон України « Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» № 4652-УІ від 13.04.2012 р. – Х.: Право, 2012. – 392 с. 2. Затримання та взяття під варту в процесі дізнання та досудового слідства в Україні / [Борисов В. І., Глинська Н. В., Зеленецький В. С., Шило О. Г.]. – Х. : Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2004. – 160 с.

Одержано 26.09.2012

В этой статье рассматривается преотвратительная деятельность следователя по уголовному производству, меры принуждения, как элемент предупредительной деятельности, виды мер пресечения, временное ограничение пользования специальным правом.

Ключевые слова: уголовное производство, преотвратительная деятельность следователя, меры пресечения, меры принуждения.

In this article the author researched the investigator's preventive activity during the criminal procedure. Also the author analyzed the preventive punishment as an element of preventive activity, the kinds of preventive punishments, the temporary limitation of using special rights.

Keywords: criminal procedure, preventive activity of investigator, preventive punishments.

Ірина Олександрівна Бандурка,

**доцент кафедри кримінального права та криминології факультету
з підготовки слідчих Харківського національного університету
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук**

ДЕЯКІ ПОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ДИТИНСТВА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ ЗАСОБАМИ

Кримінально-правовий захист дитинства в Україні має комплексний, системний, наскрізний характер і здійснюється на підставі норм як Загальної, так й Особливої частини КК України у двох взаємопов'язаних напрямках: 1) диференціація та індивідуалізація кримінальної відповідальності осіб, які не досягли повноліття; 2) застосування більш суворої відповідальності до осіб, які вчинили злочини проти дитини.

Диференціація та індивідуалізація кримінальної відповідальності осіб, які не досягли повноліття, здійснюється на підставі положень Загальної частини КК за рахунок встановлення віку кримінальної відповідальності у ст. 22 КК, а також за рахунок передбачення особливостей кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх у Розділі XV Загальної частини КК України.

Застосування більш суворої відповідальності до осіб, які вчинили злочини проти дитини, здійснюється на підставі положень як Загальної, так і Особливої частини КК.

Підвищена відповідальність за злочини, пов'язані з посяганням на дитинство, у Загальній частині встановлюється шляхом віднесення до обставин, що обтяжують покарання, таких обставин, як вчинення злочину щодо малолітнього (п. 6 ч. 1 ст. 67 КК), вчинення злочину щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності (п. 7 ч. 1 ст. 67 КК), вчинення злочину з використанням малолітнього (п. 9 ч. 1 ст. 67 КК).

В Особливій частині КК виключно про підвищений кримінально-правовий захист дитини йдеться у 13 статтях (ст. 117, 137, 148, 150, 150⁴, 156, 164, 166, 167, 169, 304, 323, 324), у диспозиціях 5 статей посягання на дитину передбачене альтернативна ознака основного складу злочину (ст. 135, 141, 155, 168, 442), а у 25 статтях КК посягання на дитину передбачене кваліфікуюча ознака складу злочину (п. 2 ч. 2 ст. 115, ч. 3 ст. 120, ч. 3 ст. 130, ч. 2 ст. 133, ч. 2 ст. 136, ч. 2 ст. 140, ч. 2 ст. 142, ч. 2 ст. 144, ч. 2 ст. 146, ч. 2 ст. 147, ч. 2, 3 ст. 149, ч. 3, 4 ст. 152, ч. 2, 3 ст. 153, ч. 2 ст. 172, ч. 2 ст. 181, ч. 2 ст. 299, ч. 2, 3 ст. 300, ч. 2, 4 ст. 301, ч. 3 ст. 302, ч. 3, 4 ст. 303, ч. 2, 3 ст. 307, ч. 3 ст. 309, ч. 3 ст. 314, ч. 2 ст. 315, ч. 2 ст. 317).

З урахуванням того, що кримінально-правовий захист дитинства здійснюється за допомогою численних норм як Загальної, так і Особливої частини КК, які розміщені у багатьох різних розділах КК України, не можна вважати достатньо обґрунтованою і доцільною висловлену деякими авторами пропозицію щодо формування в Особливій частині КК окремого розділу «Злочини проти сім'ї та дітей», бо це фактично є приблизно таким же випадок, якщо намагатися створити окремі розділи про корисливі чи насильницькі злочини. Недоці-

льність створення такого розділу обумовлена й тією обставиною, що більшість норм про підвищений кримінально-правовий захист дитини передбачено в Особливій частині КК як кваліфіковані склади відповідних злочинів (і кількість таких норм постійно зростає), тому відтворення їх в окремому розділі неминуче призведе до зайвого дублювання багатьох статей КК та величезних, необмежених, мінливих меж такого розділу.

Якщо й існують проблемні аспекти захисту дитинства кримінально-правовими заходами, то вони стосуються інших питань, деякі з них проявляються у наступному.

Так, одним із показників ефективності диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності осіб, які досягли повноліття, є встановлення віку кримінальної відповідальності. У ч. 1 ст. 22 КК України встановлено, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років. Перелік злочинів, за вчинення яких кримінальній відповідальності підлягають особи віком від чотирнадцяти років, встановлений у ч. 2 ст. 22 КК України, але цей перелік у чинному КК значно розширений порівняно з КК УЗСР 1960 р. Крім того, якщо порівняти перелік злочинів, відповідальність за які може наставати з 14 років, що встановлений у ч. 2 ст. 22 КК України, з такими ж переліками, які мають місце у кримінальних кодексах інших пострадянських держав, то він буде явно найширшим. Отже, з позиції поліпшення кримінально-правового захисту дитинства вважаємо за доцільне встановлення у ч. 2 ст. 22 КК України перелік злочинів, відповідальність за вчинення яких може наставати з чотирнадцяти років, певним чином вдосконалити шляхом їх скорочення.

Що стосується диференціації та індивідуалізації відповідальності осіб, які не досягли повноліття, звертає на себе увагу наступна обставина. Відповідно до ст. 97 КК, звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням заходів виховного характеру допускається, якщо неповнолітній вперше вчинив злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості. Але до того ж переліку, що встановлений у ч. 2 ст. 22 КК України, віднесені лише умисні злочини, з яких лише хуліганство, передбачене ч. 1 ст. 296 КК, може бути віднесене до злочинів невеликої тяжкості. Тобто положення ст. 97 КК для дітей у віці від 14 до 16 років фактично є звичайнісінькою голою декларацією, адже застосувати їх можна виключно в одному випадку. Це потребує відповідних наукових та законодавчих розробок з метою розширення умов та меж застосування положень ст. 97 КК, особливо щодо вікової категорії від 14 до 16 років.

У системі кримінально-правового захисту дитинства в Україні певних уточнень потребує також визначення та зміст понять «дитина», «неповнолітній», «малолітній» з метою досягнення узгодженості цих понять як між собою у кримінальному законодавстві, так і з тотожними поняттями, що використовуються в інших галузях чинного законодавства. Зокрема, чітке визначення цих понять подано у ст. 6 Сімейного кодексу України, де вказується, що правовий статус дитини має особа до досягнення повноліття, малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років, неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Тобто відповідно до положень ст. 6 Сімейного кодексу України, «дитина» є загальним поняттям, а «малолітній» та

«неповнолітній» є його складовими частинами і співвідносяться з цим загальним поняттям як ціле та частина, а між собою – як окремі самостійні категорії.

Але зовсім інша ситуація з цими поняттями має місце у КК України, що породжує не тільки термінологічну неузгодженість, але й неоднomanітний підхід до захисту дитини. Справа у тому, що в КК України в одних випадках поняття «дитина» охоплює всіх осіб, які не досягли повноліття, в інших випадках – тільки малолітніх, поняття «неповнолітній» в одних випадках охоплює осіб у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, в інших випадках – будь-яких осіб, які не досягли повноліття (у тому числі малолітніх).

Так, у ст. 137, 164, 166, 168, 169, 442 КК під дитиною розуміється будь-яка особа, що не досягла повноліття, тоді як у п. 2 ч. 2 ст. 115 і ч. 2 ст. 136 КК мова йде лише про малолітню дитину. У всіх інших випадках у статтях КК України використовуються лише поняття «неповнолітній» та «малолітній». Однак, якщо зі змістом поняття «малолітній» тут усе зрозуміло (це особа, яка не досягла віку чотирнадцяти років), то зміст поняття «неповнолітній» у кримінальному законі вельми далекий від одноманітного розуміння.

Зокрема у ч. 2 ст. 149, ч. 3 ст. 152, ч. 2 ст. 153, ч. 3 ст. 303, ч. 2 ст. 307 КК під неповнолітнім розуміється особа у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, оскільки у відповідних частинах цих статей, тобто ч. 3 ст. 149, ч. 4 ст. 152, ч. 3 ст. 153, ч. 4 ст. 303, ч. 3 ст. 307 КК окремо встановлюється підвищена відповідальність за передбачені цими статтями злочини, вчинені щодо малолітніх. Водночас у ч. 3 ст. 120, ч. 3 ст. 130, ч. 2 ст. 133, ст. 137, ч. 2 ст. 140, ст. 141, ч. 2 ст. 142, ч. 2 ст. 144, ч. 2 ст. 147, ст. 164, ч. 2 ст. 172, ч. 2 ст. 181, ч. 2, 3 ст. 300, ч. 2, 4 ст. 301, ч. 3 ст. 302, ч. 3 ст. 309, ч. 3 ст. 314, ч. 2 ст. 315, ч. 2 ст. 317, ст. 323, ст. 324 КК поняття «неповнолітній» використовується таким чином, що охоплює своїм змістом усіх осіб, які не досягли повноліття (у тому числі й малолітніх), і відповідно у цих статтях вже не здійснюється диференціація відповідальності за посягання на дитину залежно від її вікової категорії.

Навіть у загальній нормі, що передбачає відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність (ст. 304 КК), цей термін має різний зміст при використанні його у назві статті і в ч. 1 ст. 304 КК. У назві ст. 304 КК «Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність» маються на увазі усі особи, які не досягли повноліття, а в ч. 1 ст. 304 КК вказаним терміном охоплюється лише вікова категорія від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, оскільки у ч. 2 ст. 304 КК кваліфікуюча ознака передбачене вчинення вказаних у диспозиції статті дій щодо малолітньої особи.

Крім того, деякі статті КК України (п. 2 ч. 2 ст. 115, ст. 135, ч. 2 ст. 136, ч. 2 ст. 146, ст. 150¹, ч. 2 ст. 299 КК) передбачають спеціальний кримінально-правовий захист лише малолітньої дитини і залишають поза увагою вікову категорію від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

Така неоднаковість у змісті основних понять та у підходах до встановлення кримінальної відповідальності за злочини, вчинені щодо дітей, не може бути визнана оптимальною і потребує відповідних наукових досліджень з метою розробки уніфікованих понять та підходів, спрямованих на ефективний кримінально-правовий захист дитинства.

Одержано 02.10.2012

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДПИСІВ

У практиці почеркознавчих досліджень значне місце займають дослідження підписів. Як відомо, підпис представляє собою обмежений об'єм графічного матеріалу, являється одним із складніших об'єктів почеркознавчої експертизи. При його дослідженні виникають певні труднощі, які обумовлюють особливості збору матеріалу.

Насамперед, особа, яка призначила експертизу, повинна не тільки правильно формулювати завдання експертизи, але і створювати реальні умови для їх вирішення. Це досягається перш за все шляхом надання в повному об'ємі відповідних речових доказів, порівняльних зразків, інших матеріалів справи, що містять «біографічні» дані про походження і умови зберігання досліджуваних об'єктів.

Досліджувані документи представляють експертові в оригіналі. Лише в особливих випадках допустиме представлення фотознімку тексту або підпису. Наприклад, якщо написи виконані на незвичному матеріалі, який неможливо вилучити. Та все ж нерідко на дослідження надають ксерокопії або факсокопії документів. При такому способі передачі зображення на папір експерт не може встановити послідовність виконання штрихів, прослідкувати наявність ознак, які вказують на технічну підготовку, на незвичність виконання підпису. Враховуючи сучасний розвиток комп'ютерної техніки, буває скрутно встановити ознаки монтажу. Тому існують обмеження проведення досліджень ксерокопій підписів.

Документи, що направляються на експертизу, з метою забезпечення їх збереження повинні бути поміщені в конверт. На конверті до того, як в нього будуть вкладені досліджувані документи, вказуються їх найменування, реквізити і кількість. У практиці часто трапляються випадки, коли досліджувані документи підшиваються в папку з іншими матеріалами справи, що іноді веде до невиправного псування досліджуваних об'єктів і робить неможливим проведення криміналістичної експертизи. Крім того, почеркознавчі експертизи в більшості випадків багатооб'єктні, тому матеріали кримінальної справи, що не відносяться до дослідження, ще більше захарашують і ускладнюють процес дослідження.

У спірні документи неприпустимо вносити які-небудь зміни шляхом обведення, підкреслення, інших позначок досліджуваних підписів різними письмовими приладами (маркери, олівці, кулькові, гелі, чорнильні ручки і так далі); пошкодження документів шляхом вирізання або наклеювання окремих фрагментів тощо.

Наукова обґрунтованість висновку експерта та об'єктивність вирішення питань, які ставляться перед експертом-почеркознавцем, безпосередньо за-

лежать від кількості та якості порівняльного матеріалу (зразків підпису а також почерку), який надається слідчим чи судом. Необхідно вже на початковому етапі розслідування підготувати необхідні матеріали, наскільки це можливо, і призначити проведення експертизи.

Враховуючи методику проведення почеркознавчої експертизи, вкажемо особливості кожної групи зразків підписів, що надаються як порівняльний матеріал:

1. Вільні – підписи, виконані передбачуваним виконавцем до скоєння злочину і не в зв'язку з ним. При виконанні цих документів особа не тільки не знала, але і не могла припускати можливості їх подальшого використання в якості зразків підписів. Окрім зразків підписів нерідко виникає необхідність у зразках почерку, особливо коли спірний підпис містить літерну або змішану транскрипцію. У всіх випадках отримання вільних зразків особа, яка винесла ухвалу про призначення почеркознавчої експертизи, перевіряє безсумнівність їх походження. Потрібна впевненість в тому, що вони виконані особою, що саме перевіряється, а не кимось іншим від його імені. Експерти теж перевіряють надані зразки, порівнюючи їх між собою та з іншими видами наданих зразків. В результаті до уваги можуть прийматися тільки окремі зразки, про що обов'язково вказується в експертизі.

2. Умовно-вільні – підписи, виконані після порушення кримінальної справи, але не спеціально для дослідження. Наприклад, підписи, що виконані в протоколах допиту, очної ставки, поясненнях і інших матеріалах справи.

3. Експериментальні – підписи, виконані особою, що перевіряється, спеціально для експертного дослідження. Поширеною помилкою є відбір зразків підпису шляхом змалювання спірних підписів. Такі зразки є непридатними і не можуть допомогти у встановленні істини.

Варто враховувати, що у особи, яка виконує рукопис, можливі різні варіанти написання підписів (скорочені, для офіційних документів), варто передбачити володіння письмом обома руками. Відбирають всі варіанти підписів так, щоб вони відповідали вимозі зіставності. Поширеним є проведення дослідження підписів, виконаних від імені визначеної існуючої особи або вигаданої особи. В цьому випадку необхідно відбирати зразки підпису не тільки від свого імені, але і від імені іншої існуючої або вигаданої особи, а також зразки почерку з літерами, які містить у собі спірний підпис.

Для виконання зразків необхідно створити умови, максимально наближені до тих, в яких виконувався спірний підпис (стоячи, сидячи, на колінах і т. д.). Зразки рекомендується відбирати неодноразово (не менше трьох разів), з інтервалом від декількох хвилин до декількох годин або днів – залежно від обставин справи (щоб особа, яка перевіряється, змогла забути попередній варіант виконання).

У найбільш складних випадках слідчий, суддя для отримання зразків підпису може запросити фахівця, який має спеціальні знання в області почеркознавства.

Усі зразки рукописів, направлені на експертизу, завіряються слідчим, суддею. Матеріали, представлені слідчим або судом, як зразки для порівняльного

дослідження, повинні бути співставленні із спірним документом за часом написання, змістом і цільовим призначенням, матеріалом письма, способом виконання, умовами виконання документа, станом пишучої особи, темпом письма.

Порівняльний матеріал представляється експертові в тому об'ємі, який дозволив би всесторонньо проаналізувати ознаки, що містяться в порівнюваних рукописах. Оскільки у кожному конкретному випадку потрібна різна кількість зразків, то важко дати єдині і точні рекомендації для всіх видів дослідження підписів. Необхідно дотримуватися загальноприйнятого правила: чим менше об'єм досліджуваного рукопису, тим більше повинно бути порівняльних зразків.

Ми впевнені, що взаєморозуміння і добросовісна співпраця особи, яка призначила експертизу, та експерта по кожній справі принесе плідний результат – підвищить якість експертних досліджень і сприятиме досягненню головної мети – розкриттю злочину і встановленню істини у справі.

Одержано 01.10.2012

Володимир Сергійович Бондар,

начальник ад'юнктури Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ГАРМОНІЗАЦІЯ ІНСТИТУТУ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Ратифікація Україною Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод є вагомим фактором розвитку національного кримінально-процесуального права. Основні норми, що гарантують права людини в сфері кримінального судочинства, містяться в ст. 6 вказаної Конвенції, яка закріплює принцип змагальності, що складає основу справедливого правосуддя.

У теперішній час спостерігається процес так званої гармонізації кримінально-процесуальних систем європейських держав, які ратифікували вищезгадану конвенцію. Термін «гармонізація кримінально-процесуальних систем», що широко використовується зарубіжними дослідниками, означає планомірну імплементацію положень, закріплених в Конвенції, у внутрішньодержавне кримінально-процесуальне право, з урахуванням національних особливостей відповідної держави. Важливим кроком на шляху національної кримінально-процесуальної системи є прийняття нового кримінально-процесуального кодексу, який незабаром набере чинності.

Не викликає сумнівів ствердження, що розслідування і судовий розгляд майже кожного кримінального правопорушення вимагає застосування спеціальних знань.

Новий кримінально-процесуальний закон вніс багато нового, запропонувавши шляхи вирішення низки серйозних проблем, насамперед увівши реальну можливість для реалізації найважливішого принципу сучасного судочинства – принципу змагальності при використанні спеціальних знань.

Однак спеціальні знання, як правовий процесуальний інститут є таким комплексним міжгалузевим інститутом, який поєднує в різних видах процесуальний галузей права низку подібних нормативних положень, необхідних для врегулювання суспільних відносин, які виникають з приводу застосування спеціальних знань. Базовий Закон України «Про судову експертизу» заклад загальні нормативні основи судово-експертної діяльності – незалежно від виду судочинства, у процесі якої застосовуються спеціальні знання.

В умовах судової та адміністративної реформ, глибоких інтеграційних процесів у науці проблема міжгалузевих досліджень набуває особливої актуальності та значимості. Це повною мірою стосується й розвитку правового інституту спеціальних знань, теоретичні, правові й організаційні основи якого потребують приведення до відповідності вимог сучасної практики, впровадження нових принципів кримінально-процесуальної діяльності.

Однак на дивлячись на необхідну необхідність залучення спеціальних знань у кримінальне судочинство, процес гармонізації даного процесуального

інституту не позбавлений певних недоліків правового та організаційного характеру.

Зокрема, законодавцем не гармонізовано термінологічного інструментарію, що визначає сутність інституту спеціальних знань, відсутня єдність у регламентації застосування спеціальних знань у різних формах у ході досудового розслідування по кримінальних справах та в судовому розгляді, спостерігається відмінність у регламентації вимог до висновків судових експертів. Відсутність уніфікованого підходу до такого джерела доказової інформації як висновок експерта, за окремих обставин містить потенційну загрозу непорозуміння щодо прав і обов'язків судових експертів при виконанні експертиз у кримінальних, цивільних, господарських та адміністративних справах.

Наприклад, у кодексах, що регулюють порядок провадження в даних справах, встановлено, що висновок, який зобов'язаний дати судовий експерт, повинен відповідати наступним вимогам:

- бути обґрунтованим і об'єктивним (ст. 12 Закону України «Про судову експертизу»);
- бути обґрунтованим та об'єктивним (ч. 5 п. 1 ст. 69 нового КПК України);
- бути правдивим (ч. 1 ст. 58 ЦПК України);
- бути мотивованим (ч. 3 ст. 31 ГПК України);
- бути об'єктивним (ч. 2 ст. 273 КпАП та ч. 3 ст. 369 МК України).

Потребує конкретизації форма використання спеціальних знань у процесі дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних знань (ст. 266 КПК).

Відсутня єдина цілісна система видів та форм використання спеціальних знань, не розроблено критеріїв їх систематизації.

Подальшого вдосконалення потребують питання забезпечення прав та законних інтересів сторони захисту при використанні спеціальних знань на стадії досудового розслідування з точки зору достатності процесуальних можливостей впливати на хід та результати розслідування. Не зовсім переконливо виглядає формулювання законодавцем мети допиту експерта в суді (ст. 356).

У вітчизняній та російській криміналістичній та процесуальній науці вже накопичений певний досвід адаптації законодавства, що регулює порядок використання інституту спеціальних знань.

На підставі аналізу точок зору, висловлених В. Г. Гончаренком [2], О. О. Зайцевою [1; 3; 4], Я. В. Комісаровою [5, с. 71–84], Л. В. Лазаревою, П. І. Репешком, О. С. Червинським [7] та іншими вченими, пропонуємо власний погляд на напрями вдосконалення інституту спеціальних знань у кримінальному судочинстві.

Вдосконалення процесуального статусу судового експерта та керівника судово-експертної установи.

Гармонізація та уніфікація термінологічного апарату, який визначає порядок призначення судової експертизи у базовому Законі «Про судову експертизу» та кримінально-процесуальному кодексі, котрі оперують різними термінами для позначення процедури призначення: «звернення», «доручення», «призначення».

Вдосконалення правил оцінки висновку експерта з урахуванням уведення суду присяжних шляхом:

– комплексу пропозицій, спрямованих на вдосконалення процедури допиту експерта:

а) уніфікації мети допиту експерта в суді, яка має полягати не тільки в роз'ясненні, а також доповненні й умовою відсутності необхідності проведення додаткових досліджень;

б) забороні проведення допиту експерта до ознайомлення стороною кримінального провадження з висновком судового експерта;

в) можливістю залучення до оцінки висновку експертизи спеціаліста;

– вдосконалення порядку ознайомлення сторони захисту, потерпілого та його представника з висновком експерта, порядку вирішення їх клопотань з приводу проведення експертизи шляхом процесуальної регламентації:

а) терміну подання клопотань учасниками кримінального провадження з питань експертизи після їх ознайомлення з висновком експерта;

б) процесуальної форми фіксації факту ознайомлення зацікавлених осіб із висновком експерта.

Список використаних джерел: 1. Гарисов С.М. Использование специальных познаний в судебном производстве по уголовным делам : монография / С. М. Гарисов, Е. А. Зайцева. – Волгоград : ВА МВД России, 2010. – 196 с. 2. Гончаренко В. Г. Організаційні та правові проблеми судової експертизи в Україні / В. Г. Гончаренко // Часопис Академії адвокатури України. – 2011. – № 1. – С. 1–5. 3. Зайцева Е. А. Концепция развития института судебной экспертизы в условиях состязательного уголовного судопроизводства : монография / Зайцева Е. А. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 424 с. 4. Зайцева Е. А. Реализация состязательных начал при применении специальных познаний в уголовном судопроизводстве : монография / Зайцева Е. А. – Волгоград : ВА МВД России, 2006. – 192 с. 5. Комиссарова Я. В. Концептуальные основы профессиональной деятельности эксперта в уголовном судопроизводстве : монография / Комиссарова Я. В. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 240 с. 6. Кримінальний процесуальний кодекс України. – Х. : Одиссей, 2012. – 360 с. 7. Червинский А. С. Уголовно-процессуальный статус руководителя судебно-экспертного учреждения : монография / Червинский А. С. – М. : Юрлинформ, 2011. – 208 с.

Одержано 24.09.2012

Олексій Олексійович Бондаренко,

**доцент кафедри кримінального процесу факультету з підготовки слідчих
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент**

ПІДСТАВИ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

У статті формулюються підстави для призначення судової експертизи за новим КПК України. Розглядається можливість розширення випадків обов'язкового призначення судової експертизи. Наводяться фактичні та юридичні підстави призначення та проведення судової експертизи.

Ключові слова: кримінальне провадження, судова експертиза, спеціальні знання.

Використання спеціальних знань під час кримінального провадження є одним із засобів підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування. Найбільш поширеною формою їх застосування є призначення та проведення судової експертизи.

У науковій літературі питанням призначення та проведення експертизи в кримінальному судочинстві присвячено чимало праць вчених (Р. С. Белкін, А. В. Дулов, П. П. Іщенко, В. М. Махов, Ю. К. Орлов, О. Р. Шляхов та ін.). Однак, незважаючи на це, не склалося єдності щодо визначення підстав призначення судової експертизи, що і є метою даного дослідження.

Експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання (ч. 1 ст. 242 КПК України) [5].

Під час детального вивчення питання щодо визначення підстав для призначення судової експертизи доходимо висновку, що формула «судова експертиза призначається у випадках, коли під час кримінального провадження необхідні спеціальні знання» не дає вичерпної відповіді на питання щодо необхідності її проведення у конкретному кримінальному провадженні, оскільки потребує тлумачення поняття необхідності.

У КПК України не визначені конкретні підстави для призначення судової експертизи, а в загальній формі обумовлена лише необхідність використання останніх. Винятком із даної обставини є передбачення Законом випадків обов'язкового призначення судової експертизи з метою вирішення певних питань, а саме для: 1) встановлення причин смерті; 2) встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; 3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності; 4) встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості; 5) встановлення статевої зрілості потерпілої особи в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених ст. 155 КК України (ч. 2 ст. 242 КПК України).

Проведення експертизи є також обов'язковим щодо осіб (свідків), які у зв'язку зі своїми психічними та фізичними вадами нездатні правильно сприймати обставини, що мають значення для кримінального провадження, та давати про них показання (п. 14, 16 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» № 8 від 30.05.1997 [10]).

В. М. Орловим та М. С. Строговичем пропонувалося розширити випадки обов'язкового призначення експертизи у кримінальному провадженні щодо: виготовлення та збуту підроблених грошей і цінних паперів; викрадення та торгівлі наркотичними засобами; незаконного носіння, зберігання, придбання, виготовлення і збуту вогнепальної чи холодної зброї, боєприпасів та вибухових речовин; порушення правил техніки безпеки, яке призвело до людських жертв, безпеки руху і експлуатації автомобільного транспорту; аварій та катастроф на залізничному, водному і авіаційному транспорті; підробки документів, печаток та штампів; випуску недоброякісної продукції; неправильного лікування, що спричинило смерть хворої особи; визначення стану здоров'я потерпілої у справах про зґвалтування, потерпілих і обвинувачених у провадженнях про зараження венеричними захворюваннями [7, с. 6; 11, с. 259]. З приводу цього справедливим є зауваження В.М. Махова, згідно з яким обов'язковість проведення експертизи у вказаних випадках вже обумовлена такими вимогами як повнота, всебічність та об'єктивність розслідування. У свою чергу, вчений пропонує доповнити перелік випадків обов'язкового призначення судової експертизи необхідністю вирішення наступних питань: чи хворіє обвинувачений на алкоголізм, чи потребує він примусового лікування від нього та чи немає протипоказань цьому [6, с. 224–226].

Можливість розширення випадків обов'язкового призначення експертизи розглядалася також у роботі О. Р. Белкіна, який пропонує наступні шляхи вирішення даного питання: 1) розширити випадки обов'язкового призначення судових експертиз; 2) сформулювати в КПК правову норму, що відображала б загальні вимоги і умови, при наявності яких призначення судових експертиз буде обов'язковим; 3) комбінований шлях – конструювання норми, що своїм змістом поєднувала б перший і другий варіанти: передбачала випадки обов'язкового призначення судових експертиз та формулу, що розширює цей перелік в залежності від обставин кримінального провадження [2, с. 219–220].

Заслуговують на увагу твердження О. Р. Шляхова та І. Л. Петрухіна, згідно з якими питання щодо необхідності призначення судової експертизи повинно вирішуватися слідчим, прокурором, суддею в кожному конкретному випадку окремо в залежності від важливості факту, що встановлюється, і інших обставин кримінального провадження. На думку вчених, передбачення в законі всіх випадків призначення експертизи призвело б до обмеження органів досудового розслідування і суду у виборі засобів доказування [9, с. 31; 12, с. 62]. Отже, науковці надають вказаним суб'єктам можливість вирішувати дане питання за власним розсудом.

Проаналізувавши точки зору О. Р. Шляхова і І. Л. Петрухіна, приходимо до висновку, що визначена ч. 1 ст. 242 КПК України необхідність у використанні

спеціальних знань як підстава для призначення судової експертизи визначається авторами умовною. Певні питання можна вирішити й без використання спеціальних знань у формі судової експертизи. Заперечуючи проти вказаної точки зору, В. Д. Арсен'єв та В. Г. Заблоцький, виходячи з термінологічного тлумачення положень закону, відзначають, що у ньому передбачена не можливість, а обов'язковість призначення судової експертизи у всіх випадках, коли вирішення певних питань потребує застосування спеціальних знань [1, с. 22]. Думається, що таке категоричне тлумачення положень закону не повинно знайти підтримки серед вчених, оскільки навіть при неможливості вирішення певних питань без застосування спеціальних знань необов'язково вдаватися до такої форми їх використання як проведення судової експертизи. У зв'язку з цим заслуговує на підтримку думка В. М. Галкіна, який обумовлює необхідність проведення експертного дослідження неможливістю іншим шляхом повно та достовірно встановити факти, що мають значення для кримінального провадження [3, с. 41].

У науковій літературі необхідність у використанні спеціальних знань для встановлення обставин, що мають значення для правильного вирішення матеріалів кримінального провадження, визначається фактичною підставою призначення судової експертизи, яка втілюється в дійсність постановою (ухвалою) слідчого, прокурора, судді що є правовою (юридичною) підставою її проведення [4, с. 63].

Ю. К. Орлов вважає доцільним визначати окреме формулювання фактичних та юридичних підстав як призначення, так і проведення судової експертизи, оскільки підстави для її призначення адресуються слідчому, прокурору, судді, а підстави для її проведення – експерту, тобто різним суб'єктам кримінально-процесуальної діяльності. Крім того, Ю. К. Орлов вказує на неспівпадання вказаних підстав за змістом. Так, на його думку, якщо фактичні підстави призначення судової експертизи полягають в потребі застосування спеціальних знань при вирішенні питань, що мають значення для кримінального провадження, то фактичні підстави її проведення полягають у необхідності використання спеціальних знань для вирішення конкретних питань, які поставлені перед експертом. Таким же чином автор розмежовує й юридичні підстави призначення та проведення судової експертизи. У першому випадку це постановою (ухвалою) суб'єкта кримінального процесу про її призначення, в іншому – матеріали кримінального провадження, якими мотивується необхідність вирішення питань, що потребують застосування спеціальних знань [8, с. 90–92].

Таким чином, вважається, що питання стосовно необхідності призначення судової експертизи у кримінальному судочинстві повинно вирішуватися слідчим, прокурором, суддею на власний розсуд у кожному конкретному випадку окремо в залежності від обставин провадження за винятком тих, що чітко регламентовані КПК України.

Список використаних джерел: 1. Арсен'єв В. Д. Использование специальных знаний при установлении фактических обстоятельств уголовного дела / В. Д. Арсен'єв, В. Г. Заблоцкий. – Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1986. – 152 с. 2. Белкин А. Р. Теория доказывания : науч.-метод. пособие / А. Р. Белкин. – М. : Норма,

1999. – 429 с. **3.** Галкин В. М. Соотношение заключения эксперта с другими средствами доказывания в уголовном процессе / В. М. Галкин. – М. : ВНИИСЭ, 1971. – 45 с. **4.** Клименко Н. І. Судова експертиза в розслідуванні комп'ютерних злочинів як форма використання спеціальних знань / Н. І. Клименко, П. Д. Біленчук // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Вип. 2 : зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. / М-во юстиції України, Харк. наук.-дослід. ін-т судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса ; Акад. прав. наук України ; Нац. юрид. акад. ім. Я. Мудрого ; [ред. кол.: М. Л. Цимбал, М. І. Панов, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін.]. – Х. : Право, 2002. – С. 62–66. **5.** Кримінальний процесуальний кодекс України : прийн. Верховною Радою України законом від 13.04.2012 № 4651-VI. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» № 4652-VI від 13.04.2012. – Х. : Право, 2012. – 392 с. **6.** Махов В. Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений : монография / В. Н. Махов. – М. : Изд-во РУДН, 2000. – 296 с. **7.** Орлов В. М. Экспертиза на предварительном следствии и прокурорский надзор за законностью её проведения (правовые, тактические и организационно-методические вопросы) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08, 12.00.09 / Орлов В. М. – М., 1973. – 23 с. **8.** Орлов Ю. К. Основания назначения и проведения экспертизы / Ю. К. Орлов // Правовые проблемы судебной экспертизы : сб. науч. тр. – М. : ВНИИСЭ, 1976. – Вып. 22. – С. 90–107. **9.** Петрухин И. Л. Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе / И. Л. Петрухин. – М. : Юрид. лит., 1964. – 264 с. **10.** Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах : постановою Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 № 8 (із змінами, внесеними згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України від 25.05.1998 № 15) // Судові експертизи в Україні : зб. норм. актів станом на 15.06.2002. – К., 2002. – С. 23–29. **11.** Строгович М. С. Избранные труды в 3 т. / М. С. Строгович. – Т. 3 : Теория судебных доказательств. – М. : Наука, 1991. – 300 с. **12.** Шляхов А. Р. Судебная экспертиза: организация и проведение / А. Р. Шляхов. – М. : Юрид. лит., 1979. – 165 с.

Одержано 27.09.2012

В статье сформулированы основания назначения судебной экспертизы, согласно положений нового УПК Украины. Рассматривается возможность расширения случаев обязательного назначения судебной экспертизы. Изложены фактические и юридические основания назначения и проведения судебной экспертизы.

Ключевые слова: уголовное производство, судебная экспертиза, специальные знания.

The article formulates the basis for a judicial examination of the new Criminal Procedure Code of Ukraine. The expansion of the cases required a judicial expertise are considered. We give factual and legal grounds for the appointment and conduct forensic examinations. Keywords: criminal proceeding, judicial expertise, specialized knowledge.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В РАМКАХ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ВИГОТОВЛЕННЯМ ЧИ РЕМОНТОМ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ТА БОЙОВИХ ПРИПАСІВ

У статті розглянуті особливості проведення обшуку в рамках розслідування кримінальних справ, котрі пов'язані з незаконним виготовленням, чи ремонтом вогнепальної зброї та бойових припасів. Розглянуті механізми та способи реставрації та переспорядження бойових припасів, а також описані інструменти, котрі злочинці використовуються при цьому.

Ключові слова: обшук, переспорядження, реставрація, релоадінг, бойові припаси, боеприпаси, вогнепальна зброя.

Виготовлення злочинцями саморобної вогнепальної зброї за будь-яких часів не було рідким явищем. Однак з величезним відривом по масовій частині це була і є саморобна вогнепальна зброя, котра є одноствольною та однозарядною. Крім того, із всієї одноствольної однозарядної саморобної вогнепальної зброї, більша частина виготовляється злочинцями дульнозарядною, котра споряджається не унітарними патронами, а роздільно металевим зарядом, снарядом (снарядами), та пижами. Ця саморобна вогнепальна зброя в простому народі та на злочинному жаргоні має назву «самопал».

У разі виявлення та виїмки у особи такої вогнепальної зброї – безумовним фактом буде порушення кримінальної справи, та скоріше за все – проведення обшуку у житлі даної особи. У разі, коли саморобна вогнепальна зброя під час виїмки була зарядженою – у слідчого в руках після проведення експертизи буде висновок експерта, в котрому буде зазначено, якою саме металеву сумішшю, та яким саме снарядом чи снарядами (кулею чи дробом) було споряджено зброю. Однак не завжди саморобна дульнозарядна вогнепальна зброя буває спорядженою під час її виїмки, та крім того обшук бажано проводити як найшвидше для того, щоб родичі чи знайомі не зуміли виявити та знищити запаси металевих зарядів, запаси снарядів до зброї, чи іншу саморобну вогнепальну зброю, котра також могла бути виготовлена злочинцем раніше. Тому слідчому необхідно знати, як виглядають ті чи інші металеві заряди, а також снаряди до саморобної дульнозарядної вогнепальної зброї, для того, щоб не чекати висновку спеціаліста (не кажучи вже про висновок експерта), і як найшвидше провести обшук.

У всіх випадках, коли злочинець має у незаконному володінні вогнепальною зброєю, що не є дульнозарядною, не зважаючи на те, де він здобув цю вогнепальну зброю чи виготовив її сам – ця вогнепальна зброя у 99 % випадків буде такою, що споряджається унітарними набоями. Тобто такими набоями, де снаряд чи снаряди (куля, дріб чи шрот), металевий заряд та запалючий заряд (капсуля) знаходяться в одній оболонці – гільзі.

У класичній криміналістичній науці прийнято вважати, що боєприпаси (бойові припаси, набої) – «це пристрої одноразового використання, які призначені для проведення пострілу з вогнепальної зброї й складаються з гільзи, снаряду, металюного заряду й запалюючого заряду (капсуля). Основними ознаками боєприпасів є: їхнє призначення для проведення пострілів, наявність усіх складових частин для надання снаряду достатньої для ураження кінетичної енергії, одноразове використання» [1, с. 186]. Хочу привернути вашу увагу на те, що у приведеному вище означенні, словосполучення «одноразове використання» приводиться двічі. Тобто загальноприйнятим у вітчизняній криміналістичній науці, рівно як і в повсякденній практиці в країнах бувшого СРСР є те, що унітарні бойові припаси є такими, що можуть бути використаними лише один раз.

Але не тільки мисливці в нашій країні переспоряджують стріляні латунні, пластикові чи папкові гільзи для мисливських гладкоствольних рушниць. Іноді з-за того, що з деяким боєприпасами виникає дефіцит, злочинці можуть переспоряджати вже використані (стріляні) пістолетні, проміжні та гвинтівочні гільзи таких видів: 7,62 мм гільзи від набоїв до револьверу системи «Наган» та пістолету-кулемету Токарева, 7,62 мм гільзи від набоїв до пістолету «ТТ» системи Токарева, 11,43 мм гільзи від набоїв до пістолета «Коль» системи Браунінга, 7,62 мм гільзи від проміжних набоїв до штурмових гвинтівок «АК-47» та «АКМ» системи Калашникова, 9 мм гільзи від спеціальних набоїв до спеціальних штурмових гвинтівок «ВСС» та «АС ВАЛ», та широкого спектру різних гільз від набоїв до вогнепальної зброї іноземного походження.

На відміну від нашої країни та країн бувшого СРСР, у країнах Західної Європи, та особливо у США та Австралії дуже розвинутим, з комерційного боку, є переспорядження вже використаних (стріляних) боєприпасів. У кожного поважуючого себе мисливця в перерахованих країнах є спеціальні міри для зважування необхідної маси пороху, є еталонні обжими гільз, є пристрої для вилучення та посадки у гільзу капсулів, а також пристрої для посадки кулі на необхідну глибину у гільзу. Всі маніпуляції необхідні для переспорядження стріляних гільз для «західних» мисливців є чимось наче «хобі», і ринок їм дає широкі можливості для своїх забаганок: кулі, гільзи та капсулі для набоїв будь-яких калібрів можливо купити у великій кількості. Сам процес переспорядження на «Заході» здебільшого носить назву «релоадінг» («reloading»).

Українські злочинці, та злочинці із країн бувшого СРСР в основному використовують для переспорядження вже використаних (стріляних) боєприпасів кустарні інструменти та пристрої, котрі легко можна ідентифікувати під час проведення обшуку.

Під час виявлення і виїмки у особи, чи у приміщенні вогнепальної зброї, доцільним буде детально оглянути зброю із застосуванням органолептичних методів, як таких, що можуть бути використані на місці і без зволікань [3, с. 70]. Розбирати зброю на місці заборонено – це справа експертів. Однак можливо оглянути боєприпаси до зброї, і встановити чи немає слідів їх переспорядження: кустарно відліті чи виточені кулі, сліди подвійних нарізів на кулі, що була стріляна двічі, багата кількість подряпин на гільзі, реставрований кап-

сульт. Всі ці перераховані сліди переспорядження боєприпасів зайвий раз вкажуть на необхідність проведення обшуку у житлі чи інших не жилих приміщеннях особи, в якій було виявлено та вилучено вогнепальну зброю, адже переспорядження використаних (стріляних) боєприпасів буде кваліфікуючою ознакою при пред'явленні обвинувачення.

Для того, щоб зрозуміти, що необхідно шукати під час проведення обшуку, на меті якого крім за всі інші завдання, є виявлення доказів переспорядження вже використаних (стріляних) боєприпасів, треба зазначити які методи та способи, а також інструменти зазвичай використовують злочинці для переспорядження вже використаних (стріляних) боєприпасів.

Перш за все зі пустої гільзи необхідно видалити використаний капсуль, в якому вже відсутня запальна суміш – для цього зазвичай використовується гвіздок чи маленька відкрутка, носики яких обточують на точильних машинах так, щоб він проходив у запальний отвір на дні гільзи. Капсуль видаляється несильними ударами по описаному вище інструменту, по черзі у запальні отвори, після чого капсуль або замінюється на новий, або реставрується. Для реставрації капсуль необхідно вирівняти від деформації бойком зброї, що робиться злочинцями різними способами, але завжди залишається невеликий слід від деформації капсуля під дією бойка зброї. Після вирівнювання капсуля, в нього злочинцями поміщується бертолетова сіль – як сама доступна запальна суміш.

Кулі, якщо вони після пострілу попадали у м'яку речовину, таку як, наприклад, землю, пісок чи воду – можливо використовувати ще раз, що й робиться злочинцями доволі часто. Та набагато частіше кулі для вогнепальної зброї або відливають, або виготовляють із свинцю шляхом штампування. При цьому використовують: металеві форми із двох половин – для відливу куль, та розбірні металеві матриці та пуансони – для штампування.

Крім звичайного гранульованого бездимного нітропороху, злочинцями широко використовується димний порох – речовина чорного або темно-сірого кольору, яка може бути як гранульована, так і не гранульована. Та крім того, що димний порох міг бути використаний при виготовленні боєприпасів, які були виявлені та вилучені у особи, в її житлі чи в її іншому не жилому приміщенні, можуть зберігатись складові компоненти димного пороху: сірка – речовина жовтого кольору, калієва або натрієва селітра – речовина білого кольору, та дерев'яне вугілля – речовина чорного кольору.

Враховуючи те, що обшук – це слідча дія, змістом якої є примусове обстеження приміщень і споруд, ділянок місцевості, окремих громадян з метою відшукування і вилучення предметів, що мають значення у справі, а також виявлення розшукуваних осіб» [2, с. 214], а також те, що виявлені та вилучені під час обшуку предмети та інструменти, речовини та суміші, які могли бути використані для переспорядження вже використаних (стріляних) боєприпасів можуть слугувати речовими доказами і впливати на додаткову кваліфікацію – на мою думку необхідно більш детально вивчити механізми та способи, а також пристрої та інструменти, які злочинці використовують для переспорядження вже використаних (стріляних) боєприпасів.

Список використаних джерел: 1. Криміналістика : підручник / [В. Д. Берназ В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва ; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : ХНУВС, 2011. – 665 с. : іл. – (Б-ка слідства та дізнання). 2. Криміналістика : підручник / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.] ; за ред. проф. В. Ю. Шепітька. – 4-те вид., переробл. і доповн. – Х. : Право, 2008. – 464 с. 3. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник / Салтевський М. В. – К. : Кондор, 2006. – 588 с., 32 іл.

Одержано 27.09.2012

В статье рассмотрены особенности проведения обыска в рамках расследования уголовных дел, которые связаны с незаконным изготовлением, или ремонтом огнестрельного оружия и боевых припасов. Рассмотрены механизмы и способы реставрации и перснаряжения боевых припасов, а также описаны инструменты, которые преступники применяют при этом.

Ключевые слова: обыск, перснаряжение, реставрация, релоадинг, боевые припасы, боеприпасы, огнестрельное оружие.

In article features of carrying out of a search on criminal cases which are connected with illegal manufacturing, or repair of fire-arms and ammunition are considered. Mechanisms and ways of restoration and reequipment of fighting supplies are considered, and also the tools are described, which criminals are applied thus.

Keywords: search, restoration, reequipment, reloading, repair, ammunition, fighting supplies, fire-arms, weapon.

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ФУНКЦІЇ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

Тези надають роз'яснення нових процесуальних функцій слідчого, які визначені у новому КПК України. Надається теоретична дискусія щодо визначення функцій у кримінальному процесі виходячи з теорії процесуальних функцій. Пропонується удосконалення процесуальних функцій слідчого під час проведення кримінального переслідування та використання оперативно-розшукової діяльності по викриттю особи, яка вчинила злочин.

Ключові слова: функція кримінального провадження, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд.

Ефективність боротьби зі злочинністю, забезпечення закону, встановлення верховенства права, дотримання прав учасників процесу багато у чому залежать від правильного й своєчасного прийняття рішень під час виконання завдань кримінального судочинства, тлумачення, дотримання структури побудованих стадії кримінально-процесуального права.

Новий КПК України прийнятий у 13 квітня 2012 р. встановив новий систематизований звід правових норм, у взаємозв'язку та змістовній єдності щодо регулювання кримінального судочинства, його стадій, етапів, інститутів у разі забезпечення нормативно-правового регулювання досудового розслідування та судового провадження. У КПК складена нова система, процедура, процесуальний порядок кримінального провадження, яка має своїм призначенням захист прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина. Чітко визначений порядок кримінального переслідування, який спрямований на забезпечення покарання у разі доведення вини. У той же час встановлено недоторканість особи від незаконного та безпідставного обвинувачення, не обґрунтованого обмеження прав і свобод.

Законом визначені нові функції процесу, які закріплені за процесуальними правами та обов'язками сторін процесу. Функція обвинувачення та захисту, вирішення матеріалів кримінальної справи відділені один від одного. Вони не покладені на одного суб'єкта.

Слідчий суддя, колегіальний суд займає в процесі особливе місце, як органу судової влади.

Суд не є органом кримінального переслідування, не виступає на стороні обвинувачення або захисту. Суд створює необхідні умови для виконання сторонами їх процесуальних обов'язків.

Новий КПК являє собою кодифікований акт, у якому на основі Конституції України визначені загальні положення, що ставляться до всього судочинства, визначена процедура та процесуальний порядок прийняття процесуального рішення, проведення процесуальних та слідчих дій. КПК чітко визначив стадії кримінального провадження, встановив процедуру прийняття процесуального рішення та перехід від однієї стадії до другої.

Проблема процесуальних функцій в кримінальному процесі була розроблена на основі принципу змагальності і рівності сторін. Дослідження вчених сприяли з'ясуванню і проведенню в життя таких важливих положень кримінально – процесуального закону, як розділення функцій звинувачення, дослідженні обставин справи, постанова рішення по матеріалах кримінальної справи, відстоювання своїх позицій суб'єктами процесу, рівність сторін, незалежний статус судді та ін.

Наука кримінального процесу отримала розвиток концепція трьох основних процесуальних функцій – звинувачення (кримінального переслідування), захисту та судового вирішення справи. Теоретичні розробки за визначенням основних функцій кримінального процесу були визначені процесуальні норми, що обумовлюють процесуальний статус сторін у кримінальному процесі, правовідносини між державним обвинувачем та обвинуваченим його захисником та судом. Проте ця концепція в період її становлення залишала по за розглядом істотних аспектів проблеми. Не роз'яснювалося, зокрема, які функції здійснюються на досудових стадіях процесу, яке місце в системі функцій займають попередні рішення судді, прокурора, слідчого. Наприклад, клопотання учасників процесу, про застосування, зміну, відміну запобіжних заходів. Якими функціями є участь у справі цивільного позивача і цивільного відповідача, свідків, експертів та ін.

Пошуки відповідей на ці питання йшли в двох напрямках. Один з них – доповнення новими елементами поняття звинувачення, захисту і вирішенню справи в рамках концепції трьох функцій. Друге – визначення інших функцій.

Новий кримінальний процесуальний кодекс України розробив нові функції учасників кримінального провадження. Визначені розшукові, негласні функції які має слідчий, встановлені нові функції державного обвинувача, прокурора під час проведення контролю на нагляду за досудовим розслідуванням. Новими функціями забезпечений слідчий суддя, який здійснює контроль та складає ухвалу під час досудового та судового провадження.

Особливі труднощі виявилися у механізмі забезпечення функцій на стадії досудового розслідування. З одного боку це сукупність елементів функцій кримінального переслідування, захисту і вирішення справи, які покладені на слідчого. З іншого здійснення контролю прокурором, слідчим суддею.

Одне із слабких місць концепції функцій кримінального процесу полягає до появи в процесі підозрюваного, тобто до виникнення кримінального переслідування і захисту.

Можливість усунення даної суперечності можна визначити в концепції побудови функції розслідування. Ця функція є допоміжною і виникає у разі припинення кримінального провадження.

Одержано 23.09.2012

Богдан Анатолійович Бурбело,

**викладач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
факультету з підготовки слідчих Харківського національного
університету внутрішніх справ**

ОБСТАВИНИ, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Проводиться аналіз визначення поняття даних про особу обвинуваченого. Розглянуто джерела інформації про особу обвинуваченого; методи, засоби, тактичні прийоми її отримання.

Ключові слова: обвинувачений, тактичний прийом, джерела інформації.

Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України відіграє важливу роль не лише для роботи судової системи, а й для всього українського суспільства, правового захисту громадян.

Завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2 прийнятого КПК України). Відповідно в ст. 91 КПК України серед обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні є:

- встановлення винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;
- обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження.

Саме навколо обвинуваченого зосереджується вся процесуальна діяльність, яка спрямована на отримання об'єктивної інформації про подію злочину. Ніхто інший не знає про злочин стільки, скільки знає сам злочинець. Звідси – всі зусилля слідчого, суду спрямовуються на вибір таких прийомів, які б розкрили сформований у обвинуваченого (підозрюваного) суб'єктивний образ події злочину. Зміст роботи з цієї категорією людей потребує особливих, специфічних, професійних, конкретних знань, умінь і практичних навичок.

У числі проблем удосконалення діяльності органів розслідування заслуговує на увагу вивчення особи злочинця, зокрема, наукова розробка питань криміналістичного вивчення обвинуваченого (підозрюваного), техніки, тактики і методики збирання і використання інформації про його особу.

У літературі існують різні підходи до визначення поняття даних про особу обвинуваченого. Так, М. Г. Коршик, А. М. Ларін і С. С. Степівцев вважають, що під

даними, що характеризують особу обвинуваченого, слід розуміти відомості про постійні або відносні стійкі ознаки, властивостях і якостях особи, що мають істотне значення для справи [4, с. 98]. На думку А. М. Яковлева, це об'єктивне вираження особи в навколишньому середовищі [5, с. 111]. Вважаємо, що такі визначення не охоплюють всі ознаки даних, що характеризують особу обвинуваченого. Слід відмітити, що слідчому, суду приходиться мати справу не з кожним джерелом окремо, а з декількома джерелами, які знаходяться в самих різних співвідношеннях один з одним. На основі сукупності даних про особу обвинуваченого (підозрюваного), слідчий, суд за участю фахівців-психологів може одержати психологічний портрет про його особу, який дозволить прогнозувати поведінку обвинуваченого в різних ситуаціях.

Для того, щоб носій інформації про особу обвинуваченого (підозрюваного), став інформаційним джерелом у кримінальному провадженні, він повинен бути встановлений особою, що здійснює досудове розслідування. Джерела інформації про особу обвинуваченого слід відрізнити від методів і засобів вивчення. Метод реалізується в рамках конкретного джерела. При цьому в рамках одного джерела може бути застосовано декілька методів. Наприклад, при отриманні показів від обвинуваченого (підозрюваного) слідчий, суд використовує метод бесіди і спостереження. Під засобом розуміється сукупність дій, направлених на отримання інформації про особу обвинуваченого (наприклад, слідчі дії, напрям запитів, які він може надсилати в різні установи і організації).

Для зручності розгляду, залежно від способу віддзеркалення інформації про особу обвинуваченого всі джерела умовно можна розділити на ідеальні і матеріальні. Як ідеальні джерела інформації виступають, перш за все люди, що мають в своєму розпорядженні інформацію, що являє інтерес для органів розслідування. Серед матеріальних слід виділити відображення в навколишньому середовищі у вигляді слідів і різні документи. При цьому залежно від способу отримання інформації з цих джерел вона може набувати процесуальної і не процесуальної форми.

До процесуальних засобів збирання інформації про особу обвинуваченого (підозрюваного) належать слідчі дії (допит, огляд, обшук, слідчий експеримент, експертизи та ін.). Одержані в результаті їх проведення відомості знаходять відображення в протоколах слідчих дій, а також в вилучених речових і письмових доказах. Особливо важливу роль в вивченні особи обвинуваченого відіграють експертизи – судово-психіатрична, судово-психологічна, судово-наркологічна.

Важливо відмітити, що планування роботи слідчого по збиранню відомостей, що характеризують особистість обвинувачуваного (підозрюваного), забезпечує органічну єдність розслідування злочинів в цілому по збору зазначених відомостей. Так, по об'ємним і складним справах у процесі розслідування іде постійне нагромадження інформації про особистість обвинувачуваного, а часто і про особистості багатьох обвинувачуваних. Ця інформація різна по змісту і джерелам. Одні відомості носять можливий, а інші достовірний характер; одні мають потребу в простій елементарній перевірці, інші вимагають для цього складної роботи (висування версій, проведення слідчих дій, а іноді і виконання цілого комплексу процесуальних і інших заходів).

На нашу думку необхідно класифікувати ряд прийомів, що допоможуть упорядкувати діяльність слідчого по збиранню, зберіганню і класифікації

одержуваних відомостей про особистість обвинувачуваного. Один з таких прийомів складається в заповненні спеціальних карток на кожного обвинувачуваного (підозрюваного). У ці картки заносяться поряд із встановленими даними також і всілякі відомості, що відносяться до особистості обвинувачуваного і цікавлять слідство. Ведення карток не ефективно при розслідуванні злочинів групою слідчих. При цьому немає необхідності щораз розповідати своєму колезі про нові відомості, отримані у результаті проведення тієї або іншої слідчої дії. Нові відомості про обвинувачуваного, заносяться в картку і, таким чином, стають надбанням всіх слідчих, що працюють у групі [2, с. 26].

При збиранні інформації про особу обвинувачуваного (підозрюваного) слідчий неминуче виходить за межі процесуальних рамок і тому пізнання хоча і відбувається з дотриманням принципу законності, але прийомами і засобами, які не завжди регламентовані законом. Подібну думку висловили М. Г. Коршик та С. С. Степичев, які вважають, що вивчення особи обвинувачуваного в криміналістичному плані може виходити за процесуальні рамки, як за обсягом відомостей, що збираються, так і за засобами, при допомозі яких вони встановлюються [3, с. 16].

Правову проблему безпосереднього отримання інформації від обвинувачуваного треба розглядати комплексно, досліджуючи при цьому: а) процесуальні права органу розслідування; б) процесуальне становище обвинувачуваного (підозрюваного); в) морально-етичні норми. Ефективність цієї діяльності обумовлюється передусім додержанням законності. Реалізація цього принципу мотиву потребує дотримання таких етичних критеріїв і принципів поведінки: а) при виборі засобів слідчий, суд повинен вживати всі залежні від нього заходи для того, щоб засоби приводили до досягнення цілей розслідування; б) знати наперед і застосовувати всі необхідні заходи, щоб засоби, які він використовує, не приводили до побічних наслідків.

Методи, засоби, тактичні прийоми і рекомендації мають за мету забезпечити в ході розслідування отримання певної і вірогідної інформації про особу обвинуваченого (підозрюваного).

Список використаних джерел: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : від 13.04.2012 № 4651-VI-ВР // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>. 2. Карнеева Л. М. Расследование преступлений группой следователей : [пособие] / Л. М. Карнеева, И. С. Галкин. – М., 1965. – 74 с. 3. Коршик М. Г. Изучение личности обвиняемого на предварительном следствии : [пособие]. – Изд. 2-е, испр. и доп. / М. Г. Коршик, С. С. Степичев. – М. : Юрид. лит., 1969. – 78 с. 4. Коршик М. Г. Доказательственное значение данных, характеризующих личность обвиняемого / М. Г. Коршик, А. М. Ларин, С. С. Степичев // Советское государство и право. – 1966. – № 6. – С. 97–101. 5. Яковлев А. М. Об изучении личности преступника / А. М. Яковлев // Советское государство и право. – 1962. – № 11. – С. 108–113.

Одержано 25.09.2012

Проводится анализ определения понятия данных о личности обвиняемого. Рассмотрено источники информации о личности обвиняемого; методы, средства, тактические приемы ее получение.

Ключевые слова: обвиняемый, тактический прием, источники информации.

The notion as information about the accused is analyzed in the article. Considered a source of information about the person accused, methods, tools, tactics receive it.

Keywords: accused, tactical method, sources of information.

Олена Анатоліївна Вовчанська,

здобувач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ СПОСОБИ ПЕРЕВЕЗЕННЯ НАРКОТИКІВ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ

Розглянуто найбільш розповсюджені способи підготовки, вчинення та приховування перевезення наркотичних засобів пасажирами залізничного транспорту.

Ключові слова: залізничний транспорт, наркотики, способи перевезення.

Розглядаючи способи перевезення наркотиків залізничним транспортом, перш за все, потрібно відмітити, що цей вид злочинної діяльності у більшості випадків є складовою організованої злочинності – наркобізнесу. Саме тому при вчиненні цього злочину присутні всі складові: підготовка, безпосереднє перевезення та приховування.

При розслідуванні незаконного обігу наркотичних засобів, на думку В. М. Шевчука, «дії для підготування для злочину включають: вибір місця і способу вчинення злочину; вибір засобів для виготовлення наркотиків; вибір місця для зберігання наркотиків; вибір об'єкта для їх збуту; розроблення плану вчинення злочину; підбір співучасників та вибір ролей» [1, с. 357]. Аналізуючи матеріали вивчених кримінальних справ, доходимо висновку, що підготовка до перевезення наркотиків включає вибір: маршруту перевезення; потягу та вагону у складі потягу; місця розміщення наркотиків у вагоні; способу маскуванню наркотиків перед розміщенням його у вагоні; способу доставки наркотиків до вагона та розміщення у вагоні; співучасників злочину; плану дій у разі можливого викриття під час перевезення або безпосередньо після прибуття у кінцевий пункт маршруту.

Особливістю підготовки до перевезення наркотиків є те, що їх приховування шляхом маскуванню проходить вже на цьому етапі, продовжується під час перевезення і закінчується при доставці замовнику наркотиків або при збуті.

Безпосереднє перевезення наркотиків, в залежності від способів, супроводжується діями злочинця, направленими на збереження наркотиків і додаткове маскуванню їх під час перевезення у разі необхідності.

Способи приховування злочину, як форма протидії розслідуванню, на думку Р. С. Белкіна, за змістом поділяються на: «1) утаювання інформації та/або її носіїв; 2) знищення інформації та/або її носіїв; 3) маскуванню інформації та/або її носіїв; 4) фальсифікація інформації та/або її носіїв; 5) можливі також і змішані способи» [2, с. 768]. Ми погоджуємось з цією класифікацією та зазначимо, що стосовно предмета перевезення – наркотиків застосовуються різноманітні способи маскуванню, які будуть розглянуто у подальшому. Відносно ж надання слідству інформації від перевізників наркотиків, то у даному випадку з їх боку можливо утаювання або фальсифікація інформації. Утаювання відбу-

вається у пасивній формі – шляхом відмови у наданні інформації або замовчуванні джерел придбання наркотиків, постачальників тощо. Фальсифікація, як правило, відбувається шляхом надання неправдивих відомостей. Ними можуть бути ствердження щодо придбання наркотиків у невідомих осіб, перевезення для власного споживання, впевнення у своїй непричетності до злочину в зв'язку з незнанням того, що знаходиться у нього в сумці або пакеті тощо.

Одним з елементів підготовки до перевезення наркотиків, як зазначалось вище, є вибір потягу та вагону у складі потягу. За результатами вивчення матеріалів кримінальних справ злочинці у 82 % обирають для перевезення пасажирські потяги і лише у 18 % – вантажні. У пасажирських потягах, за даними нашого дослідження, наркотики можуть приховуватись: у обшивках стін та стелі пасажирського купе – у 14 %, в обшивках стін та стелі вагону – 4 %, в особистих речах пасажирів – 41 %, в технологічних місцях або серед майна (постільної білизни, ковдр, подушок тощо) у службовому купе провідників – 12 %, у туалеті пасажирського потягу – 5 %, у технічних пристроях локомотиву – 14 %. За даними дослідження А. М. Поляха 60 % контрабанди наркотичних засобів перевозиться залізничним транспортом, при цьому злочинці використовували такі способи переміщення предмета контрабанди з приховуванням від митного контролю: з приховуванням в службовому купе провідників пасажирського потягу (4 %); з приховуванням в пасажирському купе потягу (20 %); в технологічних місцях пасажирського потягу (6 %); з приховуванням на собі або в особистих речах під час слідування пасажирським потягом (27 %); в туалеті пасажирського потягу (3 %) [3, с. 52–53].

Маскування наркотиків у обшивках пасажирських купе обирають частіше за все перевізники наркотиків – пасажери цих самих приміщень при довгострокових поїздках з метою забезпечення безпеки вантажу під час можливих перевірок працівниками міліції на проміжних станціях. Маскування відбувається відразу після посадки на потяг, як правило, в стелю купе, або у стінки поряд з місцем для вантажу. Злочинці викручують шурупи, що кріплять обшивку, розміщують вантаж та закручують шурупи на місце. Зазначена процедура в залежності від розміру вантажу та навичок злочинця може тривати 10–15 хв. Сліди, що можуть залишатися після цих дій – пошкодження обшивки, дефекти стиковки швів, недокручені шурупи, невідповідність обшивки стелі кріпленням. Також на застосування такого способу маскування може свідчити наявність в особистих речах пасажирів викруток або плоскогубців. Як правило, перевізники наркотиків намагаються перебувати у купе на самоті, тому, якщо їх один чи двоє, а білети інші місця викуплено, це може вказувати на їх злочинні наміри.

В обшивки стін та стелі інших, крім купе, місць вагону поміщають наркотики в більшості випадків працівники залізничного транспорту в місцях відстою вагонів або під час переміщення вагону з парку відстою до платформи відправлення.

В особистих речах пасажирів перевозиться більшість наркотиків. У даному випадку перевізники наркотиків використовують для перевезення об'ємних наркотиків (макової соломи чи висушеної коноплі) купейні та плацкартні ва-

гони. Злочинці, які перевозять синтетичні та напівсинтетичні наркотики, що займають небагато місця, можуть обирати спальні та класу «люкс» вагони, якими їздять заможні люди. Знаходження у таких вагонах осіб з великими сумками викликає більше підозри, ніж у купейних та плацкартних вагонах. Перевізники наркотиків, як правило на потяги приходять заздалегідь до відправлення відразу після того, як потяг подають на платформу. Сумки з наркотиками розміщують у купе на верхніх багажних полках у глибині, у плацкартних вагонах – на третій полках. Сумки частіше за все прикривають іншими сумками ковдрами або верхнім одягом. Слідами, що вказують на наркотики, можуть бути залишки самої наркотичної речовини, яка випадково осипається при упакуванні, її запах, а також інший різкий запах частіше недорогого одяголю, яким злочинці намагаються знищити запах наркотиків.

Перевезення наркотиків на пасажирських поїздах здійснюється кур'єрами з використанням методу приховування в елементах одягу, на тілі людини. Наприклад, наркотичний засіб, упакований у поліетиленовий пакет, поміщається за пояс штанів, закріплюється скетчем до тіла під одягом. Використовується також так званий внутрішньопорожнинний спосіб. Основним таким прийомом є заготівля пластикових капсул із наркотиками, з подальшим приховуванням їх у прямій кишці. В останній час капсули стали виготовлятися з медичних шприців, які не можна побачити при проведенні рентгеноскопії шлунку й кишкового тракту. Даний вид упаковки безпечний для здоров'я кур'єра, при цьому діяльність і час транспортування практично необмежений. У середньому кожний наркокур'єр може провести порядком 85–100 капсул по 10–15 грам.

Для укриття перевезення більш крупних партій наркотиків використовують подвійне дно й стінки чемоданів, коробок, дорожні і ручних сумок. Достатньо часто зустрічаються випадки приховування партій наркотиків у банках з-під кави або коробках з-під цукерок, соків, шоколаду, сухофруктів, які провозяться в супровідному багажі. Для менших партій наркотиків, особливо синтетичних, трапляються випадки, коли в якості камуфляжу використовуються вироби зі шкіри й текстилю. Наркотики були закладені за підкладку одягу, у шви, пояси, пуховиці та таке інше. Можливо також використання для перевезення наркотиків переплетення книжок і фотоальбомів, жіночій косметиці, зубній пасті, флаконах із шампунем. Були випадки, коли використовувалися полі або двійні підшви взуття, елементи радіоприладів спортінвентар, жіночі парики, канцелярські товари та таке інше. Слідами у даних випадках є порушення цілісності предметів взуття та одягу, упаковок предметів, у які сховано наркотики.

Також наркотики маскують у різні побутові предмети та упаковки з-під них: телевізори, відеомагнітофони, комп'ютери, монітори, акустичні системи, міні-холодильники тощо. Наркотики також маскуються в упаковках з-під предметів харчування: консервів, металевих пивних пляшок, ящиках від вина та пива, пластикових упаковках масла тощо. Слідами у даному випадку є візуальні порушення цілісності упаковок, повністю заклеєний етикетками скляний посуд, механічні пошкодження тари. На упаковках з наркотиками завжди

залишаються сліди пальців рук, що можуть вказувати на приналежність наркотиків конкретним особам та мають доказове значення. В упаковках можуть знаходитись записки постачальника наркотику збувальнику, наприклад, у разі відсутності прямих зв'язків між ними та перевізником.

Список використаних джерел: 1. Керівництво з розслідування злочинів: науково-практичний посібник / кол. авторів: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. – Х. : Одиссей, 2010. – 960 с. **2.** Белкин Р. С. Курс криминалистики : учеб. пособие для вузов. – 3-е изд., доп. / Р. С. Белкин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2001. – 837 с. **3.** Полях А. М. Криміналістична характеристика та основи розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Полях А. М. – Х., 2002. – 196 с.

Одержано 27.09.2012

Рассмотрены наиболее распространенные способы подготовки, совершение и утаивание перевозки наркотических средств пассажирами железнодорожного транспорта.

Ключевые слова: железнодорожный транспорт, наркотики, способы перевозки.

The most widespread methods of preparation, feasance and concealment of transportation of narcotic facilities the passengers of railway transport are considered.

Keywords: railway transport, drugs, methods of transportation.

Геннадій Миколайович Гапотченко,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ОСОБИСТОЇ ПОРУКИ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Досліджуються питання правового врегулювання процедури застосування особистої поруки за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. Автором висловлюються окремі зауваження та обґрунтовуються пропозиції щодо удосконалення вказаної процедури.

Ключові слова: новий Кримінальний процесуальний кодекс, запобіжний захід, особиста порука, поручитель.

Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – новий КПК) обумовлює необхідність його опрацювання, розуміння та однакового застосування усіма суб'єктами, які уповноважені здійснювати кримінальне провадження. Вивчення змісту нового КПК дозволяє звернути увагу на окремі дискусійні питання, які, на наш погляд, потребують більш детального унормування. Зокрема йдеться щодо практичного застосування одного із запобіжних заходів – особистої поруки.

Будь-які офіційні роз'яснення, коментарі та наукові дослідження щодо практичного застосування його окремих положень на даний час відсутні. Враховуючи, що найближчим часом новий КПК набере чинності, вважаємо необхідним і актуальним висвітлити наше бачення вказаних питань.

Запобіжні заходи відповідно до п. 9 ч. 2 ст. 131 нового КПК віднесені до заходів забезпечення кримінального провадження і застосовуються з метою досягнення його дієвості [1]. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження, на нашу думку, досить повно і зрозуміло врегульовані нормами ст. 132 нового КПК і не потребують додаткових роз'яснень.

При цьому, необхідно звернути увагу на деякі особливості, що притаманні новому КПК. По-перше, застосування, зміна або скасування запобіжного заходу можливі лише за наявності кримінального провадження, внесеного до Єдиного реєстру досудових розслідувань, в рамках якого він обирається. По-друге, під час досудового розслідування запобіжні заходи застосовуються виключно слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора. По-третє, законодавець прямо визначає у новому КПК обставини, за яких слідчий суддя відмовляє у застосуванні запобіжного заходу.

Слід також враховувати і загальні питання, які пов'язані з процедурою обрання запобіжного заходу: 1) наявність підстав застосування запобіжного заходу; 2) обставини, що обумовлюють обрання певного запобіжного заходу відносно підозрюваного або обвинуваченого; 3) обставини, що враховуються при обранні запобіжного заходу; 4) процесуальний порядок обрання запобіж-

ного заходу; 5) процесуальні документи, які складаються під час обрання запобіжного заходу; 6) дотримання у кримінальному провадженні процесуальних прав особи, відносно якої обирається запобіжний захід.

З урахуванням викладеного, вважаємо необхідним більш детально розглянути процедуру обрання будь-якого запобіжного заходу як взагалі, так і особливо поруки зокрема.

Метою застосування запобіжного заходу, відповідно до вимог ст. 177 нового КПК, є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам:

- 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду;
- 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;
- 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;
- 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;
- 5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується.

Підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 нового КПК. Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених цим Кодексом.

Буквальне розуміння зазначеної норми вказує, що йдеться про оціночний розсуд саме слідчого судді під час обрання запобіжного заходу. У той же час, диспозиція наведеної статті прямо вказує, що ініціатором застосування запобіжного заходу за новим КПК України є слідчий, прокурор. Саме наявність у матеріалах кримінального провадження достатніх доказів, які вказують на наявність у діях певної особи складу кримінального правопорушення, на нашу думку, є підставою для початку процедури обрання запобіжного заходу, яка спонукає слідчого, прокурора вжити передбачених законом заходів щодо його застосування.

Доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів (ст. 84 нового КПК).

Норми нового КПК зобов'язують слідчого, прокурора невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розсліду-

вань та розпочати розслідування. При цьому відмова у досудовому розслідуванні не передбачена. В окремих випадках на початку досудового розслідування кінцева форма його закінчення слідчому, прокурору не відома. Для вирішення питання щодо необхідності застосування запобіжного заходу, слідчий, прокурор, відповідно до вимог ст. 91 нового КПК мають встановити обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Сукупність отриманих доказів дає підстави слідчому, прокурору для звернення до слідчого судді з клопотанням про застосування запобіжного заходу, та з урахуванням обставин, що враховуються при обранні запобіжного заходу (ст. 178 нового КПК), обґрунтування необхідності обрання саме такого запобіжного заходу.

Зміст клопотання слідчого, прокурора про застосування запобіжного заходу викладений у ст. 184 нового КПК. На нашу думку, він потребує уточнення та доповнення. Оскільки клопотання подається до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, вважаємо, що на його початку, у правому верхньому куті першого аркуша має бути вказаний адресат у вигляді посади та прізвища слідчого судді відповідного місцевого суду. Оскільки клопотання є процесуальним документом, воно повинно містити певні реквізити: назву документа; дату та місце його складання; посаду та прізвище посадової особи (слідчого, прокурора), яка його склала; найменування досудового розслідування, дату та номер внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Після викладення обставин, зазначених у п. 1–7 частини першої ст. 184 нового КПК, на нашу думку, у клопотанні має бути вказано які матеріали (або їх копії) додаються до нього. Клопотання повинно бути підписано слідчим або прокурором, який його склав. Клопотання слідчого потребує погодження з прокурором. Законодавець не визначив чіткого міста розташування письмового погодження прокурора у вказаному процесуальному документі. На нашу думку, з урахуванням існуючої слідчої та судової практики складання процесуальних документів, які погоджуються з прокурором, таке погодження повинно міститися на його початку, в лівому верхньому куті першого аркушу у наступному вигляді: «Згоден». Прокурор (назва прокуратури), його класний чин, прізвище та ім'я побатькові, підпис та дата погодження. Наприкінці клопотання, після підпису посадової особи, яка його склала, вважаємо за необхідне письмове зазначення факту, дати та часу отримання підозрюваним (обвинуваченим) копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу.

Залежно від виду запобіжного заходу, який планується застосувати до підозрюваного (обвинуваченого) слідчий, прокурор мають вирішити та з'ясувати окремі інші процесуальні питання. Йдеться про залучення до такої процедури передбачених законом інших осіб: заставодавця у разі обрання запобіжного заходу у вигляді застави (ст. 182 нового КПК), або поручителя (поручителів) у разі обрання запобіжного заходу у вигляді особистої поруки (ст. 180 нового КПК). Разом з тим, правовий механізм залучення таких осіб у новому КПК відсутній, що не дає чіткої уяви як до вимог відносно особи, що

може бути поручителем, так і до процесуального відображення появи такого суб'єкта у кримінальному провадженні.

На нашу думку, пошук (або визначення) особи, яка має бути поручителем може здійснюватися як слідчим, прокурором, так і самим підозрюваним (обвинуваченим). У будь-якому разі, такі дії повинні бути відображені письмово у відповідних документах (листі слідчого, прокурора до певної посадової або фізичної особи – якщо ініціатором визначення поручителя є слідчий або прокурор; клопотанні або заяві посадової чи фізичної особи на ім'я слідчого, прокурора – якщо ініціатором визначення поручителя є підозрюваний або обвинувачений).

Диспозиція ч.1 ст. 180 нового КПК визначає, що особиста порука полягає у наданні особами, яких слідчий суддя, суд вважає такими, що заслуговують на довіру, письмового зобов'язання про те, що вони поручаються за виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків відповідно до ст. 194 цього Кодексу і зобов'язуються за необхідності доставити його до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу.

Аналіз зазначеної норми вказує, що законодавець висуває певні вимоги до поручителя. По-перше, слідчий суддя (суд) має вважати поручителя таким, що заслуговує на довіру. За якими критеріями і на підставі яких відомостей суд повинен це визначити у законі не вказано. На нашу думку, така вимога носить суто оціночне поняття, визначається особистими професійними здібностями того чи іншого судді і не врегульовується нормами КПК. Законодавець прямо покладає на поручителя обов'язок доставити підозрюваного (обвинуваченого) до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу. Правовий механізм реалізації вказаної норми поручителем у новому КПК відсутній. У разі відмови підозрюваного з'являтися до слідчого, прокурора або невиконання певного режиму поведінки, практичне виконання особистої поруки не уявляється можливим, оскільки не тягне за собою для підозрюваного ніяких правових наслідків, окрім заміни запобіжного заходу на більш суворий.

У разі невиконання поручителем взятих на себе зобов'язань на нього накладається грошове стягнення в розмірі від двох до п'ятдесяти розмірів мінімальної заробітної плати, залежно від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення (ч. 5 ст. 180 КПК).

Вважаємо, що така трактовка є незрозумілою для усвідомлення та однакового практичного застосування, потребує доповнень і уточнень.

Насамперед, йдеться про те, що у кримінальному провадженні будь-які рішення слідчого, прокурора, слідчого судді, суду повинні бути вмотивованими і обґрунтованими зібраними доказами. Вимоги законодавця стосовно особи поручителя висувають до слідчого, прокурора додаткові умови щодо вивчення та письмового або документального відображення в матеріалах кримінального провадження відомостей про поручителя (поручителів), у тому числі:

- 1) віку та стану здоров'я поручителя (у тому числі відсутність психічних, алкогольних та наркологічних хвороб);
- 2) наявності у поручителя постійного місця роботи та проживання;
- 3) відсутності судимостей у поручителя;

- 4) характеристик з місця роботи та проживання;
- 5) майнового стану поручителя;
- 6) інших даних, які мають значення для визначення особи поручителем.

З урахуванням зібраних відомостей, особа поручителя повинна визначитися за обоюдною згодою як підозрюваного, обвинуваченого, так і поручителя. У першу чергу, вони повинні заслуговувати на довіру один до одного.

Етимологія визначає «поруку» як «запевнення, гарантія в чомусь; взята на себе відповідальність за когось. Давати поруку за кого-що – ручатися за кого -, що-небудь; брати на себе відповідальність за когось» [2, с. 426].

Особа, яка має стати поручителем повинна знати і усвідомлювати як обов'язки, що висуваються до неї законодавцем, так і відповідальність, яка очікує її у разі невиконання таких обов'язків. У такому разі виникає необхідність щодо роз'яснення особі, яка має бути поручителем її прав та обов'язків. Вважаємо, що таке роз'яснення повинно робитися слідчим, прокурором на стадії досудового розслідування до звернення з відповідним клопотанням до суду, з обов'язковим фіксуванням цього у відповідному протоколі. Також вважаємо необхідним ознайомлення підозрюваного, обвинуваченого зі змістом вказаного протоколу. Лише після усвідомлення особою своїх прав і обов'язків та її письмової згоди стати поручителем можна звертатися до слідчого судді з клопотанням про застосування особистої поруки.

Аналогічною буде процедура щодо процесуального залучення до кримінального провадження інших поручителів, якщо виникне така потреба.

Після виконання вказаних дій та отримання необхідних доказів, слідчий, прокурор повертаються з клопотанням про застосування запобіжного заходу до слідчого судді. Процедура застосування запобіжного заходу досить докладно викладена у ст. 194 нового КПК. На нашу думку, під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді застави або особистої поруки у судовому засіданні обов'язково повинні бути присутніми заставодавець та поручитель. У такому разі слідчий суддя, з урахуванням розгляду наданих доказів (у тому числі відомостей стосовно особи заставодавця чи поручителя) та безпосереднього спілкування з ними, зможе визначити чи заслуговують вони на довіру, як того вимагає законодавець.

Розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу відбувається у порядку, передбаченому ст. 193 нового КПК України. За результатами розгляду клопотання слідчий суддя своєю ухвалою приймає рішення щодо обрання певного запобіжного заходу.

На підставі викладеного, вважаємо, що обрання запобіжного заходу у вигляді особистої поруки повинно відбуватися за наступною послідовністю.

1. Наявність кримінального провадження, внесеного до Єдиного реєстру досудових розслідувань, в рамках якого застосовується запобіжний захід.

2. Наявність у матеріалах кримінального провадження достатніх доказів, які вказують на склад кримінального правопорушення в діях певної особи, є підставою для початку процедури обрання запобіжного заходу і спонукають слідчого, прокурора здійснити передбачені законом дії щодо його застосування.

3. Визначення слідчим, прокурором виду запобіжного заходу, який має бу-

ти обраний відносно підозрюваного або обвинуваченого з урахуванням обставини, що його обумовлюють, мети й підстав такого застосування.

4. Пошук (або визначення) слідчим, прокурором особи, яка може бути поручителем з письмовим відображенням таких дій у відповідних документах (листі слідчого, прокурора до певної посадової або фізичної особи; клопотанні або заяві посадової чи фізичної особи на ім'я слідчого, прокурора тощо).

5. Вивчення слідчим, прокурором та відображення у матеріалах кримінального провадження відомостей про особу поручителя, у тому числі: 1) віку та стану здоров'я (у тому числі відсутність психічних, алкогольних та наркологічних хвороб); 2) наявність постійного місця роботи та проживання; 3) відсутність судимостей; 4) характеристик з місця роботи та проживання; 5) майнового стану поручителя; 6) інших даних, які мають значення для визначення особи поручителем.

6. Письмове роз'яснення особі, яка має бути поручителем його прав та обов'язків з обов'язковим фіксуванням його у відповідному протоколі. Отримання її письмової згоди стати поручителем. Ознайомлення підозрюваного, обвинуваченого зі змістом вказаного протоколу.

7. Складання слідчим, прокурором клопотання про застосування запобіжного заходу. У разі складання клопотання слідчим, надання його прокурору для погодження.

8. Ознайомлення підозрюваного з клопотанням, надання йому копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування особистої поруки, не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання.

9. Звернення із відповідним клопотанням до слідчого судді місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування.

10. Забезпечення слідчим участі у судовому засіданні необхідних учасників, у тому числі підозрюваного і поручителя (поручителів).

11. Розгляд слідчим суддею клопотання про застосування запобіжного заходу та прийняття рішення щодо обрання певного запобіжного заходу.

12. Отримання ухвали слідчого судді про застосування особистої поруки.

13. Оголошення та негайне вручення підозрюваному копії ухвали про застосування запобіжного заходу у виді особистої поруки із складанням відповідного протоколу.

14. Письмове роз'яснення підозрюваному його обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України зі складанням відповідного протоколу.

15. Письмове роз'яснення під підпис поручителю: у вчиненні якого кримінального правопорушення підозрюється або обвинувачується особа; передбачене законом покарання за його вчинення; обов'язки поручителя та наслідки їх невиконання; право на відмову від прийнятих на себе зобов'язань та порядок реалізації такого права.

16. Виконання обов'язків підозрюваним та поручителем.

Підсумовуючи викладене, вважаємо, що наведені вище питання застосування одного із запобіжних заходів – особистої поруки за новим КПК України, з урахуванням їх значення у кримінальному процесі, потребують подальшого вивчення, узагальнення, доопрацювання та внесення рекомендацій або ко-

ментарів з метою однакового розуміння та практичного використання.

Список використаних джерел: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/4651-17. 2. Загнітко А. П. Великий тлумачний словник : Сучасна українська мова від А до Я / А. П. Загнітко, І. А. Щукіна. – Д. : БАО, 2008. – 704 с.

Одержано 27.09.2012

Исследуются вопросы правового урегулирования процедуры применения личного поручительства по новому Уголовному процессуальному кодексу Украины. Автором высказываются отдельные замечания и обосновываются предложения по усовершенствованию указанной процедуры.

Ключевые слова: новый Уголовный процессуальный кодекс, мера пресечения, личное поручительство, поручитель.

The issues of legal settlement procedures for personal surety for the new Criminal Procedure Code of Ukraine. The author expressed some observations and justified proposals for improving this process.

Keywords: new Criminal Procedure Code precaution, personal guarantee, surety.

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Значною подією для України, стало прийняття 13 квітня 2012 року Верховною Радою України нового Кримінально-процесуального кодексу (далі новий КПК України), в якому врахований позитивний досвід роботи функціонування системи органів кримінальної юстиції та внесено чимало вимог щодо європейських стандартів регулювання кримінального процесу.

Проблема виявлення і припинення злочинів є однією з нагальних проблем, що стоять перед правоохоронними органами нашої держави. Ефективність боротьби зі злочинністю значною мірою залежить від зближення різних напрямів їх функціонування. В першу чергу, це стосується оперативно-розшукової та слідчої діяльності.

Велика кількість науковців і практиків в галузі кримінального процесу та ОРД, брала участь у розробці нового КПК України, серед яких Ю. М. Грошевий, Е. О. Дідоренко, С. А. Кириченко, В. Д. Пчолкін, Б. Г. Розовський, Ю. П. Янович [1; 2, с. 611; 3] та ін. При роботі над проектом нового КПК України було внесено понад 3700 поправок [4].

Новий КПК України значно відрізняється від незмінних уявлень про кримінальний процес взагалі, через це доцільно розглянути зміни, у зв'язку з набуттям його чинності вже з 19 листопада цього року, а саме появу нового інституту – «Негласні слідчі (розшукові) дії», враховуючи, що чинний Кримінально-процесуальний кодекс України переліку таких процесуальних дій не містить.

Ст. 246 нового КПК України встановлює, що негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню.

Негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб.

Негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені статтями КПК України:

– ст. 271 проводити контрольовану поставку та контрольовану і оперативну закупку товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь. Проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупок здійснюється згідно з положеннями;

– ст. 267 негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого або особливо тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, чи одержувати розвідувальну інформацію, у

тому числі шляхом проникнення та обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи згідно з положеннями;

- ст. 272 виконувати спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації згідно з положеннями;

- ст. 260, 263-265 здійснювати аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж згідно з положеннями;

- ст. 261, 262 накладати арешт на кореспонденцію, здійснювати її огляд та виїмку згідно з положеннями;

- ст. 269, 270 здійснювати спостереження за особою, річчю або місцем, а також аудіо-, відеоконтроль місця згідно з положеннями;

- ст. 268 здійснювати установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу згідно з положеннями;

- ст. 275 використовувати конфіденційне співробітництво згідно з положеннями;

- ст. 273 створювати та використовувати заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби згідно з положеннями;

Вони проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий, прокурор, а у випадках, передбачених КПК України, – слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором.

Проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, або за його дорученням – уповноважені оперативні підрозділи органів внутрішніх справ [5].

Оперативно-розшукова діяльність за своїм призначенням має ті ж самі цілі, що й процесуальна, але регулюється поки що окремим Законом «Про оперативно-розшукову діяльність» [6] та іншими нормативними актами.

Разом з новим КПК України був прийнятий і Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям кримінально процесуального кодексу України» який вніс зміни до низки законодавчих актів України зокрема до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Але статтею 5 «Про підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність» визначено, що оперативно-розшукова діяльність здійснюється оперативними підрозділами. Абзац одинадцятий регламентує, що проведення оперативно-розшукової діяльності іншими підрозділами зазначених органів, підрозділами інших міністерств, відомств, громадськими, приватними організаціями та особами забороняється.

Ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» вступає в суперечку з новим КПК України, де вказано «проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий». Це питання потребує врегулюванню на законодавчому рівні.

Основними компонентами оперативно-розшукового процесу є оперативно-розшукова діяльність уповноважених на те законом суб'єктів і правові від-

носини (оперативно-розшукові правовідносини), що виникають між ними у ході цієї діяльності.

Новий КПК України відрізняється від звичних уявлень про кримінальний процес. Він не просто містить низку інститутів, які являють нову струмись, а й передбачає інноваційні процедури, які створюють нову парадигму застосування оперативно-розшукової діяльності в кримінально-процесуальному доведенні [2].

Відповідно до чинного КПК України негласні слідчі (розшукові) дії не відокремлюються від інших слідчих дій та регулюються у загальному порядку, передбаченому КПК України, хоча є очевидним, що вони потребують спеціального врегулювання.

У Новому КПК України містяться багато очікуваних науковцями та практиками новел. Найбільш істотні новели включають до себе – можливість використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному процесі.

Необхідно звернути увагу на допустимість, одержаних у результаті проведення тієї чи іншої негласної слідчої (розшукової) дії, доказів у кримінальному провадженні.

Так, ст. 252 визначено порядок фіксації ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій. Зокрема, визначено, що фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим цих Кодексом. За результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії складається протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки. Тобто процедура проведення негласної слідчої (розшукової) дії стане легшою для проведення, а відповідно спроститься використання документів, складених за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій, порівняно з оперативно-розшуковими діями. А це означає, що негласна слідча (розшукова) дія стане звичайною процесуальною дією та буде повноцінно використовуватися нарівні з уже звичними слідчими діями [7].

В. І. Зажіцкій вважав, що фактичні дані, отримані оперативно-розшуковим шляхом, можуть стати змістом доказів у кримінальній справі при суворому виконанні відповідних вимог кримінально-процесуального закону. Надалі В. І. Зажіцкій змінив свою позицію і прийшов до висновку, що при здійсненні оперативно-розшукової діяльності виявляються не докази, а сліди злочину, і вже вони можуть стати змістом доказів, якщо увійдуть в кримінальний процес за допомогою законних джерел і законними способами [8].

Так, О. М. Бандурка відзначає, що при цьому «слідчий може помітити в матеріалах і такі важливі для слідства деталі, на які оперативні працівники не звернули увагу, краще бачити так звану судову перспективу. Таким чином, він може висловити оперативному працівнику думку про готовність оперативних матеріалів до реалізації, про необхідність одержання додаткових матеріалів, без яких неможливо прийняти рішення про порушення кримінальної справи, про перевірку окремих даних» [9].

На підставі ст. 256 нового КПК України протоколи щодо проведення негла-

сних слідчих (розшукових) дій, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування.

Частина 2 вищевказаної статті вказує на те, що особи, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, можуть бути допитані як свідки. Допит цих осіб може відбуватися із збереженням у таємниці відомостей про цих осіб та із застосуванням щодо них відповідних заходів безпеки, передбачених законом.

Оскільки перевірка і оцінка доказів відбуваються на стадії досудового розслідування, то вони формулюються і допускаються слідчим. Але статус отриманих в ході ОРД фактичних даних не зовсім визначений, що доволі часто буде провокувати виникнення перешкод на шляху їх використання у вигляді доказів.

Причин такому стану речей декілька. По-перше, процедура складання протоколу за наслідками проведення оперативно-розшукової дії не прописана, а отже, невідомо хто саме і по якій формі має складати такий протокол. По-друге, результати ОРД не представляються, якщо неможливо забезпечити безпеку суб'єктів (учасників) оперативно-розшукової діяльності у зв'язку з поданням і використанням даних результатів у кримінальному процесі; якщо їх використання в кримінальному процесі створює реальну можливість розголошення відомостей про використовувані або використані при проведенні негласних оперативно-розшукових заходів силах, засобах, джерелах, методах, про штатних негласних співробітників і про осіб, що надають їм сприяння на конфіденційній основі, а також про організацію і тактиці проведення оперативно-розшукових заходів, віднесених законом до державної таємниці.

Реалізація оперативно-розшукової інформації є підсумковим етапом розкриття злочину. Саме від її тактично правильного проведення залежить успіх притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Однак раптовий і динамічний характер проведення реалізації виключає допущення помилок на даному етапі, оскільки вони можуть призвести до втрати доказів і переховування злочинців від органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду. У зв'язку з цим набуває особливого значення розробка організаційно-тактичних основ реалізації оперативно-розшукової інформації [10].

Ще одне з немало важких питань по підвищенню шляхів ефективності функціонування нового інституту КПК України – «Негласні слідчі (розшукові) дії», перепідготовка існуючого штату слідчих Міністерства внутрішніх справ України. Їх навчання методів та тактики проведення негласних слідчих (розшукових) дій

Безсумнівно новий інститут КПК України – «Негласні слідчі (розшукові) дії», не є досконалим, і зміни ще будуть вноситися під час правозастосовної діяльності. Ці положення нового КПК України та пов'язані із ним зміни до інших Законів України, зробили важливий крок у напрямі утвердження верховенства права і розбудови України, як правової та демократичної держави.

Список використаних джерел: 1. Дидоренко Э. А. Процессуальный статус ОРД

в уголовном судопроизводстве : монография / Э. А. Дидоренко, С. А. Кириченко, Б. Г., Разовский. – Луганск : РИО ЛИВД, 2000. – 74 с. **2.** Пчолкін В. Д. Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства / В. Д. Пчолкін, Ю. П. Янович // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 611–616 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/fp/2011-4/11pvdkrpz.pdf>. **3.** Грошевий Ю. М. Кримінально-процесуальні аспекти оперативно-розшукової діяльності / Ю. М. Грошевий, Е. О. Дідоренко, Ю. П. Розовський // Право України. 2003. – № 1. – С. 73–78. **4.** Верховна Рада ухвалила новий Кримінальний процесуальний кодекс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.fru.org.ua/verhovna-rada-uxvalila-novij-kriminalnij-procesualnij-kodeks/>. – Офіційний сайт Федерації роботодавців України. – 13.02.2012. **5.** Кримінально-процесуальний кодекс України : прийн. Верховною Радою України законом від 13.04.20012 № 4651-VI. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінально процесуального кодексу України» № 4652-VI від 13.04.2012. – Х. : Право, 2012. – 392 с. **6.** Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18.02.1992 № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – ст. 303. **7.** Фаринник В. Негласні слідчі (розшукові) дії [Електронний ресурс] / Василь Фаринник. – Режим доступу: http://www.yurincom.com/ua/analytical_information/?id=11841/. – 10.07.2012. **8.** Зажицкий В. И. Закон об оперативно-розыскной деятельности не идеален / В. И. Зажицкий // Советская юстиция. -1993. – № 5. – С. 20–26. **9.** Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність : підручник. – Ч. 1 / О. М. Бандурка. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – 293 с. **10.** Лисенко А. М. Реалізація оперативно-розшукової інформації у відношенні осіб, що вчиняють злочини, пов'язані з терористичною діяльністю / А. М. Лисенко // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 581–585 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11lamztd.pdf>.

Геннадій Іванович Глобенко,

заступник начальника кафедри кримінального процесу факультету з підготовки слідчих Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ

Розглянуті процесуальні особливості застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та запропоновані рекомендації стосовно вдосконалення кримінального процесуального законодавства.

Ключові слова: кримінальне провадження, процесуальний примус, запобіжні заходи, домашній арешт.

Конституція України [1] визнала права і свободи людини найвищою соціальною цінністю. Для реалізації даного положення проводяться радикальні реформування в різних галузях права. Гуманізація кримінальної політики держави потягла за собою лібералізацію кримінально-процесуального закону. Так, Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) [2] вніс суттєві зміни до існуючої системи заходів кримінально-процесуального примусу. Не оминули вони і таку важливу складову, як запобіжні заходи. Так, були виключені підписка про невиїзд, порука громадської організації або трудового колективу, нагляд командування військової частини. У свою чергу з'явилися нові запобіжні заходи, що можуть бути застосовані під час кримінального провадження: особисте зобов'язання, домашній арешт. Для вітчизняного кримінального процесуального законодавства особливої уваги заслуговує домашній арешт.

Слід зазначити, що домашній арешт, як запобіжний захід передбачався ст. 416 Статуту кримінального судочинства 1864 р. [3]. У дореволюційній Росії такі науковці, як С. І. Вікторський, М. В. Духовський, А. Ф. Кістяковський, В. Д. Кузьмін-Караваєв, П. І. Люблінський, В. К. Случевський, І. Я. Фойницький зверталися до теми домашнього арешту, але їх дослідження обмежувалися лише коментуванням окремих положень. У радянські часи та на пострадянському просторі до теоретичних і практичних питань застосування досліджуваного запобіжного заходу у своїх працях зверталось багато науковців, серед яких Ф. Н. Багаутдінов, К. Т. Балтабаєв, В. П. Божьев, Б. Б. Булатов, З. Д. Єнікєєв, З. З. Зінатуллін, П. А. Лупинська, В. Ю. Мельніков, В. А. Михайлов, Ю. Г. Овчінніков, О. П. Рижаків, В. І. Сергєєв, М. С. Строгович, О. П. Кучинська. Однак, незважаючи на значну кількість наукових публікацій окремі питання застосування домашнього арешту залишаються недостатньо вирішеними, що у свою чергу може негативно позначитися на його застосуванні в Україні.

Законодавство багатьох держав світу передбачає застосування домашнього арешту як запобіжного заходу. Зокрема, він передбачений у таких країнах, як Білорусія, Казахстан, Латвія, Литва, Німеччина, Росія, Швеція та в багатьох інших. Однак, практика його застосування в цілому у порівнянні з іншими

запобіжними заходами є не значною, що призводить до деяких ускладнень. У зв'язку з цим О. П. Кучинська не безпідставно зауважує, що мова йде про досити «молоду» інституцію, яка потребує подальшої детальної розробки [4, с. 18]. У свою чергу кримінально-процесуальне законодавство Киргизьської Республіки, Республіки Узбекистан не передбачає даного запобіжного заходу. Федеральні правила кримінального судочинства США також не передбачають домашнього арешту як запобіжного заходу, однак не виключається наявність такого запобіжного заходу у законодавстві окремих штатів.

Домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби (ч. 1 ст. 181 КПК України). Отже, як зазначає Б. Т. Безлепкін, головне обмеження даного запобіжного заходу полягає в тому, що підозрюваний, обвинувачений не вправі залишати своє місце проживання – квартиру, дім, кімнату, дачу [5, с. 150]. У зв'язку з цим зауважимо, що вітчизняний законодавець не врахував всіх можливих аспектів, що стосуються цього запобіжного заходу. Так, наприклад, ч. 1 ст. 107 КПК Російської Федерації [6] окрім вищезазначеного обмеження також передбачає заборону: а) спілкуватися з певними особами; б) отримувати і відправляти кореспонденцію; в) вести переговори з використаннямлюбих засобів зв'язку. Подібний підхід законодавця до переліку обмежень і заборон, передбачених у ст. 125 КПК Республіки Білорусь [7]. Таким чином, без врегулювання вищезазначених аспектів, після набуття чинності Кримінального процесуального кодексу України залишається не визначеною можливість підозрюваного, обвинуваченого спілкуватися з певними особами, відправляти та отримувати поштово-телеграфну кореспонденцію, використовувати засоби зв'язку та інформаційно-телекомунікаційну мережу «Інтернет».

Запобіжний захід у вигляді домашнього арешту застосовується, коли обмеження свободи підозрюваного, обвинуваченого іншими запобіжними заходами недостатньо для попередження неналежної поведінки, але в силу певних обставин можливо обійтись без тримання під вартою. Про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту слідчий складає клопотання. Воно має бути вмотивованим та містити обставини, які б підтверджували неможливість обрання більш м'яких запобіжних заходів (ч. 1 ст. 184 КПК України). Тому, при обранні даного запобіжного заходу мають бути обрані найбільш ефективні обмеження які дійсно необхідні у кожному конкретному випадку та відповідати меті його застосування. Разом з тим, підозрюваний, обвинувачений не може бути обмежений у праві користування телефонного зв'язку для виклику швидкої допомоги, працівників правоохоронних органів, аварійно-рятувальних служб у випадках виникнення надзвичайних ситуацій, а також для спілкування з слідчим та контролюючим органом. Також слід врахувати вік і стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого. Оскільки, з врахуванням цього місцем їх утримання під домашнім арештом може бути лікувальний заклад Тому зазначення конкретних обмежень суд повинен мотивувати. Токійські правила прийняті 14 грудня 1990 р. Резолюцією 45/110 Генеральної Асамблеї ООН передбачають принцип мінімального втручання при застосуванні заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням. Конкретні обмеження

для підозрюваного (обвинуваченого) мають бути сформульовані в чіткій формі, і їх кількість за можливістю зводиться до мінімуму (п. 2.6, 12.2). У процесі застосування не пов'язаних з тюремним ув'язненням заходів повинно дотримуватися право обвинуваченого на особисте життя, а також право на особисте життя його сім'ї (п. 3. 11 Правил) [7].

Домашній арешт може бути застосовано виключно до особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, за вчинення якого кримінальним законом передбачено покарання у виді позбавлення волі (п. 11 ст. 51 КК України). У випадках, коли стаття КК про певний злочин не передбачає покарання у виді позбавлення волі, домашній арешт не застосовується. Коли підозрюваний, обвинувачений не має постійного місця проживання на території України, особа його не встановлена, застосування домашнього арешту виключається.

В юридичній літературі існують різні погляди науковців щодо методів нагляду за підозрюваним, обвинуваченим при обранні досліджуваного запобіжного заходу. У цьому контексті найбільшої уваги заслуговує точка розу Ю. Г. Овчиннікова, який вищезазначені методи поділяє на два види: а) без застосування спеціальних технічних засобів; б) з застосуванням технічних засобів. Зокрема, до способів контролю без застосування технічних засобів науковець відносить: а) раптові періодичні телефонні дзвінки або покладення обов'язку на «арештованого» телефонувати до органів досудового розслідування; б) перевірки за місцем проживання з правом безперешкодного входження до житлового приміщення; в) проведення слідчої дії – накладення арешту на поштові відправлення [8, с. 7]. Звертає на увагу те що, подібні методи контролю, передбачені ч. 5 ст. 181 КПК України.

Щодо застосування технічних засобів контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого який перебуває під домашнім арештом, працівники органів внутрішніх справ України мають право використовувати електронні засоби контролю (ч. 5 ст. 181 КПК України). Так, відповідно до ч. 1 ст. 195 КПК України, застосування електронних засобів контролю полягає у закріпленні на тілі підозрюваного, обвинуваченого пристрою, який дає змогу відслідковувати та фіксувати його місцезнаходження. У зв'язку з цим зазначимо, що пункт 23 перехідних положень КПК України рекомендує Міністерству внутрішніх справ України протягом трьох місяців з дня його опублікування розробити та затвердити положення про порядок застосування електронних засобів контролю. В цьому контексті, звертає на увагу і інше положення ч. 1 ст. 195 КПК України, що стосується обов'язку слідчого або працівника органу внутрішніх справ під розпис роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому про наслідки зняття або неправомірного втручання в роботу електронного пристрою з метою ухилення від контролю. Однак, чинне законодавство України з цього проводу ніякої відповідальності не передбачає.

Отже, в нашій державі вирішується питання щодо застосування таких засобів контролю, які досить давно та успішно застосовуються в багатьох зарубіжних країнах. Так, наприклад, у Швеції здійснюється інтенсивний нагляд з застосуванням електронного моніторингу, який полягає у тому, що на особу, за якою встановлено нагляд, закріплюється манжет зі спеціальним передава-

чем, що направляє радіосигнали на комп'ютер. До комп'ютера внесено режим для кожного підозрюваного, обвинуваченого: навчання, робота, дім, маршрути пересування тощо. У випадку порушення спрацьовує сигналізація. Впровадження такої системи спостереження в Швеції обійшлося в 20 млн доларів. Також значні витрати потрібні на обслуговування такої системи [8, с. 78].

Порядок реалізації певних правообмежень, що встановлені для підозрюваного, обвинуваченого при обранні до них запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, а також контролю за їх виконанням не може бути врегульовано шляхом внесення змін та доповнень до КПК України. Ці питання мають бути вирішені в іншій нормативній базі з закріпленням не лише положення забезпечення належного контролю, але і яким чином повинні бути гарантовані права та законні інтереси осіб, до яких буде застосовано досліджуваний запобіжний захід. Крім цього у кримінально-процесуальній науці досить не повно сформульоване поняття та мета домашнього арешту, не досліджені підстави і умови обрання даного запобіжного заходу, а також не визначено співвідношення понять «обмеження» і «заборона».

Отже, процесуальний порядок обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, як і інститут запобіжних заходів в цілому, потребують подальшого теоретичного дослідження та удосконалення. Ця робота є лише одним з кроків у напрямку дослідження окресленого питання і визначає подальші напрямки з удосконалення процедури застосування запобіжних заходів у кримінальному судочинстві.

Список використаних джерел: 1. Конституція України : від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996 – № 30. – Ст. 141. – Із змін. та допов. 2. Кримінальний процесуальний кодекс України : від 13.04.2012 № 4651-VI // Голос України. – 19.05.2012. – № 90–91. 3. Устав уголовного судопроизводства. Систематический комментарий / при участии: А. О. Кони, В. К. Случевского и др. ; под общей ред. проф. М. Н. Гернета. – М. : Изд. М. М. Зива ; Т-во Типографии А. И. Мамонтова, 1914. – Вып. III. – 944 с. 4. Кучинська О. П. Домашній арешт як запобіжний захід в кримінально-процесуальному законодавстві / О. П. Кубинська // Адвокат. – 2010. – № 7 (118). – С. 17–19. 5. Безлепкин Б. Т. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации (постатейный). – 2-е изд., перераб. и доп. / Б.Т.Безлепкин. – М. : Велби, 2003. – 776 с. 6. Уголовно-процесуальний кодекс Российской Федерации : от 18.12.2001 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ur-kodeks>. – С изм. и доп. от 15.01.2011. 7. Уголовно-процесуальний кодекс Республики Беларусь : от 16.07.1999 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pravo.by/webnpa/text.asp?RN=HK9900295>. 8. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных наций в отношении мер, не связанных с тюремным заключением (Токийские правила) : принят. 14.12.1990 Резолюцией 45/110 Ген. Ассамблеи ООН [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ukrprison.org.ua/index.php?id=120323689>. 9. Мельников В. Ю. Проблемы применения домашнего ареста как меры пресечения / В. Ю. Мельников // Журнал российского права. – 2007. – № 3. – С. 72–82. 10. Овчинников Ю. Г. Домашний арест как мера пресечения в уголовном процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Овчинников Ю. Г. – Омск, 2006. – 22 с.

Одержано 26.09.2012

Дар'я Миколаївна Говорун,

аспірантка кафедри кримінального процесу Національного університету
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ПУБЛІЧНОСТІ В КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА

У повідомленні висвітлено деякі особливості реалізації принципу публічності в кримінально-процесуальній діяльності адвоката за новим Кримінальним процесуальним кодексом України та Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Автором вказується на проблемні питання, пов'язані з реалізацією прав та виконанням професійних обов'язків адвоката у кримінальному провадженні.

Ключові слова: публічність, кримінальне провадження, професійний суб'єкт адвокатська діяльність.

У листопаді цього року відбудеться набрання чинності нового Кримінального процесуального кодексу України (далі за текстом – новий КПК). Поряд з цим вступає в силу і Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Метою прийняття цих нормативних актів є удосконалення діючої правоохоронної системи, підвищення її ефективності та наближення до міжнародних стандартів у сфері захисту прав і законних інтересів учасників кримінального провадження.

Відповідно до положень Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі за текстом – Закон) адвокатська діяльність – це незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту. У кримінальному провадженні на адвоката покладено обов'язок здійснення публічно-правової функції захисту, представництва потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, а також, надання правової допомоги свідку.

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону захист у кримінальному провадженні це вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію).

Незважаючи на те що адвокатська діяльність здійснюється переважно в приватних інтересах, в цілому вона носить публічний характер [3, с. 4]. Метою адвокатської діяльності є забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні (ст. 59 Конституції України), але здійснюючи захист прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, адвокат тим самим забезпечує захист публічних інтересів... адвокатська діяльність поєднує в собі захист приватних та публічних інтересів, який спрямований на дотримання

державою законних прав і свобод громадян [6, с. 48].

Публічність вважається принципом кримінального процесу, яким визнаються вимоги цілеспрямованої процесуальної активності та ініціативності суб'єктів, що здійснюють кримінальне провадження, спрямованої на виявлення злочинів та осіб, які їх вчинили, кримінальне переслідування таких осіб, прийняття загальнообов'язкових кримінально-процесуальних рішень за власним розсудом та захист прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у справі, з метою досягнення завдань кримінального провадження.

Вважаючи на особливий процесуальний статус адвоката та специфіку його діяльності у кримінальному провадженні, вважаємо можливим говорити про поширення дії принципу публічності і на його діяльність. Адвокат є професійним учасником кримінального провадження, тобто особою, яка має на меті ефективну реалізацію функції захисту та володіє теоретичними знаннями, практичними навичками та моральнісними настановами, що відповідають стандартам адвокатської діяльності [7, с. 6].

Статус професійного учасника кримінального провадження вимагає виконання певних обов'язків з метою досягнення завдань професійної діяльності. Межі процесуальної активності та ініціативності адвокати, а також перелік його професійних обов'язків визначаються КПК та Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Відповідно до ч. 4 ст. 46 нового КПК захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику. Це ж стосується і представника потерпілого, який користується процесуальними правами потерпілого, інтереси якого він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо потерпілим і не може бути доручена представнику (ч. 4 ст. 58).

Аналізуючи процесуальні права підозрюваного, підсудного, констатуємо у них наявність права збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази (п. 8 ч. 3 ст. 42), у потерпілого – подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду (п. 1 ч. 3 ст. 56) (хоча у ч. 3 ст. 93 йдеться не лише про подання потерпілим доказів, але і про їх збирання). Буквальне тлумачення цих положень дозволяє зробити висновок, що адвокату у кримінальному провадженні надано право збирати докази у справі, а не відомості, які можуть у подальшому бути використані як докази, тобто здійснювати адвокатське розслідування.

Наявність повноважень на здійснення адвокатського розслідування або їх відсутність відображає ту ступінь процесуальної активності адвокатів у кримінальному провадженні, яка їм надається у публічній за своєю суттю кримінально-процесуальній діяльності.

Інститут «адвокатського розслідування» «паралельного розслідування чи слідства», «пізнавально-розшукової діяльності адвоката», «розшукової діяльності захисника» традиційно використовуються вченими на позначення діяльності адвоката з проведення слідчих дій з метою самостійного збирання доказів у справі.

Не вдаючись в детальне обговорення цієї теми, відзначимо лише таке: 1) впровадження цього інституту у кримінальний процес України суперечить публічній природі кримінального процесу, є порушенням принципу публічності; 2) для того, щоб застосовувати кримінально-процесуальні норми, а в нашому випадку проводити слідчі дії, адвокат має бути наділений владно-розпорядчими повноваженнями. Крім того, проведення слідчих дій, а тим паче адвокатського розслідування пов'язане з застосуванням заходів процесуального примусу, що також вимагає наявності у суб'єкта владних повноважень.[1; 2, 17].

Саме тому видається правильним підхід законодавця, відповідно до якого сторона захисту, потерпілий здійснює збирання доказів шляхом: 1) витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; 2) ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів (ч. 3 ст. 93 КПК). Ініціювання стороною захисту, потерпілим проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань.

Безпосередньо за зверненням сторони захисту до слідчого судді проводиться 1) допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні (ст. 225 КПК); 2) допит, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування (ст. 232 КПК). Експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду (ч. 1 ст. 242 КПК). Сторона обвинувачення залучає експерта за наявності підстав для проведення експертизи, у тому числі за клопотанням сторони захисту чи потерпілого. Сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової. Експерт може бути залучений слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у випадках та в порядку, передбачених статтею 244 цього Кодексу (ст. 243 КПК).

У ч. 1 ст. 245 нового КПК передбачено обов'язок сторони захисту забезпечити відбирання зразків для проведення експертизи, якщо експертиза була призначена слідчим суддею за її клопотанням, або вона звернулася за проведенням експертизи до експерта. При цьому адвокат, який звернувся з відповідним клопотанням унаслідок реалізації принципу публічності не наділений правом застосовувати примус у разі відмови надати відповідні зразки, у нього відсутні будь-які владні повноваження направлені на витребування таких зразків.

Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у п. 7 ч. 1 ст. 20 передбачено право адвоката збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку, запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою (до речі Закон дозволяє збирати лише відомості про факти – тобто джерела доказів, а у новому КПК вже вказується на збирання доказів).

У ст. 24 цього ж Закону йде мова про використання адвокатського запиту з метою отримання інформації і копій документів. Він є обов'язковим для виконання всіма фізичними і юридичними особами, крім випадків, передбачених законом.

Разом з тим, витребування певних речей для проведення експертизи є неможливим внаслідок відсутності спеціального інструменту забезпечення виконання цього обов'язку. За змістом ч. 3 ст. 245 нового КПК примусово забезпечується лише відбирання біологічних зразків (слідчий суддя, суд дозволяє це слідчому або прокурору).

Не вирішеним у КПК, а також Законі України «Про судову експертизу» (у новій редакції), відповідній судовій практиці є питання про те, чи зобов'язаний слідчий надати адвокату зразки та інші об'єкти експертного дослідження для проведення експертизи, які містяться у матеріалах провадження, якщо експертиза призначена за клопотанням сторони захисту; а також, що робити сторонам кримінального провадження у випадку необхідності знищення чи пошкодження цих зразків унаслідок проведення експертного дослідження.

Вищевикладене свідчить, що законодавець закріпив модель публічного досудового розслідування з елементами змагальності, яка полягає у розширенні процесуальних прав адвоката, разом з тим, не враховані деякі аспекти дії принципу публічності на цій стадії, що унеможлиблює ефективне використання адвокатами наданих їм прав та належне виконання покладених на них обов'язків.

Список використаних джерел: 1. Говорун Д. М. Поняття принципу публічності та його нормативний зміст / Д. М. Говорун // Теорія і практика правознавства. – 2011. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/el_zbirnik/1/1_2011.pdf. 2. Говорун Д. М. Адвокатське розслідування та принцип публічності / Д. М. Говорун // Гуманізація у сфері кримінальної юстиції: сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали круглого столу (м. Одеса, 18 лют. 2011 р.). – О., 2011. – С. 16–18. 3. Макарян Д. В. Некоторые вопросы адвокатской деятельности / Д. В. Макарян // Адвокатская практика. – 2004. – № 4. – С. 4–10. 4. Обловацька Н. О. Поняття адвокатської діяльності в Україні та Росії / Н. О. Обловацька // Адвокат. – 2011. – № 11 (134). – С. 46–48. 5. Яновська О. Г. Теоретичні та організаційні засади функціонування і розвитку змагального кримінального судочинства : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10 / Яновська О. Г. – К., 2011. – 36 с.

Одержано 24.09.2012

В сообщении отражены некоторые особенности реализации принципа публичности в уголовно-процессуальной деятельности адвоката по новому Уголовному процессуальному кодексу Украины и Закону Украины «Об адвокатуре и адвокатской деятельности». Автором указывается на проблемные вопросы, связанные с реализацией прав и выполнением профессиональных обязанностей адвоката в уголовном производстве.

Ключевые слова: публичность, уголовное производство, профессиональный субъект, адвокатская деятельность.

In the report some features of realization of a principle of publicity in criminal procedure activity of the lawyer according to the new Criminal Procedural Code of Ukraine and the aw of Ukraine «On the Bar and Advocacy» are reflected. The author underlines the problem questions connected with realization of the rights and discharging of professional duties of a lawyer in criminal proceedings.

Keywords: publicity, criminal proceeding, a professional subject, advocacy.

Влада Олександрівна Гусєва,

старший викладач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії факультету з підготовки слідчих Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО МЕТОДИКИ ВИЯВЛЕННЯ ТА ДОКУМЕНТУВАННЯ ПРАВOPУШЕНЬ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ ТА ПРЕКУРСОРІВ

Статтю присвячено окремим питанням щодо виявлення та розкриття злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Ключові слова: наркотичні засоби, психотропні речовини, документування, слідча ситуація.

Проблема розповсюдження наркотиків в Україні набула глобального характеру і правоохоронці постійно стоять на захисті громадян від наркозлочинців – контролюють обіг наркотиків, припиняють незаконне їх виготовлення, придбання, зберігання, збут тощо, притягують в установленому законом порядку до відповідальності осіб, які скоїли ці злочини, а також проводять профілактичні заходи на цьому напрямку роботи.

Недостатня наукова розробленість цілого ряду питань методики розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, і їх велика практична значимість для ефективного і якісного розкриття і розслідування зазначених суспільно небезпечних діянь, свідчать про актуальність теми дослідження, що й обумовило її вибір. Теоретична і практична значимість дослідження відображається в науково-обґрунтованих теоретичних положеннях та методичних рекомендаціях, які вносять певний внесок у розвиток криміналістичної науки, зокрема, істотно уточнюють та доповнюють теоретичні положення криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, і її основних елементів.

З метою підвищення професійного рівня правоохоронців при виявленні та документуванні наркозлочинів, наряду з КПК та КК України, слід приділяти увагу таким нормативним актам, як закон України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів», закон України «Про лікарські засоби», закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними», наказ комітету з контролю за наркотиками при МОЗ України «Про затвердження таблиць невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу», постанова пленуму Верховного суду «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів» та ін.

Під час документування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом нарко-

тичних засобів або психотропних речовин, підлягають встановленню такі обставини:

1) чи мав місце факт незаконного обігу наркотичних засобів, у яких конкретно злочинних діях він виражається (придбання, виготовлення, зберігання, перевезення, пересилка, збут, розкрадання та ін.), якщо так, то як слід його кваліфікувати;

2) де, коли, яким способом і за яких обставин вчинено наркозлочин;

3) хто конкретно вчинив даний злочин, чи притягувалася раніше ця особа до кримінальної(адміністративної) відповідальності за аналогічні діяння, коли; наявність обставин, що обтяжують провину;

4) злочин вчинено однією особою чи групою осіб, який склад групи, які дії вчинив кожний із співучасників і яка роль кожного; хто організатор злочину;

5) яка кількість наркотичних засобів вилучена і до якого виду наркотиків вони відносяться;

6) яким способом виготовлені наркотичні засоби та яке устаткування при цьому використовувалося;

7) що було сировиною для приготування наркотичних засобів, звідки її постачали;

8) чи мало місце залучення неповнолітніх і дорослих осіб у немедичне споживання засобів, що містять наркотики;

9) які джерела придбання наркотичних засобів або психотропних речовин, шляхи та способи їх поширення; за якою ціною були придбані і продавалися ці засоби або речовини;

10) чи не супроводжувалися злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків, вчиненням інших злочинів, якщо так, то якими саме (хабарництво, вимагання, контрабанда тощо);

11) які обставини сприяли вчиненню даного виду злочину.

Як правило, типовою ситуацією є така, що виникає за наявності інформації про незаконний обіг наркотичних засобів і про особу, що вчинила злочин, коли вона затримана на місці «на гарячому» або незабаром після вчинення злочину і признається у вчиненому правопорушенні. У таких випадках головним напрямком діяльності працівника міліції є збір і процесуальне закріплення доказів причетності особи до вчиненого злочину – встановлення конкретних обставин події, їх дослідження, оцінка і використання з метою одержання нових даних. Крім того, необхідно виявити всі обставини злочину, а якщо він вчинений групою – встановити всіх співучасників і викрити їх.

У даній ситуації характерне проведення таких невідкладних дій:

1) затримання підозрюваного, його огляд;

2) огляд місця затримання з метою з'ясування обставин події, виявлення слідів злочину і речових доказів; огляд місцевості, де вирощувалась культура, що містить наркотичну речовину; огляд приміщень, де зберігалися наркотики, сировина для їх виготовлення;

3) огляд вилучених наркотиків, пристроїв для їх вживання, одягу підозрюваного та ін.; огляд упакування наркотичних засобів або психотропних речовин для виявлення на ньому слідів пальців рук;

- 4) виїмка та огляд предметів, що мають відношення до злочину;
- 5) медичне освідчування підозрюваного на предмет встановлення слідів ін'єкцій та інших зовнішніх ознак уживання ним наркотиків (розширені зіниці, сліди від уколів шприца тощо);
- 6) опитування підозрюваного зі з'ясуванням анкетних даних, способу життя, зв'язків та самого факту злочину;
- 7) по телефону або іншим шляхом варто запросити відділ внутрішніх справ за місцем проживання затриманого для встановлення його перебування в місцевому розшуку або на обліку як наркомана, повідомивши при цьому про сам факт затримання;
- 8) направлення вилученого у підозрюваного на експертні дослідження;
- 9) дактилокарти затриманих направити для перевірки за слідотокою нерозкритих злочинів;

10) вжити заходів для встановлення можливих свідків, місць споживання наркотиків, опитування свідків, у тому числі родичів, сусідів підозрюваного та ін.

У ситуації, коли підозрюваного затримано «на гарячому», але він заперечує причетність до злочину або в момент затримання намагається позбутися предметів, що його викривають в скоєнні злочину, крім зазначених вище дій, слід: 1) направити на експертне дослідження одяг і особисті речі підозрюваного для виявлення на них слідів наркотиків; 2) вилучити зразки ґрунту, культур, що містять наркотичні речовини; 3) вилучити у підозрюваного зразки крові, сечі та ін. для лабораторного дослідження; 4) зробити зіскоби з його рук і взуття; 5) опитати осіб, які брали участь у затриманні підозрюваного та ін.

Аналіз слідчої практики вказує на деякі недоліки на етапі документування злочинів пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, котрі в подальшому негативно відбиваються на якості, повноті, всебічності та об'єктивності досліджування обставин справи.

Мають місце факти, коли затримана на вулиці особа викидає предмети злочинної діяльності (ємкості з наркотиками та ін.). Щоб виключити такі випадки необхідно проводити таке затримання в присутності понятих. Але це можливо лише у випадках, коли затримання підозрюваного сплановано заздалегідь, коли одночасно з затриманням проводиться огляд місця події, медичний огляд затриманого та ін.

Якщо особа затримана згідно вимог КПК України та доставлена до райвідділу, при цьому у неї є валіза чи інший багаж, у якому можуть зберігатися наркотики, то перед оглядом вмісту валізи, слід з'ясувати у затриманого чи є валіза, що знаходиться при ньому, його особистою власністю, чим вона заповнена, чи може затриманий перерахувати предмети, котрі знаходяться в ній, назвати їхні прикмети, де придбав, куди перевозить. В разі заяви, що валіза, яка знаходиться при опитуваному, його власністю не є, слід встановити її володаря, у зв'язку з чим він переносив багаж, що йому не належить, чи знає його вміст, куди багаж повинен бути доставлений.

По справам вказаної категорії затримання підозрюваних проводиться, в більшості випадків, без попередньої підготовки, і тому залучити понятих не можливо. Це означає, що в таких випадках потрібні докази, які беззаперечно

встановлюють факт викидання предмета, який належить затриманому. Такими доказами, перш за все, є залишені на викинутому предметі сліди рук та інші сліди, які встановлюють цей факт (сліди нашарування, фарби, пошкоджень та ін.) Пошук та фіксація таких слідів мають значення при огляді у затриманого предметів, речовин та інших об'єктів. При необхідності вилучені у затриманого предмети та речовини можуть бути направлені для експертного дослідження з метою виявлення та фіксації слідів та властивостей, що мають по справі доказове значення.

При встановленні у затриманого ознак наркотичного сп'яніння йому необхідно провести медичне освідування, спрямоване на фіксацію наркотичного сп'яніння.

Слід відзначити нерідкі випадки того, що в протоколах затримання осіб, підозрюваних в наркозлочинах, мають місце спрощенні формулювання підстав для затримання («Затриманий за вживання наркотиків», «Знаходився у стані наркотичного сп'яніння» та ін.), але нічого не говориться про мотиви, якими керувався той, хто приймав рішення про затримання. Наявність підстав дає право на затримання, але не тягне за собою обов'язковість його виконання. Для реалізації цього права в протоколі затримання повинні бути вказані мотиви, якими керується приймаючий рішення про затримання. Без цього воно не може бути признано обґрунтованим, а отже, й законним.

Фактами та обставинами, зафіксованими у протоколі затримання, визначається правомірність затримання, ці факти та обставини мають важливе доказове значення.

Виділення зазначених вище специфічних ознак, притаманних злочинній діяльності у даній сфері, а також запропонована система дій правоохоронних органів по викриттю винних осіб, дозволяють виділити закономірності у взаємовпливі злочинної діяльності і діяльності по її розкриттю та розслідуванню, а на підставі цього змодельувати діяльність слідчого в типових слідчих ситуаціях на початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Одержано 26.09.2012

Статья посвящена отдельным вопросам по выявлению и раскрытию преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов и прекурсоров.

Ключевые слова: наркотические средства, психотропные вещества, документирование, следственная ситуация.

The article is devoted to a separate issue to detect and solve crimes related to illegal trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors.

Keywords: narcotic drugs, psychotropic substances, documenting, investigating the situation.

Ірина Василівна Гловюк,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу
Національного університету "Одеська юридична академія"

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ ЯК ЗАСАДА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Анотація: стаття присвячена дослідженню доступу до правосуддя як засади кримінального провадження. Сформульовано авторське визначення поняття доступу до правосуддя у кримінальному провадженні.

Ключові слова: суд, правосуддя, доступ до суду, доступ до правосуддя, справедливий судовий розгляд.

Аннотация: статья посвящена исследованию доступа к правосудию как принципа уголовного производства. Сформулировано авторское определение понятия доступа к правосудию в уголовном производстве.

Ключевые слова: суд, правосудие, доступ к суду, доступ к правосудию, справедливое судебное разбирательство.

Summary: article covers the study of access to justice as a principle of criminal procedure. The definition of access to justice in criminal proceedings has been formulated.

Key words: court, justice, access to court, access to justice, fair trial.

Ст. 21 нового КПК України закріпила у системі засад кримінального провадження доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень. Ці положення, хоч і об'єднані у одній статті, являють собою дві окремі засади, кожна із яких має самостійний зміст.

Закріплення доступу до правосуддя як засади кримінального провадження є новелою кримінального процесуального законодавства, хоча у доктрині різні аспекти доступу до правосуддя піддавалися активним дослідженням у наукових працях таких учених, як С.В. Баранов, С.Ф. Демченко, А.В. Лужанський, І.Є. Марочкін, О.Р. Михайленко, Л.С. Мірза, О.М. Овчаренко, О.Б. Прокопенко, О.І. Рабцевич, Н.Ю. Сакара, М.І. Смокович, О.В. Соловійов, Д.П. Чекулаєв, Н.М. Чепурнова, В.П. Шибіко, О.Г. Шило та ін.

Засада доступу до правосуддя впливає із ст. 55 Конституції України, яка передбачає, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Ч. 3 ст. 3 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" прямо указує, що "судова система забезпечує доступність правосуддя для кожної особи в порядку, встановленому Конституцією та законами України". Крім того, ст. 7 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" гарантує кожному захист його прав, свобод та законних інтересів незалежним і безстороннім судом, утвореним відповідно до закону, а ст. 8 цього Закону закріплює право на поважний суд.

У літературі формулюється поняття доступності правосуддя та поняття доступу до правосуддя. Так, під доступністю правосуддя розуміється не лише територіальна наближеність органів правосуддя до громадян, але й наявність прав і можливостей їх реалізації по зверненню до суду, ініціюванню

судового розгляду, а також наявність кореспондуючих обов'язків суб'єктів, які ведуть кримінальний процес [1, с.8]. Н.Ю. Сакара визначає доступність правосуддя як певний стандарт, який відбиває вимоги справедливого та ефективного судового захисту, що конкретизується у необмеженій судовій юрисдикції, належних судових процедурах, розумних строках і безперешкодному зверненню будь-якої особи до суду [2, с.63]. О.М. Овчаренко трактує доступність правосуддя як стан організації судової системи та юрисдикційної діяльності суду в демократичному суспільстві, який задовольняє потребу суспільства у вирішенні юридично значущих справ і відповідає закріпленому у міжнародно-правових актах вимогам [3]. На думку І.Є. Марочкіна, доступність правосуддя – це нормативно закріплена і реально забезпечена можливість безперешкодного звернення до суду за захистом своїх прав [4, с. 33].

Як указує О.Р. Михайленко, поняття "доступ до правосуддя" і "доступність правосуддя" доцільно відрізнити. Доступ необхідно пов'язувати з відповідним дозволом тих, від кого залежить надання можливості звернутися до правосуддя для захисту своїх прав, свобод і законних інтересів. Доступність правосуддя можна тлумачити як одну із його засад, іншими словами, – це можливість усіх бажаних вільно і без перешкод, на рівних умовах використати цей інститут для забезпечення своїх прав і законних інтересів [5, с. 40].

Як вважає В. Шибіко, "доступ до правосуддя у кримінальному процесі означає певний процесуальний режим (у вигляді визначених у кримінально-процесуальному законі певних вимог, заборон і дозволів) як систему відповідних процесуальних засобів, який дає можливість учасникам процесу знати про свої права на активну участь у справі, використовувати ці права для справедливого її вирішення" [6, С. 167].

Як указує Л. Мірза, поняття "доступ до правосуддя" включає в себе гарантовану державою можливість будь-якої зацікавленої особи у найбільш короткій строк звернутися до процедури судового захисту свої права та інтересів і відстоювати їх у встановленому законом порядку [7, с. 8].

Як уявляється, ці визначення доступу до правосуддя є надто широкими, оскільки фактично під правосуддям розуміється судовий розгляд, який ініційовано громадянином, або кримінальне судочинство в цілому. При такому розумінні доступності правосуддя та доступу до правосуддя фактично мається на увазі доступ до суду, причому не тільки при здійсненні ним правосуддя, тобто розгляду та вирішення по суті кримінальної справи та застосування у зв'язку з цим норм матеріального права, а й при здійсненні ним інших функцій. Для подолання подібної суперечності у літературі відзначається, що передбачену Конституцією свободу доступу до правосуддя у сфері кримінального процесу слід тлумачити розширено, як свободу доступу і до попереднього розслідування, яке є необхідною передумовою стадії судового розгляду [7, с.8; 8, с.63; 9, с.172].

Доступ до правосуддя у ст. 21 КПК пов'язується із гарантуванням права на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону. Таке формулювання закріплює одночасно два аспекти права на справедливий судовий роз-

гляд: інституціональний та процесуальний [10, с.131]. Інституціональний аспект проявляється у вимозі здійснення судового розгляду незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. Процесуальний аспект права на справедливий судовий розгляд полягає у комплексі процесуальних гарантій особи, яка обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, що надаються статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.: право кожного на публічний судовий розгляд; право на судовий розгляд у розумний строк; право на встановлення обґрунтованості кримінального обвинувачення; презумпція невинуватості; право бути негайно і детально поінформованим зрозумілою мовою про характер і причини висуного обвинувачення; мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту; захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або - за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника - одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя; допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення; право отримувати безоплатну допомогу перекладача, якщо особа, яка обвинувачується у вчиненні кримінального злочину, не розуміє і не розмовляє мовою, яка використовується у суді.

Слід відмітити, що прецедентна практика Європейського Суду з прав людини сформулювала поняття “право на суд”, яке складається з трьох основних елементів: 1) “суд”, який встановлений відповідно до закону і відповідає вимогам незалежності та неупередженості; 2) такий суд повинен мати достатньо широку компетенцію для вирішення всіх аспектів спору чи обвинувачення, до яких застосовується стаття 6; 3) особа повинна мати доступ до такого суду [11, с.190]. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. прямо не передбачає право на доступ до суду, у тому числі при встановленні обґрунтованості будь-якого кримінального обвинувачення. Однак у одному із своїх рішень Європейський Суд з прав людини зазначив: “Було б неприйнятним, на думку Суду, якби частина 1 статті 6 детально визначала процесуальні гарантії сторонам у судовому провадженні, не забезпечивши насамперед того, без чого користування такими гарантіями було б неможливим, а саме – доступ до суду. Характеристики справедливості, публічності та оперативності судового провадження були б марними, за відсутності судового провадження” [12]. Тобто право на доступ до суду виступає елементом права на справедливий суд і є тотожним праву на звернення до суду [13].

Необхідним елементом права на доступ до правосуддя є право кожного на участь у розгляді в суді будь-якої інстанції справи, що стосується його прав та обов'язків, у порядку, передбаченому КПК. Це право деталізується у нормах КПК щодо участі осіб у підготовчому судовому засіданні (ч. 2 ст. 314 КПК), судовому розгляді (ст.ст. 323-326 КПК), апеляційному (ч. 4 ст. 405) та касаційному провадженні (ч. 4 ст. 434 КПК), перегляді справи Верховним Судом України (ч. 5 ст. 453 КПК) та за нововиявленими обставинами (ч. 2 ст.

466 КПК), а також при вирішенні питань, пов'язаних із виконанням судових рішень (ч. 4 ст. 539 КПК). Крім того, важливим елементом цього принципу є забезпечення права на оскарження судового рішення.

Таким чином, *засаду доступу до правосуддя у кримінальному провадженні* можна визначити як правове положення, яке передбачає можливість зацікавленої особи брати участь у судовому кримінальному провадженні, користуючись при цьому процесуальними правами, які дозволяють самостійно або за допомогою захисника, законного представника, представника обстоювати свою правову позицію, права, свободи і законні інтереси засобами, передбаченими КПК або такими, що прямо йому не суперечать.

Література:

Дроздов О.М. Джерела кримінально-процесуального права України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 "Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза" / О.М. Дроздов – Харків, 2004. – 19 с.

Сакара Н. Належна судова процедура як елемент доступності правосуддя / Н. Сакара // Юридична Україна. – 2004. - №3. – С. 63-67.

Овчаренко О.М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 "Судоустрій; прокуратура та адвокатура" / О.М. Овчаренко – Харків, 2007. – 20 с.

Марочкін І.Є. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації / І.Є. Марочкін // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи. – К. – Харків: Юрінком Інтер, 2002. – С. 31-34.

Михайленко О. Про систему елементів доступності громадян до правосуддя / О. Михайленко // Вісник Академії прокуратури України. – 2007. - №3. – С. 39-43.

Шибіко В.П. Забезпечення права особи на доступ до правосуддя у системі принципів кримінального процесу України / В.П. Шибіко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Юридичні науки. – 2009. – Вип. 81. – С. 166- 169.

Мирза Л.С. Доступ к правосудию: уголовно-процессуальные аспекты: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: специальность 12.00.09 "уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность" / Л.С. Мирза. - М., 2004. - 24 с. // Режим доступа: <http://law.edu.ru/script/cntSource.asp?cntID=100085711>

Лазарева В.А. Судебная власть и ее реализация в уголовном процессе / Лазарева В.А. – Самара: Изд-во «Самарский ун-т», 1999. – 136 с.

Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) / Колектив авторів. За заг. ред. Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова. – Х.: Вид-во Кроссруд, 2008. – 364 с.

Ці аспекти виділено у: Сакара Н.Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах: монографія / Н.Ю. Сакара. – Х.: Право, 2010. – 256 с.

Шевчук С. Порівняльне прецедентне право з прав людини / Шевчук С. – К.: Реферат, 2002. – 344 с.

Рішення Європейського Суду з прав людини у справі "Golder v. the United Kingdom" (1975), п. 35.

Прокопенко О.Б. Право на справедливий суд: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 [Електронний ресурс] / О. Б. Прокопенко; Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". — Х., 2011. — 20 с. // Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2011/11POBNS5.zip>

Олена Олександрівна Гончарова,

здобувач кафедри кримінального процесу та криміналістики Харківського національного університету внутрішніх справ

НАПРЯМКИ, ФОРМИ ТА ЗАВДАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

Розглянуто напрямки, процесуальні та не процесуальні форми використання засобів масової інформації у розслідуванні злочинів.

Ключові слова: *засоби масової інформації, розслідування, взаємодія.*

Аналіз криміналістичної та процесуальної літератури, слідчої практики та результатів роботи засобів масової інформації (далі – ЗМІ) дозволяє дійти висновку, що ЗМІ виступають посередником між слідчими та населенням, суспільством в загалі. Можна виділити два напрямки такого зв'язку та відповідні ним цілі використання ЗМІ:

1. Інформація надходить від слідчих органів до ЗМІ, а через них до населення за схемою: «слідчі органи – ЗМІ – населення». Цілями є:

1) інформування населення щодо стану законності й правопорядку в суспільстві взагалі та окремому регіоні зокрема, пропаганда чинного законодавства;

2) висвітлення результатів досудового розслідування злочинів, що викликають підвищений суспільний інтерес, та їх судового розгляду; відшкодування збитків, що були заподіяні державі і громадянам внаслідок їх вчинення; заходів з припинення діяльності організованих злочинних груп;

3) спростування недостовірної інформації про результати діяльності слідчих органів та формування в суспільній свідомості позитивного образу співробітника правоохоронних органів, зокрема слідчого, його ролі і місця у розбудові правової держави;

4) взаємодія з населенням з метою розкриття та розслідування злочинів.

Для наведеної ситуації можна виділити загальні завдання використання ЗМІ слідчими органами, що пов'язані із попередженням злочинів:

– усунення, блокування або нейтралізація обставин, що сприяють скоєнню злочинів;

– попередження злочинних проявів на основі інформації, що орієнтує громадян на способи злочинів та осіб, які їх вчинили;

– переконання в неминучості покарання за скоєний злочин, створення обставин нетерпимості та загального осуду навколо порушників правопорядку та осіб, що їм потурають;

– інформування суспільства про вжиття заходів безпеки з метою захисту від ймовірних злочинних зазіхань;

– правове виховання громадян, прищеплюючи їм дух поваги до закону та дотримання правопорядку;

– зміцнення авторитету в суспільстві правоохоронних органів у цілому та

органів досудового слідства, зокрема.

Використання ЗМІ під час розслідування конкретних злочинів, на думку В.Ю. Наумкіна доцільності у таких випадках [1, с. 121]:

- населення дезінформовано з приводу ходу й результатів оперативно-розшукових і слідчих дій з розслідування «резонансних» злочинів;

- серед населення розповсюджуються неправдиві чутки й домисли стосовно криміногенних чинників, що ускладнюють діяльність співробітників правоохоронних органів щодо попередження злочинності;

- зацікавленими особами цілеспрямовано формується негативна суспільна думка з приводу ходу і результатів розслідування;

- оперативно-розшуковими і слідчими апаратами вичерпано всі можливості для своєчасного успішного розслідування злочину, виявлення підозрюваних, потерпілих, очевидців і свідків;

- у працівників оперативно-розшукових або слідчих підрозділів з'явилося побоювання, що населення неправильно зрозуміє і негативно відреагує на подальші слідчі дії, спрямовані на проведення обшуку чи затримання злочинців.

Органи досудового слідства на основі отриманої криміналістично значущої інформації можуть вирішувати специфічні завдання, пов'язані з розслідуванням конкретного злочину, по встановленню:

- особи (осіб), підозрюваної у вчиненні злочину та її місцезнаходження;

- свідків і потерпілих від злочину та іншої необхідної для розслідування злочину інформації;

- викраденого, знарядь злочину та інших речових доказів;

- власників речей, вилучених у ході проведення слідчих дій;

- особи невідомого трупу та осіб, які пропали безвісти;

- причин та умов, що сприяли вчиненню злочину.

2. Інформація поступає в слідчі органи від ЗМІ або від населення через ЗМІ за схемою: «населення – ЗМІ – слідчі органи». Цілями використання ЗМІ є:

- 1) надання інформації про виявлені журналістами правопорушення, зокрема й злочинного характеру;

- 2) критичні зауваження щодо діяльності слідчих (правоохоронних) органів.

Вважаємо, що в сучасних умовах одним із шляхів підвищення ефективності вирішення завдань щодо розкриття, розслідування й профілактики злочинів є налагодження тісної взаємодії між слідчими органами із засобами масової інформації.

Під час розслідування та попередження злочинів реалізація вказаних цілей здійснюється у двох формах: процесуальній та непроцесуальній.

До процесуальній форми відносяться:

- використання повідомлень ЗМІ як приводів для порушення кримінальної справи (п. 4 ч. 1 ст. 94 КПК України);

- допит журналіста як свідка для встановлення обставин злочину, які йому стали відомі при журналістському «розслідуванні» (ст. 167 КПК України).

Непроцесуальними формами являються: оголошення щодо отримання необхідної інформації у процесі розслідування окремих злочинів, публікації, інтерв'ю, участь у роботі «круглих столів», проведення прес-конференцій, бри-

фінгів, запрошення представників ЗМІ на наради, засідання колегій у правоохоронних органах, функціонування постійних рубрик у ЗМІ, підготовка коментарів до статей, теле-, радіоінтерв'ю, участь у передачах на правові теми, бесіди з журналістами, випуск спеціалізованих газет і передач, участь у прямому ефірі, «гарячих» лініях, надання прес-релізів і документів до редакцій засобів масової інформації та окремим журналістам, акредитація журналістів у правоохоронних органах та ін.

Ефективність взаємодії слідчого і ЗМІ може значно підвищитись, якщо слідчий підрозділ буде систематично готувати інформаційний звіт про свою діяльність для ЗМІ (один-два рази на рік або щоквартально). До звіту можуть бути додані довідкові матеріали про функції підрозділу, контактні телефони посадових осіб, до яких журналістам можна звертатися за необхідності.

Практика співпраці правоохоронних органів і засобів масової інформації свідчить про те, що добре зарекомендувала себе й така непроцесуальної форма їх взаємодії, як зустріч керівників правоохоронних органів з головними редакторами й видавцями ЗМІ. Такі зустрічі організовують принаймні один раз на рік, на День журналіста, але за твердженням самих видавців [2, с. 20] такі зустрічі можна було б організувати два-три рази на рік. Ці зустрічі необхідні не тільки для інформування преси, а й для підтримки конструктивних відносин між правоохоронцями і журналістами.

Досить широкого поширення набув і такий вид взаємодії, як запрошення представників засобів масової інформації на службові координаційні наради правоохоронних органів, засідання колегій і громадських наглядових рад, а також запрошення журналістів на відкриті судові засідання.

Корисною є участь співробітників правоохоронних органів в «прямому ефірі», «гарячих лініях». Основною метою таких виступів має бути оперативне роз'яснення законодавства, коментування сформованої криміногенної ситуації або конкретного правового випадку, відповіді на питання журналістів і населення. У таких заходах, через обмеженість часу та різноманітність поставлених питань, великого значення набуває висока компетентність слідчого (правоохоронця), його професіоналізм, вміння швидко й аргументовано сформулювати відповіді. Перевага такої форми спілкування з журналістами і населенням полягає в його інтерактивності, а також у тому, що інформація надходить до ефіру без редакційних правок, у повному обсязі [3, с. 49]. До того ж можна назвати ще кілька самостійних форм взаємодії представників правоохоронних (слідчих) органів і ЗМІ. Серед них сьогодні переважають такі:

Прес-конференція – найпоширеніша форма спілкування із представниками преси, під час проведення якої відбувається зустріч керівників правоохоронних органів та їх підрозділів із представниками ЗМІ з метою інформування з актуальних питань професійної діяльності, а також для відповіді на питання журналістів.

Брифінг – це коротка нарада із представниками ЗМІ, під час якої викладається позиція того або іншого правоохоронного органу з конкретних питань, фактів, подій. Брифінг припускає анонсування якої-небудь події, інформацію про її розвиток і завершення. Варіант повідомлення про подію прийнятний,

однак слідчий повинен бути готовим надати відповіді на питання, що цікавлять журналістів. При цьому особливо обережним варто бути за умови, коли на брифінгу присутні представники електронних ЗМІ, які працюють у режимі реального часу, і тому можливі виправлення або уточнення з наданої інформації вже не можна буде зробити. Західний досвід передбачає брифінги як систематичне спілкування із пресою, де обидві сторони можуть обговорити поточні проблеми, зробити звіт про результати роботи, підкреслити найважливіше [2, с. 19].

Прес-реліз – це письмовий матеріал, підготовлений слідчим або прес-службою для ЗМІ. Як правило, у ньому міститься коротке актуальне повідомлення про яку-небудь подію, що підлягає терміновому опублікуванню. Їх готують час від часу, коли необхідно проінформувати громадськість про щось важливе, підкреслити свою позицію з актуального питання. Ця форма взаємодії досить нова для правоохоронних органів. Прес-реліз може бути опублікований без будь-якого істотного редакційного виправлення. На його основі журналісти можуть підготувати більш ґрунтовний матеріал. Ця форма публікації припускає досить виразний заголовок і, підкреслюючи офіційний характер матеріалу, повинна відповідати посадовою особою.

Розповсюдженою формою співпраці слідчого і ЗМІ є публікація матеріалів слідства в друкованих засобах масової інформації. Переваги публікацій проявляються в тому, що на перше місце виходить зміст інформації, що, хоч і носить оперативний характер, але повинна бути більш зваженою, інформативно насиченою та аргументованою. Така інформація має тривалий характер впливу, її зручніше аргументувати, вона виявляється більш доступна для зацікавлених в ній осіб [3, с. 43].

Серед популярних видів взаємодії можна назвати теле - і радіопередачі за участю співробітників правоохоронних органів, які можуть виходити в ефір у передачах різної форми: репортаж, журналістське розслідування, інтерв'ю тощо.

Окремо необхідно виділити розміщення інформації в мережі Інтернет на сайті відомства, підрозділу, виступ в Інтернет-виданнях, інтерактивне спілкування з населенням на Інтернет-форумах. Це найбільш сучасний спосіб розповсюдження інформації, особливо серед молоді, представників інтелектуальних еліт, політиків і бізнесменів.

Останнім часом набула розвитку така непроцесуальна форма взаємодії, як акредитація журналістів при правоохоронних органах. До речі, слід зауважити, що така взаємодія передбачена ст. 2 Закону України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» [4], ст. 27 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [5], і ст. 34 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» [6].

Використання цієї форми взаємодії дозволяє певною мірою вплинути на відбір журналістів, врахувати їх готовність до співробітництва, одночасно уникнути співробітництва з «випадковими» особами, що прагнуть до сенсації, які не розуміють специфіки роботи правоохоронних органів. Одночасно у пра-

воохоронних органів з'являється можливість тісно співпрацювати із журналістами, систематично інформувати населення про результати роботи правоохоронних органів. Наприклад, акредитація журналістів при ГУ МВС України в АР Крим проводиться раз на рік, насамперед, з метою упорядкування відвідування журналістами офіційних заходів, що проводяться Головним управлінням. Для такої акредитації необхідно надіслати лист до редакції, надати відомості про журналіста, на якого зроблено заявку, а також його фотографії. Акредитованим журналістам видається відповідне посвідчення. Наприклад, у 2005 році при ГУ МВС України в АР Крим було акредитовано 80 журналістів.

Список використаних джерел: 1. Наумкин, В.Ю. Использование органами внутренних дел средств массовой информации в предупреждении преступлений, совершаемых на почве наркомании : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В.Ю. Наумкин. – М.: РГБ, 2003 – 151 с. 2. Вейсберг М. Як владі працювати з незалежною пресою / М. Вейсберг // Українська асоціація видавців періодичної преси. – Київ, 2003. – 64 с. 3. Смирнов А.Ф. Организация взаимодействия прокурора с редакциями средств массовой информации и журналистами : учеб. пособ. / А.Ф. Смирнов. – М.: Генеральная прокуратура РФ 2001. – 56 с. 4. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації : Закон України від 23 вересня 1997 року № 539/97 – ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 49. – Ст. 299. 5. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16 листопада 1992 року № 2782-XII : // Відомості Верховної Ради України. – 2004 – № 32. – Ст. 394. 6. Про телебачення й радіомовлення: Закон України від 21 грудня 1993 року № 3759-XII ; від 23 вересня 1997 року № 539/97 – ВР // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 18. – Ст. 197.

Рассмотрены направления, процессуальные и непроцессуальные формы использования средств массовой информации в расследовании преступлений.

Ключевые слова: *средства массовой информации, расследование, взаимодействие.*

Сергій Віталійович Данець,

головний експерт сектору автотехнічних досліджень науково-дослідного експертно-криміналістичного центру при Головному управлінні Міністерства внутрішніх справ України в Харківській області

ДОСЛІДЖЕННЯ ОБСТАВИН ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД ЗА ДОПОМОГОЮ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ЛАЗЕРНОГО СКАНУВАННЯ

Обговорюється можливість використання технологій лазерного сканування при дослідженні обставин дорожньо-транспортних пригод.

Ключові слова: дорожньо-транспортна пригода, огляд місця ДТП, лазерне сканування, схема ДТП.

При огляді місця ДТП доказове значення може мати низка інформації як, наприклад: відносне розташування потерпілих, відносне розташування ТЗ та їх фрагментів, сліди на дорожньому покритті від коліс ТЗ, подряпини на дорожньому покритті або дорожніх спорудах від ТЗ, сліди осипу скла та ґрунту, сліди від рідини з ТЗ. На даний момент відомі декілька способів фіксації такої слідової інформації на місці ДТП. Перший спосіб традиційний – фіксація і вимір проводяться вручну із застосуванням фотоапаратів та відеокамер, вимірювальних рулеток і курвіметрів. Схема місця ДТП оформляється від руки на аркуші паперу. Недоліки такого способу фіксації слідової інформації на місці ДТП – це тривалі часові затрати збирання необхідних даних, можливість помилки (людський чинник) при вимірі і фіксації даних у складних умовах дослідження, а також тривалий час оформлення схеми ДТП, якість якої є дуже низька.

Другий спосіб збору слідової інформації на місці ДТП побудовано на основі фотограмметричної зйомки. Фотоапаратом робляться два, або більше знімків місця ДТП з різних точок. Далі із застосування спеціальної програми дані знімки обробляються і дозволяють з певною точністю проводити потрібні виміри. За таким способом працюють комплекси «Фотоком», «Фомп-к», «РС-Рест», «Iwitness» та ін. Недоліки такого способу фіксації слідової інформації: обмеженість за умов видимості у вечірній та нічний час, в умовах дощу, снігу або туману, досить складний інтерфейс програми для обчислення вимірів, необхідно використовувати мірний об'єкт, при недотриманні умови розміщення мірного об'єкту на місці зйомки в рази збільшується погрішність виміру, тривалий час від моменту початку роботи до оформлення вихідного документу.

За кордоном у розвинутих країнах все більш широке застосування при проведенні слідчих заходів на місці ДТП знаходить лазерне сканування місцевості і об'єктів, підсумком якого є тривимірна модель. Лазерне сканування надає схоже з фотографічним зображення, але представлене в тривимірному вигляді з можливістю вільно міняти ракурс. За допомогою лазерного сканування одержують докладне зображення місця події. Ці дані можуть бути збережені на будь-якому цифровому носії і, що саме важливо змінити чи коректувати ці дані сканування вже не можливо. Завдяки цьому під час проведення слідчих заходів, автотехнічної і трасологічної експертиз, можна знову відтво-

рити картину пригоди, якою вона була на момент сканування.

Система лазерного сканування при вживанні в автотехнічній експертизі повинна задовольняти наступним вимогам:

- мати високу роздільну здатність, продуктивність і точність вимірювань;
- бути портативною з можливістю оперативного розгортання і установки;
- дозволяти працювати в умовах низьких температур, дощу, поганої видимості і освітленості;

- відображати всілякі видимі сліди на дорозі;
- виконувати вимірювання розмірів місцевості і об'єктів.

У даний час під час документування ДТП лазерні 3D-сканери тільки почали використовуватися в системі МВС України та країн СНД. Так на озброєнні експертних підрозділів МВС України знаходяться лазерні сканери FARO® aser Scanner Focus^{3D} виробництва США (рис. 1) [1].

Зазначений вище комплекс складається з самого 3D сканеру, валізи з шістьох сфер білого кольору, ноутбука з програмним забезпеченням Scene 5.0 та триноги для сканеру (рис. 2).

Основні технічні характеристики зазначеного комплексу FARO® aser Scanner Focus^{3D} (США):

діапазон сканування 0,6 м - 120 м в середині/зовні приміщень;

швидкість вимірювань: 122000/244000/488000/976000 крапок за секунду.

похибка вимірювання: ± 2 мм на 25 м

робоча зона по вертикалі: 305°;

робоча зона по горизонталі: 360°;

вертикальна та горизонтальна роздільна здатність: 0,009° (40960 3D-точок на 360 °);

максимальна вертикальна швидкість сканування (обертання дзеркала): 5800 об/хв або 97 Гц;

вбудована камера до 70 Мп в кольорі;
зберігання даних: SD, SDHC™, SDXC™;
32GB карта у комплекті;
керування сканером: сенсорний дисплей, або за допомогою ноутбука через bluetooth з'єднання;
час роботи від батареї: до 5 годин;
габарити: 240x200x100 мм;
вага 5 кг [2].

Рис. 1. Лазерний сканер FARO® aser Scanner Focus^{3D} (США)

Рис. 2. Комплекс FARO® aser Scanner Focus^{3D} (США)

Сканування місця ДТП проводиться з декількох позицій, більш ніж одна. Кількість точок сканування (позицій) на пряму залежить від розташування об'єктів один від одного, що необхідно зафіксувати при документуванні ДТП. Перед початком сканування сканер необхідно виставити за показами вбудованого нівеліру, таким чином, щоб він не відхилився відносно вимог зазначених датчиків. Поміж сканером та об'єктом, що необхідно задокументувати

повинні бути відсутні перешкоди (рис. 3)

Рис. 3. Лазерне сканування ділянки дороги експертом-автомехніком під час огляду місця ДТП

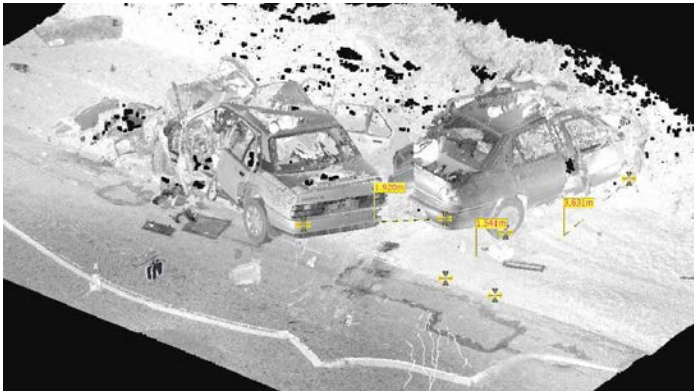
Перед початком сканування необхідно в полі зору, в межах сканування, встановити сфери білого кольору, таким чином, щоб дані сфери потрапляли в поле зору сканеру хоча б з двох позицій сканування. Зазначені сфери в подальшому служать орієнтирами, які дозволяють програмному забезпеченню з'єднати отримані скани з різних позицій в одне ціле, створюючи при цьому 3D картинку (рис. 4). Сканування можливо проводити як в кольорі, отримуючи при цьому кругову фотопанораму на 360°, так і без кольору.

Рис. 4. Отриманні зображення при лазерному скануванні місця ДТП

Залежно від якості сканування, процес сканування з однієї позиції може тривати від 2 до 30 хв. Середній час сканування ДТП займає біля 9–15 хв. Далі отриманні файли зі сканеру копіюються в ноутбук з програмним забезпеченням Scene 5.0., де за допомогою зазначеної програми всі отримані скани з'єднуються в одне ціле. Слід зазначити, що проводити сканування та обробку інформації після сканування може як той самий фахівець, так і різні незалежні один від одного фахівці у будь-якому місці та у будь-який час.

Технологія лазерного сканування дозволяє виконувати вимірювання відстаней безпосередньо по хмарі сканованих крапок, оскільки кожна крапка має свій набір координат X, Y, Z. Таким чином, можна, наприклад, одержати розміри деформації автомобіля, що брав участь в ДТП, або довжину і ширину слідів юза, подряпин на асфальті, відстань від орієнтиру і базової лінії до об'єктів ДТП. На сканованому зображенні програма задані відстані показує у вигляді пунктирної лінії та прапорцю, на якому нанесені розміри у метрах (рис. 5, 6).

Рис. 5. Кінцевий результат у вигляді 3D-зображення після з'єднання сканів за допомогою програмного забезпечення

Теоретично при використуванні сканера немає необхідності складати схему ДТП на місці події, вимірювати рулеткою вибрані відстані з подальшою вказівкою розмірів в масштабі, оскільки тепер всі вимірювання з більш високою точністю можна виконувати безпосередньо по хмарі сканованих крапок (рис. 6).

Програмне забезпечення, що входить в комплект сканера здатне не тільки візуалізувати тривимірні зображення сканованого місця, але також змінювати положення точки огляду місця ДТП довільним чином. Це дозволяє створити віртуальний тривимірний вид картини пригоди, включаючи різні види зверху, знизу, з боків, а також з середини автомобіля і потім детально проаналізувати ситуацію.

Окрім вказаного вище слід зазначити, що маючи результати сканування місця ДТП експерт, слідчий, або суддя, мають можливість не тільки "повернутися" на місце ДТП для встановлення розташування тих чи інших об'єктів на місці події вже після огляду, але вони мають можливість виявити слідову інформацію, що не була знайдена під час огляду. При цьому будь які сліди, об'єкти можуть бути вивчені більш детальноше (рис. 7).

Технологія лазерного сканування здатна скоротити час дослідження місця ДТП. Спеціаліст, що займається оглядом місця події, стикається з проблемами вже при описі і складанні протоколу і схеми місця події. Наприклад, йому доводиться надавати увагу не тільки крупним об'єктам події - автомобілю, але і всіляким слідам на дорозі та невеликим фрагментам. Навіть якщо фахівці по розслідуванню намагаються зосередитися на обставинах події, вони все одно можуть бути необ'єктивними і неточними. В протилежність фотографічним і графічним методам, при яких експерти роблять знімки і фіксують графічно об'єкти вибірково, узгоджуючись з власним баченням ситуації на місці події, метод лазерного сканування припускає повне покриття зйомкою всього місця події. Тому технологія лазерного сканування може з успіхом застосовуватись

при аналізі ДТП, особливо у разі масштабних і складних автокатастроф, з великою кількістю учасників, пошкодженнями дорожньої інфраструктури і транспортних засобів.

Рис. 6. Скановане зображення, що покладено у основу схеми ДТП з відповідним 3D-зображенням

Рис. 7. Сканований слід гальмування автомобіля після збільшення

Таким чином, лазерне сканування дозволяє у декілька разів збільшити інформативність зібраних даних на місці події, надає наочну і зручну візуалізацію в тривимірному вигляді, що дозволяє досягти високої ілюстративної якості, схожої з фото- і відеозображенням. З'являється можливість проводити більш точні вимірювання відстаней і об'єктів по координатах сканованих крапок. При цьому час огляду місця ДТП скорочується в рази від декількох годин до декількох десятків хвилин. Проводити сканування може лише одна людина, в той час як традиційно, вимірювання проводить мінімум дві людини, а за правильністю проведення таких вимірювань спостерігають ще двоє понять. Сканування можливе проводити у темний час доби, що не впливає на результати отримані під час такого сканування. Відпадає необхідність в складанні масштабних схем місця ДТП, оскільки отримана 3D картинка після сканування зберігає реальні розміри об'єктів. Тому у найближчому майбутньому, традиційні протоколи огляду місця і схеми ДТП можуть бути доповнені або навіть замінені інформативними тривимірними зображеннями, одержаними за допомогою лазерних сканерів. Для цього необхідно розробити експертну методику автоматизованого складання схеми ДТП на підставі результату лазерного сканування.

Список використаних джерел: 1. Перлін С. І. Системи лазерного сканування. Документування обставин дорожньо-транспортних пригод / С. І. Перлін, С. О. Шевцов. – НДЕКЦ при ГУМВС України в Харківській області, 2011. – 45 с. 2. Центр Сapr [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://center-sapr.com/ua/products/?Producer=13#Product=41>.

Одержано 01.10.2012

Обговариваются возможности использования технологий лазерного сканирования при исследовании обстоятельств дорожно-транспортных происшествий.

Ключевые слова: дорожно-транспортное происшествие, осмотр места ДТП, лазерное сканирование, схема ДТП.

The paper discusses a possibility of using modern technologies of laser scan-out for the analysis of traffic accidents.

Keywords: accident, examination of the accident place, laser scan-out, accident chart.

Анастасія Володимирівна Даниленко,

старший викладач кафедри кримінального процесу факультету
з підготовки слідчих Харківського національного університету внутрі-
шніх справ, кандидат юридичних наук**МОЖЛИВОСТІ ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД
ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ВІДПОВІДНО ДО
ПОЛОЖЕНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

Розглядається можливість обмеження конституційних прав та свобод людини відповідно до положень нового Кримінального процесуального кодексу України.

Ключові слова: права та свободи людини, обмеження прав та свобод, особиста недоторканність, запобіжний захід, заходи кримінально-процесуального примусу.

Права та свободи людини є одним з найважливіших соціальних та правових інститутів, адже саме він у повній мірі відображає досягнення суспільством певного рівня розвитку, стан захищеності особи в цілому, її життя та здоров'я, честі та гідності, безпеки та недоторканності. Дотримання прав та свобод особи є головною передумовою здійснення будь-якого виду діяльності, адже людина, за справедливим твердження давньогрецького філософа Протагора, є мірою всіх речей.

Дане положення знайшло своє втілення і в чинному законодавстві, насамперед у ст. 3 Конституції України, відповідно до якої права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Таким чином, захист прав та свобод людини визнається однією з найголовніших функцій держави, реалізація якої забезпечується через діяльність державних органів, у тому числі і правоохоронних в рамках здійснення ними кримінально-процесуальної діяльності, яка, в свою чергу, повинна не лише захищати інтереси людини, суспільства і держави від злочинних посягань, а й забезпечувати захист самих прав та свобод людини. Разом з тим цілком закономірним є те, що закон, встановлюючи тимчасове обмеження прав і свобод людини, тим самим гарантує їх захист [1, с. 219–220]. Адже успішне виконання завдань кримінального судочинства є можливим лише при умові застосування примусових заходів, якими, як правило, можуть обмежуватись певні групи прав та свобод людини. І в першу чергу ці обмеження стосуються особистісних та фізичних прав особи, наприклад, права на повагу до гідності (ст. 28 Конституції України), права на свободу та особисту недоторканність (ст. 29 Конституції України), права на недоторканність житла (ст. 30 Конституції України), права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31 Конституції України), права на невтручання в особисте та сімейне життя (ст. 32 Конституції України). Окрім цього, необхідно зазначити, що під час провадження по кримінальній справі можуть обмежуватись й інші групи конституційних прав та свобод людини, наприклад, політичне право бути обраним до органів державної влади (ст. 38 Конституції України), економічне право володіти, користуватись і розпоряджатись своєю власністю (ст. 41 Конституції України) тощо.

Аби забезпечити існування оптимального балансу між проголошеною Конституцією України недоторканністю прав і свобод людини та можливістю їх тимчасового обмеження під час провадження по кримінальній справі, в кримінальному процесі існує система процесуальних гарантій, складовою якої є процесуальні принципи.

Кримінальний процес ґрунтується на таких загальноправових принципах, як недоторканність особи; повага до честі та гідності особи, а також невтручання в її особисте та сімейне життя; недоторканність житла; таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Однак здійснення кримінально-процесуальної діяльності в багатьох випадках вимагає втручання у особисту сферу, обмеження свободи пересування особи, отримання інформації особистого характеру тощо. І це сприймається як нормальне явище для діяльності правоохоронних органів. Саме тому, загальноправові процесуальні принципи, що діють в сфері кримінального судочинства, як керівні засади покликані визначати та затверджувати здійснення провадження по кримінальній справі у такий спосіб, при якому одночасно забезпечується ефективне функціонування системи кримінального процесу та захист конституційних прав і свобод людини. При цьому останнє досягається за допомогою виключення можливості незаконного звуження їх обсягу, а саме шляхом установаження у законі підстав, порядку та меж обмеження конституційних прав і свобод особи.

Так, обмеження права особи на свободу та особисту недоторканність можливе шляхом застосування заходів процесуального примусу. При цьому законність та обґрунтованість обмеження даного конституційного права особи досягається завдяки суворому дотриманню порядку застосування подібного роду заходів. На даних засадах також стоять і положення міжнародно-правових актів з прав людини. Так, відповідно до ст. 5 Європейської конвенції про захист прав та основних свобод людини «жодна людина не може бути позбавлена волі інакше як у таких випадках та в порядку, встановленому законом: **а)** законне ув'язнення особи, засудженої компетентним судом; **б)** законне затримання чи арешт особи за невиконання винесеного у відповідності із законом рішення суду чи з метою забезпечення виконання будь-якого зобов'язання, передбаченого законом; **с)** законне затримання чи арешт особи, здійснені з метою забезпечення її присутності перед компетентним органом на підставі обґрунтованої підозри у вчиненні злочину або у випадку, коли є достатні підстави вважати, що необхідно запобігти вчинення нею злочину чи перешкодити їй зникнути після його вчинення; **д)** затримання неповнолітньої особи на підставі законної постанови для виховного нагляду чи її законний арешт, здійснений з метою забезпечення її присутності перед компетентним органом; **е)** законне затримання особи з метою запобігання розповсюдження інфекційних захворювань, а також законне затримання психічно хворих осіб, алкоголіків, наркоманів чи бродяг; **ф)** законне затримання чи арешт особи, здійсненні з метою запобігання її незаконного в'їзду до країни чи особи, стосовно якої вживаються заходи з метою депортації або екстрадиції» [2].

Саме тому «процесуальний порядок (або механізм), з одного боку, сприяє

результативності й ефективності застосування заходів процесуального примусу, а з іншого – максимально забезпечує дотримання прав, свобод та інтересів осіб, до яких вони застосовуються, захищаючи їх від надмірного, неприпустимого примусу» [3, с. 58]. Зокрема, кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу: 1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення; 2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні (ч. 2 ст. 207 КПК України). Затримання особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі, може провадитись уповноваженою службовою без постанови слідчого судді, суду лише у таких підставах: 1) якщо цю особу застали при вчиненні злочину або замаху на його вчинення; 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі і потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на, що саме ця особа вчинила злочин (ч. 1 ст. 208 КПК України). До того, ж затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, має певні часові межі, а саме, не може тривати більше 72 годин, що є ще однією гарантією дотримання цього конституційного права людини.

Також особливого порядку вимагає застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, яке може бути застосоване лише до підозрюваного чи обвинуваченого при наявності встановлених у законі умов і лише за рішенням слідчого судді, суду. По-перше, даний запобіжний захід можна застосовувати: 1) до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, - виключно у разі, якщо прокурором буде доведено, що підозрюваний, обвинувачений не виконав обов'язки, покладені на нього при застосуванні іншого, раніше обраного запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує; 2) до раніше судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до трьох років, виключно у разі, якщо прокурором буде доведено, що, перебуваючи на волі, ця особа переховувалася від органу досудового розслідування чи суду, перешкоджала кримінальному провадженню або їй повідомлено про підозру у вчиненні іншого злочину; 3) до раніше не судимої особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до п'яти років, - виключно у разі, якщо прокурором буде доведено, що перебуваючи на волі, ця особа переховувалася від органу досудового розслідування чи суду, перешкоджала кримінальному провадженню або їй повідомлено про підозру у вчиненні іншого злочину; 4) до раніше не судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років; 5) до раніше судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад три роки;

б) до особи, яку розшукують компетентні органи іноземної держави за кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким може бути вирішено питання про видачу особи (екстрадицію) такій державі для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку (ч. 2 ст. 183 КПК України). По-друге, метою застосування даного запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам: 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; 5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується (ч. 2 ст. 177 КПК України) і, по-третє, підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити зазначені вище дії (ч. 3 ст. 177 КПК України). Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених КПК України. Окрім того при обранні запобіжного заходу слідчий суддя, суд зобов'язані оцінити у сукупності і такі обставини як: 1) вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; 2) тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується; 3) вік та стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого; 4) міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, у тому числі наявність в нього родини й утриманців; 5) наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання; 6) репутацію підозрюваного, обвинуваченого; 7) майновий стан підозрюваного, обвинуваченого; 8) наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого; 9) дотримання підозрюваним, обвинуваченим умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше; 10) наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення; 11) розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється, обвинувачується особа, або розмір доходу, в отриманні якого внаслідок вчинення кримінального правопорушення підозрюється, обвинувачується особа, а також вагомість наявних доказів, якими обґрунтовуються відповідні обставини (ст. 178 КПК України). Тримання під вартою є обмеженням природного права людини на свободу та особисту недоторканність, а тому для захисту цього права закон встановлює певні часові межі, у яких даний запобіжний захід може застосовуватись. Так, відповідно до ст. 197 КПК України на стадії досудового розслідування застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою можливе максимально строком до 12 місяців.

Разом з тим, у новому КПК України проблемним залишається питання про порушення конституційного права особи на свободу та особисту недоторканність, що може бути викликане тривалим судовим розглядом кримінальних справ стосовно осіб, які перебувають під вартою, адже строк тримання під вартою таких осіб законом не визначено. Так, відповідно до ч. 3 ст. 331 КПК України суд зобов'язаний до спливу двомісячного строку з дня надходження до суду обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру розглянути питання про подовження строку тримання обвинуваченого під вартою. За наслідками розгляду цього питання суд може прийняти рішення про подовження строку тримання під вартою на строк, що не може перевищувати двох місяців. До спливу продовженого строку суд також зобов'язаний повторно розглянути питання про продовження строку тримання під вартою обвинуваченого, якщо судові провадження не було завершено до його спливу. Але кінцевий строк на який може бути подовжено строк тримання під вартою обвинуваченого законом не визначено.

Однак не лише затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, та обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою обмежують конституційне право особи на свободу та особисту недоторканність. Необхідно також указати на ще один примусовий захід – привід, який може бути застосований до свідка, підозрюваного та обвинуваченого (ст. 140 КПК України) у разі неявки їх до органу досудового розслідування чи суду з неповажних причин. Фактичною підставою для застосування приводу є саме неявка особи з неповажних причин за викликом до органів досудового розслідування чи суду, юридичною ж підставою його здійснення слугує ухвала слідчого судді чи суду. Даний захід процесуального примусу також тимчасово обмежує свободу людини та її особисту недоторканність, але лише на час доставки до органів досудового розслідування чи суду. Крім того відповідно до ч. 4 ст. 143 КПК України у випадку невиконання особою, що підлягає приводу, законних вимог щодо виконання ухвали про здійснення приводу, до неї можуть бути застосовані заходи фізичного впливу, які дозволяють здійснити її супроводження до місця виклику. До того ж привід є важливим засобом впливу правоохоронних органів на неналежну поведінку учасників кримінального судочинства і дуже часто – єдиним способом забезпечення їх явки для проведення слідчих, судових та інших процесуальних дій. Так, згідно з даними судової статистики неявка до судових засідань учасників процесу є основною причиною, що призводить до тривалого перебування справ на розгляді судів. Зокрема станом на 1 січня 2011 р. через неявку підсудних, свідків, захисників та інших учасників процесу було відкладено розгляд 15,2 тис. справ, що на 13,8 % більше, ніж на 1 січня 2010 р., із них – 7,3 тис., або 29,5 %, – через неявку свідків чи потерпілих; 4,9 тис. справ, або 20 %, – підсудного. Суди приймали рішення про привід свідка чи потерпілого під час розгляду 39,7 тис. справ [4].

Нажаль, розглянути усі можливі випадки обмеження конституційних прав та свобод людини в рамках даної роботи неможливо, але й з викладеного можна зробити висновок, що кримінальне судочинства як специфічний вид дія-

льності потребує певного обмеження відповідних прав та свобод людини, але будь-які обмеження повинні відбуватись лише у випадках, на підставах та в строки визначені законом.

Список використаної літератури: 1. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина I : підручник / О. М. Бандурка. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту. внутр. справ, 2002. – 336 с. 2. Європейська конвенція про захист прав та основних свобод людини : прийн. 4 листоп. 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.ru/documents/doc/2440800/2440800-002.htm>. 3. Назаров В. В. Конституційні права людини та їх обмеження у кримінальному процесі України : монографія / В. В. Назаров. – Х. : Золота миля, 2009. – 400 с. 4. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2010 р. (за даними судової статистики) [Електронний ресурс] / [опрац. Г. І. Рудник та О. О. Апанасенко]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/4034B350D7EB0B50C22578AF00236E6D?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=4034B350D7EB0B50C22578AF00236E6D&Count=500&>.

Одержано 30.09.2012

Рассматривается возможность ограничения прав и свобод человека в соответствии с положениями нового Уголовного процессуального кодекса Украины.

Ключевые слова: права и свободы человека, ограничение прав и свобод, личная неприкосновенность, мера пресечения, меры уголовно-процессуального принуждения.

In this article the author researched the possibilities of restriction of human's rights and liberties according to the new Criminal Procedure Code.

Keywords: human's rights and liberties, restriction of the rights and liberties, personal immunity, preventive punishment, measures of criminal procedure compulsion.

Анатолій Анатолійович Дворник,
прокурор Ленінського району м. Луганська

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ, СУДОВОГО ТА ВІДОМЧОГО КОНТРОЛЮ ЗА ЗАКОННІСТЮ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У ПРОЦЕСІ БАНКРУТСТВА

Стаття присвячена дослідженню організаційних та процесуальних аспектів співвідношення прокурорського нагляду, судового та відомчого контролю за законністю розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються в процесі банкрутства, у відповідності до нового КПК України.

Ключові слова: прокурорський нагляд, судовий контроль, відомчий контроль, банкрутство.

Основними інструментами забезпечення законності розслідування кримінальних правопорушень, в тому числі тих, що вчиняються в процесі банкрутства, новий КПК України, як і попередній кримінально-процесуальний закон, визначає прокурорський нагляд, судовий та відомчий контроль (останній зазнав термінологічних змін). Враховуючи, що КПК України від 13.04.2012 р. змінив правовий статус прокурора та керівника органу досудового розслідування, запровадив інститут слідчого судді, потребують переосмислення види діяльності, що здійснюються ними в процесі досудового розслідування, з метою визначення їх належного співвідношення та забезпечення чіткого функціонування механізму дотримання законності у цій сфері.

За новим КПК України прокурор «здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням», будучи наділений при цьому досить широким спектром повноважень (ст. 36). Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» від 13 квітня 2012 р. № 4652-VI внесено зміни до Закону України «Про прокуратуру», де передбачено, що нагляд має своїм завданням сприяти: 1) розкриттю кримінальних правопорушень, захисту особи, її прав, свобод, власності, прав підприємств, установ, організацій від злочинних та кримінально протиправних посягань; 2) виконанню вимог закону про невідворотність відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення; 3) запобіганню незаконному притягненню особи до кримінальної відповідальності; 4) охороні прав і законних інтересів осіб при здійсненні кримінального провадження; 5) здійсненню заходів щодо запобігання кримінальним правопорушенням, усунення причин та умов, що сприяють їх вчиненню. У ст. 30 нової редакції Закону України «Про прокуратуру» визначено, що прокурор вживає заходів до того, щоб органи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування (дзнання та досудове слідство): 1) додержували передбачений законом порядок початку та проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування діянь, що

містять ознаки кримінального правопорушення, закриття кримінального провадження, а також додержували строки здійснення досудового розслідування та тримання осіб під вартою; 2) не допускали порушення законності під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування; 3) виявляли причини вчинення кримінальних правопорушень і умови, що сприяють цьому, вживали заходів до їх усунення.

Керівник органу досудового розслідування згідно нового КПК України «організовує досудове розслідування» (ст. 39). На відміну від ст. 114-1 КПК України 1960 року, де передбачалося, що «начальник слідчого відділу здійснює контроль за своєчасністю дій слідчих по розкриттю злочинів і запобіганню їм», новий кримінально-процесуальний закон не оперує стосовно цього суб'єкта терміном «контроль». При цьому, за своїм змістом значна частина процесуальних повноважень із попереднього перейшла до нового кодексу, зберігши по суті контрольну спрямованість, що в умовах адміністративної (відомчої) підпорядкованості і службової залежності між слідчим та керівником органу досудового розслідування дає підстави для висновку про фактичне збереження за останнім частини контрольних функцій стосовно процесуальних дій своїх підлеглих, з урахуванням встановлених законом обмежень.

З позицій науки теорії управління, за своєю структурою обидва поняття «керівництво» (зокрема, процесуальне) і «організація» (будь-якої роботи, в тому числі досудового розслідування) як невід'ємну складову включають контроль і перевірку виконання, що закономірно відрізняється залежно від мети, засобів його реалізації, роблячи можливим й окремі термінологічні відмінності.

Цікаво, що Концепцією реформування кримінальної юстиції України, затвердженою Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008 термін «процесуальне керівництво» частково визначено через поняття «організація», зокрема, згідно даного документу, процесуальне керівництво прокурора – це організація процесу досудового розслідування, визначення напрямів розслідування, координація процесуальних дій, сприяння створенню умов для нормального функціонування слідчих, забезпечення дотримання у процесі розслідування вимог законів України.

Судовий контроль згідно нового КПК України отримав чи не найбільше розширення та додаткові правові можливості серед інших інструментів забезпечення законності розслідування кримінальних правопорушень, що обумовило запровадження й окремого нового інституту слідчих суддів. Відтепер навіть найбільш м'який запобіжний захід (особисте зобов'язання) слідчий не може обрати самостійно. Остаточне рішення за погодженням із прокурором клопотанням слідчого про застосування запобіжного заходу приймає слідчий суддя.

В узагальненому вигляді нормативно-правові завдання, поставлені перед судовим контролем, містяться у п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України, де повноваження слідчого судді розглядаються через здійснення «судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні». Аналогічні положення закріплені у ч. 5 ст. 21 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яка була доповнена відповідною нормою на підставі Закону

України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» від 13 квітня 2012 р. № 4652-VI.

Безумовно, слідчий суддя реалізує свої повноваження через призму завдань кримінального провадження, якими відповідно до ст. 2 КПК України є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Враховуючи прагнення законодавця розширити засади змагальності в процесі досудового розслідування, при здійсненні судового контролю слідчий суддя має брати до уваги приписи, що зафіксовано у ст. 22 «Змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості» кримінально-процесуального закону, зокрема, «суд, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків».

При розслідуванні кримінальних правопорушень, що вчиняються в процесі банкрутства, слідчим суддею виносяться ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів, обшук, накладення арешту на майно, проведення експертизи (за клопотанням сторони захисту) тощо. Роль прокурорського нагляду та відомчої організаційно-контрольної діяльності керівника органу досудового розслідування при цьому полягає у попередній перевірці та сприянні у забезпеченні законності, обґрунтованості і своєчасності клопотання слідчого про застосування того чи іншого заходу забезпечення кримінального провадження чи слідчої (розшукової) дії.

Аналізуючи співвідношення прокурорського нагляду та відомчого контролю за законністю розслідування кримінальних правопорушень, слід зазначити, що досить значна частина повноважень прокурора та керівника органу досудового розслідування збігаються. Водночас, правові можливості прокурора істотно ширші, ніж у керівника слідчого підрозділу, письмові вказівки якого слідчому не можуть суперечити вказівкам прокурора та за потреби можуть бути змінені останнім. Поряд зі слідчими, керівник органу досудового розслідування виступає об'єктом нагляду у формі процесуального керівництва, здійснюваного прокурором.

І прокурор, і керівник органу досудового розслідування поєднують не тільки функції охоронців законності в межах своїх повноважень, але й можуть бути активними учасниками досудового розслідування конкретного кримінального правопорушення, маючи схожі завдання та будучи як керівні працівники в межах своєї компетенції відповідальні за долю кримінального провадження. На відміну від них, слідчий суддя, реалізуючи одне завдання – забезпечення дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному прова-

дженні – може зі сторони, більш об'єктивно та неупереджено сприяти захисту прав, свобод та інтересів осіб.

Якщо прокурорський нагляд та відомчий контроль досить щільно і постійно супроводжують розслідування кримінального правопорушення протягом усього досудового розслідування, то судовий контроль виникає епізодично, як правило на підставі клопотань (у визначених законом випадках) чи скарг (їх обмежений перелік закріплений у ст. 303 КПК України), надаючи остаточну оцінку правомірності дій (бездіяльності) чи рішень, які перевірялися іншими суб'єктами, що мають наглядові чи контрольні повноваження.

З урахуванням конституційних вимог, відносини суду і прокурора мають будуватися з позицій принципів незалежності і виключності повноважень суду, діяльність якого має ґрунтуватися на суворому дотриманні вимог закону. При цьому, наявна тенденція розширення судового контролю не повинна призвести до вторгнення суду до сфери діяльності прокурора та перетворити досудове розслідування на поле «гри м'язів» та з'ясування першості, дво- чи тривладдя та інших деструктивних явищ, що нерідко виникає після наділення одного з суб'єктів державного механізму додатковими повноваженнями.

Одержано 24.09.2012

Статья посвящена исследованию организационных и процессуальных аспектов соотношения прокурорского надзора, судебного и ведомственного контроля за законностью расследования уголовных правонарушений, совершаемых в процессе банкротства, в соответствии с новым УПК Украины.

Ключевые слова: прокурорский надзор, судебный контроль, ведомственный контроль, банкротство.

The article is devoted to the research of organizational and procedural aspects of the ratio of public Prosecutor's supervision, judicial and institutional control over the legality of investigation of criminal offences committed in the process of bankruptcy, according to the new criminal-procedural code of Ukraine.

Keywords: Prosecutor's supervision, judicial control, departmental control, bankruptcy.

ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ СЛІДЧОГО З ПРОКУРОРОМ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Розглянуті конституційні функції прокуратури; процесуальний стан прокурора і його правовідносини зі слідчим під час досудового розслідування кримінальних правопорушень на сучасному етапі, у ретроспективі та за новим Кримінальним процесуальним кодексом; сформульовані пропозиції щодо їх удосконалення.

Ключові слова: прокурор, слідчий, досудове розслідування, прокурорський нагляд, керівництво досудовим розслідуванням, процесуальна самостійність слідчого.

Прийнята у 1996 році Конституція заклала міцні підвалини побудови в Україні правової демократичної держави. Значну роль у досягненні зазначеної мети відіграє усунення з переліку функцій прокуратури загального нагляду та досудового розслідування кримінальних справ.

Наразі ст. 121 Основного закону визначає наступний виключний перелік функцій прокуратури України, яка становить єдину систему: підтримання державного обвинувачення в суді; представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках визначених законом; нагляд за дотриманням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; нагляд за додержанням законів при виконанні рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [1].

У науковій літературі питанням правових відносин прокурора зі слідчим присвячено чимало праць вчених (С. А. Альперт, О. А. Баулін, Ю. М. Грошевий, В. Г. Даєв, В. П. Даневський, М. В. Жогін, О. М. Ларін, В. Т. Маляренко, О. М. Погорецький, Р. Д. Рахунів, Б. В. Романюк, В. М. Савицький, З. Д. Смітиєнко, В. А. Стремівський, М. С. Строгович, В. М. Тертишник, Г. І. Чангулі, Ф. М. Фаткуллін, В. В. Шимановський та ін.). Однак, незважаючи на це, не склалося єдиного розуміння ролі прокурора під час досудового розслідування і визначення меж прокурорського втручання у процесуальну діяльність слідчого, що і є метою цього дослідження.

Отже, Конституція України визначила подальший напрям реформування кримінального судочинства. Разом з тим згідно з п. 9 розділу XV (Перехідні положення) Конституції, прокуратура продовжує виконувати функції нагляду за додержанням законів та функцію попереднього (досудового) слідства – до сформованої системи органів досудового слідства і введення в дію законів, що регулюють її функціонування [1].

Дотепер відповідних законів не прийнято. Ухвалення ж Верховною Радою нового Кримінального процесуального кодексу України, на прийняття якого багато хто з науковців та практиків покладав надію вирішення зазначеної проблеми, її не розв'язав. Адже згідно з ч. 1 розділу XI (Перехідні положення)

нового КПК слідчі органів прокуратури продовжують здійснювати повноваження щодо досудового розслідування значної категорії злочинів [2]. Це повноваження зберігається за ними згідно з ч. 1 розділу X (Прикінцеві положення) до початку діяльності Державного бюро розслідувань України, але не пізніше п'яти років з дня набрання чинності новим КПК [2].

Тобто за прокуратурою тимчасово зберігаються функції досудового розслідування та загального нагляду. Після прийняття і введення в дію окремих законів щодо регулювання окремих законів позасудових функцій контролю та нагляду за виконанням законів будуть створенні відповідні органи [3, с. 7].

Під кримінально-процесуальними функціями традиційно розуміються основні напрями діяльності суб'єктів кримінального судочинства, що обумовлені їхньою роллю та призначенням у процесі.

Враховуючи, що кримінальний процес у найбільш загальному вигляді – це рух кримінальної справи, доходимо висновку про те, що прокурор, виконуючи декілька функцій у кримінальному судочинстві, по суті повинен «рухатися» у різні напрямки. Питання про те, чи можливо це, або чи сприяє це ефективності процесу, та чи не призводить це до узурпації «процесуальної влади» є на нашу думку риторичним.

Інтерпретуючи процесуальні норми, які визначають процесуальний статус прокурора О. П. Кучинська, О. А. Кучинська вважають його наділеним «широкими повноваженнями на стадіях порушення кримінальної справи і досудового слідства. Він наглядає за законністю і підставами порушення кримінальних справ, має право порушити кримінальну справу, *здійснює загальне керівництво слідством, направляючи його хід*. Він вправі скасовувати і змінювати постанови винесені слідчим під час досудового слідства, продовжуючи його строки, передавати справу від одного слідчого до іншого. Прокурор має право прийняти до свого провадження розслідування будь-якого злочину» [4, с. 41].

Підавались критиці з боку процесуалістів і регламентація повноважень прокурорів у судовому процесі. Так на думку, М. Л. Шикшиної при співставленні визначених Конституцією повноважень прокурора з тими, що передбачені ст. 25 КПК України, видно, що ця норма передбачає їх більш ширшими.

Так, окрім визначених Конституцією України функцій, ця норма зобов'язує прокурора в усіх стадіях кримінального судочинства своєчасно вживати передбачених законом заходів до усунення порушення закону, від кого б ці порушення не виходили. Тобто слід розуміти, що вказана стаття наділяє прокурора повноваженнями здійснювати нагляд за дотримання законності і на стадіях, що пов'язані з розглядом кримінальних справ в суді першої інстанції, а також в стадіях апеляційного, касаційного та виключного провадження (наразі провадження за нововиявленими обставинами) [4, с. 80].

Надмірність та неврегульованість повноважень прокуратури, яка головню відповідає за забезпечення законності, а не за проведення розслідування, на що неодноразово зверталась увага нашої держави з боку міжнародного співтовариства, є одним із чинників, що стимулювали прийняття нового кримінально-процесуального кодексу України.

Кримінальний процес є чи не найбільш консервативною галуззю права.

Цим, а також низкою суб'єктивних факторів можна пояснити «некаптивність» вітчизняного парламенту ухвалювати настільки необхідні законодавчі акти, які б визначали місце і роль прокуратури у дійсно демократичній і правовій державі, і скасовувати інші, навіть кричущо застарілі повноваження прокурора з тексту закону. Зокрема п. 12 ч. 1 ст. 227 КПК України, яка присвячена повноваженням прокурора зі здійснення нагляду за виконанням законів органами дізнання і досудового слідства ще з тих часів, коли захисник за загальним правилом вступав у справу після закінчення розслідування, залишає за прокурором можливість вирішення питання про його допущення до участі у справі раніше.

Чинне законодавство, що регулює діяльність прокуратури містить на наш погляд надто широке коло дискреційних повноважень, що створює передумови для зловживання ними. Так, зокрема, КПК не містить вичерпного переліку підстав для прийняття прокурорами рішень про повернення кримінальних справ для додаткового розслідування.

Наведені недоліки були відомі кримінально-процесуальній науці ще за радянських часів. Прокурор, зазначав М. С. Строгович, не тільки наглядає за дізнанням та слідством, але і володіє вирішальною владою в усіх питаннях розслідування справи [6, с. 216].

Аналізуючи закон «Про прокуратуру», а також ст. 227–231 КПК України В. М. Тертишник резюмує «прокурорський нагляд давно перетворився на механізм керівництва слідчим», і як вихід із ситуації пропонує щоб за прокурором було «закріплено не стільки право давати обов'язкові вказівки, скільки право скасовувати незаконні рішення слідчого, відновлювати справедливість і законність, подаючи свої пропозиції і рекомендації» [7, с. 57].

Зацікавлене обговорення в експертному середовищі нового Кримінально-процесуального кодексу, а також проекту закону «Про прокуратуру» свідчать про перманентний пошук шляхів вирішення проблеми визначення місця і ролі прокуратури в системі державних органів України. До цього часу це концептуальне питання залишається до кінця невирішеним. Реформування організації діяльності прокуратури є невід'ємною складовою частиною судово-правової реформи, покликаної утвердити Україну як правову демократичну державу, в якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються найвищою соціальною цінністю. Реформування діяльності прокуратури тісно пов'язано з визначенням її юридичних відносин з іншими суб'єктами, особливо з органами, які проводять досудове розслідування. Тому розробка концепції діяльності прокуратури може і повинна бути здійснена лише в загальному контексті судово-правової реформи.

Науковий підхід до вирішення вказаного питання потребує глибокого аналізу функціонування прокуратури в більшості європейських країн. Наприклад, прокуратури Словачької Республіки та Угорщини – самостійні органи, непідпорядковані виконавчій владі. У Польщі та Австрії прокурори підпорядковані міністрам юстиції. В інших європейських країнах це питання вирішується по-різному. Від виконавчої влади, скажімо, незалежні прокуратури в Білорусі, Латвії, Російській Федерації, Португалії та Македонії. Навпаки, підпо-

рядковані виконавчій владі прокуратури Німеччини, Франції, Данії, Нідерландів. Поряд із вказаними існують ще дві моделі. В Іспанії, Албанії, Болгарії, Хорватії прокуратура входить до складу судової влади, а у Швеції прокуратура хоча і є частиною виконавчої влади – не підпорядкована міністру юстиції. Повне підпорядкування прокуратури законодавчій владі має свою перевагу у високому ступені незалежності прокурорів від будь-яких органів. Але поряд з цим має також і недоліки в надмірній юридичній владі прокурорів.

Кожна спроба створити найнезалежнішу систему пов'язана із забезпеченням її належного функціонування. Гарантія свободи має бути збалансована гарантією проти сваволі. Незалежність і відповідальність мають бути врівноважені. Підпорядкованість всіх прокурорів Генеральному прокуророві України і його відповідальність перед парламентом будуть гарантувати баланс незалежності тільки за умови повного усунення органів прокуратури від досудового розслідування кримінальних справ і передбачення у новому кримінально-процесуальному законодавстві дієвих, а не ілюзорних гарантій процесуальної самостійності слідчих, а також створення системи незалежних органів досудового слідства.

Подальше глибоке наукове дослідження організації діяльності прокуратури на функціональній основі дасть можливість розробити комплекс пропозицій щодо вдосконалення і розвитку правового регулювання діяльності її органів. На прокуратуру не може бути покладено функцій, непередбачених законами.

Реформування прокуратури відповідно до Конституції України спрямоване на чітке визначення її місця і ролі в системі органів державної влади, вилучення у неї функцій та повноважень, притаманних іншим державним органам, зокрема функції досудового слідства. Пріоритети в її діяльності повинні бути зміщені на користь захисту прав і свобод людини і громадянина.

У ході проведення в Україні реформи судочинства – невід'ємної умови утвердження нашої держави як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної і правової постають складні проблеми подальшого розвитку прокуратури, які широко обговорюються серед науковців, практиків, правозахисників, представників громадянського суспільства. У пошуках шляхів вирішення цих проблем треба пам'ятати висновок, якого дійшли учасники Пан-Європейської конференції «Трансформація прокуратури в орган, сумісний з демократичними принципами права», яка була проведена Радою Європи: «Щоб не помилитися, досягти успіху, важливо, щоб будь-яка створювана прокурорська система була сумісна з культурою і історією України. Ця система повинна бути прийнята тим суспільством, у якому вона функціонує».

Визначаючи роль та місце прокуратури в системі органів державної влади, треба також мати на увазі, що вона існує не тільки серед державних органів, але й у свідомості суспільства як *захисниця прав громадян*. Ця думка інтегрована в соціальну, індивідуальну психологію і правову культуру нашого народу, який прагне, щоб прокурори не тільки ефективно стояли на варті чинних законів, інтересів держави і суспільства, а й активно захищали права конкретних осіб.

Для сучасного етапу розвитку національного законодавства необхідною ознакою правової держави ми вважаємо не лише поділ влади на незалежні гілки: законодавчу, виконавчу і судову з відповідною системою стримувань і противаг, а і розділення у кримінальному судочинстві основних процесуальних функцій, до яких традиційно відносяться правосуддя, обвинувачення і захист. Ідеальною ж формулою, до якої треба прямувати, на нашу думку є правило: один суб'єкт – одна функція.

У цьому контексті нормативно-правова новела щодо здійснення прокурором нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у *формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням*, що міститься у ч. 2 ст. 36 нового КПК України є на наше переконання значним кроком назад і черговим ударом на процесуальну самостійність слідчого. Окрім цього п. 4 ч. 2 ст. 36 нового КПК дозволяє прокуророві у необхідних випадках особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії [2]. *Ці повноваження є реалізацією скоріше функції розслідування, а ніж наглядової функції.*

Багато хто із числа як вчених процесуалістів, так і правозастосувачів піддавали справедливій критиці реалізацію задекларованої у чинному кримінально-процесуальному законодавстві процесуальної самостійності і незалежності слідчого при розслідуванні кримінальних справ. Реальне ж забезпечення процесуальної самостійності та незалежності слідчого на думку багатьох теоретиків та правозастосувачів уявляється неможливим без утворення єдиного слідчого апарату – Слідчого комітету України [7, с. 60; 8, с. 4].

Набуття ж чинності новим КПК на наше глибоке переконання процесуальну самостійність і незалежність слідчого взагалі перетворює на фікцію.

Розширення повноважень прокурора у кримінальному судочинстві шляхом поставлення йому в обов'язок керувати розслідуванням і наділення його дискреційною можливістю вирішального впливу при прийнятті майже всіх процесуальних рішень у досудовому провадженні певним чином нагадує «біг по колу», оскільки в історії нашого кримінального судочинства вже були часи, коли слідчий перебував у повному підпорядкуванні прокурора. Найбільш яскраво це проявилось у 30-х роках минулого століття. І це були не найкращі часи у сенсі ефективності і справедливості правосуддя та захисту прав та законних інтересів людини під час досудового (тоді попереднього) розслідування.

Зі створенням у 1922 р. прокуратури слідчий опинився у подвійному підпорядкуванні: в адміністративному – суду і в процесуальному – прокуророві.

Вже наступного року повноваження прокурора розширювалися. Останній розглядав усі без виключення скарги на дії слідчого і приймав за ними рішення, які підлягали негайному виконанню. Ці зміни свідчили про ще більше підпорядкування слідчого прокуророві.

І хоча таке вирішення проблеми процесуального становища слідчого поділялося не усіма процесуалістами, у законодавстві знайшла своє відображення ідея А. Я. Вишинського, який у той час був ідеологом і натхненником реформи кримінального судочинства, про необхідність зближення прокурорського нагляду зі слідчим. Він стверджував, що прокурор і слідчий – дві іпостасі однієї і тієї ж особи, і тому необхідно перетворити слідчого на помічника прокурора,

так як слідчий є своєрідним «маленьким прокурором» [9, с. 196–197]. А. Я. Вишинський пропонував «посилити діловий зв'язок слідчих органів з прокуратурою, *це більше підпорядкувавши діяльність слідчих органів прямому і безпосередньому керівництву прокуратури*» [9, с. 293].

На кінець 20-х років минулого сторіччя слідчі повністю були підпорядковані прокуророві як в адміністративному, так і в процесуальному аспектах. На практиці ж прокурор здійснював дріб'язкову опіку над слідчим, яка повністю позбавляла останнього його процесуальної самостійності і незалежності, які необхідні для творчого процесу розслідування. Усе це на думку представників першого покоління радянських слідчих призвело «до перетворення слідчих на дорученців прокурора, технічних виконавців, «в'ючних конячок» [10, с. 39].

Видається вкрай небажаним, щоб через декілька років ми стали свідками такого перетворення.

Список використаних джерел: 1. Конституція України – основа реформування суспільства. – Х. : Право, 1996. – 96 с. 2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – Х. : Одіссей, 2012. – 360 с. 3. Шумський П. В. Прокуратура України : навч. посіб. для студентів юридичних вузів та факультетів / П. В. Шумський. – К. : Вентурі, 1998. – 336 с. 4. Кучинська О. П. Кримінальний процес України : навч. посіб. / Кучинська О. П., Кучинська О. А. – К. : Прецедент, 2005. – 202 с. 5. Шикшина М. Л. Деякі питання застосування норм чинного кримінально-процесуального законодавства України / М. Л. Шикшина // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – Вип. 23. – 2003. – С. 77–82. 6. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / Строгович М. С. – М. : Наука, 1968. – Т. 1. – 470 с. 7. Тertiшник В. М. Уголовный процесс : учеб. пособие / В. М. Тertiшник. – 2-е изд., пер. и доп. – Харьков : Арсис, 1999. – 528 с. 8. Баулін О. В. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого та їх правові гарантії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Баулін О. В. – К., 2000. – 20 с. 9. V Всероссийский съезд деятелей советской юстиции : стеногр. отчет. – М. : Юриздат, 1924. – 305 с. 10. Рагинский М. Предварительное следствие за 20 лет / Рагинский М., Тарасов-Родионов П. // Социалистическая законность. – 1937. – № 11. – 105 с.

Одержано 22.09.2012

Рассмотрены конституционные функции прокуратуры; процессуальное положение прокурора и его правоотношения со следователем во время досудебного расследования уголовных правонарушений на современном этапе, в ретроспективе и по новому Уголовному процессуальному кодексу; сформулированы предложения по поводу их усовершенствования.

Ключевые слова: прокурор, следователь, досудебное расследование, прокурорский надзор, руководство досудебным расследованием, процессуальная самостоятельность следователя.

Considered constitutional functions of prosecution, procedural state prosecutor and his relationship with the investigator during the preliminary investigation of criminal offenses at the present stage, in retrospect and with the new Criminal Procedure Code, proposals for their improvement.

Keywords: prosecutor, investigator, preliminary investigation, the prosecutor's supervision, management of pre-trial investigation, procedural independence of the investigator.

Олександр Іванович Жеребко,

доцент кафедри правознавства Енергодарського інституту державного та муніципального управління імені Р. Г. Хеноха «Класичного приватного університету», кандидат юридичних наук

ПИТАННЯ СУТНОСТІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У тезах відображається питання щодо судово-експертної діяльності, сутності та поняття експертної діяльності, специфіці судово-експертної діяльності. Розглядається поняття професіоналізму експерта.

Ключові слова: *судово-експертна діяльність, судово експертиза, криміналістична експертиза, експерт, експертні дослідження.*

1. На шляху становлення України як незалежної демократичної правової держави спостерігаються не тільки позитивні зрушення, а й чимало труднощів. Загальновідомо, що кризовий стан будь-якого суспільства, його економічна та соціальна нестабільність супроводжуються процесами стрімкого зростання національної та транснаціональної злочинності. невизначеність економічної стратегії, коливання від ринкових до адміністративних методів регулювання підприємницької діяльності, недосконалість чинного законодавства, це далеко не повний перелік чинників, які призвели до різкого зростання економічної злочинності, що, у свою чергу, тісно пов'язана з такими явищами, як тіньова економіка, корупція, організовані злочинні угруповання тощо. Причина становища, що склалося сьогодні, полягає не лише в складнощах, що мають місце в роботі правоохоронних органів, але й у недостатньому пізнанні природи й змісту судово-експертної діяльності. Саме цей фактор надає особливою значення розгляду проблем судово-експертної діяльності.

Закон України «Про судову експертизу» заклав загальні нормативні основи судово-експертної діяльності відносно до того, яким є вид судочинства під час якого застосовують експертні знання. Законодавець розповсюджує дію низки положень цього Закону і на недержавну судово-експертну діяльність, оскільки до її суб'єктів віднесено у відповідності до ст. 7 не лише штатних працівників державних спеціалізованих установ, а також і експертів, які не є працівниками зазначених установ. Це надає Закону універсальний вигляд і забезпечує відносно цілісне й чітко визначене регулювання відносин, що відбуваються в процесі проведення судової експертизи.

Специфіка судово-експертної діяльності полягає в тому, що незалежно від виду судочинства – будь то кримінальне, цивільне, адміністративне, конституційне, така діяльність визначається єдністю за своєю методичною основою. Єдиними є загальні закономірності, що вивчаються в межах материнських наук, з яких вийшли і завдяки яким розвинулися відповідні види судової експертизи. Це в свою чергу слугує основою для створення об'єктивних і універсальних експертних методик. Окрім єдності методичних засад судово-експертної діяльності, існує подібність правових аспектів експертизи в кримінальному, цивільному, адміністративному процесах.

Сьогодні законодавство України все більше наближаються до міжнародних стандартів, що передбачає в межах змін, які відбуваються в реформуванні системи судочинства, удосконалення всіх сфер законодавства, в тому числі й законодавчих норм, якими врегульовано судово-експертну діяльність. Сучасне законодавство України в межах здійснюваної правової реформи направлено також на підвищення ролі й переоцінку значення інституту судових експертиз, без яких не може бути ефективно проведене розслідування справи й розкрито злочин. Викриття винних та забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний, хто скоїв злочин, був притягнутий до відповідальності та жоден невинний не був покараний, вимагає неухильного дотримання вимог закону про всебічну й повну перевірку всіх доказів щодо винуватості особи у скоєнні злочину. У зв'язку з цим призначення та проведення експертизи є засобом забезпечення об'єктивності, повноти і всебічності як розслідування, так і судового слідства, гарантом обґрунтованості обвинувачення.

2. Професійну діяльність експерта характеризує наявність таких складових як розумова і писемно-мовленнєва активність, що притаманні дослідницькій праці. В кожному випадку експерт досліджує об'єкти експертизи, проводить експерименти, оцінює їх результати, спілкується з колегами, слідчим. Розумова сфера є основою діяльності експерта. Швидкість і гнучкість розумових процесів має прояв у разі обговорення із слідчим чи суддею особливостей призначення експертизи і в консультативній роботі експерта, що здійснюється ним в не процесуальній формі. Експерт повинен уміти встановлювати і підтримувати психологічний контакт не тільки з колегами, але й з усіма учасниками кримінального судочинства. Для успішної професійної діяльності експерт повинен досконало володіти публічним і діалогічним мовленням, уміти встановлювати емоційний зв'язок з опонентом, використовувати правила ділового етикету. Важливу роль в його діяльності відіграє культура писемного мовлення, яка реалізується під складання текстової частини висновку і має вираз в чіткому викладенні думок для формування висновку [1, с. 82].

Судово-експертна діяльність – це виконання конкретно особою покладених на неї законом функцій із забезпечення судочинства. Функції суб'єктів процесуальної діяльності – це напрями їх діяльності, що визначені завданнями судочинства і місцем, яке цей суб'єкт відіграє у розв'язанні поставлених завдань. Як функцію розуміють вираження конкретного призначення і місце учасників судочинства, їх спрямованість на досягнення поставлених завдань. Свої функції експерт здійснює в межах основних видів експертної діяльності. Всі вони взаємопов'язані і переплітаються між собою.

3. Психологічна характеристика основних напрямів експертно-криміналістичної діяльності має такі структурні компоненти: пізнавальний, конструктивний, комунікативний, організаторський, а також такі допоміжні її різновиди як засвідчувальний та профілактичний.

Експертна діяльність як усвідомлена професійна діяльність людини містить в собі криміналістичну та психологічну сторони, які складають її зміст. Діяльність експерта, яка пов'язана з проведенням експертизи, завжди має чітко окреслений усвідомлений характер і спрямована у кожному випадку на

досягнення конкретної мети, яка виходить з поставленого перед експертом завдання. Саме тому вивчення експертної діяльності як одного з видів діяльності людини не можливе без її глибокого психологічного аналізу. Власне на результатах такого аналізу і повинна ґрунтуватися система професійної підготовки до здійснення цього специфічного виду діяльності з розкриття й розслідування злочинів. Психологічний аналіз експертної діяльності по праву входить до змісту предмету юридичної психології. [2, с. 47].

У характеристиці правоохоронної діяльності, а в її межах експертної, як різновид такої діяльності, відокремлюють також здібності людини до виконання певних операцій, дій. Відповідно до основних положень психологічної науки та юридичної психології, здібності до правоохоронної діяльності визначаються за сукупністю оцінок найважливіших властивостей особи, а саме: соціально-мотиваційних якостей; професійно-мотиваційних якостей; правосвідомості; морально-психологічної підготовленості; ділових якостей (вольових, організаторських); пізнавальних психологічних якостей (мислення, уваги, пам'яті); психофізіологічних якостей [3, с. 249].

Системний підхід до вивчення експертної діяльності, вивчення її структури і взаємозв'язку складових елементів дає можливість побудови моделі такої діяльності, орієнтує у складних ситуаціях. Це має важливе значення для процесу професійного навчання експерта. Таке навчання повинно розпочинатися з особисто-мотиваційного аналізу, проходити стадії цільового, інформаційного, структурно-функціонального аналізу і завершуватися аналізом розвитку професійної діяльності експерта у її історичному та особистому планах. Системний аналіз надає можливість розглядати професійну діяльність у розвитку, а отже, вивчати процес оволодіння нею, становлення професійної майстерності, дефекти діяльності, які викликані психофізіологічними особливостями людини.

3. Прикладом застосування сучасних технологій в діяльності експертних підрозділів органів внутрішніх справ можна назвати створення автоматизованих робочих місць експерта, заснованих на використанні типових судово-експертних технологій. Перспективним напрямом впровадження комп'ютерних технологій в експертну діяльність є створення спеціалізованих комп'ютерних мереж у відомчих судово-експертних установах і підрозділах, котрі в найближчий перспективні можуть бути об'єднані в єдину міжвідомчу мережу судово-експертних установ. Ефективність такого роду комп'ютерної мережі багато в чому буде залежати від рівня можливостей програмного забезпечення автоматизованих інформаційно-пошукових систем та автоматизованих робочих місць експерта, що працюють в межах конкретних експертних спеціальностей і спеціалізації судових експертів.

Технологізація судово-експертної діяльності, в межах якої створюються специфічний інтелектуальний продукт – висновок експерта, є закономірним процесом, що супроводжує як і будь-яке масове виробництво продукції, експертне провадження. Безумовно, що експертні технології мають інноваційний, творчий характер, оскільки пов'язані з впровадженням більш досконалих і ефективних способів організації діяльності експерта в системі державних спе-

ціалізованих судово-експертних установ та в системі відомчих експертних підрозділів [4].

Розглядаючи питання організації діяльності з проведення судової експертизи, варто звернутися й до зарубіжного досвіду тих країн, що мають усталену систему судово-експертних установ та підрозділів, багаті історичні традиції використання спеціальних знань в судочинстві та вирізняються наявністю ефективного результату діяльності судових експертів.

Список використаної літератури: 1. Кискина Е. Е. Содержание и структура профессиограммы судебного эксперта / Е. Е. Кискина // Вестник криминалистики. – 2008. – Вып. 3 (27). – С. 77–83. 2. Коновалова В. Е. Правовая психология : учеб. пособие / В. Е. Коновалова. – Харьков : Основа, 1990. – 198 с. 3. Дьяченко М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск, 1981. – 383 с. 4. Экспертизы у судовій практиці / [за заг. ред. В. Г. Гончаренка]. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 388 с.

Одержано 21.09.2012

Ключевые слова: судебно-экспертная деятельность, судебная экспертиза, криминалистическая экспертиза, эксперт, экспертные исследования.

Keywords: Forensic activities expert, forensic examination, expert, expert studies.

Оксана Валентинівна Захарченко,

старший викладач кафедри кримінального процесу факультету
з підготовки слідчих Харківського національного університету
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СЛІДЧИМ ЕЛЕКТРОННИХ ЗАСОБІВ КОНТРОЛЮ

Стаття присвячена питанню застосування електронних засобів контролю з метою забезпечення належної поведінки підозрюваного.

Ключові слова: електронні засоби контролю, електронні браслети, домашній арешт.

Сьогодні в країні, нажаль, збільшується кількість терористичних актів та інших тяжких суспільно небезпечних діянь, які скоюють організовані злочинні угруповання. Цей факт створює несприятливі умови для встановлення місцезнаходження осіб, що скоїли дані злочини, у зв'язку з чим необхідно взяти кримінально-процесуальних заходів оптимізації організації розшуку підозрюваного, який ухиляється від слідства. З цією метою впровадження в діяльність органів досудового розслідування електронних засобів контролю сприятиме найбільшому охопленню дій підозрюваного, щодо якого обрано запобіжний захід, не пов'язаний з триманням під вартою.

Дана тема знаходить свою актуальність в тому, що застосування електронних засобів контролю в слідчій діяльності є важливою новелою нового Кримінального процесуального кодексу України, який набере чинності, за винятком деяких положень, 19 листопада 2012 р. [1].

Нині в Україні створено робочу групу, члени якої розробили механізм застосування електронних засобів контролю, що відображається у проекті Наказу МВС Про затвердження Положення про порядок застосування електронних засобів контролю [2].

Хоча для України подібна практика є новою, у світі її вже застосовують понад 30 років. Електронні засоби контролю досить популярні в Європі, першопрохідцями в їх застосуванні вважаються Сполучені Штати Америки. Там такі засоби почали використовувати ще на початку 1980-х. Понад 60 країн світу ефективно використовують цю систему і як вид запобіжного заходу протягом кримінального провадження, і як альтернативу тюрмі під час відбуття покарання. Минулого року їх запровадила та випробувала Росія та Білорусь. Які саме будуть використовуватись засоби в Україні, Кримінальний процесуальний кодекс не передбачає, на відміну від Положення про порядок застосування електронних засобів контролю (проекту), в якому наводиться їх перелік.

Загальні питання застосування електронних засобів контролю (не перераховуючи їх видів) регламентується ст. 195 нового КПК України. Так, передбачено закріплення на тілі підозрюваного, обвинуваченого пристрою, який дає змогу відслідковувати та фіксувати його місцезнаходження. Такий пристрій буде захищений від самостійного знімання, пошкодження або іншого втру-

чання в його роботу з метою ухилення від контролю та сигналізувати про спробу вчинити такі дії.

Захистом прав підозрюваного та обвинуваченого є обов'язок працівника органу досудового розслідування перед застосуванням електронного засобу контролю під особистий підпис роз'яснити як правила користування пристроєм, техніку безпеки поводження з ним, так і наслідки його зняття. При цьому ще вручає і Пам'ятку з експлуатації електронних засобів контролю. Після закріплення на тілі підозрюваного, обвинуваченого електронного браслету та встановлення необхідного обладнання необхідно пересвідчитись, що його застосування не порушуватиме нормального укладу життя особи, не спричинятиме значних незручностей при його носінні, не становитиме небезпеку для його життя та здоров'я [2].

Відповідно до ч. 2 ст. 195 Кримінального процесуального кодексу електронні засоби контролю застосовуватимуться стосовно підозрюваного, обвинуваченого, яким слідчий суддя або суд обрав запобіжний захід, не пов'язаний з позбавленням волі, або обрано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту [1].

Відмова від носіння засобу електронного контролю, умисне зняття, пошкодження або інше втручання у його роботу з метою ухилення від контролю, а рівно намагання вчинити зазначені дії є невиконанням обов'язків, покладених судом на підозрюваного, обвинуваченого при обранні запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту (ст. 195 КПК), що є підставою для застосування більш жорсткого запобіжного заходу чи накладення грошового стягнення в розмірі від 0,25 розміру мінімальної заробітної плати до 2 розмірів мінімальної заробітної плати (ч. 2 ст. 179 КПК).

З цією метою, а саме для перевірки дотримання умов носіння пристрою, працівники органу внутрішніх справ мають право відвідати особу підозрюваного за місцем проживання та поцікавитися, як він виконує взяті на себе зобов'язання, щодо використання електронних засобів контролю.

У багатьох країнах розробляються і застосовуються в практиці правоохоронних органів різноманітні електронні засоби контролю за поведінкою обвинувачених. Залежно від обраного запобіжного заходу використовується та чи інша система контролю. У Російській Федерації для контролю за особами, які перебувають під домашнім арештом, використовують електронно-стежачі пристрої – браслети. Положення «Про порядок застосування електронних засобів контролю», про яке згадувалось раніше, дозволяє використовувати електронні браслети. Вони практично повністю виключають можливість порушення взятих на себе зобов'язань, оскільки вказують місцезнаходження підозрюваного з точністю до декількох метрів. При чому ані зняти, ані перепрограмувати пристрій практично неможливо. Якщо особа, перетне дозволені слідчим межі перебування, браслет сам повідомляє контрольний орган про порушення режиму домашнього арешту.

Коли контроль здійснюється у зв'язку з іншими запобіжними заходами, у браслет вмонтовується GPS-трекер, що дозволяє в режимі он-лайн простежувати не тільки те, в якому місті перебуває підозрюваний, а і яким боком вулиці

він іде в даний момент. Комп'ютер контрольного пункту простежуватиме переміщення підконтрольних осіб цілодобово.

Подібні пристрої давно використовують в Європі і в Америці: більше двохсот тисяч електронних браслетів по всьому світу надіті на порушників закону. У Великобританії спеціальні GPS-пристрої зобов'язані не тільки носити на тілі електронний датчик, але й дзвонити в компанію, що встановила цей датчик, п'ять разів на день. Їм заборонено користуватися комп'ютером та мобільним телефоном. Деяких особливо небезпечних арештантів за межами домашніх стін супроводжують поліцейські, які мають право безперешкодно входити в їх будинок.

Ефективність здійснення діяльності слідчого, в тому числі і розшукової, перебуває в прямій залежності від застосування сучасних науково-технічних засобів. Створення електронної бази спостереження, заснованої на сучасних комп'ютерних технологіях, з використанням потужних електронних систем і новітніх технічних засобів дасть змогу попередити можливість ухилення підозрюваного від слідства.

Підбиваючи підсумки слід зазначити, що застосування електронних засобів контролю під час кримінального провадження безпосередньо стосується запобігання ухилення підозрюваного від слідства, організації його подальшого розшуку, якщо він буде переховуватись, має реальну перспективу втілення в життя та сприятиме найбільшому охопленню дій підозрюваного, щодо якого обрано запобіжний захід, не пов'язаний з триманням під вартою.

Застосування електронних засобів контролю допоможе зекономити засоби, які витрачаються для здійснення розшуку обвинувачених, тому що їх застосування буде сприяти виявленню за короткий термін точного місцезнаходження розшукуваного обвинуваченого. Електронне спостереження за обвинуваченими буде мати також профілактичне значення та реально запобігати ме їх спробам переховуватися від слідства та суду, уникнувши тим самим кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] // Урядовий кур'єр. – 06.06.2012. – № 99. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651a-17>. 2. Про затвердження Положення про порядок ведення «Єдиного реєстру досудових розслідувань» [Електронний ресурс] : проект наказу МВС України. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/ua/img/common/uk/publish/article/769565>.

Одержано 29.09.2012

Стаття посвячена вопросу применения электронных средств контроля с целью обеспечения надлежащего поведения подозреваемого.

Ключевые слова: электронные средства контроля, электронные браслеты, домашний арест.

This article is devoted to the issue of electronic controls to ensure the proper behavior of the suspect.

Keywords: electronic controls, electronic bracelets, home arrest.

Сергій Олексійович Захарченко,**викладач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
факультету з підготовки слідчих Харківського національного університету
внутрішніх справ****СЛІДЧІ ПОМИЛКИ, ЯКІ ДОПУСКАЮТЬСЯ
ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ**

Проаналізовано слідчу практику щодо помилок, які допускають слідчі при призначенні судових експертиз та шляхи їх усунення.

Ключові слова: *слідчі помилки, експертиза, об'єкти дослідження.*

Під час розслідування кримінальних справ у слідчого досить часто виникає необхідність в призначенні різного роду експертиз, що, у свою чергу, викликає значні процесуальні і теоретичні труднощі, пов'язані з недостатнім опрацюванням окремих питань.

У ч. 2 ст. 75 КПК України та ч. 1 ст. 10 Закону України «Про судову експертизу» експерт визначається як особа, котра володіє необхідними знаннями для дачі висновку з досліджуваних питань. У свою чергу, ч. 1 ст. 69 нового Кримінального процесуального кодексу України, називає експертом у кримінальному провадженні особу, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [1; 2; 3].

Предметом конкретної експертизи є експертне завдання, яке необхідно розв'язати експертові під час проведення експертизи і за результатами дослідження на основі відповідного обсягу спеціальних знань з використанням засобів і методів, що перебувають у його розпорядженні, дати обґрунтований та об'єктивний висновок [4].

Проблема слідчих помилок при розслідування кримінальних справ, як самостійна проблема, була сформульована достатньо давно, але її розглядали щодо всього процесу розслідування. Ми розглянемо лише типові слідчі помилки, які припускаються при призначенні судових експертиз.

Всі типові помилки, які допускаються слідчими при призначенні експертиз, умовно можна розділити на дві групи. По-перше, помилки у визначенні мети і постановці питань експертові, по-друге, помилки у виборі засобів для досягнення цієї мети у вирішенні задач [5, с. 199].

Розглянемо найбільш характерні з них та ті, що найчастіше допускаються слідчими. Неправильне формулювання слідчим питань, які ставляться перед експертом є найбільшою помилкою, що припускається при призначенні експертиз. Питання формулюються неповно і некоректно. Експертові дуже складно з формулювання таких питань визначити, що саме хоче дізнатися слідчий, яка мета і задачі дослідження. Як різновид вищезгаданої помилки, яка допускається слідчим при призначенні експертизи, є формулювання питань, що не

входять в компетенцію експертного закладу або конкретного експерта – тобто експерт не має в своєму розпорядженні технічних можливостей для вирішення поставлених слідчим питань і завдань, оскільки відсутні або не затверджені методики проведення таких досліджень. Є випадки коли в одній постанові слідчим формулюються питання двох різних експертиз. Наприклад, чи є представлений на дослідження предмет холодною зброєю? Чи цим предметом нанесені пошкодження на представлений на дослідження куртки?).

Крім того, нехтуючи по незрозумілих причинах попередньою консультацією з експертом, слідчі ставлять перед ним не всі можливі питання для з'ясування обставин, що мають значення для справи.

В якості помилки слід відмітити і те, що в описовій частині постанови про призначення експертизи слідчі обмежуються лише фабулою скоєного злочину. Але сам факт скоєного злочину і сформульована фабула не є підставою для призначення експертизи. Експерт повинен мати всю інформацію про обставини справи і яка може бути використана ним в якості вихідних даних для дачі висновку. Тому окрім фабули скоєного злочину в описовій частині постанови про призначення експертизи слідчим необхідно вказувати, де і при яких обставинах, надані на експертизу об'єкти, були виявлені та вилучені.

Недостатне по кількості і якості надання зразків для порівняльного дослідження (особливо по почеркознавчим експертизам) призводить до неможливості проведення експертизи або вирішення поставлених перед експертом питань у повному обсязі. Проведення експертизи у таких ситуаціях призупиняється до надання слідчим необхідних і достатніх матеріалів, а у випадку неможливості їх надання – повернення без виконання.

Однією зі слідчих помилок є процес затягування призначення експертизи, де активну роль починає відігравати фактор часу. Він негативно впливає на проведення експертного дослідження, зокрема це може призвести до втрати ознак і якостей об'єктів дослідження, зниженню можливостей експертних досліджень, зростанню вірогідності втрати речових доказів, особливо у випадках передачі кримінальної справи від одного слідчого до іншого. Своєчасне призначення експертиз дозволить уникнути настання вказаних негативних моментів розслідування, отримати орієнтуючу і доказову інформацію на початковому етапі розслідування, побудувати «ланцюжок» зібраних доказів в логічний ряд і правильно організувати розслідування по кримінальній справі.

Також слід виділити наступні помилки, які допускаються слідчими та відносяться скоріше не до стадії призначення експертизи, а до стадії вилучення та підготовки об'єктів дослідження. Це надання матеріалів на дослідження без пояснювальних текстів, неупакованих і неопечатаних. При призначенні експертизи слідчому необхідно звертати особливу увагу на цілісність упаковки матеріалів, що направляються на експертне дослідження. Ушкодження упаковки об'єктів може слугувати підставою їх повернення без прийняття до дослідження. Достовірність таких об'єктів, що мають ушкодження упаковки на момент надання на дослідження, викликають великий сумнів: а чи вилучені об'єкти надані на експертизу? Велика кількість кримінальних справ, особливо по лінії незаконного обігу наркотиків, припиняються саме за цієї причини.

Розглядаючи питання упакування об'єктів експертного дослідження, та-

кож хотілося відмітити, що в постанові про призначення експертизи слідчі обмежуються лише їх перерахуванням. При цьому не вказується і не описується упаковка, в якій надано кожний об'єкт, її стан. У постанові про призначення експертизи необхідно вказувати упаковку кожного об'єкта з детальним її описом: в який пакувальний матеріал упаковано об'єкт, відтиском якої печатки опечатано, чи завірено підписами, якщо так, то чіпми, чи споряджена упаковка пояснювальним текстом, бажано, дослівно вказати його зміст. Якщо у трьох процесуальних документах (протоколі слідчої дії, постанові про призначення експертизи, висновку експерта) буде вказана і описана одна і та ж упаковка, одні і ті є ознаки об'єкта, достовірність його не викличе сумніву [6, с. 29–35].

Помилкою слідчого, яка тягне втрату доказової інформації, є неправильне зберігання вилучених об'єктів. Найбільш часто зустрічається помилка неправильного зберігання слідів крові, які при тривалому зберіганні в поліетиленовій упаковці загнивають або інший приклад – зберігання відрізків дактилоплівки зі слідами біля систем опалення призводить до того, що желатиновий шар на дактилоплівці «пливе» і сліди зникають.

Розглянувши типові види помилок, які допускає слідчий при підготовці і призначенні експертиз, необхідно також розглянути питання їх усунення.

Помилки в тактиці призначення експертиз – це помилки у вилученні і зберіганні об'єктів дослідження, в підготовці і безпосередньому призначенні.

З метою недопущення розглянутих помилок слідчому необхідно по кожній кримінальній справі, в першу чергу, ретельно аналізувати зібрані докази. Після чого встановити необхідність використання спеціальних знань, а саме яких і в якій галузі; визначити яку доказову інформацію він бажає отримати від експерта.

Для того щоб грамотно призначити експертизу слідчий повинний чітко визначити мету дослідження і намітити коло завдань, які необхідно з'ясувати. Перш ніж виносити постанову про призначення експертизи, слідчому необхідно звернутися до довідкових матеріалів для правильного формулювання питань, визначення експертної установи, а також консультування з експертами стосовно можливості отримання відповіді на те чи інше питання, враховуючи достатність об'єктів, які надаються на експертне дослідження.

Отже, однією з умов попередження експертних помилок, є надання на експертизу повноцінних, перевірених, достатніх з точки зору інформативності вихідних матеріалів. А вони в свою чергу дозволять ширше впровадити різноманітні форми використання спеціальних знань в практику розслідування, будуть сприяти швидкому розкриттю і якісному розслідування злочину, обгрунтованому притягненню винних до кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел: 1. Кримінально-процесуальний кодекс України : закон України від 28 груд. 1960 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1961. – № 2. – Ст. 15. 2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] // Голос України. – 2012. – 19 трав. – № 90–91. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651a-17/page3>. 3. Про судову експертизу : закон України від 25.02.1994 № 4038-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232. 4. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [Електронний

ресурс] : наказ М-ва юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 46. – Ст. 172. – 3 наступ. змін. та допов. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z_0705-98. 5. Россинская Е. В. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе / Е. В. Россинская. – М. : Норма, 2005. – 656 с. 6. Актуальные проблемы криминалистики и судебных экспертиз : сб. науч. ст. регион. межвед. межвуз. научн.-прак. конф., 26–27 апр. 2007 г. – Ижевск : Ижев. филиал Нижегород. акад. МВД России ; Экспертиза, 2007. – 160 с.

Одержано 27.09.2012

Проанализирована следственная практика относительно ошибок, которые допускают следователи при назначении судебных экспертиз и пути их устранения.

Ключевые слова: следственные ошибки, экспертиза, объекты исследования.

Analyzed investigative practice regarding mistakes made by investigators in the appointment of judicial expertise and ways to address them.

Keywords: investigating errors, expertise, research facilities.

Дмитро Дмитрович Заяць,**доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики навчально-наукового інституту права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент****ПЕРЕВІРКА ПОКАЗАНЬ НА МІСЦІ ЯК ТАКТИЧНА КОМБІНАЦІЯ**

Стаття присвячена дослідженню понять тактична операція й тактична комбінація, їх співвідношення з перевіркою показань на місці. Ситуаційний підхід до тактики цієї слідчої дії дозволяє визначати перевірку показань на місці як тактичну комбінацію.

Ключові слова: тактика слідчої дії, тактична операція, тактична комбінація, перевірка показань на місці, слідча ситуація.

Ситуаційний підхід до тактики перевірки показань підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка на місці події злочину вимагає подальшого дослідження проблем тактичної комбінації «перевірка показань на місці», тобто ситуаційної обумовленості прийняття слідчим рішення про визначення комплексу тактичних прийомів, що використовується у ході перевірки показань на місці та спрямований на вирішення окремих завдань розслідування і певних тактичних завдань у процесі проведення цієї слідчої дії.

У криміналістичній літературі вже робилися спроби дослідження загальнотеоретичних питань тактичної комбінації. Зокрема, Р. С. Белкін та Є. М. Ліфшиць визначили тактичну комбінацію як певну сукупність тактичних прийомів чи слідчих дій та інших заходів, що переслідує мету вирішення конкретного завдання розслідування та обумовлена цією метою і слідчою ситуацією [1, с. 9]. Водночас тактична операція також була предметом наукового криміналістичного дослідження. Проблему тактичної операції, як наукову категорію, вперше запропонував розглядати А. В. Дулов [2, с. 23–26]. Подальший розвиток ця категорія одержала в дослідженнях Л. Я. Драпкіна, В. І. Шиканова та інших учених які визначають її як комплекс слідчих, оперативно-розшукових, організаційно-підготовчих та інших дій, що проводяться за єдиним планом і спрямовані на вирішення окремих проміжних завдань, підпорядкованих загальним цілям розслідування кримінальної справи [3, с. 52–55; 4, с. 155–158]. Зазначені автори також стверджували, що «тактична комбінація» – це складна операція, яка пов'язана з особливо складними багатоходовими розрахунками, заснованими на можливостях рефлексивного аналізу, і розглядали «тактичну комбінацію» як різновид тактичної операції. На наш погляд, ця точка зору не беззаперечна, оскільки дані поняття відрізняються як за змістом, так і за обсягом дій, спрямованих на вирішення певних тактичних завдань. Тому вбачається більш точною позиція авторів, котрі розглядають тактичну комбінацію і тактичну операцію як окремі наукові категорії [5, с. 34–36; 6, с. 35–38].

На основі аналізу вищевикладених наукових поглядів та матеріалів слідчої практики проведення перевірки показань на місці події злочину із викорис-

танням сукупності тактичних правил і прийомів, вважаємо, що дану слідчу дію доцільно розглядати як тактичну комбінацію. Як свідчать матеріали слідчої практики, одержання доказової інформації при проведенні слідчих дій потребує здійснення не тільки організаційних заходів, але й використання тактичних прийомів і технічних засобів для дослідження матеріальної обстановки злочину в сукупності з використанням таких джерел, як показання особи. До таких слідчих дій відноситься й перевірка показань на місці, яка за змістом являє собою тактичну комбінацію.

У криміналістиці комплексний підхід до перевірки показань обвинуваченого застосовано О. В. Ципленковою. Вона вважає, що своє найбільше втілення комплексний підхід до перевірки показань обвинуваченого знаходить у понятті тактичної операції і стверджує, що діяльність при перевірці показань обвинуваченого набуває характеру тактичної операції за наявності певних умов. До таких умов автор відносить суперечність показань обвинуваченого зібраним у справі доказам; спростування показаннями обвинуваченого суттєвих сторін обвинувачення; розбіжність показань обвинуваченого з оцінкою доказів з боку слідчого; неможливість перевірки достовірності свідчень, що містяться у показаннях, шляхом проведення однієї чи декількох розрізнених дій.

Перевірка показань обвинуваченого в межах тактичної операції можлива у випадках, коли, по-перше, існує заява обвинуваченим раніше підготовленого неправдивого алібі; по-друге, достовірні показання обвинуваченого навмисно «сфабриковані» доказами його вини дійсним злочинцем чи іншими зацікавленими особами; по-третє, наявна раніше продумана і забезпечена доказами самообмова обвинуваченого [7, с.10–11].

При перевірці алібі чи інших різновидів показань обвинуваченого тактична операція має таку структуру: а) слідчі дії, б) інші процесуальні дії слідчого, в) оперативно-розшукові заходи органів дізнання, г) заходи організаційного порядку.

Перевірку показань на місці в якості елемента тактичної операції розглядає Н. В. Власенко. На думку автора, перевірка показань на місці в багатьох випадках може бути елементом тактичної операції, тому що їй завжди передують інша слідча дія – допит, а після завершення перевірки показань на місці для оцінки результатів та їх дослідження проводяться експертизи, допити, очні ставки та інші дії, тобто комплекс, спрямований на вирішення певного проміжного завдання. Н. В. Власенко вважає, що перевірка показань на місці є одним із елементів різноманітних тактичних операцій: «місце події»; «виявлення слідів»; «затримання злочинця»; «встановлення та викриття злочинця»; «викриття інсценування злочину»; «перевірка алібі» [8, с. 20].

Необхідно відзначити, що метою тактичної комбінації є вирішення за її допомогою конкретного завдання. Слід погодитися з науковими поглядами більшості дослідників щодо взаємозв'язку цілей тактичної комбінації і слідчої ситуації. Такий взаємозв'язок може бути «двоєким». Так, якщо існуюча слідча ситуація сприятлива, то ця ситуація використовується при здійсненні тактичної комбінації в межах слідчої дії (у тому числі і перевірки показань на місці), а її сприятливі сторони враховуються при плануванні і проведенні комбінації

[9]. Водночас у конфліктній слідчій ситуації, наприклад, в умовах самообмови, тактична комбінація призначена, перш за все, змінити її на краще, змінити її протидіючий характер. У цій ситуації тактична комбінація «перевірка показань на місці» може виступати елементом тактичної операції.

Як свідчать матеріали судово-слідчої практики, існують також ситуації, коли тактична комбінація «перевірка показань на місці» може перерости у тактичну операцію. Така ситуація виникає тоді, коли у процесі проведення перевірки показань на місці слідчий виявляє нові обставини, пов'язані з дослідженням події злочину. Зокрема, це може мати місце при виявленні нових матеріальних слідів та інших предметів на місці злочину; нових очевидців та підозрюваних; нових елементів обстановки злочину або приховування слідів злочинної діяльності. У зв'язку з виявленням вказаних вище обставин злочину слідчому необхідно після проведення перевірки показань на місці проводити інші слідчі дії, організаційні та розшукові заходи, що мають значення для розкриття злочину або пов'язані з дослідженням події злочину.

Аналіз вищевикладених наукових поглядів щодо визначення тактичної комбінації й тактичної операції, їх співвідношення з перевіркою показань на місці, матеріали слідчої практики та результати проведених нами досліджень дозволяють зробити такі висновки: а) тактична комбінація та тактична операція – це категорії, які не є рівнозначними за своєю суттю; б) перевірка показань на місці в конкретній ситуації є за своєю суттю тактичною комбінацією. Перевірка показань на місці як тактична комбінація – це сукупність тактичних прийомів, спрямованих на перевірку чи уточнення показань підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого чи свідка, одержання нових обставин злочину; в) перевірка показань на місці в ситуації, коли необхідно перевірити чи уточнити показання підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого чи свідка, має елементи тактичної комбінації і являє собою сукупність тактичних правил і тактичних прийомів, спрямованих на вирішення цих завдань; г) перевірку показань на місці в ситуації вирішення тактичного завдання, спрямованого на одержання нових обставин злочину, слід розглядати як елемент тактичної операції.

У криміналістичній літературі тактична комбінація розглядається тільки в рамках тактики допиту. На наш погляд, проблема тактичних комбінацій потребує подальшого дослідження, що у свою чергу сприятиме удосконалення безпосередньо інших слідчих дій, передбачених кримінально-процесуальним законодавством. Це дозволить використовувати при розслідуванні злочинів раніше заплановану сукупність тактичних прийомів і значною мірою алгоритмізувати процес вирішення типових тактичних завдань у процесі проведення слідчих дій, зокрема, перевірки показань на місці.

Список літератури: 1. Белкин Р. С. Тактика следственных действий / Р. С. Белкин, Е. М. Лившиц. – М., 1997. – 176 с. 2. Дулов А. В. О разработке тактических операций при расследовании преступления / А. В. Дулов // 50 лет Советской прокуратуры и проблемы совершенствования предварительного следствия. – Л., 1972. – С. 23–26. 3. Драпкин Л. Я. Особенности информационного поиска в процессе расследования и тактика следствия / Л. Я. Драпкин // Проблемы повышения эффектив-

ности предварительного следствия. – Л., 1976. – С. 52–55. 4. Шиканов В. И. Разработка теории тактических операций – важнейшее условие совершенствования методики расследования преступлений / В. И. Шиканов // Вопросы методики расследования преступлений. – Свердловск, 1976. – С. 155–158. 5. Коледин Р. А. О содержании понятий «тактическая операция» / Р. А. Коледин // Тактические операции и эффективность расследования. – Свердловск, 1986. – С. 34–36. 6. Михальчук А. Е. Соотношение тактической операции и комбинации в криминалистике / А. Е. Михальчук, В. В. Степанов // Проблемы интенсификации деятельности по расследованию преступлений. – Свердловск, 1987. – С. 35–38. 7. Цыпленкова Е. В. Тактика проверки показаний обвиняемого на предварительном следствии : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Цыпленкова Е. В. – Свердловск, 1991. – 20 с. 8. Власенко Н. В. Информационная сущность и тактика осуществления проверки показаний на месте : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Власенко Н. В. – Саратов : Саратов. гос. акад. права, 2001. – 21 с. 9. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. / Р. С. Белкин. – М. : Юристъ, 1997. – Т. 3 : Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – С. 212. 10. Криминалистика : учеб. пособие / под ред. А. В. Дулова. – Минск, 1998. – С. 316–319.

Одержано 25.09.2012

Статья посвящена исследованию понятий тактическая операция и тактическая комбинация, их соотношения с проверкой показаний на месте. Ситуационный подход к тактике этого следственного действия позволяет определять проверку показаний на месте как тактическую комбинацию.

Ключевые слова: тактика следственного действия, тактическая операция, тактическая комбинация, проверка показаний на месте, следственная ситуация.

The article is devoted to the research of the concepts of tactical operations and tactical combination, their relationship to the verification of testimony on the crime scene. Situational approach to tactics of this investigative procedure allows to determine the verification of testimony on the crime scene as a tactical combination.

Keywords: tactics of investigative action, tactical operations, tactical combination, verification of testimony on the crime scene, investigative situation

Свгеній Вікторович Зозуля,

викладач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
факультету з підготовки слідчих Харківського національного універси-
тету внутрішніх справ

ЗНАЧЕННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ТИПОВИХ ОЗНАК ДІЙ ПІДОЗРЮВАНОВОГО ПІСЛЯ СКОЄННЯ ЗЛОЧИНУ ПРИ РОЗРОБЦІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРИМУШУВАННЯ ДО ВИКОНАННЯ ЧИ НЕВИКОНАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Розглянуто постзлочинну діяльність підозрюваного, встановлено її ознаки при визначенні криміналістичної характеристики у справах про примушування до виконання чи не виконання цивільно-правових зобов'язань.

Ключові слова: криміналістична характеристика, цивільно-правові зобов'язання, злочинна діяльність.

Поняття «криміналістична характеристика злочинів» на теперішній час дістало дійсно загальне визнання і обгрунтовано вважається основним елементом методики розслідування окремих видів злочину. Вивчення джерел, присвячених криміналістичній характеристиці дає змогу дійти висновку, що одні автори визначають її сутність у вузькому розумінні, зводячи до описування окремих елементів складу злочину, наприклад, об'єктивної сторони. Інші автори розширюють її зміст, необгрунтовано включаючи в її систему кримінально-правові і кримінологічні аспекти. Такий підхід бачиться дещо невиправданим, оскільки в такому випадку криміналістичні дослідження заходять за межі інших наук предметом вивчення яких являються інші явища, а точніше злочин розглядається в аспектах кримінального права та з поглядів кримінології. Таке розширення предмету вивчення в рамках кримінологічної характеристики призводить до неоднозначного її розуміння з боку практичних працівників органів слідства, а в деяких випадках на повне невикористання ними у своїй діяльності таких елементів криміналістичної характеристики.

Але в такому розумінні не слід нехтувати розробкою нових елементів криміналістичної характеристики які б реально змогли допомогти при розробці методик розслідування окремих видів злочинів. З цієї метою бачиться можливість доповнення криміналістичної характеристики деякими елементами, які б змогли більш розширено розглядати весь масив криміналістично-важливої інформації яку має слідчий при розслідуванні конкретного злочину.

Так, відправними джерелами при розробці таких елементів криміналістичної характеристики примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань вважаємо доцільно використовувати об'єктивні реалії процесу злочинної діяльності, тобто ті процеси які притаманні для підготовки, посягання та скоєння злочину, а також ті які виникають після факту скоєння основного злочину, формуючи, таким чином, постзлочинну діяльність особи, яка скоїла злочин, що особливо важливо для діяльності слідчого.

Постзлочинна діяльність – це наступні після вчинення злочину дії особи, що

знаходяться в причинному зв'язку з учиненим нею деліктом [1, с. 7]. Таким чином, така діяльність представляє собою повний матеріальний процес, який має місце вже після настання супільно-небезпечних наслідків спричинених вчиненням злочинцем основного злочину. Будь який матеріальний процес, пише В. І. Корюкін, що відображається в природі віддзеркалюється в інших матеріальних процесах, так чи інакше пов'язаних з ним, отже всі взаємозв'язані і взаємообумовлені фізичні і психічні вчинки (процеси), в тому числі дії скоєного злочину і особа, на яку здійснено посягання, а також людей, які за тими чи іншими причинами зв'язані із злочином, відображається одне в одному, утворює чисельні наслідки-зміни (сліди). Зв'язок змін з подіями існує об'єктивно [2, с. 28–42]. Цілком вірогідно, що такі процеси які виникають при вчиненні злочину, можуть відображатися в постзлочинній діяльності особи яка скоїла примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань. Таким чином, вона знаходиться в причинному зв'язку із основним злочином. Вивчаючи такий зв'язок не важко дійти висновку, що така діяльність злочинця так чи інакше залишає за собою певні матеріальні відбитки (сліди), а як відомо вся діяльність слідчого направлена на збирання слідів злочину, причому не тільки основного, а й слідів які пов'язані із діяльністю злочинця після його вчинення. Таке вивчення інформації про постзлочинну діяльність призводить до надання таким даним статусу доказів. Таким чином, виявлення викликаних злочином змін та їх дослідження з метою пізнання суті, яку вони відображають, видів зв'язків пов'язаних із механізмом його скоєння, діями конкретних осіб, складає першочергове завдання пізнавальної діяльності слідчого. Саме в такій діяльності вбачається пізнавальне значення вивчення та типологізації постзлочинної діяльності. Однією із особливостей механізму скоєння кожного злочину є ситуаційна повторюваність в процесі відображення його елементів, виникнення та зникнення інформації, що міститься в їх слідах. Вивчаючи ці процеси Р. С. Белкін, дійшов висновку, що кожний акт виникнення та зникнення інформації про злочин, як необхідність несе в собі загальне для усіх подібних процесів, що виникають у даній ситуації, це загальне означає можливість виявлення типового, або певних ситуацій розвитку цих процесів, їх механізмів. «Стає принципово можливим, зазначає він, визначення кола ситуаційних типових відображень та відображень об'єктів, засобів відображення, та, що особливо важливо, – наслідків відображення, тобто можливих доказів» [3, с. 71]. У цьому бачиться значення не лише тієї інформації яка стосується скоєння основного злочину, а й значення інформації про постзлочинну діяльність злочинця, яка важлива для доказування елементів складу злочину. Типовість процесів, які відображаються в самому злочину із великою вірогідністю відображається в процесах які протікають у постзлочинній діяльності, формуючи при цьому її типічність для усіх подібних ситуацій.

Розгляд постзлочинної діяльності можливо проводити у двох напрямках. По-перше, постзлочинна діяльність особи до моменту початку діяльності правоохоронних органів щодо встановлення ознак злочину, його розкриття та розслідування (тобто на етапі латентності злочину) і, по-друге, постзлочинна діяльність особи з моменту початку процесуальної діяльності правоохоронних органів щодо встановлення ознак злочину, його розкриття та розсліду-

вання [1, с. 7]. У першому випадку типологія постзлочинної діяльності особи, що скоїла злочин полягає в створенні умов для приховування слідів свого злочину, тобто основною метою для злочинця стає збереження латентності злочину. Таким чином, на цьому етапі для постзлочинної діяльності характерна негативне втручання в процес виявлення слідів злочину. Слід зауважити, що при скоєнні примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань суб'єкт може вважати себе фактично невинним а точніше вважати, що його дії не є злочинними. У такому випадку бачиться за необхідне визначитися із двома видами скоєння примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань:

1. Скоєння злочину однією особою (безпосередньо кредитором який примушує виконати наявне зобов'язання боржника);

2. Скоєння примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань організованою злочинною групою на замовлення кредитора;

Скоєння злочину організованою злочинною групою після проведення її учасниками певної комбінації направленої на виникнення між представником групи та потенційним потерпілим цивільно-правових зобов'язань. В першому випадку ситуація коли особа вважає себе невинною трапляється із доволі високою частотністю, так при опитуванні слідчих та працівників оперативного апарату було встановлено, що практично у 92 % випадків для суб'єкта який скоїв злочин стає дивним, що його дії злочинні. При виникненні інших двох видів скоєння злочину для суб'єкта завжди відомо, що його дії мають проти-правний характер. Виходячи із такої класифікації слід зауважити і про відмінності постзлочинної діяльності. Так у першому випадку злочинець не приймає певних дій направлених на приховування інформації про злочин а також слідів злочину оскільки не вважає це за необхідне та продовжує звичну для нього життєдіяльність, тобто сам факт злочину не впливає на його поведінку. Така слідча ситуація, звісно, не представляє особливої складності для слідства оскільки особа, яка скоїла злочин не переходиться від нього. В інших двох випадках злочинці не бажають зустрічей із правоохоронними органами а отже вчинений ними злочин впливає на їх поведінку після його вчинення. Постзлочинна діяльність їх може бути виражена у двох напрямках: по-перше злочинці можуть продовжувати свою злочинну діяльність і скоювати інші злочини у тому числі примушування до виконання чи не виконання цивільно-правових зобов'язань (пост злочинна діяльність носитиме деліктний характер); по-друге злочинці будуть чекати на виконання (не виконання) потерпілим його зобов'язань тобто їх пост злочинна діяльність буде не деліктною.

В іншому випадку постзлочинна діяльність особи, що скоїла злочин починається з моменту коли правоохоронним органом стало відомо про скоєння злочину. В такому разі постзлочинна діяльність слід розглядати також в декількох аспектах. По-перше, така діяльність може виникати з моменту коли стало відомо про злочин але кримінальна справа ще не порушена або порушена але особа злочинця ще не відома, тобто кримінальна справа порушена за фактом скоєння злочину. Таке можливе у випадку коли боржника примушують виконати чи не виконувати зобов'язання опосередковано (по телефону) і по-

грози в його адресу потерпілий сприймає як реальні. Особливістю такої ситуації є наявність типічних дій з боку злочинців, направлених на відвертання від себе уваги з боку правоохоронних органів. Беручи до уваги типовість такої ситуації правоохоронці здебільшого використовують її при відбиранні із загальної маси фігурантів саме того, хто скоїв злочин, приймаючи при цьому до уваги типічність поведінки злочинця після скоєння злочину. Інша ситуація виникає у разі коли особа злочинця відома і кримінальна справа порушена по відношенню до конкретної особи, підозрюваного. В такому випадку постзлочинна діяльність може виражатися у нейтральній поведінці особи, у сприянні чи навпаки протидії правоохоронним органам, а також може виражатися у реабілітаційній поведінці особи, яка вчинила злочин.

Як вже відзначалося постзлочинна діяльність може бути або деліктною, або не деліктною. Приймаючи до уваги такий розподіл, бачиться необхідність її вивчення і виявлення типових її проявів, оскільки її типологізація може слугувати для попередження скоєння злочинцем нових протиправних (деліктних) діянь причому не обов'язково, що такі діяння будуть носити лише кримінальний характер.

Як справедливо відзначає С. О. Сафронов, постзлочинна діяльність, поперше, може свідчити про суб'єктивну сторону злочину, викривати винного і, по-друге, прогнозування можливої постзлочинної поведінки на стадії розкриття та розслідування злочину буде завжди сприяти оптимальній організації самого процесу розслідування [1, с. 8]. Саме в такій позиції бачиться необхідність включення в систему криміналістичної характеристики примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань такого елементу як постзлочинна діяльність. Така необхідність базується також на тому, що вона існує завжди незалежно від виду злочину та суб'єктивних характеристик злочинця, адже в цьому виражається її постійність, а наявність різноманітних її проявів свідчить про типовість її при кожному вивченню скоєння злочину.

Беручи до уваги прогностичне значення постзлочинної діяльності, можливо, цілком ймовірно віднести її до методичних рекомендацій щодо ефективності провадження досудового слідства у справах про примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань.

Список використаних джерел: 1. Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Сафронов Сергій Олегович. – К., 1999. – 19 с. 2. Корюкін В. І. Вірогідність і інформація / Корюкін В. І. // Питання філософії. – 1965. – № 6. – С. 28–42. 3. Белкин Р. С. Собрание, исследование и оценка доказательств / Р. С. Белкин. – М., 1966. – 71 с.

Одержано 25.09.2012

Рассмотрена преступная деятельность подозреваемого после совершения преступления, установлены её признаки при определении криминалистической характеристики по делам о выполнении или невыполнении гражданско-правовых обязательств.

Ключевые слова: криминалистическая характеристика, гражданско-правовые обязательства, преступная деятельность.

Considered a suspect criminal activity after the crime, set its attributes in determining forensic characteristics for the implementation or non-civil obligations.

Keywords: forensic characterization, civil liability, criminal activity.

**ВЗАЄМОПРОНИКНЕННЯ НАУКОВОГО ЗНАННЯ ЯК ОДНА З
ПРОВІДНИХ ТЕНДЕНЦІЙ СУЧАСНОСТІ**

У статті розглядаються закономірні процеси диференціації та інтеграції наукових знань, що характерні для криміналістики, яка поєднує у собі досягнення дуже широкого кола наук.

Процес диференціації та інтеграції наукового знання є характерним для розвитку науки. У сучасному науковому знанні він набуває особливо важливого значення, охоплюючи як науку в цілому, так і окремі її галузі. Ці процеси з більшою або меншою інтенсивністю відбуваються постійно та безперервно з часів виникнення науки.

Г. М. Добров ще у 70-х роках минулого століття звернув увагу на той факт, що у XVIII ст., і навіть у XIX ст. одному об'єкту реального світу відповідала, як правило, одна галузь науки, яка його вивчала. У наше століття все більш типово стає ситуація, коли один і той самий об'єкт вивчається цілим комплексом наук. Саме із зазначеними вище характерними ознаками науки пов'язаний процес диференціації та інтеграції окремих галузей знання.

Враховуючи те, що темпи розвитку науки у XX ст. значно зросли у порівнянні із попередніми століттями, цей процес можна назвати закономірним. Будь-яка наука з часом концентрує в собі все більше і більше знань про світ, проходить процес групування цих знань. Згодом стає очевидним, що в межах однієї науки існує одна або навіть декілька протонаук, які з часом виокремлюються та стають самостійними. Це по суті і є диференціацією наук, і таких прикладів дуже багато, зокрема таким же чином виокремилися біофізика та біохімія із біології, або корпоративне право із господарського.

Окрім цього, диференціація наук може бути також зумовлена особливостями самого об'єкту дослідження. Оскільки самостійні галузі знань в деякій мірі відокремлюються одна від одної завдяки тому, що концентрують свої зусилля на пізнанні конкретного зрізу об'єкту, його ознак, характерних особливостей тощо. Наприклад, психологія мистецтва, мистецтвознавство, культурологія, філософія мистецтва вивчають один і той самий об'єкт – мистецтво та знання про нього, але з різних сторін. Об'єднання цих наук в одну не є доцільним і призвело б до надмірності об'єму такої науки та складності в її опануванні. Натомість їх диференціація дозволяє цим наукам вивчити більшість параметрів та аспектів об'єкта.

Отже, на нашу думку, спостерігається позитивний процес нарощення достовірних, необхідних знань, що, відповідно, тягне за собою і розширення кола наук. Збільшення об'єму наукової інформації свідчить про загальний науковий прогрес людства.

Процес інтеграції наук проходить не менш інтенсивно, ніж процес диференціації, і при цьому не відбувається поєднання раніше розділених наук. Існує тенденція до взаємодії теоретичних та прикладних наук різних напрямків, суміжних практичних наук. Існуючі раніше різкі розмежувальні лінії, які розділяли науку, стали більше і більше стиратися, з'явилися цілі галузі, які не стільки розділяють, скільки пов'язують між собою раніше відокремлені галузі знання. Ми хотіли б підкреслити та наголосити саме на слові «взаємодія», а не «поєднання», або взаємопоєднання наук. Оскільки поєднання двох самостійних галузей науки в одну не є типовим для наукового світу. Актуальною є саме взаємодія, взаємопроникнення наук, яка виражається у використанні здобутків однієї науки іншою, застосуванні методів обох наук для дослідження проблеми, спільному дослідженні складного предмета науками, жодна з яких не охоплює його в повному обсязі. Наприклад, для того, щоб здійснити запуск ракети із живим організмом на віддалену планету знадобляться знання, набуті механікою, фізикою, інженерією, астрономією, біологією та багатьма іншими науками. Це зумовлює необхідність поєднання вказаних знань, їх раціональної співпраці та тісної взаємодії для досягнення спільної мети. Це яскраво ілюструє процес інтеграції знань.

На наш погляд, лише через логічне поєднання цих двох процесів проявляється процес розвитку та прогресу науки. І говорити про те, що якийсь з цих процесів є більш важливим, на наш погляд, недоцільно.

З огляду на вищезазначене найрезультативнішими і перспективними дослідженнями вважаються міжгалузеві, стикові, які використовують одночасно сукупність певних знань, підходів, методів різних галузей знань. Це вбачається важливим з огляду на те, що переважна кількість наук здійснює наукові дослідження виключно в межах свого предмета (окремих аспектів предмета) та використовуючи свої методи. При цьому не здійснюється розгляд та аналіз предметів суміжних наук, навіть якщо передбачається перспективність таких досліджень.

У таких дослідженнях у пригоді стають наукознавчі знання, оскільки наукознавство містить у собі знання, що є базовими та основоположними для багатьох інших наук.

Інтеграційні процеси взаємодії наук так само стосуються і криміналістики з її специфічними завданнями та функціями. Незалежно від особливостей криміналістики в ній так або інакше протікає процес безперервного накопичення наукових знань, для неї характерні процеси диференціації та інтеграції знань. Це пояснюється тим, що криміналістика поєднує у собі досягнення дуже широкого кола наук. Вона використовує досягнення фізики, хімії, біології, соціології, управління, психології, інженерії та інших галузей знання.

У надрах криміналістики теж формується, а деякі автори вважають, що вже сформована, система знань, яка отримала назву судово експертологія. Принагідно треба сказати, що термін «судова експертологія» був запропонований ще у 1973 р. А. І. Вінбергом та Н. Т. Малаховською. Йдеться про те, що саме розвиток криміналістики детермінував зародження судової експертології як системи знань про закони і методологію формування та розвитку судо-

вих експертиз, закономірності дослідження об'єктів судових експертиз, що здійснюються на ґрунті спеціальних знань, які залучає криміналістика із базових наук та трансформує їх через порівняльне судове експертознавство у систему наукових прийомів, методів, засобів, методик та технологій вирішення експертних задач.

Таким чином, у сучасному науковому світі проявляється активна тенденція до процесів інтеграції та диференціації знань. У такому контексті, інтеграційні процеси, які проходять між наукознавством та криміналістикою є закономірним розвитком обох цих наук, які, безумовно, мають привести до позитивних результатів.

Одержано 24.09.2012

В статье рассматриваются закономерные процессы дифференциации и интеграции научных знаний, характерные для криминалистики, которая объединяет в себе достижения широкого круга наук.

Ірина Валеріївна Калініна,

викладач кафедри криміналістики Донецького юридичного інституту
МВС України, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ У СПРАВАХ ПРО ГОСПОДАРСЬКІ ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПІДРОБЛЕННЯМ ДОКУМЕНТІВ, У СВІТІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Стаття присвячена визначенню кола типових експертиз, що призначаються під час розслідування господарських злочинів, пов'язаних із підробленням документів, дослідженню особливостей їх призначення та виявленню проблемних питань, які виникають у зв'язку з їх призначенням та проведенням у світі нового кримінального процесуального законодавства.

Ключові слова: призначення експертизи; технічна експертиза документів; комп'ютерно-технічна експертиза; почеркознавча експертиза; комплексні експертизи; господарські злочини; підроблення документів.

Одним із найважливіших засобів одержання доказів під час розслідування кримінальних справ про господарські злочини, пов'язані із підробленням документів, є проведення експертизи.

Автором у статті поставлено завдання визначити типові експертизи, що призначаються під час розслідування господарських злочинів, пов'язаних із підробленням документів, розглянути особливості їх призначення та виявити проблемні питання, які виникають у зв'язку з їх призначенням та проведенням у світі нового кримінального процесуального законодавства.

Експертиза – це спрямоване на вирішення певних питань дослідження, що провадиться із застосуванням спеціальних знань з боку компетентних осіб – експертів на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, яка перебуває у провадженні органів досудового та судового слідства.

Вивчення спеціальної літератури, слідчої та експертної практики дозволило автору зробити висновок, що типовими експертизами під час розслідування господарських злочинів, пов'язаних із підробленням документів, є наступні види експертиз:

- технічна експертиза документів;
- комп'ютерно-технічна (комп'ютерної техніки та програмних продуктів);
- почеркознавча.

Типовими вважаються експертизи, які, як правило, призначаються під час розслідування певного виду злочину або ж щодо конкретної ситуації розслідування.

Досить часто під час розслідування кримінальних справ про господарські злочини, пов'язані з підробленням документів (наприклад, про незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення; про підроблення

документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів тощо), виникає необхідність у призначенні експертизи, для вирішення питань якої необхідні знання з різних галузей знань або різних напрямів у межах однієї галузі знань. У таких випадках призначаються комплексні експертизи, до проведення яких, у разі потреби, залучаються фахівці установ та служб (підрозділів) інших центральних органів виконавчої влади або інші фахівці, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах [1].

При вирішенні питання про призначення певного виду експертизи під час розслідування господарських злочинів, пов'язаних із підробленням документів, слідчий керується вимогами кримінально-процесуального закону про всебічність, повноту та об'єктивність дослідження обставин справи.

Звичайно, що суспільство в цілому та його окремі інститути не є сталими структурами та явищами. Їм притаманна динамічність і мінливість. Через певний час на місці неефективних та застарілих елементів суспільних інститутів утворюються нові, робляться висновки за результатами невдалих експериментів, від останніх відмовляються взагалі або доопрацьовують їх, засоби їх реалізації тощо. Як відомо, не є виключенням і кримінальне судочинство України, яке у теперішній час знаходиться в стадії реформування. Так, 13 квітня 2012 р. був прийнятий новий Кримінальний процесуальний кодекс України, який набуває чинності 19 листопада 2012 р. [2]. Відповідно, практика застосування кримінально-процесуальних норм (зокрема про призначення експертиз під час розслідування кримінальних справ) і проблеми, які з'являються в зв'язку з цим, потребують нових наукових підходів і відповідних практичних рішень.

Ст. 242 нового Кримінального процесуального кодексу визначає підстави проведення експертизи. Так, експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Далі, у ч. 2 цієї статті зазначається, що слідчий або прокурор зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи щодо: 1) встановлення причин смерті; 2) встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; 3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності; 4) встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості; 5) встановлення статевої зрілості потерпілої особи в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених ст. 155 КК України.

Тобто законотворець фактично продублював норму КПК 1960 р., у якій були визначені випадки обов'язкового призначення експертизи (ст. 76).

Категоричність КПК 1960 р. та КПК 2012 р. щодо цього питання приводить до того, що під час призначення експертиз виникають певні проблеми. Зокрема, під час розслідування злочинів у сфері господарської діяльності, пов'язаних із підробленням документів (ст. 199 – виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної ло-

тереї; ст. 200 – незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення; ст. 216 – незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного збору чи контрольних марок; ст. 223-1 – підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів; ст. 223-2 – порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів; ст. 224 – виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів), практика визнає за необхідне проведення експертиз для встановлення факту підроблення певних документів. Це може бути один чи декілька видів типових для такої категорії справ експертиз або ж комплексні експертизи.

Також категоричність цих статей КПК України можна вважати не зовсім доречною, тому що у деяких випадках зазначені у законі експертизи є нездійсненими. Наприклад, до тяжких тілесних ушкоджень належить незгладне спотворення (непоправне знівечення) обличчя. До компетенції судового-медичного експерта належить лише встановлення факту непоправності ушкодження, а питання щодо його спотворення, знівечення належить до правових питань, які є компетенцією слідчого і суду.

Цікавими є норми КПК 2012 р. (ст. 243, ст. 244) про залучення експерта. Так, сторона обвинувачення залучає експерта за наявності підстав для проведення експертизи, у тому числі за клопотанням сторони захисту чи потерпілого. Сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової.

У разі відмови слідчого, прокурора в задоволенні клопотання сторони захисту про залучення експерта особа, що заявила відповідне клопотання, має право звернутися з клопотанням про залучення експерта до слідчого судді. До клопотання також додаються: копії матеріалів, якими обґрунтовуються доводи клопотання та копії документів, які підтверджують неможливість самостійного залучення експерта стороною захисту.

Клопотання розглядається слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, не пізніше п'яти днів із дня його надходження до суду. Особа, яка подала клопотання, повідомляється про місце та час його розгляду, проте її неприбуття не перешкоджає розгляду клопотання, крім випадків, коли її участь визнана слідчим суддею обов'язковою.

Слідчий суддя за результатами розгляду клопотання має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам, якщо особа, що звернулася з клопотанням, доведе, що:

1) для вирішення питань, що мають істотне значення для кримінального провадження, необхідне залучення експерта, проте:

а) сторона обвинувачення не залучила його або
б) на вирішення залученого стороною обвинувачення експерта були поставлені запитання, що не дозволяють дати повний та належний висновок з питань, для з'ясування яких необхідне проведення експертизи, або

в) існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинува-

чення експерт внаслідок відсутності у нього необхідних знань, упередженості чи з інших причин надасть або надав неповний чи неправильний висновок;

2) вона не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин.

До ухвали слідчого судді про доручення проведення експертизи включаються запитання, поставлені перед експертом особою, яка звернулася з відповідним клопотанням. Слідчий суддя має право не включити до ухвали запитання, поставлені особою, що звернулася з відповідним клопотанням, якщо відповіді на них не стосуються кримінального провадження або не мають значення для судового розгляду, обґрунтувавши таке рішення в ухвалі. При задоволенні клопотання про залучення експерта слідчий суддя у разі необхідності має право за клопотанням особи, що звернулася з клопотанням про залучення експерта, вирішити питання про отримання зразків для експертизи. Висновок експерта, залученого слідчим суддею, надається особі, за клопотанням якої він був залучений [2].

Підсумовуючи, зазначимо, що автором наведена лише частина проблемних питань, які виникають під час призначення експертиз у справах про господарські злочини, пов'язані із підробленням документів, та, зокрема, можуть виникнути після набуття чинності новим КПК України.

Список використаних джерел: 1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз : затв. наказом М-ва юстиції України від 8.10.1998 № 53/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/page>. 2. Кримінальний процесуальний кодекс України : від 13.04.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>.

Одержано 26.09.2012

Статья посвящена определению круга типичных экспертиз, назначаемых при расследовании хозяйственных преступлений, связанных с подделкой документов, исследованию особенностей их назначения и выявлению проблемных вопросов, возникающих в связи с их назначением и проведением в свете нового уголовного процессуального законодательства.

Ключевые слова: назначение экспертизы; техническая экспертиза документов; компьютерно-техническая экспертиза; почерковедческая экспертиза; комплексные экспертизы; хозяйственные преступления; подделка документов.

Article is dedicated to the development of terms of typical examinations prescribed for the investigation of economic crimes of forgery, the study of features of their assignment and identification of problems arising in due to their function and in light of the new criminal procedure law.

Keywords: destination expertise, technical examination of documents, computer forensics, handwriting examination, comprehensive examination, economic crimes, forgery.

Володимир Юрійович Калугін,

доцент кафедри кримінального процесу факультету з підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ІНСТИТУТ ЗУПИНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗА НОВИМ КПК

Ефективність діяльності слідчих підрозділів визначається тим, якою мірою практичні результати цієї діяльності відповідають досягненню завдань, визначених кримінальним законодавством. Рішення слідчих у ході розслідування знаходиться в прямій залежності від успіху збирання доказів, встановленні достовірних обставин, визначених предметом доказування.

Одним з найважливіших завдань кримінального судочинства, є те, що в ході розслідування повинна бути встановлена особа, яка вчинила кримінальне правопорушення. У противному випадку досудове розслідування закінчено бути не може, оскільки не має реалізації функція кримінального переслідування, яка знаходить своє віддзеркалення в оголошенні про підозру та обвинувальному акті, при направленні кримінального провадження до суду. Проте в ході досудового розслідування можуть виникнути різні обставини, які не дають слідчому можливість забезпечити участь підозрюваного і тим самим виникають реальні перепони до закінчення у встановленому законом порядку досудового провадження. Ці обставини можуть бути як результатом умисних дій особи, що причетна до вчинення кримінального правопорушення так і результатом інших обставин. Зазначене обумовлює існування інституту зупинення досудового слідства.

Чинний КПК та прийнятий Кримінальний процесуальний кодекс не містить визначення поняття «зупинення досудового розслідування». Немає єдиної думки з даного питання і в науковому світі.

Більшість процесуалістів під зупиненням досудового розслідування розуміють тимчасову перерву в досудовому провадженні з причин (підставам), вказаних в кримінальному процесуальному законі [3, с. 13; 4, с. 4].

Н. А. Громов і С. І. Анненков, визначають зупинення досудового розслідування як «врегульовану законом, оформлену рішенням слідчого, прокурора тимчасову перерву у провадженні по кримінальній справі, під час якої ці органи вживають заходів до усунення обставин, що викликали зупинення провадження по справі» [5, с. 19].

На їхню думку, зупинення досудового розслідування це перерва в розслідуванні під час якої слідчий зобов'язаний як безпосередньо, так і через органи дізнання вжити заходів до розшуку підозрюваного, до встановлення особи, яка причетна до вчинення злочину, хоча і без проведення слідчих дій.

Л. М. Репкін пише, «зупинення досудового слідства - це перерва, що регламентується законом, у провадженні справи, протягом якої орган дізнання, слідчий і прокурор в межах своєї компетенції вживають активних заходів по

усуненню обставин зупинення» [6, с. 12].

В. М. Тертишник зупинення досудового розслідування визначає як вимушене припинення процесуальної діяльності внаслідок появи обставин, які не дозволяють здійснити подальше провадження і закінчити слідство [7].

Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко визначають зупинення досудового слідства як тимчасову перерву в провадженні розслідування по справі, перерву в процесуальній діяльності, яка не виключає за необхідності проведення розшукових та оперативно-розшукових заходів, з метою розкриття злочину і розшуку обвинуваченого [8, с. 408].

Ст. 280 Кримінального процесуального кодексу України прийнятого Верховною Радою 13.04.2012 визначає, підстави до зупинення досудового розслідування після повідомлення особі про підозру у **разі, якщо:**

1) підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі у кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком;

2) підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності і його місцезнаходження невідоме;

3) наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва [1].

Зазначена норма на відміну від ст. 206 КПК України 1961 р. [2] не містить такої підстави до зупинення, як не встановлення особи, що вчинила кримінальне правопорушення. Кримінальні провадження за якими не встановлені особи є вразливим місцем кримінального судочинства, оскільки основне призначення, захист прав і законних інтересів осіб і організацій, потерпілих від злочинів на даному етапі не досягається, що породжує у винних осіб відчуття безкарності і не виключає можливості вчинення ними нових злочинів.

Існуючі статистичні дані свідчать про значну кількість кримінальних справ, зупинених у зв'язку з невстановленням особи що їх вчинила. Так, тільки в Одеській області за 2011 рік було зупинено за п. 3 ст. 206 КПК України (в редакції 1961 р.) 10408 кримінальних справ.

Кримінальне правопорушення залишається не розкритим не дивлячись на прийняті слідчим заходи. Як було зазначено, причини, не встановлення особи, що вчинила злочин одних випадках, носять об'єктивний характер, в інших - суб'єктивний. Перші нерідко обумовлені надзвичайною складністю розслідування, особливо в сучасних умовах пов'язаною з витонченістю способу вчинення злочинів і протидії їх розкриттю. Учасники таких діянь часто є членами організованих груп і різного роду злочинних формувань, що використовують новітні технології прир вчиненні кримінальних правопорушень і прихованню слідів.

Суб'єктивний характер причин, через які не розкриваються злочини, пов'язаний, як правило, з тим, що слідчий не повною мірою використовує надані законом можливості і засоби для викриття осіб причетних до вчинення кримінального правопорушення. Найтиповіші недоліки пов'язані з помилками процесуального, організаційного і тактичного характеру, що допускаються при огляді місця події, проведенні обшуку і виїмки, висуванні і перевірці слід-

чих версій, організації взаємодії слідчого з оперативними підрозділами в доведенні результатів їх діяльності.

У цілях розкриття злочину слідчий повинен активно використовувати всі можливі процесуальні форми передбачені кримінальним процесуальним законом, і має право проводити гласні та негласні слідчі (розшукові) дії, а у справах про тяжкі та особливо тяжкі злочини направляти доручення оперативним підрозділами для проведення заходів направлених на встановлення особи, що вчинила злочин. Слідчий не повинен усуватися від провадження у справі і повинен приймати заходи щодо виправлення причин, які викликали її зупинення, повинен реалізувати весь комплекс необхідних розшукових і інших процесуальних дій по збиранню відомостей направлених на встановлення осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

Можливо відсутність такої підстави, як невстановлення особи, причетної до вчинення кримінального правопорушення для зупинення досудового розслідування законодавець пов'язує з порядком визначенням строків досудового розслідування, які починають свій відлік з моменту оголошення особі про підозру, то б то з моменту встановлення її особи, або з інших причин. Тоді постає реальне питання, що робити слідчому з тією масою нерозкритих проваджень, за якими він проводить розслідування, адже у зв'язку з новим порядком початку досудового розслідування кількість матеріалів у провадженні слідчого збільшиться в декілька разів.

Знається є слушною думка Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко стосовно того, що у разі не встановлення особи, що вчинила злочин, при умові, що всі можливі слідчі та процесуальні дії проведені, провадження досудового слідства повинно бути зупиненим і в подальшому мають проводитися оперативно-розшукові заходи направлені на встановлення особи яка вчинила злочин [8, с. 410].

Крім цього, виконання вимог ст. 280 нового КПК, стосовно неможливості проведення слідчих дій по зупиненому кримінальному провадженню, з одного боку, і необхідності використання заходів, направлених на усунення обставин, що призвели такого вимушеного зупинення, з іншого, наводить на думку про характер тих дій. Безперечно, діяльність слідчого повинна бути направлена на збір інформації, необхідної для своєчасного відновлення кримінального провадження. Ця діяльність є важливим засобом досягнення цілей призначення кримінального судочинства.

В юридичній літературі з даного приводу існують протилежні точки зору. Одні автори вважають, що після зупинення слідства вся діяльність по розкриттю і розслідуванню злочину повинна носити непроцесуальний характер, на думку інших, необхідно діяти тільки процесуальним шляхом [9, с. 170].

Враховуючи викладене доцільно внести пропозиції до змісту ст.280 Кримінального процесуального кодексу України доповнивши підставою до зупинення – не встановлення особи, що вчинила кримінальне правопорушення та розширити частину 5, доповнивши її положенням про непроцесуальну діяльність слідчого по зупиненому кримінальному провадженню наступного змісту: «Після зупинення досудового розслідування проведення слідчих (розшу-

кових) дій не допускається, крім тих, які спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваного та особи яка вчинила кримінальне правопорушення, ця діяльність слідчого повинна носити непроцесуальний характер».

Список використаних джерел: **1.** Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України»: станом на 22 трав. 2012 р. – К.: Алерта, 2012. – 304 с. **2.** Кримінально-процесуальний кодекс України: закон України від 1 квіт. 1961 р. № 902 // Відомості Верховної Ради України. – 1961 – № 2. **3.** Попов А. М. Проблемы усовершенствования оснований и условий приостановления предварительного следствия: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Попов А. М. – Саратов, 2004. **4.** Шатило К. Д. Приостановление дознания и предварительного следствия / К. Д. Шатило. – М., 1963. **5.** Громов Н. А. Понятие, основания и условия приостановления предварительного следствия / Н. А. Громов, С. И. Анненков // Следователь. – 2001. – № 3. – С. 19. **6.** Репкин Л. М. Приостановление предварительного следствия: учеб. пособие / Л. М. Репкин. – Волгоград: ВСШ МВД РФ, 1971. – С. 12. **7.** Тertiшник В. М. Кримінально-процесуальне право України: підручник / В. М. Тertiшник. – 4-те вид., доповн. і переробл. – К.: А.С.К., 2003. – 1120 с. **8.** Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України: підручник / Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 688 с. **9.** Вандишев В. В. Уголовный процесс: конспект лекций / В. В. Вандишев. – СПб., 2002.

Одержано 29.09.2012

Артем Іванович Карпов,

здобувач кафедри криміналістики Національної академії внутрішніх справ, підполковник міліції запасу

**ПЕРСПЕКТИВА ВИКОРИСТАННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ
(РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВ**

З прийняттям Верховною Радою України 13 квітня 2012 р. Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК 2012 р.) відкриваються нові перспективи ефективності досудового розслідування кримінальних злочинів та доказування у кримінальному провадженні.

Під час досудового розслідування шахрайств може виникнути необхідність перевірки обставин справи, які не можливо встановити процесуальним гласним шляхом. Прикладом може бути наявність показів свідка про наявність у підозрюваного/обвинувачуваного предметів або документів, які підозрюваний/обвинувачуваний приховує від органів досудового розслідування та не повідомляє про їх місце знаходження або своїми показами чи діями намагається спрямувати хід розслідування у хибному напрямку. За наявності такої протидії з боку підозрюваного/обвинувачуваного слідчі дії, передбачені діючим КПК 1960 р. як накладення арешту на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку огляд, обшук або виїмка можуть бути не ефективними.

Відповідно до діючого законодавства України, проведення негласних дій віднесено до оперативно-розшукової діяльності, у зв'язку з чим їх результати носять, переважно, не процесуальний характер та потребують проходження окремої процедури легалізації для використання в якості кримінально-процесуальних доказів, а частина інформації, отриманої не процесуальним шляхом, взагалі може бути не використана в якості доказів.

Новим КПК 2012 р. вирішення цієї проблеми покладається на проведення негласних слідчих (розшукових) дій (Розділ III (Досудове розслідування) Глава 21 (Негласні слідчі (розшукові) дії). Відповідно до ст. 246 КПК 2012 р. негласні слідчі (розшукові) дії – різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених цим КПК.

Негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила неможливо отримати в інший спосіб.

Застосування норм негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі дасть можливість слідчому та іншим, уповноваженим особам, використовувати як гласні, так і не гласні заходи, спрямовані на документування та розкриття кримінального злочину або розшуку злочинця, які на теперішній час доступні лише при здійсненні оперативно-розшукової діяльності, такі як негласне проникнення до житла чи до іншого володіння особи та ін. Хоча, за результатами здійснення зазначених оперативно-розшукових заходів складається протокол з відповідними додатками, який підлягає використанню як джерело доказів у кримінальному судочинстві (ч. 2 ст. 8 ЗУ «Про оперативно-

розшукову діяльність» від 18.02.1992) на практиці, як правило, протоколи та інші результати цих заходів не в повному обсязі використовуються під час досудового розслідування, а у випадку розшуку обвинуваченого/підсудного їх використання у кримінальному провадженні більше виключення ніж правило.

Законодавець передбачає проведення негласних слідчих дій на підставі рішення слідчого судді у кримінальному провадженні щодо тяжких та особливо-тяжких злочинів. Відповідно, під час кримінального провадження у справах про шахрайство, проведення негласних слідчих (розшукових) дій можливе у випадках відкриття кримінального провадження за ч. 3 та 4 ст. 190 КК України. Також, слідчий, за погодженням з прокурором, або прокурор можуть прийняти рішення про проведення негласної слідчої (розшукової) дії у невідкладних випадках до постановлення ухвали слідчого судді, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо-тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (ст. 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини КК України. У такому випадку прокурор зобов'язаний невідкладно після початку негласної слідчої (розшукової) дії звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді.

Під час кримінального провадження щодо шахрайств можуть бути застосовані усі види негласних слідчих (розшукових) дій, передбачених КПК 2012 р., яким передбачено наступні негласні слідчі (розшукові) дії:

- втручання у приватне спілкування (параграф 2 гл. 21), до яких відносяться аудіо-, відео контроль особи; накладення арешту на кореспонденцію; огляд та виїмка кореспонденції; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем;
- інші види негласних слідчих (розшукових) дій (параграф 2 гл. 21), до яких відносяться: обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267); установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268); спостереження за річчю або місцем (ст. 269); аудіо-, відео контроль місця (ст. 270); контроль за вчиненням злочину (ст. 271); виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272); негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274); використання конфіденційного співробітництва (ст. 275).

Як бачимо, новий КПК 2012 р. переводить в кримінально-процесуальну площину засоби та методи, які використовувались в оперативно-розшуковій діяльності. ст. 256 передбачає, що протоколи щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій аудіо-або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватись в доказуванні на тих самих підставах, що і результати інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування.

Важливим елементом в розслідуванні шахрайств є можливість допиту осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення (ст. 256 КПК 2012 р.). Такі особи могли стати свідками певних дій, спо-

стерігати певні події, висвітлення яких може бути важливим під час доказування у кримінальному провадженні. Законодавець передбачає можливість допиту цих осіб із збереженням відомостей про них та із застосуванням щодо них відповідних заходів безпеки, передбачених законом.

Водночас слідчому дана можливість допитати осіб, з приводу дій, або контактів яких проводились такі дії (ст. 256 КПК). При цьому слідчий може не повідомляти одразу про проведення негласних (розшукових) дій щодо цих осіб. Таке повідомлення повинно бути здійснене в обсязі, який зачіпає права та інтереси цих осіб та в час із врахуванням наявності чи відсутності загрози для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб, які причетні до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Однак терміни надання такого повідомлення, в той же час, обмежуються дванадцятьма місяцями або зверненням до суду з обвинувальним висновком.

Відповідно до ч. 4 ст. 246 КПК 2012 р. негласні слідчі (розшукові) дії має право проводити не лише слідчий, а за його дорученням уповноважені оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України.

Слідчий або прокурор у відповідності до ч. 4 ст. 246 КПК 2012р. можуть також залучити до проведення негласних слідчих (розшукових) дій інших осіб. Коло таких осіб не визначено нормами кримінально-процесуального кодексу, у зв'язку з цим такими особами можливо вважати будь-яку особу, на яку не розповсюджується пряма заборона щодо проведення нею негласних слідчих (розшукових) дій. Згідно аналізу діючого законодавства не допустимим буде залучення до проведення слідчих дій осіб, яким законом надано право не свідчити стосовно підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, а саме їх близьких родичів, захисників, законних представників, а також осіб, які зобов'язані зберігати таємниці цих осіб, які стали їм відомі під час здійснення своєї професійної діяльності.

Цікавим є те, що законодавець не обмежує час доби щодо здійснення негласної слідчої (розшукової) дії, проте обмежує строк дії ухвали слідчого судді на її проведення двома місяцями з можливістю подальшого продовження за умови, що загальний строк дії ухвали слідчого судді не буде перевищувати максимальних строків досудового розслідування, передбачених ст. 219 КПК. У разі, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться з метою встановлення місцезнаходження особи, яка переходиться від органів досудового розслідування, слідчого судді чи суду, та оголошена в розшук, вона може тривати до встановлення розшукуваної особи.

Контроль за проведенням негласних слідчих (розшукових) дій покладається на відповідних прокурорів. Так, відповідно до ч. 5 ст. 249 КПК 2012 р., прокурор зобов'язаний прийняти рішення про припинення подальшого проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо в цьому відпала необхідність.

Виявлені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій кримінальні правопорушення, які не розслідуються в даному кримінальному прова-

дженні, та отримана інформація можуть бути використані в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого-судді.

Передання інформації, одержаної внаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій здійснюється тільки через прокурора.

Підсумовуючи викладене можна вести мову про те, що впровадження норм негласних слідчих (розшукових) дій буде сприяти виправленню дисбалансу, який існує між оперативно-розшуковою та кримінально-процесуальною діяльністю, а також значно вплине на покращення якості зібрання матеріалів і доказів у кримінальному провадженні та безумовне скорочення термінів розслідування як шахрайств так і інших злочинів.

Список використаних джерел: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийн. законом № 4651- VI від 13.04.2012. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» № 4652-VI від 13.04.2012. – Х. : Право, 2012. – 392 с.
2. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : монографія / О. Ю. Татаров. – Д. : Промінь, 2012. – 640 с.

Одержано 25.09.2012

Никифор Семенович Карпов,

професор кафедри кримінального процесу Національної академії
внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ОБ'ЄДНАННЯ І ВИДІЛЕННЯ МАТЕРІАЛІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Розглянуті процесуальні особливості об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування за новим кримінальним процесуальним законодавством України, запропоновані рекомендації стосовно його удосконалення.

Ключові слова: кримінальне провадження, об'єднання, виділення матеріалів, досудове розслідування, удосконалення законодавства.

13 квітня 2012 р. Верховна Рада України прийняла новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК), який набирає чинності з 19 листопада 2012 р. У главі 19 цього Кодексу йдеться про загальні положення досудового розслідування. Одним із них є положення про об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування, передбачене ст.217 КПК. Правила об'єднання і виділення матеріалів досудового провадження спрямовані на те, щоб забезпечити повне, всебічне й об'єктивне дослідження обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, зокрема, ступеня вини підозрюваного.

Згідно із ч. 1 ст. 217 КПК, у разі необхідності в одному провадженні можуть бути об'єднані:

- 1) матеріали досудових розслідувань щодо декількох осіб, підозрюваних у вчиненні одного кримінального правопорушення;
- 2) матеріали досудових розслідувань щодо однієї особи, підозрюваної у вчиненні кількох кримінальних правопорушень;
- 3) матеріали досудових розслідувань, по яких не встановлено підозрюваних, проте є достатні підстави вважати, що кримінальні правопорушення, щодо яких здійснюються ці розслідування, вчинені однією особою (особами).

Перше та друге правові положення ч. 1 ст. 217 КПК потрібно тлумачити формально. Це означає, що приймати рішення про об'єднання в одному провадженні матеріалів досудових розслідувань можна лише після того, якщо по кожному із таких матеріалів особи повідомлено про підозру. Відповідно до ч. 1 ст. 276 КПК повідомлення про підозру обов'язково здійснюється в порядку, передбаченому ст. 278 цього Кодексу, у випадках: 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; 2) обрання до особи одного з передбачених КПК запобіжних заходів; 3) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Якщо ж особі не вручено повідомлення про підозру, підстав для об'єднання в одному провадженні матеріалів досудових розслідувань немає.

Можливість об'єднання в одному провадженні матеріалів щодо декількох

осіб, підозрюваних у вчиненні одного кримінального правопорушення, диктується необхідністю правильного визначення ролі та ступеня вини кожного із співучасників злочину. Ці особи можуть бути організаторами, виконавцями, підбурювачами та пособниками.

Допускається об'єднання будь-яких матеріалів, незалежно від тяжкості та характеру вчинених співучасниками злочинних дій. Разом з тим є один виняток. Згідно з ч. 2 ст. 217 КПК, не можуть бути об'єднані в одне провадження матеріали досудових розслідувань щодо кримінального проступку та щодо злочину.

Цікавим для розгляду є третя підстава прийняття рішення про об'єднання матеріалів досудового розслідування в одному провадженні, що передбачена ч. 1 ст. 217 КПК. Цей Кодекс, на відміну від КПК 1960 р., визначає, що у разі необхідності в одному провадженні можуть бути об'єднані матеріали досудових розслідувань, по яких не встановлено підозрюваних, проте є достатні підстави вважати, що кримінальні правопорушення вчинені однією особою або групою осіб.

Так, наприклад, за цією підставою потрібно об'єднувати в одне провадження матеріали досудових розслідувань, якщо із висновків експертиз, проведених у різних кримінальних провадженнях про нерозкриті злочини, передбачені ст. 199 Кримінального кодексу України, буде встановлено, що спосіб виготовлення вилучених підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї є однаковим.

У зв'язку з розглядом даного питання слід зазначити, що кримінально-процесуальне законодавство інших країн також передбачає об'єднання кримінальних справ про нерозкриті злочини. Так, наприклад, у ч. 2 ст. 153 КПК Російської Федерації міститься правило, що об'єднання кримінальних справ допускається у випадках, коли особа, яка підлягає притягненню як обвинувачена, не встановлена, але є достатні підстави вважати, що декілька злочинів вчинені однією особою або групою осіб [1]. Така ж норма передбачена і у ст. 164 КПК Республіки Білорусь [2].

Якщо виходити із буквального тлумачення ч. 1 ст. 217 КПК, то можна дійти висновку, що не підлягають об'єднанню в одному провадженні матеріали досудових розслідувань, коли один із співучасників – дорослий підозрюваний, а інший – малолітній, який вчинив суспільно небезпечне діяння у віці від одинадцяти років і до виповнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Також зі змісту ч. 1 ст. 217 КПК витікає, що не підлягають об'єднанню в одному провадженні матеріали досудових розслідувань про суспільно небезпечні діяння та кримінальні правопорушення, вчинені одним неповнолітнім. На наш погляд, такі матеріали слід об'єднувати в одне провадження. Пропонуємо у цій частині внести доповнення до ст. 217 КПК.

Необхідно звернути увагу на те, що у ст. 217 КПК не визначений порядок обчислення строку розслідування при прийнятті рішення про об'єднання матеріалів досудового розслідування в одне провадження. Тому вважаємо необхідним доповнити ст. 217 КПК положенням, що при об'єднанні матеріалів досудового розслідування строк провадження по них визначається за тим мате-

ріалом, який має найбільш тривалий строк розслідування з моменту внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. При цьому строк провадження по інших матеріалах має поглинатися строком і додатково враховуватися не повинен. Разом з тим положення цього правила не може стосуватися порядку обчислення строків тримання підозрюваного під вартою.

Про виділення матеріалів досудового розслідування йдеться у ч. 3 ст. 217 КПК. У цій нормі зазначено, що у разі необхідності матеріали досудового розслідування щодо одного або кількох кримінальних правопорушень можуть бути виділені в окреме провадження, якщо одна особа підозрюється у вчиненні кількох кримінальних правопорушень або дві чи більше особи підозрюються у вчиненні одного чи більше кримінальних правопорушень. У ч. 4 ст. 217 КПК вказано, що матеріали досудового розслідування не можуть бути виділені в окреме провадження, якщо це може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду.

На наш погляд, недолік ч. 3 ст. 217 КПК полягає у тому, що у цій нормі не вказані підстави для виділення матеріалів досудового розслідування в окреме провадження. Про такі підстави чомусь йдеться у інших статтях цього Кодексу.

Так, питання про необхідність виділення матеріалів досудового розслідування постає у наступних випадках:

1) якщо у кримінальному провадженні є два або декілька підозрюваних, а підстави для зупинення стосуються не всіх (у даному разі прокурор має право виділити досудове розслідування і зупинити його стосовно окремих підозрюваних – ч. 3 ст. 280 КПК);

2) якщо неповнолітній підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення разом з із повнолітнім (у кожному такому випадку прокурор повинен з'ясувати можливість виділення в окреме цього кримінального провадження щодо неповнолітнього під час досудового розслідування – ст. 494 КПК).

Вважаємо, що підстави для прийняття прокурором рішення про виділення матеріалів досудового розслідування мають бути передбачені у ст. 217 КПК. Також у цій статті потрібно визначити порядок обчислення строку проведення досудового розслідування у таких матеріалах. Пропонуємо доповнити ч. 3 ст. 217 КПК положенням, що матеріали досудового розслідування виділяються в окреме провадження, якщо під час проведення розслідування встановлено відсутність зв'язку між окремими кримінальними правопорушеннями або особами, які їх вчинили. Строк досудового розслідування по такому провадженні слід обчислювати з дня винесення прокурором відповідної постанови про виділення матеріалів.

Як уявляється, підставою для виділення матеріалів досудового розслідування також має бути їх великий обсяг або значна кількість злочинних епізодів. Так, ще у постанові Президії Верховної Ради СРСР від 30 березня 1989 р. «Про застосування ст. 14 та 15 Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік при розслідуванні та судовому розгляді багатоепізодних кримінальних справ» було вказано, що по окремих багатоепізодних кримінальних справах зтягаються строки розслідування. У результаті збільшуються

строки тримання під вартою, відбувається значний розрив у часі з моменту вчинення злочину до винесення вироку, нерідко втрачаються докази. Якщо зібрані докази щодо конкретної особи по певним епізодам обвинувачення, рекомендується завершувати розслідування та направляти справи в суд за цими епізодами. Рішення про розслідування інших злочинів (епізодів злочину) має прийматися у відповідності з кримінально-процесуальним законодавством [3].

У цілому ст. 217 КПК щодо порядку об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування заслуговує позитивної оцінки. Разом з тим, на наш погляд, деякі положення такого порядку доцільно вдосконалити.

Вважаємо, що потрібно уточнити редакцію першого положення ч. 1 ст. 217 КПК. Пояснюється це тим, що за цією підставою можна об'єднувати в одному провадженні матеріали досудових розслідувань щодо декількох осіб, підозрюваних у вчиненні лише одного кримінального правопорушення. Однак такі особи можуть вчинити разом і декілька злочинів. Тому пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 217 КПК після слова «одного» словами «або декількох кримінальних правопорушень у співучасті».

По даному питанню заслуговує на увагу ч. 1 ст. 26 КПК 1960 р., відповідно до якої в одному провадженні можуть бути об'єднані кримінальні справи по обвинуваченню декількох осіб – співучасників вчинення одного чи кількох злочинів.

Не можна погодитися з тим, що відповідно до ч. 5 ст. 217 КПК рішення про об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування приймається прокурором, а не слідчим. При такому правовому регулюванні обмежується процесуальна самостійність слідчого щодо визначення спрямування досудового розслідування. Тому вважаємо, що вказане процесуальне рішення має приймати слідчий, керуючись своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на оцінці зібраних ним доказів. Пропонуємо викласти ч. 5 ст. 217 у наступній редакції: «Рішення про об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування приймається слідчим».

Як вже відмічалось, рішення про об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування приймається прокурором. Однак досудове розслідування здійснюється слідчим. Виникає запитання, який процесуальний документ має скласти слідчий перед тим, як звернутися до прокурора. Оскільки відповіді на це питання у ст. 217 КПК немає, пропонуємо доповнити її наступною нормою: «Встановивши, що є підстави для об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування, слідчий складає клопотання, з яким звертається до прокурора».

Необхідно акцентувати увагу та тому, що у ст. 217 КПК не визначено, які саме документи мають бути у матеріалах досудового розслідування, що виділяються в окреме провадження. Дану прогалину у законі потрібно усунути. Вважаємо доцільним доповнити ст. 217 КПК нормою, що у виділених матеріалах повинні міститись оригінали процесуальних документів або засвідчені прокурором їх копії, які мають для них значення.

Також викликає заперечення положення ч. 6 ст. 217 КПК, що рішення про

об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування не може бути оскаржене. Вважаємо, що не слід обмежувати підозрюваного у праві на його оскарження. Прийняття такого рішення може торкатися його інтересів, а тому підозрюваному, його захиснику, законному представнику необхідно надати право оскаржувати до слідчого судді постанову прокурора про об'єднання чи виділення матеріалів кримінального провадження.

Потрібно звернути увагу на те, що у ст. 217 КПК не вказано про те, що відомості про об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Не йдеться про це і у ч. 5 ст. 214 КПК, у якій перераховані відомості, що вносяться до такого реєстру.

Разом з тим, про це зазначено у Положенні про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань. Воно затверджено наказом Генерального прокурора України № 69 від 17 серпня 2012 р. «Про Єдиний реєстр досудових розслідувань» та погоджено з Міністром внутрішніх справ України, Головою Служби безпеки України, Головою Державної податкової служби України [4]. У підпункті 11 пункту 2.1 розділу 2 цього Положення вказано, що до реєстру вносяться відомості про об'єднання та виділення досудових розслідувань.

По-перше, вважаємо, що потрібно привести у відповідність статті 217 КПК дане положення міжвідомчого нормативного акту, оскільки у цій статті йде мова про об'єднання та виділення саме матеріалів досудового розслідування. Тому пропонуємо підпункт 11 пункту 2.1 розділу 2 вказаного Положення доповнити після слова «виділення» словами «матеріалів». По-друге, пропонуємо доповнити ст. 217 КПК нормою, що відомості про об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування вносяться прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Список використаних джерел: 1. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации. – М. : Проспект, КНОРУС, 2009. – 224 с. **2.** Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь. – Минск : Акад. МВД, 2001. – 332 с. **3.** Постановление Президиума Верховного Совета СССР от 30 марта 1989 г. «О применении статей 14 и 15 Основ уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик при расследовании и судебном рассмотрении многоэпизодных уголовных дел» // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1989. – № 14. – Ст. 96. **4.** Про Єдиний реєстр досудових розслідувань : наказ Генерального прокурора України від 17 серп. 2012 р. № 69.

Одержано 03.10.2012

Рассмотрены процессуальные особенности объединения и выделения материалов досудебного расследования в соответствии с новым уголовным процессуальным законодательством Украины, предложены рекомендации по его совершенствованию.

Ключевые слова: уголовное производство, объединение, выделение материалов, досудебное расследование, совершенствование законодательства

Considered procedural peculiarities of association and selection of materials sootvetsvii pretrial investigation in the new criminal procedural legislation of Ukraine, made recommendations for improvements.

Keywords: criminal proceedings, union, selection of materials and pre-trial investigation, improvement of legislation.

ЗДІЙСНЕННЯ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ КОНТРОЛЮ ЗА ЕКСТРАДИЦІЄЮ ОСОБИ

13 квітня 2012 р. Верховна Рада України прийняла новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК), який набирає чинності з 19 листопада 2012 р. У цьому Кодексі, на відміну від КПК 1960 р., йдеться про такого учасника кримінального провадження, як слідчий суддя.

Відповідно до п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК слідчий суддя – це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у порядку, передбаченому ст. 247 цього Кодексу, – голова чи за його визначенням інший суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя. Слідчий суддя у суді першої інстанції обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду.

Судовий контроль здійснюється слідчим суддею у стадії досудового розслідування. Є два види такого контролю. Суть першого виду полягає у тому, що слідчий суддя за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або за клопотанням прокурора приймає рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення деяких слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій (ч. 1 ст. 132, ч. 1 ст. 233, ч. 3 ст. 246 КПК). Суть другого виду судового контролю полягає у тому, що під час досудового провадження слідчий суддя розглядає скарги заінтересованих осіб на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора (глава 26 КПК).

Крім того, існує ще один вид судового контролю. Однак такий контроль здійснюється не під час досудового розслідування, а при прийнятті уповноваженими органами процесуальних рішень про видачу осіб, які вчинили кримінальне правопорушення на території інших держав. Це питання регулюється главою 44 КПК «Видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція)».

Відповідно до ст. 583, 584, 585, 588, 591 КПК слідчий суддя:

1) приймає рішення про застосування до затриманої особи, яка вчинила злочин за межами України, тимчасового арешту до сорока діб або інший встановлений відповідним міжнародним договором України строк до надходження запиту про її видачу;

2) застосовує до цієї особи екстрадиційний арешт після надходження запиту компетентного органу іноземної держави про видачу особи;

3) обирає щодо особи запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою (екстрадиційним арештом), за наявності обставин, які гарантують запобігання втечі особи та забезпечення у подальшому її видачі;

4) приймає рішення про затвердження згоди особи на застосування спрощеного порядку її видачі;

5) розглядає скарги на рішення компетентного органу про видачу особи (екстрадицію).

Розглянемо ці повноваження слідчого судді зі здійснення судового контролю за видачею особи, яка вчинила злочин за межами України, компетентним органам іноземної держави.

У ст. 583 КПК встановлений наступний порядок прийняття слідчим суддею рішення про застосування тимчасового арешту. Прокурор звертається до слідчого судді, у межах територіальної юрисдикції якого здійснено затримання, із клопотанням про застосування тимчасового арешту. До клопотання додаються: 1) протокол затримання особи; 2) документи, що містять дані про вчинення особою злочину на території іноземної держави та обрання щодо неї запобіжного заходу компетентним органом іноземної держави; 3) документи, що підтверджують особу затриманого.

Клопотання має бути розглянуто слідчим суддею у найкоротший строк, але не пізніше сімдесяти двох годин з моменту затримання особи. При розгляді клопотання слідчий суддя встановлює особу затриманого, пропонує йому зробити заяву, перевіряє наявність документів, передбачених п. 2 ч. 4 ст. 583 КПК, вислуховує думку прокурора, інших учасників і виносить ухвалу про: 1) застосування тимчасового арешту; 2) відмову в застосуванні тимчасового арешту, якщо для його обрання немає підстав.

Застосування слідчим суддею екстрадиційного арешту регулюється ст. 584 КПК. Після надходження запиту компетентного органу іноземної держави про видачу особи за дорученням або зверненням центрального органу України прокурор звертається з клопотанням про її екстрадиційний арешт до слідчого судді за місцем тримання особи під вартою.

Разом із клопотанням на розгляд слідчого суду подаються: 1) копія запиту компетентного органу іноземної держави про видачу особи (екстрадицію), засвідчена центральним органом України; 2) документи про громадянство особи; 3) наявні матеріали екстрадиційної перевірки. Матеріали, що подаються слідчому судді, мають бути перекладені державною мовою або іншою мовою, передбаченою міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Після одержання клопотання слідчий суддя встановлює особу, пропонує їй зробити заяву, перевіряє запит про видачу та наявні матеріали екстрадиційної перевірки, вислуховує думку прокурора, інших учасників і виносить ухвалу про: 1) застосування екстрадиційного арешту; 2) відмову в застосуванні екстрадиційного арешту, якщо для його обрання немає підстав.

При розгляді клопотання слідчий суддя не досліджує питання про винуватість та не перевіряє законність процесуальних рішень, прийнятих компетентними органами іноземної держави у справі стосовно особи, щодо якої надійшов запит про видачу.

Екстрадиційний арешт застосовується до вирішення питання про видачу особи (екстрадицію) та її фактичної передачі, але не може тривати більше дванадцяти місяців. Протягом цього строку слідчий суддя суду, в межах територіальної юрисдикції якого особа перебуває під вартою, за клопотанням про-

курора не рідше одного разу на два місяці має перевіряти наявність підстав для подальшого тримання особи під вартою або її звільнення.

За скаргою особи, до якої застосовано екстрадиційний арешт, або її захисника чи законного представника слідчий суддя суду, в межах територіальної юрисдикції якого особа перебуває під вартою, не частіше одного разу на місяць повинен перевіряти наявність підстав для звільнення особи з-під варти. Звільнення особи з-під екстрадиційного арешту слідчим суддею не перешкоджає повторному його застосуванню з метою фактичної передачі особи іноземній державі на виконання рішення про видачу, якщо інше не передбачене міжнародним договором України.

У ст. 585 КПК визначений порядок застосування запобіжного заходу, не пов'язаного із триманням під вартою, для забезпечення видачі особи на запит іноземної держави.

За наявності обставин, які гарантують запобігання втечі особи та забезпечення у подальшому її видачі, слідчий суддя може обрати щодо такої особи запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою (екстрадиційним арештом).

При вирішенні питання про можливість застосування такого заходу слідчий суддя обов'язково має враховувати: 1) відомості про ухилення особи від правосуддя у запитуючій стороні та дотримання нею умов, на яких відбулося звільнення її з-під варти під час цього або інших кримінальних проваджень; 2) тяжкість покарання, що загрожує особі в разі засудження, виходячи з обставин, встановлених під час заявленого кримінального правопорушення, положень закону України про кримінальну відповідальність і усталеної судової практики; 3) вік та стан здоров'я особи, видача якої запитується; 4) міцність соціальних зв'язків особи, у тому числі наявність у неї родини та утриманців.

У разі порушення особою, щодо якої розглядається запит про її видачу, умов обраного запобіжного заходу слідчий суддя за клопотанням прокурора має право постановити ухвалу про застосування екстрадиційного арешту для забезпечення видачі особи.

Слідчий суддя також вирішує питання про застосування спрощеного порядку видачі особи з України. Відповідно до ст. 588 КПК такий порядок може бути застосований лише за наявності письмової заяви такої особи про її згоду на видачу, оформленої у присутності захисника та затвердженої слідчим суддею.

Прокурор має звернутися до слідчого судді з клопотанням про затвердження згоди особи на видачу. Слідчий суддя розглядає клопотання за участю особи, що підлягає видачі, її захисника та прокурора. Слідчий суддя зобов'язаний переконатися, що особа, яка підлягає видачі, добровільно погоджується на свою видачу і усвідомлює всі наслідки цієї видачі, після чого постановляє ухвалу про затвердження згоди особи на її спрощену видачу або про відмову в цьому.

У разі отримання заяви про згоду особи на видачу запитуючій стороні та її підтвердження ухвалою слідчого судді прокурор повинен передати заяву на розгляд центрального органу України, який протягом трьох днів розглядає її

та приймає рішення про можливість застосування спрощеного порядку видачі.

Крім того, слідчий суддя здійснює контроль за видачею особи компетентному органу іноземної держави шляхом розгляду скарги на таке процесуальне рішення.

Так, відповідно до ст. 591 КПК рішення про видачу особи (екстрадицію) може бути оскаржене особою, стосовно якої воно прийняте, її захисником чи законним представником до слідчого судді, в межах територіальної юрисдикції якого така особа тримається під вартою. Якщо до особи застосовано запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою, скарга на рішення про видачу такої особи (екстрадицію) може бути подана до слідчого судді, в межах територіальної юрисдикції якого розташований відповідний центральний орган України. Якщо скаргу на рішення про видачу подає особа, яка перебуває під вартою, уповноважена службова особа місця ув'язнення негайно надсилає скаргу до слідчого судді і повідомляє про це прокуратуру Автономної Республіки Крим, області, міст Києва і Севастополя.

Розгляд скарги здійснюється слідчим суддею протягом п'яти днів з дня її надходження до суду. Судовий розгляд проводиться за участю прокурора, який проводив екстрадиційну перевірку, особи, щодо якої прийнято рішення про видачу, її захисника чи законного представника, якщо він бере участь у справі.

При розгляді скарги слідчий суддя не досліджує питання про винуватість та не перевіряє законність процесуальних рішень, прийнятих компетентними органами іноземної держави у справі стосовно особи, щодо якої надійшов запит про видачу (екстрадицію). За результатами розгляду слідчий суддя виносить ухвалу, якою: 1) залишає скаргу без задоволення; 2) задовольняє скаргу і скасовує рішення про видачу (екстрадицію).

Виходячи із викладеного можна дійти висновку, що є три види судового контролю за екстрадицією особи. Слідчий суддя: 1) приймає рішення про застосування: – тимчасового арешту; – екстрадиційного арешту; – запобіжного заходу, не пов'язаного із триманням під вартою, для забезпечення видачі особи на запит іноземної держави; 2) приймає рішення про затвердження згоди особи на її спрощену видачу; 3) розглядає скарги на рішення компетентного органу про видачу особи іноземній державі.

Список використаних джерел: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий Верховною Радою України Законом № 4651-VI від 13.04.2012. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» № 4652-VI від 13.04.2012. – Х. : Право, 2012. – 392 с. 2. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : монографія / О. Ю. Татаров. – Д. : Промінь, 2012. – 640 с.

Одержано 24.09.2012

УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Згідно з ч. 1 ст. 71 нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Необхідно звернути увагу на те, що законодавець не конкретизує, у чому полягає мета застосування спеціалістом технічних або інших засобів. Очевидно, у тому, щоб надати сторонам кримінального провадження допомогу у виявленні, закріпленні та вилученні доказів. Пропонуємо у цій частині уточнити редакцію ч. 1 ст. 71 КПК.

Відповідно до ч. 2 ст. 71 КПК спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду.

У чому може полягати технічна допомога, яка надається спеціалістом, йдеться і у інших статтях КПК. Так, наприклад, у ч. 7 ст. 237 цього Кодексу зазначено, що за дорученням слідчого, прокурора при огляді спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження.

КПК не обмежує кола процесуальних дій, у провадженні яких може приймати участь спеціаліст. Спеціаліст може бути залучений у випадках, якщо є необхідність використати спеціальні знання та навички застосування технічних або інших засобів при провадженні процесуальної дії. З цього правила є лише деякі винятки: 1) при огляді трупа і судово-медичному освідуванні особи обов'язкова участь судово-медичного експерта або лікаря (ч. 1 ст. 238, ч. 2 ст. 241 КПК); 2) при огляді трупа, пов'язаного з екструзією, обов'язкова присутність судово-медичного експерта (ч. 2 ст. 239 КПК); 3) допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності педагога або психолога, а за необхідності – лікаря (ч. 1 ст. 226 КПК); 4) якщо неповнолітній не досяг шістнадцятирічного віку або якщо неповнолітнього визнано розумово відсталим, на його допиті забезпечується участь педагога чи психолога, а в разі необхідності – лікаря (ч. 1 ст. 491 КПК).

У КПК також вказано на можливість участі спеціаліста при проведенні деяких слідчих (розшукових) дій. Так, відповідно до ч. 8 ст. 228 цього Кодексу при пред'явленні особи для впізнання можуть залучатися спеціалісти для фік-

сування впізнання технічними засобами, психологи, педагоги та інші спеціалісти. У ч. 2 ст. 240 КПК встановлено, що за необхідності слідчий експеримент може проводитися за участю спеціаліста. Крім того, передбачена можливість участі спеціаліста при проведенні наступних негласних (розшукових) дій: – огляді затриманої кореспонденції (ч. 1 ст. 262 КПК); – дослідженні інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ч.1 ст. 266 КПК).

У ст. 71 КПК не визначено, як має здійснюватися виклик спеціаліста для участі у проведенні процесуальних дій. Тому пропонуємо доповнити цю статтю положенням, що виклик спеціаліста відбувається у письмовій формі. Також її слід доповнити нормою, що виклик слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом спеціаліста є обов'язковим для керівника підприємства, установи, організації, де працює спеціаліст.

Звертає на себе увагу та обставина, що у ст. 71 КПК не йдеться про перевірку компетентності спеціаліста, наявності підстав для його відводу, взаємовідносин з учасниками кримінального провадження. Тому пропонуємо доповнити ст. 71 КПК положенням, що перед початком процесуальної дії, в якій бере участь спеціаліст, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд повинен пересвідчитися в особі та компетентності спеціаліста, встановити, чи немає підстав для його відмови, з'ясувати його стосунки з підозрюваним, обвинуваченим, потерпілим, цивільним позивачем та цивільним відповідачем.

Про права спеціаліста йдеться у ч. 4 ст. 71 КПК. Він має право: 1) ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду; 2) користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням; 3) звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів; 4) знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він бере участь, і подавати до них зауваження; 5) одержувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження; 6) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом.

На наш погляд, перелік прав спеціаліста слід розширити. Пропонуємо доповнити ч. 4 ст. 71 КПК положенням, що спеціаліст вправі: – знати про мету свого виклику; – відмовитися від участі у процесуальній дії, якщо він не володіє відповідними спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів; – оскаржувати дії та рішення слідчого, що обмежують його права.

Обов'язки спеціаліста визначені у ч. 5 ст. 71 КПК. Він зобов'язаний: 1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, суду і мати при собі необхідне технічне обладнання, пристрої та прилади; 2) виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та давати пояснення з поставлених запитань; 3) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі спеціалісту у зв'язку з виконанням його обов'язків; 4) заявляти самовідвід за наявності обставин, передбачених КПК.

Вважаємо, що перелік обов'язків спеціаліста слід збільшити. Доцільно доповнити ч. 5 ст. 71 КПК положенням, що спеціаліст зобов'язаний: – надати стороні кримінального провадження документи, які підтверджують його спеціальні знання та навички; – дотримуватися порядку при провадженні процесуальних дій; – брати участь у проведенні процесуальної дії, використовуючи свої спеціальні знання і навички для сприяння сторонам у виявленні, закріпленні та вилученні доказів; – звертати увагу сторін на обставини, пов'язані з виявленням та закріпленням доказів.

Як уявляється, ст. 71 КПК доцільно доповнити нормою, яка б визначала, що забороняється спеціалісту під час участі у провадженні процесуальних дій. Це питання регулюється не законом, а відомчими нормативними актами. Так, наприклад, у Настанові про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України, яка затверджена наказом МВС № 682 від 30 серпня 1999 р. вказано, що працівнику експертно-криміналістичного підрозділу, залученому як спеціалісту до участі в огляді місця події, забороняється: – вирішувати питання, які не входять до його компетенції; – проводити на місці події дослідження слідів і речових доказів (крім попередніх), давати висновки у письмовій формі з приводу виявлених обставин та вилучених слідів і речових доказів; – отримувати вилучені з місця події сліди і речові докази без відповідних супровідних документів.

Про відповідальність спеціаліста йдеться у ст. 72 КПК. У цій статті зазначено, що у разі неприбуття до суду без поважних причин або неповідомлення про причини неприбуття на спеціаліста судом покладаються всі витрати, пов'язані з оголошенням перерви в судовому засіданні.

Отже, законодавець передбачив відповідальність спеціаліста тільки за те, що він не прибув до суду без поважних причин. Якщо ж він не прибув до слідчого, прокурора, на нього не можуть покладатися витрати, пов'язані з відкладенням проведення процесуальних дій, які потрібно було провести за його участю.

З таким правовим регулюванням не можна погодитися. Пропонуємо доповнити ст. 72 КПК частиною другою у такій редакції: «У разі неприбуття до слідчого, прокурора без поважних причин або неповідомлення про причини неприбуття на спеціаліста покладаються всі витрати, пов'язані з відкладенням проведення процесуальних дій».

Можливим є і інше правове регулювання. Необхідно зазначити, що КПК містить главу 12, яка визначає порядок накладення грошового стягнення на учасників кримінального провадження за невиконання процесуальних обов'язків у випадках та розмірах, передбачених цим Кодексом. Однак положення ст. 144–147 КПК не можуть бути застосовані щодо спеціаліста.

Для того, щоб накласти грошове стягнення у певному розмірі на того чи іншого учасника кримінального провадження, про це має бути вказано у відповідній статті КПК. Як приклад, наведено ч. 1 ст. 139 КПК. Якщо підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, цивільний відповідач, який був у встановленому цим Кодексом порядку викликаний (зокрема, наявне підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом

іншим шляхом), не з'явився без поважних причин бо не повідомив про причини свого неприбуття, на нього накладається грошове стягнення у розмірі: – від 0,25 до 0,5 розміру мінімальної заробітної плати – у випадку неприбуття на виклик слідчого, прокурора; – від 0,5 до 2 розмірів мінімальної заробітної плати – у випадку неприбуття на виклик слідчого судді, суду.

На наш погляд, ст. 71 КПК також необхідно доповнити нормою, що у разі, якщо спеціаліст не з'явився без поважних причин до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, неналежно виконував інші обов'язки, на нього накладається грошове стягнення у розмірах, визначених ч. 1 ст. 139 цього Кодексу. Саме при такій правовій регламентації на спеціаліста можна накласти грошове стягнення за невиконання процесуальних обов'язків у порядку, передбаченому главою 12 КПК.

Список використаних джерел: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий Верховною Радою України Законом № 4651-VI від 13.04.2012. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» № 4652-VI від 13.04.2012. – Х. : Право, 2012. – 392 с. 2. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : монографія / О. Ю. Татаров. – Д. : Промінь, 2012. – 640 с.

Одержано 28.09.2012

Тетяна Васи́лівна Каткова,

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики навчально-наукового інституту права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Андрій Анато́лійович Бабич,

слухач магістратури Харківського національного університету внутрішніх справ

ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧОГО З ПІДРОЗДІЛАМИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В РОЗКРИТТІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ

Статтю присвячено дослідженню питання взаємодії слідчих правоохоронних органів з підрозділами Збройних Сил України у розслідуванні проявів тероризму. Проводиться аналіз та визначаються основні напрямки організації взаємодії з цього питання.

Ключові слова: *терористичні акти, Збройні Сили України, розслідування, взаємодія, Військова служба правопорядку Збройних Сил України.*

Історичний досвід людства показує, що жодна держава, жодне суспільство не застраховано від такого ганебного прояву людської ворожнечі як тероризм. Крім цього у минулому та нинішньому столітті, цей неправовий спосіб вирішення спорів деякими групами або окремими індивідами, набув широкого розповсюдження. Збільшення розриву між групами «бідних» та «багатих» як усередині держави, так і в міжнародному масштабі, швидка зміна поколінь у техніці і технологіях, глибока комерціалізація усіх сторін життя сучасної спільноти, яка веде до розкладення традиційних моральних устоїв – все це у небувалій раніше ступені сприяє активізації тероризму у світі. Особливістю даного прояву на сьогоднішній день являється усе більше зрощування тероризму політичного, релігійного і кримінального, тероризму внутрішньодержавного і міжнародного [1]. Тому в наш час боротьба із тероризмом набуває планетарного масштабу.

У різних державах світу охорона суверенітету та суспільної безпеки є первісним завданням армії та правоохоронних органів, крім того створюються спеціалізовані центри до повноважень яких входить боротьба із тероризмом. Це свідчить про актуальність необхідності удосконалення взаємодії правоохоронних структур в антитерористичній діяльності.

Мета даної статті – розгляд проблеми взаємодії слідчих правоохоронних органів з підрозділами Збройних Сил України у розслідуванні проявів тероризму.

Різні аспекти проблеми боротьби з тероризмом висвітлювали такі автори як: С. П. Мосов, І. С. Смазнова, В. П. Емельянов, Ю. М. Антонян, Л. М. Шестопалова, В. В. Крутов, В. А. Глушков, Л. І. Мошкова, О. А. Чуваков, В. С. Канцер. Але проблема взаємодії правоохоронних органів із Збройними Силами України під час розслідування терористичних актів не набула належного дослідження.

Проблема боротьби з тероризмом на міжнародному рівні є предметом розгляду Організації Об'єднаних Націй, метою якої серед інших є підтримання миру та безпеки у всьому світі.

У рамках системи ООН відпрацьовані шістнадцять універсальних угод (тринадцять угод і три протоколу), направлених проти міжнародного тероризму, а також конкретних видів терористичної діяльності. Держави-члени при посередництві Генеральної Асамблеї розширюють координацію антитерористичної діяльності і продовжують свою працю над становленням юридичних норм [2]. Україна, яка є державою-співзасновницею ООН, неухильно дотримується цілей і принципів організації, імплементуючі конвенції та протоколи у національне законодавство. Крім того, Україна є активною учасницею Плану дій щодо боротьби з тероризмом Ради євроатлантичного партнерства, затвердженого 2002 року.

Слід відмітити, що нормативною основою боротьби із тероризмом в Україні є положення ст. 258 Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за здійснення терористичних актів, що знаходять прояв у таких діях як:

- застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу з метою залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення;
- публічні заклики до вчинення терористичного акту, а також розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів з такими закликами;
- створення терористичної групи чи терористичної організації, участь у ній, а також матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації;
- вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, озброєння, навчання особи з метою вчинення терористичного акту [3].

Згідно з Законом України «Про боротьбу з тероризмом» суб'єктами, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом у межах своєї компетенції, є: Служба безпеки України, яка є головним органом у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю; Міністерство внутрішніх справ України; Міністерство оборони України; Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи; спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах охорони державного кордону; Державний департамент України з питань виконання покарань; Управління державної охорони України [4].

Зазначимо, що в Україні у 2008 році був створений Антитерористичний центр при Службі безпеки України [5], в персональний склад Міжвідомчої комісії якого входить й заступник начальника Генерального штабу Збройних Сил України [6].

До участі у здійсненні заходів, пов'язаних з попередженням, виявленням і припиненням терористичної діяльності, залучаються у разі необхідності також: центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом з питань фінансового моніторингу; Служба зовнішньої розвідки України; Міністерство закордонних справ України; Міністерство охорони здоров'я України; Міністерство палива та енергетики України; Міністерство промислової політики України; Міністерство транспорту України; Міністерство фінансів України; Міністерство екології та природних ресурсів України; Міністерство аграрної полі-

тики України; Державна митна служба України; Державна податкова адміністрація України.

Всі вищезазвані державні органи зобов'язані згідно законів попереджувати, виявляти та ліквідувати терористичні осередки, а у разі проведення терористичного акту ліквідувати його наслідки. І тоді від працівників правоохоронних органів потребується взаємодія та співпраця з корегування напрямків дій, спрямованих на порятунок людських життів, майна та затриманню терористів. Як вірно зазначає.

О. Ф. Долженков, оперативно-розшукове законодавство зобов'язує підрозділи, які проводять, оперативно-розшукову діяльність, здійснювати взаємодію з іншими правоохоронними органами, міжнародними правоохоронними організаціями, міністерствами і державними установами у боротьбі зі злочинністю [7].

Згідно з інструкцією «Про взаємодію правоохоронних та інших державних органів України у боротьбі із злочинністю» від 1994 р. [8], яка визначає основні напрями та форми у вирішенні питань боротьби із злочинністю Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки України, Державного комітету у справах охорони державного кордону України, Державного митного комітету України, Міністерства оборони України, Міністерства юстиції України, одним з основних принципів взаємодії є комплексне використання у разі необхідності сил і засобів, що є в розпорядженні сторін.

Відповідно до Інструкції основними формами взаємодії є:

- проведення спільних засідань;
- розробка та реалізація спільних планів, програм боротьби із злочинністю;
- видання спільних відомчих нормативних актів;
- створення спеціальних робочих груп представників правоохоронних органів для вивчення окремих проблем боротьби із злочинністю;
- спільна підготовка та подання до органів влади країни узагальнених даних про криміногенну обстановку в країні.

Залучення Збройних Сил України – (далі ЗСУ), до антитерористичної боротьби є необхідністю, яка обумовлена великою небезпечністю ймовірних терористичних актів в Україні та міжнародного тероризму зокрема. Ще одним важелем необхідності залучення кадрів ЗСУ до тіснішої співпраці з правоохоронними органами є прийняття нової Военної доктрини держави, де більшу увагу приділяється питанням боротьби із поширенням тероризму (у тому числі кібертероризму), піратства, організованої злочинності [9].

Велике значення успішної реалізації даних заходів має взаємодія органів розслідування з підрозділами ЗСУ. Згідно Закону України «Про Збройні Сили України» від 1991 р. [10], вони мають право брати участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом та піратством. У складі ЗСУ є окремий військовий підрозділ – Військова служба правопорядку у Збройних Силах України (далі – Служба правопорядку ЗСУ), яка згідно зі ст. 1 Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» від 2002 р. [11], зобов'язана брати участь у протидії диверсійним проявам і терористичним актам на військових об'єктах.

У структурі Служби правопорядку ЗСУ є підрозділи, здатні виконувати функції дізнання та підрозділи, які повинні приймати участь у спеціальних операціях по звільненню заручників, відбиттю збройного нападу, охороні важливих військових об'єктів, на яких є вибухові речовини, хімічна, бактеріологічна, радіоактивна зброя.

Особливим елементом успішної боротьби з проявами тероризму є необхідність затримання організаторів та їх посібників. Це можливо тільки, якщо зберегти та зафіксувати сліди злочину, зібрати докази, необхідні для виявлення винних та притягнення їх до кримінальної відповідальності.

На жаль, положення нового КПК України, прийнятого 13.04.2012 р., який вступає в дію з 19.11.2012, не регламентують взаємодію слідчих із Службою правопорядку ЗСУ. Ст. 41 КПК 2012 р., яка визначає перелік та повноваження підрозділів, що взаємодіють зі слідчими і мають право проводити за дорученням слідчого слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, не передбачає оперативні підрозділи Збройних Сил України [12]. Більш того, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінально процесуального кодексу України» у п. 32 виключає можливість проведення таких дій співробітниками Служби правопорядку ЗСУ [12]. Це, на наш погляд, значно ускладнить діяльність органів розслідування у боротьбі із тероризмом.

Тому на законодавчому рівні треба закріпити правову основу взаємодії слідчого із оперативними підрозділами Збройних Сил України.

До того ж необхідно розробляти плани не тільки взаємних дій але й навчання військовослужбовців Служби правопорядку ЗСУ правилам поведіння на місцях подій та методам роботи, які дозволять: визначити межі місця події, кількість постраждалих та їх місцезнаходження, свідків злочину, виявити, зібрати та перевірити, а потім представити слідчим речові докази.

Спеціальні спільні навчання підрозділів, що спеціалізуються у розслідуванні терористичних актів, дозволять більш ефективно працювати на місці події. Слід зазначити, що виникла необхідність розробки пам'яток взаємодії усіх органів по конкретним видам подій.

Зазначимо, що до відпрацювання спільних дій слідчих органів МВС, СБУ з військовослужбовцями Служби правопорядку ЗСУ слід віднести тренування таких ситуацій як:

- охорона місця події, відеозйомка, прийняття заходів по розчищенню та знезараженню території;
- реєстрація постраждалих та очевидців, координація зі швидкою допомогою;
- огляд і фотозйомка усіх затриманих у підозрі в злочині, з метою наступного впізнання;
- облік усіх співробітників, що приймали участь у ліквідації наслідків теракту;
- подальше припинення теракту при подіях, що продовжуються спеціальними підрозділами залежно від поставленого завдання;

Необхідно включати ці питання при відпрацюванні конкретних задач, при

проведенні спільних навчань на спеціальних полігонах, а також до підготовки до друку посібників та пам'яток, необхідних дій у конкретних обставинах.

Слід зробити висновок, що сьогодні постала необхідність доповнити перелік оперативних підрозділів, передбачений ч. 1 ст. 41 КПК 2012 р., оперативними підрозділами Служби правопорядку ЗСУ та вжити заходів щодо підготовки співробітників усіх перелічених силових структур елементам оперативнорозшукових дій, пошуку та зберігання доказів в екстремальних умовах. Важливо не тільки затримувати і знешкоджувати терористів, але і забезпечувати їх притягнення до кримінальної відповідальності на підставі доказів, своєчасно отриманих законним шляхом.

Список використаних джерел: 1. Мосов С. Война или мир – выбор за человечеством : монография / С. Мосов. – К. : Изд. Дом «Румб», 2007. – 300 с. 2. Международные соглашения по борьбе с терроризмом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/russian/terrorism/instruments.shtml#conv>. 3. Кримінальний кодекс України : від 05.04.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. 4. Про боротьбу з тероризмом : закон України від 20.03.2003 № 638-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/638-15>. 5. Про антитерористичний центр : указ Президента України від 11.12.1998 № 1343/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1343/98>. 6. Про персональний склад Міжвідомчої координаційної комісії Антитерористичного центру при Службі безпеки України : розпорядження Президента України від 02.09.2011 № 270/2011-рп [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/2011-рп>. 7. Долженков О. Ф. Шляхи вдосконалення взаємодії оперативних підрозділів МВС з іншими правоохоронними відомствами / О. Ф. Долженков // Засади кримінального судочинства та їх реалізація в законотворчій і правозастосовній діяльності : тези доп. та повід. наук.-практ. конф. (Київ, 3 квіт. 2009 р.). – К. : Атіка, 2009. – С. 111–115. 8. Про взаємодію правоохоронних та інших державних органів України у боротьбі із злочинністю : інструкція від 10.08.1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0225-94>. 9. Пивоваров В. В. Взаємодія слідчого з органами дізнання при провадженні досудового слідства у кримінальних справах : навч. посіб. / Пивоваров В. В., Щербина Л. І. – Х. : Право, 2008. – 296 с. 10. Про нову редакцію Воєнної доктрини України : указ Президента України про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 08.06.2012 № 390/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/390/2012>. 11. Про Збройні Сили України : закон України від 06.12.1991 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>. 12. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України : закон України від 07.03.2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14>. 13. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийн. законом від 14.04.2012 № 4651-VI. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінально процесуального кодексу України : закон України від 13.04.2012 № 4652-VI. – Х. : Право, 2012. – 392 с.

Одержано 28.09.2012

Ніна Іванівна Клименко,

**професор кафедри правосуддя Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор**

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ**

Розглянуті деякі статті, що регламентують проведення судових експертиз в новому кримінальному процесуальному кодексі України. Внесені пропозиції щодо усунення прогалин законодавства.

Новий кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України вводить багато новел в кримінальний процес: встановлюється процесуальна рівність та змагальність сторін; підвищуються права підозрюваних; розширюються права потерпілого; оновлюється процедура досудового розслідування; удосконалюється процедура судового контролю; забороняється повернення справ на додаткове розслідування, удосконалюється процедура оскарження судових рішень.

У кодексі враховано деякі пропозиції державних органів, які здійснюють правозастосовну діяльність у сфері кримінальної юстиції, та провідних вищих навчальних закладів України.

Проте проблемними залишаються багато питань правового регулювання судово-експертної діяльності в кримінальному провадженні, на які і раніше зверталася увага в спеціальній літературі, і які потребують вирішення.

Так, ст. 69 КПК «Експерт» слід переробити в аспекті внесення наступних змін і доповнень. Як експерт може залучатися особа, яка відповідає вимогам, установленим Законом України «Про судову експертизу», та внесена до Державного реєстру атестованих судових експертів.

У ст. 70 КПК «Відповідальність експерта» встановлено, що «за завідомо неправдивий висновок, відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді, невиконання інших обов'язків експерт несе відповідальність, передбачену законом», а в п. 2 ст. 102 КПК «Зміст висновку експерта» указано, що у висновку експерта обов'язково має бути зазначено, що його попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок, відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків. У той самий час експерт може бути залучений під час досудового провадження або стороною обвинувачення чи захисту. Якщо сторона обвинувачення наділена всіма правами стосовно попередження експерта про кримінальну відповідальність, то сторона захисту – ні. Тому порушується принцип рівності і змагальності сторін перед законом. Вважаємо, що ці функції мають належати слідчому судді у разі звернення сторони захисту з клопотанням про призначення експертизи.

Слід доповнити ст. 101 КПК «Висновок експерта» окремими пунктами такого змісту: «Експертиза проводиться в суді або під час досудового провадження». «У разі необхідності в справі може бути призначено первинну, дода-

ткову, повторну експертизу, яка може бути одноособною, комісійною або комплексною». Далі надати визначення вказаним видам експертиз. Потребує уточнення ст. 245 КПК «Отримання зразків для експертизи»: В ній зазначено, що зразки відбираються стороною, яка звернулася за проведенням експертизи. Функції з відбирання зразків мають бути пов'язані з повноваженнями слідчого судді в процесі призначення ним експертизи за клопотанням сторони захисту.

Ст. 243 КПК «Порядок залучення експерта» треба також доповнити пунктами такого змісту: «У разі звертання експерта державної спеціалізованої установи, її керівник, одержавши ухвалу про призначення експертизи, розглядає отримані матеріали та доручає конкретному експерту, указаному в ухвалі, чи відповідному структурному підрозділу установи організувати проведення експертизи. Керівник експертної установи має право доручити проведення експертизи одному або декільком експертам, які дають висновок від свого імені і несуть за нього особисту відповідальність».

У ст. 356 КПК «Допит експерта у суді» слід теж ввести зміни. Останнє речення п. 1 викласти в наступній редакції: «Після цього головуєчий під розписку попереджає експерта про кримінальну відповідальність за давання неправдивих показань під час допиту». В статті змішуються поняття висновку експерта в суді з поняттям показань, отриманих під час його допиту. Усунути ці суперечності можна введенням окремої норми щодо порядку призначення та проведення експертизи в суді.

У КПК вводиться поняття слідчого судді (уперше в ст. 3 п. 18 «Визначення основних термінів Кодексу»): «Суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому ст. 247 КПК цього Кодексу, – голова чи за його призначенням інший суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя. Слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції призначається зборами суддів зі складу суддів цього суду». Необхідна ще окрема стаття «Слідчий суддя», яка б передбачала його основні функції та порядок їхнього здійснення, у тому числі у процесі призначення та проведення судової експертизи на стадії досудового провадження. Зараз вони мають місце «уриwkами» в різних нормах Кодексу.

Отже, вирішення вказаних проблемних питань в КПК буде сприяти дотриманню принципів змагальності і рівності сторін в судочинстві і підвищенню ефективності розгляду кримінальних справ.

Одержано 26.09.2012

Рассмотрены некоторые статьи, регламентирующие проведение судебных экспертиз в новом уголовном процессуальном кодексе Украины. Внесены предложения по устранению пробелов законодательства.

Some articles, regulating the leadthrough of judicial examinations in the new criminal judicial code of Ukraine, are considered. Borne suggestion on the removal of blanks of legislation.

Світлана Олександрівна Книженко,

доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії факультету
з підготовки слідчих Харківського національного університету
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Розглянуте поняття криміналістичних технологій розслідування злочинів, його співвідношення з тактикою слідчих дій та методикою розслідування злочинів.

Ключові слова: технологія, технологія слідчої дії, методи розслідування, технології розслідування.

До теперішнього часу у криміналістиці відсутня єдина теорія розслідування злочинів. Криміналістами використовуються різні терміни для визначення процесу розслідування. Одним із актуальних питань криміналістики є використання терміну «технологія» у криміналістичній діяльності. Так, у юридичній літературі можна зустріти такі словосполучення: «слідчі технології» [1, с. 38–39], «технологія злочинної діяльності» [2, с. 9; 3, с. 42–48], «технологія слідчої дії» [4, с. 598], «криміналістичні моделі технології досудового провадження як процесу пізнання» [5, с. 35].

На сучасному етапі розвитку криміналістики термін «технологія» використовується як для характеристики злочинної діяльності так і для визначення окремих аспектів діяльності по розслідуванню злочинів.

У тлумачному словнику суспільствознавчих термінів «технологія» визначається як система способів і шляхів поступового досягнення бажаного результату в будь-якій діяльності [6, с. 430].

Ми підтримуємо точку зору Р. С. Белкіна, котрий вважає, що схожу з технологією роль у криміналістиці відіграють тактика і методика. Автор криміналістичну методика називає своєрідною технологією процесу розслідування [7, с. 84–85]. Порівнюючи поняття тактика й технологія вчений визначає, що фактично схожість закінчується тільки у цілях – досягнення ефективного результату.

Єдиної думки щодо використання та співвідношення понять технології і тактики, технології і методів розслідування у криміналістів не має. Одні автори розглядаючи тактику і технологію слідчої дії не виокремлюють тактичних та технологічних аспектів слідчої дії. При розгляді правил проведення слідчих дій лише замінюють слово тактика на технологію або додають у назву розділу слово технологія й розглядають традиційні аспекти тактики слідчої дії [4]. Інші вчені спробували виокремити елементи технології слідчої дії [8, с. 10].

Ми повністю підтримуємо точку зору В. В. Тіщенко, згідно якої розмежування понять й з'ясування сутності тактики і технології слідчих дій сприятимуть оптимізації їх проведення, досягненню цілей і завдань, що ставляться перед ними [9, с. 21].

Технологічний аспект був виділений також у злочинній діяльності. Під технологіями злочинної діяльності більшість криміналістів розуміє комплекс

злочинних діянь, які вчиняються з метою досягнення певної мети (найчастіше з метою злочинного збагачення). У комплексі злочинних діянь виділяють основні, допоміжні та супутні злочини [10].

У криміналістичній літературі значну увагу вчені приділяли методам розслідування злочинів, в тому числі й розробці загального методу розслідування. У зв'язку з цим постає питання розмежування методу розслідування та технології розслідування. Не вдаючись до дискусій щодо визначення поняття методів розслідування, їх видів зазначимо, що підтримуємо позицію Д. М. Лозовського, згідно якої метод розслідування злочинів – це науково обґрунтована, апробована практикою, доступна для масового використання, описана за допомогою засобів наукової мови система розумових та фізичних операцій, спрямованих на упорядкування діяльності по розслідуванню злочину з метою повного встановлення всіх обставин його вчинення [11].

Автор визначив наступні методи розслідування злочинів: загальнонаукові методи та окремі методи розслідування (програмно-цільовий метод розслідування злочинів; метод розумового моделювання події злочину; метод висування та перевірки версій в розслідуванні злочинів). На нашу думку, під технологіями розслідування злочинів варто розуміти найбільш ефективне поєднання (комплекс) методів розслідування злочинів, що спрямовані на оперативне, повне та об'єктивне доказування обставин справи. Вважаємо, що поєднання методів розслідування не є простим механічним складанням методів в певній послідовності, мова йде про одночасне застосування методів розслідування, коли результат одного методу розслідування є вихідним для застосування іншого методу.

Враховуючи вище викладене вважаємо, що термін «технології розслідування злочинів» варто використовувати у двох значеннях:

1. У широкому розумінні слова, коли до «технологій розслідування злочинів» можуть бути віднесені розроблені криміналістикою технічні, тактичні та методичні способи та прийоми отримання доказової інформації (способи та прийоми виявлення, вилучення, фіксації й дослідження слідів; способи та прийоми проведення слідчих дій, методи розслідування злочинів).

2. У вузькому розумінні слова. Під «технологіями розслідування злочинів» розуміти тільки певні комплекси методів розслідування окремих видів злочинів.

Список використаних джерел: 1. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : монографія / Б. В. Щур. – Х. : Харків юрид., 2010. – 320 с. 2. Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / А. Ф. Волобуєв. – Х., 2002. – 49 с. 3. Корж В. П. Технологія організованої преступної діяльності в сфері економіки: поняття, структура і признаки / В. П. Корж // Вестник криминалистики. – 2007. – Вып. 2 (22). – С. 42–48. 4. Криминалистика / [Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Российская Е. Р.]. – М. : Норма – Инфра-М, 2000. – 990 с. 5. Образцов В. А. Криминалистика: модели средств и технологий раскрытия преступлений : курс лекций / В. А. Образцов. – М. : Изд-во ИМПЭ-ПАБЛИШ, 2004. – 400 с. 6. Яценко Н. Е. Толковый словарь обществоведческих терминов. / Н. Е. Яценко. – СПб. : Лань, 1999. – 528 с. – (Серия «Учебники

для вузов. Спец. литература»). 7. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня : Злободневные вопросы российской криминалистики / Р. С. Белкин. – М. : Норма, 2001. – 240 с. 8. Еникеев М. И. Следственные действия: психология, тактика, технология / М. И. Еникеев, В. А. Образцов, В. Е. Эминов. – М. : Велби ; Проспект, 2007. – 146 с. 9. Тищенко В. В. Криміналістичні технології в теорії і практиці розслідування / В. В. Тищенко // Актуальні проблеми держави і права. – Вип. 44. – 2008. – С. 18–24. 10. Степанюк Р. Л. Типові технології злочинної діяльності в бюджетній сфері України / Р. Л. Степанюк // Форум права 2011. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11crlbcsu.pdf>. 11. Лозовской Д. Н. Криминалистическое учение о методах расследования преступлений и его реализация в практике борьбы с организованной преступностью : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 [Электронный ресурс] / Лозовской Д. Н. – СПб., 2011. – Режим доступа: <http://dissers.ru/avtoreferati-dissertatsii-yuridicheskie/a1.php>.

Одержано 22.09.2012

Рассмотрено понятие криминалистических технологий расследования преступлений, его соотношение с тактикой следственных действий и методикой расследования преступлений.

Ключевые слова: технология, технология следственного действия, методы расследования, технологии расследования.

The concept of forensic technology crime investigation, its relationship with the tactics of investigation and the method of investigation of crimes.

Keywords: technology, technology of investigative action, investigative techniques, technology investigation.

Наталія Володимирівна Ковальова,

аспірант кафедри кримінального процесу та правосуддя Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

СЛІДЧИЙ СУДДЯ, ЯК ПРЕДСТАВНИК СУДОВОЇ ВЛАДИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Судова діяльність у кримінальному провадженні є поняття поліваріативне, яке має на кожній стадії різні мету, завдання, зміст та рішення, які ухвалюються. Саме ці складові визначають в сукупності вид судової діяльності у кримінальному провадженні.

Метою нашого дослідження не є взагалі судова діяльність, а тільки її окремі види, що реалізуються під час досудового розслідування. Законодавець запроваджує в мережу процесуальних відносин в кримінальному провадженні нового суб'єкта – слідчого суддю, на якого покладає частку повноважень судової влади. Слід зауважити, що на час підготовки кримінально-процесуального кодексу 2012 р. (далі КПК) питання, що стосуються слідчого судді та його повноважень дуже мало досліджено у вітчизняній літературі. Це питання є вельми цікавим і актуальним тому що вивчення його участі в кримінальному провадженні ставить, як перед практиками, так і перед вченими низку проблем, які потребують негайного вирішення.

Слідчий суддя діє і має повноваження тільки в рамках однієї стадії – досудового розслідування.

Цікавою і не досить виваженою з нашої точки зору є термінологічне визначення слідчого судді (п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК), як судді першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому ст. 247 КПК – голова чи за його визначенням інший суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя.

Тобто, законодавець визначає, як основні повноваження слідчого судді «судовий контроль». Хоча при цьому саме поняття «судового контролю» не знайшло свого ані термінологічного, ані суттєвого визначення як у вказаній статті, так і взагалі в нормах кримінально-процесуального закону.

Іншими словами, крім згадки в ч. 1 п. 18 ст. 3 КПК про судовий контроль в законі більше ніде не йдеться. Таким чином, саме поняття «судовий контроль» на законодавчому рівні не визначено, а в наукових публікаціях з цього приводу думки досить різноманітні.

Але не вступаючи в суперечку щодо самого поняття «судового контролю», ми звертаємося до цього питання тільки у зв'язку з повноваженнями слідчого судді, як представника судової влади. Судова влада, як одна з трьох основних гілок влади, діє через свої інститути:

суди, як органи судової влади;

суддів, як носіїв судової влади.

Порядок організації та діяльності зазначених інститутів було врегульовано в Конституції України в розділі VIII [2]. Сучасні інститути, пов'язані з діяльністю судової влади під час досудового провадження більш визначені в кримінально-процесуальному законодавстві й їх більше ніж згадує Н. В. Сібільова. Інститути права, як сукупність кримінально-процесуальних норм, які регулюють конкретні правовідносини в кримінальному провадженні. До таких сьогодні з повною відповідальністю можна віднести – інститут оскарження, інститут забезпечення кримінального провадження, інститут слідчого судді, як нове утворення в вітчизняному законодавстві.

Діяльність слідчого судді регламентується в кримінально-процесуальному законі не окремою статтею, а сукупністю норм, які регламентують різні види його діяльності й відповідно до цього різні повноваження. Тобто, дійсно це є повномірний, самостійний кримінально-процесуальний інститут права.

Аналізуючи місце слідчого судді в досудовому кримінальному провадженні, як суб'єкта, слід зазначити його особливості. Безумовним є те, що зазначений суб'єкт не відноситься ні до сторони обвинувачення, ні до сторони захисту й займає самостійне, незалежне місце. Таке становище визначається, в першу чергу, самим відношенням слідчого судді до органів судової влади, оскільки він вибирається з числа суддів першої інстанції загальними зборами суддів. Тобто він є тим суб'єктом, який входить до числа *органів судової влади* і виконуючи певні повноваження є її представником. Те, що слідчий суддя входить до певного суду першої інстанції має й певні недоліки. Будучи адміністративно підкореним певному суду, слідчий суддя вряд чи буде мати повну самостійність, виходячи з порядку його призначення.

Інше питання стосується безпосередньо самих повноважень слідчого судді під час досудового провадження.

Позиції науковців, щодо значимості та правового положення слідчого судді в кримінальному провадженні неоднозначні. Реформування кримінально-процесуального законодавства, як в Україні, так і в споріднених державних системах, в тому числі і на теренах колишнього СНГ, відбувається засобами проб, помилок та їх виправлень. Наприклад в російському процесуальному законодавстві теж точаться суперечки, щодо введення окремого суб'єкта, який буде мати повноваження щодо розгляду питань про арешт, правомірність обмежень прав та свобод особи у кримінальному судочинстві. Спори, щодо визначення такого суб'єкта мали місце, щодо питання про його термінологічне визначення. Тобто, буде це судовий слідчий або слідчий суддя. Це питання має значення, щодо визначення правового становища такого суб'єкта.

Так, російські науковці визначаючи необхідність участі слідчого судді в кримінальному судочинстві, не виключають необхідність реалізації принципу змагальності й розглядають його, як комплексного суб'єкта, який поєднує в своїй діяльності, як повноваження слідчого, судді та здійснення оперативного судового контролю за досудовим слідством [6, с. 12]. До речі, поняття судового контролю в російському кримінально-процесуальному законодавстві теж не має унормованого визначення. Але вченими теоретично судовий контроль пов'язується з вирішенням спору про право. Н. М. Чепурнова вважає, що сутність

судового контролю полягає в перевірці судами відповідності закону рішень, які прийняті в порядку діяльності виконавчої влади [6, с. 28–29]. Аналогічна точка зору у В. А. Лазарева, який наголошує, що судовий контроль об'єктивно (за формою і змістом) пов'язаний з вирішенням спору про право на обмеження конституційних прав громадян є спор про наявність фактичних і правових підстав для цього [5, с. 151]. Для вирішення такого спору запроваджено конституційні обов'язки суду для оцінки та перевірки таких обставин. Вирішуючи спір й реалізуючи свої повноваження суд (слідчий суддя) забезпечує як законність прав та законних інтересів особи, так і подальше провадження у справі.

Такий суб'єкт, як слідчий суддя – це не є взагалі новелою для законодавства. Такий суб'єкт існує в інших державах, наприклад у кримінальному судочинстві Франції, де він теж зветься «слідчий суддя», але по суті виконує в процесі Франції функції слідчого, який функціонує при органі судової влади [4, с. 16]. Кримінальне судочинство Германії знає такого суб'єкта, як «...суддя за арештами».

Крім того процесуальна фігура, яка виконувала схожі повноваження мала місце за Уставом кримінального судочинства 1864 р., де він йменувався судовим слідчим.

На думку А. В. Смірнова і слідчий суддя, і судовий слідчий безпосередньо приймають участь у доказовій діяльності під час досудовому провадженні, при цьому вони вносять елементи змагальності в цю діяльність і тим самим вирішують правовий конфлікт між сторонами в суді [3, с. 21–22].

Започаткована в українському кримінальному досудовому провадженні діяльність слідчого судді, має як позитивні сторони, так і негативні моменти.

Безумовним є те, що досудове провадження з участю слідчого судді набуває риси змагальності, де суд виконує свою диспозитивну роль. Саме він вирішує спір щодо права, який виникає на цьому етапі провадження. При цьому він надає сторонам можливість захистити свої права, свободи та законні інтереси, а посадовим особам забезпечити подальше провадження.

Але виникають і певні побоювання, щодо як самостійності слідчого судді, який по-перше, зостається в адміністративній підпорядкованості суду, який його вибрав; по-друге, закон не передбачає, що слідчий суддя не буде виконувати інші обов'язки в цьому суді, окрім випадків, коли він приймав участь у досудовому провадженні. Тобто, корпоративні інтереси все ж зостаються. І нарешті, більша частина ухвалених слідчим суддею рішень не підлягають оскарженню, хоча перевіряючи та оцінюючи певні доказові факти, не можна виключити помилки.

Крім того, в цьому контексті виникає й інше питання, яке стосується преюдициальності рішень слідчого судді. Слідчий суддя не має можливості розглянути усі докази, які будуть використані у провадженні, він обмежений тими обставинами, наведеними в скарзі, або в клопотанні, які ініціюють його діяльність. Але якщо слідчий суддя вже ухвалив певне рішення, використовуючи конкретні докази й фактичні дані, то виходячи з правил преюдициальності, вони можуть прийматися іншим судом без перевірки. Хоча оцінка їх здійснювалась стосовно тільки частини доказів (у межах скарги чи клопотання), а не всіх, що зібрані під час провадження.

З нашої точки зору, на законодавчому рівні необхідно запровадити для по-

дальших судових розглядів обов'язковість перевірки і доказів, які були покладені в основу ухвали слідчого судді, але вже сукупності з іншими доказами.

Щодо меж повноважень слідчого судді слід зауважити, що з цього приводу в країнах Європи вже вносяться пропозиції щодо певних змін. Практика реалізації французького законодавства, вказує на необхідність розмежувань повноважень, щодо контролю за досудовим провадженням й наприклад застосуванням заходів процесуального примусу й запровадили повноваження «судді за свободами й триманням під вартою». Тобто частина повноважень слідчого судді вже перейшла саме до такого суб'єкту.

Така законодавча конструкція має місце і в Німеччині, де цей суб'єкт йменується «судією за арештами» і саме це є для нас важливим, щодо дослідження питання повноважень слідчого судді. Принципово до цього питання підійшли й в законодавстві Латвії, направивши повноваження слідчого судді на забезпечення прав та свобод в кримінальному процесі, а не на збирання доказів й підготовку слідчих матеріалів для суду [1].

Ми звертаємо на це увагу, тому що вводячи до кримінального провадження такого суб'єкта, як слідчий суддя, законодавець не чітко визначив мету його діяльності, повноваження, покладаючи на нього судовий контроль за дотриманням прав, свобод і інтересів особи в кримінальному провадженні.

Але слідчий суддя, що розглядає, наприклад клопотання слідчого чи прокурора про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом (ст. 152 КПК), обов'язково враховує правові підстави, достатність доказів, що вказують на здійснення особою кримінального правопорушення, що вже само по собі є діяльністю по перевірці та оцінці доказів. Слідчий суддя не погоджується чи не погоджується з особою, яка внесла клопотання на розгляд, а вносить своє мотивоване рішення, яке забезпечує подальше провадження та збирання доказів.

Таким чином, слідчий суддя має значно більше повноважень, ніж здійснення судового контролю. Він приймає участь у здійсненні досудового провадження й від його рішень залежить можливість подальшого просування провадження.

Саме це й потребує більш чіткого визначення повноважень слідчого судді.

Список використаних джерел: 1. УПК Латвії : закон, прийят Сеймом 21 апр. 2005 г. и обнарод. Президентом государства 11 мая 2005 г. : с изм., внес. по сост. на 28.09.2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravo.lv/likumi/29_urz.html. 2. Сібільова Н. В. Порядок організації та діяльності судової влади [Електронний ресурс] / Н. В. Сібільова. – Режим доступу: <http://www.judges.org.ua/seminar2-2.htm>. 3. Смирнов А. В. Предисловие / А. В. Смирнов // Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации. – СПб., 2003. – С. 21–22. 4. Ковтун Н. Н. О понятии и содержании термина «судебный следователь» (следственный судья) / Н. Н. Ковтун // Российский судья. – 2010. – № 5. – С. 15–20. 5. Лазарева В. А. Судебная власть. Судебная защита. Судебный контроль: понятие и соотношение : лекции-очерки / Лазарева В. А. – Самара, 2000. – С. 151. 6. Чепурнова Н. М. Судебный контроль в Российской Федерации: проблемы методологии, теории и государственно-правовой практики / Чепурнова Н. М. – Ростов н/Д, 1999. – С. 28–29. 7. Макаркин А. И. Состязательность на предварительном следствии : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Макаркин А. И. – СПб., 1998. – С. 8.

Владислав Володимирович Колесников,

старший викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики
навчально-наукового інституту права та масових комунікацій Харківського
національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук,
доцент

ПОНЯТТЯ «ПОРУШЕННЯ ВСТАНОВЛЕНИХ ЗАКОНОДАВСТВОМ ВИМОГ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ»

Проаналізовано поняття порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки «громадська безпека», «пожежна безпека», «пожежна небезпека» та їх взаємозв'язок.

Ключові слова: *пожежа, встановлені законодавством вимоги пожежної безпеки, пожежна безпека, пожежна небезпека.*

Поняття «порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки» використовується законодавцем при формулюванні складу злочину, передбаченого ст. 270 Кримінального кодексу України. Склад цього злочину передбачає таку форму вини, як необережність щодо можливості виникнення пожежі – необережне поводження з вогнем та іншими речовинами і предметами, що являють підвищену пожежну небезпеку. Таким чином, пожежа є наслідком злочинних дій, що виявилися в самовпевненості або недбалості, яка спричинила настання суспільно небезпечних наслідків.

Ст. 270 розміщена законодавцем у розділі IX Особливої частини Кримінального кодексу України, яка містить злочини проти громадської безпеки. Диспозиція ст. 270 Кримінального кодексу є бланкетною, тому для вирішення питання про відповідальність конкретної особи за цією статтею необхідно звертатися до відповідних нормативних актів, які містять вимоги пожежної безпеки. Родовим об'єктом злочину, передбаченого ст. 270 Кримінального кодексу, виступає громадська безпека, під якою розуміються: стан захищеності суспільства, таких його цінностей, як життя та здоров'я людей, власності, довкілля, нормальної діяльності підприємств, установ та організацій від загально небезпечних посягань [1, с. 231]. Відносини громадської безпеки повинні складатися відповідно до вимог правових і технічних норм.

Поняття «громадська безпека» дуже широке і містить у собі розмаїття видів безпеки в різних галузях людської діяльності. Вона виступає в «якості блага, забезпеченості для всіх, загальної цінності, що відповідає інтересам суспільства і громадян» [2, с. 9]. Один із видів громадської безпеки – пожежна безпека. Вона є безпосереднім об'єктом злочину, який розглядається, і являє собою безпеку майна, життя і здоров'я громадян, діяльності підприємств, установ і організацій від вогню [2, с. 144].

У юридичній і спеціальній літературі наводяться різні визначення терміна «пожежна безпека», які, на нашу думку, не є повними, оскільки не охоплюють всіх аспектів проблеми, що розглядається. Так, Б. Е. Касимов вважає, що пожежна безпека – це система соціально-економічних і організаційно-правових

заходів, спрямованих на охорону власності, захист життя, здоров'я і майна громадян, народногосподарського комплексу, пам'яток історії і культури, а також навколишнього середовища і природних багатств від пожеж і пов'язаних з ними небезпек [3, с. 35]. На думку В. К. Окняна, пожежна безпека – це практика виконання вимог нормативних документів, які регулюють діяльність людини щодо безпечного використання в суспільстві пожежонебезпечних речовин і матеріалів [4, с. 10].

На наш погляд, для того, щоб повніше усвідомити сутність терміна «пожежна безпека» спочатку необхідно проаналізувати протилежний за значенням термін – «пожежна небезпека». У спеціальній нормативно-технічній літературі міститься таке визначення: «пожежна небезпека – можливість виникнення і (або) розвитку пожежі» [5, п. 32]. Відомо, що для виникнення і розвитку горіння необхідні три обов'язкових компоненти: джерело запалювання, горюче середовище й окислювач [6, с. 8], які взаємопов'язані між собою. За відсутності одного компонента або зв'язку хоча б між двома з них горіння є неможливим. У відповідному державному стандарті України зазначено, що джерелом запалювання є тепла енергія, що приводить до займання [5, п. 13]. При нормальних умовах у ролі окислювача виступає кисень, що міститься в повітрі, у ролі горючої речовини виступають речовини і матеріали – предмети навколишнього середовища, що здатні до горіння в повітрі нормального складу. Кисень (повітря) і горюча речовина при взаємодії утворюють горюче середовище, тобто «середовище здатне горіти після видалення джерела запалювання» [7, додаток № 1].

Оскільки кисень є природним і постійним компонентом повітряної атмосфери, а оточуючі нас предмети матеріального світу здебільшого здатні горіти, то й стан пожежної небезпеки виникає тоді, коли з'являється можливість впливу джерела запалювання на горюче середовище. Отже, коли немає можливості впливу джерела запалювання на горюче середовище, то відсутній зв'язок між компонентами, необхідними для виникнення горіння, немає і пожежної небезпеки, тобто виникає стан пожежної безпеки. Основний принцип правил пожежної безпеки, що регламентують протипожежний режим¹, полягає саме в тому, щоб не допустити взаємодії (ізолювати один від одного) горюче середовище і джерело запалювання.

Водночас, слід мати на увазі, що пожежна безпека містить у собі не тільки питання, пов'язані з виключенням можливості виникнення і розвитку пожежі, але й умови, що запобігають впливу небезпечних факторів пожежі² на людей і матеріальні цінності, а також умови, що сприяють гасінню пожежі.

У зв'язку з викладеним, можна запропонувати таке визначення: **пожежна**

---

¹ Протипожежний режим – комплекс установлених норм поведінки людей, правил виконання робіт і експлуатації об'єкта (виробів), спрямованих на забезпечення його пожежної безпеки: (п. 68 ДСТУ 2272–93).

² Небезпечний фактор пожежі – фактор пожежі дія, якого призводить до травм, отруєнь або загибелі людей, а також до матеріальної шкоди (*полум'я, дим, висока температура, тощо* – В. К.) (п. 20 ДСТУ 2272–93).

безпека – це сукупність урегульованих нормативно-правовими актами суспільних відносин, спрямованих на попередження можливості виникнення пожежі, запобігання можливості впливу небезпечних факторів пожежі на людей і матеріальні цінності, а також на створення умов, які сприяють гасінню пожеж.

Безпосередньо в кримінальному законі зміст вимог пожежної безпеки не розкривається: закон відсилає до спеціальних нормативних актів: правил, норм, інструкцій та інших документів, які містять вимоги пожежної безпеки. Пленум Верховного Суду України від 2 липня 1976 р. у постанові № 4 «Про судову практику в справах про знищення й пошкодження державного або колективного майна шляхом підпалу або внаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки» (в редакції постанови Пленуму від 3 березня 2000 р. № 3) роз'яснює, що під встановленими законодавством вимогами пожежної безпеки слід розуміти комплекс положень, що визначають порядок дотримання норм і стандартів, спрямованих на запобігання пожежам, забезпечення у випадку їхнього виникнення безпеки людей, обладнання об'єктів і населених пунктів засобами протипожежного захисту і пожежною технікою, а також інших правил пожежної безпеки [8, п. 1].

Таким чином, до документів, що містять вимоги пожежної безпеки, необхідно віднести не тільки нормативно-правові акти, у найменуванні яких прямо зазначено, що вони регламентують відносини пожежної безпеки (як наприклад, «Правила пожежної безпеки в Україні» [9]). До них потрібно відносити і інші нормативно-правові акти, у найменуванні яких хоча й немає прямої вказівки на вимоги, що відносяться до пожежної безпеки, але які включають вимоги, спрямовані на попередження або запобігання пожежам. Такими є, зокрема, «Правила облаштування електроустановок» [10], які містять вимоги, що пред'являються до електричних апаратів і приладів, встановлюються у пожежонебезпечних приміщеннях. До них можна віднести також і «Будівельні норми та правила 2.08.01-89* Житлові будинки» [11], які містять протипожежні вимоги до об'ємно-планувальних рішень житлових будинків. До нормативно-правових актів, що містять вимоги пожежної безпеки, необхідно віднести також функціональні обов'язки посадових осіб, інструкції, які приписують певний порядок дій осіб на випадок виникнення пожежі й інші документи, укладені відповідно до Правил пожежної безпеки України.

Пленум Верховного Суду України звертає увагу на те, що кримінальна відповідальність настає за порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, якщо воно спричинило виникнення пожежі, якою заподіяно шкоду здоров'ю людей або майнову шкоду у великому розмірі [8, п. 4].

У зв'язку з цим під порушенням встановлених законодавством вимог пожежної безпеки слід розуміти недотримання або неналежне дотримання вимог, передбачених нормативними актами, що регулюють суспільні відносини в галузі пожежної безпеки, якщо вони спричинили виникнення пожежі, якою заподіяно шкоду здоров'ю людей або майнову шкоду у великому розмірі.

Розглянуті поняття мають значення для здійснення криміналістичної класифікації злочинів, пов'язаних з пожежами, оскільки вони суттєво впливають на предмет доказування і, відповідно, процедуру виявлення і збирання доказів.

Список використаних джерел: 1. Гавриш С. Б. Злочини проти громадської безпеки / Гавриш С. Б., Корчева З. Г. // Кримінальне право України: Особлива частина : підруч. для студ. вищ. навч. закл. освіти ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Юрінком Інтер ; Х. : Право, 2002. – С. 231–253. 2. Тихий В. П. Уголовная ответственность за нарушение правил безопасности обращения с общепасными предметами : учеб. пособие / Тихий В. П. – К. : УМК ВО, 1989. – 160 с. 3. Касымов Б. Организационные и правовые основы пожарной безопасности / Касымов Б. – Ташкент : Мехнат, 1990. – 230 с. 4. Окнян В. К. Кримінально-правова відповідальність за порушення правил пожежної безпеки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Окнян В. К. – К., 1997 – 23 с. 5. Пожежна безпека. Терміни та визначення : ДСТУ 2272-93. – К., 1993. 6. Демидов П. Г. Основы горения веществ / Демидов П. Г. – М. : Изд-во МКХ РСФСР, 1951. – 324 с. 7. Пожарная безопасность. Общие требования : ГОСТ 12.1.004-91. – М., 1991. 8. Про судову практику в справах про знищення та пошкодження державного і колективного майна шляхом підпалу або _гаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки : постанова Пленуму Верховного суду України від 2.07.1976 № 4 // Вісник Верховного суду України. – 2000. – № 2 (18). – С. 10. 9. Правила пожарной безопасности в Украине : НАПБ А.1.001-95 // Нормативно-правовые акты по пожарной безопасности. – Ч. 1. – Консультационно-юридический центр «Закон и право» Украина, 2002. – С. 51–268. 10. Правила устройства электроустановок. – М. : Энергоиздат, 1985. 11. Жилые здания : СНиП 2.08.01-89*.

Одержано 28.09.2012

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ

Тези присвячено розгляду актуальних питань забезпечення права на захист відповідно до нового Кримінального процесуального кодексу України.

Ключові слова: *забезпечення права на захист, захисник, кримінальний процес, права людини.*

Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України від 13.04.2012, який набуває чинності 19.11.2012 обумовлює початок нової процедури реалізації права на захист. Багато з запропонованих у КПК України нововведень на теперішній час ще не мають практичного напрацювання тому актуальним буде обговорення деяких процесуальних положень, які в подальшому створять необхідні умови для практичного застосування кримінально-процесуальних норм у сфері забезпечення права на захист. Вважаємо за необхідне звернути увагу на питання які стосуються сторони захисту й діяльності щодо надання захисту. Забезпечення права на захист є конституційним принципом кримінального процесу й однією з основних засад судочинства. На жаль, Конституція України не конкретизує, що розуміти під забезпеченням права на захист.

У новому КПК України право на захист зводиться до надання пояснень з приводу підозри чи обвинувачення, які відповідно до КПК України не є джерелами доказів, а також до права збирати докази, можливості особисто брати участь у процесі та користуватися правовою допомогою.

Важливо підкреслити, положення нового КПК України відносно того, що істотним порушенням вимог кримінально-процесуального закону є не порушення права на захист, а лише якщо судове провадження здійснене за відсутності захисника, коли його участь є обов'язковою.

Отже, прийняття нового КПК України потребує нових поглядів на кримінально-процесуальну діяльність і розробку нових теоретичних і практичних положень щодо забезпечення права на захист. Тому метою даного дослідження є окреслення важливих теоретико-прикладних питань у сфері забезпечення права на захист відповідно до нового КПК України.

Однією з умов здійснення ефективного захисту у кримінальному провадженні є чітке відокремлення правового статусу захисника від інших учасників процесу. Позитивним моментом кодексу вітчизняні юристи та іноземні експерти зазначають, визначеність у поняттях. А саме, під захисником розуміють адвоката, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалось питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію).

Головні зміни нового КПК України у сфері забезпечення права на захист стосуються реалізації принципу рівності та змагальності захисту й обвинувачення. На думку багатьох вчених і ми підтримуємо її, для того щоб захисник міг ефективно виконувати свої завдання, потрібна система стримувань і противаг. Насамперед, треба надати захисникові можливість брати активну участь у проведенні процесуальних дій, а не, як передбачено в ч. 5 ст. 46 нового КПК України, бути лише присутнім під час допиту та інших процесуальних дій. Крім того, незважаючи на задекларовану рівність прав обвинувачення та захисту, слідчий (ч. 5 ст. 40) та прокурор (ч. 1 ст. 36) є самостійними у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. При цьому важливо, на нашу думку, щоб органи державної влади, місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та фізичні особи зобов'язані були виконувати законні вимоги та процесуальні рішення не тільки слідчого та прокурора, а й захисника.

Зазначимо, що при збиранні доказів захисник може тільки ініціювати проведення слідчої або іншої процесуальної дії шляхом подання відповідного клопотання, яке слідчий на свій розсуд може залишити без задоволення. Вважаємо, що потрібно намагатися досягти процесуальної рівності сторін обвинувачення і захисту і наділити сторону захисту якомога більшими процесуальними можливостями.

Важливим позитивним положенням КПК України є закріплення норми, що регулює надання безоплатної правової допомоги підозрюваному, обвинуваченому. Оплата правової допомоги, яка надається адвокатами, - одна з найбільш складних проблем організації адвокатури. У літературі висловлюються різні пропозиції щодо врегулювання даної проблеми. Існує спрощений погляд на те, що правова допомога має надаватися адвокатами безоплатно. Оскільки правова допомога має бути доступною населенню, а з іншої сторони цілком виправданою є зацікавленість адвоката в тому, щоб гонорар відповідав кількості і якості витраченої ним праці і сплачувався у спосіб, який не принижує його гідність. На думку В. Т. Маляренка і ми з нею погоджуємось, оплата праці адвоката, який бере участь у кримінальному процесі з надання безоплатної правової допомоги від імені держави повинна бути однаковою з оплатою праці прокурора, який від імені держави підтримує обвинувачення по справі. І цим положенням ми зміцнюємо дієвість принципу рівності захисту і обвинувачення.

Доречно вважаємо положення п. 2 ст. 20 нового КПК України, стосовно того, що слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника.

Позиції науковців і практиків у цьому питанні співпадають стосовно того, що право надавати безоплатну правову допомогу мають адвокати, які внесені до спеціального списку, затвердженого міністерством юстиції України й головою професійної асоціації адвокатів України. До цього списку слід віднести найбільш кваліфікованих адвокатів, оскільки адвокати, які повинні надавати безоплатну правову допомогу створюють державі імідж.

Завдання нашої держави відповідно до норм Закону України «Про безоплатну правову допомогу» створити Центри з надання безоплатної правової допомоги, котрі повинні користуватися високим авторитетом у громадян. Де повинна існувати спеціалізація й розподіл між адвокатами справ. На рахунок Центрів можуть надходити кошти від пожертвування приватних осіб, організацій, частково кошти можуть надходити з судових витрат, вартості конфіскованих знарядь злочину.

Заслугує на схвальну позицію положення п. 4 ч. 4 ст. 47 КПК України, в якому зазначається, що захисник після залучення має право відмовитись від виконання своїх обов'язків лише у випадках, коли він свою відмову мотивує відсутністю належної кваліфікації для надання правової допомоги у конкретному провадженні, що є особливо складним.

Заперечливим є положення ст. 50 КПК України, яка передбачає, що для підтвердження повноважень захисник може надавати або ордер встановленого зразка, або договір про надання правової допомоги. Зазначимо, що істотною умовою такого договору є розмір гонорару адвоката та витрати, пов'язані з виконанням доручень, крім того, пред'явлення договору може призвести до розкриття адвокатської таємниці. Ми вважаємо, що положення, котрі стосуються укладення договору з захисником є питання цивільно-правових відносин між адвокатом і клієнтом, а тому повинні забезпечуватись конфіденційністю.

На нашу думку, в кодексі не вдало визначено процесуальні права захисника. Зокрема, в ст. 46 КПК України зазначено, що він користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого здійснює. Однак, обсяг процесуальних прав підозрюваного та обвинуваченого не збігається з обсягом прав, які повинен мати захисник, щоб ефективно здійснювати покладені завдання.

Отже, прийняття Кримінального процесуального кодексу України відкриває нову епоху розвитку кримінально-процесуальної науки і практики її застосування у сфері забезпечення права на захист. Впевнені, що нові положення КПК України створюють належні умови для удосконалення вітчизняного кримінального судочинства, а також забезпечать процесуальну рівність захисту і обвинувачення у кримінальному провадженні, а всі суперечливі положення можна відшліфувати шляхом внесення відповідних змін.

Одержано 02.10.2012

Тезиси посвященны рассмотрению актуальных вопросов обеспечения права на защиту в соответствии с новым Криминальным процессуальным кодексом Украины.

Ключевые слова: защитник, адвокат, криминальный процесс, защита прав человека.

Theses are devoted consideration of pressing questions of providing of right of defence in accordance with the new Criminal code of practice of Ukraine.

Keywords: defender, advocate, criminal process, defence of human rights.

Олександр Миколайович Косий,

прокурор прокуратури Комінтернівського району м. Харкова, здобувач
Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ ЯК СКЛАДОВІ ЧИННИКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

Розглянуто процесуальні особливості застосування запобіжних заходів як складових кримінального переслідування за новим кримінальним процесуальним законодавством України, запропоновані рекомендації стосовно його удосконалення.

Ключові слова: кримінальне провадження, процесуальний примус, кримінальне переслідування, запобіжні заходи.

Сучасний стан забезпечення реалізації конституційних прав і свобод громадян в нашій країні постійно удосконалюється [1]. Прикладом тому є прийняття нового Кримінального процесуального законодавства. Як зазначає О. О. Юхно, до цього спонукають як внутрішні, так і зовнішні чинники. До зовнішніх слід віднести вимоги Ради Європи та зобов'язання України щодо прийняття нового КПК і вимоги сьогодення, а до внутрішніх намагання побудувати правову, демократичну державу, яка б гарантувала забезпечення і реалізацію прав і свобод її громадян [2], що ми підтримуємо.

За дослідженням, однією із початкових стадій кримінального переслідування правоохоронних органів, зокрема органів прокуратури, є прийняття різного роду процесуальних рішень і здійснюваних у відповідності з цими рішеннями, процесуальних дій. Ці рішення і дії завжди, так, чи інакше зачіпають права та інтереси (громадян, установ, підприємств, організацій). Вони нерідко пов'язані з певними обмеженнями (іноді вельми істотними) громадян користуватися належними правами і свободами. У вказаній публікації вважаємо за необхідне зробити порівняльний аналіз законодавчого закріплення вказаних запобіжних заходів у чинному кримінально-процесуальному кодексі України (надалі чинний КПК України) та новому кримінальному процесуальному кодексі України, що набирає чинність 19.11.2012 (новий КПК України [3]). Так, згідно до положень ст. 148 чинного КПК України метою і підставою для застосування запобіжних заходів до підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого є необхідність запобігти спробам ухилитися від дізнання, слідства або суду, перешкодити встановленню істини у кримінальній справі або продовжити злочинну діяльність, а також для забезпечення належного виконання процесуальних рішень. Запобіжні заходи застосовуються за наявності достатніх підстав вважати, що підозрюваний, обвинувачений, підсудний, засуджений буде намагатися ухилитися від слідства і суду або від виконання процесуальних рішень, перешкоджати встановленню істини у справі або продовжувати злочинну діяльність. Якщо немає достатніх підстав для застосування запобіжного заходу, від підозрюваного, обвинуваченого або підсудного відбирається письмове зобов'язання про явку на виклик особи, яка

проводить дізнання, слідчого, прокурора або суду, а також про те, що він повідомить про зміну свого місця перебування.

Згідно до положень ст. 176 нового КПК України метою застосування запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам:

- 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; 5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується.

Правовою підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені частиною першою цієї статті. Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього правових підстав, передбачених КПК.

Проаналізувавши та порівнявши вказані норми, можна зробити висновок, що суттєвих змін у змісті чинного КПК та нового КПК України щодо мети і підстав для застосування запобіжних заходів не відбулось, окрім п.2 ст. 177 нового КПК України згідно якого, однією із підстав для застосування запобіжного заходу законодавець встановлює наявність спроби зі сторони підозрюваного, обвинуваченого можливості знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. Тобто, запобіжні заходи уточнені та доповнені.

Цікавим також буде проаналізувати та порівняти перелік запобіжних заходів закріплених у чинному та новому КПК України. Так, згідно ст. 149 чинного КПК України запобіжними заходами є: 1) підписка про невиїзд; 2) особиста порука; 3) порука громадської організації або трудового колективу; 3-1) застава; 4) взяття під варту; 5) нагляд командування військової частини.

Згідно ст. 176 нового КПК України, запобіжними заходами є: 1) особисте зобов'язання; 2) особиста порука; 3) застава; 4) домашній арешт; 5) тримання під вартою.

Запобіжний захід у вигляді підписки про невиїзд, що закріплений у чинному КПК, вже у новому КПК змінено на особисте зобов'язання. Так, згідно ст. 179 нового КПК України особисте зобов'язання полягає у покладенні на підозрюваного, обвинуваченого зобов'язання виконувати покладені на нього слідчим суддею, судом обов'язки, передбачені статтею 194 нового КПК України. Крім того, підозрюваному, обвинуваченому письмово під розпис повідомляються покладені на нього обов'язки та роз'яснюється, що в разі їх не виконання, згідно вище вказаної статті нового КПК України до нього може бути засто-

сований більш жорсткий запобіжний захід і на нього може бути накладено грошове стягнення в розмірі від 0,25 розміру мінімальної заробітної плати до 2 розмірів мінімальної заробітної плати. Контроль за виконанням особистого зобов'язання здійснює слідчий, а якщо справа перебуває у провадженні суду то прокурор.

Аналізуючи перелік запобіжних заходів вбачається, що запобіжний захід у вигляді особистої поруки наявний за суттю, як у чинному так і новому КПК України. Зміст вказаного запобіжного заходу також суттєвих змін не зазнав, однак згідно з ч.5 ст. 180 нового КПК України здійснено диференціацію розміру відповідальності, яка настає у разі невиконання поручителем або поручителями взятих на себе зобов'язань, забезпечення явки на виклик винної особи до слідчого, прокурора, суду. Запобіжний захід у вигляді поруки громадської організації або трудового колективу, що закріплений у нині діючому КПК України не знайшов своє місце у новому КПК України, у зв'язку з чим детально зупинятися на особливостях вказаного запобіжного заходу на нашу думку є недоцільним. Досліджуючи перелік запобіжних заходів, вбачається, що запобіжний захід у вигляді застави наявний як у чинному КПК, так і у новому КПК України. Суттєвих змін вказаний запобіжний захід у редакції нового КПК у порівнянні з чинним КПК України не зазнав. Вивчаючи перелік запобіжних заходів стає зрозумілим, що такий запобіжний захід, як нагляд командування військової частини за винною особою не знайшов своє місце у новому КПК України, однак запроваджено новий вид запобіжного заходу, як домашній арешт, що не мав раніше законодавчого закріплення у переліку запобіжних заходів чинного КПК України.

Згідно нового КПК України домашній арешт полягає у забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби, що вирішує слідчий, суддя. Домашній арешт може бути застосовано до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за вчинення якого законом передбачено покарання у виді позбавлення волі. Ухвала про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту передається для виконання органу внутрішніх справ за місцем проживання підозрюваного, обвинуваченого. Орган внутрішніх справ повинен негайно поставити на облік особу, щодо якої застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, і повідомити про це слідчого або суд, якщо запобіжний захід застосовано під час судового провадження. Вказані обов'язки є додатковим навантаженням на органи внутрішніх справ. Працівники органів внутрішніх справ з метою контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, мають право і зобов'язані з'являтися в житло особи до якої застосовано такий запобіжний захід, вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на неї зобов'язань, використовувати електронні засоби (браслети) контролю. На сьогоднішній день розробку таких браслетів доручено МВС України.

Строк дії ухвали слідчого судді про тримання особи під домашнім арештом не може перевищувати двох місяців. У разі необхідності строк тримання особи під домашнім арештом може бути продовжений за клопотанням прокурора.

Сукупний строк тримання особи під домашнім арештом під час досудового розслідування не може перевищувати шести місяців. По закінченню цього строку ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту припиняє свою дію і запобіжний захід вважається скасованим, але в новому КПК не визначено чи складається з цього приводу слідчим чи прокурором який – небудь процесуальний документ.

Введення вказаного різновиду запобіжного заходу, на нашу думку та практичних працівників правоохоронних органів певною мірою зменшить навантаження на місця тимчасового утримання та слідчі ізолятори. В той же час на сьогодні існує ряд проблемних питань щодо практичної реалізації вказаного запобіжного заходу, зокрема щодо здійснення контролю за дотриманням підозрюваним, обвинуваченим обов'язків визначених у змісті цієї статті.

Винятковим запобіжним заходом згідно чинного КПК України є взяття під варту, у новому КПК України вказаний винятковий запобіжний захід також має місце, однак його назву дещо змінено – «із взяття під варту» на «тримання під вартою». Аналізуючи вказаний запобіжний захід у чинному та новому КПК України простежується ряд аналогічних підстав для його застосування. Однак у ч. 4 ст. 183 нового КПК України зазначено, що слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, враховуючи підстави та обставини, передбачені статтями 177 та 178 нового КПК України, має право не визначити розмір застави у кримінальному провадженні: 1) щодо злочину, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування; 2) щодо злочину, який спричинив загибель людини; 3) щодо особи, стосовно якої у цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею. Вказане розмежування у чинному КПК України відсутнє. Тимчасовим запобіжним заходом є «затримання особи», яке застосовується з підстав та в порядку, визначеному як у чинному, так і у новому КПК України, а її зміст у новому КПК дещо удосконалено в сторону демократичності та розширення відповідних видів запобіжних заходів.

Роль даних про обставини, що характеризують особу обвинуваченого, важко переоцінити, тому що вони відіграють велике значення при розкритті злочину, встановленні його мотивів, причин та умов вчинення, а також при прийнятті важливих рішень в процесі досудового слідства. Одним з таких рішень є обрання запобіжного заходу. На особливому значенні даних про особу обвинуваченого при обранні запобіжного заходу в свій час наголошували М. Г. Коршик та С. С. Степичев, які зазначали: «Не менш важливими є дані про особу обвинуваченого і для вирішення низки кримінально-процесуальних питань, зокрема, про застосування запобіжних заходів, оскільки при його вирішенні має бути врахована особа підозрюваного або обвинуваченого. Кримінально-процесуальний закон зобов'язує особу, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора, суд при вирішенні цього питання враховувати поряд з іншими обставинами особу підозрюваного та обвинуваченого, рід його занять, вік, стан здоров'я та сімейний стан» [4, с. 11].

У ст. 29 Конституції України наголошується на тому, що кожна людина має

право на свободу і особисту недоторканність, та, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом [1]. У світлі постійних дискусій про необхідність дійового забезпечення прав та свобод людини, зменшення формального підходу до особи в кримінальному судочинстві питання вивчення даних про особу при обранні запобіжного заходу є особливо актуальним. Дослідженням указаних даних, в тому числі і при обранні запобіжного заходу, займався ряд відомих вчених таких, як: І. А. Матусевич, М. Т. Ведерніков, М. Г. Коршик, С. С. Степічев, Г. К. Курашвілі, В. Т. Маляренко та ін. Але до теперішнього часу існують спірні питання щодо вивчення та реалізації даних про особу обвинуваченого при обранні запобіжного заходу. Так, не визначеними остаточно залишаються обсяг і механізм вивчення даних про особу обвинуваченого та необхідність законодавчого закріплення вичерпного переліку даних, що підлягають дослідженню при обранні запобіжного заходу. В Україні пострадянського часу також приділяється увага питанню обрання запобіжних заходів, зокрема, взяттю під варту, як найбільш суворому заходу. Так, Пленум Верховного Суду України прийняв Постанову від 25.04.2003 р. № 4 «Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та подовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства», де, зокрема, наголошує: «Звернути увагу судів на те, що під час судового розгляду подання органу дізнання, слідчого чи прокурора про взяття під варту предметом дослідження є ті обставини, з якими закон пов'язує можливість обрання цього запобіжного заходу (ст. 148 і ч. 1 ст. 155 КПК). Досліджуються також обставини, які відповідно до ст. 150 КПК мають бути враховані при обранні запобіжного заходу: вік підозрюваного, обвинуваченого, стан здоров'я, сімейний і матеріальний стан, вид діяльності, місце проживання. З'ясовуються дані про попередні судимості, соціальні зв'язки особи, її схильності (чи вживає наркотики, алкогольні напої тощо), спосіб життя, поведінку під час провадження в цій або іншій кримінальній справі (чи не ухилялася раніше особа від слідства, суду або виконання судових рішень, чи не вчинювала злочини проти правосуддя)» [5, с. 8]. Для цього до справи долучаються оригінали або належним чином засвідчені копії документів, що посвідчують особу: паспорта, військового квитка, свідоцтва про народження, шлюб, інших посвідчень. Щодо стану здоров'я особи збираються та вивчаються, з подальшим долученням до справи, історії хвороб, медичні довідки та висновки. Відносно сімейного стану до справи долучають довідки про склад сім'ї, характеристики з місця проживання, бажано не тільки від дільничного інспектора, який часто відноситься до цього формально, а й від сусідів, посадових осіб місцевих комунальних об'єднань. Вид діяльності обвинуваченого підтверджується матеріалами трудової книжки, витягами з наказів по місцю роботи, документами особової справи, паперами про отриману освіту, а також свідченнями близьких та знайомих. При зборі інформації про місце проживання перевіряються дані адресного бюро, паспорта. Інколи фактичне місце проживання відрізняється від зафіксованого в документах. У таких випадках керуються свідченнями обвинуваченого та його оточення, знайомих, сусідів. Вели-

ку роль відіграє інформація щодо способу життя та соціальних зв'язків особи, що свідчить про схильність до вчинення злочинів, наприклад, систематичне вживання алкоголю, стійке коло спілкування в неблагополучних соціальних групах. Виключно важливою для вивчення особи обвинуваченого є інформація про попередні судимості та наявність копій вироків, де можна отримати дані про злочинну поведінку особи в минулому, а також інформація про кримінальні справи по відношенню до особи на різних стадіях кримінального процесу. Також вивчається інша доступна інформація, що має значення для вирішення питання обрання запобіжного заходу, а також цілого кола завдань, що виникають при розслідуванні кримінальної справи.

Враховувати дані про особу обвинуваченого доводиться, зокрема, у всіх випадках прийняття рішення про застосування запобіжних заходів і вибору одного з них. Особливо це важливо тепер, коли посилені контрольні функції з боку суду за обранням запобіжного заходу - взяття під варту.

На думку О. Дроздова, до обставин, що враховуються при обранні запобіжного заходу взяття під варту, слід віднести не лише стан здоров'я, а й можливість надання необхідної медичної допомоги цій особі в умовах тримання її під вартою – адже задовільний стан здоров'я особи на час обрання такого заходу може в умовах ув'язнення стрімко погіршитися або навіть стати таким, що загрожує життям людини [6, с. 18]. Можемо уникнути дилетантизму в обранні відповідного запобіжного заходу, зламаних людських доль і наявності в картотеках гігантських списків осіб, які перебувають у розшуку, та інших негативних наслідків, в Україні має бути створена служба прогнозування поведінки обвинуваченого в період досудового слідства і судового розгляду за обов'язковою участю спеціалістів-психологів (як це робиться в інших країнах). Саме з урахуванням ретельного вивчення особи обвинуваченого та його оточення і висновку комісії експертів цієї служби суд має вирішувати питання про обрання запобіжного заходу та міри покарання [7, с. 206]. Беззаперечно, думка автора є слушною і безумовно сприятиме досягненню заявлених цілей, а зокрема об'єктивному підходу до обрання запобіжного заходу. Але можливо доцільним буде поступове удосконалення існуючого механізму обрання запобіжних заходів, починаючи з удосконалення процедури збору інформації про особу обвинуваченого на рівні законодавства, а в перспективі і створення спеціальних служб, що займатимуться вивченням особи обвинуваченого на досудовому слідстві. Нами проаналізовано загальне визначення найбільш характерних відмінностей нині чинного та нового КПК України в частині визначення запобіжних заходів, їх класифікації та підстав для застосування.

У той же час підняті питання підлягають окремому дослідженню або науковому вивченню.

Список використаних джерел: 1. Конституція України : від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. – Зі змін. та допов. **2.** Юхно О. О. Теоретичні та прикладні аспекти застосування нового Кримінального процесуального кодексу України у кримінальному судочинстві / О. О. Юхно // Митна справа. – 2012. – № 4 (82). – Ч. 2, кн. 2. – С. 320–326. **3.** Кримінальний процесуальний кодекс України : від 13.04.2012 № 4651-VI // Голос України. – 19.05.2012. – № 90–

91. 4. Коршик М. Г. Изучение личности обвиняемого на предварительном следствии / М. Г. Коршик, С. С. Степичев. – М. : Юрид. лит., 1969. – 80 с. 6. Дроздов О. Гуманізація кримінального судочинства / О. Дроздов // Юридичний вісник України. – Свердловськ : 1983. – С. 9–16. 7. Маляренко В. Т. Кримінальний процес України: стан та перспективи розвитку : навч. посіб. / В. Т. Маляренко. – К. : Ін Юре, 2004. – 600 с.

Одержано 02.10.2012

Рассмотрены процессуальные особенности применения мер пресечения, как составляющих уголовного преследования по новому Уголовному процессуальному кодексу Украины и предложены рекомендации по совершенствованию уголовного процессуального законодательства.

Ключевые слова: уголовное производство, процессуальное принуждение, уголовное преследование, мера пресечения.

Addressed the specific procedure of remand in home detention and provide recommendations for improving the criminal procedure law.

Keywords: criminal proceedings, the procedural coercion, sanction, house arrest.

Олександра Олександрівна Кочура,

викладач кафедри кримінального процесу факультету з підготовки слідчих Харківського національного університету внутрішніх справ, майор міліції

ПРО ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЄЗДАТНОСТІ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПОТЕРПІЛОГО ПРИ ПРОВАДЖЕННІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

У цій роботі розглядаються питання дослідження кримінально-процесуальної дієздатності неповнолітніх, її обсяг, визначення необхідної сукупності процесуальних повноважень.

Ключові слова: *неповнолітній потерпілий, кримінальна процесуальна дієздатність, вік, з якого наступає кримінальна процесуальна дієздатність.*

На теперішній час чинний кримінально-процесуальний закон не встановлює процедурних ризниць між наділенням та реалізацією повноважень учасників кримінального провадження в залежності від віку. Дані обставини породжують труднощі практичного характеру при виконанні слідчих та інших процесуальних дій за участю неповнолітніх. Відсутність нормативних правил визначення дієздатності, встановлення її обсягу приводить до протиріч в положеннях закону, який визначає сукупність прав та обов'язків неповнолітніх учасників із положеннями які забезпечують реальну можливість їх виконання. Непогодженість правового регулювання по даному питанню призводить до правової незахищеності неповнолітніх учасників кримінального провадження, а також осіб, які представляють і захищають їх інтереси у кримінальному судочинстві.

Таким чином, дослідження кримінально-процесуальної дієздатності неповнолітніх, її обсяг, визначення необхідної сукупності процесуальних повноважень в сучасних умовах є одним із важливих напрямків досліджень сучасної кримінальної процесуальної науки.

Процесуальна дієздатність учасників кримінального судочинства відноситься до наукових питань, які ще мало розроблені. Комплексні дослідження кримінально-процесуальної дієздатності проводив у 80 роки минулого сторіччя В. П. Полосков. Окремі питання процесуального статусу неповнолітніх досліджувалися В. Д. Адаменко, Ф. Багаутдиновим; В. І. Галаганом, О. Х. Галимовим; Ю. О. Гурджи, В. А. Лазаревою; А. М. Лариним; С. Б. Мартиненко; Э. Б. Мельниковою; П. В. Полосковим; В. Я. Рыбальською; Н. Ш. Сафиним; Н. И. Снегиревою; С. А. Шейфером та ін.

За дослідженнями дієздатність являє собою встановлену законом здатність особи, тобто учасника правовідносин своїми безпосередніми діями набувати і здійснювати суб'єктивні права та юридичні обов'язки [1, с. 442]. Надаючи характеристику цьому поняттю В. Т. Томін, вказував на те, що передумовою ефективною діяльності потерпілого повинна бути його кримінально-процесуальна дієздатність, яка є складною правовою категорією та яка виражає «право на дію» [2, с. 104].

Щодо віку, з якого настає кримінальна процесуальна дієздатність, то по цьому питанню думки процесуалістів різняться, а саме: одні вчені вважають, що неповнолітня особа може особисто здійснювати свої права потерпілого та цивільного позивача незалежно від віку [3, с. 96], інші пропонують встановити кримінально-процесуальну дієздатність потерпілого із 16 років [4, с. 178], треті вважають, що до 16 років далеко не кожний неповнолітній може набути необхідний життєвий досвід та досягти розумового розвитку, набути можливості стати процесуально дієздатним, та доходять висновку, що встановлення єдиного віку, коли настає процесуальна дієздатність цивільного позивача, цивільного відповідача та потерпілого не створює колізії між нормами кримінального процесуального та цивільно-процесуального права [5, с. 56] посиляючись на ст. 29 Цивільно-процесуального кодексу України, четверті вважають вік потерпілого фактором, що діє при вирішенні питання про дієздатність автоматично, та категорично заперечують процесуальну дієздатність до 14 років, припускаючи її наявність в обмеженому обсязі у осіб від 14 до 18 років [6, с. 127, 135].

Дуже цікавим, на наш погляд, є підхід до цього питання у В.Я. Рибальської, яка зазначає, що потерпілий це незамінний учасник процесу, і в цьому сенсі він є суб'єктом тих прав і обов'язків, які несуть суто особистий характер (право і обов'язок знати про свої права в процесі та інше). При цьому автор звертає увагу на те, що вік суттєво впливає на повноту можливостей самостійно реалізувати ці права і покладати обов'язки. Тому, безперечно, всі неповнолітні потерпілі мають обмежену дієздатність [7, с. 90].

Якщо звернутися до цивільного законодавства, то в ньому дійсно визнається за дитиною, яка не досягла 14-річного віку, досить вузька угодоздатність і не визнається деліктоздатність. Однак погодитися з думкою про повну недієздатність неповнолітніх (малолітніх) не можна, тому що їх дієздатність хоч і невелика, але відображена в праві самостійно вчиняти дрібні побутові правові дії згідно п. 1 ст. 31 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [8].

Здатність неповнолітніх самостійно, шляхом особистих дій здійснювати свої права знаходить відображення і в сімейному законодавстві. Так, відповідно зі ст. 152 Сімейного кодексу України при порушенні прав і законних інтересів дитина має право звернутися за захистом до органу опіки та піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій, а якщо вона досягла віку 14 років, то безпосередньо до суду [9].

Таким чином, певна частина неповнолітніх, згідно галузевого законодавства (зокрема, цивільного та сімейного), наділяється частковою дієздатністю, що не суперечить загальній концепції права. Тим часом, у кримінально-процесуальній літературі висловлюється зовсім протилежна думка про те, що процесуальна дієздатність не залежить від віку [3, с. 96]. В підтвердження цього, Л. І. Петрухін відносно до потерпілого від злочину зазначає, що закон не передбачає, при наявності яких ознак ця особа може бути визнана процесуально недієздатною або обмежено дієздатною і якою повинна бути ступінь

обмеження дієздатності. Тому рішення даного питання у кожному конкретному випадку залишається на розгляд слідчого, прокурора, суду, які приймають до уваги не тільки зовнішні ознаки, які характеризують потерпілого (у т. ч. досягнення віку та інше), скільки його фактичну спроможність забезпечувати своїми діями особисті права та обов'язки [10, с. 14]. О. А. Зайцев також вважає, що питання про дієздатність неповнолітніх потерпілих слід вирішувати залежно від його індивідуального розумового та фізичного розвитку, який дозволяє здобути необхідний життєвий досвід для захисту своїх інтересів у кримінальному судочинстві [11, с. 25–26], що ми підтримуємо.

Наявність у неповнолітнього часткової кримінально-процесуальної дієздатності, як зазначає С. Б. Мартиненко, не повинно бути пов'язано із віком, а повинно бути визначено в залежності від фактичного досягнутого їм рівня психофізіологічного розвитку, необхідного і достатнього для свідомої участі в слідчих діях. При цьому в кримінальному процесі повинна діяти презумпція часткової дієздатності неповнолітніх, яка підлягає спростуванню при встановленні даних про недосягнення неповнолітнім вказаного рівня розвитку [12, с. 9].

За думкою К. Є. Ігошева та Г. М. Міньковського з посиланням на дані психологів, сучасні розумово розвинуті підлітки у віці з 11–13 років вже достатньо розуміють зміст ряду кримінальних процесуальних заборон [13, с. 399].

Отже, з урахуванням мети даного дослідження, слід зазначити, що крім вікового критерію визначення кримінально-процесуальної дієздатності неповнолітнього потерпілого слід ще відзначити його спроможність правильно сприймати обставини, факти реальної дійсності, які відносяться не тільки до події злочину, але й торкаються порядку судочинства та можливістю надавати показання по суті кримінального провадження. Це надає неповнолітньому потерпілому можливості бути учасником процесуальних відносин, здійснювати процесуальні дії, а також використовувати процесуальні права та виконувати обов'язки суб'єкту кримінального судочинства, хоча і не завжди самостійно.

На нашу думку, в доповнення до викладеного слід зазначити, що не можна ігнорувати віковий критерій кримінально-процесуальної дієздатності для неповнолітніх постраждалих від злочинних посягань. За таким критерієм їх можна об'єднати в наступні групи, що пропонує Ю. О. Гурджи, зокрема: – особи віком до 16 років, які мають мінімальний обсяг кримінально-процесуальної дієздатності, що повинен визначатися ступенем потреби потерпілого, як носія доказової інформації, та його здатності зберігати і адекватно відтворювати при здійсненні окремих слідчих дій. Практиці відомі випадки коли джерелом доказової інформації у кримінальному провадженні були свідчення малолітніх потерпілих, що отримані при проведенні слідчих дій, такі як допит та впізнання [14, с. 278–279, 281–285, 324–326]. Змістом цих свідчень найчастіше бувають досить важливі відомості про особливі прикмети винної особи, (наприклад, нападаючого), місця, часу, обставини злочинного нападу, способу його вчинення та інші елементи предмета доказування. Так, епізодичне притягнення осіб вказаної категорії до участі у кримінальному судочинстві здійснюється відповідно до ст. 55–59 нового КПК України. Вони наділяють особу,

що потерпіла від злочину та визнана в установленому законом порядку потерпілою, правом незалежно від віку давати свідчення, представляти докази та інше. На нашу думку, в кожному конкретному випадку питання про те, чи спроможний малолітній потерпілий сприймати обставини злочину, запам'ятовувати та відтворювати їх на допиті, вирішується із урахуванням рівня його розвитку, здібностей, фізичного та психічного стану, ступеня навіювання (сугестивності), обставин вчиненого злочину. Притягнення такого потерпілого до участі в слідчих діях здійснюється через законних представників (ст. 226, 227 нового КПК України) [15]; – особи віком від 16 до 18 років мають неповну кримінально-процесуальну дієздатність. У цьому віковому періоді потерпілі вже достатньо орієнтуються в соціальних цінностях, можуть вибірково будувати свою поведінку. Однак без участі законного представника самостійна реалізація ними процесуальних прав у цьому віці, як ми вважаємо, не може бути досить ефективною, оскільки подібна діяльність передбачає не тільки здатність до соціальної орієнтації, а й наявність нормативно-ціннісних уявлень, здібностей до узагальнення в умовах особливого роду, а саме в умовах кримінального судочинства. Крім того, слід мати на увазі й такий аргумент, як закріплення у Цивільно-процесуальному законі положення відносно вісімнадцятирічного віку, оскільки з цього віку настає повна дієздатність. Саме це положення згідно ст. 128 нового КПК України, не дозволяє неповнолітньому самостійно реалізовувати права цивільного позивача. Що ж стосується можливості реалізації неповнолітнім потерпілим права подавати клопотання, відводи, знайомитися з матеріалами кримінального провадження по закінченню досудового слідства, то його особиста участь повинна супроводжуватися обов'язково процесуальною підтримкою законних представників [14, с. 52].

У той же час, на це питання існують і зовсім інші погляди, зокрема спроба провести розподіл для визначення дієздатності у кримінальному процесі України була проведена В. І. Галаганом та О. М. Калачовою, при цьому критеріями для цього ними були обрані основи цивільної дієздатності. Цей розподіл виглядає наступним: – особа віком до 14 років повинна вважатися такою, що не має кримінально-процесуальної дієздатності. Тож межі правосуб'єктності цієї особи звужені через відсутність у неї вказаної дієздатності. У такому разі при провадженні всіх слідчих дій, обов'язковою є участь осіб, які повинні представляти її інтереси; – особа віком від 14 до 18 років повинна мати неповну кримінально-процесуальну дієздатність, що припускає участь представника за її клопотанням за рішенням слідчого чи суду; – з 18 років особа повинна мати повну кримінально-процесуальну дієздатність [17, с. 65].

На наш погляд, вказана пропозиція суперечить поняттю цивільної дієздатності, якщо вона була обрана за основу, у зв'язку з тим, що у ст. 31 ЦК України особа до 14 років наділяється правом часткової цивільної дієздатності, а також в цьому розподілі не зовсім повно відображена сама суть дієздатності особи, яка залежить від багатьох факторів, зокрема: віку, фізичного стану, а також особистих якостей, що виявляються у особи через розумовий, фізичний і соціальний розвиток [18, с. 387], що ми підтримуємо.

У підтвердження цих визначень проаналізуємо деякі положення доказово-

го права, а саме ті, що в кримінальному процесі оцінка доказів провадиться за внутрішнім переконанням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження (ст. 94 нового КПК України). При цьому в законі не вказуються формальні умови, які заздалегідь визначали б цінність і значення кожного доказу окремо та в їх сукупності [19, с. 74–75]. Таким чином, правила оцінки доказів дозволяють зробити межу визначення моменту виникнення дієздатності у неповнолітнього більш гнучкою. Це в свою чергу, народжує право для осіб, які застосовують вказане, необхідністю вибіркового використання фактичних даних, які були отримані за допомогою неповнолітнього, а також взаємного обліку позицій дитини та її законного представника. Крім цього, необхідно мати на увазі й наступні обставини. Якщо неповнолітній потерпілий особисто сприймав конкретну подію, то фактичні дані можуть бути надані (повідомлені) тільки їм самим. У такому випадку він є незалежний. Якщо ж фактичні дані існують поза суб'єктивною діяльністю дитини, тоді вони можуть бути надані також і його законним представником. Роль останнього як раз і складається у цьому, а зокрема, щоб забезпечити допустимість таких доказів, в охороні прав та інтересів особи, яку він представляє, в тому числі, тих які порушені злочином, при цьому він має право заявляти клопотання, відводи, надавати скарги та інше, тобто здійснювати саме ту діяльність, виконання якої для неповнолітнього в силу його індивідуальних якостей є важким [20, с. 46], а інколи незрозумілими згідно з його віком.

Таким чином, необхідно вести розмову про часткову кримінально-процесуальну дієздатність неповнолітніх осіб. Вести мову про повну недієздатність слід лише застосовуючи до конкретної неповнолітньої особи, фактична участь якої у кримінально-процесуальних правовідносинах неможливо із причин її нездатності вірно сприймати обставини реальної дійсності, утримувати їх в пам'яті та надавати показання по суті справи. Цей висновок можна зробити згідно ст. 242 КПК України тільки на підставі висновку експерта.

Список використаних джерел: 1. Терія держави та права. Академічний курс : підручник / [ред. О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 688 с. 2. Томин В. Т. Острые углы уголовного судопроизводства / Томин В. Т. – М., 1991. – 181 с. 3. Смирнов Л. Рецензия на книгу: Мазалов А. Г. Гражданский иск в уголовном процессе. – М., 1967 / Смирнов Л., Грун А. // Социалистическая законность. – 1968. – № 8. – С. 95–102. 4. Божьев В. П. К вопросу о понятии потерпевшего в советском уголовном процессе / Божьев В. П. // Учен. зап. ВИЮН. – Вып. 15. – 1962. – С. 177–181. 5. Адаменко В. Д. Процессуальная дееспособность участника уголовного процесса / Адаменко В. Д. // Изв. Вузов Правоведение. – 1978. – № 4. – С. 55–59. 6. Метелица Ю. Л. Судебно-психиатрическая экспертиза потерпевших / Ю. Л. Метелица. – М. : Юрид. лит., 1990. – 193 с. 7. Рыбальская В. Я. О процессуальных гарантиях потерпевших в производстве по делам несовершеннолетних / В. Я. Рыбальская // Проблемы борьбы с преступностью : Труды Омск. Высш. Шк. мил. и Иркут. ин-та. – Омск ; Иркутск. – № 5. – 1975. – С. 89–95. 8. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. 9. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>. 10. Петрухин И. Л. Свобода личности

и уголовно-процессуальное принуждение / Петрухин И. Л. – М. : Правоведение, 1985. – 135 с. **11.** Зайцев О. А. Теория и практика участия свидетеля в уголовном процессе : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Зайцев О. А. – М., 1993. – 29 с. **12.** Мартиненко С. Б. Представители несовершеннолетних на досудебных стадиях уголовного процесса : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Мартиненко С. Б. – СПб., 2000. – 23 с. **13.** Игошев К. Е. Семья, дети, школа / Игошев К. Е., Минковский Г. М. – М. : Просвещение, 1989. – 433 с. **14.** Гурджи Ю. О. Кримінально-процесуальна дієздатність потерпілого: проблеми обмеження і втрати / Гурджи Ю. О. // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1998. – № 3. – С. 51–55. **15.** Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651>. **16.** Аленин Ю. П. Теоретические и практические основы раскрытия и расследования очагов преступлений / Ю. П. Аленин. – Одесса, 1996. – 351 с. **17.** Галаган В. І. Встановлення процесуального статусу окремих осіб, які беруть участь у досудовому провадженні : монографія / В. І. Галаган, О. М. Калачова. – Луганськ : СПД Резніков В. С., 2012. – 212 с. **18.** Скакун О. Ф. Теория государства и права : учебник / Скакун О. Ф. – Х. : Консум ; Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с. **19.** Грошевий Ю. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посіб. – [2-е вид., стер.] / Ю. М. Грошевий, С. М. Стахівський ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К. ; КНТ, 2007. – 272 с. **20.** Галимов О. Х. Малолетние лица в уголовном судопроизводстве / О. Х. Галимов. – СПб. : Питер, 2001. – 224 с.

Одержано 24.09.2012

В этой работе рассматриваются вопросы исследования уголовно-процессуальной дееспособности несовершеннолетних, её объем, определение необходимой совокупности процессуальных полномочий.

Ключевые слова: несовершеннолетний потерпевший, уголовно-процессуальная дееспособность, возраст, с которого наступает уголовно-процессуальная дееспособность.

In this article the author researched the questions of criminal procedure efficiency of minor victims.

Keywords: minor victim, criminal procedure capability, the age of criminal procedure capability.

Наталія Станіславівна Кравченко,

слухач навчально-наукового інституту управління Національної академії
внутрішніх справ

ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧИХ ТА ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ЗГІДНО НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У статті розглянуто поняття взаємодії як однієї з форм організації розслідування злочинів, впровадження нового інституту – «негласні слідчі (розшукові) дії» в кримінальному процесуальному законодавстві України та ряд інших питань.

Ключові слова: *взаємодія, негласні слідчі (розшукові) дії, оперативно-розшукові заходи, слідчі дії, спеціальний закон.*

Розкриття злочинів у сучасних умовах є результатом колективних дій правоохоронних органів і перебуває у прямій залежності від рівня організації взаємодії між ними. Поняття «взаємодія» розкривається багатьма галузями знань і кожна намагається сформулювати власне визначення. Не обійшли увагою дане визначення і криміналісти. Так, Р. Белкін розглядає взаємодію як одну з форм організації розслідування злочинів, що полягає у передбаченому законом співробітництві слідчого з органом дізнання, узгодженому за цілями, місцем і часом. Вона здійснюється в межах їхньої компетенції з метою повного і швидкого розкриття злочинів, всебічного та об'єктивного розслідування кримінальної справи, розшуку злочинця, викрадених коштовностей та інших об'єктів, суттєвих для справи [4, с. 31].

Подібне визначення взаємодії органу дізнання і слідчого наводить також Б. Вікторов, але звертає увагу на те, що вона може ґрунтуватись як на законах, так і підзаконних актах [5, с. 25].

Схоже з Р. С. Белкіним визначення взаємодії розглядає І. Гуткін, але він вказує на співробітництво між органами, не підлеглими один одному [6, с. 70].

На нашу думку, найбільш повне визначення взаємодії формулює С. Слінько, який визначив цей чинник як необхідний, що ґрунтується на законі і відомчих нормативних актах, координований за проміжними цілями напрям діяльності незалежних один від одного щодо адміністративності органів, що спрямовується слідчим і здійснюється за комплексного сполучення та ефективного використання повноважень, методів і форм, властивих кожному із них, для розкриття злочинів, припинення злочинного діяння і встановлення обставин, які входять до предмета доказування у кримінальній справі [7, с. 13].

Звернення багатьох авторів до визначення поняття взаємодії і спроби побудувати універсальне, яке б охоплювало усі важливі риси такої спільної діяльності слідчих та оперативних підрозділів, зумовлюється як актуальністю даного питання, так і відсутністю його визначення у кримінально-процесуальному законі.

Історична ретроспектива розвитку українського суспільства свідчить про постійний пошук компромісу між необхідністю ефективної боротьби зі зло-

чинністю та дотриманням принципу справедливості, забезпеченням реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина, економії сил, засобів, коштів тощо.

13 квітня 2012 р. Верховна Рада України прийняла новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – новий КПК України), розроблений робочою групою при Адміністрації Президента України [2].

У кримінальному процесуальному законодавстві України, у зв'язку з набуттям його чинності з 19 листопада цього року, вбачається поява нового інституту – «Негласні слідчі (розшукові) дії», проте чинний Кримінально-процесуальний кодекс України переліку таких процесуальних дій не містить, і негласні слідчі (розшукові) дії не відокремлюються від інших слідчих дій та регулюються у загальному порядку, передбаченому КПК України, хоча є очевидним, що вони потребують спеціального врегулювання.

Шляхом введення нової глави – глави 21 «Негласні слідчі (розшукові) дії», законодавцем зроблено спробу врегулювати даний інститут.

З появою зазначеного інституту, ст. 40 нового КПК України дещо розширено коло повноважень слідчого, зокрема він уповноважений:

проводити слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії;
доручати проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;

звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій.

Система негласних слідчих (розшукових) дій спрямована на оптимізацію ролі оперативно-розшукової діяльності у сфері кримінального судочинства. Однак, порядок взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами при провадженні вказаних дій чітко не визначається.

Після внесення заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань повинні поводитися лише негласні слідчі (розшукові) дії, а не оперативно-розшукові заходи. У такому разі ОРД за новим КПК України буде мати місце лише до внесення інформації у реєстр. Факт проведення негласних слідчих (розшукових) дій та отримана за їх наслідками інформація будуть мати відповідний правовий режим інформації з обмеженим доступом (ст. 246 КПК), що потребує розв'язання низки питань, пов'язаних з доступом до неї (ст. 254 КПК), та певні особливості розробки процесуального порядку збереження і використання протоколів, складених за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них (ст. 252 КПК). Незважаючи на процесуальну можливість слідчого самостійно не лише призначати, а й проводити негласні слідчі (розшукові) дії (ч. 6 ст. 246 КПК), вбачається за доцільне рекомендувати розподіл виконання функцій, а саме: слідчий призначає їх проведення, оперативні підрозділи проводять та отримані результати передають прокуророві, а останній вже вирішує питання про можливість і доцільність їх використання під час доказування.

Аналіз статей, що регламентують порядок проведення негласних слідчих дій у Кримінальному процесуальному кодексі (ст. 224–252), свідчить про пев-

ну непослідовність його розробників та колізійність деяких положень. Наприклад, відповідно до ч. 3 ст. 224 проводити негласні слідчі дії мають право тільки державний обвинувач і слідчий. Тобто буквально тлумачення вказаного положення дає змогу дійти висновку, що вказані особи повинні безпосередньо особисто проводити вказані негласні заходи. Це твердження також випливає зі ст. 245 «Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи», відповідно до якої слідчий, державний обвинувач мають право особисто або за допомогою технічних засобів таємно проникнути до публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи.

Водночас відповідно до ч. 3 ст. 224 за рішенням слідчого і державного обвинувача до проведення негласних слідчих дій можуть залучатися також інші особи, що слід відобразити у постанові, оскільки згідно зі ст. 228 у ній повинні міститися відомості про особу, яка буде їх проводити. Отже, можна дійти висновку, що цим рішенням визначаються особи, які також мають право проводити відповідні негласні слідчі дії. Адже встановивши можливість проведення негласних слідчих дій, у Кодексі не передбачено, які саме особи вправі безпосередньо проводити ці дії, їх статус. Тільки у ст. 249 згадується, що під час досудового розслідування тяжких або особливо тяжких злочинів можуть бути отримані фактичні дані, речі й документи, які мають значення для досудового розслідування, особою, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації, або учасниками такої групи чи організації, які на конфіденційній основі співпрацюють з органами досудового розслідування.

Застосування вказаних статей на практиці потребує прийняття спеціального закону, який регулюватиме процесуальний статус осіб, яким доручається проводити негласні слідчі дії, форми взаємодії їх з особами, які доручили їм виконання вказаних дій, і багато інших питань. По суті цей закон перетвориться на чинне нині законодавство про оперативно-розшукову діяльність, призведе до дублювання вирішення окремих питань [10].

Відповідно до глави 2 «Негласні слідчі (розшукові) дії» КПК слідчий чи державний обвинувач може провести такі негласні дії: спостереження за особою, річчю, або місцем; аудіо- або відеоконтроль місця; контроль за вчиненням злочину; спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ч. 4 ст. 224). Також при здійсненні контролю за вчиненням злочину можуть бути проведені: контрольована поставка, контрольована закупка, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину слідчим (ст. 248). Проте сама специфіка цих заходів передбачає необхідність надання слідчому роз'яснень щодо процедури їх проведення, що неможливо в рамках КПК і ще раз підкреслює необхідність розмежування слідчих та оперативно-розшукових дій, які повинні бути врегульовані окремо.

Семантика слова «негласний» означає невідомий для інших; прихований, таємний. Саме така таємна спрямованість більш притаманна оперативно-розшуковій діяльності, оскільки вона складається із системи гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.

Слідчі ж дії – це регламентовані кримінально-процесуальним законом процесуальні дії, що спрямовані на збирання, фіксацію та перевірку доказів. Критеріями віднесення будь-яких процесуальних дії до кола слідчих є: 1) їх пізнавальна спрямованість, тобто спрямованість на збирання, фіксацію і перевірку доказів; 2) наявність передбаченої законом процесуальної форми, відповідно до якої проводяться слідчі дії; 3) можливість порушення в перебігу їх проведення прав та законних інтересів осіб, у зв'язку з чим деякі з них проводяться тільки після дачі згоди на те суду або з санкції прокурора; 4) можливість застосування державного примусу при їх проведенні.

Із наведеного випливає, що негласні слідчі дії, які пропонують розробники КПК, не повністю відповідають вказаним критеріям, оскільки за своєю природою вони є оперативно-розшуковими. Це зайвий раз переконає, що вказані дії повинні бути передбачені у спеціальному законі та не належать до слідчих дій.

Список використаних джерел: 1. Кримінально-процесуальний кодекс України : чинне законодавство зі змін та допов. станом 11 берез. 2011 р. – К. : Паливода А. В., 2011. – 248 с. 2. Кримінальний процесуальний кодекс України : від 13.04.2012. – Режим доступу: [http:// zakon.rada.gov.ua/go/4651-17](http://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17). 3. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>. 4. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. – М. : БЕК, 1997. 5. Викторов Б. А. Общие условия предварительного расследования / Б. А. Викторов. – М. : ВШ МВД СССР, 1971. 6. Гуткин И. М. Органы дознания и предварительного следствия системы МВД и их взаимодействие / И. М. Гуткин. – Волгоград : ВШ МВД СССР, 1975. – 72 с. 7. Слинько С. В. Сущность, формы и правовые основы взаимодействия следователя с органом дознания : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Слинько Сергей Викторович. – Харьков, 1991. 8. Пивоваров В. В. Взаємодія слідчого з органами дізнання при провадженні досудового слідства у кримінальних справах : навч. посіб. / В. В. Пивоваров, Л. І. Щербина. – Х. : Право, 2008. – 295 с. 9. Шеремет А. П. Криміналістика : навч. посіб. / А. П. Шеремет. – Чернівці : Наші книги, 2008. – 440 с. 10. Електронний ресурс: http://www.fair.org.ua/index.php/index/news_single/80.

Одержано 02.10.2012

В статье рассмотрено понятие взаимодействия как одной из форм организации расследования преступлений, внедрение нового института – «негласные следственные (розыскные) действия» в уголовное процессуальное законодательство Украины и ряд других вопросов.

Ключевые слова: взаимодействие, негласные следственные (розыскные) действия, оперативно-розыскные мероприятия, следственные действия, специальный закон. Notion of the interaction is considered in article as one of the forms to organizations of the investigation of the crimes, introducing the new institute – «secret investigation (search) of the action» in criminal procedural legislation of the Ukraine and row of other questions. Keywords: interaction, secret investigation (search) of the action, operative-search of the action, investigation actions, special law.

ЗАГАЛЬНІ УМОВИ ДОПУСТИМОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ТА НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Зростаючий обсяг наукових знань потребує законодавчого закріплення загальних умов допустимості їх застосування в кримінальному провадженні. Аксіоматичним є те, що науково-технічні засоби – це речова форма втілення наукових знань, при якій вони проникають у кримінальне судочинство за допомогою технічних засобів, тобто опосередковано. Запропоновано в окремії статті кримінального процесуального кодексу об'єднати критерії допустимості застосування спеціальних знань та науково-технічних засобів як двох форм матеріального втілення наукових знань у кримінальному провадженні, оскільки знання, матеріалізоване в техніці – це і є науково-технічний засіб.

Ключові слова: Спеціальні знання, науково-технічні засоби, критерії допустимості, кримінальне провадження.

Застосування науково-технічних засобів у сфері кримінально-процесуальної діяльності породжує коло різноманітних проблем, у тому числі пов'язаних з їх допустимістю. За влучним виразом Р.С. Белкіна, вичерпний перелік технічних засобів при роботі з доказами складає процесуальні пастки, які практики намагаються обійти різними шляхами. Дійсно, перелік науково-технічних засобів, які використовуються в кримінальному провадженні, зазначити в законі практично неможливо. Доцільно, на наш погляд, розробити обов'язкові загальні критерії, за якими той чи інший засіб може допускатися до застосування в кримінальному судочинстві. У зв'язку з цим представляє інтерес розгляд питання про взаємозв'язки спеціальних знань та науково-технічних засобів.

Поняття науково-технічних засобів у юридичній літературі тлумачиться по-різному. Так, Н. А. Селіванов включає в це поняття не тільки прилади, інструменти, але й прийоми, засоби, методи їх застосування [1, 6]. З цим неможливо погодитися, оскільки прийоми та методи застосування науково-технічних засобів відносяться до предмета спеціальних знань.

Має рацію Р. С. Белкін, який при визначенні досліджуваного поняття обмежується лише матеріально-технічними засобами, але позначає їх іншим терміном – техніко-криміналістичні засоби. Термін науково-технічний засіб, на його думку, не відображає специфічних (криміналістичних) цілей застосування вказаних засобів [2, с. 73–74]. У цій частині з Р. С. Белкіним важко погодитися, тому що науково-технічні засоби – це, в широкому розумінні, знаряддя практичної людської діяльності незалежно від сфери їх застосування. У досліджуваному нами аспекті (кримінально-процесуальної діяльності) нау-

ково-технічні засоби – це засоби, спеціально створені або пристосовані для вирішення завдань кримінального провадження, зробити які без наукових знань практично неможливо. За цих обставин науково-технічний засіб являє собою одну з матеріальних форм втілення наукового знання, отже, вживання саме цього терміна є доречним.

Проблема критеріїв допустимості досягнень науково-технічного прогресу в кримінальному процесі тривалий час притягує до себе увагу вчених. Зокрема, стосовно всіх видів досягнень науково-технічного прогресу, які можуть використовуватись у кримінальному провадженні, розглядають критерії допустимості П. С. Елькінд, Л. Д. Кокорєв, В. Г. Гончаренко та деякі інші вчені. Різняться думки вчених і щодо питання про те, на які стадії кримінального процесу повинні розповсюджувати свою дію критерії допустимості. Одні кажуть про стадію досудового розслідування, інші – про все кримінальне провадження [3, с. 49–58; 4, с. 20; 5, с. 26].

На наш погляд, найбільш правильним є підхід, який передбачає розробку критеріїв допустимості стосовно обох форм втілення наукового знання на всіх стадіях кримінального провадження. Саме тому як критерій допустимості необхідно розглядати тільки ті положення, які мають загальну значимість. У першу чергу, наукові знання та технічні засоби, які застосовуються у кримінальному процесі, як і сам процес такого застосування, повинні знаходитися в суворій відповідності з вимогами закону. Порушення встановленого порядку повинно призвести до недопустимості отриманих доказів. По-друге, до спеціальних знань та науково-технічних засобів повинна пред'являтися вимога їх достовірної науковості, яка залежить від ряду факторів: відповідності сучасному рівню розвитку науки та техніки; позитивної експериментальної апробації; гарантованості отримання достовірного результату; можливості перевірки й оцінки результату.

У зв'язку з цим слід визнати недопустимими рекомендації про застосування так званих нетрадиційних методів при розкритті злочину (гіпноз, парапсихологія тощо). Відносно науковості отримання показань у допитаних під гіпнозом осіб О. Р. Ратинов зазначав, що подібна форма впливу на людей неприпустима. Знижуючи або виключаючи вольовий контроль з боку осіб, які беруть участь у слідчій дії, слідчий завжди ризикує наштовхнути їх на невірний спосіб дій, який через захоплення або упередження може здатися йому таким, що відповідає істині. Саме тому повинна бути рішуче відхилена ідея про можливість застосування гіпнозу в процесі досудового розслідування. Гіпнотичний вплив – найсильніша форма психічного насилья, несумісна з нашими моральними і правовими принципами [6, с. 164].

Ми підтримуємо позицію О. М. Ларіна в цьому питанні, який стверджує, що підміна на практиці законних, науково обґрунтованих, методів роботи містифікацією призводить до порушення процесуальних та інших прав і законних інтересів особи [7, с. 61]. Таким чином, введення та законодавче закріплення критерію наукової допустимості дозволить запобігти порушенню прав людини та викривленню фактів, які підлягають встановленню по кримінальній справі.

Третім критерієм допустимості є те, що досягнення науково-технічного прогресу, а також їх застосування в кримінальному провадженні повинні відповідати не тільки правовим, а й моральним вимогам. Законність і моральні вимоги тісно взаємопов'язані у сфері судочинства, де порушення моральних, етичних основ може призвести до порушення вимог закону. Ст. 28 Конституції України проголошує: «Кожна людина має право на повагу його гідності. Ніхто не може піддаватись тортурам, жорстокому, нелюдському або принижуючому його гідності поводженню або покаранню. Жодна людина без його добровільної згоди не може піддаватись медичним, науковим або іншим досліддам».

Четвертим та п'ятим критеріями допустимості наукових знань та науково-технічних засобів у кримінальному процесі є етичність та безпека їх застосування для всіх учасників кримінального провадження.

Як було зазначено вище, дискусійним є питання про необхідність надання вичерпного переліку допустимих науково-технічних засобів у кримінально-процесуальному законі. Двояку позицію з цього питання займає Ю. К. Орлов. На стадії пошуку доказів він допускає застосування будь-яких науково-технічних засобів (за виключенням небезпечних для життя та таких, що принижують честь і гідність людини), а на етапі фіксації, вилучення доказів – тільки тих, які вказані в законі [8, с. 76]. З цим не можна погодитись. Техніка постійно вдосконалюється, і законодавство завжди буде відставати. Неможливо передбачити в законі науково-технічні засоби, які використовуються для збирання, а тим більше для дослідження доказів. Тому в законі повинні знайти відображення лише загальні принципи допустимості спеціальних та науково-технічних знань.

Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо за доцільне закріплення в окремій статті кримінального процесуального кодексу загальних критеріїв допустимості спеціальних знань та науково-технічних засобів у запропонованій нами редакції: «З метою всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи сторони кримінального провадження вправі, а у визначених випадках зобов'язані, застосовувати спеціальні знання і науково-технічні засоби, які відповідають сучасному рівню розвитку науки і техніки і забезпечують отримання достовірного результату, а також можливість його оцінки і перевірки».

Застосування спеціальних знань і науково-технічних засобів повинно відповідати вимогам процесуального закону і моральності, не порушувати права й інтереси учасників процесу, які охороняються законом, бути безпечними для життя і здоров'я людей та навколишнього середовища».

Список використаних джерел: 1. Селиванов Н. А. Научно-технические средства расследования преступлений : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Селиванов Н. А. – М., 1965. – 30 с. 2. Белкин Р. С. Ленинская теория отражения и методологические основы советской криминалистики / Белкин Р. С. – М., 1970. – 128 с. 3. Дубривный В. А. Расширение пределов допустимости доказательств – одно из необходимых условий успешной борьбы с организованной преступностью / В. А. Дубривный // Предварительное следствие в условиях правовой реформы : сб. науч. статей. – Волгоград, 1991. – С. 49–58. 4. Зеленский Д. В. Проблемы допустимо-

сти доказательств в Российском уголовном процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Зеленский Д. В. – М., 1995. – 24 с. 5. Кипнис Н. М. Допустимость доказательств в уголовном судопроизводстве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Кипнис Н. М. – М., 1996. – 28 с. 6. Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей / А. Р. Ратинов. – М. : Знание, 1967. – 328 с. 7. Ларин А. М. Нетрадиционные методы раскрытия преступлений / А. М. Ларин // Государство и право. – 1995. – № 9. – С. 61–65. 8. Орлов Ю. К. Основы теории доказательств в уголовном процессе : науч.-практ. пособие / Ю. К. Орлов. – М., 2000. – 314 с.

Одержано 27.09.2012

Растущий объем научных знаний требует законодательного закрепления общих условий допустимости их применения в уголовном производстве. Аксиоматическим является то, что научно-технические средства – это вещественная форма воплощения научных знаний, при которой они проникают в уголовное судопроизводство с помощью технических средств, т.е. опосредованно. Предложено в отдельной статье уголовного процессуального кодекса объединить критерии допустимости применения специальных знаний и научно-технических средств как двух форм материального воплощения научных знаний в уголовном производстве, поскольку знание, материализованное в технике – это и есть научно-техническое средство.

Ключевые слова: Специальные знания, научно-технические средства, критерии допустимости, уголовное производство.

The growing volume of scientific knowledge requires the legislative fixing of general conditions of admission of their application in a criminal production. Axiomatic is that scientific and technical facilities are a material form of embodiment of scientific knowledge and that way they get to the criminal trial by means of technical equipments, i.e. it is mediated. It is suggested in the separate article of criminal judicial code to unite the criteria of admission of application of the special knowledge technical facilities as two forms of material embodiment of scientific knowledge in a criminal production, as material in a technique knowledge is scientific and technical means.

Keywords: Special knowledge, scientific and technical facilities, criteria of admission, criminal production.

Ігор Олегович Крепаков,

старший викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності навчально-наукового інституту підготовки фахівців кримінальної міліції Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИК

Проведено порівняльний аналіз та визначено співвідношення криміналістичної та оперативно-розшукової характеристик.

Ключові слова: криміналістична характеристика, оперативно-розшукова характеристика, злочини.

Характеристика у словнику С. І. Ожегова розглядається як опис якогось предмету, явища, його властивостей, особливостей, ознак і т. д. [1]. Поняття «характеристика» використовується в усіх науках без виключення, так як є фундаментальною основою сприйняття того чи іншого явища, його ознак. Її прийнято розуміти як сукупність зачасно визначених параметрів об'єктів чи явищ в кількісних та якісних вираженнях. Вона має дуже важливе значення в дослідженні об'єкту, бо допомагає сформувати комплекс знань про об'єкт, сформулювати основні положення опису об'єкта.

Злочини в своїй сукупності складають таке соціальне явище як злочинність, яка в свою чергу являється предметом досліджень багатьох юридичних наук. Вчені характеризують злочинність як в цілому, так і окремі її види. У зв'язку з цим і існують різноманітні характеристики окремих видів злочинів. Кожна наука вивчає злочинність в певному руслі, тому й окремо характеризує злочинність, надаючи перевагу важливим рисам. Найважливішими для практичних підрозділів ОВС є оперативно-розшукова характеристика злочинів, яка базується на знаннях кримінального права, криміналістики, кримінології, а також інших наук.

Деякі вчені-криміналісти вважають, що оперативно-розшукова характеристика є тотожною криміналістичній характеристиці, проте ми не згодні з такою точкою зору, та вважаємо, що вона хоча і має дещо спільне з криміналістичною характеристикою, але все ж таки багато в чому відрізняється від неї. Наприклад, певними специфічними відомостями, що дозволяють ефективно використовувати її саме в оперативно-розшуковій діяльності. Адже, в першу чергу, перед оперативно-розшуковою діяльністю стоїть завдання не тільки щодо розкриття злочину та встановлення особи яка його скоїла, а й профілактика та попередження злочину, в той час як завдання криміналістики окреслені рамками події злочину. Спробуємо більш поглиблено обґрунтувати свої переконання шляхом з'ясування понять криміналістичної та оперативно-розшукової характеристик та проведенням порівняльного аналізу даних наукових категорій.

Чисельний аналіз теоретичних визначень «криміналістичної характеристики» злочинів [2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13] дозволив нам прийти до ви-

сновку, що переважно під криміналістичною характеристикою злочинів розуміється сукупність узагальненої інформації про типові ознаки окремого виду злочину. Вона має постійний характер і відрізняється ймовірно-статичними даними, які вказують на ступінь взаємозв'язку і взаємозалежності її елементів. Кожен з таких елементів являє собою сукупність обставин, особливостей, орієнтуючий слідчих в визначенні напрямків розслідування злочинів.

В основному елементами криміналістичної характеристики є типові дані про спосіб вчинення злочину, про особу злочинця, про способи приховання, про сліди злочину, особу потерпілого і об'єкт злочину. Деякі вчені відносять до елементів криміналістичної характеристики дані про причини й умови вчинення злочину, про слідчі ситуації, про мотиви та мету злочину, про постзлочинну діяльність правопорушника, про основні напрямки розслідування та розкриття злочину.

Стосовно цього питання дуже чітко сформулював свою думку Г. А. Матусовський, визначаючи, що криміналістична характеристика злочину складається саме в сфері такого об'єкта дослідження як «злочин», а не «розслідування злочину» [14, с. 55]. Саме така позиція чітко виражає об'єм поняття криміналістична характеристика і на нашу думку було б неправильно вважати елементами характеристики дані щодо процесу розслідування та розкриття злочину. Зміст будь якої характеристики, чи то криміналістичної, чи то оперативно-розшукової, повинен містити в собі тільки істотно значимі, типові, ознаки злочину, обумовлені практичною необхідністю.

«Підставою розподілу ряду елементів, із яких складається криміналістична характеристика, є склад злочину. Криміналістична характеристика відбиває узагальнені ознаки елементів злочинів і їхні закономірні зв'язки, які можуть міститися в конкретному злочині. Отже, криміналістичну характеристику можна розглядати як узагальнену інформаційну модель типових, взаємозалежних криміналістично-значимих відомостей про певні злочини». [15, с. 56–57].

На думку більшості вчених криміналістів криміналістична характеристика злочинів повинна включати такі елементи: 1) способи готування до злочину; 2) засоби вчинення злочину; 3) способи вчинення та приховування злочину; 4) мотиви і мету злочину; 5) місце та час, обстановка вчинення злочину; 6) дані про особу яка скоїла злочин та особу потерпілого; 7) сліди злочину (характеристика слідової картини злочину).

У наукових розробках з дослідження проблем оперативно-розшукової діяльності можна зустріти багато визначень поняття оперативно-розшукової характеристики. Ми розглянемо лише більш нескладні авторські дефініції та погляди для з'ясування ознак їхньої суттєвої відмінності.

Колошко І. М. запропонував розглядати оперативно-розшукову характеристику, як наукову категорію, яка являє собою систему відомостей, що характеризує кримінально-правову, кримінально-процесуальну, кримінологічну, криміналістичну, оперативно-тактичну характеристики та інші аспекти злочинів в цілому [16, с. 44].

Пчолкін В. Д. під оперативно-розшуковою характеристикою розуміє сукупність упорядкованих і взаємозалежних елементів кримінально-правової,

криміналістичної, кримінологічної, та інших видів характеристик, що мають пошукові ознаки і розглядаються з точки зору ефективності застосування оперативно-розшукових сил, засобів і методів щодо виявлення, попередження і розкриття злочинів [17, с. 25].

Меживой В. П. визначає оперативно-розшукову характеристику злочинів як сукупність низки інформаційних ознак, упорядкованих та взаємопов'язаних між собою, взятих з різних інформаційних джерел, які відображають в оперативних цілях кримінологічну, кримінально-правову, економічну, психологічну, соціологічну та інші характеристики злочинів [18, с. 6–7].

Є автори які пропонують використовувати в ОРД термін «оперативно-тактична характеристика» замість оперативно-розшукової [19, с. 25; 20, с. 9–10; 21, с. 46]. На наш погляд підміняти такі поняття неможливо, оскільки у такому разі зміст характеристики буде розглядатися під кутом вирішення оперативно-тактичних завдань.

Тарасенко В. Є. вважає, що оперативно-розшукова характеристика формується на основі як офіційних, так і конфіденційних відомостей, та становить сукупність кримінально-правових, криміналістичних, кримінологічних й інших упорядкованих і взаємозалежних специфічних ознак, розглядуваних з позицій ефективного застосування оперативно-розшукових сил, способів і методів відносно боротьби зі злочинністю [22, с. 4].

Е. О. Дідоренко і Б. І. Бараненко вважають, що оперативно-розшукова характеристика – це складна інформаційна модель, яка поєднує в собі комплекс специфічних ознак, особливостей, що характеризують злочинні вияви, як певні акти людської діяльності в сполученні з безпосередніми причинами й умовами, головною рисою яких є взаємозв'язок з потенційно кримінальним соціальним оточенням [23, с. 11].

Оперативно-розшукову характеристику злочинів необхідно розглядати у двох аспектах – теоретичному і прикладному. У теоретичному аспекті оперативно-розшукова характеристика є однією із категорій оперативно-розшукової діяльності. У прикладному аспекті оперативно-розшукова характеристика повинна бути подана у вигляді практичних та методичних рекомендацій, описів, таблиць, схем, графіків, які будуть допомагати оперативним працівникам у попередженні та розкритті окремих злочинів [24, с. 44].

Як бачимо погляди вчених на поняття «оперативно-розшукової характеристики» найрізноманітніші, проте є в них дещо спільне. По-перше, оперативно-розшукова характеристика – це сукупність ознак, властивостей, особливостей певного виду злочину. По-друге, оперативно-розшукова характеристика описує злочин, як правило з точок зору різних наук, тобто кримінального права, криміналістики, кримінології, психології, соціології навіть економіки. По-третє, оперативно-розшукова характеристика повинна використовуватися саме в оперативно-розшуковій діяльності, що дозволило б успішно розв'язувати оперативно-тактичні завдання.

Але є погляди і інших вчених, котрі вважають, що таке розуміння оперативно-розшукової характеристики звужує її зміст.

Деякі вчені вживаючи поняття «оперативно-розшукова характеристика»,

мають на увазі характеристику певного злочину, чим звужують зміст оперативно-розшукової характеристики загалом. В зв'язку з цим ми пропонуємо використовувати оперативно-розшукову характеристику в широкому (теоретико-концептуальному) та вузькому розуміннях. В широкому розумінні оперативно-розшукова характеристика повинна бути комплексною і охоплювати характеристики злочинців, об'єктів посягання, об'єктів обслуговування, кримінального середовища, тобто всі дані, які стосуються не лише злочинної діяльності, а й причинно-наслідкових зв'язків її існування. Якщо мова йде про конкретну оперативно-розшукову характеристику певного злочину, то поняття оперативно-розшукової характеристики, в цьому випадку, повинно вживатися в вузькому розумінні і включати наступні елементи: 1) типова характеристика осіб, які скоюють злочин; 2) типова характеристика способів підготовки та скоєння певного виду злочину; 3) характеристика типових злочинних хитрощів; 4) типова характеристика предмету злочину; 5) типова характеристика потерпілого; 6) типові відомості про час, місце та обстановку злочину; 7) інформаційні орієнтири; 8) характеристика типових властивостей злочинних груп, ОЗГ та ЗО; 9) типові зв'язки між окремими елементами оперативно-розшукової характеристики.

Під інформаційними орієнтирами ми пропонуємо розуміти масив даних, які мають характер додаткової інформації, тобто це є певна інформація, яка може і не стосуватися події злочину, проте має значення для профілактично-попереджувальної діяльності, розшуку злочинця, для організації вдалого проведення оперативної комбінації та оперативної розробки.

Наприклад, інформація про членів сім'ї злочинця, інформація про ступінь матеріального забезпечення злочинця, про його злочинні та незлочинні зв'язки, основні місця перебування та дозволя, наявність банківських рахунків, використання мережі Інтернет, електронних платежів тощо.

У ході оперативно-розшукової діяльності, головне значення має будь-яка інформація, яка дозволяє вдало використати ОРЗ та методи, підвищити ефективність попередження і швидкого розкриття злочинів. Саме це і визначає специфіку ОРД.

Підсумовуючи вищевикладене ми прийшли до висновку що оперативно-розшукова характеристика хоча і має спільні риси з криміналістичною характеристикою, але все ж таки багато в чому відрізняється від неї, несе у собі інший зміст та іноді має навіть більш високе практичне значення для оперативних підрозділів у прогнозуванні оперативної обстановки, попередженні та розкритті злочинів.

Список використаних джерел: 1. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов и Н. Ю. Шведова. – М., 1994. – 960 с. 2. Циганок Д. В. Кримінально-правова характеристика вимагання : магістр. робота ... магістр : 8.060102 : 12.00.08. – Х., 2008. – 121 с. 3. Волчков В. Р. Предупреждение и раскрытие преступлений аппаратами уголовного розыска и розыск скрывшихся преступников : метод. указ. / Волчков В. Р., Суслов В. М., Тузов Л. Л.; под ред. В. И. Тихоненко. – М. : Акад. МВД СССР, 1986. – 92 с. 4. Антонов К. В. Боротьба з окремими видами злочинів на торговельно-ринкових комплексах: організація і тактика діяльності підрозділів ДСБЕЗ МВС України : монографія / К. В. Антонов. – Д. : Юрид. акад. МВС, 2003. – 140 с. 5. Про затвердження Настанови про діяльність органів і підрозділів внутрішніх справ України з попередження злочинів : наказ МВС України від

25.06.2001 № 507. – К., 2001. – 14 с. **6.** Гаврилов А. К. Раскрытие преступлений / А. К. Гаврилов. – Волгоград : Изд. ВВСШ, 1976. – С. 25. **7.** Майоров Н. Учет раскрытия преступлений / Майоров Н. // Социалистическая законность. – 1970. – № 2. – С. 44. **8.** Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. – М. : Мегатрон XXI, 2000. – 2-е изд., доп. – 331 с. **9.** Про затвердження Інструкції про оперативно-розшукову діяльність в ОВС України : наказ МВС України від 17.07.2004 № 007. – К., 2004. – 170 с. **10.** Бажанов М. И. Уголовное право Украины : Общая часть / М. И. Бажанов. – Днепропетровск : Пороги, 1992. – 168 с. **11.** Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть : учебник ; практикум / под ред. А. С. Михлина. – М. : Юристъ, 2004. – 605 с. **12.** Про судову практику у справах про злочини проти власності : постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>. **13.** Теорія держави і права : підручник / С. Л. Лисенков, А. М. Колодій, О. Д. Тихомиров та ін. ; за ред. С. Л. Лисенкова. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 448 с. **14.** Матусовский Г. А. О криминалистической характеристике хищений государственного и общественного имущества / Г. А. Матусовский // Криминалистическая характеристика преступлений : сб. науч. трудов. – М., 1984. – С. 54–58. **15.** Селиванов Н. А. Криминалистические характеристики преступлений и следственные ситуации в методике расследования / Н. А. Селиванов // Соц. законность. – 1977. – № 12. – С. 56–59. **16.** Колошко І. М. Організація і тактика боротьби апаратів карного розшуку з навмисними вбивствами (за матеріалами органів внутрішніх справ України) : дис. ... канд. юрид. наук : 10.00.09 / Колошко І. М. – Х., 1996. – 350 с. **17.** Пчолкін В. Д. Теоретичні, правові та організаційно-тактичні основи розкриття злочинів у харчовій промисловості : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Пчолкін В. Д. – Х., 2010. – 36 с. **18.** Меживой В. П. Організація і тактика попередження та розкриття злочинів, пов'язаних з незаконним обігом вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових пристроїв і речовин : автореф. ... канд. юрид. наук : 21.07.04 / Меживой В. П. – Л. : ЛІВС, 2006. – 20 с. **19.** Самойлов В. Г. Оперативно-розыскная тактика органов внутренних дел : учеб. пособие / В. Г. Самойлов. – М. : ВШ МВД СССР, 1984. – 125 с. **20.** Кузьмин А. Н. Предупреждение оперативно-розыскными мерами корыстных преступлений, совершаемых в системе торговли промышленными товарами : автореф. ... канд. юрид. наук / А. Н. Кузьмин. – М. : МВШМ МВД СССР, 1984. – 20 с. **21.** Худяков Ю. М. Значение и содержание оперативно-тактической характеристики для раскрытия преступлений отдельных видов / Ю. М. Худяков // Проблемы совершенствования деятельности аппаратов милиции и криминалистических подразделений. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1979. – Вып. 2. – С. 44–53. **22.** Тарасенко В. Є. Роль і значення оперативно-розшукової характеристики злочинів при аналізі оперативної обстановки / В. Є. Тарасенко // Науковий вісник Львівського юридичного інституту. – 2004. – № 1. – С. 3–7. **23.** Дідоренко Е. О. Методологічні проблеми оперативно-розшукової діяльності як окремої галузі наукового знання / Е. О. Дідоренко, Б. І. Бараненко // Методологічні проблеми теорії та практики ОРД у сучасних умовах : Спецвипуск «Вісника Луганської академії внутрішніх справ імені 10-річчя незалежності України». – 2004. – С. 3–28. **24.** Антонов К. В. Правові та організаційно-тактичні основи попередження та розкриття злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових речовин чи бойових припасів : монографія / Антонов К. В., Діденко С. В., Філіпенко Н. Є. – Херсон : Видавель Чувєв С. М., 2008. – 188 с.

Одержано 24.09.2012

Проведен сравнительный анализ и определены соотношения криминалистической и оперативно-розыскной характеристик.

Ключевые слова: криминалистическая характеристика, оперативно-розыскная характеристика, преступления.

A comparative analysis and determined the ratio of forensic and operational characteristics.

Keywords: criminalities characteristic, operational characteristics, crimes.

Олександр Олександрович Кривцун,

**головний експерт сектору досліджень у сфері інтелектуальної власності
відділу криміналістичних досліджень Науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру при ГУМВС України в Запорізькій області**

**ПРО НЕОБХІДНІСТЬ РОЗРОБКИ МЕТОДИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ ПО
ПІДГОТОВЦІ МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗНАКІВ
ДЛЯ ТОВАРІВ І ПОСЛУГ**

Однією із важливих передумов забезпечення повного і всебічного розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним використанням знаку для товарів і послуг є використання спеціальних знань, оскільки саме з допомогою висновку експерта можливо встановити істину в справах даної категорії.

На теперішній час дослідження таких об'єктів інтелектуальної власності як знаки для товарів і послуг здійснюється в експертних установах різних відомств, об'єднаннями експертів та в різних бюро судових експертиз. З недавніх пір дослідження знаків для товарів та послуг стали приводитись в експертних підрозділах МВС України особами, які отримали вищу освіту у сфері інтелектуальної власності та отримали свідоцтво МВС України про присвоєння кваліфікації судового експерта з правом проведення даного виду досліджень.

Проблемним питанням дослідження знаків для товарів і послуг було приділено увагу в працях багатьох вітчизняних вчених, зокрема: О. Д. Левічева, П. П. Крайнев, І. А. Кириченко, В. О. Жаров, Г. В. Прохоров-Лукин, О. Ф. Дорошенко та ін. У працях цих вчених увага приділялась теоретичним, практичним та процесуальним аспектам дослідження знаків для товарів і послуг. Але, в їх працях не було приділено уваги особливостям підготовки матеріалів та призначення експертиз або досліджень при встановленні незаконного використання знаку для товарів і послуг.

Прийняття рішення про призначення та проведення експертизи у справах, пов'язаних з незаконним використанням знаків для товарів і послуг потребує від слідчого, окрім загальних криміналістичних та процесуальних знань, обізнаності в специфіці предмета та об'єкті дослідження. Тільки у цьому випадку слідчий зможе здійснити збір необхідних для дослідження матеріалів, грамотно сформулювати питання та кваліфіковано оцінити висновки експертизи. Від якості зібраних матеріалів напряму залежить об'єктивність та обґрунтованість висновку експерта.

Відсутність необхідних наукових розробок та методичних рекомендацій негативно впливає на якість підготовки матеріалів необхідних для проведення досліджень по справам даної категорії. Тому, слід звернути увагу на проблему відсутності рекомендацій по підготовці матеріалів необхідних для проведення дослідження, особливостям призначення експертизи (дослідження) та кола питань, що будуть вирішені в ході використання спеціальних знань.

Враховуючи доказове значення експертного висновку в кримінальних

справах, важливим є якісне проведення експертизи. Тому потрібно якісно підготувати і самі матеріали, необхідні для проведення експертизи.

При підготовці матеріалів необхідно вирішити наступні питання:

1) чи є матеріали, що підлягають направленню на експертизу, доброякісними?;

2) чи є зібрані у справі матеріали повними та достатніми для вирішення питань, які виносяться на вирішення експертизи?;

3) чи є потреба у проведенні судово-експертних досліджень інших видів, результати яких необхідно врахувати при вирішенні питань експертизи?

Саме тому, при розробці методичних матеріалів по підготовці матеріалів та призначенні дослідження потрібно:

– зазначити критерії визначення повноти та доброякісності матеріалів (наприклад, якщо для вирішення поставлених перед експертизою питань необхідно проводити порівняння з описами, зображеннями, зразками тощо, всі ці об'єкти чи зразки мають містити відповідний обсяг інформації, необхідний для порівняння з необхідною повнотою. Так, якщо об'єктом дослідження є кольоровий знак для товарів та послуг, то й документи з його відображенням, що направляються на дослідження, повинні містити кольорове зображення);

– визначити випадки, при яких рекомендується призначити інші види експертизи або застосувати інші форми спеціальних знань (призначення трасологічних, товарознавчих чи інших видів експертиз або проведення ревізій із залученням спеціалістів для встановлення фактичних даних що можуть бути використані для надання повного та обґрунтованого висновку);

– окреслити орієнтовний перелік питань, які можуть ставитись на вирішення експертизи (визначення однорідності чи спорідненості товарів та послуг для яких було використано знак для товарів та послуг; встановлення ступеню схожості позначень що використовувались правопорушником зі знаком для товарів і послуг тощо).

Зазначений перелік зазначених питань є необхідним для проведення дослідження, для вирішення інших питань (наявність складу злочину, ступінь вини, виявлення умов що сприяли скоєнню злочину і т. д.) слідчий повинен самостійно окреслити коло слідчих дій, перелік питань, що будуть ставитись перед потерпілою особою та порушником, визначити перелік документів, що необхідно вилучити для встановлення істини по кримінальній справі. Інші питання, що цікавлять слідчого, повинні встановлюватись не за допомогою проведення дослідження, а за допомогою проведення слідчих дій (огляд місця події, обшуки, виїмки, допит свідків, потерпілих та підозрюваних тощо).

Отже, нагальною потребою для якісної підготовки та призначення експертизи знаків та послуг є розробка відповідних методичних рекомендацій, які б вирішували коло зазначених вище питань. Розробці таких рекомендацій автором буде приділено увагу у наступних працях.

Одержано 30.09.2012

Сергій Сергійович Кудінов,

завідувач спеціальної кафедри «Особливості дізнання та досудового слідства в органах Служби безпеки України» Інституту підготовки юридичних кадрів для СБ України Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук, доцент, підполковник міліції

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ ДИПЛОМАТИЧНИХ ПРЕДСТАВНИЦТВ, КОНСУЛЬСЬКИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ, ПОВІТРЯНОМУ, МОРСЬКОМУ ЧИ РІЧКОВОМУ СУДНІ, ЩО ПЕРЕБУВАЄ ЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ

У статті розглянуті особливості застосування нового кримінального процесуального законодавства під час розслідування кримінальних правопорушень на судах та в установах України, що знаходяться за межами її території.

Ключові слова: дипломатичне представництво, консульська установа, повітряне, морське, річкове судно, кримінальне правопорушення, кримінальне провадження.

Прийняття Кримінального процесуального кодексу України стало безумовно позитивною подією для нашої країни. Утім його прийняття вимагає від науковців та практиків напрацювання ефективних алгоритмів із застосування його положень в правоохоронній діяльності.

Однією з новел КПК-2012 є включення до його змісту окремої глави, що регламентує порядок та процесуальні особливості кримінального провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, повітряному, морському чи річковому судні, що потребує відповідних наукових роз'яснень її застосування.

До особливостей провадження у цій категорії справ слід віднести: спеціальний правовий статус територій, на яких вчинено кримінальне правопорушення, коло суб'єктів, уповноважених здійснювати таку діяльність, їх процесуальні права та обов'язки, порядок передачі матеріалів розслідування.

Відповідно до ч. 2 ст. 4, що встановлює дію Кодексу у просторі, кримінальне процесуальне законодавство України застосовується при здійсненні провадження щодо кримінальних правопорушень, вчинених на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованому в Україні. Дія Кримінального процесуального кодексу України розповсюджується на зазначені території та судна відповідно до КПК та міжнародних угод, що визначають їх правовий статус або встановлюють юрисдикцію держави приналежності. Зокрема, Віденська конвенція про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 р., Віденська конвенція про консульські зносини від 24 квітня 1963 р., Конвенція про відкрите море від 29 квітня 1959 р., Конвен-

ція про умови реєстрації суден від 7 лютого 1986 р., Конвенція про злочини та деякі інші дії, вчинені на борту повітряного судна від 14 вересня 1963 р. та ін.

Розповсюдження дії кримінального процесуального законодавства на зазначені установ, судна зумовлює необхідність організації досудового розслідування у випадку вчинення на їх території кримінального провадження, в тому числі визначення суб'єктів, уповноважених його здійснювати. До суб'єктів, уповноважених здійснювати провадження щодо кримінальних правопорушень, вчинених на території дипломатичного представництва відповідно до п. 4. Положення про дипломатичне представництво України за кордоном, затвердженого Розпорядженням Президента України від 22 жовтня 1992 р. № 166/92-рп, слід віднести їх керівників, якими є посол, посланник або повірений у справах; на території консульської установи України за кордоном – відповідно генеральних консулів, консулів, віце-консулів, консульських агентів; на морському чи річковому суднах, що перебувають за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні - їх капітанів, а на повітряних суднах – їх командири;

Об'єктивність і неупередженість керівника дипломатичного представництва чи консульської установи України, капітана, командира судна України, при вчиненні процесуальних дій є необхідною передумовою всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи. Тому Кодекс передбачає, що у випадку, коли зазначені особи є потерпілими внаслідок вчинення кримінального правопорушення, вони зобов'язані призначити іншу службу особу, уповноважену на вчинення процесуальних дій. Це можуть бути помічники або інші особи з начальницького складу екіпажу. Прийняття такого рішення повинно бути оформлено відповідно до вимог ст. 110 Кримінального процесуального кодексу України шляхом прийняття постанови про призначення особи для вчинення процесуальних дій.

Частина 3 ст. 519 КПК-2012 передбачає обов'язкове залучення як свідків до участі у кримінальному провадженні осіб, що вчиняли процесуальні дії за межами території України. Необхідність їх допиту обумовлена потребою перевірки допустимості доказів, отриманих цими особами під час вчинення процесуальних дій за межами території України, відповідно до вимог ст. 86–88 цього Кодексу. Такий допит повинен бути проведений одразу після передачі матеріалів кримінального провадження до відповідного органу досудового розслідування на території України. Під час допиту в обов'язковому порядку з'ясовуються питання щодо обставини проведення процесуальних дій за межами України, отриманих результатів, а також питання, необхідні для з'ясування відповідно до ст.91 цього Кодексу.

У разі отримання заяви, повідомлення, самостійного виявлення або встановлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення на території дипломатичного представництва, консульської установи України, на повітряному, морському чи річковому суд-

ні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованому в Україні, службові особи, передбачені частиною першою ст. 519 цього Кодексу, зобов'язані негайно провести необхідні процесуальні дії: зафіксувати факт початку досудового розслідування відповідно до вимог ст. 214 цього Кодексу та провести необхідні для вирішення завдань кримінального провадження дії, передбачені ч. 2 ст. 520 КПК-2012.

Відомості про кримінальне правопорушення, вчинене на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України та початок досудового розслідування вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань при першій можливості, зокрема після прибуття судна на територію України, встановлення зв'язку з органом досудового розслідування, прокурором, до компетенції якого відноситься внесення відомостей щодо виявленого злочину до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Службові особи, перелічені в ч. 1 ст. 519 КПК-2012, наділені правом тимчасового вилучення майна в порядку, передбаченому ст. 167-168, здійснення законного затримання особи з дотриманням вимог ст. 207 та 208, проведення слідчих (розшукових) дій – обшуку житла чи іншого володіння особи, особистого обшуку без ухвали суду, в порядку, визначеному ст. 223, 234 та 236, а також огляду місця вчинення кримінального правопорушення з дотриманням вимог ст. 237 цього Кодексу. У Кодексі визначений вичерпний перелік процесуальних та слідчих дій, що можуть проводитися зазначеними вище службовими особами за межами території України, який не підлягає розширеному тлумаченню. Проведення інших процесуальних та слідчих дій може бути розцінено, як порушення законодавства, а докази, отримані під час їх проведення - недопустимими відповідно до ч. 1 ст. 86 КПК-2012.

Фіксація фактів проведення процесуальних дій здійснюється шляхом складання протоколу та додатків до нього з дотриманням вимог ст. 103, 104, 105, 106, 107 та статей, що прямо регламентують порядок проведення цих дій (ст. 167-168, 207, 208, 223, 234, 236 та ст. 237 цього Кодексу) з обов'язковим використанням технічних засобів фіксування кримінального провадження. До причин, за яких фіксування за допомогою технічних засобів може не здійснюватись, слід віднести відсутність таких засобів на судні і неможливість їх отримання в законному порядку, їх несправність тощо.

Ще однією з особливостей провадження у цій категорії справ є визначення місця проведення досудового розслідування, зокрема за змістом ст. 523 КПК-2012. Досудове розслідування кримінального правопорушення, вчиненого на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном, здійснюється слідчим органу досудового розслідування, до підслідності якого відповідно до ст. 216 цього Кодексу віднесено кримінальне правопорушення, та юрисдикція якого поширюється на територію місцезнаходження Міністерства закордонних справ України. Відповідно досудове розслідування кримінального правопорушення, вчиненого на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розта-

шованого в Україні, здійснюється слідчим органом досудового розслідування, до підслідності якого відповідно до ст. 216 цього Кодексу віднесено скоєний злочин та юрисдикція якого поширюється на територію місцезнаходження порту приписки судна, на якому вчинено злочин.

Використання наведених рекомендацій буде сприяти більш ефективній адаптації та запровадженню нового кримінального процесуального законодавства після набрання чинності КПК-2012.

Одержано 01.10.2012

В статье рассмотрены особенности применения нового уголовного процессуального законодательства во время расследования уголовных правонарушений на судах и учреждениях Украины, которые находятся за пределами ее территории.

Ключевые слова: дипломатическое представительство, консульское учреждение, воздушное, морское, речное судно, уголовное правонарушение, уголовное производство.

The article describes the features of the new criminal procedure law during the investigation of criminal offenses in the ships and institutions of Ukraine, which are outside its territory.

Keywords: diplomatic missions, consular office, aircraft, sea craft, riverboat, criminal offense, criminal proceedings.

Олег Борисович Кучерявенко,

старший експерт Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру при ГУМВС України в Харківській області

ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ СИМУЛЯЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ CARAT-3 ПРИ ПРОВЕДЕННІ АВТОТЕХНІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В НДЕКЦ ПРИ ГУМВС УКРАЇНИ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Розглянуті основні можливості програмного пакету Carat-3, а також наведені практичні приклади його використання у автотехнічних дослідженнях.

Ключові слова: *симуляція, моделювання, динамічний розрахунок, кінематичний розрахунок.*

Комп'ютерна симуляційна програма Carat-3 призначена для аналізу зіткнень транспортних засобів, моделювання динаміки і кінематики їх руху, а також для вирішення інших завдань при аналізі дорожньо-транспортних пригод.

До основних переваг програми розробники відносять:

графічний інтерфейс (креслярська програма для створення ескізів, можливість використання наявних ескізів і файлів BMP, 2- і 3-мірні зображення транспортних засобів і об'єктів);

наявність інтегрованої бази даних транспортних засобів;

можливість врахувати практично всі основні параметри транспортних засобів, об'єктів оточення, умов руху, обставин ДТП;

моделювання руху у динамічному і кінематичному режимах, у тому числі по траєкторії, що задана;

моделювання і аналіз зіткнень по 4-м типам розрахунку;

представлення результатів моделювання і розрахунку у вигляді 2- і 3-мірної анімації, діаграм, таблиць, роздрукованого тексту.

При правильному підборі вихідних даних, що відображають реальну ситуацію, змодельований механізм зіткнення транспортних засобів і їх рух після зіткнення з достатньою точністю можуть відображувати дійсних механізм пригод. Проте робота з програмним пакетом вимагає необхідних знань і досвіду в області аналізу дорожньо-транспортних пригод.

У практичній діяльності сектору автотехнічних досліджень НДЕКЦ при ГУМВС України в Харківській області програма Carat-3 проходила апробацію з 2008 по 2009 роки при проведенні досліджень по загальноприйнятій і затвердженій методиці автотехнічних досліджень.

За допомогою комп'ютерної програми експерт може виконувати розрахунки з аналізу і реконструкції дорожньо-транспортних пригод.

Перш ніж приступити безпосередньо до аналізу, експерту необхідно накреслити схему місця пригод. Для цього існує інтегрована креслярська програма. Всі складені з її допомогою креслення можуть бути збережені і за необхідності використані знову. У програмі також є можливість використовувати виміри, виконані за методом трикутників на місці пригод, і, таким чином,

створювати точні креслення. Існує також можливість сканувати малюнки або ескізи, потім їх завантажити як графічні файли BMP і далі обробляти.

Обчислення можуть виконуватися як у динамічному (зважаючи на сили, що діють на автомобіль), так і у кінематичному (беручи до уваги лише рух) режимі. Зіткнення будь-яких транспортних засобів (ТЗ) і об'єктів можуть моделюватися необмежену кількість разів. Результати можуть бути представлені як у двовірному (2D), так і в тривірному (3D) зображенні; вони можуть бути прозорі, що дозволяє легко розглянути всі деталі. Виконаний аналіз доповнюють діаграма співвідношення відстані і часу, а також інші можливості наочного зображення результатів розрахунку.

Модуль динамічного розрахунку

Для аналізу процесів руху використовується просторова модель автомобіля. Модель складається з кузова, по якому розподілена вся вага автомобіля, і коліс (вага яких прийнята рівною 0), сполучених з кузовом через підвіску. Передні колеса за необхідності можна «обернути» у потрібному напрямку, крім того, всім колесам можна додати певні кути їх повороту, обумовлені деформацією направляючої системи підвіски.

Стандартний розподіл гальмівних сил може бути відкоректований окремо для кожного автомобіля. Є можливість врахувати при моделюванні, що транспортний засіб обладнаний звичайною гальмівною системою або ABS (антиблокувальною системою).

Дорожня поверхня може бути задана з подовжнім і поперечним ухилом, а також можна взяти до уваги поверхні з різними коефіцієнтами зчеплення.

Поворот рульового колеса, сила натиснення педалі гальма і положення педалі акселератора можуть бути задані у вигляді функцій часу. У режимі моделювання руху автомобіля по траєкторії, що задана, програма автоматично здійснює необхідний поворот рульового колеса для забезпечення цього руху.

Модуль кінематичного розрахунку

Ця частина програми перш за все призначена для моделювання руху транспортних засобів і об'єктів на площині з двома мірами свободи (поворот і рух з бічним відведенням). Для розрахунку поступового і обертальної руху використовуються формули, які описують стани спокою, рух при постійній швидкості, постійному прискоренні і прискоренні, що змінюється лінійно у часі.

Модуль для аналізу зіткнень

Для аналізу зіткнень використовується теорія удару із спрощеннями, які, в основному, полягають у наступному: зіткнення відбувається миттєво (час зіткнення – 0); під час удару не змінюється положення тіл, що беруть участь в ударі, на тіла діють лише ударні сили.

Є можливість виконати чотири види аналізу зіткнень: прямий розрахунок на основі закону збереження кількості руху – з прослизанням в зоні контакту і без нього, а також зворотний розрахунок на основі закону збереження кількості руху і на основі швидкості, еквівалентної енергії деформації (EES). Для розрахунку зіткнень у кожному випадку мають бути відомі певні вихідні дані, за якими розраховуються всі найважливіші параметри фази зіткнення, викорис-

товуючи які користувач має можливість перевірити точність результатів своїх розрахунків або прийнятих вихідних даних.

Можна моделювати зіткнення транспортних засобів необмежену кількість разів між собою, а також з іншими об'єктами.

Графічне представлення розрахунків

Користувач програми має можливість бачити весь процес на екрані (як анімацію) і безпосередньо спостерігати за правильністю своїх розрахунків. Неточність моделювання добре помітна. Процес дорожньо-транспортної пригоди може бути представлений у двох- або тривимірному зображенні.

Якщо використовується тривимірне зображення, то в анімації спостерігати за тим, що відбувається на екрані, можна з будь-якої точки, у тому числі з салону автомобіля або рухаючись поряд з ним. Результати розрахунків можна роздрукувати у вигляді фрагментних або моментальних зображень, у двох- або тривимірному вигляді і в будь-якому масштабі.

Використання симуляційної програми SARAT-3 при проведенні транспортно-трасологічної експертизи

26.10.2010 до НДЕКЦ при ГУМВС України в Харківській області надійшла постанова від 25.10.2010 старшого слідчого відділу розслідування ДТП СУ ГУМВС України в Харківській області про призначення судової транспортно-трасологічної експертизи у кримінальній справі. Виходячи з матеріалів кримінальної справи, сталося зустрічне зіткнення автомобілів exus і Ford Mondeo.

На місці пригоди було зафіксовано кінцеве розташування транспортних засобів, слід бічного юзу, що проходив через подвійну суцільну лінію дорожньої розмітки і подряпина на дорожньому покритті.

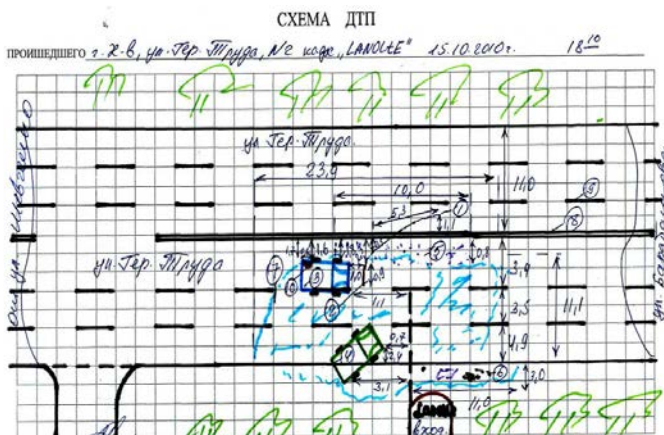
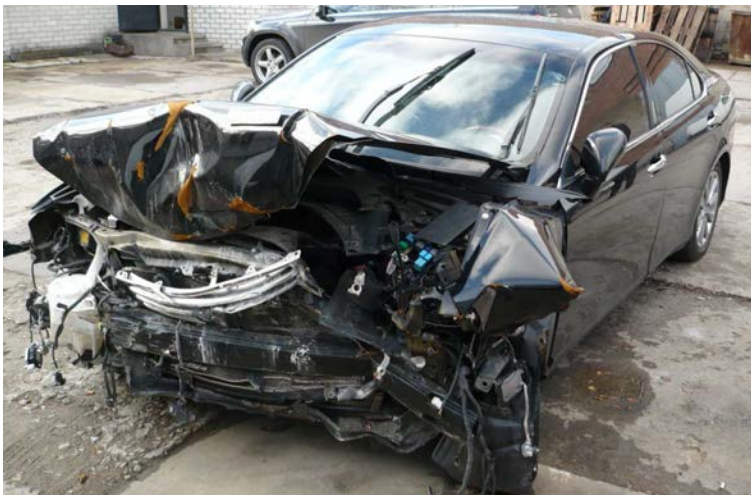

Схема місця ДТП

Експертним оглядом встановлено, що пошкодження були розташовані переважно у передній частині на кожному автомобілі (див. фото).

Автомобіль ехис: вигляд зпереду з лівого боку

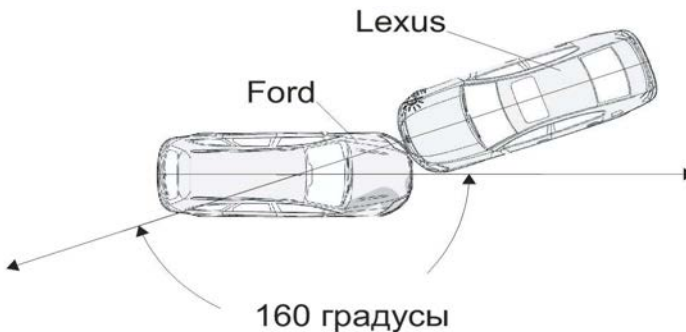

Автомобіль ехис: вигляд зпереду з правого боку

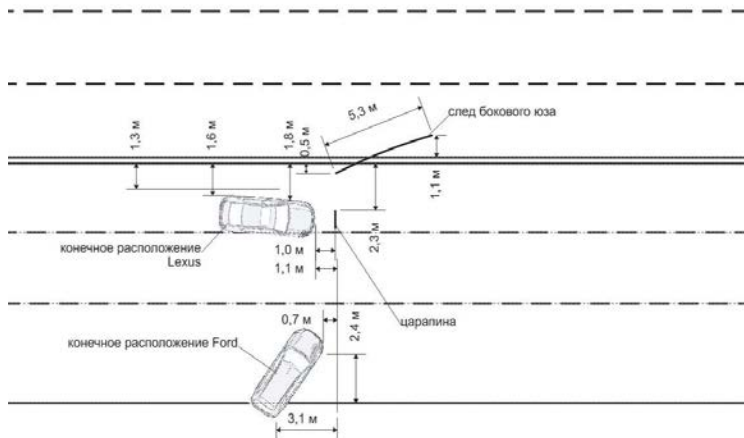
Автомобіль Ford: вигляд зпереду з лівого боку

У ході проведення транспортно-трасологічної експертизи було встановлено, що у момент контакту кут між подовжніми вісями даних транспортних засобів складав близько 160° . При цьому автомобіль Ford переднім бампером, лівим переднім крилом був звернений до переднього бамперу автомобіля Lexus.

Кут між подовжніми вісями транспортних засобів у момент контакту

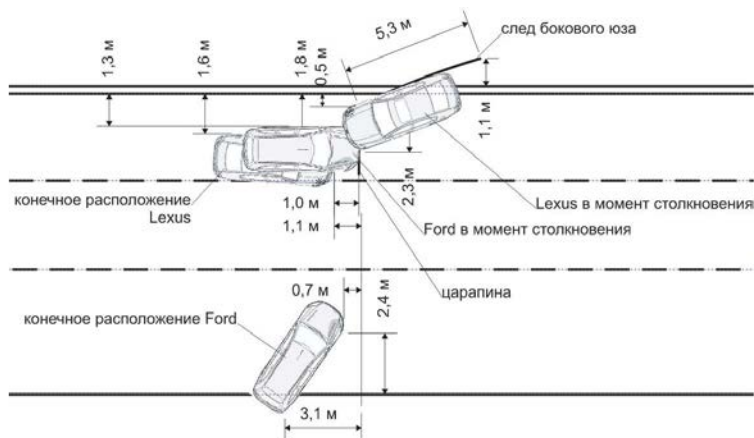
Для проведення подальшого дослідження була складена масштабна схема місця ДТП.

Масштабна схема місця ДТП

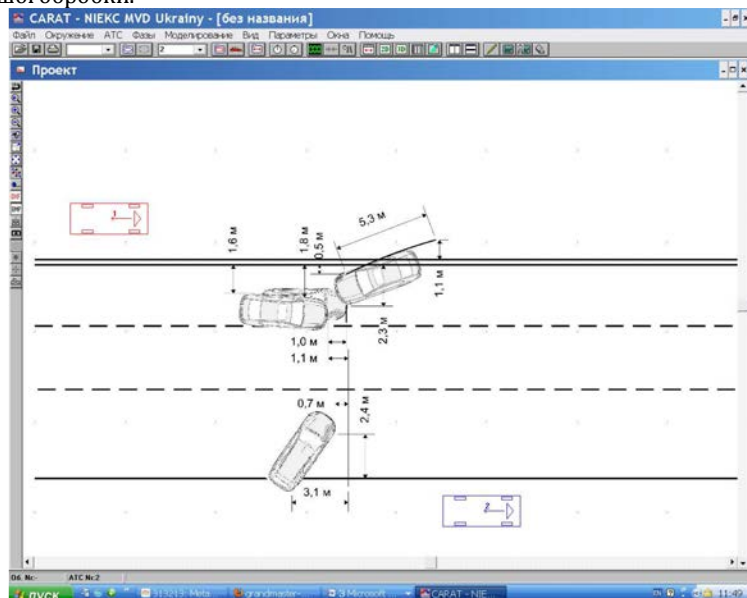
Кінцеве розташування транспортних засобів, встановлений кут між їх подовжніми вісями у момент зіткнення дозволили визначити, що автомобіль Ford, перед зіткненням, рухався по своїй смузі, автомобіль exus – у зустрічному напрямку, по своїй смузі. Далі автомобіль exus виїхав на бік зустрічного руху, на що вказує слід бічного юзу під № 1 на схемі місця ДТП. Подряпина під № 2 в кінці сліду юзу вказує, що вона була залишена нижніми частинами автомобіля, деформованими (зруйнованими) у момент удару. Виходячи з кінцевого розташування автомобіля Ford, подряпина утворилася від його нижніх частин у момент зіткнення, після чого автомобіль Ford розвертався проти годинникової стрілки і відкидався вправо, а автомобіль exus розвертався проти годинникової стрілки і переміщувався вперед, за напрямком руху.

Отже: зіткнення сталося на смузі руху автомобіля Ford, приблизно в кінці сліду юзу, зафіксованого на схемі місця ДТП під № 1 і на місці подряпини, зафіксованої на схемі місця ДТП під № 2.

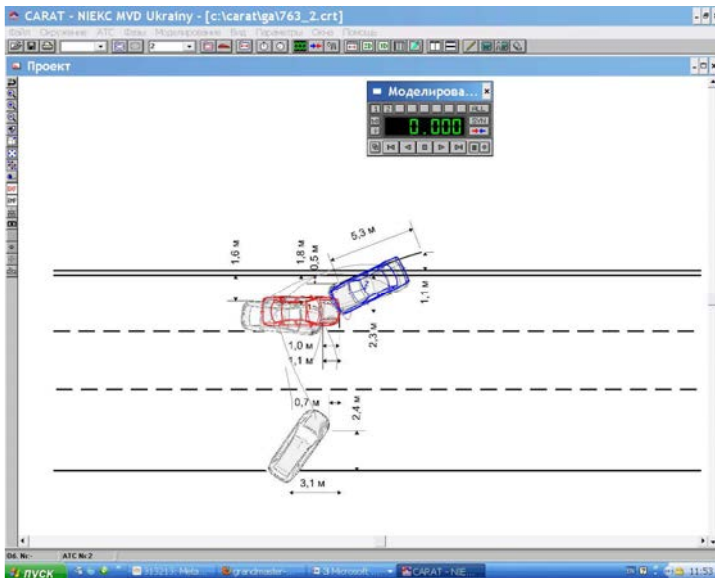
Розташування транспортних засобів у момент зіткнення на проїзній частині згідно слідової інформації зі схеми місця ДТП

Для перевірки встановленого механізму зіткнення автомобілів масштабна схема місця ДТП як файл BMP була завантажена у програму CARAT для подальшої обробки.

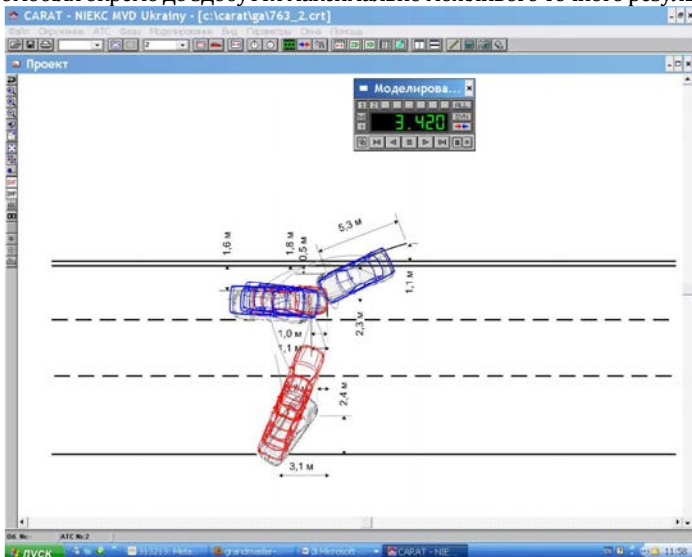
Згідно встановленого кута між подовжніми осями автомобілів у момент зіткнення і місця зіткнення експерт розташував на робочому столі програми транспортні засоби у момент зіткнення.

Розташування транспортних засобів у момент зіткнення у програмі CARAT

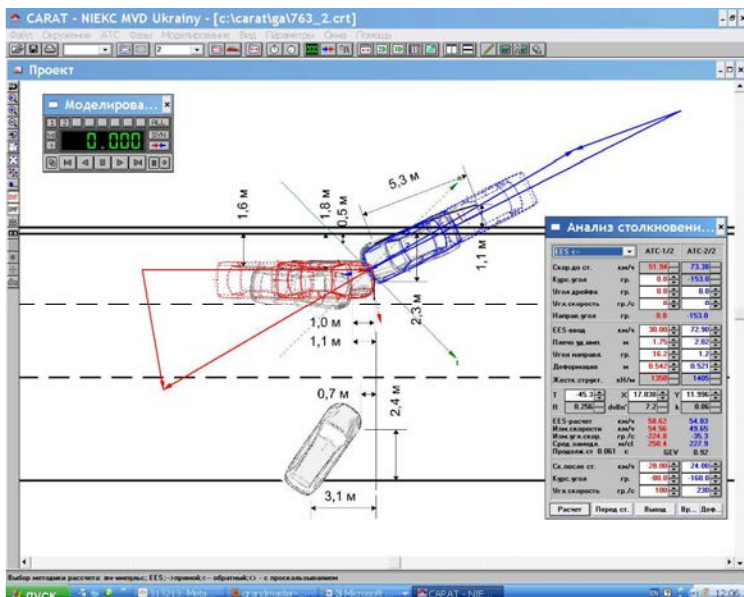
Після цього експерт змоделивав рух при відкиданні кожного автомобіля після зіткнення у динамічному режимі. Симуляція виконувалася багато разів для кожного автомобіля окремо до здобуття максимально можливого точного результату.

Симуляція фази відкидання транспортних засобів після зіткнення

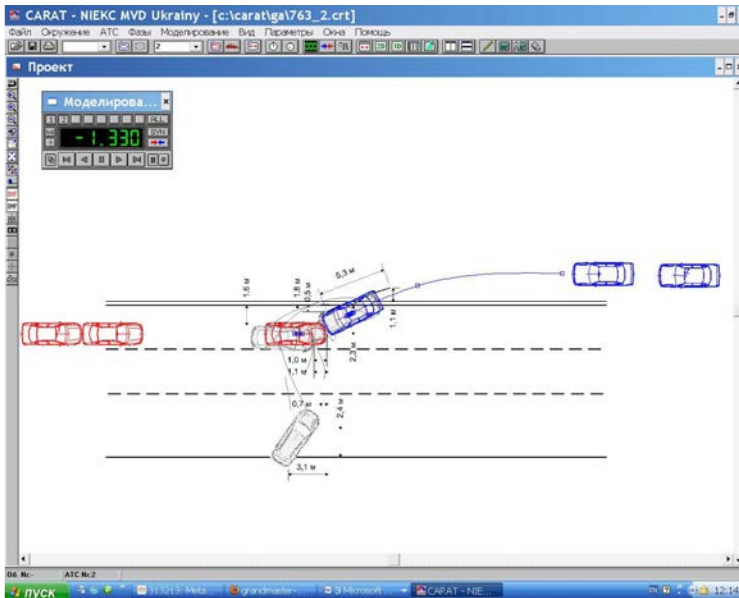
Далі, застосовуючи зворотний розрахунок, експерт виробив моделювання

зіткнення автомобілів, використовуючи отримані дані про рух кожного з них після зіткнення. Експерт виконував моделювання багаторазово, змінюючи при цьому координати імпульсної точки, напрям ударного імпульсу і коректуючи значення швидкості, еквівалентної енергії деформації до здобуття результату, що приблизно відповідав механізму випадку.

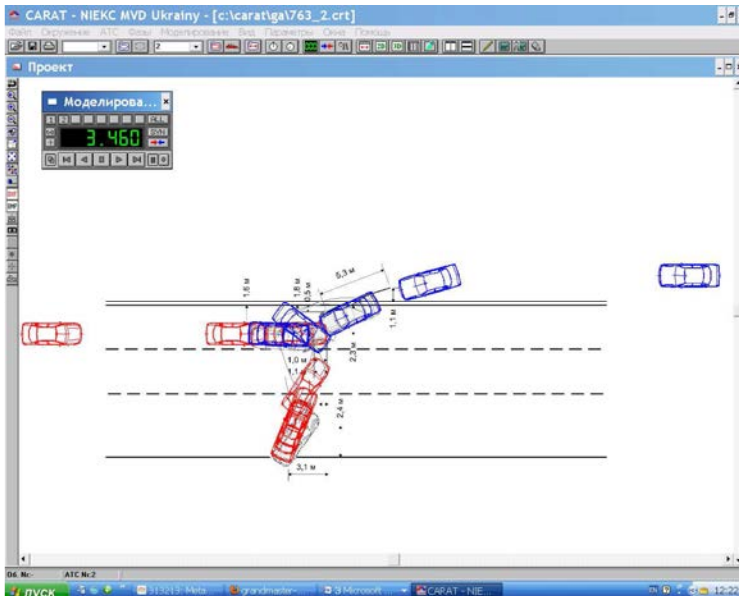

Симуляція фази зіткнення транспортних засобів

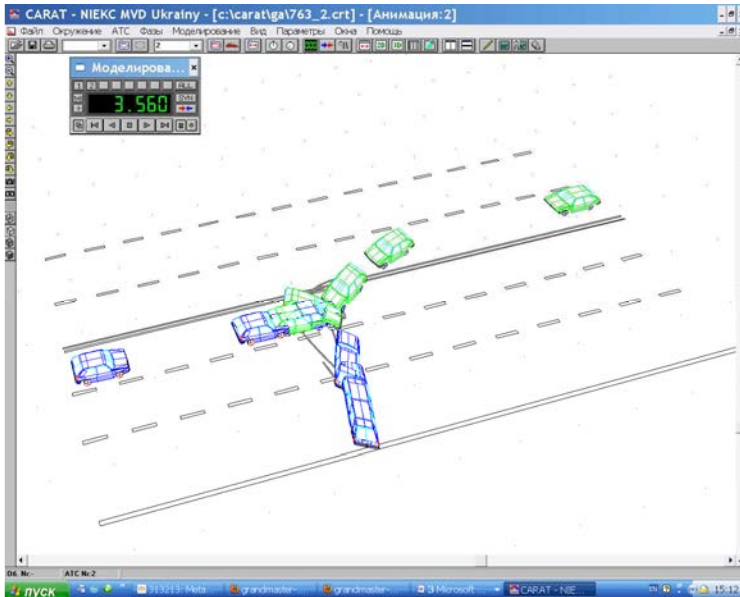
Після завершення моделювання фази зіткнення експерт провів симуляцію їх руху у фазі зближення, внаслідок чого було встановлено, що автомобілі Ford і exus перед зіткненням рухалися кожен по своїй смузі. Далі автомобіль exus виїхав на бік зустрічного руху (на смугу автомобіля Ford), де і сталося зіткнення.

Симуляція фази зближення транспортних засобів

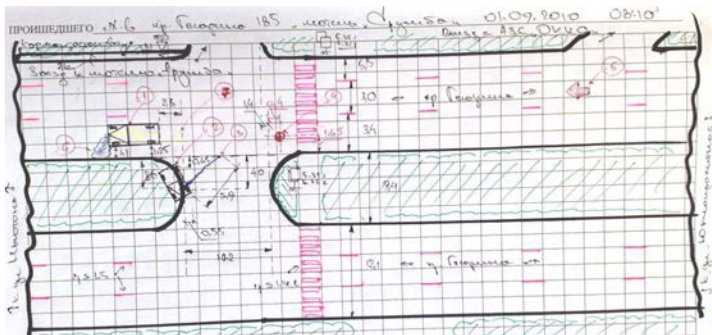
Повний механізм зіткнення транспортних засобів

Повний механізм зіткнення транспортних засобів (3D-анімація)

Використання симуляційної програми CARAT-3 при проведенні автотехнічного дослідження

До НДЕКЦ при ГУМВС України в Харківській області надійшов матеріал ДТП за фактом зіткнення автомобілів Subaru Outback і VAZ-11193. З матеріалів виходило, що автомобілі рухалися у попутному напрямку, зіткнення сталося передньою частиною автомобіля Subaru у задню частину автомобіля VAZ-11193. З пояснень водія автомобіля Subaru виходило, що він рухався по крайній лівій смузі, автомобіль VAZ-11193 рухався по другій смузі і перестроївся на крайню ліву смугу, де сталося зіткнення. З пояснень водія автомобіля VAZ-11193 виходило, що обидва автомобілі рухалися по крайній лівій смузі, на якій сталося попутне зіткнення.

Схема місця ДТП

Органом дізнання було доручено спеціалістам перевірити механізм зіткнення з

пояснень водія автомобіля ВАЗ-11193 про те, що обидва автомобілі до зіткнення рухалися по крайній лівій смузі.

Виходячи з наданих фотознімків, було встановлено, що автомобіль ВАЗ-11193 мав пошкодження задньої частини, автомобіль Subaru – у передній.

Автомобіль ВАЗ-11193: вигляд ззаду з лівого боку

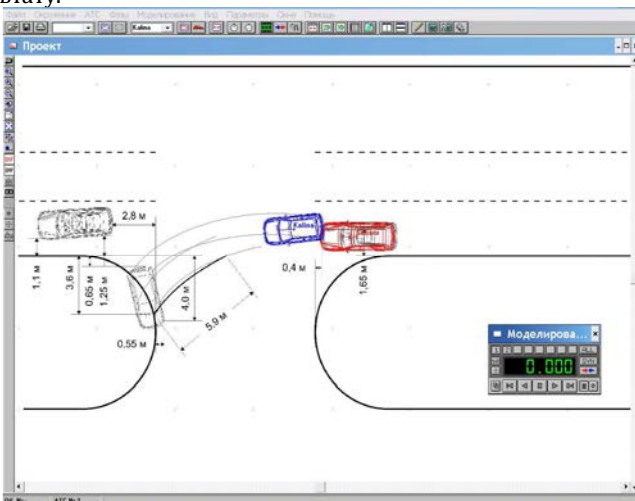

Автомобіль ВАЗ-11193: вигляд ззаду з правого боку

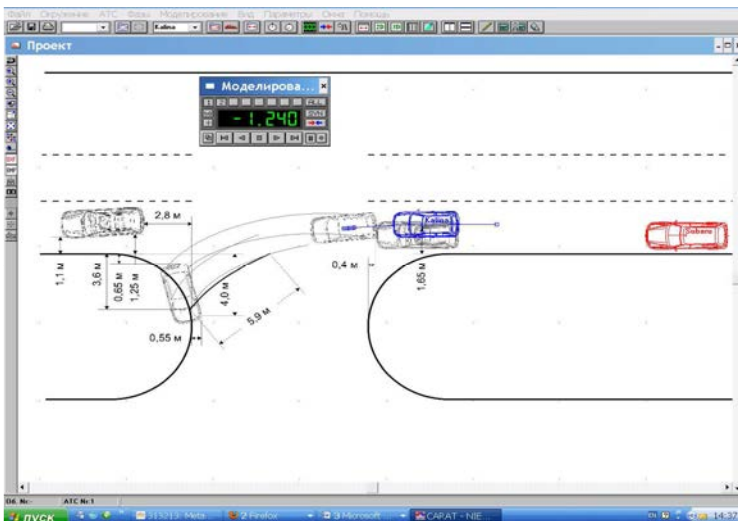
Автомобіль Subaru Outback: вигляд з переду

Для перевірки механізму зіткнення автомобілів була складена масштабна схема місця ДТП, яка, як файл BMP, була завантажена у програму CARAT для подальшої обробки. Згідно з матеріалами справи і пошкоджень автомобілів, спеціаліст приблизно розташував на робочому столі програми транспортні засоби у момент зіткнення. Після цього було змодельовано рух при відкиданні кожного автомобіля після зіткнення у динамічному режимі. Симуляція виконувалася багато разів для кожного автомобіля окремо до здобуття максимально точного результату.

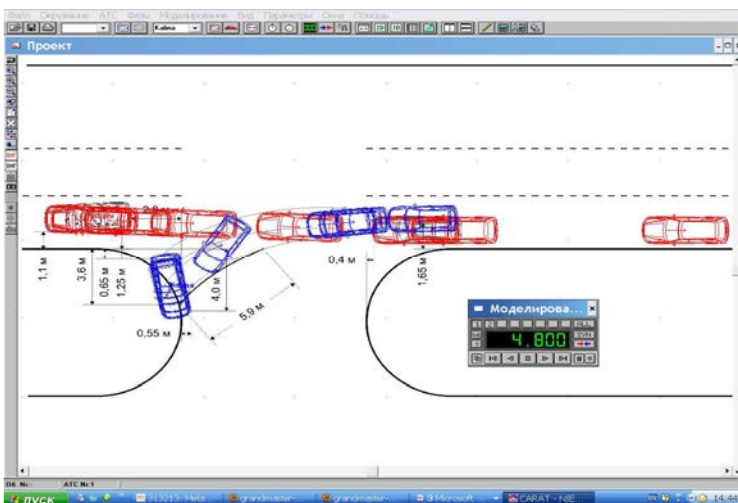

Розташування транспортних засобів у момент зіткнення

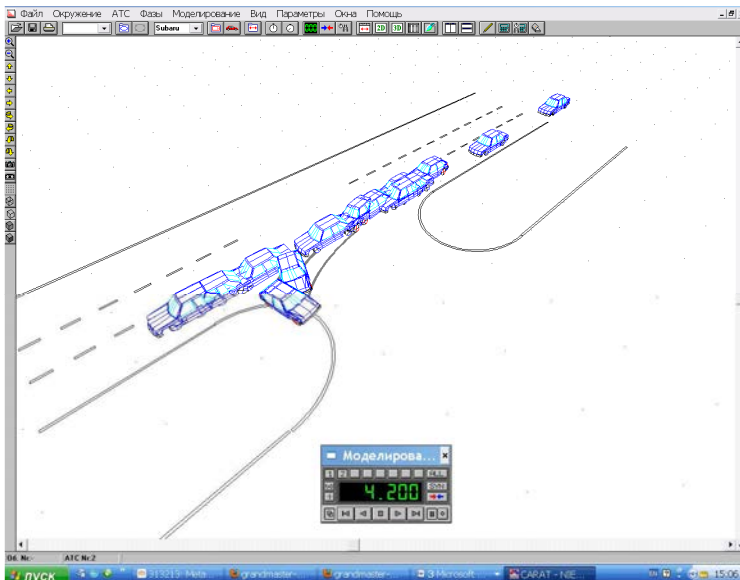

Симуляція фази зближення транспортних засобів

Повний механізм зіткнення автомобілів

Повний механізм зіткнення транспортних засобів (3D-анімація)

Таким чином, використання даного програмного пакету дозволяє значно підвищити ефективність виконуваних робіт з вирішення поставлених завдань у двох аспектах: у плані кількості представляється можливим при однакових часових витратах виконати значно більший об'єм необхідних розрахунків; у плані якості використання комп'ютерних програм зменшує вірогідність помилок арифметичного характеру і дозволяє візуалізувати результати виконаного дослідження, що робить можливим представити їх у більш доступній формі.

Проте слід зазначити, що програмний модуль, який використовується у експертній практиці, призначений, перш за все, для підтвердження і візуалізації деякої логічної і обгрунтованої версії, яку експерт-автотехнік повинен мати ще до початку роботи з програмою.

Жодна програма не може замінити експерта, а призначена вона для того, щоб з меншими витратами отримати якісніший результат. Використання технічних засобів не звільняє експерта від певних знань і досвіду.

Список використаних джерел: 1. Судебная автотехническая экспертиза: Теоретические основы и методики экспертного исследования при производстве автотехнической экспертизы: пособие для экспертов-автотехников, следователей и судей / под ред. В. А. Иларионова: в 2 ч. – М.: ВНИИСЭ, 1980. – Ч. 2. – 491 с. 2. Компьютерная программа для моделирования дорожно-транспортных происшествий. CARAT-3. Computer Assisted Reconstruction of Accidents in Traffic : Руководство пользователя / IbB Engineering GmbH ; Dr. V. Mitunevičius įmonė «Impulsana», 2003. 3. Можливості використання спеціальних знань при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод / авт.-уклад. С. О. Шевцов. – Х.: СПД-ФО Чальцев О.В., 2005. – 308 с.: іл. 4. Wypadki drogowe Vademecum biegłego sądowego. – Kraków: Instytut Ekspertyzy Sądowch im. Prof. dra Jana Sehna w Krakowie, 2006. – 1096 s.

Одержано 01.10.2012

Сергій Павлович Лапта,

заступник начальника кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії факультету з підготовки слідчих Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ СТОРОНИ ЗАХИСТУ З ЕКСПЕРТОМ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

В статті визначено основні проблеми, з якими може зіткнутися сторона захисту у процесі реалізації права на самостійне залучення експерта до проведення експертизи у кримінальному процесі.

Ключові слова: сторона захисту, експерт, слідчий, взаємодія.

Новий кримінально-процесуальний кодекс України, який вступить у дію 19 листопада 2012 року суттєво розширює можливості сторони захисту у відстоюванні прав підозрюваних та обвинувачуваних під час кримінального провадження, що, у свою чергу, значно сприятиме реалізації принципу змагальності. Разом з тим, розширення цих можливостей призводить до виникнення цілої низки проблем і запитань, яких раніше у кримінальному процесі України не існувало. Зокрема, це стосується положення ст. 243 нового КПК України щодо залучення експерта стороною захисту на договірних умовах. Хотілося б одразу запропонувати і вирішення цих проблем, однак це, зважаючи на поки що відсутню практику застосування нового КПК, було б самонадіяно і передчасно. Отже, *ціллю статті* є виявлення проблем, які обов'язково виникнуть виходячи наданого стороні захисту права самостійно залучати експерта для проведення експертизи.

Питання взаємодії слідчого з експертом у кримінальному процесі досить детально розглядалися у спеціальній літературі, зокрема, у роботах Р. С. Белкіна, Н. І. Клименко, В. М. Тертишника, М. Я. Сегая, В. І. Шамсєєвої, М. Г. Щербаківського та інших. З одного боку, положення цих робіт навряд чи можна повною мірою застосувати до сторони захисту, яка також отримала право залучати експерта. З іншого, звичайно, не вдасться уникнути і паралелей зі взаємодією, що здійснюється слідчим.

Сам термін «взаємодія» не зустрічається в нормах кримінально-процесуального закону, які містять загальні положення і регламентують взаємовідносини сторони захисту і експерта, однак він досить вдало виражає сутність той співпраці, яка повинна буде забезпечити змагальність процесу.

Загальновідомі дві форми взаємодії слідчого з експертом – процесуальна і непроцесуальна. Процесуальна форма взаємодії – це форма, прямо передбачена нормами кримінально-процесуального закону. Непроцесуальна – регламентована різного роду відомчими актами, або нерегламентована законом та витікає з його змісту та смислу, а також проваджувана в силу практики, яка склалася. Очевидно, що у цих же двох формах буде здійснюватись і взаємодія захисника з експертом, процесуальна – у порядку ч. 2 ст. 243 нового КПК України у вигляді залучення експерта до проведення експертизи на договірних

умовах, непроцесуальна – у вигляді різного роду консультацій. До речі, постає питання, чи зможе захист повною мірою співпрацювати з експертом, чи буде мати якісь обмеження і діяти опосередковано, у разі задоволення клопотання про залучення експерта слідчим у порядку ч. 1. ст. 243 нового КПК України або слідчим суддею у порядку ст. 244 нового КПК?

Будь-яка слідча дія складається з трьох етапів – підготовки, безпосереднього проведення та оцінки отриманих результатів. Слідчий взаємодіє з експертом на кожному з них. Логічно передбачити, що сторона захисту також буде здійснювати взаємодію, або, принаймні, претендувати на це під час підготовки до призначення експертизи, під час її провадження та у ході оцінки отриманих результатів.

У ході підготовки до призначення експертизи сторона захисту зможе отримати різноманітні консультації, що дозволять правильно обрати експертну установу, сформулювати запитання та підібрати об'єкти для дослідження. На цьому етапі виникає ряд питань. Чи зможе сторона захисту безпосередньо залучати експертів – співробітників державних експертних установ? Який документ необхідно направити в експертну установу для ініціації експертизи? Чи буде він обов'язковим для керівника державної експертної установи?

Згідно зі ст. 245 нового КПК України, у разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. Важливим є питання, у якому порядку буде отримувати порівняльні зразки сторона захисту? У якому документі це отримання буде відображатися?

Який буде механізм оскарження дій слідчого у разі, якщо він відмовить у задоволенні клопотання про надання матеріалів кримінальної справи для проведення експертного дослідження? У яких випадках слідчий буде зобов'язаний надати ці матеріали, а у яких матиме право відмовити у їх наданні?

Під час проведення експертизи експерт має право направити особі, яка призначила експертизу клопотання про надання додаткових матеріалів. У якому порядку зможе задовольнити це клопотання захисник? Що відбуватиметься у випадку, коли такі матеріали можна буди отримати тільки через слідчого, а від відмовить задоволенні відповідного клопотання з боку захисника?

В необхідних випадках і в зв'язку з отриманням відповідного клопотання, для поповнення відсутніх матеріалів слідчий може залучити експерта до участі у провадженні слідчих дій (слідчий експеримент, повторний огляд місця події, відбір зразків для порівняльного дослідження тощо). Вбачається, що захисник у подібних випадках також зможе лише виносити клопотання перед слідчим.

Розглянемо етап оцінки висновку, оскільки тут також постає низка питань. Так оцінка, висновку сторонами обвинувачення та захисту буде тягнути за собою різні наслідки. Якщо висновок експерта не викликає сумнівів, то він використовується в процесі розслідування для встановлення фактичних обставин злочину. Якщо ж у висновках експерта буде виявлено ряд фактичних неточностей, незначних розбіжностей в датах, арифметичні помилки і описки

тощо, які могли виникнути в результаті недбалості експерта, згідно з ч. 7 ст. 101 нового КПК України кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку. Слід зазначити, що не всі недоліки експертного висновку можна усунути шляхом допиту експерта. Так, у випадку, коли експерт відповів не на всі питання, дослідив не всі об'єкти, кінцеві висновки не витікають із дослідної частини експертного висновку тощо, вказані недоліки можна усунути лише новим додатковим або повторним експертним дослідженням. У той же час за новим КПК не передбачається проведення додаткових і повторних експертиз, які раніше були ефективним інструментом для усунення згадуваних недоліків.

Таким чином, можна зробити *висновок*, що незважаючи на надане стороні захисту право самостійно залучати експерта до проведення експертизи, повноцінна взаємодія захисника з експертом неможлива і окреслені у статті проблеми потребують подальшого вивчення і внесення змін та доповнень у кримінально-процесуальне законодавство та підзаконні акти.

Одержано 23.09.2012

В статтє обозначены основные проблемы, с которыми может столкнуться сторона защиты в процессе реализации права на самостоятельное привлечение эксперта к проведению экспертизы в уголовном процессе.

Ключевые слова: сторона защиты, эксперт, следователь, взаимодействие.

The paper outlines the key issues that may be faced by the defense in the course of realization of the right to involve an independent expert in criminal procedure.

Keywords: defense, expert, investigator, cooperation.

Олена Володимирівна Ларіна,**здобувач старший лаборант кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології навчально-наукового інституту права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ**

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ГРАБІЖ, ВЧИНЕНИЙ У СПІВУЧАСТІ

---

*Розглянуто питання кримінальної відповідальності за грабіж, вчинений у співучасті.**Ключеві слова: грабіж, співучасть, змова.*

В умовах реформування кримінального судочинства в світлі прийняття нового Кримінального процесуального кодексу особливої уваги потребує розробка питань кримінальної відповідальності за грабіж вчинений у співучасті.

Відповідно до ст. 26 Кримінального кодексу України (далі – КК) співучастью у злочині є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину.

Згідно ч. 1 ст. 28 КК злочин визнається таким, що вчинений групою осіб, якщо у ньому брали участь декілька (два або більше) виконавців без попередньої змови між собою.

Частина 2 ст. 28 КК визначає, що злочин вважається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення [1].

Отже, відповідно до положень ч. 2, 3 ст. 28 КК вчинення злочину групою осіб передбачає вчинення його тільки виконавцями, а вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою – як співучасниками виконавцями (співвиконавцями), так і співучасниками з розподілом між собою ролей (організатор, пособник тощо).

У випадку співвиконавства, тобто вчинення злочину двома або більше виконавцями, можливо вчинення злочину групою осіб як за попередньою змовою, так і групою осіб без попередньої змови. Попередня змова про спільне вчинення злочину може бути досягнута на будь-якій стадії до початку злочину. Ця домовленість може відбуватися задовго до вчинення злочину, може відбуватися безпосередньо перед злочином, але обов'язково до замаху на нього [2, с. 233], оскільки закон вказує лише на ознаку попередності і не вказує на її межі. Вчинення злочину без попередньої змови передбачає, що особа приєднується до вчинення злочину іншим виконавцем, на етапі вчинення злочину, але до моменту його закінчення виконуючи роль виконавця (співвиконавця).

Отже, різниця між вчиненням злочину групою осіб (співвиконавцями) за попередньою змовою та вчиненням злочину групою осіб (співвиконавцям) без попередньої змовою полягає лише в наявності (відсутності) попередньої домовленості на вчинення злочину.

Змістовне наповнення ч. 2 ст. 28 КК передбачає, що на думку законодавця попередня домовленість осіб на вчинення злочину складає більшу небезпеку, ніж її відсутність. Тому, ч. 2 ст. 186 КК посилює кримінальну відповідальність саме за грабіж вчинений за попередньою змовою групою осіб.

Отже, вчинення грабежу співвиконавцями без попередньої змови слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 186 КК, а вчинення грабежу за попередньою змовою групою осіб – за ч. 2 ст. 186 КК. Але, між співвиконавцями грабежу, які за попередньою змовою домовилися про вчинення цього злочину та співвиконавцями грабежу, які попередньо не домовлялись його вчиняти немає особливої різниці. В будь-якому разі злочин вчиняється групою осіб і кожна особа виконує частину об'єктивної сторони грабежу. Проте, максимальний вид і розмір покарання встановлений санкцією ч. 1 ст. 186 КК передбачає позбавлення волі на строк до чотирьох років, а максимальний вид і розмір покарання встановлений санкцією ч. 2 ст. 186 КК – від чотирьох до шести років.

У літературі вже висловлено думку, що встановлювати в санкціях статей кримінального закону суттєво відмінні міри покарання залежно від того, чи вчинено злочин за попередньою змовою групою осіб або без попередньої змови, уявляється недоцільним та необґрунтованим [3, с. 150]. І це прямо стосується кваліфікуючих ознак грабежу, тим більше що потерпілому при вчиненні грабежу групою осіб невідомо, чи ця група осіб за попередньою чи без попередньої змови, і він однаково сприймає їх як небезпечне для нього явище.

У зв'язку з цим вважаємо, що кваліфікуючою ознакою грабежу повинно бути передбачено вчинення цього злочину групою осіб – як за попередньою змовою, так без попередньої змови між собою. Така позиція має підґрунтя як в історичному досвіді, так і в сучасному вітчизняному та зарубіжному кримінальному законодавстві.

Такий підхід до визнання кваліфікуючою ознакою злочину вчинення його будь-якою групою осіб демонструє в деяких статтях також і чинний Кримінальний кодекс України, наприклад: вчинення групою осіб зґвалтування (ч. 3 ст. 152 КК), насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ч. 2 ст. 153 КК), хуліганства (ч. 2 ст. 296 КК), непокори або іншого умисного невиконання наказу (ч. 2 ст. 402 КК), опору начальникові (ч. 2 ст. 404 КК), погрози або насильства щодо начальника (ч. 2 ст. 405 КК), порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями (ч. 3 ст. 406 КК). Але грабіж не менш небезпечний злочин і він також може вчинятися групою осіб без попередньої змови і спричиняти при цьому не менш небезпечні наслідки, ніж грабіж вчинений за попередньою змовою групою осіб.

Мабуть тому в кримінальних кодексах багатьох зарубіжних держав цей склад містить саме таку кваліфікуючу ознаку, як вчинення грабежу групою осіб. Наприклад, така кваліфікуюча ознака передбачається КК Республіки Білорусь [4, с. 150], КК Естонської Республіки [5, с. 134], КК Киргизської Республіки [6, с. 178], КК Грузії [7, с. 216], КК Республіки Молдова [8, с. 259].

Таким чином, з урахуванням викладеного, на наш погляд слід посилити кримінальну відповідальність за грабіж вчинений групою осіб не залежно від наявності чи відсутності попередньої домовленості між співучасниками.

Проте, формулювання ч. 2 ст. 28 КК «група осіб» передбачає вчинення злочину тільки співвиконавцями, що не уможлиблює кваліфікацію дій співучасників з розподілом ролей як вчинення злочину групою осіб. Тому, пропонуємо розглянути питання щодо встановлення ч. 2 ст. 186 КК кримінальної відповідальності за грабїж вчинений групою осіб та грабїж вчинений за попередньою змовою групою осіб.

Список використаних джерел: 1. Кримінальний кодекс України : прийн. 5 квіт. 2001 р., набув чинності з 1 верес. 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131. 2. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Бажанов М. І., Баулін Ю. В., Борисов В. І. та ін.] ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 2-е вид., переробл. і доповн. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 480 с. 3. Дячкін О. П. Кримінально-правова охорона об'єктів електроенергетики та зв'язку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Дячкін Олександр Петрович. – Д., 2009. – 257 с. 4. Уголовный кодекс Республики Беларусь / вступ. ст. А. И. Лукашова, Э. А. Саркисовой. – 2-е изд., испр. и доп. – Минск : Тесей, 2001. – 312 с. 5. Уголовный кодекс Эстонской Республики / науч. ред. и пер. с эстон. В. В. Запелалова ; вступ. ст. канд. юрид. наук, доц. Н. И. Мацнева. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 262 с. 6. Уголовный кодекс Кыргызской Республики / предисл. канд. юрид. наук А. П. Стуканова, канд. юрид. наук П. Ю. Константинова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 352 с. 7. Уголовный кодекс Грузии / науч. ред. З. Г. Бигвава ; вступ. ст. канд. юрид. наук В. И. Михайлова ; обзоры с груз. И. Мериджанашвили. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 409 с. 8. Уголовный кодекс Республики Молдова / вступ. ст. канд. юрид. наук А. И. Лукашова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 408 с.

Одержано 23.09.2012

Рассмотрен вопрос об уголовной ответственности за грабеж совершенный в соучастии.

Ключевые слова: грабеж, соучастие, сговор.

Has been considered criminal liability for robbery committed in complicity.

Keywords: robbery, complicity, conspiracy.

Ірина Володимирівна Лєшукова,

доцент кафедри кримінального процесу факультету з підготовки слідчих
Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

У статті проаналізовані основні положення щодо міжнародного співробітництва під час кримінального провадження за чинним та новим кримінальним процесуальним законодавством України.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція).

Успішна боротьба зі злочинністю з урахуванням масштабів її сучасного розвитку не уявляється можливою без об'єднання зусиль різних держав. Нормативно-правова об'єктивізація такої єдності, у першу чергу, забезпечується підписанням дво- та багатосторонніх міжнародних угод щодо правової допомоги у кримінальних справах. Поряд з цим, положення таких угод у багатьох випадках є доволі загальними, а відтак потребують деталізації на рівні національного законодавства.

Однією зі спроб подібної деталізації стало прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – новий Кодекс), який набуває чинності 19 листопада 2012 року [1]. Цей Кодекс вносить позитивні зрушення до правового регулювання міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу: відповідний розділ називається «міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» і регламентує питання, пов'язані із загальними засадами міжнародного співробітництва (глава 42), питання міжнародної правової допомоги при проведенні процесуальних дій (глава 43), видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиції) (глава 44), кримінального провадження у порядку перейняття (глава 45), визнання та виконання вироків судів іноземних держав та передача засуджених осіб (глава 46). Проте відповідний розділ не містить питання, пов'язані з імунітетом дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав та не визначає, що саме, слід розуміти під «міжнародним співробітництвом під час кримінального провадження».

Згідно з прийнятим у науці міжнародного права визначенням, міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю розуміють як «співробітництво різних держав у боротьбі зі злочинними діяннями, суспільна небезпека яких вимагає об'єднання зусиль декількох держав» [2, с. 53]. До них належать міжнародні злочини та кримінальні злочини міжнародного характеру (транснаціональні злочини) [3, с. 234].

Враховуючи, що кримінальним законодавством більшості країн встановлена дія принципу юрисдикції тієї чи іншої держави, міжнародне співробітни-

цтво тривалий час поширювалося переважно на боротьбу лише з певними видами злочинів.

В. П. Шупилов, досліджуючи міжнародне співробітництво в боротьбі зі злочинністю, вказував на те, що «... співробітництво держав у кримінальних справах, як правило, регулюється відповідними договорами», аналізував міжнародні договори СРСР про надання правової допомоги в цивільних, сімейних і кримінальних справах [4, с. 85].

В. М. Волженкіна зазначає, що необхідність співробітництва у кримінальних справах викликана насамперед потребою країни в допомозі при розслідуванні злочинів, учинених іноземцями чи відносно іноземців, а також для отримання доказів на території інших держав [5, с. 128].

Необхідність співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю викликана насамперед потребою України в допомозі при розслідуванні й розгляді кримінальних справ, ускладнених «іноземним» або «міжнародним» елементом. Тенденція до співробітництва органів юстиції, судочинства різних держав у сфері кримінального процесу неминуче спричинює і розширення екстратериторіальної дії кримінально-процесуального права, застосування однією державою законодавства іншої держави у сфері своєї територіальної юрисдикції [6, с. 109].

О. Г. Волеводз вважає, що міжнародне співробітництво у сфері кримінального процесу (судочинства) – це здійснювана органом дізнання, слідчим, прокурором і судом у відповідності з вимогами законодавства, що регулює кримінальне судочинство, узгоджена з компетентними органами і посадовими особами іноземних держав, а також міжнародними організаціями, діяльність з отримання та надання допомоги в досудовому провадженні й судовому розгляді, а також у застосуванні інших заходів, необхідних для правильного вирішення кримінальних справ [7, с. 51].

Проте, незважаючи на різноманіття термінологічного позначення вказаного виду співпраці, її сутність єдина – це сумісна діяльність: різних держав у сфері правової регламентації відповідних аспектів боротьби зі злочинністю; міжнародних судових та поліцейських органів; спеціалізованих органів різних держав щодо надання професійно-технічної допомоги у боротьбі зі злочинністю, розшуці та затриманні осіб, котрі підозрюються у вчиненні злочинів, їхній екстрадиції тощо; міжнародних недержавних організацій.

Пропонуємо внести у новий Кримінальний процесуальний кодекс України поняття *міжнародне співробітництво під час кримінального провадження*, під яким слід розуміти спільну діяльність держав у боротьбі зі злочинністю, що полягає у взаємному здійсненні допустимих за національними законами та міжнародними угодами дій, які сприяють виявленню злочинів, їх розслідуванню й судовому розгляду, а також забезпеченні виконання вироків та інших рішень судових органів.

Інститут видачі особи (екстрадиції) спрямований на забезпечення принципу невідворотності покарання винних у вчиненні суспільно небезпечних діянь і відіграє важливу роль у зміцненні та розвитку міжнародного співробітництва держав у сфері кримінального судочинства.

Новий Кримінальний процесуальний кодекс передбачає суттєве оновлення інституту екстрадиції. Зауважимо, що нові положення містять як недоліки, так і переваги порівняно з чинним кодексом. Розглянемо окремі найбільш істотні переваги Кодексу в цій частині.

Згідно з новим Кодексом процедура екстрадиції може застосовуватися до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення – злочин чи кримінальний проступок. Утім, застосування процедури екстрадиції до осіб, котрі вчинили інші, ніж злочини, кримінальні правопорушення, не узгоджувалися з міжнародними зобов'язаннями України за чинним КПК України.

Наприклад, ратифікувавши Європейську конвенцію про видачу правопорушників, Україна взяла на себе зобов'язання здійснювати видачу лише осіб, котрі скоїли злочини, за які передбачено позбавлення волі на не менш ніж 1 рік.

Окрім того, видача осіб, які вчинили інші, ніж злочини, кримінальні правопорушення, є не виправданою, оскільки ефект від неї буде неспівмірним з втратами держав на здійснення такої процедури.

Тому були внесені законодавцем у новий Кодекс положення, що визначають кримінальні правопорушення, у зв'язку з учиненням яких компетентні органи іноземної держави або України можуть звертатися один до одного із запитом про видачу особи.

Крім того, ще позитивним у новому Кодексі є наявність такої підстави для закриття кримінального провадження, як неотримання згоди держави, яка видала особу. Екстрадиційний процес ґрунтується на тому, що видана особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності або щодо неї може бути виконано вирок суду лише за ті злочини, за які здійснена видача (екстрадиція). На жаль, ці положення невраховані у чинному КПК України.

Так, на відміну від чинного КПК, в ст. 588 нового Кодексу регламентується спрощений порядок видачі осіб, який може бути застосований лише у випадку наявності письмової заяви такої особи про її згоду на видачу. Відмінність цього порядку від звичайного полягає в тому, що при ньому не проводиться екстрадиційна перевірка та встановлені коротші строки для вирішення судом та уповноваженим органом питання щодо видачі особи.

Відсутність спрощеного порядку в чинному КПК України значно затягувало вирішення питання та бюрократизувало процедуру екстрадиції.

Окремі недоліки інституту екстрадиції не усунуто й новим Кодексом. Згідно з ч. 2 ст. 25 Конституції «громадянин України не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі». Аналогічні положення щодо невидачі виключно власних громадян містяться й у міжнародних договорах.

Разом з тим відповідно до ч. 1 ст. 10 Кримінального кодексу «громадяни України та особи без громадянства, що постійно проживають в Україні, які вчинили злочини поза межами України, не можуть бути видані іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності та віддання до суду». Тобто це положення кримінального законодавства суттєво розширило коло суб'єктів, які не підлягають видачі. Склалася ситуація, за якої підстави відмови у видачі особи національним кримінальним законодавством, з одного

боку, і Конституцією та міжнародними договорами — з другого, не узгоджуються між собою.<http://zib.com.ua/>

Вважаємо звернути увагу на ще деякий недолік нового Кодексу, де передбачається застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для забезпечення здійснення екстрадиції. Зі змісту ст. 582 документа вбачається, що цьому передує затримання особи.

Разом з тим положення, що регламентують порядок затримання осіб стосовно яких надійшов запит про їх видачу чи тимчасовий арешт, відсутні. Водночас відповідно до ст. 207 нового Кодексу ніхто не може бути затриманий без ухвали слідчого судді, суду, за винятком затримання особи «при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, котра підозрюється у його вчиненні».

З огляду на викладене новий Кодекс доцільно було б доповнити положенням щодо надання повноважень певним органам чи особам затримувати осіб, стосовно яких до компетентних органів України надійшов запит про їх видачу чи тимчасовий арешт. В іншому випадку затримання таких осіб не ґрунтуватиметься на законі та буде протиправним.

Як позитивний момент слід відмітити спробу закріплення на рівні національного законодавства ще один комплексний правовий інститут визнання та виконання вироків судів іноземних держав та передачі засуджених осіб.

На сьогоднішній день визнання і виконання іноземних судових рішень як одна із форм міжнародного співробітництва, регулюються, в першу чергу, низкою спеціальних багатосторонніх та двосторонніх міжнародно-правових договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Але всі вказані договори передбачають наявність внутрішнього законодавчого механізму реалізації таких положень. Тобто саме національне законодавство має визначати, який компетентний орган, в якому порядку має застосовувати ті чи інші міжнародні норми, узгоджуючи їх із внутрішнім законодавством, з однієї сторони, забезпечуючи точне і повне відображення норм міжнародного права, з іншої.

На жаль, чинним Кримінально-процесуальним кодексом України взагалі не регламентується цей інститут. Але в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» судові рішення інших держав є обов'язковими до виконання на території України за умов, визначених законом, відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Таким чином, в новому Кодексі передбачена окрема глава 46, де розглянута процедура визнання та виконання вироків судів іноземних держав і передачі засуджених осіб.

Викладене дає підстави для висновку про необхідність законодавчої корекції деяких положень нового КПК України щодо загальних засад міжнародного співробітництва, екстрадиційного процесу. Процес імплементації міжнародних норм щодо співробітництва у кримінальному судочинстві має бути продовжено.

Список використаних джерел: 1. Кримінальний процесуальний кодекс Укра-

їни : затв. законом від 13 квіт. 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/paran2#n2>. 2. Панов В. П. Международное уголовное право : [учеб. пособие] / Панов В. П. – М. : Инфра-М, 1997. – 320 с. 3. Дмитрієв А. І. Міжнародне публічне право: практикум / Дмитрієв А. І., Мацко А. С., Муравйов В. І ; [відп. ред. Ю. С. Шемшученко, А. В. Губерський]. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 352 с. 4. Шупилов В. П. Международная правовая помощь по уголовным делам / В. П. Шупилов // Советское государство и право. – 1974. – № 3. – С. 85–86. 5. Волженкина В. М. Нормы международного права в российском уголовном процессе / Волженкина В. М. – СПб. : Юрид. центр Пресс ; С.-петерб. юрид. ин-т Ген. прокуратуры РФ, 2001. – 358 с. 6. Смирнов М. Застосування іноземного кримінально-процесуального права при наданні взаємної правової допомоги по кримінальних справах / М. Смирнов // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 1. – С. 109–112. 7. Волеводз А. Г. Правовое регулирование новых направлений международного сотрудничества в сфере уголовного процесса / Волеводз А. Г. – М. : Юрлитинформ, 2002. – 520с.

Одержано 26.09.2012

В статье проанализированы основные положения, касающиеся международного сотрудничества во время уголовного производства по действующему и новому уголовному процессуальному законодательству Украины.

Ключевые слова: международное сотрудничество, выдача лиц, совершивших уголовное правонарушение (экстрадиция).

In this article the author analyzed the questions of international cooperation during the criminal procedure according to the acting and new Criminal Procedure Code.

Keywords: international law, extradition of the persons who committed crimes.

Ярослав Степанович Ленюк,

**здобувач кафедри оперативно-розшукової діяльності Луганського
державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка**

Аліна Сергіївна Соловійова,

**слухач магістратури Луганського державного університету внутрішніх
справ імені Е. О. Дідоренка**

ПЕРЕДАЧА СЛІДЧОМУ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ МАТЕРІАЛІВ ПРО ОЗНАКИ ЗЛОЧИНУ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ В СВІТІ НОВЕЛ КПК УКРАЇНИ

У статті розглядаються проблемні аспекти передачі слідчому оперативно-розшукових матеріалів про ознаки злочину.

Ключові слова: взаємодія, оперативно-розшукова діяльність, оперативно-розшукові матеріали, досудове розслідування, кримінальне провадження.

Взаємодії оперативних підрозділів зі слідчим, як показують результати проведеного нами аналізу літературних джерел, приділяється особлива увага науковців і практиків, що пов'язується, переважно, з необхідністю розробки унормованих порядків використання матеріалів ОРД у кримінальному судочинстві. Зокрема, базовими у зазначеній площині є роботи таких науковців як К. В. Антонов, І. М. Бацько, Е. О. Дідоренко, Г. О. Душейко, В. І. Галаган, Ю. М. Грошевий, І. М. Зубач, В. В. Іванов, З. Ф. Ковриги, Б. Г. Розовський, С. В. Слинько, С. М. Стахівський, М. Є. Шумило та ін. Найбільш фундаментальною ж виступає монографічне дослідження М. А. Погорецького, що присвячене теоретичним і практичним проблемам взаємозв'язку ОРД і кримінального процесу та використанню матеріалів ОРД як приводів та підстав для порушення провадження у кримінальній справі [7].

Утім, спираючись на вже існуючі наукові праці, форми та напрями взаємодії оперативних підрозділів карного розшуку зі слідчим потребують суттєвого переосмислення. Прийняття нового КПК України закріпило нові Європейські стандарти й правила протидії злочинності, що в окремих випадках поки що не мають механізмів їх застосування в правозастосовній практиці [8, с. 247; 1, с. 99]. Закономірно й паралельно вносяться зміни до чинного законодавства України, що також супроводжуються регламентацією окремих процедурних аспектів ОРД, які носять не інакше як спірний характер.

За даних обставин зупинимося на осмисленні такої процесуальної форми взаємодії, як передача слідчому даних про ознаки злочину. Вказана форма передбачена положеннями ч. 2 ст. 7 Закону України від 18.02.1992 «Про оперативно-розшукову діяльність» згідно змін, внесених Законом України від 13.04.2012 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». За цією нормою у разі виявлення ознак злочину оперативний підрозділ, який здійснив ОРД, зобов'язаний невідкладно направити зібрані матеріали, в яких зафіксо-

вано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченому КПК України.

Утім, ґрунтований аналіз зазначених положень дозволяє відзначити відсутність цілісного системного характеру в регламентації порядку надання відповідних матеріалів ОРД слідчому. Виникає щонайменше три проблемних питання.

По-перше, не встановлено, яким узагальнюючим документом має супроводжуватися направлення зібраних матеріалів органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування. На наше переконання, що спирається на власному практичному досвіді з оперативного документування незаконного збуту вогнепальної зброї та вибухових речовин, таким документом має бути постанова керівника оперативного підрозділу. При цьому відмітимо, що вказана думка не є новою й активно обговорюється в межах юридичної науки. За справедливим визначенням професора М. А. Погорецького винесення постанови керівником оперативно-розшукового підрозділу підвищує його особисту відповідальність за прийняте ним рішення та якість матеріалів ОРД, що направляються слідчому, надає цьому документу відповідного процесуального значення. У постанові мають відобразитися ті аспекти матеріалів ОРД, які мають значення для розслідування слідчим кримінальної справи [7, с. 298].

Другим питання є дотримання режиму таємності та принципу конфіденційності під час передачі матеріалів ОРД слідчому. Як відомо, ступінь таємності матеріалів ОРД, що надаються уповноваженим особам, які ведуть кримінальний процес, види додатків та спосіб і форма їх передачі визначаються відповідно до правил ведення таємного діловодства в кожному конкретному випадку окремо. Утім, на сьогодні робота в органах досудового розслідування з надання слідчим допусків до інформації, що становить державну таємницю, є тільки розпочатою. При цьому певні процедурні заходи здійснюються формально. Логічно, що причиною тому є умови цейтноту, зумовлені вступом в дію положень нового КПК України. Крім того, викликає сумніви й рівень належного (повноцінного) усвідомлення слідчими змісту та особливостей тактики й методів ОРД, що, в свою чергу, зумовлює численні ризики в правозастосовній практиці [9].

Але більшого занепокоєння викликає невизначеність щодо можливості передачі слідчому оперативно значущих матеріалів, отриманих від негласних джерел інформації. За новим КПК України і, зокрема, у положеннях ст. 275 зазначено, що під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій [5, с. 148]. Утім, на наш погляд, новітнє для слідчої діяльності повноваження потребує додаткового законодавчого роз'яснення, оскільки відповідне положення не узгоджується з багатолітньою практикою негласної роботи й чинною системою нормативних приписів.

Так, наприклад, згідно ч. 2 ст. 11 Закону України від 18.02.1992 «Про оперативно-розшукову діяльність» [3] особам, які співробітничать з органами, що проводять ОРД, гарантується конфіденційність відносин. У п. 4 ст. 8 Закону України від 21.01.1994 «Про державну таємницю» [4] та п. 4.2.1 наказу Голови СБУ від 17.07.2005 № 440 «Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю» [6] встановлено, що до державної таємниці віднесена інформація про осіб, які співробітничать або раніше співробітничали на конфіденційній основі з органами, що здійснюють таку діяльність.

Припускаємо, що в даному випадку керівними мають бути правила, які отримали широку підтримку наукової спільноти. Зокрема, удасться своєчасною й обґрунтованою позиція М. А. Погорецького, відповідно якої, посилаючись на негласні джерела інформації в матеріалах ОРД, що направляються уповноваженим особам, які ведуть кримінальний процес, слід враховувати, що розголошення відомостей про осіб, які проникли в злочинну групу, штатних негласних співробітників органів, що здійснюють ОРД, а також осіб, які співробітничать або співробітничали з ними на негласній основі, можливе тільки з їх письмової згоди [7, с. 302]. Крім того, переконані, що умовою направлення відповідних документів та матеріалів з грифом секретності є відкриття кримінального провадження з дотриманням режиму таємності відповідно до вимог чинного законодавства України.

Третім проблемним питанням є механізм накопичення матеріалів про ознаки злочину. Як зазначалося у першому розділі дослідження, оперативне документування спрямоване на достовірне виявлення (пошук, систематизацію), пізнання (перевірку й оцінку) та об'єктивне відбиття (закріплення, фіксацію) у матеріалах оперативно-розшукових справ фактичних даних про протиправні діяння розроблюваних осіб. Здійснюється документування, переважно, шляхом проведення негласних ОРЗ з метою запобігання, припинення та розкриття злочинів, а також забезпечення можливості використання таких даних в інтересах кримінального судочинства.

Якщо ж звернутися до вимог нового КПК України та відповідно Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України», бачимо колабс у контексті проведення ОРЗ, як основного інструменту оперативно-розшукового отримання інформації до початку кримінального провадження. Зокрема, згідно ч. 3 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» негласне обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, аудіо-, відеоконтроль особи, аудіо-, відеоконтроль місця, спостереження за особою, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж, накладення арешту на кореспонденцію, здійснення її огляду та виїмки, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу проводяться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника, погодженого з прокурором. Таке трактування за формально абстрактною оцінкою закладає нормативні підвалини послідовного оперативного документування протиправної діяльності шляхом проведен-

ня ОРЗ інтрузивного характеру ще до початку досудового розслідування.

Утім попередня частина цієї норми такий висновок повністю спростовує. Відповідно ч. 2 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» прийняття рішення про проведення ОРЗ, подання та розгляд відповідних клопотань, проведення ОРЗ, фіксація та використання їх результатів, проведення цих заходів до постановлення ухвали слідчого судді та інші питання їх проведення *регулюються згідно з положеннями глави 21 КПК України з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом, щодо мети проведення ОРЗ, суб'єкта ініціювання та проведення цих заходів, обґрунтування клопотання про їх проведення та підстав для його задоволення слідчим суддею, використання результатів ОРЗ та інших питань, обумовлених специфікою мети їх проведення.* У свою чергу, згідно ч. 2 ст. 246 КПК України негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені ст. 260, 261, 262, 263, 264 (у частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 270, 271, 272, 274 цього Кодексу, *проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.*

За такого підходу не дивно, що самі заходи, які визначені в новій редакції Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» як права, розкриті в контексті слідчих (розшукових) дій з процесуальним вектором механізму їх проведення. Наприклад, згідно до п. 9 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативним підрозділам для виконання завдань ОРД за наявності передбачених статтею 6 цього Закону підстав надається право здійснювати аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж *згідно з положеннями ст. 260, 263–265 КПК України.*

Слідуючи логіці законодавця, проведення ОРЗ до початку досудового розслідування не є правомірним, а це суперечить фундаментальним засадам ОРД, її принципам і цільовому призначенню. Виходом з даного колабса убачається заміна в відповідних положеннях Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (в редакції зі змінами відповідно Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України») формулювання *«згідно з положеннями» на «за правилами».* Це дозволить оперативним підрозділам законно проводити ОРЗ у межах власне оперативно-розшукового провадження, своєчасно й повноцінно отримувати й перевіряти оперативно значущу інформацію, планомірно й всебічно здійснювати оперативне документування протиправної діяльності окремих осіб та груп тощо. Керівними ж стануть правила та механізми, закладені до нового КПК України.

Список використаних джерел: 1. Говоров О. В. Щодо доцільності впровадження негласних слідчих (розшукових) дій за проектом нового КПК України / О. В. Говоров, І. С. Пінчук // Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали пост. діючого наук.-практ. семінару (м. Харків, 28 жовт. 2011 р.). – Вип. № 3 : у 2 ч. – Ч. 1 – Х. : ТОВ «Оберіг», 2011. – С. 98–102. 2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : закон України від 13.04.2012 // Криміналь-

ний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – Х. : Одіссей, 2012. – 360 с. **3.** Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18 лют. 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303. **4.** Про державну таємницю : закон України від 21 січ. 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 16. – Ст. 93. **5.** Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – Х. : Одіссей, 2012. – 360 с. **6.** Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю : наказ Служби безпеки України від 12.08.2005 № 440 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 34. – Ст. 2089. **7.** Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія / М. А. Погорецький. – Х. : Арсіс, ЛТД, 2007. – 576 с. **8.** Погорецький М. А. Новий КПК України повинен ґрунтуватися як на європейських стандартах, так і на національних традиціях / М. А. Погорецький // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією. – 2010. – № 23 – С. 241–250. **9.** Шумило М. Є. Прийняття рішень у стані ризику про проведення оперативно-розшукових заходів підрозділами органів внутрішніх справ : монографія / М. Є. Шумило, Д. О. Бабічев. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. – 296 с.

Одержано 26.09.2012

В статье рассматриваются проблемные аспекты передачи следователю оперативно-розыскных материалов о признаках преступления.

Ключевые слова: взаимодействие, оперативно-розыскная деятельность, оперативно-розыскные материалы, досудебное расследование, уголовного производство.

Abstract. The article discusses the problematic aspects of the transfer of the investigator of operational-investigative materials about the signs of the crime.

Keywords: interaction, operatively-search activity, operational-investigative materials, the pre-trial investigation, the criminal proceedings.

Максим Іванович Леоненко,

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету, кандидат юридичних наук, доцент

ФУНКЦІОНАЛЬНА СКЛАДОВА ПОБУДОВИ СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

У доповіді розкриваються деякі аспекти функціональної складової побудови системи кримінального судочинства за новим кримінально-процесуальним законодавством України, а саме: висвітлюються питання співвідношення функцій прокурора та слідчого.

Ключеві слова: функції, прокурорський нагляд, процесуальне керівництво, досудове розслідування.

Упродовж декількох років велася інтенсивна розробка нового КПК України, який повинен був повною мірою відобразити зміни, що відбулися в кримінально-процесуальній ідеології. В юридичному середовищі не було одностайності в питанні про напрями вдосконалення кримінально-процесуального законодавства України, висловлювалися різні, іноді взаємовиключні, точки зору щодо запропонованих для обговорення проєктів КПК. Не вщухає дискусія і після його прийняття. Новий КПК кардинально відрізняється своїм змістом від КПК України (1960 р.). При цьому слід зазначити, що як до його прийняття, так і після в юридичній науці не припиняються суперечки про функціональний зміст побудови всієї системи кримінального судочинства. В обґрунтування своїх висновків вчені наводять різні доводи, в основному спираючись на розроблену в минулому столітті теорію поділу процесуальних функцій.

У науці кримінального процесу немає єдиної думки про поняття кримінально-процесуальної функції. Тим не менш, основна частина процесуалістів сходиться в тому, що кримінально-процесуальна функція – це напрям кримінально-процесуальної діяльності учасників процесу щодо досягнення його призначення (М. М. Михеєнко, М. С. Строгович, А. Г. Халілулін). Також у теорії кримінально-процесуального права існує інший погляд на визначення кримінально-процесуальної функції. Так, К. Б. Калиновський, А. В. Смирнов, П. С. Елькінд вважають, що кримінально-процесуальні функції являють собою окремі напрями кримінально-процесуальної діяльності, у яких проявляються роль і спеціальне призначення учасників процесу. Виходячи з цього, слід зазначити, що саме призначення (мета) кримінального судочинства, а не роль і призначення самих учасників процесу, детермінує наявність кримінально-процесуальних функцій, що, у свою чергу, зумовлює і передбачає існування кримінально-процесуальних функцій.

Як уже зазначалося, у вітчизняній кримінально-процесуальній науці немає єдиної думки про поняття, види і функції кримінального судочинства. До прийняття КПК України 2012 р. на законодавчому рівні не була чітко визначена

функціональна побудова кримінального процесу. Виділення та систематизація кримінально-процесуальних функцій традиційно були предметом юридичної науки. Однак і після закріплення у ст. 22 КПК України (2012 р.) функціональної моделі побудови кримінального судочинства, що зводиться до наявності трьох функцій (обвинувачення, захисту і судового розгляду), наукова дискусія з цієї проблеми не втратила своєї актуальності. Суперечливий зміст низки норм нового кримінально-процесуального закону дає всі підстави до продовження наукового пошуку напрямів оптимізації системи функцій.

На наш погляд, законодавець, намагаючись докорінно реформувати вітчизняний кримінальний процес, не врахував положення багатьох фундаментальних наукових теорій, у тому числі теорії функціонального змісту кримінального процесу. Традиційно у доктрині кримінально-процесуального права, поряд з основними згаданими вище функціями, виокремлювалися функції кримінального переслідування, розслідування справи, функція прокурорського нагляду, судового контролю тощо. Так, наприклад, у новому КПК України не відображено співвідношення функцій кримінального переслідування (до речі, визначеної Концепцією реформування кримінальної юстиції України, яка була затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 року) і обвинувачення (ця функція чітко визначена в Конституції України). Погоджуючись з багатьма процесуалістами, ми можемо стверджувати, що кримінальне переслідування та обвинувачення – не тотожні кримінально-процесуальні функції.

Крім того, слід констатувати той факт, що у чинному кримінально-процесуальному законодавстві немає чіткого розмежування між напрямками діяльності, функціями та повноваженнями прокурора. Немає єдиної точки зору щодо розуміння функцій прокурора як правової категорії, а також їх змісту та призначення.

Саме це тягне за собою помилкові уявлення про місце, роль та призначення прокурора у кримінальному процесі, про несумісність прокурорського нагляду за процесуальною діяльністю органів досудового розслідування з функцією кримінального переслідування та засновані на них пропозиції про повну заміну прокурорського нагляду судовим контролем.

З огляду на це, у світлі запропонованих змін практичний інтерес являє, насамперед, змодельована конструкція влади у вітчизняному кримінальному процесі. На нашу думку, все ж таки слід визначитися щодо сутності влади, реалізованої прокуратурою не в державі в цілому, а саме у сфері кримінального судочинства, особливо враховуючи новели, запропоновані авторами нового КПК України, що помітно змінили роль прокурора на досудовому розслідуванні. Також вбачається необхідність проаналізувати характер слідчої влади, роль якої виконує слідчий у кримінальному провадженні і яка розкривається лише у його взаєминах з прокурором.

Слідчий і прокурор опинилися в одному таборі: обидва виступають на стороні обвинувачення (глава 3 § 2 та ст. 4 п. 1 8 нового КПК України), тобто законодавець практично поклав функцію кримінального переслідування (обвинувачення) як на прокурора, так і на слідчого. При такому положенні, як зазначають багато фахівців, розмежування влади обвинувальної і влади слідчої

втрапило свою основу, тому можна говорити лише про відмінність у повноваженнях прокурора і слідчого. Якщо слідчий і прокурор на одній стороні, то навіщо слідчому самостійність та незалежність від прокурора? Чи не втрачає своєї актуальності та ефективності необхідність «наглядати» за слідчим? І хто врешті-решт відповідає за справу обвинувачення? Хто несе повну відповідальність за організацію та результати розслідування? Які межі цієї відповідальності?

Так, новий КПК України наділяє прокурора функцією здійснювати «нагляд за додержанням законів при проведенні досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням» (ст. 38 КПК). Щодо наглядових функцій прокурора немає жодних сумнівів (тим паче вони закріплені в Конституції України), а що стосується здійснення їх у формі процесуального керівництва, то тут у юридичній літературі існує безліч неоднорідних і суперечливих думок. Чи може прокурор в одній особі здійснювати нагляд за додержанням законів під час досудового провадження і паралельно керувати досудовим розслідуванням, тобто практично наглядати за своїм «ефективним керуванням»? Що саме вкладається в зміст поняття «процесуальне керівництво», в чому полягає сутність такого керівництва зараз, якими засобами і в яких процесуальних формах передбачається практичне здійснення цієї процесуальної діяльності в перспективі?

Взагалі, треба прямо відзначити, що «процесуальне керівництво» досудовим слідством є продуктом радянського кримінального судочинства, а саме превалюванням адміністративної влади над владою судово-слідчою.

Так, двозначність сучасного становища прокурора полягає в тому, що прокурор є органом нагляду за законністю, а разом з тим і стороною у справі. Тому специфіка правового становища прокурора на досудовому розслідуванні виникає, на нашу думку, передусім з незавершеності судово-правової реформи та невизначеності подальшої процесуальної долі основних суб'єктів досудового провадження, покликаних розкривати і розслідувати кримінальні правопорушення.

Реалії сьогодення, в контексті проведеної судово-правової реформи, вимагають, щоб прокуратура зосередила свої зусилля саме на кримінальному переслідуванні (обвинуваченні), чим вона, власне кажучи, в усьому світі і займається. Збереження за прокуратурою багатофункціональності, на наш погляд, порушує принцип змагальності.

Виходячи з положень нового КПК України, законодавець практично відкидає процесуальну самостійність слідчого (незалежно від того, що вона формально закріплена в ст. 43 нового КПК України, як і процесуальна самостійність прокурора в ст. 38), віддаючи тим самим перевагу концепції прокурорського розслідування («прокурорського дізнання») і концепції про те, що слідчий – помічник прокурора на слідстві. Тобто, на нашу думку, відбувається переродження досудового слідства в «прокурорське дізнання», а процесуально самостійного слідчого – в залежного від прокурора «відомчого дізнавача» (лише за назвою – «слідчий»), що стало наслідком нерозуміння чи свідомого ігнорування правової природи і призначення досудового слідства.

На наш погляд, процедури кримінального судочинства, запропоновані законодавцем, зіткнуться з теоретичним нерозумінням і навіть відторгненням окремих процесуальних інститутів, з неготовністю правозастосувача (прокурора, слідчого, судді тощо) сприйняти двоєдине призначення кримінального процесу (захист прав і законних інтересів осіб і організацій, потерпілих від кримінальних правопорушень; захист особи від незаконного та необґрунтованого обвинувачення, засудження та обмеження її прав і свобод) та змагальну форму судочинства, яка передбачає чітке розмежування кримінально-процесуальних функцій на функції обвинувачення, захисту і правосуддя. Відсутність чітких концептуальних уявлень про зміст функцій, здійснюваних учасниками кримінального судочинства, призведе до проблем регулювання їх процесуальної діяльності, і як наслідок, до дисбалансу всього кримінально-процесуального регулювання.

Тому, на нашу думку, з метою прогнозування ситуації, пов'язаної з введенням нових правових конструкцій, побудовою функціональних зв'язків між діючими правовими інститутами або такими, що планується ввести, а також з метою цілісного сприйняття побудованої моделі функціонування органів кримінальної юстиції та системи кримінального судочинства постає необхідність розробки та узгодження законопроектів щодо суттєвих змін в організації та функціонуванні таких правових інституцій, як прокуратура, міліція, адвокатура тощо. Крім того, вкрай необхідним є виконання Перехідних положень Конституції України щодо введення в дію законів, що регулюють діяльність державних органів щодо контролю за додержанням законів, та про систему досудового слідства. Належне та послідовне (системне) виконання цих умов сприятиме якісному впровадженню законодавства, забезпечить його узгодженість, передбачуваність та збалансованість.

Одержано 27.09.2012

В докладе раскрываются некоторые аспекты функциональной составляющей построения системы уголовного судопроизводства в контексте нового уголовно-процессуального законодательства Украины, а именно вопросы соотношения функций прокурора и следователя.

Ключевые слова: функции, прокурорский надзор, процессуальное руководство, досудебное расследование.

The report reveals some aspects of functional building blocks of the criminal justice system in the context of the new Criminal Procedure Code of Ukraine, namely life issues roles of the prosecutor and the investigator.

Keywords: features prosecutor's supervision, functions, procedural guidance, pre-trial

Валерій Іванович Літвінов,

викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Олександр Васильович Сачко,

викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

СУБ'ЄКТИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

У статті приділяється увага удосконаленню законодавства відносно суб'єктів оперативно-розшукової діяльності в Україні.

Здобуття будь-якої, а особливо первинної інформації, про злочини є важливим чинником протидії злочинності, це є практична справа суб'єктів оперативно-розшукової діяльності.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми [1, с. 228; 3, с. 275–281; 4, с. 220; 5, с. 315–320; 6, с. 198–205; 7, с. 11–18; 8, с. 77–82] показує що оперативно-розшукова діяльність в Україні використовується для боротьби зі злочинністю, для зміцнення правопорядку і влади в державі, що зумовлює її особливе місце у подальшому становленні демократії і гуманізації сучасного суспільства. Оперативно-розшукова діяльність в Україні набула статусу самостійної юридичної науки та навчальної дисципліни в системі юридичної освіти [4, с. 9]. Тому постійно проваджуються пошуки нових форм, засобів, методів і організаційних систем управління оперативно-розшуковою діяльністю. Погодимось з О. М. Бандуркою, що сучасна оперативно-розшукова діяльність вимагає поглибленого психологічного, інтелектуального, логічного, наукового і професійного підходу [1, с. 3].

Суб'єктами оперативно-розшукової діяльності слід визнати її виконавців, на яких законодавством покладено оперативно-розшукову функцію, а також відповідні завдання та обов'язки, для виконання яких ці виконавці наділені певними правами на застосування конкретних заходів оперативно-розшукової діяльності та використання оперативно-технічних засобів. Такими виконавцями є: оперативно-розшукові органи; їх посадові особи; інші фізичні та юридичні особи, наділені державно-владними повноваженнями на прийняття відповідних юридично значущих рішень в оперативно-розшуковій діяльності та (або) оперативно-розшукових заходів чи участь в них.

Мета даної роботи – з урахуванням змін у законодавстві визначити суб'єктів оперативно-розшукової діяльності.

Оперативним підрозділам властиві такі загальні ознаки: а) вони представляють державні правоохоронні органи, оскільки створюються у їх складі органів; б) виконують завдання, встановлені оперативно-розшуковим законодавством, відповідно до своєї компетенції; в) вони мають право для виконан-

ня завдань оперативно-розшукової діяльності використовувати гласні та негласні пошукові, розвідувальні та контррозвідувальні заходи, а також оперативні та оперативно-технічні засоби; г) можуть виконувати оперативно-розшукову діяльність в повному обсязі чи частково, або роботу оперативно-розшукового призначення допоміжного характеру в залежності від наданих їм повноважень; д) працюють під керівництвом посадової особи, яка несе персональну відповідальність за діяльність оперативного підрозділу, зокрема за підбір і розстановку оперативних працівників, якісне виконання ними своїх функціональних обов'язків; е) працюють в умовах чітко визначених законом повноважень і відомчої службової підпорядкованості; є) їх діяльність, що пов'язана з використанням негласних заходів, носить закритий характер; ж) мають в своєму складі посадових осіб, які діють гласно і посадових осіб, які працюють на конспіративних засадах; з) забезпечують здійснення оперативно-розшукової діяльності, взаємодіючи з іншими галузевими оперативними і неоперативними підрозділами, а також іншими органами, здійснюючими оперативно-розшукову діяльність; и) діють на принципах законності, дотримання прав і свобод людини, взаємодії з органами управління і населення; і) вони підконтрольні прокуратурі з надзору за дотриманням законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, а також органам державної влади та управління.

Наявність цих ознак дозволяє віднести оперативні підрозділи певних правоохоронних органів до спеціальних суб'єктів оперативно-розшукової діяльності, тобто таких організаційно відокремлених структур, яким приписами оперативно-розшукового законодавства і актами уповноважених органів визначені завдання, принципи, компетенція, а також обсяг прав і обов'язків у здійсненні оперативно-розшукових заходів. Законодавець чітко визначив ці підрозділи, наділивши їх правом на проведення оперативно-розшукової діяльності.

При цьому закон забороняє проведення оперативно-розшукової діяльності іншими підрозділами зазначених органів, підрозділами інших міністерств, відомств, громадськими, приватними організаціями та особами.

Новий КПК України до суб'єктів оперативно – розшукової діяльності відніс оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України.

Разом з тим не можна категорично відкинути думку С. Гриненко, щодо суб'єктів оперативно-розшукових правовідносин можна віднести спеціальні підрозділи, що згідно із Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» (ст. 5) здійснюють ОРД, а також слідчих, які мають право давати оперативно-розшуковим органам доручення, суд, який видає санкції на проведення оперативно-розшукових заходів, а також прокуратуру, що здійснює нагляд за проведенням ОРД і веденням справ оперативного обліку. [6, с. 201–202].

Наприклад ч. 1 ст. 41 нового КПК України дозволяє слідчому та прокуратурі давати окремі письмові доручення оперативним підрозділам, разом з тим ні

слідчий ні прокурор не є суб'єктами оперативно-розшукової діяльності, у зв'язку з чим не зрозуміло як, яким чином вони будуть контролювати хід та порядок виконання даного доручення.

На нашу думку кількість суб'єктів оперативно-розшукової діяльності слід збільшити.

Таким чином, всі оперативні підрозділи здійснюють свою специфічну згідно законодавства діяльність як негласними так і гласними засобами, вони можуть залучати окремих осіб за їх згодою до підготовки і проведення оперативно розшукових заходів та виконувати всі інші оперативно-розшукові заходи передбачені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Перспективи подальшого дослідження проблеми вбачаються в тому, що з метою удосконалення боротьби зі злочинністю законотворча діяльність держави по удосконаленню певних повноважень суб'єктів оперативно-розшукової діяльності коригується новим законодавством яке потребує досліджень. Можливе розширення суб'єктів оперативно-розшукової діяльності.

Список використаних джерел: 1. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність : підручник / О. М. Бандурка. – Ч. 1. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту вн. справ, 2002. 2. Сервецький І. В. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» / І. В. Сервецький. – К., 2000. – 208 с. 3. Богатирьов І. Г. Діяльність оперативних підрозділів установ виконання покарань щодо виявлення осіб, схильних до вчинення злочину / І. Г. Богатирьов // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2006. – № 4 (30). – С. 275–281. 4. Оперативно-розшукова діяльність : навч. посіб. / Мінка П. Я., Мінка Т. П., Хрідочкін А. В., Богуславський М. Г. – Д., 2010 – 220 с. 5. Галючек А. А. Проблеми нормативного закріплення завдань та функцій суб'єктів оперативно-розшукової діяльності / А. А. Галючек // Науковий вісник Юридичної академії МВС України. – 2004. – № 32. – С. 315–320. 6. Гриненко С. Особливості правового регулювання оперативно-розшукової діяльності / С. Гриненко // Вісник Академії правових наук України. – 2002. – № 3. – С. 198–205. 7. Душейко Г. О. Роль діалогового спілкування суб'єктів оперативно-розшукової діяльності зі злочинцями / Г. О. Душейко // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2003. – № 2. – С. 11–18. 8. Подгорецький М. Засоби пізнання злочину в кримінальному процесі та в оперативно-розшуковій діяльності / М. Подгорецький // Вісник академії прокуратури України. – 2007. – № 1 – С. 77–82. 9. Халимон С. І. Історико-правові аспекти становлення та розвитку оперативно-розшукової діяльності в органах і установах виконання покарань (XIV–XX) / С. І. Халимон // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 4 (36). – С. 215–224.

Одержано 26.09.2012

In the article attention the improvement of legislation is spared in relation to subjects operatively to search activity in Ukraine.

В статье уделяется внимание усовершенствованию законодательства относительно субъектов оперативно-розыскной деятельности в Украине.

Світлана Миколаївна Лозова,

доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії факультету з підготовки слідчих Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент

Віталій Віталійович Загорулько,

викладач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії факультету з підготовки слідчих Харківського національного університету внутрішніх справ

ОЧНА СТАВКА ЧИ ОДНОЧАСНИЙ ДОПИТ ДВОХ ЧИ БІЛЬШЕ ВЖЕ ДОПИТАНИХ ОСІБ ДЛЯ З'ЯСУВАННЯ ПРИЧИН РОЗБІЖНОСТЕЙ У ЇХНІХ ПОКАЗАННЯХ?

В статті розглянуті особливості очної ставки як самостійної слідчої дії, надано порівняльний аналіз її з одночасним допитом двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях, надані їх переваги і недоліки.

Ключові слова: очна ставка, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях, ефект присутності, соціальна інгібіція.

У кримінальному судочинстві очна ставка здавна відома як ефективний засіб перевірки існуючих і отримання нових доказів.

Очна ставка – самостійна слідча дія, що полягає в почерговому допиті в присутності один одного двох осіб, раніше допитаних щодо тих самих обставин справи, з числа свідків, потерпілих, підозрюваних, звинувачених, аналізі та невинному порівнянні (зіставленні) показань, що надходять, усуненні в них суттєвих суперечностей з метою встановлення істини у справі [1]

Процесуальні, психологічні та криміналістичні проблеми очної ставки вже досліджувалися в працях М. В. Бахарева, В. Л. Васильєва, А. Н. Васильєва, Ф. В. Глазиріна, А. К. Давлетова, К. М. Карацева, Л. М. Карнеєвої, В. С. Комаркова, В. О. Коновалової, В. С. Максимова, З. І. Мітрохіної, М. І. Порубова, А. Р. Ратінова, В. О. Розенцвайга, О. Б. Соловйова та інших авторів.

В новому Кримінальному процесуальному кодексі очна ставка, як самостійна слідча дія, була замінена на різновид допиту, який дістав назву «одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях» (ч. 9 ст. 224 КПК України). Що дає нам така зміна? Термін, який складався з 2 слів «очна ставка», змінився на термін, який складається з 15 слів. Виникає перше питання: чи буде окремий бланк протоколу даної слідчої дії і як він буде називатися? Якщо дана слідча дія буде відображатися в протоколі допиту, то як вони будуть розрізнятися: звичайний допит і одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях. Наступне питання, яке виникає стосується кількості учасників даної слідчої дії. Очна ставка проводилася між двома особами в показаннях яких були суперечності і це було не випадково,

оскільки згідно з законами психології збільшення кількості учасників призводить до зменшення концентрації уваги, що в свою чергу знижує ефективність проведення даної слідчої дії. Крім того психологічний аспект одночасного допиту двох осіб (очної ставки), полягає в так званому «ефекті присутності», необхідності давати показання у присутності іншої особи, яка знає дійсні обставини події, що відбулася. У психології це явище називається соціальною інгібіцією, а саме, погіршенням продуктивності виконання діяльності в присутності інших осіб. У цьому разі людина орієнтується на поведінку іншої особи, якій відомі реальні обставини події. Злочинцю набагато легше давати неправдиві показання слідчому, який не був присутній при вчиненні злочину і не знає всіх його обставин, ніж у присутності обізнаної особи, яка безпосередньо сприймала подію злочину. При збільшенні кількості учасників «ефект присутності» буде втрачати свої психологічні переваги.

Теоретично проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях можливе, але з точки зору його організації і проведення є більш складним, потребує більш зусиль з боку слідчого і все одно зводиться до допиту двох осіб поміж собою, а всі інші учасники лише спостерігають за цим. Таким чином, слідчим втрачаються такі тактичні переваги, як несподіваність питань, що задаються, обізнаність осіб, які приймають участь в слідчій дії щодо показань один одного, з'являється можливість узгодження показань між учасниками.

Зі збільшенням кількості осіб, зведених на очну ставку, ускладнюється завдання слідчого по управлінню і керуванню процесом спілкування учасників слідчої дії. На нашу думку, якщо на попередньому слідстві виникають істотні суперечності в показаннях трьох і більше осіб, між ними доцільно провести декілька очних ставок, кожна з яких заснована на допиті тільки двох осіб.

Також у новому кримінальному процесуальному кодексі в ч. 12 ст. 224 є норма відповідно якої «у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також щодо злочинів, вчинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей в їхніх показаннях не може бути проведений за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом з підозрюваним». Ми розуміємо, що ця норма обумовлена піклуванням про психічний стан неповнолітніх потерпілих і, дійсно, піддавати їх ще раз жорстокому випробуванню, що породжує зустріч зі злочинцем, невинуватою, навіть інтересами розслідування. Однак, це стосується, на нашу думку малолітніх і неповнолітніх потерпілих, а чи виправдана така категорична заборона відносно неповнолітніх свідків. На нашу думку, ні, оскільки неповнолітній свідок (віком від 14 років) може на загальних підставах брати участь в проведенні одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей в їхніх показаннях.

Ми вважаємо, що юридична наука не в повній мірі використовує досягнення психологічної науки, а саме – юридичної психології, яка допомагає зрозуміти специфіку очної ставки як самостійної слідчої дії, що полягає у наступному:

метою допиту є отримання показань від особи про відомі їй обставини справи, мета ж очної ставки – усунення в показаннях двох осіб суперечностей, шляхом з'ясування причин їх виникнення;

у зв'язку з цим предмет допиту значно ширше предмету очної ставки. Предметом очної ставки є усунення конкретної суперечності, яка стосується зазвичай лише незначної частки інформації про злочин, що отримана під час допиту від чітко окресленої законом категорії учасників кримінального процесу (свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених). Предмет допиту обумовлений більшим колом передумов. Визначення предмету очної ставки та з'ясування її процесуальної природи як самостійної слідчої дії сприяє з'ясуванню її значення, правильному розумінню тактичних прийомів її проведення, усуненню розбіжностей, що мають місце у висвітленні цієї слідчої дії;

очна ставка є слідчою дією, направленою на отримання доказів, які часто значно відрізняються від доказів, отриманих під час раніше проведених допитів свідків, потерпілих, підозрюваних та звинувачених;

організація очної ставки значно відрізняється від організації допиту. Активними учасниками очної ставки є одночасно дві раніше допитані особи. За умови взаємної присутності ці особи почергово відповідають на однакові питання точно сформульовані слідчим, та з дозволу останнього відповідають на питання один до одного. Такої умови, як наявність двох джерел взаємовиключної інформації, під час проведення допиту немає. Навіть навпаки – закон вимагає від слідчого проводити допит особи окремо, за відсутності інших осіб. Невиконання цієї норми є процесуальним порушенням та негативно впливає на правильність оформлення показань;

очна ставка має свою тактичну своєрідність. Під час проведення очної ставки застосовуються тактичні прийоми психологічного впливу, які в найбільшій мірі відповідають принципам психологічного контакту і психологічної боротьби, які притаманні очній ставці;

у психологічному плані очна ставка також відрізняється від інших процесуальних дій, адже вона є одним з найміцніших засобів психологічного впливу її учасників один на одного. Взаємні впливи пов'язують слідчого й осіб, які зведені на очну ставку, в єдину систему інформаційної та психологічної взаємодії, і роль слідчого полягає в управлінні і контролі за функціонуванням цієї системи. Специфічним засобом впливу на очній ставці є учасник, який дає показання (ефект присутності), що викривають іншого учасника (у конфліктній ситуації) чи допомагає згадати забуті факти (у безконфліктній ситуації) [1];

очній ставці притаманна більш складна процедура встановлення (поновлення) психологічного контакту. На відміну від допиту слідчий повинен встановити контакт відразу з двома учасниками слідчої дії, які, в більшості випадків, знаходяться в стані конфлікту;

8) досягненню результатів очної ставки сприяє застосування слідчим методів психологічного впливу, притаманних саме цій слідчій дії [2].

На підставі вищевикладеного, можемо зробити висновок, що заміна в новому кримінально-процесуальному кодексі очної ставки як самостійної слідчої дії на одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування

причин розбіжностей у їхніх показаннях як різновид допиту не є виправданою і потребує певних змін і уточнень.

Список використаних джерел: 1. Лозова С. М. Застосування прийомів психологічного впливу під час проведення очної ставки / С. М. Лозова // Вісник ХДПУ ім. Г. С. Сковороди. Психологія. – Вип. № 11. – 2003. – С. 145–150. 2. Лозова С. М. Тактико-психологічне забезпечення очної ставки : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06/ Лозова Світлана Миколаївна. – Х., 2004. – 19 с.

Одержано 26.09.2012

В статье рассмотрены особенности очной ставки как самостоятельного следственного действия, проведен сравнительный анализ очной ставки и одновременного допроса двух или более уже допрошенных лиц для выяснения причин противоречий в их показаниях, представлены их преимущества и недостатки.

Ключевые слова: очная ставка, одновременный допрос двух или более уже допрошенных лиц для выяснения причин противоречий в их показаниях, эффект присутствия, социальная ингибция.

The article is devoted to the features of confrontation as an independent investigative action, there is comparative analysis with simultaneous interrogation of two or more previously interrogated persons to determine the causes of differences in their testimonies, there were given their advantages and disadvantages/

Keywords: confrontment, simultaneous interrogation of two or more previously interrogated persons to determine the causes of differences in their testimonies, effect of presence, social inhibition.

Борис Євгенович Лук'яничков,**доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук****Євген Дмитрович Лук'яничков,****професор кафедри інформаційного та підприємницького права Національного технічного університету України «КПІ», доктор юридичних наук**

КРИМІНАЛІСТИЧНА ТА СУМІЖНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНУ

Криміналістична характеристика як наукова категорія і інструментарій пізнавальної діяльності з розслідування злочинів пройшла складний шлях у якому можна виділити етапи зародження (О. Н. Колесніченко, Л. А. Сергеев.), бурхливого розвитку та обговорення на багатьох науково-практичних конференціях, постановки під сумнів і заперечення (Р. С. Белкін), подальшої розробки та використання її, як вихідного структурного елемента, у побудові методик розслідування окремих видів злочинів [1, с. 138–156].

Така увага науковців до формування криміналістичної характеристики не є випадковою. Злочин, як суспільно-небезпечне діяння людини вивчається багатьма науками, кожна з яких намагається дослідити та описати ті його сторони, що висвітлюють соціальний, кримінологічний, морально-етичний, криміналістичний та інші аспекти, що сприяє організації комплексного підходу до протидії злочинній діяльності.

Кожна юридична наука досліджує ті елементи і риси злочину, що належать до її предмету, акцентує увагу на найбільш суттєвих рисах цього суспільно-небезпечного соціального явища. Це сприяло тому, що в науковому обігу набули розповсюдження такі характеристики злочинів як кримінально-правова, кримінологічна, криміналістична, оперативно-тактична, судово-психологічна та ін.

Кримінально-правова характеристика розкриває правовий характер діяння, показує, чи містить воно відмінні ознаки складу злочину, ступінь його суспільної небезпеки, яке слід призначити покарання та інші ознаки.

Кримінологічна характеристика – це система відомостей про генезис злочину, його причини та умови вчинення, частоту повторюваності і класифікацію злочинів за різними підставами, наприклад, віком, освітою, професією тощо.

Криміналістична характеристика як кримінально-правова та кримінологічна містить інформацію про злочин в цілому, а також складові його елементи (об'єкт та об'єктивну сторону, суб'єкт та суб'єктивну сторону). На відміну від них вона являє собою, по-перше, систему тільки криміналістично значимих відомостей про ознаки злочину. По-друге, відомості про ознаки елементів злочину підлягають опису на якісно-кількісному рівні з визначенням кореляційних залежностей між ними, що підвищує практичне значення даної категорії криміналістики.

Загально визнаними можна вважати поняття кримінально-правової, кримінологічної та криміналістичної характеристики злочинів. Зважаючи на ба-

гатогранний характер злочину, лише зазначені характеристики не можуть повною мірою розкрити усі його сторони та складові елементи. Цим можна пояснити спроби окремих авторів сформувавши й інші характеристики злочину.

Так, О. Н. Колесніченко виокремлює судово-психологічну характеристику, яка містить найбільш суттєві психологічні відомості про злочинців і потерпілих, типові групи свідків в окремих видах злочинів та ін. [2, с. 33–34]. Подібна характеристика у майбутньому може зайняти належне місце в методичних рекомендаціях і практиці розслідування. Уже сьогодні практики все частіше звертаються до науковців по допомогу скласти психологічний портрет (профіль) злочинця за слідами, які він залишив на місці події.

До характеристик злочину М. В. Салтевський відносить адміністративно-правову [3, с. 308], але ні визначення, ні змісту, ні структури не наводить. Злочин та його структурні елементи є предметом дослідження наук кримінально-правового блоку. Навіть для кримінальних правопорушень з адміністративною преюдицією сумнівно говорити про адміністративно-правову характеристику злочину.

Г. А. Матусовский вказує на можливість існування кримінально-процесуальної характеристики злочинів і вважає, що вона має складатися з фактичних даних, що містять відомості про обставини предмету доказування у справі (ст. 64 КПК) [4, с. 144–146].

По-перше, зазначені обставини складають предмет доказування у справі, що не викликає заперечень. Проте між визначенням кола обставин та їх характеристикою є певні відмінності, що не дозволило автору їх розкрити. Крім того, ми не зустріли даного поняття під час аналізу процесуальної літератури, хоч його і мали б сформулювати спеціалісти даної галузі юридичної науки.

По-друге, галузеві характеристики висвітлюють ті сторони і риси злочину, що входять в предмет дослідження. На відміну від цього предмет науки кримінального процесу складають урегульовані нормами кримінально-процесуального права діяльність та правові відносини, що виникають у зв'язку з цією діяльністю. Незважаючи на те, що така діяльність здійснюється навколо злочину та спрямована на встановлення усіх обставин його вчинення, важко виділити будь-які кримінально-процесуальні ознаки, які б його характеризували.

Самостійного розгляду потребує питання про поняття, сутність та структуру «оперативно-розшукової» або «оперативно-тактичної» характеристик, що розробляються науковцями в галузі оперативної розшукової діяльності.

Список використаних джерел: 1. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія / В. А. Журавель. – Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2012. 2. Колесніченко А. Н. Криміналістическая характеристика преступлений / А. Н. Колесніченко // Советская криміналістика. Методика расследования отдельных видов преступлений. – К. : Вища школа, 1988. 3. Специализированный курс криміналістики : учебник. – К., 1987. 4. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів : підруч. для студ. юрид. вузів і ф-тів / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. – Х. : Право, 1998.

Одержано 24.09.2012

Людмила Анатоліївна Мазур,

здобувач кафедри оперативно-розшукової діяльності навчально-наукового інституту підготовки фахівців кримінальної міліції Харківського національного університету внутрішніх справ

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОБОТИ ПІДРОЗДІЛІВ КАРНОГО РОЗШУКУ

Розглянуто роль та значення інформаційного забезпечення в діяльності підрозділів карного розшуку.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, підрозділи карного розшуку.

Сучасний рівень розвитку суспільства характеризується стрімким зростанням потоків і обсягів інформації, ускладненням механізмів управління соціальними процесами та явищами. У нових умовах роботи органів внутрішніх справ, коли основу їх діяльності складають профілактика та прогнозування правопорушень, розкриття злочинів по гарячих слідах, спостерігається стала тенденція подальшого збільшення обсягів інформації про причини окремих злочинів та умови, що сприяють їх вчиненню, про пошук найбільш ефективних форм і методів їх запобігання і т. ін.

Однією із важливих функцій управління будь-якої соціальної системи є інформаційне забезпечення її діяльності. Ця діяльність спрямована на створення, організацію функціонування та вдосконалення інформаційних систем, які служать успішному виконанню задач [1], зокрема оперативно-розшукових.

З метою детального вивчення даного питання спочатку з'ясуємо зміст дефініції «інформаційного забезпечення діяльності підрозділів карного розшуку». Для цього розглянемо семантику слів «інформаційний» і «забезпечення». Так, у тлумачному словнику під терміном «інформаційний» розуміється: а) те, що стосується чогось, що опрацьовує та видає інформацію; б) те, що стосується інформації, як газетно-журнального жанру, що містить інформацію, відомості про що-небудь; в) те, що стосується інформації як сукупності відомостей або сигналів, що містяться де-небудь або що передаються від одного об'єкта іншому [2, с. 399]. Водночас, слово «забезпечення» означає «постачання чогось у необхідній кількості». Тобто його слід розуміти як діяльність з отримання інформації та її впровадження в процес розслідування й розкриття злочинів [3, с. 15].

Далі слід з'ясувати зміст поняття «інформаційне забезпечення діяльності підрозділів карного розшуку» на підставі вивчення думок вчених. Так, з точки зору В. О. Сілюкова, інформаційно-аналітична діяльність оперативних підрозділів – це дослідницька, пізнавальна функція організаційно-управлінської діяльності ОВС, що забезпечує її науково обґрунтовану організацію на основі комплексного аналізу та оцінки інформації з метою вироблення оптимальних управлінських рішень. Вона дозволяє виявляти, усвідомлювати і оцінювати

прогалини, що виникають у практиці боротьби зі злочинністю і приймати по них обґрунтовані рішення [4, с. 14].

Окремі вчені (Я. Ю. Кондратьєв та В. Г. Хахановський) розуміють під досліджуваним нами терміном консолідацію масивів інформації у вигляді баз і банків даних, упорядкування, систематизацію, а також перетворення оперативної інформації з виробництвом нових знань для прийняття управлінських рішень [5, с. 53].

На думку авторського колективу особливої частини навчального посібника «Оперативно-розшукова діяльність», інформаційно-аналітичне забезпечення – це система пошуку і отримання оперативної інформації, відомостей про осіб і події, їх накопичення, обробку, аналіз і використання оперативними підрозділами з метою ефективного виконання своїх функцій [6, с. 29].

Д. А. Михайличенко пропонує розуміти під вищезазначеним терміном дослідницьку, пізнавальну функцію організаційно-управлінської діяльності ОВС, що забезпечує її науково-обґрунтовану організацію на основі комплексного аналізу і оцінки інформації з метою вироблення оптимальних управлінських рішень [7, с. 212].

Таким чином, в результаті аналізу запропонованих вченими понять, а також практичної діяльності підрозділів карного розшуку, ми дійшли висновку, що під «інформаційним забезпеченням діяльності підрозділів карного розшуку» слід розуміти комплекс логіко-технологічних і організаційних заходів, спрямованих на збір, накопичення, систематизацію і аналіз інформації стосовно осіб, фактів та подій, які становлять оперативний інтерес, з метою її подальшого використання для вирішення оперативно-розшукових завдань.

Тепер варто приділити увагу розгляду ролі та значення інформаційного забезпечення в діяльності підрозділів карного розшуку. В результаті вивчення фахової літератури нами встановлено, що інформаційне забезпечення тої чи іншої діяльності, по-перше, передбачає визначення цілей і задач, вирішенню яких повинна служити інформація. Такого роду інформація повинна забезпечити, з однієї сторони, правильну організацію оперативної роботи, а з іншої – систематичне і своєчасне отримання первинної інформації.

По-друге, інформаційне забезпечення передбачає виявлення і створення системи джерел інформації.

По-третє, інформаційне забезпечення повинно бути реальним.

По-четверте, інформаційне забезпечення є основою для проведення аналітичної роботи, зокрема: виявлення закономірностей і встановлення

Отже, роль і значення інформаційного забезпечення в діяльності підрозділів карного розшуку полягає в тому, що воно дозволяє своєчасно визначити зміни в оперативній обстановці, правильно і раціонально використати сили і засоби ОРД, визначити ділянки роботи, на яких мають бути зосереджені основні зусилля підрозділів карного розшуку, а також для проведення профілактичної діяльності.

Список використаних джерел: 1. Інформаційне забезпечення управління органами внутрішніх справ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://libroos.io.ua/s30221/informaciyne_

zabezpechennya_upravlinnya_organami_vnutrishnih_sprav. 2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / ред.-упоряд. В. Т. Бусел. – К. : Перун, 2002. – 1440 с. 3. Міжнародна поліцейська енциклопедія : в 10 т. – Т. VI. Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції) / відп. ред. В. В. Коваленко, Є. М. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. – К. : Атіка, 2010. – 1128 с. 4. Сілюков В. О. Організація і тактика розкриття серійних розбійних нападів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04 / В. О. Сілюков – Х., 2003. – 20 с. 5. Кондратьєв Я. Ю. Нормативно-правова база інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності оперативних підрозділів міліції / Я. Ю. Кондратьєв, В. Г. Хахановський // Науковий вісник НАВСУ. – 2003. – № 3, ч. 2. – С. 52–59. 6. Оперативно-розшукова діяльність (особлива частина) : навч. посіб. / за заг. ред. Б. В. Шура. – Л. : ЛьвДУВС, 2010. – 436 с. 7. Михайличенко Д. А. Інформаційно-аналітичне забезпечення взаємодії оперативних підрозділів з іншими службами і підрозділами ОВС / Д. А. Михайличенко // Вісник Луганської академії внутрішніх справ ім. 10-річчя незалежності України. – 2005. – Спецвипуск № 4, ч. 1. – С. 211–219.

Одержано 24.09.2012

Рассмотрена роль и значение информационного обеспечения в деятельности подразделений уголовного розыска.

Ключевые слова: информационное обеспечение, подразделения уголовного розыска. Role and value of informational providing of activity of criminal department are considered.

Keywords: informational providing, criminal department.

Олександр Юрійович Макаренко,

**кандидат юридичних наук, здобувач Харківського національного
університету внутрішніх справ**

ПРАВОВИЙ ПРИМУС У МЕХАНІЗМІ ОХОРОНИ НАДР УКРАЇНИ

Адміністративно-правова охорона надр не може реалізуватися інакше, ніж через застосування певного механізму, тобто сукупності визначених нормами адміністративного права прийомів і способів впливу на поведінку зобов'язаних щодо охорони надр суб'єктів. Одним із важливих елементів такого механізму є заходи адміністративного примусу. Адміністративний примус розглядається як складова державного примусу та елемент і метод здійснення державної влади.

Заходи адміністративного примусу є невід'ємними елементами будь-якого адміністративно-правового механізму. Вони неодноразово ставали об'єктом наукових публікацій Ю. П. Битяка, В. К. Колпакова, О. В. Кузьменко, М. Г. Шульги, А. Т. Комзюка та інших науковців. Проте більшість вчених не розкривали місце адміністративно-правових заборон як елемента адміністративного механізму охорони надр України. Метою статті є визначення місця заборон як заходу адміністративного примусу в механізмі охорони надр України, визначення їх функцій та форм реалізації в цій сфері.

Поняття адміністративного примусу А. Т. Комзюк визначає як застосування відповідними суб'єктами до осіб, які не перебувають у їх підпорядкуванні, незалежно від волі й бажання останніх, передбачених адміністративно-правовими нормами заходів впливу морального, майнового, особистісного (фізичного) та іншого характеру з метою охорони відповідних суспільних відносин шляхом попередження і припинення правопорушень, а також покарання за їх вчинення [1, с. 414]. У деяких визначеннях поняття адміністративного примусу визначається через види (групи), зокрема, адміністративний примус розглядається як владне, здійснюване в односторонньому порядку та передбачених правовими нормами випадках застосування від імені держави до суб'єктів правовідносин, по-перше, заходів попередження правопорушень, по-друге, заходів припинення правопорушень, по-третє, заходів відповідальності за порушення нормативно-правових установлень [2, с. 190]. На думку М. Г. Шульги, адміністративний примус – це система засобів психологічного або фізичного впливу на свідомість і поведінку людей з метою досягнення чіткого виконання встановлених обов'язків, розвитку суспільних відносин у межах закону, забезпечення правопорядку й законності [3, с. 164].

Незважаючи на певні відмінності у визначенні адміністративного примусу, що запропоновані різними авторами, основними рисами адміністративного примусу слід визнати:

адміністративний примус використовується в державному управлінні для охорони суспільних відносин, що виникають у цій сфері державної діяльності; застосовувати заходи адміністративного примусу можуть лише ті органи

виконавчої влади та їх певні посадові особи, кому таке право надано відповідно до норм законодавства;

заходи адміністративного примусу можуть бути застосовані не тільки у зв'язку із вчиненням правопорушень, а й за умов необхідного попередження правопорушень у разі виникнення умов необхідності забезпечення громадського порядку і громадської безпеки;

адміністративний примус за змістом значно ширший за адміністративну відповідальність, адміністративна відповідальність є складовою адміністративного примусу;

застосування адміністративного примусу не пов'язане зі службовою підпорядкованістю і не може здійснюватися усередині тієї чи іншої системи управління, а завжди має зовнішній вияв;

заходи адміністративного примусу застосовуються саме у примусовому порядку, тобто незалежно від волі й бажання суб'єкта, до якого застосовується, часто з можливістю використання для його реалізації інших примусових заходів.

У літературі виділяють також інші ознаки адміністративного примусу, зокрема, подекуди підкреслюється, що регулювання адміністративного примусу, підстав, умов і порядку застосування заходів впливу здійснюється не тільки законами як джерелами адміністративного права, а й рядом підзаконних актів тощо.

Характер конкретних суспільних відносин обумовлює необхідність застосування тих чи інших заходів адміністративного примусу з метою їх охорони. В одних випадках правопорядок у певній галузі суспільних відносин компетентні суб'єкти забезпечують шляхом використання заходів запобігання правопорушенням, у інших – шляхом припинення правопорушень або покарання за вчинені правопорушення.

Заходи адміністративного примусу у сфері охорони надр застосовують уповноважені органи державної виконавчої влади, а в окремих випадках – суди (судді) для впливу на певне коло зобов'язаних суб'єктів, як правило, користувачів надр, з метою виконання ними юридичних обов'язків щодо охорони надр, припинення порушень вимог з охорони надр зобов'язаними особами та притягнення до відповідальності правопорушників.

Під час застосування заходів адміністративного впливу, пов'язаних із притягненням винних осіб до адміністративної відповідальності, Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [4] у ст. 7 «Забезпечення законності при застосуванні заходів впливу за адміністративні правопорушення» передбачені певні вимоги забезпечення законності, а саме:

1. Ніхто не може бути підданий заходу впливу у зв'язку з адміністративним правопорушенням інакше як на підставах і в порядку, встановлених законом.

2. Провадження у справах про адміністративні правопорушення здійснюється на основі суворого додержання законності.

Застосування уповноваженими на те органами і посадовими особами заходів адміністративного впливу провадиться в межах їх компетенції, у точній

відповідності із законом. Додержання вимог закону під час застосування заходів впливу за адміністративні правопорушення забезпечується систематичним контролем з боку керівних органів і посадових осіб, прокурорським наглядом, правом оскарження, іншими встановленими законом способами.

Вважаємо за необхідне законодавчо закріпити загальні вимоги принципового характеру і щодо застосування заходів адміністративного примусу під час запобігання правопорушенням та їх припинення, а не лише як санкції за їх скоєння. Вищезазначені вимоги, що стосуються забезпечення законності лише під час застосування заходів впливу за адміністративні правопорушення, доцільно дещо змінити та викласти ст. 7 КУпАП у такій редакції.

Стаття 7. Забезпечення законності під час застосування заходів адміністративного впливу у процесі попередження, припинення адміністративних правопорушень та притягнення до відповідальності за їх скоєння:

1. Ніхто не може зазнати застосування заходу впливу у зв'язку з попередженням, припиненням чи скоєнням адміністративного правопорушення інакше, як на підставах і в порядку, встановлених законом. Застосування уповноваженими на те органами і посадовими особами заходів адміністративного впливу провадиться в межах їх компетенції, у точній відповідності із законом.

2. Додержання вимог закону під час застосування заходів впливу у процесі попередження, припинення, або притягнення до відповідальності за адміністративні правопорушення забезпечується шляхом здійснення систематичного контролю з боку керівних органів і посадових осіб, прокурорського нагляду, реалізації права на оскарження, іншими встановленими законом способами.

3. Провадження у справах про адміністративні правопорушення здійснюється на основі сумлінного додержання законності.

Вважаємо, що у такій редакції вказана стаття найповніше буде охоплювати ті правовідносини, які складаються під час реалізації державного адміністративного примусу та виникають і реалізуються у зв'язку з адміністративними правопорушеннями, при чому як у випадку їх попередження, так і під час припинення та притягнення винних до адміністративної відповідальності.

Заходи адміністративного примусу мають особливе значення для забезпечення охорони надр. Певне місце серед них посідають адміністративні заборони, які застосовуються у сфері охорони надр. Для того, щоб з'ясувати, яку саме роль відіграють адміністративні заборони в механізмі охорони надр, доцільно проаналізувати основні правові норми, що встановлюють заборони як можливий або обов'язковий правовий ефект реагування на ті чи інші ситуації. Такий аналіз дозволить встановити, до яких видів заходів адміністративного примусу можна віднести адміністративну заборону.

Основні норми, які встановлюють адміністративні заборони як елемент механізму охорони надр, містяться у статтях Кодексу України про надра [5]. Забороняється введення в експлуатацію нових і реконструйованих гірничовидобувних об'єктів, об'єктів із переробки мінеральної сировини, а також підземних споруд, не пов'язаних із видобуванням корисних копалин, якщо під час їх проектування не додержано вимог, передбачених ст. 50 Кодексу України про надра, що встановлює основні вимоги до проектування, будівництва і

введення в експлуатацію гірничодобувних об'єктів, об'єктів із переробки мінеральної сировини, а також підземних споруд, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин. Забороняється проектування і будівництво населених пунктів, промислових комплексів та інших об'єктів без попереднього геологічного вивчення ділянок надр, що підлягають забудові (ст. 58).

Тут, вочевидь, йдеться про попередження порушень вимог з охорони надр. Стаття 55 цього ж Кодексу встановлює необхідність обмеження, тимчасової заборони (зупинення) або припинення органами державного гірничого нагляду чи іншими спеціально уповноваженими на те державними органами діяльності із скидання в надра стічних вод, захоронення шкідливих речовин і відходів виробництва. Стаття 57 встановлює загальну норму щодо можливості обмеження, тимчасової заборони (зупинення) або припинення користування надрами в разі порушення встановлених нормами Кодексу України про надра вимог охорони надр.

Згідно з ч. 4 ст. 26 Кодексу України про надра, у процесі здійснення надрокористування за угодою про розподіл продукції право користування надрами може бути припинено, обмежено чи тимчасово заборонено (зупинено) лише у разі:

- 1) припинення (в тому числі дострокового) дії угоди про розподіл продукції, що здійснюється на умовах і в порядку, передбачених такою угодою;
- 2) виникнення безпосередньої загрози життю і здоров'ю людей або довкіллю.

Останню норму продубльовано також у спеціальному законі. Так, відповідно до ч. 2 ст. 17 Закону України «Про угоди про розподіл продукції» [6], право користування надрами під час виконання угоди про розподіл продукції може бути обмежено, тимчасово заборонено (зупинено) або припинено Кабінетом Міністрів України у разі виникнення безпосередньої загрози життю та здоров'ю людей або довкіллю в порядку, передбаченому такою угодою.

Отже, заборона може бути застосована не лише як засіб попередження правопорушення, але й як засіб охорони надр, довкілля в цілому, життя та здоров'я людей у разі виникнення небезпеки, в тому числі й природного походження, тобто не пов'язаної з порушенням вимог щодо охорони надр.

Адміністративно-правова заборона завжди пов'язана з дією владного припису, що походить від компетентного суб'єкта на підставі закріплених норм чинного законодавства і підзаконних нормативних актів. Так, Державна служба гірничого нагляду та промислової безпеки України відповідно до п. 5 Положення про неї [7] має право зупиняти, припиняти, обмежувати експлуатацію підприємств, окремих виробництв, цехів, дільниць, робочих місць, будівель, споруд, приміщень та інших виробничих об'єктів, виготовлення та експлуатацію машин, механізмів, устаткування, транспортних та інших засобів виробництва, виконання певних робіт, у тому числі пов'язаних з користуванням надрами, застосуванням нових небезпечних речовин, реалізацію продукції шляхом видачі розпорядчого документа про заборону зазначеного у випадках, передбачених законодавством, а також анулювати видані дозволи і ліцензії до усунення порушень, які створюють загрозу життю працівників.

Підсумовуючи викладене, можна дійти певних висновків: адміністративно-правові заборони в сфері охорони надр можуть виконувати наступні функції:

1. Бути засобами попередження:

- правопорушень у сфері охорони надр;
- спричинення втрат майнового та немайнового характеру;
- створення умов небезпеки життю, здоров'ю людей, надр і навколишньому природному середовищу в цілому.

2. Бути засобами припинення порушень вимог щодо охорони надр.

3. Виконувати роль санкцій за вчинення порушень у досліджуваній сфері.

Формами адміністративних заборон у сфері охорони надр можуть бути:

– заборона починати діяльність без вчинення дій, спрямованих на охорону надр;

– заборона продовження діяльності в разі порушення вимог щодо охорони надр;

– заборона продовжувати дії безвідносно до характеру поведінки особи (правомірної чи неправомірної) у зв'язку з обставинами об'єктивного (стосовно адресата такої заборони) характеру;

– заборона повного чи часткового характеру постійних чи тимчасових видів діяльності, що здійснюються з порушенням вимог охорони надр.

Подальше дослідження щодо заходів адміністративного примусу має визначити співвідношення заборон і санкцій в адміністративно-правовому механізмі охорони надр України.

Список використаної літератури: 1. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. Т. 1. Загальна частина / ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). – К. : Юрид. думка, 2004. – 584 с. 2. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підручник / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 544 с. 3. Адміністративне право України : підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін. ; за ред. Ю. П. Битяка. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 544 с. 4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : від 07.12.1984 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122. 5. Кодекс України про надра : від 27 лип. 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 36. – Ст. 340. 6. Про угоди про розподіл продукції : закон України від 14.09.1999 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 40. – Ст. 2. 7. Про Положення про Державну службу гірничого нагляду та промислової безпеки України : указ Президента України від 06.04.2011 № 408/2011 // Офіційний вісник Президента України. – 2011. – № 10. – Ст. 61.

Одержано 26.09.2012

Тетяна Петрівна Матюшкова,

доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
факультету з підготовки слідчих Харківського національного університету
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ

Розглянуті кримінально-процесуальні положення проведення допиту. Визначені тактичні особливості підготовки, проведення і фіксації даної слідчої (розшукової) дії.

Ключові слова: тактичні особливості допиту, підготовка, проведення, фіксація допиту.

Проблемам тактики допиту приділялась значна увага у криміналістичних дослідженнях В. П. Бахіна, О. М. Васил'єва, В. К. Весельського, В. А. Журавля, О. О. Закатова, Г. А. Зоріна, В. О. Коновалової, В. Г. Лукашевича, М. І. Порубова, В. Ю. Шепітька та інших науковців [1–11]. Більшість криміналістів обґрунтовано визначають допит як процес інформаційної та психологічної взаємодії слідчого з допитуваним, що полягає в керованому слідчим спілкуванні, застосування тактичних прийомів під час якого дозволяє досягти головної мету цієї вербальної слідчої дії – отримання від допитуваного повної та правдивої інформації, що сприяє встановленню істини у справі.

У той же час реформування кримінально-процесуального законодавства обумовлює необхідність удосконалення тактичних правил і прийомів підготовки, проведення та фіксації даної найрозповсюдженішої слідчої дії. Адже аналіз Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України), який 14.05.2012 підписаний Президентом України та набуде чинності 19.11.2012, дозволяє відзначити деякі з нововведень, що суттєво впливатимуть на формування відповідних криміналістичних рекомендацій, визначення яких і стало метою даної статті:

Основні процесуальні положення допиту містяться у главі 20 «Слідчі (розшукові) дії», які визначені діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 220). Ототожнюючи слідчу (допит) і розшукову (опитування) дії, законодавець, на наш погляд, змінює сутність допиту, розширює його зміст, визначає можливі особливості його проведення тощо.

Поява нових процесуальних фігур, зокрема, заявника (ст. 60), секретаря судового засідання (ст. 73), судового розпорядника (ст. 74), обумовлює необхідність розроблення відповідних рекомендацій щодо тактичних правил та прийомів підготовки, проведення й фіксації нових видів допитів.

Згідно ч. 1 ст. 224 місцем проведення допиту є місце проведення досудового розслідування або інше місце за погодженням із особою, яку мають намір допитати. Таким чином перед особою, яка проводить досудове розслідування, постає задача узгодження із особою, яку мають намір допитати, місця проведення даної слідчої дії. В ситуації, коли із тактичних міркувань в якості місця допиту слідчий визначає, наприклад, місце знаходження особи (у лікарні,

вдома, на робочому місці тощо), йому слід виказати свої наміри перед допитуваним чи(ї) його представником, захисником, втрачаючи тактичну перевагу, обумовлену фактором раптовості.

Ч. 2 ст. 224 та ч. 2 ст. 226 встановлюють терміни проведення допиту – безперервно не більше двох години та з перервами не більше восьми годин на день (щодо повнолітньої особи) та безперервно не більше однієї години, а загалом – не більше двох годин на день (щодо малолітньої або неповнолітньої особи). При чому часовий проміжок, який вважатиметься перервою, та її умови законодавцем не визначені. Слідча практика свідчить, що понад дві години може тривати допит повнолітнього підозрюваного у вчиненні низки злочинів, а також допит, що проводиться у присутності перекладача, захисника, психолога чи(ї) інших осіб. Відносно неповнолітніх тривалість допиту понад одну годину має у випадку вчинення ними групового злочину, низки злочинів, тяжкого чи(ї) особливо тяжкого злочину. Тож дотримуючись вимоги законодавця слідчі мають робити перерви, які можуть негативно вплинути не лише на позицію допитуваного щодо дачі правдивих і повних показань, але й призвести до втрати психологічного контакту із допитуваним чи, навіть, самостійного залишення допитуваним місця проведення допиту. Водночас, законодавче закріплення необхідності переривати допит може позитивно вплинути на допит малолітніх чи неповнолітніх, вік яких не дозволяє їм тривалий час зберігати належну концентрацію на предметі допиту.

Ч. 4 ст. 224 встановлює обов'язок особи, яка проводить допит, зупинити підозрюваного одразу після отримання від нього заяви про відмову відповідати на запитання, давати показання. Таким чином законодавець обмежує слідчого у можливості застосовувати тактичні прийоми, спрямовані на встановлення психологічного контакту із допитуваним, подолання зайнятої ним негативної позиції, спонукання до дачі правдивих показань у повному обсязі його обізнаності тощо.

Допитувана особа має право використовувати під час допиту власні документи і нотатки, якщо її показання пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими відомостями, які важко зберегти в пам'яті (ч. 6 ст. 224). Подібна ситуація може виникнути при розслідуванні економічних злочинів. У зв'язку з чим подальшої розробки потребують тактичні рекомендації з питань переліку (вигляду) зазначених законодавцем «власних документів і нотаток», особливостей їх складання, використання, зберігання, процесуального значення для розслідування тощо.

Згідно ч. 8 ст. 224 допитувана особа має право не відповідати на запитання з приводу тих обставин, щодо надання яких є пряма заборона у законі (таємниця сповіді, лікарська таємниця, професійна таємниця захисника, таємниця нарадчої кімнати тощо) або які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею, близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення, а також щодо службових осіб, які виконують негласні слідчі (розшукові) дії, та осіб, які конфіденційно співпрацюють із органами досудового розслідування. На наш погляд, така вимога обумовлює необхідність слідчому ознайомити допитувану особу із зазначеним правом до почат-

ку допиту, тобто під час ознайомлення її з процесуальними правами згідно процесуального статусу.

Ч. 2 ст. 65 містить перелік осіб, які не можуть бути допитані як свідки. Зокрема, нотаріуси – про відомості, які становлять нотаріальну таємницю; медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторону життя особи – про відомості, які становлять лікарську таємницю (п. 3, 4 ч. 2 ст. 65). У зв'язку з цим складнощів набуде допит зазначених осіб у справах про злочини, пов'язані із заволодінням житлом, неналежним виконанням професійних обов'язків медичними працівниками тощо. Зазначена обставина обумовлює вдосконалення тактики допиту зазначених категорій осіб і розробку нових тактичних прийомів.

Свідок зобов'язаний відповідати на запитання, спрямовані на з'ясування обставин, які можуть мати значення для оцінки достовірності його показань (ст. 96). Таким чином, предмет допиту свідків розширюється, а коло таких обставин слідчий має визначати у кожному конкретному випадку з урахуванням наявної інформації.

Істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод, що визначають недопустимість доказів, згідно ч. 2 ст. 87 є, зокрема, отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права, а також отримання показань від свідка, який надалі буде визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні. Слідча і судова практика у справах про окремі види злочинів, зокрема, економічні, свідчить про непоодинокі випадки початкового допиту посадових та інших осіб в якості свідків, а повторного (як правило, після проведення судових експертиз) – в якості підозрюваних чи, навіть, обвинувачених. Тож із набуттям чинності новим КПК України слідчі не матимуть можливості проводити попередній допит таких осіб в якості свідків та мають ретельно збирати докази й готуватись до їх допиту саме у процесуальному статусі підозрюваного чи обвинуваченого.

Аналізуючи положення ч. 7 ст. 223, можна припустити, що для участі в проведенні допиту можуть бути запрошені поняті, якщо слідчий, прокурор вважатиме це за доцільне. Одним з таких випадків може стати ситуація відмови підозрюваного відповідати на запитання, давати показання (ч. 4 ст. 224).

Ч. 4 ст. 95 визначає, що суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них. У зв'язку з чим ч. 1 ст. 225 передбачає, що у виняткових випадках, пов'язаних із необхідністю отримання показань свідка чи потерпілого під час досудового розслідування, якщо через існування небезпеки для життя і здоров'я свідка чи потерпілого, їх тяжкої хвороби, наявності інших обставин, що можуть унеможливити їх допит в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань, сторона кримінального провадження має право звернутися до слідчого судді із клопотанням провести допит такого свідка чи потерпілого в судовому засіданні. Водночас, ч. 2 ст. 97 передбачає право суду визнати допустимим доказом по-

казання з чужих слів незалежно від можливості допитати особу, яка надала первинні пояснення. Виникає протиріччя – законодавець з одного боку забороняє суду обґрунтовувати судові рішення або посилається на показання, надані слідчому, прокурору (тобто вимагає безпосередньо допитати осіб), але з іншого боку дозволяє визнати допустимим доказом показання з чужих слів незалежно від можливості допитати в судовому засіданні особу, яка надала первинні пояснення¹.

У тактиці допиту в ситуації існування небезпеки для життя і здоров'я свідка чи потерпілого, їх тяжкої хвороби, наявності інших обставин, що можуть унеможливити їх допит в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань, розроблені рекомендації про доцільність обов'язкового застосування додаткового способу фіксації допиту, а саме, відеозапису [12, с. 135–136; 13, с. 9–10; 14, с. 106–108]. В подальшому, під час судового засідання, існувала можливість не лише ознайомлення суду із протоколом допиту, але й перегляду відеозапису. Тобто суд міг наочно переконатись у обсязі показань допитуваного, вільності їх викладення, дотримання слідчим вимог закону при проведенні допиту та формулюванні питань, ін. При виникненні певних сумнівів зазначений відеозапис міг стати об'єктом експертного дослідження на предмет визначення психологічного стану допитуваного, наявності ознак монтажу тощо. Положення, визначені ч. 1 ст. 225 нового КПК, встановлюють необхідність у подібних випадках ініціювати допит особи в судовому засіданні. Водночас, не визначено, це повинен бути первинний допит чи повторний, яким чином має визначатись суддя, склад судового засідання, оформлюватись дана слідча (розшукова) дія (протоколом допиту особи у судовому засіданні чи протоколом судового засідання) і де має зберігатись відповідний протокол (у матеріалах кримінальної справи чи в суді). До того ж законодавець залишає суду можливість при ухваленні судового рішення за результатами судового розгляду кримінального провадження не врахувати докази, отримані в такому порядку (ч. 3 ст. 225).

Якщо допит фіксується за допомогою технічних засобів, текст показань може не вноситись до відповідного протоколу за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому. У такому разі у протоколі зазначається, що показання зафіксовані на носії інформації, який додається до нього (ч. 2 ст. 104). При цьому, слідчий має виготовити і копії таких носіїв інформації, адже оригінальні примірники технічних носіїв інформації зафіксованої процесуальної дії мають зберігатись у матеріалах кримінального провадження, а резервні копії – окремо (ч. 3 ст. 107). Протокол допиту може бути складений слідчим або прокурором, які проводять відповідну процесуальну дію, не лише під час її проведення, а й безпосередньо після її закінчення (ч. 1 ст. 106).

---

¹Більше того, у будь-якому разі законодавець забороняє визнання допустимим доказом показання з чужих слів, якщо вони даються слідчим, прокурором, співробітником оперативного підрозділу або іншою особою стосовно пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ними кримінального провадження (ч. 7 ст. 97).

Перераховані процесуальні положення безсумнівно вплинуть на тактику фіксації вербальної та невербальної інформації під час допиту, адже протоколювання та технічний запис нарешті визнані законодавцем взаємодоповнюючими. І хоча виготовлені під час допиту носії інформації залишаються додатками до протоколу (п. 3 ч. 2 ст. 105), процедура використання технічних засобів значно полегшує роботу слідчих та скорочує час, потрібний на проведення допиту із аудіо-, відеозаписом. Водночас, не можна не відмітити необхідності слідчим завжди бути готовими застосувати технічні засоби фіксування, адже у випадку відповідного клопотання учасників процесуальної дії це стає обов'язковим (ч. 1 ст. 107).

Аналізуючи положення нового КПК України, якими врегульована процедура різних видів допиту, не можна не відмітити і такі нововведення, як: а) необхідність перед допитом роз'яснювати допитуваному порядок його проведення (ч. 3 ст. 224) – раніше науковці визначали це тактичним прийомом, зокрема, що сприяє адаптації потерпілої до обстановки допиту і усуненню небажаних станів її психічної діяльності [12, с. 107]; б) наявність прямої заборони проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей в їхніх показаннях за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом з підозрюваним у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також щодо злочинів, вчинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування (ч. 9 ст. 224); в) можливість у виняткових випадках обмежити участь законного представника малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого у виконанні окремих слідчих (розшукових) дій або усунути його від участі у кримінальному провадженні та залучити замість нього іншого законного представника (ч. 3 ст. 227), ін.

Резюмуючи вищевикладене, слід відзначити необхідність розроблення тактики нових видів допиту, перегляду допустимості окремих тактичних прийомів допиту, удосконалення існуючих правил і прийомів підготовки, проведення і фіксації допиту, а також окремих положень нового кримінально-процесуального законодавства, якими врегульована дана слідча (розшукова) дія.

Список використаних джерел: 1. Бахін В. П. Тактика допиту : навч. посіб. / В. П. Бахін, В. К. Весельський. – К. : НВТ «Правник», 1997. – 64 с. 2. Васильев А. Н. Тактика отдельных следственных действий / А. Н. Васильев. – М. : Юрид. лит., 1981. – 112 с. 3. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Весельський В. К. – К., 1999. – 17 с. 4. Доспулов Г. Г. Психология допроса на предварительном следствии / Г. Г. Доспулов. – М. : Юрид. лит., 1976. – 112 с. 5. Закатов А. А. Психологические особенности тактики производства следственных действий с участием несовершеннолетних : учеб. пособие / А. А. Закатов. – Волгоград, 1979. – 31 с. 6. Зорин Г. А. Руководство по тактике допроса : учеб.-практ. пособие / Г. А. Зорин. – М. : Юрлитинформ, 2001. – 320 с. 7. Журавель В. А. Допрос потерпевшего и использование его показаний для построения методики расследования отдельных видов преступлений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Журавель В. А. – Харьков, 1983. –

185 с. **8.** Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология : учеб. пособие / Коновалова В. Е. – Харьков : Консум, 1999. – 157 с. **9.** Коновалова В. Е. Криминалистическая тактика: теории и тенденции : учеб. пособие / В. Е. Коновалова, В. Ю. Шепитько. – Харьков : Гриф, 1997. – 256 с. **10.** Порубов Н. И. Тактика допроса на предварительном следствии : учеб. пособие / Н. И. Порубов. – М. : БЕК, 1998. – 208 с. **11.** Журавель В. А. Фіксація вербальної інформації: правові та організаційні проблеми / В. А. Журавель // Юрист України. – 2011. – № 1. – С. 33–39. **12.** Матюшкова Т. П. Тактика допиту потерпілих-жінок від насильницьких злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Матюшкова Тетяна Петрівна. – Х., 2006. – 255 с. **13.** Сокиран М. Ф. Процесуальні і тактичні питання використання звуко-, відеозапису в кримінальному судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Сокиран М. Ф. – К., 2008. – 22 с. **14.** Особливості тактики проведення окремих слідчих дій : навч. посіб. / [О. О. Андреев, Д. Д. Заяць, В. В. Колесників та ін.] ; за заг. ред. Д. Д. Зайця ; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : ХНУВС, 2011. – 208 с. – (Б-ка слідства та дізнання).

Одержано 24.09.2012

Рассмотрены уголовно-процессуальные положения проведения допроса. Определены тактические особенности подготовки, проведения и фиксации данного следственного (розыскного) действия.

Ключевые слова: тактические особенности допроса, подготовка, проведение, фиксация допроса.

Considered criminal procedure provisions of the interrogation. Defined tactical especially of the preparation, conducting and fixation this investigation (searching) action.

Keywords: tactical especially of the interrogation, preparation, conducting, fixation of the interrogation.

Роман Володимирович Мельник,
експерт відділу експертизи зброї та трасологічної експертизи ДНДЕКЦ
МВС України

КЛАСИФІКАЦІЯ САМОРОБНОЇ ТА ПЕРЕРОБЛЕНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Розглянуто деякі питання щодо класифікації саморобної та переробленої вогнепальної зброї

Ключові слова: саморобна, перероблена вогнепальна зброя, перероблені стартові та газові пістолети та револьвери.

Так сталося, що на теринах нашої держави значну частину вогнепальної зброї, яка знаходиться в незаконному обігу, складає зброя перероблена з газових, сигнальних та стартових пістолетів і револьверів, а також зброя виготовлена саморобним способом.

Факти переробки та виготовлення вогнепальної зброї можна пояснити декількома основними причинами.

По перше, виготовлення та придбання зброї стандартних зразків в Україну істотно ускладнено законодавством, і контролем з боку відповідних державних органів, що робить використання вогнепальної зброї, що знаходиться в законному обороті незручним для злочинців.

По друге, більшість злочинців, які вчиняють злочини по-одиночці не мають доступу до кримінальних каналів поширення стандартної зброї, а таке джерело отримання зброї, як його пошук в місцях бойових дій, майже припинив своє існування через великий розрив в часі.

По-третє, специфічне цільове призначення кримінальної зброї, значно знижує вимоги до його якості в порівнянні з вимогами до зброї стандартної, що дозволяє спрощення конструкції зброї і відповідно до цього, можливість його виготовлення в домашніх умовах, або з використанням нескладного устаткування [1, с. 109].

Класифікація саморобної та переробленої зброї можлива за кількома критеріями:

За класом:

- стандартна;
- нестандартна.

По довжині ствола:

- короткоствольна;
- середньоствольна;
- довгоствольна.

За кількістю зарядів:

- однозарядна;
- двозарядні;
- багатозарядна.

За кількістю набоїв в зброї:

- однозарядна;
- багатозарядна.

За способом виготовлення:

- саморобна;
- перероблена з предметів господарського призначення (будівельно-монтажні пістолети та ін.);
- виготовлена з використанням частин і деталей стандартної вогнепальної зброї, (вставка гвинтівочних стволів у пістолети);
- перероблена з стандартних зразків газової, сигнальної та пневматичної зброї (переробка сигнальних, газових, пневматичних пістолетів і револьверів та ін.);
- перероблена зі стандартних зразків вогнепальної зброї (обрізи рушниць).

Останнім часом в нашій державі широкого розповсюдження набули деякі моделі газової зброї, зброї призначеної для стрільби снарядами не смертальної дії, але найбільшого розмаху щодо вчинення злочинів стали стартові пістолети та револьвери виробництва Туреччина, які згідно маркувальних позначень класифікуються як сигнальні (стартові). Такі пістолети потрапляють через кордон без проведення сертифікації відповідними органами.

Спрощена конструкція пістолетів зі зйомною ствольною втулкою, доступна ціна та можливість їх вільного придбання громадянами у неспеціалізованих торговельних закладах зумовлюють попит на дану модель серед різних верств населення. Особливості конструкції таких пістолетів, зокрема ствола, зумовлюють швидку та технічно не складну переробку з категорії сигнальних у вогнепальну зброю. Найчастіше переробка полягає у простому викручуванні заглушки з дульної частини каналу ствола звичайним побутовим інструментом без внесення незворотних змін, а в деяких випадках заміною ствола, після чого зразок набуває ознак вогнепальної зброї [2, с. 4].

Наявність в злочинному обігу вогнепальної зброї, перероблених газових стартових та сигнальних пістолетів та револьверів, ставить перед експертами-балістами ряд питань.

На нашу думку перш за все необхідно налагодити обмін інформацією з підприємствами, які виготовляють газову, стартову та сигнальну зброю, з метою надання експертно-криміналістичним підрозділам інформації, щодо конструктивних особливостей такої зброї, а також проведення відповідними органами її сертифікації.

На сьогоднішній день є нагальна потреба, у розробці довідкових даних з описом слідів на гільзах для використання під час проведення балістичного дослідження, а також інформацію про конструктивні особливості такої зброї. Потрібна систематизація наявної інформації отриманої в процесі дослідження, для врахування та обліку в подальших дослідженнях, і встановлення джерел переробки та походження такої зброї.

Список використаних джерел: 1. Маклаков Б. О. Проблемы исследования и классификации самодельного огнестрельного оружия и огнестрельного оружия,

перделанного из газовых и сигнальных пистолетов и револьверов / Б. О. Маклаков., О. В. Шевченко // Криміналістичний вісник ДНДЕКЦ МВС України. – 2002. – Вип. 4. – С. 109. **2.** Ігнат'єв І. В. Конструктивні особливості деяких пістолетів та револьверів виробництва: метод. лист / І. В. Ігнат'єв, А. В. Лопушанський, Д. Є. Щирба. – К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2009. – С. 4. **3.** Методика встановлення належності об'єкта до вогнепальної зброї та його придатності до стрільби : затв. рішенням секції судової балістики та трасології НКМР МЮ України, протокол від 03.06.2005. – К., 2005. – 31 с. **4.** Устинов А. И. Самодельное огнестрельное оружие и методика его экспертного определения : пособие для экспертов-криминалистов / А. И. Устинов. – М. : Изд-во ВНИИОП МООН СССР, 1968. – 28 с.

Одержано 28.09.2012

Рассмотрены некоторые вопросы классификации самодельного и перделанного огнестрельного оружия.

Some problems concerning the classification of homemade and recycled firearms.

Неллі Валеріївна Михайлова,

викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛОЖЕНЬ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У статті аналізуються проблеми посилення захисту прав та інтересів потерпілих від злочинів, за положеннями нового кримінального процесуального законодавства України.

Ключові слова: потерпілий, захист, злочин, захисник, права потерпілого, кримінальне провадження, досудове розслідування, судовий розгляд.

Як відомо, кримінально-процесуальне законодавство закріплює систему гарантій захисту прав і свобод обвинуваченого, потерпілого, та інших учасників кримінального процесу.

Людина, яка потерпіла від посягання на своє життя, здоров'я, честь і гідність, а також на належне їй майно, потребує правового й соціального захисту, матеріальної та моральної підтримки. Конституцією України передбачено обов'язок держави щодо захисту людини, утвердження і забезпечення її прав та свобод [1].

У чинному законодавстві України основна увага приділяється захисту прав та інтересів не потерпілого, а підозрюваного, обвинуваченого, а також підсудного, якому може бути призначене покарання за вчинений злочин.

Тому вважаємо однією з головних функцій нового кримінального процесуального законодавства України відновлення балансу між правами підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, з одного боку, та інтересами жертви, – з іншого. Цю проблему було порушено у Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 29 листопада 1985 р.). Цей міжнародний документ базується на засадах визнання гідності жертв злочинів. У ньому передбачено ті напрями, в яких необхідно діяти державам для забезпечення відповідного поведіння із зазначеними особами [2].

Аналіз кримінального законодавства та правозастосовної практики України, з точки зору їх відповідності цим напрямам, свідчить про те, що з вступом у силу нового кримінального процесуального законодавства України відбувається посилення захисту прав та інтересів потерпілих від злочинів.

Зупинемось на декількох основних положеннях діючого та вступаючого у силу Закону. Відповідно до ст. 49 діючого Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК) [3], потерпілий має наступні можливості для захисту своїх прав і законних інтересів в кримінальному процесі: він вправі давати показання у справі, подавати докази, заявляти клопотання, знайомитись з усіма матеріалами справи з моменту закінчення досудового слідства, брати участь у судовому розгляді справи, заявляти відводи, подавати скарги на дії

особи, яка проводила дізнання, слідчого, прокурора і суду, подавати скарги на вирок або ухвалу суду, а за наявності відповідних підстав – на забезпечення безпеки. Потерпілий має право під час судового розгляду справи особисто або через свого представника підтримувати обвинувачення та брати участь у судових дебатах. Потерпілий також може користуватись послугами адвоката. Відповідно до ч. 1 ст. 12 Закону України «Про адвокатуру», якщо потерпілий відноситься до малозабезпечених осіб, то йому призначають адвоката безоплатно.

За ст. 56 нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – новий КПК) [4], права потерпілого значно поширені і визначаються у відповідності до стадії провадження по справі. Отже, протягом кримінального провадження потерпілий має право бути повідомленим про свої права та обов'язки, знати сутність підозри та обвинувачення, бути повідомленим про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження та закінчення досудового розслідування; подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду; заявляти відводи та клопотання; на забезпечення безпеки щодо себе, близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та житла; давати пояснення, показання або відмовитися їх давати; оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду; мати представника та в будь-який момент кримінального провадження відмовитися від його послуг; давати пояснення, показання рідною або іншою мовою, безоплатно за рахунок держави користуватися послугами перекладача в разі, якщо він не володіє державною мовою чи мовою, якою ведеться кримінальне провадження; на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди в порядку, передбаченому законом; знайомитися з матеріалами кримінального провадження, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення; застосовувати технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь; одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення.

Під час досудового розслідування потерпілий має право на негайне прийняття і реєстрацію заяви про кримінальне правопорушення, визнання його потерпілим; отримувати від уповноваженого органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію; подавати докази на підтвердження своєї заяви; брати участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях, під час проведення яких ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дії, що заносяться до протоколу, а також знайомитися з протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, виконаних за його участі; отримувати копії матеріалів, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, після закінчення досудового розслідування.

Під час судового провадження в будь-якій інстанції потерпілий має право бути завчасно поінформованим про час і місце судового розгляду; брати участь у судовому провадженні; брати участь у безпосередній перевірці доказів; підтримувати обвинувачення в суді у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення; висловлювати свою думку під час ви-

рішення питання про призначення покарання обвинуваченому, а також висловлювати свою думку при вирішенні питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; знайомитися з судовими рішеннями, журналом судового засідання і технічним записом кримінального провадження в суді; оскаржувати судові рішення в передбаченому законом порядку.

На всіх стадіях кримінального провадження потерпілий має право примиритися з підозрюваним, обвинуваченим і укласти угоду про примирення. У передбачених законом випадках примирення є підставою для закриття кримінального провадження.

Згідно зі ст. 52 КПК, представляти інтереси потерпілого в суді може не тільки адвокат, але й близькі родичі, законні представники, а також інші особи за постановою слідчого, судді або ухвали суду. У разі смерті потерпілого внаслідок скоєного злочину, його правами наділяються близькі родичі.

В свою чергу ст. 58 нового КПК вказує, що потерпілого у кримінальному провадженні може представляти представник – особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником. За ст. 45 нового КПК захисником є адвокат, відомості про якого внесено до Єдиного реєстру адвокатів України.

Таким чином, вважаємо, що разом із набранням чинності нового кримінального процесуального законодавства України, проблеми посилення захисту прав та інтересів потерпілих від злочинів можуть в значній мірі бути вирішені, завдяки грамотній регламентації законів, поширенню прав потерпілих та наданню кваліфікованого правового захисту.

Список використаних джерел: 1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. 2. Декларація «Про основні принципи правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою» від 29.11.1985 р. // ССРСР и международное сотрудничество в области прав человека. Документы и материалы. – М. : Междунар. отношения, 1989. – С. 270–272. 3. Кримінально-процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961.– № 2. – Ст. 15. – Зі змінами. 4. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>. 4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>.

Одержано 26.09.2012

В статье анализируются проблемы усиления защиты прав и интересов потерпевших от преступлений, согласно положениям нового уголовного процессуального законодательства Украины.

Ключевые слова: потерпевший, защита, преступление, защитник, права потерпевшего, уголовное производство, досудебное расследование, судебное разбирательство.

This paper analyzes the problems of strengthening the protection of the rights and interests of victims of crime, according to the provisions of the new criminal procedural legislation of Ukraine.

Keywords: the victim, defense, offense, defense counsel, the right of the victim, the criminal proceedings, pre-trial investigation, trial.

СУТНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ФУНКЦІЙ

У повідомленні висвітлено основні підходи до визначення поняття, сутності кримінально-процесуальних функцій. Автором з'ясовано поняття кримінально-процесуальних функцій, а також зроблено їх класифікацію.

Ключові слова: кримінально-процесуальні функції, функція захисту, функція обвинувачення.

У науці кримінально-процесуального права сформувалися десятки підходів до визначення поняття та сутності функцій у кримінальному судочинстві, а також варіантів їх класифікації. Кожен з таких підходів заснований на нормах чинного в певний момент кримінально-процесуального законодавства та в значній мірі визначається саме їм.

Одні вчені кримінально-процесуальною функцією вважають частину кримінально-процесуальної діяльності, інші під нею розуміють певний напрямок, особливим чином відмежовану сторону, вид кримінально-процесуальної діяльності, треті – виражене у певних напрямках кримінально-процесуальної діяльності призначення та роль суб'єктів кримінального судочинства [9, с. 54], четверті – трактують її як види, напрямки діяльності суб'єктів кримінального процесу [5, с. 84], обумовлені їх роллю, призначенням та метою участі у справі.

Найбільш точно, на мій погляд, процесуальні функції визначив Ю. М. Грошевий. На його думку, це виражені у законі основні напрями процесуальної діяльності, що здійснюються з метою реалізації завдань кримінального судочинства суб'єктами, уповноваженими на ведення процесу або наділеними правами для активної участі у справах з метою захисту своїх законних інтересів [3, с. 23].

До цих основних напрямів кримінально-процесуальної діяльності можна віднести: 1) швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних у їх вчиненні; 2) захист прав і законних інтересів осіб з тим, щоб жоден невинний не був притягнутий до кримінальної відповідальності і засуджений; 3) правильне вирішення кримінальної справи і справедливе застосування покарання.

Деякі науковці вважають, що кримінально-процесуальні функції необхідно класифікувати на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх функцій вони відносять: правоохоронну та правозахисну діяльність. До внутрішніх – обвинувачення, захист та вирішення справи по суті [2, с. 30], які в теорії кримінального процесу ще називають основними. Основними вони є тому, що обов'язково виражаються у центральній стадії процесу та їх розмежування визначає змалювану побудову судового розгляду. Це, природно, ставить їх на особливе місце у загальній системі кримінально-процесуальних функцій [1, с. 14]. Проте, кримінальному судочинству властиві й інші функції, в тому числі – розсліду-

вання справи, нагляд за додержанням і правильним застосуванням законів (нагляд прокурора за додержанням законів при проведенні досудового розслідування (дівання та досудового слідства) у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням), підтримання цивільного позову і заперечення проти цивільного позову. Всі вони пов'язані з зазначеними основними функціями і без них, як правило, не можуть знаходити свого вираження в кримінальному процесі.

Виділення тих чи інших функцій і можливість їх здійснення конкретними суб'єктами процесу залежить не від волі і бажання останніх, а від законодавця, який, враховуючи ряд факторів, в тому числі і закони психології, нормативно закріпив відповідну структуру судочинства, що відображає реальний стан речей, права та законні інтереси суб'єктів процесу, цілі, до досягнення яких вони прагнуть. Іншими словами, кримінально-процесуальна функція – це об'єктивна категорія, відображена в чинному законі. Вона визначає процесуальне становище даного суб'єкта і не залежить від його конкретної позиції в тій чи іншій справі.

Кожна кримінально-процесуальна функція має чітко виражену цілеспрямованість, яка визначається тим процесуальним інтересом, який притаманний суб'єкту, який здійснює цю функцію.

Розуміючи необхідність реалізації конституційного положення про змагальність судочинства, законодавець в ч. 3 ст. 22 нового Кримінально-процесуального кодексу України закріпив, що під час кримінального провадження функції обвинувачення, захисту та судового розгляду не можуть покладатися на один і той же орган чи службу особу. Розмежування основних кримінально-процесуальних функцій між різними учасниками процесу є найістотнішою ознакою для характеристики типу процесу.

Природа кримінального процесу в правовій державі, яка побудована на принципі рівності і змагальності сторін, вимагає, щоб обвинувачення, захист і вирішення справи являли собою самостійні і незалежні один від одного функції, які виконуються різними суб'єктами. Логіка і психологія поділу цих функцій, виражаються найбільш наочно в судовому розгляді, де обвинувач доводить суду обґрунтованість свого твердження про винність обвинуваченого, а обвинувачений та його захисник доводять невинність обвинуваченого чи іншим чином захищаються проти тверджень обвинувача. Суд здійснює правосуддя. Тільки йому надане право визнати обвинувачуваного винним і призначити йому покарання. З позицій сторони обвинувачення і з боку захисту діють і інші учасники процесу, захищаючи свої права та інтереси [6, с. 69].

Всі кримінально-процесуальні функції взаємопов'язані, обумовлені одна одною і в своїй сукупності забезпечують правильний хід і результат справи, виконання завдань кримінального процесу, що і дозволяє говорити про них, як про систему, яка має певні особливості. У ній є функції, що сполучаються, розвиваються і доповнюють одна одну, і тому один суб'єкт може реалізувати декілька процесуальних функцій; однак існують і функції несумісні, які один і той самий суб'єкт виконати не може. Так, здійснення прокурором функції нагляду за додержанням законів при проведенні досудового розслідування не

лише не виключає, але, навпаки, передбачає здійснення ним функції обвинувачення у суді. У вказаному випадку йдеться про сумісні процесуальні функції. Коли ж мова йде про функції обвинувачення, захисту і правосуддя, то вони суворо розрізняються, і тому суб'єкти, що здійснюють обвинувачення (так само як і захист), не можуть здійснювати правосуддя; той, хто обвинувачує, не може бути суддею. Інша особливість цієї системи полягає в тому, що в ній є функції, які можна назвати «парними», оскільки вони необхідно передбачають одна одну й у реальній дійсності одна без одної не існують. До таких функцій належать: обвинувачення – захист, а також підтримання цивільного позову – заперечення проти цивільного позову [4, с. 22].

В процесуальному сенсі обвинувачення полягає у збиранні доказів вчинення злочину певною особою, у викритті обвинуваченого в ході розслідування і судового розгляду, в обґрунтуванні кримінальної відповідальності обвинуваченого [8, с. 88].

Функція захисту виражається в діях обвинуваченого і його захисника, спрямованих на повне або часткове спростування обвинувачення, з'ясування обставин, що свідчать про невинуватість обвинувачуваного або меншу міру його провини. Для обвинуваченого здійснення даної функції – право, для захисника – обов'язок. Захисник зобов'язаний використовувати всі зазначені в законі засоби і способи для захисту прав і законних інтересів підзахисного.

В матеріальному сенсі функція захисту утворює сукупність процесуальних прав і мір, спрямованих на захист прав та інтересів підсудного перед судом і його невинуватості. У формальному сенсі захист означає право підсудного мати представника перед судом [7, с. 59].

Таким чином, вивчивши думки вчених-процесуалістів і новий Кримінально-процесуальний кодекс, норми якого базуються на принципі змагальності, можна зробити висновок, що кримінально-процесуальні функції діляться на три основні функції – обвинувачення, захисту і вирішення кримінальної справи, які відокремлені одна від одної. Наявні норми кримінально-процесуального закону у відповідних розділах розкривають кожен з трьох названих функцій шляхом перерахування належних до них учасників кримінального провадження та їх повноважень. Тим самим правова конструкція змагальності виконана по системі окремих напрямків діяльності, тобто функцій кримінального процесу з поділом учасників судочинства на дві протилежні сторони – обвинувачення і захисту та зі встановленням між ними арбітра, тобто суду, який вирішує спір по кримінальній справі.

Список використаних джерел: 1. Альперт С. А. Кримінально-процесуальні функції: поняття, система, суб'єкти : консп. лекції / С. А. Альперт. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 1995. – 28 с. 2. Зеленецький В. С. Функциональная структура прокурорской деятельности : учеб. пособие / В. С. Зеленецкий. – Х. : Юрид. ин-т, 1978. – 76 с. 3. Кримінальний процес України : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закладів освіти / за ред. Ю. М. Грошевого та В. М. Хотенця. – Х. : Право, 2000. – 494 с. 4. Кримінальний процес : підручник / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. – Х. : Право, 2010. – 608 с. 5. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович. – М. : Наука. – Т. 1 : Основные положения науки советского уголовного

процесса. – 1968. – 470 с. **6.** Уголовно-процессуальное право Российской Федерации : учеб. для студ. вузов, обучающихся по спец. «Юриспруденция» / отв. ред. П. А. Лупинская – М. : Юристъ, 2005. – 815 с. **7.** Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. – Т.2 / И. Я. Фойницкий. – СПб. : Тип. Монтвида, 1907. – 607 с. **8.** Чельцов М. А. Советский уголовный процесс : учебник / М. А. Чельцов. – М. : Госюриздат, 1951. – 511 с. **9.** Элькин П. С. Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве : монография / П. С. Элькин. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1976. – 144 с.

Одержано 25.09.2012

В сообщении освещены основные подходы к определению сущности уголовно-процессуальных функций. Автором выяснено понятие уголовно-процессуальных функций, а также сделана их классификация.

Ключевые слова: уголовно-процессуальные функции, функция защиты, функция обвинения.

The report highlights the main approaches to determining the nature of criminal procedural functions. The author found the concept of criminal procedural functions, and made their classification.

Keywords: criminal procedural functions, protection function, the function of prosecution.

ЗНАЧЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ НАГЛЯДОВОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Виконано аналіз концептуальних положень, поглядів та ідей щодо сутності наглядкової функції держави, визначено місце державного нагляду у забезпеченні її цілей і завдань, а також з'ясовано значення та особливості наглядкової функції держави у кримінальному процесі.

Ключові слова: *наглядова функція, державний нагляд, кримінальний процес.*

Сутність і значення наглядкової функції держави наразі залишається все ще остаточно не з'ясованими, що зумовлено суперечністю визначення її місця у загальній системі державних функцій, проблемністю відмежування від правоохоронної функції, а також складністю визначення власного предмету, формування суб'єктів її реалізації тощо. Дискусійними є твердження окремих науковців щодо сутності, значення та особливостей наглядкової функції держави у кримінальному процесі, що насамперед пов'язано із прийняттям та набранням чинності 19.11.2012 року нового Кримінального процесуального кодексу України. Зазначена дискусія здебільшого стосується процесуальних та наглядових повноважень прокурора у кримінальному процесі. Окремо слід зауважити відсутність уніфікованого підходу до теоретичного розуміння категорії «наглядова функція держави», її структури та змісту, що значною мірою ускладнює практику здійснення державного нагляду. З огляду на це та в аспекті оптимального збалансування усіх напрямків державної діяльності нами й вбачаються актуальними питання: по-перше, щодо сутності та значення наглядкової функції держави; по-друге, значення та особливості наглядкової функції держави у кримінальному процесі.

Ключовим у розумінні сутності державного нагляду як змістовно виразу наглядкової функції держави також постає питання завдань, на досягнення яких він безпосередньо і спрямовується. При цьому, зважаючи на розглянуті властивості державного нагляду він об'єктивно не може самостійно усувати виявлені порушення законодавства, лише виявляючи їх і спонукаючи до цього самого порушника (через його правову свідомість) або ж компетентні інші державні органи (через систему державного примусу). Вважаємо, що цим, з одного боку, забезпечується попередження та усунення порушень законності, а, з іншого боку, упереджується надмірне втручання держави у відповідні суспільні відносини. Відтак, до завдань державного нагляду відносно перевірку відповідності вимогам законодавства діяльності піднаглядних об'єктів, попередження та виявлення в ній порушень, а також сприяння їх усуненню.

Отже, виходячи з вищевикладеного підкреслимо, що під державним наглядом слід розуміти специфічну форму державної діяльності, що здійсню-

ється спеціально уповноваженими суб'єктами щодо не підпорядкованих їм піднаглядних об'єктів і без прямого втручання у їхню діяльність, а також з метою перевірки діяльності таких об'єктів на предмет відповідності принципу законності, попередження й виявлення порушень чинного законодавства, а також забезпечення їх усунення. Система державного нагляду виступає основною формою і виразом наглядової функції держави.

Здійснюючи нагляд за виконанням законів органами досудового слідства, прокурор у межах своєї компетенції: вимагає від органів досудового слідства для перевірки кримінальні справи, документи, матеріали та інші відомості про вчинені злочини, хід досудового слідства і встановлення осіб, які вчинили злочини; перевіряє не менш як один раз на місяць виконання вимог закону про приймання, реєстрацію і вирішення заяв та повідомлень про вчинені або ті, що готуються, злочини; скасовує незаконні і необгрунтовані постанови слідчих; дає письмові вказівки про розслідування злочинів, про обрання, зміну або скасування запобіжного заходу, кваліфікацію злочину, проведення окремих слідчих дій та розшук осіб, які вчинили злочини, у тому числі щодо видачі особи (екстрадиції); бере участь у провадженні досудового слідства і в необхідних випадках особисто провадить окремі слідчі дії або розслідування в повному обсязі по будь-якій справі; санкціонує проведення обшуку, відсторонення обвинуваченого від посади та інші дії слідчого і органу дізнання у випадках, передбачених законом; продовжує строк розслідування; дає згоду або подає до суду подання про обрання запобіжного заходу у вигляді застави або взяття під варту, а також про продовження строку тримання під вартою; повертає кримінальні справи органам досудового слідства з своїми вказівками щодо провадження додаткового розслідування; передає справу від одного органу досудового слідства іншому, а також від одного слідчого іншому з метою забезпечення найбільш повного і об'єктивного розслідування; порушує кримінальні справи або відмовляє в їх порушенні; закриває або зупиняє провадження в кримінальних справах; дає згоду на закриття кримінальної справи слідчим в тих випадках, коли це передбачено законом; затверджує обвинувальні висновки (постанови); направляє кримінальні справи до суду; вирішує питання про допущення захисника до участі в справі.

Що стосується нового КПК, то у ньому передбачено значно ширші наглядові повноваження прокурора. Викликає занепокоєння посилення ролі прокурора у кримінальному процесі і зниження процесуального статусу слідчого. Згідно з передбаченою КПК процедурою кримінального провадження, прокурор здійснюватиме процесуальне керівництво розслідуванням, даватиме доручення слідчим, прийматиме або погоджуватиме ключові процесуальні рішення (повідомлення особі про підозру, звернення з клопотаннями до слідчого судді, складення обвинувального акта тощо). Вважаємо, що більш широкі процесуальні повноваження прокурора звужують процесуальну свободу слідчого, якому, загрожує кримінальна відповідальність за невиконання прокурорських вказівок. Натомість позитивним є те, що прокурор, відповідно до положень нового КПК, позбавляється фактично моно-

польного права на подання доказів, оскільки кожна із сторін кримінального провадження матиме рівні можливості у збиранні доказів, отриманні допомоги суду у збиранні доказів при наявності труднощів їхнього отримання, а також наданні зібраних доказів суду для доведення винуватості або невинуватості особи у вчиненні злочину. У новому КПК визначено підслідність органам прокуратури злочинів, зокрема стосовно посадовців високого рівня, суддів, правоохоронців, військовослужбовців та у сфері протидії корупції. Новелою нового Кримінального процесуального кодексу України є передбачене параграфом 2 Глави 3 положення щодо участі прокурора на стороні обвинувачення на всіх стадіях кримінального провадження.

Таким чином, новий Кримінальний процесуальний кодекс України значно змінює правове регулювання процесуальних правовідносин та містить низку положень, які в цілому є новими для правової системи України, у зв'язку з чим необхідне їх вивчення та поступова апробація. Сказане безпосередньо стосується особливостей прокурорського нагляду у кримінальному процесі, і насамперед його повноважень щодо здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Одержано 25.09.2012

Выполнен анализ концептуальных положений, взглядов и идей относительно сущности надзорной функции государства, определено место государственного надзора в обеспечении ее целей и задач, а также выяснено значение и особенности надзорной функции государства в уголовном процессе.

Ключевые слова: надзорная функция, государственный надзор, уголовный процесс. The analysis of conceptual positions, views and ideas about the nature of the supervisory functions of the state, the place of public oversight to ensure its goals and objectives, and clarified the meaning and features of the supervisory functions of the state in criminal proceedings.

Keywords: supervisory function, state surveillance, criminal procedure.

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ
ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ У СФЕРІ СТАТЕВИХ СТОСУНКІВ**

Особливу роль у структурі методики розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків так само, як і в будь-якій іншій методиці, відіграє криміналістична характеристика злочинів. Між методикою розслідування і криміналістичною характеристикою злочинів існує нерозривний взаємозв'язок, що проявляється, насамперед, у тому, що криміналістична характеристика злочинів багато в чому визначає зміст методики. Саме як інформаційна система криміналістична характеристика забезпечує процес формування методики розслідування типовими даними про елементи злочинної діяльності, взаємозв'язки та взаємозалежності між ними. Очевидно, що успіх розслідування будь-якого злочину багато в чому зв'язаний не тільки із грамотним визначенням кримінально-правових особливостей злочину, але й з пізнанням слідчим його криміналістичної сутності. У цьому істотну допомогу йому дають розроблені в криміналістичній науці характеристики різних видів злочинів.

Методика розслідування структурувалась на основі розподілу процесу розслідування на етапи (у тому числі в неї включався не стосовний до розслідування етап порушення кримінальної справи). Як показує аналіз слідчої практики сьогодення, не завжди розподіл етапів допомагає в ефективній боротьбі зі злочинністю. Для цього багато категорій злочинів необхідно спочатку виявити, а потім уже розслідувати. До такої категорії латентної злочинності відносяться і злочини проти моральності у сфері статевих стосунків. По даній категорії злочинів склалась парадоксальна ситуація: з одного боку, мають місце явні для суспільства (у тому числі й правоохоронних органів) негативні наслідки злочинів у вигляді існування протизаконного секс-бізнесу а, з іншого, – відсутні повідомлення про вчинені злочини.

Виявлення злочинів – специфічний процес, спрямований на вирішення питання про порушення кримінальної справи, в якому поєднуються як допроцесуальна, так і процесуальна діяльність суб'єктів, що відносяться до різних структурних підрозділів правоохоронних органів.

Виходячи з того, що виявлення злочинів – це не одичний момент одержання первісної інформації про невідоме злочинне діяння, а процес одержання достатньої сукупності інформації, що служить підставою для порушення кримінальної справи, його варто визнавати автономною частиною, у зміст якої входять два органічно пов'язані види діяльності різних структурних підрозділів правоохоронних органів – допроцесуальний і процесуальний.

З метою нівелювання складностей правозастосовної діяльності методи-

ка розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків включає в характеристику діяльності з виявлення ознак злочинів перелік можливих суб'єктів (працівників правоохоронних органів), що займаються виявленням, зміст їх повноважень, перелік типових приводів і підстав порушення кримінальних справ, строки і особливості перевірок, криміналістичні прийоми та методи виявлення ознак злочинів, типові ознаки злочинів, особливості документування такого роду діяльності тощо.

В ході виявлення латентних злочинів вирішуються питання, які виникають по інших категоріях справ тільки в ході розслідування. Так, уже на цій стадії виявляється більша частина відомостей про злочини, пов'язані із втягненням у заняття проституцією, що виключає необхідність вживання додаткових заходів по їхньому встановленню на слідстві. Надалі потрібно лише їхнє процесуальне закріплення. Наприклад, установа кола свідків відбувається одночасно з моментом установа потерпілих і підозрюваних, оскільки проведення заздалегідь підготовленого оперативно-розшукового заходу щодо виявлення ознак утримання притону, втягнення в заняття проституцією забезпечує затримання всіх зазначених осіб на місці події. При одержанні пояснень у ході адміністративної діяльності також установаються ознаки вчинення злочинів, що вказують на способи злочинних дій, дії потерпілих, свідків.

Таким чином, перелік завдань, що підлягають розв'язанню при розслідуванні, звужується. Як показує аналіз практики розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків, ці завдання зводяться до наступних: 1) перетворення отриманої в стадії виявлення ознак злочинів інформації в доказову; 2) одержання нової доказової інформації; 3) нейтралізація протидії розслідуванню.

Процес вирішення поставлених завдань носить паралельний характер, що обумовлює доцільність розподілу процесу розслідування на етапи.

Зазначений перелік завдань носить специфічний характер, тобто для їхнього вирішення потрібні спеціально розроблені методи і засоби. Зрозуміло, поряд з ними існують і завдання неспецифічні, які актуальні для процесу розслідування багатьох категорій кримінальних справ. Однак позначення і штучний розподіл за їхній рахунок процесу розслідування на етапи є нераціональним. Взагалі, підхід штучного наповнення структури кожної методики розслідування елементами, що містять типові для всіх злочинів рекомендації, бачиться невірним. До того ж, цілеспрямоване застосування методики вимагає її забезпечення, адаптації до конкретних умов розслідування. Дані умови визначаються, що є типовими для конкретних видів злочинів. Характер даних обставин впливає на те, якими слідчими діями або їх комплексами можуть бути отримані докази, що підтвердять факт їх наявності. Це обумовлює необхідність урахування при розробці методик характеристик типових слідчих ситуацій, що виникають у розслідуванні злочинів відповідних видів.

Доцільно також мати на увазі певну специфіку функціонування системи слідчих дій у процесі розслідування. Вона проявляється в тому, що при роз-

слідуванні окремих видів злочинів може не виникнути необхідність у проведенні деяких слідчих дій, що складають типову методіку розслідування. У цих випадках використовується не вся система слідчих дій, а лише ті з них, які необхідні для пізнання обставин конкретного злочину. Вказане, однак, не виключає правила: розроблені на основі залежностей усередині системи слідчих дій умови, що сприяють забезпеченню всебічності, повноти та об'єктивності дослідження обставин злочину, мають загальний характер і повинні враховуватись у методиках розслідування злочинів [1, с.60].

Власно технологія розкриття та розслідування злочинів, що є стрижнем боротьби зі злочинністю, може змінюватись майже не щодня за рахунок впровадження досягнень науки і техніки. Тому, в першу чергу, повинні вдосконалюватись давно відомі прийоми, засоби і методи діяльності, розширюватись можливості їх використання для вирішення завдань кримінального судочинства, у тому числі на основі більше глибокого аналізу їх природи і сутності, а також реального співвідношення прав особи і завдань боротьби зі злочинністю.

Засоби, прийоми і рекомендації криміналістичної техніки, а також положення криміналістичної тактики реалізуються через криміналістичні методики з урахуванням особливостей розслідування конкретних видів злочинів, в обставинах скоєння яких проявляється однорідність способів їх вчинення і, відповідно, подібність структури, видів і загального змісту слідової інформації, на основі якої можлива розробка ефективних рекомендацій із методики їх розслідування.

Отже, необхідне поглиблене вивчення структури діяльності із вчинення заборонених кримінальним законом діянь, виявлення типових способів їх вчинення, встановлення і дослідження закономірностей утворення слідів при їх застосуванні. У сукупності із традиційними і такими, що позитивно себе зарекомендували, методами і прийомами виявлення та організації розслідування злочинів дані про них складуть надійну інформаційну основу для створення ефективних методик їх розслідування.

Виділення зазначених підстав поклало початок новому напрямку розвитку криміналістичних методик – методик більше високого ступеня узагальнення, оскільки їхнє застосування можливо при розслідуванні кількох видів злочинів, які натомість мають різні видові об'єкти посягання у кримінально-правовому сенсі [2, с.13]. Ці теоретичні положення та їхня конкретна реалізація здійснювалися на рубежі 90-х років ХХ століття. Однак основним завданням діяльності криміналістів у той час, крім вирішення деяких теоретичних питань, було забезпечення кожного виду злочинів власною методикою розслідування. Більше того, ряд авторів створювали методики у прив'язці до певних етапів розслідування (в основному, до початкового).

---

1 Соловьев А.Б. Как организовать расследование. Учеб.-метод. пособие. – М.: «Юрлитинформ», 2000. – 88 с.

2 Субботина М.В. Криминалистические проблемы расследования хищений чужого имущества: Автореф. дисс.... д-ра юрид. наук. – Волгоград, 2004. – 36 с.

Зазначений підхід, природно, призвів до того, що створених методик багато, а ефективність застосування їх низька.

Тому, необхідно коректувати даний напрям діяльності. Варто не розвивати тенденцію дублювання методик, а узагальнювати наявні, аналізувати практичну діяльність по виявленню ознак злочинів та їх розслідуванню, знаходити загальні типові ситуації й алгоритми дій слідчого, форми взаємодії слідчих з іншими службами органів внутрішніх справ, відпрацьовувати тактику проведення слідчих дій у конкретних слідчих ситуаціях і, на основі отриманого знання, формувати методики більш високого ступеня узагальнення – базові – для використання при розслідуванні декількох злочинів, що кваліфікуються за статтями, що входить в різні розділи КК, охоплюють видів злочинів, вчинених у специфічних умовах, певними особами тощо [1, с.197].

Даний підхід торкається і створення методики розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. Незважаючи на те, що до цього моменту не існувало рекомендацій, створених спеціально для розслідування цієї категорії справ, є інші, що містяться в інших методиках, які можуть бути застосовані також при розслідуванні зазначених злочинів.

Насамперед «запозиченими» можуть бути рекомендації методик розслідування подібних, із криміналістичної точки зору, злочинів: незаконного позбавлення волі, викрадення людини, торгівлі людьми, спрямованих проти статевої недоторканності і статевої свободи особи, втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність тощо. За їхньою допомогою вирішується значний перелік типових для злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків питань. Ті ж завдання, які мають специфіку і для розв'язання яких не підходять нині існуючі рекомендації, становлять основу даної методики, що зробить її «... стислою, доступно викладеною, практично застосовною, із чіткими програмами дій у конкретних слідчих ситуаціях» [2, с.26].

Названі елементи становлять зміст методики розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків, відбивають її організаційно-тактичні й техніко-криміналістичні особливості.

Враховуючи існуючі точки зору на зміст криміналістичної методики, ми дійшли до висновку, що її варто розглядати як складну систему взаємозалежних і взаємодіючих елементів. Системний підхід дозволяє вичленувати різнопланові частини (елементи) цієї системи, досліджувати їх і розташувати в певній послідовності, що об'єктивно відбиває внутрішні зв'язки, що існують.

У зміст методики розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків ми включаємо наступні елементи: розгорнуту криміналістичну характеристику злочинів; опис типових слідчих ситуацій і формуван-

---

1Ищенко Е.П. Криминалистика: Краткий курс. – М.: Инфра-М, 2004. – 302 с.

2Гармаев Ю. Частная криминалистическая методика расследования // Законность. – 2003. – № 7. – С. 26-29.

ня залежно від виникнення кожної типових програм розслідування на початковому і наступному етапах розслідування; виклад тактики проведення початкових слідчих дій і супутніх оперативно-розшукових заходів; особливості виявлення ознак злочинів, організації взаємодії, планування розслідування, профілактичної діяльності слідчого, а також подолання протидії розслідуванню тощо.

Підкреслимо, що методика розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків носить комплексний характер, що проявляється: у розробці рекомендацій з розслідування різних видів і типів злочинів, що мають у той же час багато спільних рис та однорідних криміналістичних ознак; і у комплексному характері завдань розслідування розглянутих видів злочинів, необхідності систематизації дій, що вживають для вирішення цих завдань, комплексній участі в розкритті та розслідуванні злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків працівників органів слідства, дізнання, експертів, фахівців, представників громадськості.

Олександр Володимирович Олішевський,

старший викладач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії факультету з підготовки слідчих Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ПІДПАЛІВ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

Виділено типові слідчі ситуації первинного та наступного етапів розслідування підпалів транспортних засобів. Описано відповідні їм програми дій кримінального провадження.

Ключові слова: *типова слідча ситуація, транспортний засіб, розслідування, первинний та наступний етапи.*

У зв'язку зі збільшенням кількості транспортних засобів та випадків їхнього підпалу актуальним представляється розробка відповідної методики розслідування в частині загальних закономірностей механізму вчинення злочину, утворення джерел доказової інформації.

Типові слідчі ситуації і програми первинного етапу розслідування. Залежно від часу, який пройшов з моменту здійснення підпалу транспортного засобу до надходження інформації про цей факт до ОВС, можна виділити наступні типові слідчі ситуації:

Кримінальне провадження про підпал транспортного засобу здійснюється одразу після його вчинення.

Кримінальне провадження про підпал транспортного засобу здійснюється через певний час після пожежі.

При першій типовій ситуації можлива наступна програма первинного етапу розслідування:

огляд місця події;

виявленням та допит очевидців пожежі та інших свідків;

допит потерпілих;

встановлення підозрілих осіб, що з'явилися перед пожежею в конкретному районі, перевірка їх на предмет причетності до злочину;

переслідування і розшук злочинців за «гарячими слідами»;

призначення та проведення відповідних криміналістичних експертиз за вилученими слідами, а також пожежно-технічної експертизи обставин горіння при пожежі, з установлення фактів недотримання (порушення) правил пожежної безпеки, з установлення технічної причини (механізму) виникнення пожежі;

проведення обшуків (особистий, у випадку затримання, житла, інших воєднів);

огляд (освідування) і допит підозрюваного.

Для другої типової ситуації характерне проведення наступних дій:

допит заявника;

огляд місця події;

виявленням та допит очевидців пожежі та інших свідків;
допит власника згорілого або пошкодженого транспортного засобу;
ознайомлення з матеріалами Державного пожежного нагляду (актом про пожежу, висновком про причину пожежі тощо);
призначення та проведення вказаних експертиз;
встановлення, розшук і затримання підозрюваного, його огляд та допит;
проведення обшуків та виїмки.

Типові слідчі ситуації і програми наступного етапу розслідування.

Залежно від інформаційної визначеності на подальшому етапі розслідування підпалу транспортного засобу виникають дві групи типових слідчих ситуацій.

Перша група – прості ситуації, коли у розпорядженні слідчого є відомості про підпал, особу, яка його вчинила, і потерпілого. Частіше вона має місце при затриманні підозрюваного на місці злочину, при явці його з повинною. Завдання розслідування – перевірка та уточнення інформації щодо обставин підпалу.

Типові версії: мав місце підпал транспортного засобу за обставин, вказаних потерпілим, свідками або підозрюваним; підпал здійснений за інших обставин. Наприклад: має місце обмова свідомо невинної особи або самообмова.

Для перевірки першої версії необхідно провести наступні дії:

додатковий або повторний огляд місця події;

допит потерпілого;

затримання підозрюваного, його особистий обшук і огляд;

допит підозрюваного;

допит свідків;

обшук житла, володіння або за місцем роботи підозрюваного.

перевірка підозрюваного по обліку в психоневрологічному диспансері;

якщо у підозрюваного виявляються ознаки, що свідчать про його психічну неповноцінність, допитати з цього приводу його родичів і сусідів, призначити судово-психіатричну експертизу.

Для перевірки версії про обмову свідомо невинного, крім зазначених дій, слід провести очну ставку між підозрюваним та особою, яка його звинувачує, пред'явлення для впізнання підозрюваного очевидцям події; провести криміналістичні та пожежно-технічні експертизи.

При дослідженні версії про самообмову доцільно провести перевірку свідчень заявника на місці події або слідчий експеримент за його участю, шляхом допиту потерпілого і свідків встановити мотиви і мету самообмови, а також призначити судово-психіатричну експертизу.

Однак, в більшості випадків, при розслідуванні підпалів транспортних засобів виникає друга група – складні слідчі ситуації, серед яких:

Інформація про подію підпалу та про особу паляя вкрай обмежена.

Встановлені обставини підпалу, проте відсутні відомості про паляя.

Встановлені дані про підпал і паляя, проте останній ховається від слідства.

Основний напрям розслідування в першій з вказаних ситуацій визначається необхідністю виявлення додаткової інформації щодо причин пожежі, наяв-

ності або відсутності підпалу, про особу підозрюваного.

Пошук інформації, необхідної для розслідування неочевидного підпалу, полегшується знанням криміналістичної характеристики злочинів даної категорії, кореляційних зв'язків між її окремими елементами. Це дозволяє на основі даних, що отримуються в типових слідчих ситуаціях, зробити найбільш вірні висновки щодо обставин пожежі, а також цілеспрямовано шукати закономірно властиві їй ознаки і сліди. Наприклад, виявлення в обставині пожежі транспортного засобу ознак, вказуючих на умови, що полегшують його виникнення і активний розвиток, дає підставу для висновку про те, що підпал здійснений його господарем з метою отримання страхового відшкодування.

Підставою для висунення і перевірки версій про підпал як причину пожежі може з'явитися наявність певних обставин, що свідчать про можливість підпалу. Наприклад, версія про підпал може виникнути у випадку, якщо в результаті первинних слідчих і оперативно-розшукових дій не встановлено ознак, які вказують на виникнення пожежі у зв'язку з порушенням правил пожежної безпеки, необережним поводженням з вогнем, самозайманням легкозаймистих речовин і матеріалів, а також в результаті дії стихійних сил природи.

Завдання розслідування в умовах другого виду складної ситуації (встановлені обставини підпалу, проте відсутні відомості про палія) включають отримання даних про підозрюваного, встановлення кола, серед яких осіб його слід шукати, отримання нових і перевірка наявних відомостей про обставини підпалу. Таку інформацію можна отримати в ході додаткового огляду місця пожежі (шляхом дослідження способів і слідів підпалу, а також виявлених матеріальних об'єктів), допитів свідків, очевидців і потерпілих, в результаті дачі доручень працівникам органу дізнання на проведення оперативно-розшукових заходів, направлених на встановлення зв'язків потерпілого і осіб, що знаходилися з ним в неприємних відносинах.

Відомості про коло осіб, які могли вчинити підпал, можуть бути отримані від дільничних інспекторів міліції, на території яких відбулася пожежа, шляхом перевірки по оперативним облікам осіб, схильних до здійснення підпалів і які проживають в даному районі, вивчення матеріалів провадження про нерозкриті підпали, використання криміналістичних картотек.

При перевірці версії про підпал, в першу чергу, виникає питання про те, хто міг бути зацікавлений в знищенні (пошкодженні) транспортного засобу і в яких цілях.

Напрямок розслідування в третій з вказаних видів складних ситуацій (встановлені дані про підпал і палія, проте останній ховається від слідства) визначається необхідністю отримання відомостей, перш за все, щодо місця знаходження особи, яка вчинила підпал. В умовах даної ситуації, разом із слідчими діями (допитами потерпілих і свідків, обшуками і виїмками за місцем проживання і роботи, в місцях найбільш вірогідного перебування підозрюваного, накладення арешту на кореспонденцію і виїмки її в поштово-телеграфних установах, експертизами) першорядного значення набувають оперативно-розшукові заходи. До них відносяться: встановлення зв'язків підозрюваного, його розшук, спостереження за певними особами в місцях його вірогідної по-

яви, обхід і огляд житлових та інших приміщень, організація засідки та інше. Якщо злочин розкритий за «гарячими слідами», то для затримання підозрюваного необхідно організувати його переслідування із застосуванням службово-розшукової собаки, «прочісування» і обстеження прилеглої до місця пожежі місцевості, блокування транспортних шляхів, що ведуть з району події тощо.

Таким чином, на первинному етапі розслідування підпалу транспортного засобу можна виділити наступні типові слідчі ситуації: кримінальне провадження про підпал транспортного засобу здійснюється одразу після його вчинення та кримінальне провадження про підпал транспортного засобу здійснюється через певний час після пожежі.

Під час наступного етапу розслідування підпалу транспортного засобу виникають дві групи типових слідчих ситуацій. Перша група – прості ситуації, коли у розпорядженні слідчого є відомості про підпал, особу, яка його вчинила, і потерпілого. Частіше вона має місце при затриманні підозрюваного на місці злочину, при явці його з повинною. Друга група – складні слідчі ситуації, серед яких: інформація про подію підпалу та про особу палія вкрай обмежена; встановлені обставини підпалу, проте відсутні відомості про палія; встановлені дані про підпал і палія, проте останній ховається від слідства.

Одержано 26.09.2012

Выделены типичные следственные ситуации первичного и следующего этапов расследования поджогов транспортных средств. Описаны соответствующие им программы действий уголовного производства.

Ключевые слова: типичная следственная ситуация, транспортное средство, расследование, первичный и следующий этапы.

The typical situations of the primary and next stages of investigation of transports' arsons are defined. The proper programs of actions of criminal investigation are described.

Keywords: typical investigation situation, transport, investigation, primary and next stages.

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ

---

1. 19 травня 2012 року оприлюднений Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК 2012 року). У Пояснювальній записці до Проекту КПК у якості недоліків кримінального процесу за Кримінально-процесуальним кодексом України 1960 року (далі – КПК 1960 року) відзначалися його «очевидний обвинувальний ухил, низька ефективність досудових і судових процедур та їхня надмірна забюрократизованість». Серед ознак, що характеризують модель кримінального процесу за КПК 1960 року наводяться зокрема наступні: 1) процесуальна та фактична нерівність прав сторони обвинувачення та сторони захисту; 2) відсутність змагальних засад кримінального судочинства призводить до порушення прав осіб на стадії досудового розслідування; 3) яскраво виражений обвинувальний ухил кримінального процесу призводить до того, що суд виступає не як незалежний та об'єктивний арбітр, а як представник сторони обвинувачення; 4) надмірне та невиправдане застосування на практиці запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; 5) неналежний судовий контроль щодо застосування у процесі досудового розслідування заходів, які обмежують права людини; 6) відсутність ефективних процедур на стадії досудового розслідування та судового розгляду, забюрократизованість кримінального процесу та наявність значної кількості суто формальних документів, що в сукупності призводить до того, що розгляд питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності триває значний проміжок часу, впродовж якого ця особа дуже часто знаходиться під вартою; 7) висока репресивність судових рішень тощо. Наголошувалося, що «цей далеко неповний перелік проблемних питань свідчить про необхідність якісної, системної та докорінної перебудови кримінального процесу і приведення його у відповідність із міжнародними стандартами судочинства, що можливо не шляхом внесення поодиноких змін до чинного КПК України, а лише через прийняття нового акта, основою якого буде не обвинувальна (інквізиційна), а змагальна модель кримінального судочинства».

2. Питання нового кримінально-процесуального законодавства неодноразово були предметом дискусій та обговорення на шпальтах засобів масової інформації та наукових видань, наукових та науково-практичних конференцій. Відзначалися як позитивні, так і негативні аспекти нового кримінального процесуального законодавства. Практика застосування КПК 2012 року висвітлить практичні проблеми реалізації його положень. На сьогодні можливо лише на теоретичному рівні спрогнозувати як будуть реалізовуватися нові для національної доктрини кримінально-процесуального права положення.

3. Думається, на даний момент є можливим проаналізувати деякі поло-

ження нового КПК. Перш за все необхідно визначити форму кримінального процесу, якій відповідає новий КПК. Навряд чи її можна назвати змагальною, тому що права сторони захисту хоча і досить суттєво у порівнянні з КПК 1960 року розширені, про те не на стільки щоб сторона захисту мала рівнозначні можливості на досудовому розслідуванні. Аналіз прав та обов'язків підозрюваного та обвинуваченого за новим КПК дозволяє дійти висновку про їх майже повну ідентичність правам та обов'язкам підозрюваного, обвинуваченого та підсудного за КПК 1960 року. Але при цьому новий КПК більш деталізує їх у позитивний бік. І викликає зауваження лише вказівка у ч. 4 ст. 46 КПК 2012 року на те, що: «Захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику». Враховуючі, що захисником може бути лише адвокат, і це також позитивний момент, доцільно б було на обмежувати останнього правами підозрюваного та обвинуваченого. Так, перелік професійних прав адвоката є значно ширшим ніж підозрюваного, обвинуваченого. Наприклад, праву звертатися з адвокатським запитом не відповідає жодне право підозрюваного, обвинуваченого. Навряд чи це означає, що під час участі у кримінальному провадженні у якості захисника адвокат позбавляється цього права.

4. Не відповідає теорії кримінального процесу положення при якому дізнання, як від процесуальної діяльності є, але органів дізнання – немає. Думається, що відмова від такого суб'єкту кримінального провадження не є доцільним.

5. Викликає сумніви й проголошення зменшення бюрократизації кримінального провадження. Так, наприклад, за КПК 1960 року запобіжний захід у вигляді підписки про невиїзд обирається слідчим за 10-15 хвилин, зі складанням лише одного процесуального документу та ознайомлення з ним обвинуваченого. За КПК 2012 для обрання аналогічного запобіжного заходу «особисте зобов'язання» потребує виконання наступних дій: 1) складання клопотання слідчим про обрання запобіжного заходу; 2) погодження клопотання у прокурора; 3) участь у судовому розгляді прокурора або слідчого при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу; 4) отримання рішення судді про обрання чи не обрання запобіжного заходу. Крім значного збільшення у часі, збільшується кількість і обсяг процесуальних документів. І це стосується не лише запобіжних заходів, а й виконання деяких інших заходів процесуального забезпечення досудового розслідування.

6. КПК 2012 року майже повністю позбавив слідчого процесуальної самостійності. Лише декілька слідчих (розшукових) та негласних слідчих розшукових дій він має право провадити без погодження прокурора та рішення слідчого судді. Але, позбавив його процесуальної самостійності – КПК 2012 не позбавляє його відповідальності за якість розслідування кримінального провадження. Думається, що це не є правильним. Якщо усі рішення щодо процесуального забезпечення кримінального провадження, обрання запобіжних заходів, проведення слідчих дій приймає слідчий суддя за клопотанням слідчого

узгодженого з прокурором, то саме прокурор як представник державного обвинувачення повинен нести і відповідальність за якість розслідування кримінального провадження.

7. Введення до КПК 2012 року окремої глави про негласні слідчі (розшукові) дії, вважаємо дуже сумнівним. По-перше, деякі з даних щодо методики проведення оперативно-розшукових заходів на теперішній час складають державну таємницю, і відповідні зміни не внесені до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю. По-друге, значне коло осіб, які будуть приймати участь при отриманні рішення на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, не сприятиме збереженню таємниці їх проведення, та фактично позбавляє правоохоронні органи можливості використання оперативних заходів при виявленні та розкритті злочинів.

8. Загальне враження від нового Кримінального процесуального кодексу можна визначити як невдалу спробу відійти від змішаної системи до змагальної, але чомусь зі зберіганням слідчих, які повинні не тільки виконувати усі вказівки прокурора, але і нести відповідальність за погодження/непогодження прокурором, прийняття/неприйняття рішень слідчим суддею. Тобто, кроки до змагальної форми кримінального процесу зроблені, але їх не достатньо щоб вважати нову форму процесу змагальною.

9. На жаль відсутнє і економічне обґрунтування введення КПК 2012 року. Думається, що до розширення штатів слідчих підрозділів, прокуратури та суду, є не готовим бюджет країни.

10. Значно ускладнює введення КПК 2012 відсутність нових законів щодо статусу прокуратури, про кримінальні проступки та державне бюро досудових розслідувань, про міліцію (поліцію) та інші правоохоронні органи.

11. Але найбільш головним та проблематичним у виконанні, думається, є не просто вивчення положень КПК 2012 практичними працівниками, а й зміна у правосвідомості суддів, прокурорів та слідчих щодо їх ролі та функції у кримінальному провадженні.

Одержано 23.09.2012

Григорій Володимирович Остафійчук,
заступник прокурора міста Києва

НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ ПОВБУДОВИ

Тези надають розподіл слідчих та розшукових дій у кримінальному провадженні. Визначаються положення нового КПК України щодо проведення негласних слідчих, розшукових дій під час здійснення кримінального переслідування, викриття винної особи. Надаються пропозиції щодо подальшого удосконалення проведення ОРД у кримінальному процесі.

Ключові слова: негласні слідчі розшукові дії, слідчий, прокурор, слідчий суддя.

Під час проведення судово-правової реформи, розробки нового кримінально-процесуального кодексу України особливе значення набуває питання виконання завдань кримінального судочинства, викриття злочину, проведення розшукових дій, формування нормативного змісту системи кримінального переслідування, яке спрямовано на забезпечення інтересів суспільства і держави, що становить собою один з основних напрямків побудови системи кримінальної юстиції згідно з Концепцією її реформування в Україні.

Для забезпечення законності в кримінальному процесі необхідна чітко визначена, внутрішньо збалансована система законодавства. За останні роки законодавство удосконалюється, приймаються нові закони, які вносять, згідно з положеннями Конституції України в діюче кримінальне, кримінально – процесуальне законодавство суттєві зміни. Вони направлені на удосконалення діяльності органу дізнання та слідчого по здійсненню завдань кримінального процесу, розкриття злочину, встановлення винної особи, яка скоїла злочин.

Практика, теоретичні положення, розвитку кримінального процесу встановили ознаки розшукового процесу. Вони включають до себе: зміщення процесуальних функцій звинувачення, захисту і розгляду кримінальної справи; відсутність сторін на стадії досудового слідства; процесуальний статус обвинуваченого як об'єкт доказу його вини; систему оцінки доказів тільки слідчим, прокурором, суддею.

Кримінальне переслідування у публічному, приватно-публічному та приватному порядку кримінального процесу має свою специфіку. По кримінальних справах публічного характеру обвинувачення висувають та підтримують правоохоронні органи, які мають державно-владні повноваження, а саме: орган дізнання, слідчий, прокурор. В межах своєї компетенції слідчий, прокурор зобов'язані порушити кримінальну справу і прийняти заходи по викриття злочину. У справах приватного звинувачення потерпілий здійснює обвинувачення. Кримінальна справа порушується за його заявою і підлягає закриттю при його відмові від звинувачення, або примирення з обвинуваченим. Справа приватно-публічного обвинувачення порушуються тільки за заявою потерпілого.

Функція захисту включає до себе позиції захисту від обвинувачення. Функція правосуддя здійснюється слідчим суддею, колегіальним судом.

Глава 21 нового КПК України (ст. 246–275 КПК) чинне законодавство надало права використання і застосування технічних засобів і методів під час розкриття злочину, за результатами зняття інформації з каналів зв'язку. Оперативно розшукова інформація включає наступні форми, які використовуються у кримінальному процесі: інформація про суспільну небезпеку злочину; інформація про суспільну небезпеку злочинця; істотна та не істотна інформація про вчинений злочин.

Оперативно-розшукова діяльність здійснюється негласно, проте в цілях захисту життя, здоров'я, прав і свобод людини та громадянина, захисту власності, інтересів держави і суспільства. В окремих випадках проведення ОРД здійснюється гласно. Використання ОРД в кримінальному процесі обумовлено не тільки недостатньою теоретичною розробкою проблеми, скільки перетворення результатів оперативно-розшукової інформації в процесуальну.

У широкому сенсі ОРД можна розглядати, як припинення, попередження, розкриття злочину, розшук злочинця. У вузькому сенсі ОРД включає елементи, пов'язані із захистом прав і інтересів громадян, безпеку суспільства і кожного громадянина.

Слід доповнити ст. 9 закону України про ОРД, включити положення, що оперативний співробітник в межах своєї компетенції проводить роботу по попередженню злочинів і злочинної діяльності, своєчасно і в повному об'ємі приймає заходи, пов'язані з припиненням злочинів, встановлення осіб що їх скоїли і приймає до них заходи, передбачені чинним законодавством та новим КПК України.

У разі перевищення меж проведення оперативних дій оперативний співробітник не несе кримінальну відповідальність.

Новий КПК України (статті 246, 252 256, 275 КПК) визначив оперативно – розшукові дії, які проводиться під час досудового провадження. Згідно ст. 246 ч. 6 нового КПК України оперативні підрозділи проводять оперативно-розшукові дії за дорученням слідчого, але КПК України не встановлює окремого розділу щодо визначення повноважень органу дізнання, а відсилає до чинного законодавства про оперативно-розшукову діяльність, яке має суттєві протиріччя з новим КПК.

Стаття 41 нового КПК України встановлює, що оперативні підрозділи проводять оперативно-розшукові дії у кримінальному процесі, але правовий статус органу дізнання до кінця не визначений, у зв'язку з чим треба визначити статус органу дізнання, його повноваження на стадії досудового розслідування.

Оперативно-розшукові повноваження органу дізнання можна визначити через теоретичну модель: вживання необхідні розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і розкриття злочинів; викриття причин та умов, які сприяють вчиненню злочину; здійснення профілактики правопорушень; здійснення взаємодії між правоохоронними органами, державними установами, окремими особами; опитування осіб за їх згодою, використовувати їх добровільну допомогу; витребувати, збирати і вивчати документи та

дані, що характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, джерело та розміри їх доходів; відвідування житла та інших приміщень за згодою їх власників або мешканців для з'ясування обставин вчиненого злочину; збирання відомостей про протиправну діяльність підозрюваних осіб, проведення відносно них гласної та негласної перевірки; виявляти та фіксувати сліди злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами вчинення злочину; особа, яка провадить дізнання і орган дізнання мають не однакові права.

Одержано 24.09.2012

Тезисы рассматривают теоретические проблемы и механизм использования результатов оперативно-розыскной деятельности в уголовном процессе следователем. Определяются новые положения УПК Украины, во время проведения негласных, следственных, розыскных действий, во время проведения уголовного преследования лица совершившего преступление. Вносятся предложения дальнейшего совершенствования ОРД в уголовном процессе.

Ключевые слова: негласные следственные розыскные действия, следователь, прокурор, следственный судья.

Theses give distribution of investigators and search actions in criminal realization. Positions of new KPK of Ukraine are determined in relation to realization of secret investigators, search actions during realization of criminal pursuit, exposure of winy person. Suggestions are given in relation to the further improvement of realization of HORDES in a criminal process.

Keywords: secret investigators search actions, investigator, public prosecutor, inquisitional judge.

Тетяна Анатоліївна Пазинич,

доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
факультету з підготовки слідчих, Харківського національного університету
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПРО ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАВОЛОДІННЯМ ЖИТЛОМ

Тези доповіді присвячено висвітленню окремих проблем розслідування шахрайств, що направлені на заволодіння житлом громадян. Проаналізовано труднощі, які виникають у слідчого і слідчого судді у доказуванні у кримінальних справах про ці злочини, та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: шахрайства в сфері обігу житла, особливості розслідування шахрайств, труднощі розслідування шахрайств.

Конституція України (ст. 47) закріплює за кожним громадянином невід'ємне право мати у приватній власності житло, захищає його недоторканість і забезпечує вільні і сприятливі умови його користуванням. Але, наявні на ринку нерухомості постійний активний попит населення і високі ціни на житло, завжди привертали особливу увагу злочинців у дану сферу. Значну небезпеку представляє собою діяльність злочинних організацій, які використовують необізнаність пересічних громадян у порядку укладення угод з об'єктами нерухомості і корумпованість деяких державних службовців, та спрямовують свої зусилля на заволодіння житлом шляхом обману або зловживання довірою власників.

Аналіз слідчо-оперативної практики свідчить про те, що слідчі та оперативні працівники стикаються з неабиякими труднощами у розслідуванні злочинів даної категорії, адже ці кримінальні дії мають завуальований характер. При вчиненні шахрайств, направлених на відчуження приватного житла громадян шляхом обману або зловживання довірою, використовується оболонка цивільно-правових угод (відносин), в яких закладається перехід права власності на житло від однієї особи до іншої. Злочинці при цьому намагаються незаконно (шляхом підробки, фальсифікації документів або використання наданого потерпілим доручення) набути право розпоряджатися житлом потерпілої особи і в подальшому укласти угоду з передачею права власності на цей об'єкт іншим особам, заволодівши при цьому їх грошовими коштами.

Слід звернути увагу на те, що потерпілими від таких злочинів виступають дві категорії осіб:

а) власники житла, які позбавляються права на своє майно або грошей, які повинні були отримати від укладеної угоди;

б) добросовісні набувачі житла – особи, які укладають угоду із злочинцями по придбанню житла у власність (їх грошовими коштами шахраї заволодівають шляхом обману, укладаючи по незаконну угоду).

Складний механізм злочину, який вчиняється с використанням цивільно-правових угод, обумовлює виникнення проблем у доказуванні. Труднощі у розслідуванні даного різновиду шахрайств пов'язані з кількома чинниками.

По-перше, із необхідністю чіткого уявлення слідчим встановленого цивільним законодавством порядку здійснення правочинів з житлом громадян, в основі яких лежить перехід права власності. Потрібне правильне визначення державних установ і службових осіб, які приймали правовстановлюючі рішення і оформлювали документи, необхідні для проведення процедури укладення угоди з житлом. Саме це забезпечує правильне визначення напрямку роботи слідчого по виявленню ознак злочину, їх документуванню і доказуванню вини злочинців.

По-друге, із необхідністю проведення великої кількості заходів, направлених на встановлення ознак обману при здійсненні правочинів з житлом в житлово-експлуатаційних установах, бюро технічної інвентаризації, у нотаріальних конторах, відділах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб як до порушення кримінальної справи, так і в ході досудового слідства. Тактика проведення слідчих дій (виїмок, обшуків і допитів) у вказаних установах вимагає чіткого розуміння слідчим переліку документів, які підлягають вилученню і дослідженню, функціональних обов'язків посадових осіб та особливостей існуючого там документообігу.

По-третє, із необхідністю правильного відмежування (кримінально-правової кваліфікації) дій злочинців по відношенню до власників житла і дій по відношенню до добросовісних набувачів житла, які утворюють самостійні склади злочину. Відповідно, потерпілими від даного злочину виступають як власники житла, так і добросовісні набувачі житла. Ця обставина є дуже важливою і вимагає виконання слідчим заходів, направлених на забезпечення відшкодування завданих збитків обом сторонам.

По-четверте, із необхідністю виконання слідчим в ході досудового слідства дій по забезпеченню відновлення права потерпілого (законного власника) на житло, процедура якого на даний момент є неврегульованою.

Підводячи підсумок вищевказаному, можна зазначити, що для вироблення в нашій державі ефективного механізму протидії злочинній діяльності на ринку нерухомості необхідно здійснювати роботу у трьох напрямках. В першу чергу, вченим і практичним працівникам необхідно приділити належну увагу дослідженню механізму вчинення шахрайств у сфері обігу житла, рекомендацій щодо їх виявлення і розслідування. Керівництву Міністерства внутрішніх справ України слід розглянути можливість проведення підвищення кваліфікації слідчих на базі відомчих вищих навчальних закладів шляхом проведення з ними тренінгів, наукових семінарів та спеціальних курсів «Особливості розслідування шахрайств, пов'язаних із заволодінням житлом». Третім напрямком роботи, на нашу думку, повинна бути робота з населенням по підвищенню обізнаності громадян у особливостях укладення угод з нерухомістю, інформуванню про схеми злочинних дій із нерухомістю та заходи недопущення введення себе в оману шахраями.

Одержано 26.09.2012

Ключевые слова: мошенничества в сфере оборота жилища, особенности расследования мошенничеств, трудности расследования мошенничеств;

Keywords: crimes in area of a turn of dwelling, feature of investigation, difficulty of investigation of crimes in the market of the real estate.

Василь Георгійович Пелюшок,

головний експерт відділу технічної експертизи документів та почерку
ДНДЕКЦ МВС України

**ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕХНІКИ ТА ГРАФІЧНИХ
РЕДАКТОРІВ, ПРИ ПРОВЕДЕННІ ДОСЛІДЖЕНЬ ШТРИХІВ,
ЩО ПЕРЕТИНАЮТЬСЯ**

Розглянуто деякі питання щодо використання комп'ютерної техніки та графічних редакторів, при проведенні досліджень штрихів, що перетинаються

Ключові слова: *графічні редактори, послідовність виконання штрихів, методи, дослідження.*

До широкого поширення комп'ютерів обробка зображень виконувалася за допомогою спеціальних хімікатів, оптичних приладів і т. ін., причому більшість доступних зараз методів обробки також була доступна. Звичайно, в ті часи обробка була більш складною і коштувала набагато дорожче. Різкість підвищувалася класичною технологією нерізкого маскування. Градації щільності – посилення або послаблення окремих ділянок напівтонового зображення – за допомогою підбору контрастних матеріалів та проявників, а також з використанням масок. Структурну ретуш теж виконували вручну – вирізали з негативів потрібні частини і склеювали їх або склеювали готові фотографії, перезнімали або передрукували знімки зі зміною експозиції, використовуючи світлофільтри. Подібні оптичні методи до цих пір важливі.

Тим не менш, з різким зростанням продуктивності комп'ютерів та комп'ютерних програм ці методи все в більшій мірі витісняються методами цифрової обробки зображень [2, с. 41].

Під посиленням контрасту фотографічним шляхом маються на увазі фотографічні методи, що застосовуються з метою зміни співвідношення яскравості об'єкта на чорно-білому фотоматеріалі (кольороподіл), чи кольорів тону – на кольоровому (кольоророзбіжність) [1, с. 285].

Існуючі методи посилення контрасту в криміналістиці, поділяють на: методи посилення контрасту при фотозйомці, у процесі обробки фотоматеріалів та методи посилення контрасту готового зображення.

У техніко-криміналістичному дослідженні документів, при встановленні послідовності штрихів, що перетинаються, кольоророзрізнення за допомогою світлофільтрів застосовується для посилення контрасту між слабо-видимими записами і поверхнею документа дослідженням у зоні спектра, де речовина штрихів має максимум поглинання, а також для встановлення факту дописування шляхом диференціації матеріалів письма, що мають різний ступінь світлопоглинання.

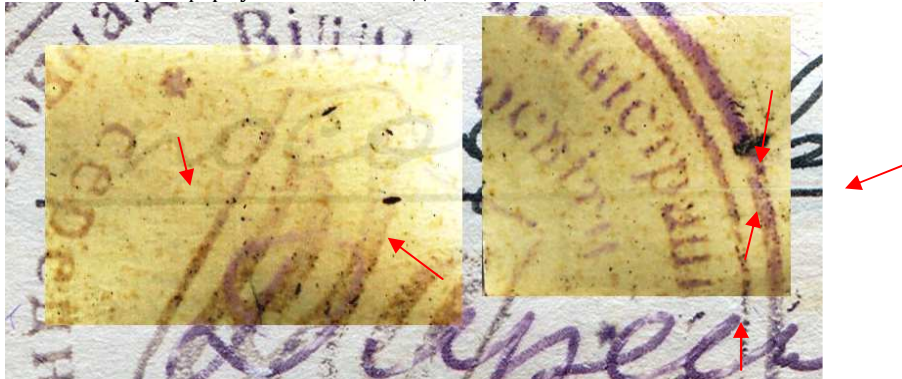
Справа в тому, що при застосуванні копіювальних методів, зазвичай, відкопійовані штрихи мають ненасичений вигляд та погано проглядаються візуально за допомогою збільшуваних приладів та чим більше збільшення, тим гірше видно межі штрихів, що негативно впливає на оцінку ознак при встано-

вленні послідовності їх нанесення. Експертиза штрихів, що перетинаються, потребує наочності, тобто ілюстративної доказової бази, де б чітко було видно ознаки першочерговості нанесення штрихів – переривчастість одного штриха та цілісність іншого.

На сучасному етапі, метод підвищення контрасту відкопійованих штрихів, можна проводити з використанням комп'ютерного обладнання та спеціальних графічних редакторів по типу «Photoshop», «Photopaint» та інші, що дозволяють, не тільки посилити контраст зображень штрихів, але і збільшити масштаб та забезпечити їх трансформацію (пересування та обертання об'єктів у площині екрану, наприклад, для переведення зображення з дзеркального у пряме).

Методи цифрової обробки зображень є більш точними, надійними, гнучкими і простими у реалізації, ніж звичайні методи. Так, для проведення порівняльних досліджень різноманітних об'єктів ТКДД, можна застосовувати порівняльне дослідження методом накладання. Для підвищення доказової бази – наочності, при встановленні послідовності нанесення штрихів, що перетинаються, застосовується метод накладання зображень досліджуваних штрихів та зображень відкопійованих їх ділянок (див. рис. 1).

Традиційна методика накладання ґрунтується на застосуванні фотографічних методів фіксації зображень, які є трудомісткими та такими, що потребують великої кількості фотоматеріалів. Апаратно-програмний комплекс на базі персонального комп'ютера дозволяє реалізувати метод накладення новими технічними засобами. Для обробки цифрових зображень використовуються вище вказані графічні редактори, що дозволяють підвищити контраст та забезпечити трансформування та накладення об'єктів.

Рис. 1. Збільшене зображення фрагменту досліджуваного запису та відбитку печатки та їх відкопійованих фрагментів з послідуочим накладанням за допомогою комп'ютерної графічної програми

У криміналістиці вже є розробки технічного вирішення застосування цифрової техніки з програмним забезпеченням для реалізації порівняльного до-

слідження документів методом накладання. У цьому випадку методика дослідження складається з чотирьох етапів (наприклад, із застосуванням програми «Photoshop»): 1) оцифрування зображень наданих на дослідження об'єктів (зручно використовувати для цього планшетний сканер з максимальною розрізнявальною здатністю); 2) приведення зображень до однакової взаємної орієнтації на площині та їх кольорова корекція (треба пам'ятати, що забороняється коригувати втрачені графічні деталі, які виникли з причини недостатньої у сканера розрізнявальної здатності, ручним способом, оскільки це суперечить вимогам достовірності отримання зображень об'єктів криміналістичної експертизи); 3) накладання зображень об'єктів, що ідентифікуються; 4) оцінювання результатів накладання – експерт повинен оцінити збіг (або розбіжність) контурів деталей об'єктів та їх кольорових характеристик. Якщо до персонального комп'ютера підключити принтер, то відразу можна буде отримати ілюстрації до експертного дослідження.

Після проведеної апробації метод комп'ютерного накладання продемонстрував свою доступність. Слід зазначити, що зараз ще відсутні дані про метрологічні випробування засобів цифрової техніки та їх програмного забезпечення, але це не завадить використанню АПК на базі персональних комп'ютерів для експертних досліджень, якщо експерти будуть контролювати адекватність інформації, що виводиться на екран монітора. Для проведення зазначеного методу експерт повинен мати навички роботи з комп'ютерною технікою та вказаними графічними редакторами.

Список використаних джерел: 1. Анфилов Н. Н. Использование цветной фотографии для определения хронологической последовательности нанесения пересекающихся штрихов / Н. Н. Анфилов // Криминалистика и судебная экспертиза. – Вып. 8. – 1971. – С. 287. 2. Коваленко В. В. Використання комп'ютерних технологій – важливий напрямок підвищення ефективності роботи експертно-криміналістичних підрозділів МВС України / В. В. Коваленко // Теорія та практика криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах. – Ч. 2. – К., 2001. – С. 70.

Одержано 23.09.2012

Рассмотрены некоторые вопросы использования компьютерной техники и графических редакторов, при проведении исследований пересекающихся штрихов.

Some questions of the use of computer technique and graphics editors are considered, during realization of researches of intersecting strokes.

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРИ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ ЗА НОВИМ
КПК УКРАЇНИ**

Кримінальне судочинство як одна із форм правозастосовної діяльності виступає засобом забезпечення права особи на судовий захист (ст. 55 Конституції України) від будь яких порушень, зокрема, і від кримінальних правопорушень, передбачених ст. 477 КПК України [1], провадження по яким здійснюється у формі приватного обвинувачення. З цього приводу О. Г. Шило відмічає, що весь кримінальний процес є способом забезпечення реалізації права на судовий захист, оскільки в кінцевому виразі судовий захист спрямований на відновлення порушених прав і законних інтересів особи [2, с. 5]. Саме тому актуальним завданням сучасної юридичної науки є продовження пошуку найбільш ефективних форм захисту, а в контексті прийняття нового КПК України це завдання полягає у аналізі змісту його положень з метою опрацювання теоретичних та методологічних засад практичної реалізації нової ідеології кримінальної процесуальної діяльності, у тому числі і щодо процедури судового розгляду матеріалів кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

Відмітимо, що проблематика правової регламентації порядку судового розгляду, як центральної стадії кримінальної процесуальної діяльності, завжди привертала увагу науковців та практиків. До її дослідження зверталися такі відомі вітчизняні науковці як Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, Л. М.

Лобойко, В. Т. Маляренко В. С. Стефанюк, О. Г. Шило та ряд інших. У свою чергу, питання приватного обвинувачення знайшли своє відображення у працях В. В. Введенської, Ю. О. Гурджі, С. Л. Дерев'янкіна, Н. В. Малярчука, В. О. Попелюшка, І. В. Рогатюка, В. М. Юрчишина та ін. Практична реалізація здобутків цих вчених дала можливість опрацювати правову основу судового провадження взагалі та приватного обвинувачення зокрема. Однак зі вступом у дію КПК України, стає актуальним проведення його аналізу для формування оновленої теоретичної та методологічної бази, яка забезпечить реалізацію положень цього кодексу. Метою статті є аналіз повноти регламентації особливостей процедури судового розгляду кримінального провадження у формі приватного обвинувачення за новим КПК України.

Для досягнення мети дослідження проаналізуємо відмінності нового порядку судового розгляду кримінального провадження у формі приватного обвинувачення від того, який був за КПК України 1960 року.

Насамперед відмітимо, що законодавець застосував той же підхід до побудови правової основи судового розгляду як і у КПК України 1960 року. Так, регулювання цієї стадії здійснюється за допомогою двох груп норм – загаль-

них (§ 1 гл. 28 КПК України) та безпосередньо тих, що регламентують процедуру судового розгляду (§ 3 гл. 28 КПК України). Звернемо увагу, що стосовно деяких категорій кримінальних проваджень особливості їх судового розгляду додатково передбачені у інших главах КПК України (наприклад, гл. 38 «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх»). Але, як свідчить аналіз тексту гл. 36 «Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення» КПК України, вона не містить жодних норм, які б передбачали особливості порядку судового розгляду вказаного кримінального провадження. Це свідчить про неповноту правової регламентації досліджуваного кримінального провадження.

Щодо загальних положень судового розгляду, то відмітимо ті моменти, які відрізняють новий порядок від того, що був передбачений КПК України 1960 року. Так, до загальних засад віднесено положення про розумний строк судового розгляду, що у більшому ступені відповідає вимогам ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Це орієнтує суд на виконання вказаного положення, а сторонам дає можливість вимагати розгляду обвинувачення саме в розумний строк.

Також більш чітко визначено правило про участь сторін провадження – вона визнана обов'язковою, крім низки випадків, передбачених КПК України (ч. 2 ст. 318 КПК України), що повністю відповідає характеру змагального судочинства. Окремо відмітимо, що участь прокурора є обов'язковою по всім формам кримінального провадження (ст. 324 КПК України). За КПК України 1960 року, коли розглядаються справи приватного обвинувачення (ч. 1 ст. 27), участь прокурора була обов'язковою лише у випадках, передбачених ч. 3 цієї статті (справа має особливе громадське значення, потерпілий не може захистити свої законні інтереси через свій безпорадний стан, залежність від обвинуваченого). Тобто у переважній більшості випадків (що підтверджується аналізом архівних кримінальних справ) за КПК України 1960 року у справах приватного обвинувачення участь прокурора була необов'язковою. Зараз же згідно до ст. 324 КПК України, участь прокурора у такому кримінальному провадженні є обов'язковою.

Таким чином, констатуємо обов'язкову участь у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення прокурора, можна дійти висновку, що ми маємо справу із провадженням, яке за своєю формою відповідає колишньому приватно-публічному обвинуваченню. Особливо з урахуванням того, що примирення сторін вже не є окремою та самостійною підставою для закриття цього провадження (п. 6 ст. 6 КПК України 1960 року), а є однією з форм звільнення від кримінальної відповідальності (п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК України). Вважаємо, що такий підхід не відображає тих особливих рис, які і є підставою виділення в теорії процесуального права та на практиці окремого провадження, яке здійснюється у формі приватного обвинувачення. Тому є всі підстави вести мову про необхідність внесення відповідних змін у порядок досліджуваного провадження.

Ще одним моментом, який не у повній мірі відображає специфіку приватного обвинувачення є участь у провадженні потерпілого, якому у приватному

обвинуваченні повинна надаватися одна з центральних ролей. Так, щодо наслідків його неприбуття (ст. 325 КПК України), то ніяких особливостей у цій статті з цього приводу не міститься. З аналізу тексту ст. 325 КПК України можна зробити висновок, що неприбуття потерпілого не є безумовною підставою для відкладення судового розгляду як це має місце щодо обвинуваченого (ст. 323 КПК України). Ніяких вказівок на обов'язковість присутності потерпілого при розгляді приватного обвинувачення КПК України також не містить.

З цього зробимо такі висновки: можливість проведення судового засідання без потерпілого, але за присутності прокурора, характеризує провадження як публічне, адже прокурор підтримує державне обвинувачення (ч. 4 ст. 22 КПК України); - можливість проведення судового розгляду без потерпілого впливає на саму концепцію приватного обвинувачення як обвинувачення, яке висунуто та підтримується приватною особою, тому запропонована у КПК України модель цього провадження істотно змінює підходи до розуміння приватного обвинувачення.

Таким чином, або ми знову маємо справу із публічним провадженням, але яке чомусь має назву приватного обвинувачення, хоча тоді незрозуміло у чому тут проявляється приватна його складова, окрім підстав початку такого провадження (може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого (ч. 1 ст. 477 КПК України). Або законодавець, приймаючи КПК України, допустив неповноту правової регламентації досліджуваного провадження. Причому, ознайомлення із текстом КПК України свідчить, що саме друга ситуацій з більшим ступенем вірогідності має місце у КПК України. Вважаємо, що вона повинна бути виправлена шляхом внесення змін та доповнень до нього.

Продовжуючи далі аналіз правової регламентації судового розгляду досліджуваного провадження, відмітимо ще два такі нововведення.

Перше стосується визначення права осіб перебувати в залі судового засідання (ст. 328 КПК України). Це правило носить організаційний характер, але щодо нашого дослідження цікавим видається частина друга цієї статті, яка передбачає, що близькі родичі та члени сім'ї обвинуваченого і потерпілого мають пріоритетне право бути присутніми під час судового засідання. Вважаємо, що для провадження у формі приватного обвинувачення це матиме власне значення, наприклад, коли близькі родичі та члени сім'ї сторін провадження зможуть позитивно вплинути, наприклад, на прийняття рішення про примирення між сторонами. Це чимось буде нагадувати сімейні конференції з Нової Зеландії, які виступають як форма відновлювального правосуддя [3, с. 108–111].

У цьому контексті звернемо увагу на те, що частина кримінальних правопорушень, які розглядаються в суді як кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення, можуть бути вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого, іншим близьким родичем чи членом сім'ї потерпілого (п. 2, 3 ч. 1 ст. 477 КПК України). Тому питання про присутність інших членів сім'ї повинно суддею вирішуватися в кожному разі виходячи із особливостей конкретної справи. Відповідно, ця норма при її правильному застосуванні цілком може стати однією із особливостей судового розгляду та вирішення по суті обвину-

вачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

З метою посилення дії цієї норми пропонуємо доповнити ст. 328 КПК України частиною третьою такого змісту: «У кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення суд вживає заходів до виклику в судове засідання близьких родичів чи членів сім'ї потерпілого та обвинуваченого».

Наступною новелою КПК України стала можливість під час судового провадження проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції. Слід визнати це доволі прогресивним кроком, який відображає сучасний стан суспільних відносин ат ступінь демократизму суспільства. За допомогою відео конференції не тільки можливо забезпечити економію процесуального часу, тобто сприяти реалізації такої засади як розумний строк судового розгляду. Насамперед, це сприяє забезпеченню прав сторін, захисту їх інтересів. Адже знову таки відмітимо, що кримінальні правопорушення, провадження по яким здійснюється у досліджуваній формі, можуть бути вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого, іншим близьким родичем чи членом сім'ї потерпілого (п. 2, 3 ч. 1 ст. 477 КПК України). І визнання судом відповідних підстав вагомими (сором перед близькою людиною, можливість подальшого загострення конфлікту між сторонами) дасть можливість проведення окремих процесуальних дій у режимі відеоконференції. Але чи буде цей механізм використано у судовому розгляді приватного обвинувачення чи ні, ми вважаємо крок законодавця по введенню відео конференції прогресивним.

У КПК України окремої регламентації здобули питання меж обвинувачення, адже зараз це питання фактично вирішується лише прокурором, крім випадку зміни судом правової кваліфікації кримінального правопорушення, якщо це покращує становище особи (ч. 3 ст. 337 КПК України). Від того, які дії вчинить прокурор (змінить обвинувачення, висуне додаткове, відмовитися від підтримання державного обвинувачення) істотним чином залежить процедура судового розгляду. Відмітимо, що у новому кодексі питання меж обвинувачення здобуло більш систематизованого вигляду, що зроблено шляхом включення всіх норм щодо цього питання у статтях окремого § 2 гл. 28 КПК України.

В контексті нашого дослідження основну увагу привертає питання відмови прокурора від обвинувачення. Насамперед, відмітимо, що основну увагу ми звертаємо на момент відмови прокурора від обвинувачення і трансформації державного обвинувачення у приватне (ч. 5 ст. 340 КПК України). Згідно положення цієї норми у випадку, коли прокурор відмовився, а потерпілий погодився підтримувати обвинувачення в суді, кримінальне провадження набуває статусу приватного і здійснюється за процедурою приватного обвинувачення. При такому порядку виникнення приватного обвинувачення знову можна відмітити, що за своєю формою, за умови участі у кримінальному провадженні прокурора, саме провадження по будь-якому кримінальному правопорушенню реалізується у формі державного обвинувачення. Це додатково підтверджує раніше обґрунтовану нами тезу, що у КПК України фактично під назвою «кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення» передбачено приватно-публічне провадження, яке більш правильно називати «кримінальне провадження, яке може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого».

Хоча звернемо увагу на той момент, що у КПК України 1960 року у подібній ситуації, коли прокурор відмовлявся від обвинувачення, а потерпілий наполягав на подальшому розгляді справи, переходу від однієї форми обвинувачення до іншої не відбувалося. Принаймні в КПК України 1960 року про це мова не йшла. Так, згідно до ст. 264 КПК України 1960 року при відмові прокурора від обвинувачення суд роз'яснює потерпілому право вимагати продовження розгляду справи і підтримувати обвинувачення, але процедура здійснення провадження залишається така сама – публічна. При цьому окремою категорією кримінальних справ були справи приватного обвинувачення. Розмежування між процедурою здійснення обвинувачення полягала у цілій сукупності моментів (особливості порушення, основний суб'єкт підтримання обвинувачення, відмова від обвинувачення, примирення тощо). Вважаємо, що і у випадку, передбаченому ст. 340 КПК України слід більш виважено підійти до визначення природи обвинувачення.

До речі, виділення приватного обвинувачення, окрім самої процедури провадження, базується також на характері кримінального правопорушення та змісті тих приватних прав і свобод, які ним порушені. Відповідно, якщо кримінальне правопорушення не передбачено ст. 477 КПК України, то його слід вважати таким, що відноситься до кримінального провадження у формі публічного обвинувачення, і ніяка зміна суб'єкта обвинувачення не вплине на його публічно-правову природу. Також відмітмо, що передача права підтримувати обвинувачення від прокурора до потерпілого може відбутися тільки щодо тих кримінальних правопорушень, в наслідок яких заподіяна шкода особі. У інших випадках при відмові прокурора від обвинувачення суд має зарити кримінальне провадження (п. 2 ч. 2 ст. 284 КПК України).

Хоча цілком можна допустити, що вказані вище недоліки обумовлені технічною помилкою. Так, КПК України, наприклад, ч. 5 ст. 340 КПК України, прямо вказує на те, що при відмові прокурора від обвинувачення та висловлення на це згоди потерпілим, провадження за відповідним обвинуваченням набуває статусу приватного і здійснюється за процедурою приватного обвинувачення. Однак, за певних причин процедура приватного обвинувачення не була розроблена та не включена до тексту КПК України. Вважаємо, що вирішення цієї ситуації можливе завдяки опрацюванню цілісної та внутрішньо узгодженої процедури кримінального провадження досліджуваної категорії. Ця процедура повинна враховувати ті особливості, які лежать в основі виокремлення приватного обвинувачення та утворюють його власний процесуальний режим, що у сукупності і дає підставу для виділення окремого інституту кримінального процесуального права та врегульованого ним самостійного кримінального провадження.

Така пропозиція підтверджується тим, що поглиблення в КПК України засад змагальності й диспозитивності, а також тенденція до подальшої диференціації кримінальних проваджень обумовлюють потребу в належному опрацюванні процесуальної форми провадження у формі приватного обвинувачення. Саме на вдосконаленні його процесуальної форми і слід зосередити увагу законодавця, науковців і практиків. Адже, як відомо з теорії кримінального

процесу, саме процесуальна форма є однією з основних гарантій прав, свобод і законних інтересів особи у кримінальному судочинстві, зокрема і тих осіб, які є учасником провадження у формі приватного обвинувачення.

Спираючись на наведене констатуємо, що у новому КПК законодавець фактично відмовився від традиційного розуміння інституту приватного обвинувачення, а його заміщено раніш існуючою в КПК України 1960 р. категорією справ приватно-публічного обвинувачення. За такого підходу вести мову про існування окремого провадження, яке мало б певні особливості, абсолютно неможливо. Розширення кола кримінальних правопорушень, по яких провадження здійснюється у формі приватного обвинувачення, при всій його позитивності, не дає підстав для констатації наявності самого провадження з певними правилами, зі специфічністю процесуальних дій, наприклад, як у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх.

На наше переконання існують, два шляхи вирішення цієї колізії. Перший – це відмова від включення до системи кримінальної процесуальної діяльності окремого провадження у формі приватного обвинувачення. Другий, найбільш прийнятний, – це належна правова регламентація приватного обвинувачення як окремого провадження, яке забезпечує захист приватних прав особи, порушення яких відбулося внаслідок кримінального правопорушення, що пов'язано, по-перше, із покладанням на приватного обвинувача обов'язку підтримувати й доводити правомірність пред'явленого ним обвинувачення, а по-друге, обумовлює наділенням його відповідними засобами доведення перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

На нашу думку, яка ґрунтується на аналізі практики функціонування інституту приватного обвинувачення в інших країнах та виявленні його правової природи, саме другий варіант є найбільш ефективним. А тому зауваження Президента України з приводу того, що з появою якихось зауважень до КПК, з виявленням недоліків існує можливість ще над ними попрацювати [5] ми повністю згодні така можливість попрацювати повністю стосується провадження у формі приватного обвинувачення

Список використаних джерел: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651a-17>. 2. Шило О. Г. Щодо суб'єктів реалізації права на судовий захист / О. Г. Шило // Часопис Академії адвокатури України. – 2011. – № 3. – С. 1-6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Chaau/2011-3/11sognsz.pdf>. 3. Ювенальна юстиція : навч. посіб. / за заг. ред. Н. М. Крестовської. – О. : ОЮІ ХНУВС, 2006. – 243 с. 4. Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів : постанова Пленуму Верховного Суду України від 2 лип. 2004 р. № 13 // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 8. – С. 6-10. 5. Заява Віктора Януковича з приводу підписання нового КПК України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/24206.html>.

Одержано 23.09.2012

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИЙНЯТТЯМ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Досліджено специфіку діяльності органів прокуратури у зв'язку з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України. Наголошено, що одним із ключових факторів оптимізації діяльності органів прокуратури має стати підвищення кваліфікації та підготовка кадрів для органів прокуратури. Визначено основні моменти, яким має приділятися увага під час підготовки кадрів для органів прокуратури.

Ключові слова: органи прокуратури, новий Кримінальний процесуальний кодекс України, підготовка кадрів.

У зв'язку з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України кардинально змінюється весь порядок діяльності органів прокуратури, зокрема змінюється їх статус і специфіка наглядової діяльності. Зважаючи на це, одним із ключових факторів оптимізації діяльності органів прокуратури має стати підвищення кваліфікації та підготовка кадрів, зокрема ознайомлення працівників органів прокуратури із змінами до чинного національного законодавства. Отже, вважаємо за необхідне проаналізувати основні зміни, що набирають або вже набрали чинності у 2012 р., і на основі цього виробити конкретні пропозиції щодо підвищення кваліфікації та підготовки кадрів для органів прокуратури.

Відповідно до нового КПК України [1], Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» від 13 квітня 2012 р. № 4652 [2], закону України «Про прокуратуру» від 5 листопада 1991 р. № 1789 [3], з травня 2012 р. до чинного національного законодавства внесено такі зміни:

1) впроваджується нова категорія «кримінальні правопорушення», яка буде поділятися на злочини та кримінальні проступки за критерієм тяжкості (ст. 2, 3, 38 КПК України);

2) об'єднано відокремлені на сьогодні стадії дізнання та досудового слідства в єдину стадію досудового розслідування. Новостворена стадія буде розпочинатися з моменту надходження інформації про вчинений злочин до правоохоронних органів. Отримана інформація про вчинений злочин в обов'язковому порядку має вноситися до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слід звернути увагу, що під час проведення дізнання буде здійснюватися розслідування виключно кримінальних проступків, а під час проведення досудового слідства – розслідування злочинів (ст. 3, 45, 132, 214 КПК України);

3) скасовано необхідність прийняття постанови про порушення кримінальної справи (ст. 214–222 КПК України);

4) введено такий запобіжний захід, як домашній арешт, а також визначено

як винятковий запобіжний захід тримання під вартою, які застосовуються виключно у тому випадку, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе забезпечити належну поведінку підозрюваного або обвинуваченого (ст. 176–206 КПК України);

5) вводить нове тлумачення поняття «прокурор». Під поняттям «прокурор» з урахуванням новітніх змін у законодавстві слід розуміти Генерального прокурора України, першого заступника, заступників Генерального прокурора України, їх старших помічників та помічників, прокурорів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя, спеціалізованих прокуратур (на правах обласних), їх перших заступників, заступників, міжрайонних прокурорів, прокурорів міст, районів, районів у містах та прирівняних до них спеціалізованих прокуратур, їх перших заступників і заступників, начальників головних управлінь, управлінь, відділів прокуратур, їх перших заступників, заступників, старших прокурорів та прокурорів прокуратур усіх рівнів, які діють у межах своєї компетенції;

6) ліквідовано військові прокуратури. Замість військових прокуратур створюються спеціалізовані прокуратури з наглядом за дотриманням законів у військових формуваннях. Таким чином, слід звернути увагу, що вносяться зміни до самої структури системи органів прокуратури;

7) прокурор буде направляти до суду не кримінальну справу, а реєстр матеріалів кримінального провадження, який буде містити номер і найменування процесуальної дії, проведеної у процесі досудового розслідування, а також час її проведення, реквізити процесуальних рішень, прийнятих під час розслідування, дату і термін застосування заходів забезпечення кримінального провадження (ст. 291 КПК України);

8) процесуальне керівництво розслідуванням буде здійснювати прокурор, який даватиме доручення слідчим та прийматиме або погоджуватиме ключові процесуальні рішення (ст. 36 КПК України) та ін.

Повний перелік повноважень прокурора у кримінальному провадженні закріплений у ст. 36 нового КПК України. Слід звернути увагу, що прокурор має керувати усіма діями слідчого, а слідчий, який в усьому світі є процесуально незалежною фігурою, за новим законом має дотримуватися усіх вказівок прокурора. Таким чином, можна зробити висновок, що у зв'язку з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України прокурор стає ключовою фігурою досудового розслідування.

Слід зазначити, що наведеними вище змінами не обмежується вся специфіка діяльності органів прокуратури у зв'язку з прийняттям нового КПК України. Дослідження усіх відмінностей у діяльності органів прокуратури, викликаних внесенням відповідних змін до законодавства, має бути предметом окремого дослідження; в рамках даної роботи лише коротко висвітлено найбільш значущі з них. Отже, вважаємо за доцільне перейти безпосередньо до висвітлення пріоритетних напрямків підвищення кваліфікації та підготовки кадрів для органів прокуратури.

Метою підготовки кадрів для органів прокуратури у зв'язку з прийняттям нового КПК України має бути забезпечення належного функціонування пра-

воохоронної сфери держави висококваліфікованими кадрами, що є необхідним у зв'язку з необхідністю реалізації національних інтересів у контексті розвитку України як правової, демократичної, соціальної держави та зважаючи на новітні тенденції у чинному національному законодавстві.

Реалізація державної політики щодо підготовки кадрів для органів прокуратури має бути спрямована, у першу чергу, на забезпечення правоохоронної сфери держави висококваліфікованими кадрами, запровадження новітніх підходів у кадровому менеджменті, розбудову системи управління трудовими ресурсами, забезпечення високого рівня розвитку людського потенціалу держави, задоволення очікувань населення щодо діяльності правоохоронних органів (зокрема, органів прокуратури).

У зв'язку з прийняттям нового КПК України основна увага під час підготовки кадрів для органів прокуратури має приділятися таким моментам:

особливостям здійснення досудового розслідування, зокрема розмежування специфіки розслідування кримінальних проступків у процесі дізнання та розслідування злочинів під час досудового слідства;

змісту нової категорії «кримінальні правопорушення», яка буде поділятися на злочини та кримінальні проступки за критерієм тяжкості;

специфіці укладання угоди між прокурором та обвинувачуваним про визнання винуватості та угоди про примирення між потерпілим та обвинувачуваним;

особливостям формування реєстру матеріалів кримінального провадження; особливостям прийняття ключових процесуальних рішень: повідомлення особи про підозру, звернення з клопотаннями до слідчого судді, складення обвинувального акта;

процедурі представництва державного обвинувачення у суді;

переліку негласних слідчих дій, а також порядку їх здійснення (з метою унеможливлення випадків отримання доказів шляхом порушення конституційних прав громадян);

формам нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування (дізнання та досудового слідства) у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням;

процедурі доручення керівникам органів досудового розслідування, внутрішніх справ, національної безпеки проведення у підвідомчих їм підрозділах перевірок з метою усунення порушень і забезпечення повного розкриття діянь, що містять ознаки кримінального правопорушення;

процедурі пред'явлення цивільного позову у кримінальному провадженні;

напрямам взаємодії органів прокуратури із органами державної влади та правоохоронними органами тощо.

Отже, слід зазначити, що підготовка кадрів для органів прокуратури у зв'язку з прийняттям нового КПК України має бути спрямована на надання спеціальних знань, формування вмінь, необхідних для якісного виконання покладених на прокуратуру обов'язків. Особливої уваги потребує формування узгодженої системи оцінювання отриманих знань, умінь та навичок за результатами підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації згідно з

вимогами, необхідними для виконання роботи за певною професією, посадою, а також формування системи оцінювання під час добору фахівців [4].

На сьогодні надзвичайно актуальним питанням є приведення діяльності правоохоронних органів (у тому числі й органів прокуратури) у відповідність до європейських стандартів. У зв'язку з цим вироблення та реалізації дієвої антикорупційної політики є одним із пріоритетних напрямків діяльності органів прокуратури, на реалізацію якого мають бути спрямовані зусилля як держави, так і суспільства. Протидія корупції повинна здійснюватися за різними напрямками, у першу чергу, шляхом удосконалення виховної роботи з працівниками органів прокуратури.

Список використаних джерел: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>. 2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : закон України від 13.04.2012 № 4652-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – Ст. 1371. 3. Про прокуратуру : закон України від 05.11.1991 № 1789 // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – Ст. 793. 4. Про Стратегію державної кадрової політики на 2012–2020 року : указ Президента України від 01.02.2012 № 45 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 10. – Ст. 365.

Одержано 23.09.2012

Исследована специфика деятельности органов прокуратуры в связи с принятием нового Уголовного процессуального кодекса Украины. Подчеркнуто, что одним из ключевых факторов оптимизации деятельности органов прокуратуры должно стать повышение квалификации и подготовка кадров для органов прокуратуры. Определены основные моменты, которым должно уделяться внимание во время подготовки кадров для органов прокуратуры.

Ключевые слова: органы прокуратуры, новый Уголовный процессуальный кодекс Украины, подготовка кадров.

The specific of the activity of organs of prosecutor's office in connection with the acceptance of the new Criminal judicial code of Ukraine have been investigated. The in-plant training and training of personnels must be one of key factors of the optimization the activity of organs of prosecutor's office. The basic moments which must be attentioned during preparation of training of personnels in organs of prosecutor's office have been certained.

Keywords: organs of prosecutor's office, new Criminal judicial code of Ukraine, training of personnels.

Ігор Володимирович Пиріг,

**професор кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент**

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Розглянуто систему експертних установ України та думки науковців щодо її реформування. Приділено увагу організації діяльності експертної служби Міністерства внутрішніх справ. Окреслено напрямки вдосконалення організації експертних установ в умовах змагальної системи судочинства.

Ключові слова: експертна діяльність, судово-експертні установи.

Організація діяльності судово-експертних установ на Україні сьогодні є предметом дискусії з боку науковців та постійно обговорюється на науково-практичних конференціях й у публікаціях вчених-криміналістів. Особливо питання актуальне з введенням в дію нового Кримінального процесуального кодексу та впровадженням змагальної системи судочинства. Одним з проблемних питань є наявність експертних установ у складі міністерств, на які покладено функції здійснення оперативно-розшукової діяльності та досудового слідства, що, на думку певної групи вчених, суперечить принципу незалежності судово-експертної діяльності. Розглянемо питання щодо залежності експертів ОВС від слідчих та осіб, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

Начальники райвідділів ОВС несуть відповідальність за організацію роботи підпорядкованого підрозділу, в тому числі за якісне, швидке та повне розкриття й розслідування злочинів. У всіх цих заходах, направлених на розкриття злочинів, приймають участь співробітники НДЕКЦ, які при виконанні своїх обов'язків підпорядковуються начальнику відповідного райвідділу міліції. Але при цьому він не втручається в діяльність співробітників НДЕКЦ, до якої їх залучають (участь в роботі слідчо-оперативних груп чи виконанні експертиз), що передбачено відомчими нормативними актами.

Основним суб'єктом кримінальний процесу, на який покладено функцію доказування при розслідуванні кримінальних справ на досудовому слідстві, є слідчий. У своїй діяльності він взаємодіє з експертами НДЕКЦ під час проведення слідчих дій, при призначенні судових експертиз, а також у процесі отримання консультацій протягом всього розслідування. Основним принципом взаємодії слідчого зі спеціалістами при проведенні слідчої дії є обумовлена кримінально-процесуальним законодавством його керівна роль під час її організації та проведення. Слідчий – суб'єкт збирання та використання доказів. Спеціаліст сприяє йому в цьому, застосовуючи свої спеціальні знання, вміння та навички, науково-технічні засоби та методи в межах своєї компетенції. За кінцевий результат проведення слідчої дії відповідає слідчий. Однак це не означає, що він має право втручатися у процес застосування спеціалістом науково-технічних засобів і використання методів, заснованих на його профе-

сійних знаннях. Це є прерогативою винятково спеціаліста, і будь-яке втручання слідчого в його діяльність негативно відобразиться на кінцевому результаті. Отже, іншим принципом взаємодії є незалежність спеціаліста, його процесуальна самостійність, рівноправність зі слідчим.

В структурі МВС будь-якого рівня органи дізнання, слідчі та експертні підрозділи знаходяться, так би мовити, на одній горизонталі і не пов'язані відносинами підпорядкованості. У разі залучення експертів НДЕКЦ у ролі спеціалістів при проведенні слідчих дій слідчий не може наказати експерту виконувати (чи не виконувати) певну роботу, або якимось чином вплинути на її результат. Також само слідчий або оперуповноважений не можуть впливати на хід проведення та результати експертного дослідження. Серед повноважень начальників слідчих підрозділів, регламентованих відомчими наказами, також не передбачено виконання будь-яких дій, спрямованих на втручання в діяльність експертів. Тобто, фактично незалежність експерти не залежать від працівників слідчих та оперативних підрозділів ОВС. З цього зрозуміло, що наявність експертних установ у структурі МВС не суперечить принципу незалежності судової експертизи.

Серед вчених та практиків існують різні точки зору на проблему реорганізації експертних установ. На думку А. П. Заєця, який підтримує об'єднання експертних закладів у складі Міністерства юстиції України «підпорядкування Міністерству юстиції України науково-дослідних інститутів судових експертиз позитивно позначається на їх розвитку і відіграє важливу роль у здійсненні судово-експертної діяльності» [1, с. 12]. П. І. Репешко пропонує утворити при Кабінеті Міністрів України Державний департамент судово-експертного забезпечення правосуддя та підпорядкувати йому всі існуючі державні експертні установи, включаючи бюро судово-медичних і судово-психіатричних експертиз Міністерства охорони здоров'я, а також «передати новоутвореному Департаменту атестовані судово-експертні кадри, а також приміщення, устаткування, прилади, технічні засоби, архіви, колекції та бібліотеки спеціальної наукової, додаткової й експертної літератури» [2, с. 236].

Остання пропозиція уявляється нам неправильною, а за сучасних умов – і практично нездійсненною з багатьох причин. Утворення при Кабінеті Міністрів України зайвого департаменту в умовах реформування адміністративно-управлінського апарату само по собі буде сприйнято громадськістю негативно. Іншою проблемою є визначення статусу працівників департаменту, їх соціального та матеріального забезпечення. Об'єднати в одній організації медичного працівника, офіцера міліції чи збройних сил та державного службовця з визначенням їх єдиного статусу практично неможливо. Передача приміщень та устаткування на баланс департаменту взагалі уявляється абсурдним. Наприклад, кабінети судових експертів у райвідділах ОВС розташовані в основному у будівлі самого райвідділу, а приміщення, призначені для проведення судово-медичної експертизи, – поруч з обласним моргом. Зрозуміло, що такі приміщення не можна поділити чи об'єднати. Архіви, колекції, бібліотеки, що знаходяться в ОВС, також не можна забрати, тому що вони рівною мірою використовуються експертами, слідчими, оперуповноваженими. Зазначене можна віднести і до устаткування інших міністерств.

Зосередження експертних закладів лише у Міністерстві юстиції теж має негативні сторони. Свого часу А. І. Вінберг стосовно тільки одного з видів експертної діяльності зазначав: «Наділити орган управління одного з міністерств країни державно-владними повноваженнями з регулювання науково-дослідної роботи судово-експертних установ країни неможливо, тому що це суперечило б конституційному статусу міністерства (не говорячи вже про те, що в діяльності органа управління цього міністерства неминуче з'являлися б вузьковідомчі інтереси, які б деякою мірою зачіпали права судово-експертних установ, що перебувають у підпорядкуванні іншого відомства країни)» [3, с. 36].

Аналізуючи досвід експертного забезпечення правосуддя в державах далекого зарубіжжя, А. П. Заєць зосереджував увагу на експертних службах США. Федеральне бюро розслідувань (ФБР) має велику науково-дослідну установу, що проводить експертизи за завданнями співробітників ФБР, які розслідують кримінальні злочини федеральної юрисдикції, а також на прохання штатних і місцевих слідчих у випадках, коли лабораторія штату не має необхідних спеціалістів чи обладнання. Власні експертні установи федерального рівня мають деякі спеціальні відомства, наприклад, Міністерство оборони, Податкова служба, Управління по боротьбі з наркоманією, поштове відомство та ін. Експертизи в лабораторіях штату проводяться за завданнями органів розслідування штату: Бюро кримінального розслідування, управління дорожньої поліції тощо. В цих лабораторіях можуть проводитися експертизи на прохання місцевих органів розслідування: міської поліції та шерифа. Відомчі лабораторії проводять дослідження за завданнями співробітників даного відомства. Поряд з державними лабораторіями, що обслуговують систему на рівні федерації і штатів, влада міст та районів в особі поліцейських управлінь і шерифів утворює свої лабораторії, юрисдикція яких обмежена тими муніципальними або адміністративними округами, що фінансують їх діяльність [1, с. 10]. Тобто Федеральне бюро розслідувань та поліція США мають свої експертні заклади. Про це також свідчить дослідження Г. П. Прошиної [4].

Сьогодні, відповідно до ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» судово-експертна діяльність здійснюється у державних спеціалізованих установах до яких належать: науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України; науково-дослідні установи, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України; експертні служби Міністерства внутрішніх справ, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України [5].

Розглядаючи систему експертних установ на Україні, можна відмітити, що найбільш розвинутими й потужними з них є науково-дослідні інститути судових експертиз Міністерства юстиції та експертна служба Міністерства внутрішніх справ України, про що свідчать статистичні дані. Експертні підрозділи обох міністерств протягом багатьох років плідно співпрацюють, про що свідчать створені спільно останніми роками методики дослідження за основними видами експертиз. Специфіка експертної діяльності інших, зазначених у Законі міністерств також, на нашу думку, не викликає сумнівів. З урахування викладеного вище та міжнародного досвіду, зазначену систему експертних

установ на Україні потрібно залишити, тому що особливих протиріч в їх практичній діяльності не спостерігається.

Загалом, усі пропозиції, пов'язані з централізацією експертної діяльності на сучасному етапі, на нашу думку, не можуть розглядатися позитивно, особливо в умовах переходу до змагального кримінального процесу. Навряд чи експерти обвинувачення та захисту зможуть надати суду об'єктивні висновки, якщо вони є працівниками однієї установи і підпорядковані одному керівнику.

З набуттям чинності нового КПК України та впровадженням змагальної системи судочинства також потрібно розвивати систему експертних установ недержавної форми власності, що виступатимуть експертами сторони захисту. Реформуванню та вдосконаленню підлягають також окремі напрямки діяльності існуючих експертних установ. Наприклад, ми погоджуємось з думкою Л.М. Головченко з приводу необґрунтованості існування законодавчого дозволу на проведення експертною службою МВС України експертиз у цивільних та господарських справах [6, с. 27]. На нашу думку, ці експертизи повинні виконуватися експертними підрозділами Міністерства юстиції України. Винятком мають бути повторні експертизи, проводити які, для об'єктивності дослідження, повинні експерти різних відомств.

Список використаних джерел: 1. Заєць А. П. Організаційні проблеми судово-експертної діяльності / А. П. Заєць // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук.-практ. матеріалів. – Вип. 4 / М-во юстиції України, Харк. наук.-досл. ін-т судових експертиз ім. М.С. Бокаріуса ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; ред. колегія: А. П. Заєць, М. Л. Цимбал, В. Ю. Шепітько та ін. – Х. : Право, 2004. – С. 8–12. 2. Репешко П. І. Щодо організаційних питань забезпечення незалежності та об'єктивності судової експертизи / П. І. Репешко // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. праць. – Вип. 9 / ред. кол.: М. Л. Цимбал, В. Ю. Шепітько, Л. М. Головченко та ін. – Х. : Право, 2009. – С. 231–238. 3. Винберг А. И. Совершенствование деятельности судебно-экспертных учреждений по технико-криминалистическому обеспечению раскрытия и расследования преступлений : учеб. пособие / А. И. Винберг. – М. : Акад. МВД СССР, 1988. – 77 с. 4. Прошина Г. П. Криминалистическая экспертиза в уголовном процессе США : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Прошина Г. П. – М. : Ин-т США Акад. наук СССР, 1973. – 24 с. 5. Про судову експертизу : закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Зі змінами. 6. Головченко Л. М. Деякі питання нормативно-правового регулювання організації судово-експертної діяльності в Україні / Л. М. Головченко // Весы Фемиды. – 2000. – № 3 (15). – С. 25–28.

Одержано 25.09.2012

Рассмотрена система экспертных учреждений Украины и мнения учёных об их реформировании. Уделено внимание организации деятельности экспертной службы Министерства внутренних дел. Определены направления усовершенствования организации экспертных учреждений в условиях состязательной системы судопроизводства.

Ключевые слова: экспертная деятельность судебно-экспертные учреждения.

The system of expert establishments of Ukraine and opinion of scientists is considered about their reformation. Paid attention organization to activity of expert service of Ministry of internal affairs. Directions of improvement of organization of expert establishments are certain in the conditions of the contention system of rule-making.

Keywords: expert activity, judicial-expert establishments.

Оксана Василівна Пчеліна,

доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
факультету з підготовки слідчих Харківського національного університету
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛІСТИЧНА НАУКА І НОВЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Розглянуто тісний зв'язок криміналістичної науки з наукою кримінального процесу. Вказуються зміни, яких зазнають структурні елементи криміналістики у зв'язку з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України.

Ключові слова: криміналістика, кримінально-процесуальна наука, криміналістична методика, криміналістична тактика.

У світлі нинішньої державної політики, спрямованої на реформування системи правоохоронних і судових органів, кардинальних змін зазнає кримінально-процесуальне законодавство України та відповідно діяльність з досудового розслідування кримінальних правопорушень і судового розгляду кримінальних справ. Зокрема, з моменту набрання чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України (далі КПК України) у кримінальному процесі більше не буде стадії порушення кримінальної справи. При надходженні до правоохоронного органу інформації про порушення закону, останній же одразу провадить дізнання (у випадку наявності ознак вчинення кримінального проступку), досудове слідство (якщо протиправне діяння містить ознаки злочину) або перевірку інформації про адміністративне правопорушення. Окрім того, нове кримінально-процесуальне законодавство передбачає, що пред'явлення звинувачення (аналог нинішнього обвинувачення) буде здійснюватися судовими органами, а не слідчими. Останні будуть тільки збирати доказову базу, достатню для прийняття зазначеного рішення.

Історично криміналістика тісно пов'язана зі кримінальним процесом. Зокрема, вона як прикладна наука покликана забезпечувати виконання основного завдання кримінального процесу. Тому структурні розділи криміналістики сприяють розробці якісних методів і засобів розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень. До того ж криміналістика, а саме такий її розділ як криміналістична методика, розробляє найбільш раціональний алгоритм заходів для забезпечення ефективного розслідування окремих видів кримінальних правопорушень з урахуванням їх особливостей і ймовірних слідчих ситуацій, що можуть скластися.

Із вищевказаного випливає, що будь-які зміни в кримінально-процесуальному законодавстві повинні знайти своє відображення в існуючих криміналістичних положеннях. Зокрема, прийнята структура криміналістичної методики диктується Кримінально-процесуальним кодексом України від 1961 року, який визначає такі стадії досудового розслідування як дослідча перевірка, порушення кримінальної справи, притягнення особи в якості обвинуваченого та направлення справи до суду. Відповідно в криміналістичній

методиці виділяють наступні етапи розслідування:

- 1) особливості порушення кримінальної справи (у кримінальному процесі її прийнято називати дослідною перевіркою);
- 2) початковий (розпочинається з моменту порушення кримінальної справи та завершується притягненням особи в якості обвинуваченого);
- 3) наступний (починається з моменту появи в кримінальному процесі такого учасника як обвинувачений і завершується складанням обвинувального висновку).

Криміналістична методика з урахуванням кримінально-правової характеристики конкретного виду кримінального правопорушення виділяє основні тактичні завдання розслідування (обставини, що підлягають встановленню на кожному з етапів розслідування) та типові слідчі ситуації на всіх етапах розслідування. Причому криміналістика визначає які заходи та в якій послідовності доцільніше проводити за кожної з виділених слідчих ситуацій. Окрім того детально визначаються найбільш раціональні лінії організації взаємодії слідчого з оперативним апаратом, використання допомоги спеціалістів, співпраці зі громадськістю та засобами масової інформації і матеріально-технічного забезпечення розслідування конкретного кримінального правопорушення.

Вважається не доцільним виділяти етапи розслідування, оскільки провадження розпочинається одразу після надходження інформації про правопорушення (з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань). Як відомо, провадження може провадитися за фактом кримінального правопорушення або відносно особи підозрюваного. Згідно нового КПК України особа обвинуваченого фігурує у судовому провадженні, а в кримінальному – тільки підозрюваний. Серед науковців панують ідеї про доцільність виділення наступного етапу з моменту появи особи підозрюваного. Але цей критерій не актуальний у випадку провадження, яке розпочинається одразу відносно особи. Тому ділитися досудове розслідування на два етапи втрачає свого смислового навантаження у силу відсутності чіткого розподілу моменту настання наступного етапу.

При цьому доцільно виділяти приводи та підстави для провадження дізнання чи досудового слідства й відповідно сформулювати типові слідчі ситуації розслідування кримінального правопорушення.

Окрім криміналістичної методики, змін зазнає й криміналістична тактика, так як появляються поняття гласних і негласних слідчих (розшукових) дій. Тобто слідчі дії, наприкладі допиту, можуть проводити як слідчий, так і оперативні співробітники. Тільки у випадку проведення допиту за вказівкою слідчого оперативним співробітником ця дія буде вважатися розшуковою. До того ж слідчий стає суб'єктом оперативно-розшукової діяльності, а заходи, які він проводить, вважаються негласними слідчими діями. Зазнає змін і власне перелік слідчих (розшукових) дій, а відповідно й тактика їх проведення.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна сміло стверджувати, що структура криміналістичної методики зокрема й положення криміналістичної науки в цілому зазнають значних змін у силу змін кримінально-процесуального законодавства й процедури кримінального процесу в Україні.

Одержано 23.09.2012

**ЕВОЛЮЦІЯ ОЧНОЇ СТАВКИ ЯК СЛІДЧОЇ ДІЇ ЗА НОВИМ
КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ**

Стаття присвячена нормативно-правовій регламентації проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб (ч. 9 ст. 224 КПК України 2012 року). Визначена специфіка проведення даної слідчої (розшукової) дії у порівнянні із очною ставкою (ст. 172, 173 КПК України 1960 року), яка впливатиме на розробку тактичних рекомендацій по її проведенню.

Ключові слова: допит, очна ставка, одночасний допит двох чи більше осіб, конфліктна ситуація, психологічний вплив, тактичні рекомендації.

Сучасні вимоги, що пред'являються до якості розкриття й розслідування злочинів, вносять на порядок денний питання щодо підвищення ефективності провадження слідчих дій як одного з важливих напрямів вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності.

Будь-які слідчі дії, безперечно, спрямовані на отримання якісної та точної інформації про подію злочину та особу злочинця. Одним із найвичерпніших та об'єктивних засобів збирання доказів є проведення так званих комунікативних слідчих дій, в основі яких є безпосереднє спілкування. Це допит та очна ставка, які проводяться в умовах постійного контакту та діалогу між учасниками.

Стаття 224 КПК України 2012 року містить нормативно-правову регламентацію проведення допиту. Новелою в цій статті є запровадження можливості проведення такої слідчої дії як одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб (ч. 9 ст. 224 КПК України), та виключення нею поняття «очної ставки». Співставимо зміст та сутність очної ставки, яка регламентована ст. 172, 173 КПК України 1960 року, та одночасного допиту двох чи більше осіб згідно із ч. 9 ст. 224 КПК України.

Допит, як слідча дія, полягає в отриманні органом розслідування у встановленому законом порядку від допитуваного відомостей про відомі йому факти, що мають доказове значення. Очна ставка є однією з найбільш розповсюджених слідчих дій для отримання нової та перевірки наявної інформації з особистісних джерел, яка полягає в почерговому допиті, в присутності один одного, двох раніше допитаних осіб з метою усунення в їх показаннях суттєвих протиріч. З позицій цієї теорії допит та очна ставка вивчалися в дисертаційних і монографічних дослідженнях Р. С. Белкіна, А. Ф. Волобуєва, В. О. Коновалової, М. В. Салтєвського, В. О. Образцова, В. Ю. Шепітька, М. П. Яблокова та багатьох інших вчених. У порівнянні зі звичайним допитом психологічна атмосфера очної ставки є більш складною. Це обумовлено фактом присутності другого допитуємого, емоціональною напруженістю у зв'язку з можливістю викриття неправди, почуттям страху за свої показання. Як зазначив А. Ф. Волобуєв, під час очної ставки діє додатковий фактор психологічного впливу на

особу, який називається ефектом присутності іншого учасника слідчої дії, який говорить правду. Допитувані впливають один на одного своїм авторитетом, вольовими якостями, життєвим досвідом. Однак такий вплив може бути й негативним, коли авторитет недобросовісного учасника (який може мати злочинний характер) впливає на добросовісного. Складні психологічні стосунки можуть виникати при очній ставці потерпілого і обвинуваченого. Якщо є симптоми нестійкості потерпілого, очну ставку проводити не слід [2, с. 26]. Тобто очна ставка завжди проходить у конфліктній ситуації.

Через багатокомпонентність чинників, що впливають на формування конфліктних слідчих ситуації на очній ставці у науковій літературі автори неоднозначно підходять до визначення необхідних підготовчих заходів. Так, на думку Ю. В. Гавриліна, підготовка до проведення очної ставки повинна включати: вивчення раніше отриманих показань; з'ясування змісту протиріч; вивчення особи допитуваних; з'ясування обставин, що належить встановити; визначення послідовності допиту; вибір місця та часу проведення; підбір та систематизація доказів; формулювання питань та визначення їх послідовності [3, с. 51]. М. Г. Шурухнов додає визначення місця, часу та способу виклику на допит; створення необхідної обстановки допиту; визначення кола учасників слідчої дії; визначення засобів фіксації слідчої дії; складання плану очної ставки [6, с. 389].

Порядок очної ставки полягає в тому, що слідчий по черзі пропонує кожному з допитуваних дати показання про обставини, в яких виявлено істотні суперечності. Під час очної ставки допитуваним може бути дозволено ставити запитання один одному, але слідчому треба пильно контролювати цей процес.

Тактика очної ставки має певну специфіку, яка пов'язана з розширеним складом її учасників; ускладненим інформаційним обміном; сильним психологічним впливом учасників очної ставки один на одного; зниженням рівня прогнозу слідчого; можливістю зміни показань; підвищеним ступенем тактичного ризику [5, с. 202-203].

Слідчий, який проводить очну ставку, повинен стежити за тим, щоб очна ставка не вийшла з-під його контролю. Якщо з боку учасників очної ставки є спроба зірвати цю слідчу дію шляхом погроз в адресу один одного чи прояв інших неправомірних дій, слід негайно припинити або перервати проведення очної ставки, зафіксувавши це в протоколі.

Результати очної ставки можуть бути різними. По-перше, кожен учасник очної ставки може підтвердити дані ним раніше показання. По-друге, особа, що раніше давала неправдиві показання, дала на очній ставці показання правдиві, або навпаки. По-третє, учасник або обидва учасники очної ставки відмовилися давати показання. Будь-які результати очної ставки є орієнтиром на те, чого слід чекати в судовому засіданні. А для слідчого результати очної ставки повинні сприяти подальшій активізації діяльності щодо збирання нових доказів [4, 595-596].

Таким чином, ця слідча дія відома як ефективний спосіб перевірки наявних і одержання нових доказів, а також допомагає слідчому шляхом з'ясування і усунення суперечностей в показаннях допитуваних встановити

істину в кримінальній справі.

Згідно із положеннями ч. 9 ст. 224 КПК України очна ставка трансформувалася у одночасний допит двох чи більше раніше вже допитаних осіб, який, на відміну від очної ставки може проводитися, по-перше, не тільки між двома раніше допитаними особами, але такий допит може бути проведений за участю трьох і більше осіб, а по-друге, одночасний допит двох і більше вже допитаних осіб проводиться з метою з'ясування тільки причин розбіжностей у їхніх показаннях, а усунення цих розбіжностей, виходячи із положень цієї статті не є метою даної слідчої (розшукової) дії. З огляду на наведені зміни очевидним є необхідність перегляду існуючих тактичних рекомендацій по проведенню очної ставки, які не є цілком прийнятними для проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, при розробці останніх слід обов'язково враховувати, що психологічний вплив з боку двох і більше осіб на особу, що дає неправдиві показання, набагато більший ніж з боку однієї особи, що є позитивною стороною нового кримінального процесуального закону, однак, за умови невірної оцінки зібраних доказів по справі і як наслідок невірного визначення достовірності показань учасників даної слідчої дії можна повести слідство хибним шляхом, втратити час, а можливо навіть засудити невинну людину.

Список використаних джерел: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України. – Х. : Одісей, 2012. – 360 с. 2. Волобуєв А. Ф. Тактика допиту : лекція / А. Ф. Волобуєв. – Х. : Ун-т внутр. справ, 1997. – 28 с. 3. Гаврилин Ю. В. Криміналістическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах : учеб. пособие / Ю. В. Гаврилин. – М. : Книжный мир, 2004. – 332 с. 4. Криміналістика : учеб. для вузов / [Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р.]. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2007. – 944 с. 5. Шепитько В. Ю. Криміналістика : курс лекцій / В. Ю. Шепитько. – 3-е изд. – Х. : Одиссей, 2009. – 368 с. 6. Шурухнов Н. Г. Криміналістика : учебник / Н. Г. Шурухнов. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Эксмо, 2008. – 720 с.

Одержано 25.09.2012

Статья посвящена нормативно-правовой регламентации проведения одновременного допроса двух или более уже допрошенных лиц (ч. 9 ст. 224 УПК Украины 2012 года). Определена специфика проведения данного следственного (розыскного) действия в сравнении с очной ставкой (ст. 172, 173 УПК Украины 1960 года), которая будет влиять на разработку тактических рекомендаций её проведения.

Ключевые слова: допрос, очная ставка, одновременный допроса двух или более уже допрошенных лиц, конфликтная ситуация, психологическое воздействие, тактические рекомендации.

Article focuses on the legal regulation of the simultaneous examination of two or more persons have been which have been examined earlier (Part 9 of Art. 224 Code of Criminal Procedure, 2012). The specificity of this investigation (search) actions compared to the confrontation (Article 172 and 173 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, 1960), which will influence the development of its tactical recommendations.

Keywords: examination, the confrontation, the simultaneous examination of two or more persons which have been examined earlier, the conflict situation, the psychological impact, tactical recommendations.

Юрій Анатолійович Редько,**викладач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
факультету з підготовки слідчих Харківського національного університету
внутрішніх справ**

**ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ СПЕЦІАЛЬНИХ
МЕДИЧНИХ ЗНАТЬ ОКРЕМИХ ОБСТАВИН НЕНАЛЕЖНОГО
ВИКОНАННЯ ОBOB'ЯЗКІВ МЕДИЧНИМИ ТА ФАРМАЦЕВТИЧНИМИ
ПРАЦІВНИКАМИ**

В статті розглянуті питання щодо необхідності використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних із неналежним виконанням обов'язків медичними та фармацевтичними працівниками. На основі аналізу наукової літератури були вказані особливості встановлення окремих обставин неналежного виконання професійних обов'язків медичними та фармацевтичним працівниками за допомогою спеціальних медичних знань.

Ключові слова: спеціальні медичні знання, окремі обставини, медичні працівники, медична документація.

Життя та здоров'я людини є найбільшим багатством нашої демократично-го держави, охорона яких надійно забезпечується як національним законодавством, так і актами міжнародного права. Зокрема Конституція України у ст. 49 закріплює право громадян на охорону здоров'я, медичну допомогу й медичне страхування.

Професія лікаря – одна з найбільш стародавніх та поважних професій на нашій планеті. Незважаючи на значний прогрес у медицині, на сьогоднішній день ніхто не може гарантувати обов'язкову успішність лікування, оскільки кінцевий результат будь-якого медичного втручання залежить від безлічі суб'єктивних та об'єктивних чинників. Тому стоїть гостра потреба у належному юридичному вирішенні питань, пов'язаних з відповідальністю медичних працівників за неналежне виконання своїх професійних обов'язків.

Слід зазначити, що у вітчизняній та зарубіжній літературі є низка робіт, пов'язаних із розслідуванням злочинів та використанням спеціальних знань у кримінальному судочинстві. Це, передусім, роботи таких вчених як Ю. П. Аленіна, В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, О. М. Васильєва, І. О. Возгріна, В. І. Галагана, І. Ф. Герасимова, В. Г. Гончаренка, Л. Я. Драпкіна, М. К. Камінського, Н. І. Клименка, О. Н. Колесніченка, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічова, В. К. Лисиченка, І. М. Лузгіна, В. Г. Лукашевича, Г. А. Матусовського, О. Р. Михайленка, В. О. Образцова, М. В. Салтевського, М. Я. Сегая, М. О. Селіванова, В. В. Тищенко, С. Н. Чурілова, В. Ю. Шепітька, М. П. Яблокова і інших, праці яких стали теоретичним підґрунтям при розслідуванні злочинів.

Щодо проблем кримінальної відповідальності медичних працівників, то ця тема була предметом дослідження В. О. Глушкова, Т. О. Лаврентьєвої, Ю. Д. Сергєєва, С. А. Хімченко, І. М. Авдєєвої, Ф. Ю. Бердичевського, В. К. Кудряшова. Окремі аспекти окресленої проблеми розглянуто в роботах

П. П. Андрушка, М. І. Бажанова, І. І. Гореліка, М. Н. Малєїної, А. М. Савицької, В. М. Смітїєнка, а також учених-медиків І. Г. Вермеля, А. П. Громова, І. А. Концевич, І. Ф. Огаркова та інших.

В той же час, незважаючи на наявність певною мірою розробленості низки питань використання судової експертизи в кримінальному процесі, практично відсутні системні роботи, спрямовані на аналіз існуючих проблем в області використання спеціальних медичних знань, на розробку заходів, спрямованих на вдосконалення взаємодії правоохоронних органів і судово-медичних експертних служб. Проведений аналіз міри розробленості проблеми переконує в тому, що є необхідність більш широкого використання спеціальних медичних знань при розслідуванні злочинів, які стосуються неналежного виконання обов'язків медичними та фармацевтичними працівниками.

Практика показує, що є значні недоліки при розслідуванні злочинів пов'язаних із неналежним виконанням професійних обов'язків медичними та фармацевтичними працівниками в частині знаходження міри відповідальності кожного медичного працівника у виникненні негативного кінцевого результату при лікуванні хворого.

При розслідуванні такого роду справ необхідно пам'ятати, що той спеціаліст, який останнім проводив лікувальні заходи не повинен одноосібно нести кримінальну відповідальність за неналежне лікування чи негативні його наслідки особливо в тих випадках, коли це стосується лікарів невідкладної медичної допомоги, реаніматологів, хірургів, які оперують по життєвим показанням і часто стикаються у своїй роботі з кінцевим результатом неналежної роботи своїх колег. На нашу думку, необхідно досліджувати всі причини виникнення негативного результату у лікуванні, оцінити кожний лікувально-профілактичний захід окремо, починаючи з поліклінічного етапу, ефективності, достовірності та своєчасності лабораторного та функціонального обстеження пацієнта.

Особливістю лікувального процесу є те, що пацієнт проводить обстеження, лікування у різних лікарів, амбулаторно та в стаціонарі, не завжди в одних і тих самих лікувально-профілактичних закладах, часто трапляються випадки самолікування. Тому без різнобічного використання спеціальних медичних знань важно знайти той переломний момент у обстеженні чи лікуванні хворого, що призвів до фатального наслідку.

З метою якісного розслідування злочинів, пов'язаних із неналежним виконанням обов'язків медичними та фармацевтичними працівниками необхідно встановити міру вини кожного, хто приймав участь у неналежному лікуванні хворого, дослідити окремі обставини в лікувальному процесі, що призвели до негативного кінцевого результату. Перш за все необхідно прийняти до уваги те, що хворий, який постраждав при лікуванні, до останнього моменту мав динамічну картину звернень до медичного персоналу. Важливо дослідити всю низку медичної документації, що супроводжувала пацієнта в процесі лікування – це амбулаторна картка хворого з поліклініки за місцем проживання (може бути декілька карток з різних лікувально-профілактичних закладів, в т. ч. і з приватних лікувальних установ), це результати всіх лабораторних та ін-

струментальних методів досліджень (аналізи крові, сечі, інших рідин людини, рентген дослідження, ЕКГ, УЗД, ЕЕГ, комп'ютерна томографія тощо), які можуть існувати окремо, у вигляді довідок, або знаходитись в амбулаторній карті хворого, записи у медичних журналах, у яких фіксується факт проведеної процедури, виписки із історії хвороб та самі історії хвороб (з архіву ЛПЗ, в якому хворий проходив стаціонарне лікування), направлення на консультацію, обстеження, лікування (які також можуть бути на окремому бланку або в амбулаторній карті хворого), медичні довідки, медичні висновки та інші записи та документи медичного характеру. При аналізі медичних документів є можливість ретроспективно оцінити своєчасність та правильність обстеження та лікування на будь-якому етапі і таким чином знайти першопричину в хибній діагностичній чи лікувальній тактиці.

Таким чином при розслідуванні злочинів, пов'язаних із неналежним виконанням обов'язків медичними та фармацевтичними працівниками за допомогою використання спеціальних медичних знань можна встановити окремі обставини неналежного їх виконання та ступінь вини кожного із учасників лікувально-діагностичного процесу, а не тільки лікаря, який останнім відповідав за здоров'я та життя пацієнта, що дає змогу більш об'єктивно розслідувати такого роду злочини.

Одержано 25.09.2012

В статье рассмотрены вопросы о необходимости использования специальных медицинских знаний при расследовании преступлений, связанных с ненадлежащим выполнением профессиональных обязанностей медицинскими и фармацевтическими работниками. На основе анализа научной литературы были указаны особенности установления отдельных обстоятельств ненадлежащего исполнения обязанностей медицинскими и фармацевтическими работниками с помощью специальных знаний.

Ключевые слова: специальные медицинские знания, отдельные обстоятельства, медицинские работники, медицинская документация.

In article questions about the need for specialized medical knowledge in the investigation of crimes related to the improper performance of professional duties of medical and pharmaceutical workers. Based on the analysis of the scientific literature were indicated features of set of individual circumstances of improper performance of duties of medical and pharmaceutical professionals with specialized knowledge.

Keywords: medical knowledge, individual circumstances, health professionals, medical records.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВЕДЕННЯ ЄДИНОГО РЕЄСТРУ ДОСУДОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ

---

13 квітня 2012 року Верховна Рада України прийняла новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК), який набирає чинності з 19 листопада 2012 року. На відміну від КПК 1960 року, у новому КПК не передбачена така стадія кримінального процесу, як порушення кримінальної справи.

Згідно з ч. 1 ст. 214 цього Кодексу, слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Відповідно до ч. 2 ст. 214, п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК, саме з моменту внесення відомостей до такого реєстру розпочинається досудове розслідування.

У ч. 3 ст. 214 КПК вказано, що здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. Огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після завершення огляду. У разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України, досудове розслідування розпочинається негайно. Відомості про нього вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань при першій можливості.

Загальні вимоги до змісту Єдиного реєстру досудових розслідувань викладені у ч. 5 ст. 214 КПК. До нього вносяться відомості про: 1) дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; 2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника; 3) інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; 4) короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела; 5) попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 6) прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до реєстру, а також слідчого, прокурора, який вніс відомості до реєстру та/або розпочав досудове розслідування; 7) інші обставини, передбачені положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань. У цьому реєстрі автоматично фіксується дата внесення інформації та присвоюється номер кримінального провадження.

Як зазначено у ч. 2 ст. 214 КПК, положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення затверджується Генеральною прокуратурою України за погодженням з Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України, органом, що здійснює контроль за дотриманням податкового законодавства. Створити такий реєстр парламент рекомендував Генеральній прокуратурі України протягом трьох місяців з дня опублікування КПК (п. 22 розділу 11 «Перехідні положення» цього Кодексу).

Ця рекомендація виконана. 17 серпня 2012 року Генеральний прокурор України за погодженням з Міністром внутрішніх справ України, Головою Служби безпеки України, Головою Державної податкової служби України видав наказ №69 «Про Єдиний реєстр досудових розслідувань» (далі – наказ), яким затверджено положення про порядок ведення такого реєстру.

Саме у п. 2.1 розділу 1 наказу вказані інші відомості, не зазначені у п. п. 1–6 ч. 5 ст. 214 КПК, які вносяться до реєстру. Це відомості про: – передачу матеріалів та відомостей іншому органу досудового розслідування або за місцем проведення розслідування; – дату затримання особи; – обрання, зміну та скасування запобіжного заходу; – час та дату повідомлення про підозру, відомості про особу, яку повідомлено про підозру, правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; – зупинення та відновлення досудового розслідування; – оголошення розшуку підозрюваного; – об'єднання та виділення матеріалів досудових розслідувань; – продовження строків досудового розслідування та тримання під вартою; – встановлені, відшкодовані матеріальні збитки, суми пред'явлених позовів у кримінальному провадженні, вартість арештованого майна; – закінчення досудового розслідування. Крім того, відповідно до п. 2.2 розділу 1 наказу до реєстру вносяться і інші відомості, передбачені первинними обліковими документами, та результати судового провадження.

На наш погляд, доцільно розширити перелік відомостей, які мають вноситися до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Вважаємо, що до такого реєстру слід вносити дані про: – оскарження до суду рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора та вирішення скарг; – вимоги реабілітованої особи про відшкодування майнової та моральної шкоди, заподіяної незаконними процесуальними діями та рішеннями слідчого, прокурора; – поміщення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння до досягнення віку кримінальної відповідальності, у приймальник-розподільник для дітей; – направлення особи до медичного закладу для проведення стаціонарної психіатричної експертизи; – рішення слідчого судді, які прийняті після розгляду клопотань слідчого, прокурора про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, про проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

Строки внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань встановлені у п. 3.1 розділу 1 наказу. Їх внесення здійснюється з дотриманням таких строків: 1) заяву про кримінальне правопорушення – у термін, визначений ч. 1 ст. 214 КПК; 2) дату складання повідомлення про підозру, дату і час вручення повідомлення про підозру, зміну раніше повідомленої підозри – не-

відкладно;3) передачу матеріалів та відомостей (ч. 5 ст. 36, ч. 7 ст. 214, ст. 216, ч. 4 ст. 218 КПК), зупинення та відновлення досудового розслідування (ч. 4 ст. 280, ч. 2 ст. 281, ч. 3 ст. 282 КПК), об'єднання, виділення матеріалів досудового розслідування (ст. 217 КПК), закінчення досудового розслідування (ч. 3 ст. 283 КПК) – протягом 24 годин з моменту прийняття процесуальних рішень; 4) продовження строків розслідування (ст. ст. 219, 294, 296 КПК) – протягом 24 годин з моменту задоволення прокурором клопотання з цих питань; 5) оголошення розшуку (ст. 281 КПК) – протягом 24 годин з моменту винесення прокурором або слідчим відповідної постанови; 6) вжиті заходи забезпечення кримінального провадження (ст. 131 КПК), відкриття матеріалів досудового розслідування іншій стороні (ст. 290 КПК) – протягом 24 годин з моменту вчинення процесуальної дії; 7) повернення судом кримінального провадження, обвинувального акту, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, клопотання про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру у порядку ч. 3 ст. 314, ч. 4 ст. 288, ч. 2 ст. 407 КПК – упродовж 24 годин з моменту надходження з суду матеріалів до прокурора; 8) інші відомості, передбачені первинними обліковими документами, – упродовж 24 годин з моменту прийняття процесуального рішення.

Потрібно зазначити, що лише щодо деяких відомостей, які вносяться до реєстру, строки встановлені законом (ч. 1 ст. 214, ч. 4 ст. 278 КПК). Інші строки визначені наказом. Вважаємо, що усі строки внесення слідчим, прокурором відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань повинні визначатися КПК, а не відомчим нормативним актом.

Необхідно звернути увагу на те, що у низці статей КПК йдеться про додання до відповідних процесуальних документів витягу з реєстру. Наприклад, у ч. 6 ст. 132 цього Кодексу вказано, що до клопотання слідчого, прокурора про застосування, зміну або скасування заходу забезпечення кримінального провадження додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання. Відповідно до ч. 3 ст. 234, ч. 2 ст. 237, ч. 5 ст. 240, ч. 2 ст. 248 такий витяг має бути доданий до клопотання слідчого, прокурора про надання дозволу на проведення: – слідчих(розшукових) дій у житлі чи іншому володінні особи; – негласних слідчих (розшукових) дій.

Однак КПК не визначає, що повинно бути зазначено у такому витягу. Про це йде мова у п. 4.3 розділу 1 наказу. До витягу з реєстру включається інформація про: 1) номер кримінального провадження; 2) дату надходження заяви, повідомлення та дату внесення відомостей про заяву, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення до реєстру та його правову кваліфікацію; 3) найменування, ім'я, по батькові потерпілого, заявника (найменування юридичної особи та ідентифікаційний код ЄДРПОУ); 4) короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; 5) прізвище, ім'я, по батькові та дату народження особи, яку повідомлено про підозру; 6) орган досудового розслідування; 7) прізвище, ім'я, по батькові слідчого, який здійснює досудове розслідування або прокурора, який здійснює процесуальне керівництво.

Слід наголосити на тому, що деякі положення наказу, на наш погляд, не узгоджуються з КПК. Так, у підпункті 1.1 п. 1 розділу 2 вказано, що усні заяви про вчинення кримінального правопорушення заносяться слідчим або прокурором до протоколу, який підписується заявником. У підпункті 1.3 п. 1 цього ж розділу зазначено, що особа, яка подає заяву чи повідомляє про кримінальне правопорушення під розпис попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення.

Разом з тим у КПК не йдеться про складання протоколу прийняття заяви про кримінальне правопорушення, про попередження заявника про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення. Вважаємо це недоліком цього Кодексу, який необхідно усунути. Пропонуємо доповнити ст. 214 КПК таким положенням: «Усні заяви про вчинення кримінального правопорушення заносяться до протоколу, який підписують заявник та посадова особа, що прийняла заяву. При цьому заявник попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення, про що відмічається в протоколі».

Список використаних джерел: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийн. законом № 4651-VI від 13.04.2012. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» № 4652-VI від 13.04.2012. – Х. : Право, 2012. – 392 с. **2.** Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : монографія / О. Ю. Татаров. – Донецьк: ТОВ «ВПП «ПРОМІНЬ», 2012. – 640 с.

Одержано 25.09.2012

Вікторія Вікторівна Рогальська,

доцент кафедри кримінального процесу, Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ), кандидат юридичних наук

**РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ЗМАГАЛЬНОСТІ У ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЗА
НОВИМ КПК УКРАЇНИ ТА КПК РЕСПУБЛІКИ ГРУЗІЯ: СПІЛЬНІ ТА
ВІДМІННІ РИСИ**

Роботу присвячено аналізу кримінально-процесуального законодавства України (новий КПК України) та Республіки Грузія, що регламентує досудове провадження на предмет наявності у ньому змагальних елементів.

Ключові слова: змагальність, досудове провадження, законодавство України, законодавство Республіки Грузія, Європейський суд з прав людини.

Постановка проблеми. Однією з найсуттєвих новел нового Кримінального процесуального кодексу України (далі-КПК України) [1], в порівнянні з чинним КПК України [2], є поширення змагальних елементів на досудове провадження. Про запровадження змагальної процедури вирішення кримінально-процесуальних спорів між представниками протилежних сторін вже йшлося давно і неодноразово, оскільки саме такий порядок регламентований нормами Конституції України (ст. 129) [3], Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) (ст. 6) [4], Концепції вдосконалення судівництва для утворення справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів (IV розділ) [5], Концепції реформування кримінальної юстиції України (II розділ) [6] та ін., але далі наукових публікацій вчених-процесуалістів ці думки так і не йшли. І нарешті розробники нового КПК України взяли вказані ідеї до уваги та регламентували у новому КПК України змагальність не лише під час судового, а і під час досудового провадження (ст. 22) [1].

До тих пір, поки новий КПК України не набув чинності, існують побоювання, що встановлений порядок вирішення процесуальних конфліктів у досудових стадіях не запрацює належним чином. Щоб звести ці побоювання нанівець, вважаємо задоцільним розглянути особливості регламентації змагальності у досудовому провадженні Республіки Грузія. Ця держава має схожу політичну історію з Україною, але її законодавці встигли вже двічі з часів набуття незалежності змінити своє кримінально-процесуальне законодавство (у 1998 та 2009 році) при цьому, в останньому КПК, що вступив у силу 1 жовтня 2010 року, законодавцю Республіки Грузія вдалося найбільш якісно реалізувати змагальність у досудовому провадженні серед усіх держав-учасниць СНД [7, с. 98].

Аналіз останніх публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідженню змагальності в Україні присвячені роботи таких вчених-процесуалістів, як: Ю. М. Грошевий, Л. Б. Ісмаїлова, С. О. Ковальчук, Л. М. Лобойко, В. Т. Маляренко, М. А. Маркуш, О. О. Мохонько, В. В. Назаров, М. О. Ноздріна, К. Р. Сейтназаров, Б. І. Яворський, О. Г. Яновська та ін., а ось порівняльному аналізу вітчизняного та іноземного досвіду її регламентації увага не приділялась.

Метою цієї статті є науковий результат, отриманий після вивчення досві-

ду регламентації змагальних елементів у досудовому провадженні в законодавстві Республіки Грузія у вигляді обґрунтування необхідності запозичення іноземного досвіду у цій частині правової регламентації.

Для досягнення даної мети необхідно виконати такі **завдання**: 1) проаналізувати регламентацію змагальності на досудових стадіях кримінального процесу в законодавстві України та Республіки Грузія; 2) знайти спільні та відмінні риси регламентації змагальності у досудовому провадженні вказаних держав; 3) вивчити звернення до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) громадян України, Республіки Грузія та інших держав-учасниць СНД щодо порушень ст.6 ЄКПЛ, яка гарантує право на справедливий судовий розгляд та регламентує окремі елементи змагальності.

Виклад основного матеріалу дослідження. З прийняттям нового КПК в Республіці Грузія був закладений фундамент, заснований на принципі змагальності та рівноправності сторін кримінального судочинства, в межах якого основний акцент було здійснено на створення рівних умов для сторін обвинувачення та захисту для того щоб під час розслідування кримінальної справи вони мали можливість збирати повноцінні докази, а під час розгляду справи – надавати та представляти їх.

Під змагальністю, межі якої відповідно до КПК Республіки Грузії, поширюються на усі стадії процесу, законодавець має на увазі наступне: будь-яка сторона у передбаченому законом порядку має право заявити клопотання, отримати, витребувати за допомогою суду, надати та дослідити будь-який доказ, що має відношення до справи; суд зобов'язаний забезпечити сторонам рівні можливості захисту своїх прав та законних інтересів, не надаючи при цьому переваг жодній із сторін; суд не має права самостійно отримувати та досліджувати докази на підтримку обвинувачення чи захисту; отримання чи надання доказів належить виключно до компетенції сторін [8].

Розробники нового КПК України так само вирішили докорінно змінити форму досудового провадження, розширивши межі дії змагальності на досудовий етап кримінального судочинства. При цьому, у статті 22 КПК України розтлумачили сутність цієї засади, яка полягає у самостійному обстоюванні стороною обвинувачення і стороною захисту своїх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими КПК України, а саме: шляхом збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також шляхом реалізації інших процесуальних прав [1].

Але для того, щоб констатувати панування змагального кримінального процесу на усіх його стадіях, лише нормативного закріплення в кримінально-процесуальному законодавстві змагальності не достатньо. Про її реалізацію в досудовому провадженні можна вести мову лише за сукупності наступних ознак: 1) наявності двох протилежних сторін; 2) процесуальної рівності сторін; 3) існування незалежного та неупередженого від сторін суду. З метою з'ясування наскільки регламентована змагальність у досудових стадіях кримінального процесу в Україні та Республіці Грузія необхідно проаналізувати законодавство вищевказаних держав на предмет правового регулювання саме цих положень у досудовому провадженні.

Згідно з КПК Республіки Грузія у досудовому провадженні стороною обвинувачення є прокурор та слідчий. При цьому прокурор є процесуальним керівником слідчого. Потерпілий не є стороною у кримінальному процесі. Він прирівнюється за своїм статусом до свідка. Але після винесення стороною обвинувачення постанови про визнання особи потерпілою, він, окрім прав та обов'язків, що має свідок, додатково наділяється такими правами у досудовому провадженні: знати про пред'явлене обвинувачення, безкоштовно отримувати копії постанов про припинення кримінального переслідування та/або слідства та інші кінцеві рішення суду тощо. Окрім цього, органи, які ведуть процес, зобов'язані у письмовому вигляді повідомляти потерпілих про місце та час провадження: першого представлення обвинуваченого суду-магістрату, досудових засідань, судових засідань щодо обрання обвинуваченому запобіжного заходу чи про укладення процесуальної угоди. Тим самим забезпечується можливість потерпілого бути у курсі основних рішень, що приймаються у справі, приймати участь та впливати на хід проведення окремих процесуальних та судових дій шляхом висловлення своєї думки з цього приводу [8].

Відповідно до нового КПК України, до сторони обвинувачення, окрім слідчого та прокурора, на якого також покладено виконання функції процесуального керівництва досудовим розслідуванням, відноситься керівник органу досудового розслідування, а також потерпілий, його представник та законний представник в окремих випадках (п. 19 ч. 1 ст. 3) [1]. Це свідчить про те, що процесуальний вплив потерпілого, його представника та законного представника за новим КПК України є більшим, ніж за КПК Республіки Грузія, де вказані учасники не можуть претендувати на забезпечення рівних прав та можливостей у порівнянні із стороною захисту, бо не відносяться до представників сторони обвинувачення. Але вважати це порушенням змагальних правил теж не можна, оскільки права потерпілого у кримінальному провадженні повинні захищатися державними органами, що здійснюють досудове провадження, позиція у кримінальному провадженні яких повинна співпадати із позицією потерпілого. Та результати проведеного анкетування серед українських практичних працівників, свідчать про те, що у 80,5% позиції потерпілого та слідчого по кримінальному провадженню не співпадають [7; с. 157], тому з метою активізації обвинувальної діяльності посадових осіб, які ведуть досудове провадження і тим самим посилення змагальності між сторонами на цьому етапі, на нашу думку більш прийнятним є саме той склад представників сторони обвинувачення, що закріплений у новому КПК України.

Стороною захисту у досудовому провадженні Республіки Грузія є захисник та обвинувачений. Під останнім законодавець має на увазі особу, щодо якої існують *достатні підстави* (курсив наш. – В. Р.) підозрювати її у вчиненні злочину, передбаченого Кримінальним кодексом Республіки Грузії [8]. Тобто, статус «підозрюваного», «обвинуваченого» та «підсудного» об'єднані у єдине поняття «обвинувачений». Отже, від самого початку провадження особа, щодо якої здійснюється переслідування, має право скористатися будь-яким правом, передбаченим у законі, не чекаючи поки органи, які ведуть процес, вирішать надати їй певний статус шляхом винесення відповідної постанови.

В Україні процесуальні статуси «підозрюваної» та «обвинуваченої» особи різняться. До того ж за новим КПК України, підозрюваним вважається особа, яку затримали за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або щодо якої обрали запобіжний захід, або щодо якої існує *достатньо доказів* (курсив наш. – В. Р.) для підозри її у вчиненні кримінального правопорушення (ст. 276) [1].

За практикою ЄСПЛ (рішення у справах: *Eckle v Germany* (1982) [9], *Foti and others v Italy* (1982) [10]) обвинувачення (кримінальне переслідування) розпочинається з офіційного повідомлення особі компетентним органом державної влади про наявність *припущення* (курсив наш. – В. Р.) про те, що цією особою вчинене кримінально каране правопорушення та інших заходів, що припускають таку підозру. Отже, процедура набуття статусу «підозрюваного» («обвинуваченого») у КПК обох держав не зовсім узгоджується з практикою ЄСПЛ, оскільки законодавці обох держав у своїх КПК не передбачили можливість набуття статусу «підозрюваного» («обвинуваченого») особам, які, не повідомлені про розпочате проти них кримінальне переслідування, але які усвідомлюють діяльність посадових осіб, що здійснюють досудове провадження, як таку, що направлена на їх викриття у вчиненні кримінального правопорушення, а залишили можливість набуття цього статусу лише після винесення стороною обвинувачення відповідного рішення (повідомлення про підозру чи постанову про притягнення як обвинуваченого). До того ж законодавець України «відтягнув» момент повідомлення особі про підозру як можна довше, регламентувавши, що це можна зробити лише після зібрання достатніх доказів, а не за наявності припущень (як це передбачено в рішеннях ЄСПЛ) чи наявності підстав вважати (як це передбачено в КПК Республіки Грузія), що саме ця особа вчинила злочин.

Як уже було зазначено, за чинним КПК Республіки Грузія сторони у досудовому провадженні мають рівні права. Обвинувачений має право самостійно або за допомогою захисника проводити розслідування, у законний спосіб отримувати та надавати будь-які докази, клопотати про проведення слідчих дій або витребування доказів, що необхідні йому для спростування обвинувачення чи пом'якшення відповідальності. Докази, що зібрані обвинуваченим, мають рівну силу з доказами, зібраними стороною обвинувачення. Якщо для отримання доказів потрібно провести слідчі дії, то обвинувачений або захисник звертаються з клопотанням до суду про їх проведення [8].

Схожі права мають представники сторони захисту і за новим КПК України. Так, вони мають право збирати і подавати докази, заявляти клопотання про проведення процесуальних дій та брати у них участь. Як і в кримінально-процесуальному законодавстві Грузії, відповідно до КПК України, захисниками у кримінальному провадженні можуть бути лише адвокати, відомості про яких внесені до Єдиного реєстру адвокатів [1; 8].

У досудовому провадженні функцію правосуддя здійснює суддя-магістрат, який приймає рішення щодо: проведення слідчих дій, пов'язаних з обмеженням конституційних прав громадян (огляд, обшук, виймка, примусове відібрання зразків для експертних досліджень, ексгумація тощо), застосування

заходів процесуального примусу (накладення арешту на майно, відсторонення від посади, привід до суду, тощо), застосування до обвинуваченого запобіжних заходів, а також розглядає скарги на дії та рішення органів, які ведуть процес [8].

Відповідно до нового КПК України, у досудовому провадженні створювати необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків повинен слідчий суддя. Так, виключно слідчий суддя приймає рішення щодо застосування усіх, окрім виклику слідчим чи прокурором, заходів забезпечення кримінального провадження (ст. 132) [1]. До того ж лише суд за новим КПК України має право приймати рішення про проведення слідчих (розшукових) дій, які обмежують конституційні права громадян. Але рішення про проведення освідування, чомусь і надалі здійснюється за рішенням сторони обвинувачення (ст. 241) [1], попри те, що під час примусового проведення цієї процесуальної дії обмеження конституційних прав особи можуть бути не меншими, ніж під час інших слідчих (розшукових) дій, рішення про проведення яких приймає слідчий суддя. Також на суд покладено обов'язок розглядати скарги та клопотання сторін на досудових стадіях процесу [1].

Таке розширення юрисдикції суду у досудових стадіях кримінального процесу України та Республіки Грузія є дієвим механізмом забезпечення незалежного підходу держави до захисту конституційних прав та свобод громадян і об'єктивною необхідністю для забезпечення змагального судочинства протягом усіх його стадій.

Для того, щоб дізнатися наскільки реалізовується змагальність у реальному житті, доцільно проаналізувати звернення громадян Республіки Грузія до ЄСПЛ щодо порушень ст. 6 ЄКПЛ, яка гарантує право на справедливий судовий розгляд та регламентує окремі елементи змагальності, оскільки результати такого аналізу можуть свідчити про вдоволеність та віру у справедливість свого національного судочинства громадян - скаржників.

Так, якщо в 2008 році Республіка Грузія займала перше місце по кількості скарг до ЄСПЛ на одиницю населення [11], то відповідно до звітів ЄСПЛ за період з 2009 по 2011 рр. ситуація суттєво змінилася. Так, за вказаний період до ЄСПЛ з Республіки Грузія надійшло 9906 скарг (для порівняння: з Російської Федерації – 114088, з України – 30680, з Республіки Молдова – 11436, з Азербайджанської Республіки – 4050, з Республіки Вірменія – 2686). Найбільша кількість справ з тих, що надійшли до ЄСПЛ стосувалась перш за все порушення норм, що закріплені у ст. 6 ЄКПЛ, яка гарантує право на справедливий судовий розгляд. За цими показниками, Республіка Грузія займає 4 місце серед 5 держав-учасниць СНД (РФ – 283, Україна – 269, Республіка Молдова – 40, Азербайджанська Республіка – 26, Республіка Грузія – 7, Республіка Вірменія – 5) [11].

На основі проведеного в межах статті наукового дослідження можна зробити **висновок**, що в КПК обох держав законодавці регламентували приблизно однакову змагальну процедуру вирішення кримінально-процесуальних конфліктів між протилежними сторонами у досудовому провадженні. Питан-

ня лише в тому, що в Україні ця процедура почне діяти з 19 листопада 2012 року, а в Республіці Грузія вона вже працює два роки, і судячи з аналізу звернень громадян держав – учасниць СНД до ЄСПЛ щодо порушень ст. 6 ЄКПЛ, яка гарантує право на справедливий судовий розгляд та регламентує окремі елементи змагальності, працює відмінно. Отже у нас є чудова нагода вчитися не на своїх помилках, а використати набутий позитивний досвід Республіки Грузія при впровадженні у практичну діяльність положень КПК України, що регламентують досудове провадження.

Дані висновки є підставою для подальших наукових розвідок за наступними напрямками: 1) процесуальне керівництво досудовим розслідуванням як нова форма прокурорського нагляду за додержанням законів; 2) засади кримінального провадження за новим КПК України.

Список використаних джерел: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України. – Х. : Одиссей, 2012. – 360 с. 2. Кримінально-процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>. 3. Конституція України : від 28 черв. 1996 р. – К. : ІВА, 1996. – 52 с. 4. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод : від 4 листоп. 1950 р. // Збірка договорів Ради Європи. Українська версія. – К. : Парлам. вид-во, 2000. – С. 27–63. 5. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів : схвал. указом Президента України від 10.05.2006 № 361/2006 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 19. – С. 23–37. 6. Концепція реформування кримінальної юстиції України : затв. указом Президента України від 8 квіт. 2008 р. // Офіційний вісник Президента України. – 2008. – № 12. – Ст. 486. 7. Рогальська В. В. Змагальність у досудовому провадженні : монографія / В. В. Рогальська ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. Л. М. Лобойка. – Д. : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – 172 с. 8. Меишвили З. Путеводитель по новому уголовно-процессуальному кодексу Грузии / З. Меишвили [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lega-laid.ge/cms/site_images/UNDP%20brochures/rus/CPC_RUS.pdf. 9. *Eckle v Germany* (1982) (Appl. No. 8130/78, 15 July 1982) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.coe.int/>. 10. *Foti and Others v Italy* (1982) (Appl. Nos. 7604/76, 7719/76, 7781/77, 7913/77, 10 December 1982) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.coe.int/>. 11. Annual report 2008, 2009, 2010, 2011 of the European Court of Human Rights (provisional edition) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.coe.int>.

Одержано 24.09.2012

Работа посвящена анализу уголовно-процессуального законодательства Украины (новому УПК Украины) и Республики Грузия, которое регламентирует досудебное производство на предмет наличия в нём состязательных элементов.

Ключевые слова: принцип состязательности, досудебное производство, законодательство Украины, законодательство Республики Грузия, Европейский суд по правам человека.

This work is devoted to the analysis of the legislation of the Criminal Procedure Code of Ukraine (the new Code of Criminal Procedure) and the Republic of Georgia that regulates a pretrial procedure for the purpose a presence in him of controversial elements.

Keywords: controversial, pretrial procedure, the legislation of the Ukrainian legislation, the legislation of the Republic of Georgia, the European Court of Human Rights.

Вікторія Василівна Рожнова,

професор кафедри кримінального процесу Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАВДАНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У НОВОМУ КПК УКРАЇНИ

Розглянуто вплив сучасної концепції кримінального процесу на формування системи завдань кримінального провадження у новому КПК України. Встановлено, що захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, а також охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження не можуть виступати завданнями кримінального провадження.

Ключові слова: кримінальне провадження, завдання кримінального провадження, сучасна концепція кримінального процесу.

13 квітня 2012 року Верховна Рада України прийняла новий Кримінальний процесуальний кодекс України, який у порівнянні з до сьогодні чинним Кримінально-процесуальним кодексом України (1960 р.) є уособленням зміненої концепції кримінального процесу. В основі її створення та запровадження – багаторічні тривалі наукові дискусії, неодноразові спроби практичного впровадження окремих змінених кримінально-процесуальних інститутів, дослідження та урахування позитивного досвіду зарубіжних країн, практики Європейського суду з прав людини та ін.

Основою концепції кримінального процесу на будь-якому етапі його розвитку є призначення, мета, завдання кримінального судочинства. Фактично це ті категорії, що визначають і обумовлюють форму та зміст усього кримінального провадження, сутність методів і засобів його здійснення.

Незважаючи на визначальну, основоположну роль призначення, мети та завдань кримінального судочинства, зміст цих категорій постійно дискутується у науці кримінального процесу.

Аналіз висловлених у процесуальній літературі позицій дає підстави для висновку про можливість формулювання декількох підходів щодо призначення кримінального судочинства: вирішення правового спору, конфлікту, що виник між державою та особою, яка вчинила злочин; встановлення істини; викриття винного та його справедливе покарання; захист особи від протиправних посягань; захист прав і свобод особи; реалізація кримінально-правових норм та ін.

Призначення, мета кримінального судочинства, у свою чергу, обумовлюють формулювання кола завдань, що підлягають вирішенню в процесі кримінального провадження, визначають засоби їх досягнення.

Відповідно до ст. 2 нового КПК України завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив криміналь-

не правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Разом з тим, на думку З. З. Зінатулліна, кожному юристу зрозуміло, що не ці соціальні цінності (захист прав і свобод особи у кримінальному процесі) викликають до життя необхідність кримінального провадження, а те, що вчиненими злочинами їм завдається шкода. Злочини необхідно розкривати, осіб, винних у їх вчиненні, викривати. І таке завдання не може не бути першоосновою кримінального процесу [1, с. 86].

Вочевидь, наукове обґрунтування вирішення питання щодо встановлення завдань кримінального судочинства має відбуватись з урахуванням державної політики у сфері кримінальної юстиції, стану правозастосовної діяльності у цій сфері на сучасному етапі, дослідження рівня її ефективності.

Положення, що формулюються як завдання кримінального судочинства, повинні ґрунтуватись на загальноновизначених принципах і нормах міжнародного права, Конституції України, бути концентрованим вираженням правової наукової думки. Цінність таких настанов не може бути піддана сумніву.

Конституція України закріпила положення, відповідно до яких Україна є правовою державою, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Ці конституційні положення, а також ратифікація Україною (у тому числі, як правонаступницею СРСР) міжнародно-правових актів у галузі прав і свобод людини та громадянина зобов'язують нашу державу спрямовувати свою діяльність, і особливо у правовій сфері, на захист і охорону прав і свобод людини.

Кримінально-процесуальна діяльність, будучи складовою загальнодержавної діяльності, також спрямована на охорону та захист вищевказаних цінностей. Однак безпосередня мета кримінально-процесуальної діяльності поряд з цим обумовлюється специфікою предмета та методів правового регулювання у цій сфері.

Як відомо, предметом правового регулювання у сфері кримінального судочинства виступають суспільні відносини, що виникають у зв'язку із кримінальним правопорушенням, що вчинене чи готується.

Тобто сфера кримінального процесу виникає там, де виникає необхідність встановлення ознак кримінального правопорушення у діянні, складу кримінального правопорушення в діянні конкретної особи, доведення її винності (чи невинуватості) у вчиненні кримінального правопорушення тощо.

У зв'язку з цим, не зовсім доречним видається формулювання системи завдань кримінального провадження, де першими названо завдання щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, а також охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Видається, що у системі завдань кримінального провадження, яка сформульована та викладена у ст. 2 нового КПК України, відбулось змішування дійсних цілей і завдань кримінального процесу із засобами та умовами їх виконання. Так, необхідність захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень обумовлює обов'язок прокурора, слідчого в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, тобто виступає передумовою кримінального провадження. Охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження скоріше виступає необхідною умовою, одним із засобів здійснення законного, неупередженого розслідування та судового розгляду.

Незважаючи на очевидну та беззаперечну самоцінність цих основоположних правових настанов, вони навряд чи мають основне, центральне значення саме для кримінального провадження у контексті його кінцевого результату. Адже у кожному разі кримінальне провадження розпочинається і здійснюється задля того, аби обставини кримінального правопорушення були встановлені, особа, винна у його вчиненні, зазнала справедливого покарання, а шкода, завдана кримінальним правопорушенням, відшкодована (компенсована).

У цьому аспекті хотілось би навести і коментарі експертів Ради Європи, які у своєму висновку щодо проекту КПК України вказали, що немає сумнівів у тому, що у першу чергу, завданням кримінального процесу є встановлення факту злочину, розшук підозрюваного та проведення об'єктивного справедливого судового розгляду з метою встановлення винності підсудного і призначення йому покарання.

Безумовно, існування кримінального процесу обумовлено існуванням злочинності, як соціально негативного явища, однак цим не вичерпується. Кожен злочин (кримінальне правопорушення), як і злочинність загалом, представляють собою фактори, що обумовлюють існування не тільки кримінального процесу, а й усіх галузей кримінально-правового блоку. Водночас, заходи протидії злочинності, у тому числі, захист від кримінальних правопорушень, не є безпосередньою метою, призначенням кримінального судочинства, а отже, і не можуть виступати його безпосереднім і основним завданням.

Так само охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження (тобто охорона приватних інтересів) не може бути рушійною силою, основою, і головне, кінцевим результатом для переважно публічної кримінально-процесуальної діяльності. Охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження – це той режим, умова здійснення кримінального судочинства, за якого його результати будуть законними, належними та такими, що забезпечать досягнення головної мети – реалізацію кримінальної відповідальності та відновлення порушених внаслідок вчинення кримінального правопорушення суспільних відносин. Охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження відбувається в межах уже розпочатої кримінально-процесуальної діяльності і триває протягом усього періоду її здійснення, тобто виступає не кінцевим результа-

том кримінального провадження, а необхідною умовою, основою його здійснення.

Список використаних джерел: 1. Гладышева О. В. Теоретические основы обеспечения законных интересов личности в уголовном судопроизводстве : монография / О. В. Гладышева ; под науч. ред. В. А. Семенцова. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 192 с.

Одержано 25.09.2012

Рассмотрено влияние современной концепции уголовного процесса на формирование системы задач уголовного производства в новом УПК Украины. Установлено, что защита лиц, общества и государства от уголовных правонарушений, а также охрана прав, свобод и законных интересов участников уголовного производства не могут выступать задачами уголовного производства.

Ключевые слова: уголовное производство, задачи уголовного производства, современная концепция уголовного процесса.

Influence of the modern concept of criminal trial on formation of system of problems of criminal proceedings in the new Criminal Procedure Code of Ukraine is considered. It is established that protection of persons, societies and the states from criminal offenses, and also protection of the rights, freedoms and legitimate interests of participants of criminal proceedings can't act as problems of criminal proceedings.

Keywords: criminal proceedings, problems of criminal proceedings, modern concept of criminal trial.

Віталій Володимирович Романюк,

викладач кафедри кримінального процесу навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ З'ЯСУВАННЯ ОБСТАВИН, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ, У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Розглянуто питання змісту та значення предмету доказування, особливостей збирання доказів у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх за новим Кримінальним процесуальним кодексом України.

Прийняття 13 квітня 2012 року Кримінального процесуального кодексу не тільки фактично ознаменувало завершення судово-правової реформи в Україні, а й позначило новий етап розбудови нашої країни як демократичної, соціальної та правової держави. Закріплення в ч. 2 ст. 3 Конституції України положення, що головним обов'язком держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини, максимально повно було реалізовано у новому кримінальному процесуальному законодавстві. Взагалі, слід вести мову про те, що КПК України зорієнтований на максимальне пріоритетний захист особи, охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження (ст. 2), у тому числі і неповнолітніх.

І незважаючи на удосконалення із прийняттям нового КПК питань кримінального провадження щодо неповнолітніх актуальність дослідження цієї проблематики не зменшується. Нажаль, рівень злочинності неповнолітніх істотно скорочується, а часом має тенденції до зростання, відмічаються загрозливі тенденції у зміні її структури. Все це вимагає нових підходів до профілактики і ефективної протидії цьому небезпечному суспільному явищу. Особливо актуальним це питання постає в умовах реформування сучасної системи кримінальної юстиції та впровадження в практичну діяльність правоохоронних органів оновленого кримінального процесуального законодавства, зокрема, в частині гл. 38 «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх» КПК України.

Дослідженню питань злочинності неповнолітніх та кримінального провадження щодо цих осіб зверталися в тому чи іншому аспекті такі вчені, як О. М. Бандурка, О. Х. Галімов, А. Є. Голубов, Л. Л. Канєвський, О. С. Ландо, О. О. Левендаренко, В. В. Леоненко, І. С. Манова, Е. Б. Мельникова, Г. М. Мінковський, Г. М. Омеляненко, А. Б. Романюк, В. А. Рибальська, Н. Ш. Сафін, В. М. Трубінов, В. В. Шимановський, Н. В. Шость та багато інших. Узагальнення праць останнього часу, дає підстави стверджувати, що розгляд проблем кримінального судочинства стосовно дітей забезпечив формування належної теоретичної бази для його удосконалення. Але з прийняттям нового КПК України гостро постало питання про адаптацію раніше отриманих напрацювань до нової правової основи кримінального провадження щодо неповнолітніх. І однією із важливих складових цього провадження, яке забезпечує можливість прийняття виваженого, справедливого і законного, а головне та-

кого, що забезпечує захист прав дитини, процесуального рішення є кримінальне процесуальне доказування, основу якого становить предмет доказування. Саме тому метою статті нами обрано виявлення слідчим обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, за новим КПК України.

Насамперед відмітимо, що новелою гл. 38 КПК України стало положення, яке відображає охоронну спрямованість щодо неповнолітнього цього провадження. Так, згідно зі ст. 484 КПК України слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього.

Вважаємо, що це положення в певній частині також має значення і при здійсненні доказування у цьому провадженні, бо орієнтує уповноважених осіб, які ведуть кримінальне провадження щодо неповнолітніх, на максимально повне та всебічне виявлення обставини, передбачених ст. 485 КПК України. Адже тільки за такої умови можливе прийняття виважених процесуальних рішень, залучення неповнолітнього до процесуальних дій в тій формі, яка відповідає його віковим та психологічним особливостям. Також, як ми вважаємо, встановлення визначених законом обставин сприяє такій організації та здійсненню кримінального провадження, що дійсно найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та забезпечує уникнення негативного впливу на нього.

Відмітимо, що у КПК України, як і у КПК 1960 року, збережено підхід, що поряд із загальними обставинами, які підлягають доказуванню у будь-якому кримінальному провадженні (предмет доказування, ст. 91 КПК України), у провадженні щодо неповнолітніх законом визначено додаткове коло обставин, що встановлюються саме щодо неповнолітніх. Їх окреме виділення, як ми вважаємо, обумовлено:

- істотними процесуальними особливостями кримінального провадження щодо неповнолітніх, пов'язаних із їх віковими та психологічними особливостями;
- охоронною його спрямованістю вказаного провадження;
- вирішенням під час цього провадження, окрім загальних завдань судочинства, власних завдань, обумовлених участю неповнолітніх та необхідністю забезпечення в кінцевому результаті здійснення виховного впливу на них.

Відмітимо, що як і у ст. 433 КПК 1960 року, ст. 485 КПК України містить перелік обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. Визначення предмету доказування у вказаному провадженні у науковій літературі має дискусійний характер. Так, згідно позиції ряду вчених, єдиний предмет доказування в даному випадку розширюється (конкретизується та деталізується) за рахунок вказівки на низку обставин, визначених законодавцем у спеціальних статтях (ст. 484 КПК України) [1, с. 15-17]. Наприклад, О.О. Левендаренко зауважує з цього приводу, що обставини, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні цієї категорії повністю охоплюються загальним предметом доказування і за своєю право-

вою природою лише конкретизують останні, являють собою їх своєрідне розшифрування [2, с. 6].

В основі іншої позиції покладено ідею спеціалізації, відокремлення предмета доказування при провадженні щодо неповнолітніх в рамках єдиного предмета доказування [3]. З цього приводу М. О. Карпенко відмічає, що предмет доказування в справах про злочини неповнолітніх є самостійним інститутом кримінально-процесуального права, а у відповідних статтях КПК робиться акцент саме на додатковому та більш ретельному вивченні правозастосовувачем обставин, які характеризують особу неповнолітнього правопорушника, а також на виявленні причин і умов, що сприяли вчиненню ним злочину [4, с. 5, 8]

Порівняльний аналіз ст. 91 і 485 КПК України призводить до висновку, що зазначені у них обставини в переважній більшості (п. 1, 2, 3 ст. 485 КПК України) знаходяться в співвідношенні частини і цілого. До того ж саме формулювання ст. 485 КПК України вказує на те, що це спеціалізована норма відносно загальної норми, яка передбачена у ст. 91 КПК України. Так, у ст. 485 КПК України прямо вказано, що «під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, крім обставин, передбачених статтею 91 цього Кодексу, також з'ясовуються ...». Системний аналіз цього тексту приводить нас до висновку, що законодавець у даному випадку має на меті виділити додаткове коло обставин (ст. 485 КПК України), які, поряд із основним предметом доказування (ст. 91 КПК України), встановлюються під час кримінального провадження щодо неповнолітніх. Тобто положення ст. 485 КПК України не заміщують або виключають необхідність встановлення обставин, вказаних у ст. 91 КПК України, а доповнюють їх шляхом розширення предмету доказування кримінального провадження щодо неповнолітніх. Такі доповнення, конкретизація та розшифрування як раз і потрібні, щоб найменше порушити звичайний уклад життя неповнолітнього, а також прийняти щодо нього найбільш обґрунтоване та доцільне з позиції перевиховання та профілактики вчинення ним у майбутньому правопорушень рішення.

Саме тому слід звертати увагу правозастосувача на цей момент, відмічаючи, що встановленню у вказаному провадженні підлягають як обставини, вказані у ст. 91 КПК України, так і ті, що передбачені ст. 485 КПК України. Виключно при такому розумінні предмету доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх та забезпеченні його всебічного та повного встановлення з'явиться можливість забезпечити виконання як загальних, так і спеціальних завдань цього провадження.

У цьому контексті наведемо точку зору В. К. Вуколова, який відмічає своєрідність предмета доказування при провадженні щодо неповнолітніх, вказує на необхідність деталізації у даному випадку загального предмету доказування, який в рівній мірі відноситься до всіх видів кримінальних проваджень без будь-яких винятків. На його думку, структуру предмету доказування щодо неповнолітніх можна викласти у наступній схемі:

– загальне: предмет доказування по всім категоріям кримінальних проваджень (ст. 91 КПК України);

– особливе: предмет доказування по кримінальним провадженням щодо неповнолітніх (ст. 91 КПК України, ст. 485 КПК України);

– окреме: окремий предмет доказування по конкретному кримінальному провадженню щодо неповнолітніх [5, с. 53–67].

Виходячи із зазначеної схеми неважко зробити висновок, що специфіка предмету доказування у досліджуваному провадженні проявляється на декількох ієрархічних рівнях. Де встановлення обставин загального, особливого, окремого рівнів забезпечує можливість прийняття законного обґрунтованого і вмотивованого судового рішення щодо неповнолітнього, яке у найбільшому ступені відповідає меті його перевиховання та профілактики вчинення ним у майбутньому правопорушень.

Однак, як свідчить узагальнення правозастосовної практики, слід зазначити, що у кримінальному провадженні цієї категорії, органи досудового розслідування не завжди у повному обсязі з'ясовують обставини, вказані у ст. 485 КПК України (зараз ст. 433 КПК 1960 року), а це у свою чергу перешкоджає своєчасному та належному здійсненню правосуддя під час кримінального провадження щодо неповнолітніх, тим самим фактично перекладаючи обов'язки з'ясування таких обставин на суд. Останній, в силу дії принципу змагальності, також не завжди вживає заходів щодо усунення цього порушення, яке втілюється у неповноті досудового розслідування. Але зважаючи на те, що новий Кримінальний процесуальний кодекс України не містить положення про можливість судом повернення кримінальних проваджень на додаткове розслідування, обов'язок встановлення обставин при провадженні щодо неповнолітніх з боку слідчого, прокурора набуває особливого значення для забезпечення досягнення завдань, передбачених у ст. 2 КПК України стосовно будь-якого кримінального провадження, а також тих власних завдань щодо неповнолітніх, які передбачено ст. 484 КПК України. Отже, питання всебічного та повного встановлення обставин при провадженні щодо неповнолітніх, є актуальним питанням здійснення цього провадження на оновленій правовій основі.

Щодо практичної реалізації питання забезпечення належного встановлення обставин у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, то слід відмітити, що це безпосередньо пов'язано із дотриманням, зокрема слідчими:

– вимог кримінального процесуального закону щодо предмету доказування в частині забезпечення встановлення всіх обставин, що його утворюють;

– вимог кримінального процесуального закону стосовно процедури здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх, адже тільки обґрунтоване, своєчасне та законне проведення слідчих (гласних та негласних) дій дозволить зібрати належні та допустимі докази;

– криміналістичних рекомендацій щодо специфіки методики та особливостей тактики розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми;

– рекомендацій опрацьованих кримінологами та психологами стосовно врахування під час провадження вікових та психологічних особливостей неповнолітніх;

– спеціалізації слідчих по цьому виду кримінального провадження, адже як нарешті законодавчо закріплено у 2 ст. 484 КПК України кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи здійснюється слідчим, який спеціально

уповноважений керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх.

Також забезпечення належного встановлення обставин у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх залежить від активності прокурора та керівника органу досудового розслідування, які здійснюють позавідомчий нагляд та відомчий контроль за досудовим розслідуванням кримінального провадження щодо неповнолітніх. З метою посилення увагу вказаних керівників до здійснення ними нагляду та контролю вважаємо за доцільне запропонувати доповнення відповідно ст. 36 та 39 КПК України, якими передбачені повноваження прокурора та керівника органу досудового розслідування, положенням наступного змісту: «перевіряти дотримання під час досудового розслідування всебічності, повноти й неупередженості дослідження всіх обставин кримінального провадження». вважаємо, що таке повноваження та його реалізація безпосередньо будуть спрямовані на забезпечення слідчими належного встановлення обставин у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, що буде запорукою обґрунтованого і вмотивованого судового рішення щодо неповнолітнього, яке у найбільшому ступені відповідає меті його перевиховання та профілактики вчинення ним у майбутньому правопорушень.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, відмітимо, що кримінальне провадження щодо неповнолітніх, яке визначається специфічним підходом до захисту прав цих осіб, процедурою його здійснення, у тому числі і в частині обставин, які необхідно обов'язково встановити щодо неповнолітніх, потребує від слідчого окремої додаткової уваги та дотримання під час цього провадження як загальних, так і спеціальних норм КПК України. В умовах прийняття нового КПК України це зумовлює необхідність проведення комплексних наукових досліджень з метою опрацювання відповідних методичних рекомендацій слідчим, прокурорам, суддям щодо належного здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх та забезпечення пріоритетного захисту цих осіб, охорони їх прав, свобод та законних інтересів як учасників кримінального провадження.

Список використаних джерел: 1. Сперанский К. К. Особенности расследования дел несовершеннолетних : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. / Сперанский К. К. – М., 1967. – 23 с. 2. Левендаренко О. О. Особенности процесса доказывания у справах про злочини неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.09 / О. О. Левендаренко. – К., 2003. – 20 с. 3. Саарсоо Х. О роли советского уголовного процесса на предварительном расследовании в борьбе с преступностью несовершеннолетних : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. / Саарсоо Х. – Тарту, 1972. – 36 с. 4. Карпенко М. О. Особенности провадження в справах про злочини неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.09 / Карпенко М. О. – Х., 2004. – 20 с. 5. Вуколов В. К. Уголовно-процессуальные особенности производства по делам несовершеннолетних в суде первой инстанции : дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.09 / Вуколов В. К. – М., 1982. – 192 с.

Одержано 25.09.2012

Рассмотрены вопросы содержания и значение предмета доказывания, особенности сбора доказательств в уголовном производстве в отношении несовершеннолетних по новому Уголовному процессуальному кодексу Украины.

The questions of the content and meaning of the object of proof, especially the collection of evidence in criminal proceedings against minors under the new Criminal Procedure Code of Ukraine.

Ганна Василівна Рось,

доцент кафедри кримінального процесу факультету з підготовки слідчих Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАННЯ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Розглядаються питання щодо сутності кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, визначаються підстави для закриття такого виду кримінального провадження та форми його закінчення.

Ключові слова: кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення, підстави до закриття кримінального провадження, потерпілий, приватне обвинувачення.

Новий Кримінальний процесуальний кодекс України, прийнятий 13 квітня 2012 року передбачає окрему главу, що регламентує порядок кримінального провадження у формі приватного обвинувачення (за чинним КПК України – справи приватного обвинувачення). Проте зазначена глава КПК є вкрай лаконічною і містить лише три статті: 477 «Поняття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення», 478 «Початок кримінального провадження у формі приватного обвинувачення» та 479 «Відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення».

Безперечно позитивним моментом слід визначити те, що новий КПК значно розширює перелік кримінальних правопорушень (ст. 477), провадження щодо яких може здійснюватися у формі приватного обвинувачення, порівняно з чинним КПК України, навіть враховуючи зміни, внесені до останнього Законом України № 4025-VI від 15.11.2011 року, згідно з яким перелік справ приватного обвинувачення в чинному КПК було дещо розширено.

У новому КПК України дається визначення кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, під яким розуміється провадження, яке може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо певних кримінальних правопорушень (ч. 1 ст. 477).

Тож, на відміну від чинного КПК України, у справах приватного обвинувачення за яким дізнання та досудове слідство не провадяться (ч. 1 ст. 27), за змістом нового КПК України в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення здійснюватиметься досудове розслідування.

Відповідно до пункту 1 статті 284 нового КПК України підставою до закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення є відмова потерпілого (його представника) від обвинувачення в цьому виді провадження. Закриття провадження із зазначеної підстави можливе як на досудовому розслідуванні (ч. 3 ст. 284), так і під час судового розгляду (ч. 6 ст. 284).

У частині 5 статті 340 нового КПК зазначається, що у випадку відмови про-

курора від підтримання державного обвинувачення та наявності згоди потерпілого на підтримання обвинувачення в суді, кримінальне провадження за відповідним обвинуваченням набуває статусу приватного і здійснюється за процедурою приватного обвинувачення. Проте зазначена процедура в КПК не визначається.

Згідно з частиною 6 тої ж статті 340 КПК повторне неприбуття в судове засідання потерпілого без поважних причин або без повідомлення про причини неприбуття прирівнюється до його відмови від обвинувачення і має наслідком закриття кримінального провадження за відповідним обвинуваченням. Але такі наслідки настають лише за умови набуття обвинуваченням статусу приватного, тобто у разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення та наявності згоди потерпілого на підтримання обвинувачення в суді.

Отже не є зрозумілим, які наслідки наставатимуть у разі неприбуття в судове засідання без поважних причин або без повідомлення про причини неприбуття потерпілого в кримінальному провадженні, яке з самого початку було приватним і чи буде повторне неприбуття в судове засідання потерпілого без поважних причин або без повідомлення про причини неприбуття в такому виді провадження підставою для його закриття.

На відміну від чинного КПК України, новий КПК не передбачає можливість прокурора розпочати кримінальне провадження у формі приватного обвинуваченого без заяви потерпілого.

За чинним КПК України порушення прокурором справи приватного обвинувачення (ч. 3 ст. 27) або вступ прокурора у справу, порушену суддею за скаргю потерпілого (ч. 4 ст. 27) виключає можливість закриття справи у разі примирення потерпілого з обвинуваченим (підсудним). Такий підхід, слушно зазначає М. Хавронюк, залишений у законі з радянських часів, коли інтереси держави і колективу превалювали над інтересами людини, є одним із проявів необґрунтованого втручання публічної влади у приватні справи людей. За такого підходу основні зусилля держави спрямовані не на розв'язання конфлікту, а на покарання винного [5, с. 124].

Доречним буде зазначити, що російський законодавець відмовився від такого «атавізму», зазначивши, що вступ у кримінальну справу прокурора не позбавляє сторони права на примирення (ч. 4 ст. 318 КПК РФ).

І КПК Молдови, на відміну від чинного КПК України, передбачає можливість примирення у справах приватного обвинувачення у випадках, коли кримінальне переслідування розпочате прокурором за власною ініціативою (частина 6 статті 276 КПК Молдови).

Проте розробники нового КПК України пішли ще далі, і, як вже зазначалося, взагалі не передбачили можливість прокурора розпочати кримінальне провадження у формі приватного обвинуваченого без заяви потерпілого. А оскільки в цьому виді провадження здійснюватиметься досудове розслідування, а прокурор власне і може розпочати таке провадження, то його вступ в кримінальне провадження, якщо воно розпочате слідчим, не впливатиме на порядок його закінчення, тобто не виключатиме можливість його закриття у разі відмови потерпілого від обвинувачення.

Відповідно до ст. 479 нового КПК відшкодування шкоди потерпілому в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення може відбуватися на підставі угоди про примирення або без неї. Яким чином може бути відшкодовано шкоду без укладання угоди КПК не визначає.

Угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого (ч. 1 ст. 469). Укладання угоди може ініціюватися в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до видалення суду до нарадчої комісії для ухвалення вироку (ч. 1 ст. 469).

Якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування, обвинувальний акт з підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається до суду (ч. 1 ст. 474). Суд, якщо переконається, що угода може бути затверджена, ухвалює вирок, яким затверджує угоду (ч. 1 ст. 475).

Таким чином можна зробити висновок, що закінчуватися досудове розслідування у формі приватного обвинувачення може або закриттям кримінального провадження (якщо потерпілий відмовляється від обвинувачення) або в звичайному порядку – складанням обвинувального акта (і навіть укладання угоди про примирення не змінюватиме його).

Тож, як бачимо, новий КПК України ставить достатню кількість запитань, вирішення яких повинно здійснюватися в тому числі й шляхом внесення до нього змін і доповнень.

Список використаних джерел: 1. Кримінально-процесуальний кодекс України: за станом на 18 січ. 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1001-05>. 2. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийм. законом № 4651-VI від 13.04.2012. – Х.: Право, 2012. – 392 с. 3. Уголовно-процесуальный кодекс Республики Молдова: с изм. и доп. на 19 февр. 2007 г. – Chişinău, 2007. – 234 с. 4. Уголовно-процесуальный кодекс Российской Федерации: с изм. и доп. на 7 дек. 2011 г. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.consultant.ru/popular/upkrf/>. 5. Хавронюк М. Приватне обвинувачення і примирення за кримінальним законодавством України та інших держав Європи / М. Хавронюк // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 3. – С. 120–126.

Одержано 23.09.2012

Рассматриваются вопросы относительно сущности уголовного производства в форме частного обвинения, определяются основания для прекращения данного вида уголовного производства и формы его окончания.

Ключевые слова: уголовное производство в форме частного обвинения, основания для прекращения уголовного производства, потерпевший, частное обвинение.

In this article the author studying main points of private-charge criminal cases, defining the bases and forms of finishing this kind of criminal procedure.

Keywords: private-charge cases, grounds for stoppage criminal procedures, victim, private charge.

Тетяна Іванівна Савчук,

старший викладач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії факультету з підготовки слідчих Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ТА КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗКРАДАНЬ НА ОБ'ЄКТАХ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ

В тезах розглянуто кримінально-правову характеристику злочинів, пов'язаних з розкраданнями на об'єктах електроенергетики. Виділено та розкрито основні елементи криміналістичної характеристики вказаних злочинів.

Ключові слова: криміналістична характеристика, розкрадання на об'єктах електроенергетики.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про електроенергетику» до об'єктів електроенергетики відноситься електрична станція (крім ядерної частини атомної електричної станції), електрична підстанція, електрична мережа, підключені до об'єднаної енергетичної системи України, а також котельня, підключена до магістральної теплової мережі, магістральна теплова мережа [1].

Деякий час в КК України існувала ст. 188, яка передбачала кримінальну відповідальність за викрадення шляхом демонтажу та іншим засобом електричних мереж, кабельних ліній зв'язку та їх обладнання. Проте у 2008 році дана стаття була декриміналізована, і на даний час розкрадання на об'єктах електроенергетики кваліфікуються за ст. 185 КК України «Крадіжка», або ж за ст. 186 КК України «Грабіж». Крім того, зазвичай викрадення предметів з об'єктів електроенергетики, зважаючи на наявність в них як кольорових, так і чорних металів, відбувається з метою здачі на металобрухт. Тобто, в процесі розкриття та розслідування розкрадання виявляються злочини, передбачені ст. 213 КК України «Порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом». Можна сказати, що розповсюдженість саме таких посягань є однією з причин розкрадання на об'єктах електроенергетики.

Суспільна небезпека цього злочину полягає в тому, що таке розкрадання, крім того що наносить матеріальну шкоду підприємствам електроенергетики, може призвести до тяжких наслідків. Наприклад, викрадення того чи іншого обладнання об'єктів електроенергетики може унеможливити постачання електроенергії на ту чи іншу ділянку або місцевість чи знеструмити той чи інший об'єкт. В результаті страждають і зазнають значних збитків як побутові, так і промислові споживачі, порушується робота служб життєзабезпечення. Крім того, сам процес демонтажу та викрадення цих засобів може призвести до шкоди здоров'ю чи смерті самих викрадачів, а відсутність захисних частин об'єкта електроенергетики може спричинити загрозу життю та здоров'ю випадкових громадян.

Криміналістична характеристика розкрадань на об'єктах електроенергетики представляє собою систему відомостей (знань) про наступні елементи механізму вчинення цих злочинів: 1) предмет злочину; 2) осіб, що його вчи-

нюють; 3) способи вчинення та відповідні їм сліди.

Нааявність у слідчого та оперативних працівників відомостей про характеристику цих елементів та закономірних зв'язків між ними забезпечать можливість при отриманні первинної інформації вірно оцінити її, побудувати і перевірити версії стосовно події злочину, кваліфікувати її та спланувати процес розслідування.

Предметом вказаного злочину є електричні мережі, електрообладнання та його частини. Електрична мережа – це сукупність електричних установок для передачі (транспортування енергії повітрям або під землею) та розподілу електричної енергії. Електричні мережі бувають таких видів: а) магістральна (призначена для передачі електричної енергії від виробника до пунктів підключення місцевих (локальних) мереж); б) місцева або локальна (призначена для передачі електричної енергії від магістральної електричної мережі до споживача); в) міждержавна (призначена для передачі електричної енергії між державами) [2, с. 432].

Викрадення всієї електричної мережі будь-якого виду на практиці вбачається малоймовірним. Скоріше за все предметом викрадення можуть бути окремі складові такої мережі, тобто певні енергетичні установки та інше обладнання, до яких слід віднести електричні станції (крім ядерної частини атомної електричної станції), електричні підстанції, стовпи, металевий дріт, прилади, інші технічні засоби, які використовуються для організації передачі та розподілу електричної енергії [3, с. 528].

Під обладнанням електричних мереж необхідно розуміти сукупність механізмів, приладів, пристосувань та інших допоміжних виробів, необхідних для створення і функціонування електричних мереж [4, с. 42].

Суб'єктом вказаного злочину може бути фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці від 16 років.

З криміналістичної точки зору серед осіб, що вчиняють розкрадання на об'єктах електроенергетики, можна виділити дві групи:

особи, які є працівниками вказаних об'єктів;

сторонні для об'єкта особи: безробітні, особи, які проживають за рахунок випадкових заробітків чи за рахунок здачі металобрухту.

Крім того, необхідно сказати, що досить часто такі злочини вчиняються групою осіб, до якої входять особи, котрі мають спеціальні знання в галузі електрики. До того ж, для транспортування об'ємних та важких предметів у злочинців повинен бути транспортний засіб чи інший засіб пересування чи перевезення.

Поняття розкрадання охоплює протиправне безоплатне заволодіння електричними мережами та їх обладнанням такими способами, як крадіжка і грабїж.

Підготовка до вчинення вказаних злочинів полягає у виборі об'єкта посягання (який знаходиться в малолюдному місці, не охоронюваний), підготовці засобів вчинення злочину, за необхідності транспортних засобів, виборі часу вчинення злочину (зазвичай вечірній час, або інший час, в який в цьому місці відсутні сторонні особи), за необхідності підбір співучасників та місць збуту викраденого.

Під час розкрадання з об'єктів електроенергетики застосовується такий спосіб, як демонтаж електричних мереж, кабельних ліній та її обладнання, тобто їх розбирання (розукомплектування, від'єднання (роз'єднання) окремих частин) або зняття їх з місця.

Зазначений демонтаж може бути поєднаний з пошкодженням або знищенням електричних мереж, кабельних ліній та їх обладнання. Пошкодження чи знищення такого майна може здійснюватись як для полегшення його викрадення, так і бути наслідком такого викрадення (наприклад, в результаті викрадення певного обладнання електричні мережі чи кабельні лінії зв'язку не можуть використовуватись за цільовим призначенням). В даному випадку існує ідеальна сукупність злочинів, тобто коли особа, однією дією вчиняє два окремих злочини: крадіжку (ст. 185 КК України, та умисне пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194-1 КК України. Проте додаткової кваліфікації за статтею 194-1 КК України вказаний злочин не потребує.

Суб'єктивна сторона розкрадання характеризується прямим умислом і корисливим мотивом. Зазвичай злочинці здійснюють такі розкрадання з метою наступної задачі на металобрухт вказаних предметів, або ж їх перепродажу.

Враховуючи викладене та ту обставину, що кримінальні прояви на об'єктах електроенергетики стали частішими, і не тільки завдають збитків відповідним підприємствам і державі, але й створюють реальну загрозу життю і здоров'ю людей, можна зробити висновок, про необхідність негайного реагування з боку як керівників підприємств електроенергетики, так і правоохоронних органів, щодо зменшення чисельності вказаних злочинів і усунення причин та умов, які сприяють їх вчиненню.

Список використаних джерел: 1. Про електроенергетику : закон України від 16.10.1997 № 575/97-ВР [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575/97-вр>. 2. Шапошников А. Ю. Особенности первоначального этапа расследования хищений изделий из цветного металла, совершенных на объектах энергетики / А. Ю. Шапошников // Юридический аналитический журнал. – 2003. – № 1. – С. 16–19 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ebiblioteka.lt/resursai/Uzsienio%20leidiniai/SGU/uaj/2003-01/uaj0301_04.pdf. 3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 3-тє вид. переробл. і доповн. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Атіка, 2004. – 1056 с. 4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – [2-ге вид. переробл. і доповн.] / за ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – К. : Дакор, 2008. – 1428 с.

Одержано 25.09.2012

В тезисах рассмотрено уголовно-правовую характеристику преступлений, связанных с хищениями на объектах электроэнергетики. Выделены и раскрыты основные элементы криминалистической характеристики указанных преступлений. Ключевые слова: криминалистическая характеристика, хищения на объектах электроэнергетики.

In theses considered criminal legal characterization of crimes involving theft at the power plants. Highlight and solved the basic elements of forensic characteristics of these crimes.

Keywords: forensic characterization, theft at the power plants.

Давид Володимирович Сімонович,
доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
факультету з підготовки слідчих Харківського національного університету
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Денис Андрійович Сафонов,
викладач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
факультету з підготовки слідчих Харківського національного університету
внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ОКОЛОФУТБОЛЬНОГО УГРУПОВАННЯ: КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено окремим питанням вивчення особи футбольних хуліганів, наведено типову структуру угруповання та особливості її організації.

Ключові слова: хуліганство, футбольний хуліган, околофутбол, угруповання.

Сьогодні в Україні, як і в інших країнах СНД і Європи, можна спостерігати стрімкий розвиток «фанатських рухів», які стали невід'ємною частиною футбольного життя громадян. В свою чергу, на фоні інтеграційних процесів об'єднання футбольних груп фанатів, викликає стурбованість наростаюча проблема околофутбольного насильства. Насильство зазвичай проявляється у проведенні членами таких груп силових акцій, спрямованих на порушення громадського спокою під час проведення футбольних матчів, масових бійок, в ході яких їх учасники можуть отримати тяжкі тілесні пошкодження.

Термін «околофутбол» є збірним і охоплює все, що пов'язане з фанатами, організованим рухом уболівальників і хуліганством. У кримінології субкультура футбольних фанатів розглядається як стимулююче середовище для здійснення протиправної і кримінально-каранної діяльності, а також як підготовлений ґрунт для утворення неформальних молодіжних об'єднань з елементами організованої злочинності. Такі неформальні фан-групи, ще відомі як «hooligan's», або футбольні хулігани. Це найбільш активні і агресивні члени угруповань, часто їх об'єднання називаються «фірмами». «Фірми» є закритими угрупованнями, чисельність яких може досягати до 100 чоловік. До складу «фірм» може входити декілька автономних утворень, або «мобів» (*від англ. «mob» – натовп*) – стійких груп призначених для вуличної бійки.

З погляду криміналістичного аналізу цікавим представляється дослідження типової структури фірми і моб-угруповання, специфіки учасників групи, взаємодія з іншими околофутбольними об'єднаннями.

Структура фірми є запозиченою моделлю фанатського руху європейського типу з чітко вираженою ієрархічною структурою і розподілом обов'язків серед учасників, наявністю символом або емблемою клубу, неформальним статутом.

Так, найбільш досвідчені члени фанатського руху відносяться до «фірмачів», вони організують силові акції і проводять ідеологічну роботу усередині «фірми». Його ядро складається в більшості з осіб яким виповнилося 25–30 років, більшість з них мають навички організаційної роботи серед членів групи. Вони також займаються перевіркою кандидатур, які хочуть приєднатися до

клубу, ведуть переговори з іншими «фірмами» або «мобами» про місце, час і правила проведення бійок, чисельності залучених у бійці учасників («махачей», «забивонів»).

Бойовою основою фірми, що безпосередньо приймає участь у бійках або акціях спрямованих на порушення громадського спокою є «хард-кор», це фізично добре підготовлені хлопці 16-20 років. Вони безпосередньо беруть участь в силових акціях. Члени «хард-кора», як правило займаються контактними видами спорту (бокс, дзю-до, карате), ти з них які беруть участь в бійках «стінка на стінку» відносяться до категорії «ферст-лайнров» (від англ. «first line» – перша лінія), тобто з їх числа формується перша лінія осіб, що приймають бій.

Молоді або члени, що тільки-но вступили у фірму, відносяться до «карлів» або «карликів», вік таких осіб складає в основному від 12–16 років. «Карли» не беруть участь в силових зіткненнях, їх завданнями є проведення провокації інших «фірм» або «мобов», відпрацюванні бойових навиків на зазнавши поразку в ході бійки супротивника.

Відображення ходу проведення силових акцій покладене на «операторів». В основному це особи, які не беруть участь в силових акціях, але разом з тим ведуть відеозйомку ходу зіткнень між угрупованнями, також на них покладено обов'язок оформлення сайтів і хронології клубу.

Ідеологічною основою функціонування фан-движення є набір правил і основних принципів «фірм». Серед таких принципів особливе місце займає: проведення силових акцій тільки відносно протиборчих фанатських об'єднань, без залучення мирних футбольних фанатів («кузмічей», «насіння»); проведення бійок або «махачей» за принципом «чесної бійки», що виключає застосування холодної зброї та інших предметів, добивання супротивника, що вже знаходиться на землі.

Поширеним способом поповнення складу учасників околфутбольних груп фанатів здійснюється через закриті Інтернет сайти і форуми фанатського руху. Молодих людей охочих вступити в такі угруповання іноді навіть не цікавить футбольний рух, їх основна зацікавленість виявляється в потребі самоствердження та підвищення власної самооцінки шляхом участі у проведенні силових акцій.

Крім того, через Інтернет мережу відбувається взаємодія між «фірмами-опонентами» футбольних фанатів. На закритих форумах-листуваннях представники угруповань домовляються про бійки, що відбудуться у майбутньому, віковий склад учасників та їх кількість. При цьому ними використовується зрозуміла лише для них термінологія, що виключає можливість присутності сторонніх осіб і правоохоронних органів.

Таким чином, можна зробити вивід про те, що околфутбольная субкультура в середовищі фанатських рухів набула форми соціального інституту, зі своєю чітко певною структурою і контингентом. Для працівників правоохоронних органів, є особливо важливо мати уявлення про такі об'єднання для подальшого спостереження за їх діяльністю і запобіганню протиправним діям направлених на порушення громадського порядку.

Одержано 24.09.2012

The article is devoted the separate questions of of personality of football hooligans, the typical structure of such groupment and speciality of its organization.

Keywords: hooliganism, football hooligan, groupment.

**ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ
ПІДОЗРЮВАНОГО ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ
КОДЕКСОМ УКРАЇНИ**

Розглянуто проблемні питання визначення процесуального статусу підозрюваного при затриманні за підозрою у вчиненні злочину за новим Кримінальним процесуальним кодексом України і запропоновано удосконалити процесуальні норми щодо підозрюваного.

Ключові слова: підозрюваний, законне затримання, досудове розслідування.

Великим кроком на шляху України до євроінтеграції, зміцнення демократії та законності, втілення європейських стандартів правосуддя у національну правову систему стало прийняття Верховною Радою 13.04.2012 довгоочікуваного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК). Гостра критика серед науковців та практичних працівників щодо деяких його положень активно продовжується. І це природно для законотворчої діяльності, адже прийняти абсолютно досконалий закон майже неможливо. Однак, говорити, що новий КПК «поганий» або «добрий» для національного судочинства не можна, та ще і зарано; він дещо інший на відміну від чинного, не перевірений часом та не звичний для науковців і практиків.

Одні з найбільш актуальних у науці кримінально-процесуального права та в практичній діяльності правоохоронних органів є питання, що стосуються обмеження прав людини та громадянина, які задекларовані у Конституції України. Так, статтею 3 Основного закону визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Крім того, у статті 29 Конституції України чітко зазначено, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність.

Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

У разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника.

Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання.

Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого [1].

Беззаперечно, що наведені декларативні положення повністю враховані при прийнятті нового КПК, адже в Україні не можуть прийматися закони, що не відповідають Конституції України. Однак, аналізуючи положення Кримінального процесуального кодексу, які, зокрема, визначають процесуальний статус підозрюваного, а також ті, які стосуються затриманої особи за підозрою у вчиненні злочину, доходимо до висновку про наявність норм, які не узгоджуються між собою та породжують певні проблеми під час їх застосування.

Про це свідчить наступне – у частині 1 статті 214 КПК визначено, що слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування.

Також у частині 2 тієї ж статті вказано, що досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Частиною ж 3 вказаної статті передбачено, що здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. Огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після завершення огляду.

Вказані норми регламентують початок кримінального провадження, а також передбачають відповідальність за порушення вимог кримінального процесуального закону. Далі розглянемо положення статті 207 КПК, які регламентують законне затримання, де у частині 1 вказано, що ніхто не може бути затриманий без ухвали слідчого судді, суду, крім випадків, передбачених цим Кодексом.

Крім того частиною 2 цієї статті передбачено, що кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу, крім осіб, зазначених у статті 482 цього Кодексу:

- 1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення;
- 2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні.

Цією частиною статті передбачені випадки, коли можна затримувати без дозволу суду особу, що вчиняє кримінальне правопорушення саме не уповно-

важеною службовою особою, а частиною 3 розглянутої статті визначається порядок дій після затримання особи правопорушника, якою передбачено, що кожен, хто не є уповноваженою службовою особою (особою, якій законом надано право здійснювати затримання) і затримав відповідну особу в порядку, передбаченому частиною другою цієї статті, зобов'язаний негайно доставити її до уповноваженої службової особи або негайно повідомити уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення.

Подальші положення КПК у статті 208 передбачають затримання особи правопорушника вже уповноваженою службовою особою та визначають, що уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках:

1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа здійснює вчинила злочин.

Вищезазначені положення Кримінального процесуального кодексу визначають підстави і порядок затримання особи, що вчиняє або вчинила кримінальне правопорушення. Очевидно, що відносно такої особи з'являються обґрунтовані підстави підозрювати її у вчиненні злочину, і, таким чином, вона набуває процесуального статусу підозрюваного. Це і передбачено частиною 1 статті 42 КПК, де визначено, що підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276–279 цього Кодексу, повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Аналізуючи вказані положення нового Кримінального процесуального кодексу України доходимо до висновку, що при затриманні особи за підозрою у вчиненні злочину вона автоматично повинна набувати статусу підозрюваного, а тому уповноважена службова особа, здійснюючи її затримання під час вчинення нею злочину або замаху на його вчинення, якщо досудове розслідування ще не розпочате, фактично здійснює процесуальні дії щодо підозрюваної особи, які можна проводити, якщо ґрунтуватись на вимогах частини 2 статті 214 КПК, тільки після внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань і початку досудового розслідування.

Висвітлена проблема існує не тільки у національній правозастосовуючій діяльності, а, наприклад, і у Російській Федерації.

Так, визначаючи затримання підозрюваного (п. 11 ст. 5 Кримінально-процесуального кодексу Російської Федерації – далі КПК РФ), законодавець вказує, що воно може проводитися «на строк не більш 48 годин з моменту фактичного затримання». Затримання підозрюваного, як захід процесуального примусу, є кримінально-процесуальним затриманням та розуміється законодавцем саме в цьому сенсі. Це означає, що воно можливо тільки у порушеній кримінальній справі та в процесуальні строки, пов'язані саме з її порушенням, спеціально уповноваженими особами.

Фактичне ж затримання проводиться, як правило, до порушення кримінальної справи, без постанови органа дізнання, дізнавача, слідчого чи прокурора і являє собою «захоплення» на місці вчинення злочину. Воно не регламентовано кримінально-процесуальним законом, а передбачено Статутом патрульно-постової служби міліції [3, с. 20].

Наведені неоднозначні вимоги нового кримінального процесуального закону потребують свого негайного удосконалення з метою недопущення порушення прав та законних інтересів осіб, шляхом вчинення незаконних дій щодо них, а також уникнення відповідальності посадових осіб, які зобов'язані виконувати приписи КПК України.

Список використаних джерел: 1. Конституція України : від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. – Зі змін. та допов. 2. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Голос України. – 19.05.2012. – № 90–91. 3. Конач Е. И., Парфенова М. В. Процессуальный статус и обеспечение прав подозреваемого / Е. И. Конач, М. В. Парфенова. – М. : Юрлитинформ, 2005. – 96 с.

Одержано 23.09.2012

Рассмотрены проблемные вопросы определения процессуального статуса подозреваемого при задержании по подозрению в совершении преступления по новому Уголовному процессуальному кодексу Украины и предложено усовершенствовать процессуальные нормы в отношении подозреваемого.

Ключевые слова: подозреваемый, законное задержание, досудебное расследование.

Revealed the problems determining the procedural status suspect during detention on suspicion of committing a crime under the new Criminal Procedural Code of Ukraine and offered to improve procedural rules regarding suspect.

Keywords: supposed criminal, lawful detention, prejudicial inquiry.

Марина Владиславівна Стаматіна,
заступник Харківського міського голови

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСТАВ ТА ПОРЯДКУ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ

Тези присвячено розгляду актуальних питань визначення підстав та порядку затримання особи за новим Кримінальним процесуальним кодексом України.

Ключові слова: *затримання особи, захисник, кримінальний процес, захист прав людини.*

Важливу роль у боротьбі зі злочинністю відіграє практика використання і застосування кримінального законодавства, його норм та інститутів. До їхнього числа відноситься і затримання особи, що вчинила злочин. Дії, спрямовані на затримання злочинця, є суспільнокорисними, оскільки запобігають вчиненню нових злочинів і разом із тим забезпечують здійснення стосовно його правосуддя. Такі дії є правом громадян і обов'язком уповноважених осіб, правоохоронних органів.

Конституцією України (ст. 3) людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Затвердження і забезпечення її прав є головним обов'язком держави. Право людини на свободу є одним із найважливіших прав людини (ст. 29) [1]. Але передбачити в Конституції відповідну норму – це одне, а втілити її в життя – зовсім інше.

У Європейській конвенції «Про захист прав і основоположних свобод людини» [2] сторони (держави – члени Ради Європи, серед яких і Україна з 11 вересня 1997 р.) гарантують кожній людині, яка знаходиться під їх юрисдикцією, захист основних прав і свобод (право на життя, свободу і особисту недоторканність та ін.).

У Концепції судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до Європейських стандартів, затвердженій Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006, слушно зазначається: «Справедливе судочинство та належний захист прав і свобод людини можливі лише за наявності досконалого процесуального законодавства...» [3].

Більш ніж 50 років в Україні діяв КПК УРСР 1960 р., який зараз «доживає» свої останні дні: 13 квітня 2012 р. Верховна Рада України прийняла новий Кримінальний процесуальний кодекс України (надалі – КПК України) [4]. 14 травня 2012 р. Президент України підписав КПК України і, відповідно до перехідних положень, він набере законної сили через шість місяців з дати його підписання.

Одним із найголовніших недоліків КПК УРСР був порядок застосування, обрання та скасування запобіжних заходів, оскільки їх застосування пов'язане

---

¹Офіційний вісник України. 1998 р., № 13, / № 32 від 23.08.2006 /, стор. 270

з обмеженням конституційних прав і свобод людини й вони застосовуються тоді, коли особа ще не визнана винною. У зв'язку з цим надзвичайно актуальним видається питання, яким чином ці питання врегульовані у новому КПК України. З прийняттям КПК України запроваджується нова концепція запобіжних заходів, яка покликана забезпечити дотримання органами слідства прав і свобод підозрюваних та обвинувачених. У новому КПК України з'явилися принципово нові запобіжні заходи (домашній арешт), а також зникли архаїчні запобіжні заходи, які були «успадковані» від СРСР (порука громадської організації або трудового колективу) [5].

Але у цій праці, насамперед, ми розглянемо актуальні питання затримання особи, яке відповідно до ч. 2 ст. 176 КПК України визначається як тимчасовий запобіжний захід.

Питання затримання особи, що вчинила злочин, має надзвичайно актуальне значення. Мова йде про використання цього інституту безпосередньо у процесі запобігання і припинення злочинних посягань, затримання осіб, винних у їхньому вчиненні, під час проведення досудового слідства у справах, пов'язаних із застосуванням законодавства про затримання особи, що вчинила злочин, оптимізації позиції громадян і службових осіб щодо зазначеного інституту законодавства і практики його застосування.

Суспільна корисність, соціальна цінність затримання особи, що вчинила злочин, полягає в тому, що ця діяльність сприяє, по-перше, здійсненню принципу невідворотності кримінальної відповідальності за вчинений злочин, по-друге, усуває небезпеку скоєння затриманою особою нових злочинів.

Як зазначає Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, одним із найважливіших напрямів її діяльності є здійснення парламентського контролю за дотриманням права людини на свободу та особисту недоторканність. Моніторинг омбудсмена України свідчить, що головним чинником порушень прав людини на свободу та особисту недоторканність в Україні є *масові затримання та арешти – системне зловживання правоохоронцями та суддями правом на арешт*. Останніми роками Україна є лідером серед країн Європи за кількістю арештів: судами щороку заарештовуються понад 60 тис. осіб. При цьому близько 10 тис., або кожен шостий, у подальшому звільняються з-під варти! Тому не випадково, що у 66 рішеннях Європейський суд з прав людини констатував порушення Україною ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод *щодо права людини на свободу та особисту недоторканність. Протягом 2011 р. до Уповноваженого з прав людини надійшло 1421 звернення громадян про незаконність затримань та арештів, що удвічі більше, ніж у 2010 р. (758)* [6].

Затримання особи, зазвичай, розглядають як захід адміністративного або кримінально-процесуального примусу, деякі автори поділяють затримання особи на адміністративне, оперативно-розшукове та слідче (або кримінально-процесуальне) [7]. Вказаний захід регламентується як нормами кримінально-процесуального права, так і адміністративним законодавством, Законом України «Про міліцію» та іншими законодавчими і підзаконними актами. У такій регламентації іноді має місце конкуренція норм права. Виникає необхідність

їх логічного узгодження та більш чіткого нормативного визначення.

Стаття 19 Конституції України визначає дуже важливу засаду будь-якого юридичного процесу – «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України».

З цього положення випливає необхідність забезпечити максимально повне і оптимальне законодавче регулювання процедури виконання правоохоронними органами своїх повноважень, зокрема, законодавчого регулювання усіх названих форм затримання правопорушників і запідозрюваних у вчиненні злочинів осіб.

При цьому порядок і строки адміністративного затримання визначаються Кодексом України про адміністративні правопорушення [8] (далі – КУпАП) та іншими законами України». Це означає, що підзаконні акти, у тому числі й відомче законодавство МВС України, не можуть ані обмежувати, ані розширювально тлумачити положення та Закону України «Про міліцію».

Виходячи зі змісту п. 4.2 Рішення Конституційного Суду України від 11.10.2011 у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень ст. 263 КУпАП та п. 5 ч. 1 ст. 11 Закону України «Про міліцію» (справа про строки адміністративного затримання)¹[9], адміністративне затримання (ст. 261 КУпАП) є примусовим заходом, пов'язаним із конституційним правом людини на свободу та особисту недоторканність.

У п. 1 ч. 2 ст. 262 КУпАП визначено право органів внутрішніх справ здійснювати адміністративне затримання. Таке право надається усім працівникам ОВС, зокрема міліціонерам патрульної служби, дільничним інспекторам міліції (ДІМ), оперативним працівникам, незалежно від того, чи знаходяться вони на службі чи ні, іншим працівникам ОВС, що здійснюють охорону громадського порядку. Однак у відомчих наказах МВС порядок оформлення протоколів про адміністративне затримання врегульовано лише для оперативних чергових (Інструкція з організації діяльності чергових частин органів і підрозділів внутрішніх справ України, направленої на захист інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, затверджено наказом МВС України від 28.04.2009 № 181).

Таким чином, відповідно до п/п. 6.7.1 зазначеної Інструкції «при адміністративному затриманні черговий зобов'язаний перевірити повноту і достовірність зібраних матеріалів та відповідно до вимог статті 261 КУпАП скласти протокол про адміністративне затримання».

Окрім цього, відповідно до Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення (затверджений наказом МВС України від 22.02.2001 № 185) у протоколі про адміністративне затримання «...вказується назва міськрайліноргану внутрішніх справ або іншого приміщення (службо-

---

¹Офіційний вісник України від 07.11.2011 – 2011 р., № 84, стор. 117, стаття 3089, код акту 58822/2011.

вий кабінет дільничного інспектора міліції, громадський пункт охорони порядку тощо), куди доставлено затриманого».

Відповідно до ч. 1 ст. 263 КУпАП, адміністративне затримання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, може тривати не більш як три години. У виняткових випадках, у зв'язку з особливою потребою, законами України може бути встановлено інші строки адміністративного затримання (наприклад, ч. 2, 3 ст. 263 КУпАП).

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про міліцію», міліція: забезпечує затриманим та заарештованим (взятим під варту) особам з моменту затримання або арешту (взяття під варту) право захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника, реалізацію інших прав затриманих і заарештованих (взятих під варту) осіб; негайно, але не пізніше як через дві години після затримання або арешту (взяття під варту) осіб повідомляє про їх місцезнаходження родичам та у разі заявлення усної або письмової вимоги – захиснику, а також адміністрації за місцем роботи чи навчання; забезпечує харчування затриманих осіб три рази на добу за єдиними нормами, встановленими Кабінетом Міністрів України; у разі необхідності вживає заходів щодо негайного надання медичної та іншої допомоги затриманим та заарештованим (взятим під варту) особам.

Відповідно до п. 5 ст. 11 Закону України «Про міліцію», міліції на виконання покладених на неї обов'язків надається право «затримувати і тримати у спеціально відведених для цього приміщеннях: осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, обвинувачених, які переховуються від дізнання, слідства чи суду, засуджених, які ухиляються від виконання кримінального покарання, - на строки і в порядку, передбачені законом; осіб, щодо яких як запобіжний захід обрано взяття під варту, - на строк, встановлений судом, але не більше десяти діб...».

За новим КПК України (розділ II) до заходів забезпечення кримінального провадження відноситься «затримання особи», яке відповідно до глави 18 здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду (§ 1) та без ухвали слідчого судді, суду (§2), у яких визначаються підстави та порядок здійснення вказаного заходу. У свою чергу, затримання особи без ухвали слідчого судді, суду поділяється на *законне затримання* (ст. 207), яке може бути здійснено будь-якою особою, яка не є уповноваженою службовою особою: 1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення; 2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні; та *затримання уповноваженою службовою особою* (ст. 208).

Що стосується затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, окремо у ст. 209 КПК України виписаний момент затримання: «Особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою». У ст. 210 КПК України детально прописана процедура доставлення затриманої особи до органу досудового розсліду-

вання та наголошено на притягненні до відповідальності уповноваженої службової особи у випадку необґрунтованого перевищення терміну доставлення затриманої особи. Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, відповідно до ст. 211 КПК України не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання. Затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу.

На нашу думку, в адміністративно-деліктному законодавстві було б доцільно також визначити момент адміністративного затримання, замість скасованої у 2011 році ч. 5 ст. 263 КУпАП, та більш детально виписати процедуру застосування одного з головних заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Список використаних джерел: **1.** Конституція України : прийн. на 5-й сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. – Зі змінами. **2.** Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів : затв. указом Президента України № 361/2006 від 10 трав. 2006 р. // Урядовий кур'єр. – 2006. – № 95. **3.** Кодекс України про адміністративні правопорушення. – Х. : Одісеї, 2011. – 256 с. **4.** Кримінальний процесуальний кодекс України // Урядовий кур'єр. – 06.06.2012. – № 99. **5.** Щорічна доповідь уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод Людини в Україні. Омбудсман України. – Київ, 2011 [Електронний ресурс]. – http://risu.org.ua/php_uploads/files/articles/ArticleFiles_46828_plugin-Dopovid_8_1.pdf. **6.** Демченко К. Запобіжні заходи згідно з новим Кримінально-процесуальним кодексом / К. Демченко // Правовий тиждень. – 22 трав. 2012 р. – № 18–20 **7.** Чернова А. К. Удосконалення інституту затримання підозрюваного [Електронний ресурс] / А. К. Чернова. – Режим доступу: <http://radnuk.info/statti/556-protses/14711-2011-01-18-23-36-08.html>.

Одержано 26.09.2012

Статья посвящена рассмотрению актуальных вопросов определения оснований и порядка задержания лица по новому Уголовному процессуальному кодексу Украины.

Ключевые слова: задержание лица, защитник, уголовный процесс, защита прав человека.

Theses are devoted consideration of pressing questions of determination of grounds and order of detention of person after the new Criminal code of practice of Ukraine.

Keywords: detention of person, defender, criminal process, defence of human rights.

Євгеній Львович Старіков,

старший експерт Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру при Головному управлінні Міністерства внутрішніх справ України в Харківській області

МЕТОДИКА ВІДТВОРЕННЯ ОБСТАНОВКИ І ОБСТАВИН ПОДІЇ У СПРАВАХ ПО ДТП, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ МАНЕВРОМ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ

Існуючі в даний час методики дослідження маневру транспортного засобу при проведенні автотехнічних експертиз мають велику погрішність. Для більшої об'єктивності при розслідуванні справ про ДТП пропонується методика проведення слідчого експерименту у справах про ДТП, пов'язаних з маневром транспортного засобу.

Ключові слова: ДТП, експертиза, маневр, експеримент.

Ні для кого не секрет, що за роки незалежності України кількість автомобілів в країні значно збільшилось. Однак виросло не тільки кількість транспортних засобів, збільшилась і кількість дорожньо-транспортних пригод. В силу своєї специфіки справи про дорожньо-транспортних пригодах є одними з найбільш складних. Автотехнічна експертиза є одним з доказів при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод.

В Україні при виникненні перешкоди для руху Правилами дорожнього руху передбачено два способи запобігання дорожньо-транспортної пригоди: зниження швидкості руху транспортного засобу аж до повної його зупинки або безпечний об'їзд перешкоди [1]. У зв'язку з цим при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод суд або органи дізнання часто ставлять перед експертами питання: «Чи володієте водій транспортного засобу технічною можливістю здійснити безпечний об'їзд перешкоди на вказаній відстані?». Крім того, у всіх випадках, де водій транспортного засобу застосував маневр, експерт повинен перевірити вихідні дані на технічну спроможність, тобто перевірити, чи могло транспортний засіб змістити або відхилити смугу свого руху на задану величину без заносу, подолавши при цьому задану відстань.

Таким чином, при дослідженні обставин дорожньо-транспортної пригоди експерту потрібно визначити чи можливе бічне відхилення смуги руху транспортного засобу на заданій відстані або відстань, на якій смуга руху могла відхилитися на задану величину. Для цього необхідно розрахувати траєкторію руху транспортного засобу в процесі повороту.

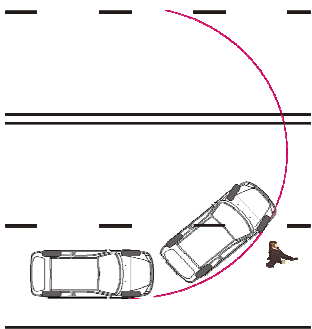
Слід зазначити, що розрахунковим шляхом визначити дійсну траєкторію руху транспортного засобу при повороті неможливо, так як не можна точно встановити, з якою кутковою швидкістю водій здійснював поворот рульового колеса, і як змінювалася ця швидкість в процесі повороту. Тому експерт може визначити лише гранично можливі значення параметрів повороту транспортного засобу. Чим точніше прийнятий експертом метод розрахунку, тим ближче до дійсності розрахункові граничні значення цих параметрів і, отже, тим більше можливість зробити категоричний висновок [2].

В даний час в експертній практиці досліджуються три типи маневру [3; 4]:

- 1) вхід у поворот;
- 2) вхід-вихід;
- 3) зміна смуги руху (переставка).

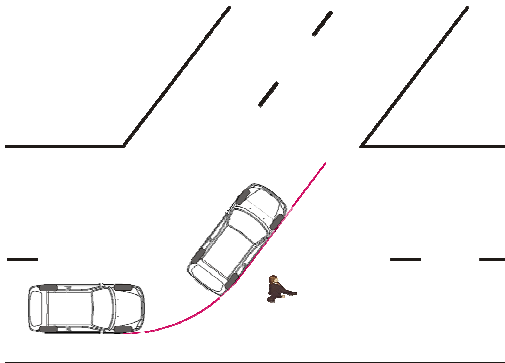
При маневрі типу «вхід в поворот» водій транспортного засобу повертає кермове колесо з нейтрального положення, відповідного прямолінійного руху транспортного засобу, на деякий кут, після чого фіксує рульове колесо в цьому положенні. В кінці маневру транспортний засіб рухається по дузі кола з постійним радіусом. Даний вид маневру застосовується водіями, як правило, в критичних ситуаціях і часто призводить до заносу і перекидання транспортних засобів.

При маневрі типу «вхід-вихід» водій транспортного засобу повертає кермове колесо з нейтрального положення, відповідного прямолінійного руху транспортного засобу, на деякий кут, а після бажаного зміни траєкторії руху транспортного засобу водій повертає кермове колесо в нейтральне положення. В кінці маневру транспортний засіб рухається прямолінійно під кутом до початкового напрямку його руху. Даний вид маневру застосовується водіями не тільки в критичних ситуаціях (наприклад, при русі на заокругленні дороги або при повороті на перехресті).

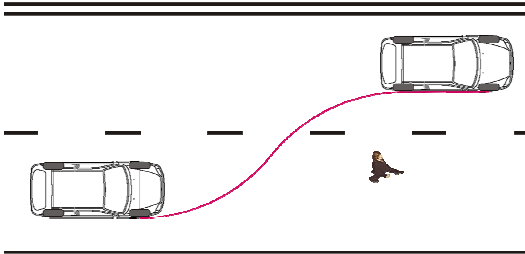
Мал. 1. Маневр типу «вхід в поворот»

При маневрі «зміна смуги руху» водій транспортного засобу повертає кермове колесо з нейтрального положення, відповідного прямолінійного руху транспортного засобу, на деякий кут, після чого водій повертає кермове колесо в нейтральне положення, повертає кермове колесо у зворотний бік на такий же кут і знову повертає

рульове колесо в нейтральне положення. В кінці маневру транспортний засіб рухається по прямолінійно і паралельно початкового напрямку його руху. Даний вид маневру також застосовується водіями не тільки в критичних ситуаціях (наприклад, при перестроюванні на сусідню смугу, при здійсненні обгону і т. д.).

Мал. 2 Маневр типу «вхід-вихід»

Мал. 3 Маневр типу «зміна смуги руху»

Більш складні маневри можна розкласти на серію наведених вище маневрів.

В даний час при виробництві автотехнічних експертиз вищевказані види маневрів транспортних засобів рекомендовано дослідити за однією з трьох методик:

- 1) методика, запропонована М. М. Крісті в 1971 році;
- 2) методика, запропонована В. А. Ілларіоновим в 1980 році;
- 3) методика, запропонована В. А. Ілларіоновим в 1989 році.

Жодна з вищезгаданих методик не скасовує і не спростовує іншу. Вибір методики дослідження маневру транспортного засобу не регламентований, тобто експерт може вибрати методику на свій розсуд. У той же час результати дослідження одного і того ж типу маневру транспортного засобу за різними методиками можуть відрізнятися на більш, ніж на 30 %.

Вищевикладені обставини призводять до того, що висновки автотехнічних експертиз, проведених по одним і тим же вихідним даним, але за різними методиками, можуть бути протилежними.

Крім того, існуючими методиками більше 20 років. З тих пір конструкція автомобілів сильно змінилася. Сьогодні вже важко уявити собі сучасний легковий автомобіль без підсилювача керма. Завдяки впровадженню нових матеріалів і технологій зчеплення сучасних шин з дорожнім покриттям краще, ніж 15–20 років тому.

У зв'язку з цим, виникає питання: яка ж з вищевказаних методик більш правильна, яка з методик найбільш відповідає дійсності?

Теоретично відповісти на дане питання не представляється можливим, тому кожна з методик була заснована на певних припущеннях. Тому відповідь на дане питання можна отримати лише при ходових випробуваннях.

Для дослідження маневрів транспортних засобів можна використовувати ДСТУ 3310-96, який встановлює методи визначення параметрів стійкості транспортних засобів [5].

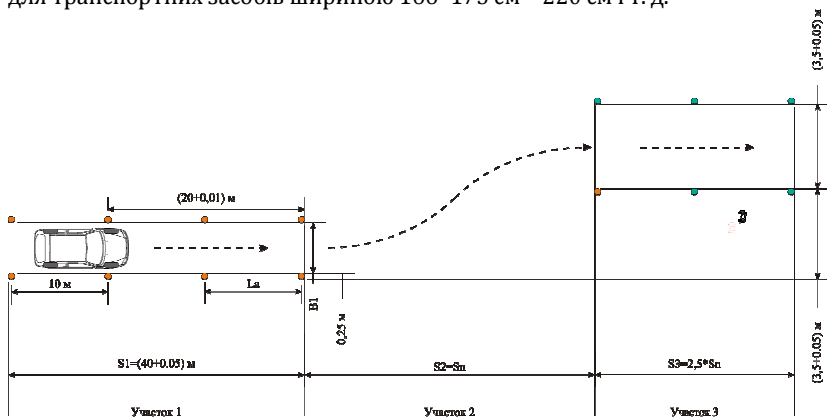
Згідно з цим стандартом визначення швидкості порушення курсової стійкості під час виконання маневру «перестроювання» (зміна смуги руху) проводиться на спеціальних ділянках або на дорогах загального використання 1–3 категорії.

В ході випробувань виконують заданий розміткою маневр «перестроювання» відповідно до мал.. 4, поступово збільшуючи швидкість від заїзду до заїзду. Швидкість входу транспортного засобу в розмічений коридор на межі

ділянок 1 і 2, при якій спостерігається втрата стійкості (занос або відрив коліс від дороги), і відповідає критичної. При цьому транспортний засіб повинен рухатися рівномірно на найвищій передачі в коробці перемикання передач, що забезпечує стійку роботу двигуна.

Випробування проводяться на ділянці 2 довжиною $S_n = 12$ м. Якщо на даній ділянці критична швидкість маневру не перевищує 30 км/год, то випробування проводять на ділянці довжиною $S_n = 16$ м.

Згідно ДСТУ 3310-96 ширина вхідного коридору В1 (ділянка 1) визначається шириною транспортного засобу. Наприклад, для транспортних засобів шириною 156–165 см ширина вхідного коридору повинна складати 200 см, для транспортних засобів шириною 166–175 см – 220 см і т. д.

Мал. 4 Розмітка ділянки випробувань під час виконання маневру типу «зміна смуги руху»

Для дослідження маневрів типу «вхід в поворот» і «вхід-вихід» використовувалася аналогічна розмітка без лівої частини вхідного коридору (ділянка 3 на мал. 4).

Ходові випробування проводилися на майданчику горизонтального профілю з сухим асфальтобетонним покриттям. При ходових випробуваннях використовувалися наступні автомобілі: ВАЗ-2111 2005 р.в., ВАЗ-21099 2007 р.в., Форд Мондео 2007 р.в. і Опель Корса 2011 р.в.

В ході випробувань дані автомобілі по черзі виконували заданий розміткою маневр у відповідності з розміткою, поступово збільшуючи швидкість від заїзду до заїзду до тих пір, поки при русі на ділянці 2 автомобіль не починало заносити. Заїзди, в яких автомобілі контактували з маркерними фішками, не враховувалися. Заїзди виконувалися як на порожньому автомобілі, так і на автомобілях з повним завантаженням.

Швидкість руху кожного автомобіля фіксувалася за допомогою штатного спідометра, показання якого фіксувалися на відеореєстратор, і цифрових фотозворот.

Визначення швидкості руху автомобіля за допомогою цифрових фотозворот полягає в наступному:

рух автомобіля фіксується на цифрову відеокамеру; при обробці відеозапису на комп'ютері визначається час руху автомобіля між двома маркерними фішками, відстань між якими заздалегідь визначено при розмітці траєкторії маневру перед випробуваннями;

виходячи з часу рівномірного руху автомобіля на заданій відстані, визначається швидкість руху автомобіля в момент початку маневру.

Крім того, після проведення випробувань швидкість руху автомобілів та вантажних за допомогою JPRS-навігатора. При цьому кожен з автомобілів, рухаючись на прямолінійній ділянці дороги, розганявся до швидкості, відповідної критичної швидкості під час виконання маневру згідно з показаннями штатного спідометра. Швидкість руху автомобіля по JPRS-навігатору фіксувалася після того, як автомобіль рухався рівномірно з даною швидкістю протягом 15 секунд і більше.

Після того, як дані з відеореєстратора і цифрових фоторот були оброблені, була визначена максимальна швидкість руху кожного з автомобілів при виконанні досліджуваних типів маневрів. Виходячи з максимальної швидкості руху автомобіля при виконанні кожного типу маневру, згідно рекомендованих методикам було визначено розрахункове значення поперечного відхилення (зміщення смуги руху) кожного автомобіля. Після цього була визначена відносна похибка результатів розрахунків по відношенню до дійсного значення поперечного відхилення (зміщення смуги руху) кожного автомобіля.

За результатами ходових випробувань і проведених розрахунків можна зробити наступні висновки:

Завантаження легкового автомобіля практично не впливає на величину максимальної швидкості його руху в процесі виконання маневру без заносу при всіх типах маневру;

При одних і тих же умовах більш сучасні легкові автомобілі можуть виконувати маневри без заносу, рухаючись з більш високою швидкістю;

Маневр типу «зміна смуги руху» не менш ефективний, ніж маневри типу «вхід в поворот» і «вхід-вихід»;

Розрахункові значення максимального поперечного відхилення (зміни) смуги руху легкових автомобілів при всіх типах маневру значно відрізняються від дійсних значень (відносна похибка складає 21–88 %, виняток – розрахунок маневру типу «вхід в поворот» і «вхід-вихід» за методикою Н. М. Крісті, де відносна похибка складає 6 %);

Величина максимально можливого поперечного переміщення легкового автомобіля в процесі маневру мало залежить від типу маневру, застосовуваного водієм. В значній мірі ця величина визначається величиною сили зчеплення коліс легкового автомобіля з дорогою в поперечному напрямку;

У зв'язку з великою похибкою використання методик розрахунку параметрів маневру транспортних засобів, рекомендованих до використання при проведенні автотехнічних експертиз при дослідженні маневрів легкових автомобілем, обмежена. Виняток може становити лише запропонована Н. М. Крісті методика розрахунку маневру типу «вхід в поворот» і «вхід-вихід», де відносна похибка розрахунків складає 6 %. У разі необхідності дослідження

маневру легкового автомобіля типу «зміна смуги руху» при виробництві авто-технічних експертиз необхідно керуватися тільки лише експериментальними даними.

Слідчий експеримент має проводитися при дорожніх умовах, аналогічних дорожніх умов під час ДТП. Наприклад, якщо ДТП сталося на ділянці дороги з сухим асфальтобетонним покриттям, то і слідчий експеримент має проводитися на такому ж ділянці дороги з сухим асфальтобетонним покриттям. Якщо дозволяють умови, то слідчий експеримент бажано проводити в місці, де сталося ДТП.

Для проведення слідчого експерименту повинен залучатися автомобіль аналогічної марки. Може залучатися і автомобіль, який брав участь у ДТП, якщо його технічний стан дозволяє це зробити. Водій, керуючий автомобілем під час слідчого експерименту, повинен володіти достатніми навичками водіння для виконання заданого маневру.

Перед проведенням даного експерименту необхідно з'ясувати наступні параметри:

- швидкість руху автомобіля в момент початку маневру;
- відстань від одного з меж проїзної частини, на якому автомобіль розташовувався в момент початку маневру;
- розміри перешкоди;
- відстань від цієї ж межі проїзної частини до перешкоди;
- відстань від передньої частини автомобіля до перешкоди в момент, коли водій об'єктивно міг виявити дану перешкоду.

Виходячи з вищевказаних вихідних даних, визначається поперечна відстань, на яку автомобіль повинен був відхилити (змістити) смугу свого руху з урахуванням безпечного бічного інтервалу. На підставі цих же даних визначається поздовжнє відстань, на якому автомобіль повинен був маневрувати (без урахування відстані, яку автомобіль долав за час приведення рульового управління в дію з моменту виявлення перешкоди).

Згідно з вищезгаданим відстаням на ділянці дороги за допомогою маркерних фішок розмічається вхідний і вихідний коридори. При цьому поперечний відстань між правими кордонами вхідного і вихідного коридорів повинно відповідати встановленому раніше поперечному відстані, на яке автомобіль повинен був відхилити (змістити) смугу свого руху з урахуванням безпечного бічного інтервалу. Довжина ділянки 2 між вхідним і вихідним коридорами повинна відповідати встановленому раніше подовжньому відстані, на якій автомобіль повинен був маневрувати без урахування відстані, яку автомобіль долав за час приведення рульового управління в дію з моменту виявлення перешкоди (див. мал. 4). Розташування маркерних фішок бажано зазначити крейдою, щоб у разі контакту автомобіля з фішкою можна було повернути її на місце без додаткових вимірів.

Потім автомобіль, розігнавшись до швидкості, у кілька разів меншою встановленою, в'їжджає у вхідний коридор (ділянка 1 на мал. 4). В кінці вхідного коридору водій автомобіля повинен виконати маневр у відповідності з розміткою. Якщо автомобіль подолав задану траєкторію без контакту з мар-

керними фішками, він повертається на вихідну позицію і виконує новий заїзд, але вже з більшою швидкістю. Таким чином, поступово швидкість руху автомобіля збільшується від заїзду до заїзду до тих пір, поки не буде дорівнювати встановленій раніше швидкості руху автомобіля під час ДТП або поки при русі на ділянці 2 (див. мал. 4) автомобіль не почне заносити. Занос автомобіля фіксує спостерігач, який повинен розташовуватися праворуч від ділянки 2.

Після цього, результати фіксуються в протоколі відповідно до вимог процесуального законодавства.

Підбиваючи підсумки, слід зазначити наступне: автотехнічна експертиза є одним з доказів при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод. Висновки автотехнічних експертиз, проведених по одним і тим же вихідним даним, але по різних методиках, можуть бути протилежними. Крім того, експериментально було доведено, що результати розрахункових методів дослідження маневру сучасних транспортних засобів не відповідають дійсності, оскільки мають велику похибку. У зв'язку з цим сфера застосування даних методик обмежена. Для усунення цього недоліку пропонується методика дослідження маневру транспортного засобу під час проведення слідчого експерименту, що дозволить підвищити рівень об'єктивності розслідування справ про дорожньо-транспортних пригодах.

Список використаних джерел: 1. Правила дорожнього руху. – Офіц. вид. – К. : Арії, 2009. – 64 с. : ил. 2. Кристи Н. М. Методические рекомендации по производству автотехнической экспертизы / Н. М. Кристи. – М. : ЦНИИЛСЭ, 1971. – 123 с. 3. Судебная автотехническая экспертиза. Ч. 2 / под ред. Илларионова В. А. – М. : ВНИИСЭ, 1980. – 485 с. 4. Расчет параметров маневра транспортных средств : Методическое письмо для экспертов. – М. : ВНИИСЭ, 1989. – 31 с. 5. Засоби транспортні дорожні. Стійкість. Методи вивчення основних параметрів випробуваннями : ДСТУ 3310-96 [Електронний ресурс]. – [Чинний від 01.01.1997]. – 31 с.

Одержано 25.09.2012

Существующие в настоящее время методики исследования маневра транспортного средства при проведении автотехнических экспертиз имеют большую погрешность. Для большей объективности при расследовании дел о ДТП предлагается методика проведения следственного эксперимента по делам о ДТП, связанных с маневром транспортного средства.

Ключевые слова: ДТП, экспертиза, маневр, эксперимент.

Starikov Eugene, Senior Expert Research Forensic Center of the Main Department of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in Kharkiv region.

The currently existing research techniques to maneuver the vehicle during autotechnical examinations have large error. For greater objectivity in the investigation of the accident is proposed methodology for the investigation of the experiment in cases of accidents related to maneuver the vehicle.

Keywords: accident, examination, maneuver, experiment.

ЯКА ІНФОРМАЦІЯ Є ЗАЯВОЮ ПРО КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ?

Проаналізовано сутність формулювання «заява про кримінальне правопорушення». Зроблено висновок про потребу віднесення заяв до категорії «про кримінальні правопорушення» виходячи з суб'єктивного розуміння сутності повідомлення як заявником, так і посадовою особою, котра прийняла заяву.

Ключові слова: заява, заявник, кримінальне правопорушення.

У прийнятому 13 квітня 2012 року Кримінальному процесуальному кодексу України (далі – КПК) міститься чимало новацій. Однією з таких є досить істотне реформування порядку вирішення питання про початок досудового розслідування. Логічним наслідком проведеної реформи є активне обговорення запропонованої законодавцем «моделі» діяльності з вирішення питання про початок розслідування. Однак увага наукової спільноти прикута передовсім до питань: (а) недоцільності розпочинання розслідування за заявами, в яких йдеться про сумнівні з точки зору кримінально-правової кваліфікації діяння, або ж за очевидними наклепами; (б) недостатності граничних строків розпочинання розслідування; (в) «ностальгії» за проведенням перевірних дій; (г) визначення повного переліку «інших службових осіб, котрі уповноважені на прийняття та реєстрацію заяв, повідомлень про кримінальні правопорушення» тощо.

Та чомусь поза увагою залишається питання про те, що саме слід розуміти під категорією «заява про кримінальне правопорушення». І це при тому, що кримінальне провадження розпочнеться тільки в тому разі, коли конкретний правозастосувач віднесе отриману ним інформацію до категорії «про кримінальне правопорушення».

Можливо брак уваги до цього аспекту викликаний сподіванням, що середньостатистичний правозастосувач має достатні юридичні знання для розрізнення з-поміж отримуваної ним інформації саме тієї, що вказує на підслідний його підрозділу кримінальні правопорушення. Та чи достатньо однієї кримінально-правової обізнаності для нормального ходу практики?

Пояснення причин своїх сумнівів почнемо зі з'ясування сутності категорії «кримінальне правопорушення». Як можна побачити зі ст. 11 Проекту Карного кодексу України¹, «кримінальне правопорушення» є родовим поняттям, що охоплює собою добре відому вітчизняній юриспруденції категорію «злочин» та нову для неї категорію «кримінальний проступок». І хоч вони відрізняються між собою тільки за рівнем суспільної небезпеки, але стверджувати наяв-

---

¹Редакція Карного кодексу України міститься у Проекті Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків».

ність хоч злочину, хоч кримінального проступку можна тільки за умови наявності відомостей про склад відповідного кримінального правопорушення.

На цьому місці виникає просте питання: чи можна на момент отримання заяви точно знати про наявність всіх елементів складу кримінального правопорушення? По-перше, у випадку, коли відсутні відомості про особу, яка вчинила діяння, не можна однозначно стверджувати, що вона досягла мінімального віку кримінальної відповідальності та є осудною (іншими словами – є суб'єктом кримінального правопорушення). По-друге, навіть якщо не брати до уваги особливості суб'єкта й оцінювати злочинність діяння тільки за об'єктивними властивостями (що вже суперечить буквальному розумінню категорії «кримінальне правопорушення»), все одно залишається місце розумним сумнівам у його наявності. Приміром, навіть такі очевидні кримінальні наслідки, як тілесні ушкодження або смерть могли бути спричинені в рамках необхідної оборони від протиправних дій самого постраждалого.

Таким чином, якщо термін «кримінальне правопорушення» тлумачити суто з позиції кримінального права, то ми стикаємося з такою проблемою: на момент отримання заяви неможливо однозначно стверджувати, що певне діяння є кримінальним правопорушенням (містить всі елементи його складу). Це можна тільки припускати з більшим або меншим ступенем вірогідності. Але й той факт, що подібне припущення може підтвердитися за результатами проведеного розслідування, не врятовує ситуації. Річ у тому, що в кримінальному провадженні не дозволяється робити ретроспективні висновки, правильність яких може бути перевірена тільки з позиції відомостей, що отримані в майбутньому.

Тут можна заперечити, мовляв ряд процесуальних рішень може прийматися на основі обґрунтованих припущень. Приміром, рішення про проведення обшуку може прийматися на основі достатніх підстав вважати, що шукані речі або документи знаходяться в певному місці (ч. 5 ст. 234 КПК), а рішення про застосування запобіжного заходу – на основі ризиків неналежної майбутньої поведінки підозрюваного (ч. 2 ст. 177 КПК).

Це дійсно так, однак у цитованих нормах законодавець недвозначно дозволяє обмежитися стандартом доведеності «з вірогідністю»¹. Що ж до ч. 1 ст. 214 КПК, в якій вказано: «заяви про кримінальне правопорушення», то це формулювання досить категорично вказує на стандарт доведеності «з достовірністю».

На цьому місці можна було б зауважити, що первинна редакція проекту

---

¹Говорячи про категорію «стандарт доведеності», ми поділяємо думку К. Б. Калиновського [1, с. 247], а також В. П. Гмирка[2, с. 240], котрі класифікують їх на (1) доведено з достовірністю та (2) доведено з вірогідністю. Тут доречно зауважити, що рання редакція ухваленого КПК містила ст. 87, в якій наголошувалося на наявності аж чотирьох стандартів доведеності: (1) розумна підозра; (2) переконання за більшою вірогідністю; (3) вагоме переконання; (4) переконання поза розумним сумнівом. При цьому перші три були різновидами стандарту «з вірогідністю». Хоча сучасна редакція ухваленого 13 квітня 2012 року КПК не має аналогічної норми, але фактично стандарти доведеності нікуди з кодексу не поділися.

КПК, підготовленого Національною комісією із зміцнення демократії та утвердження верховенства права, станом на 28 лютого 2009 року, оперувала формулюванням «із заяви, повідомлення... стали відомі обставини, що *можуть свідчити* про вчинення кримінального правопорушення» (ст. 197 проекту) [3]. Така сама редакція була запропонована й у ст. 201 поданого народним депутатом України Р. М. Зваричем Проекту «Кодексу України кримінального процесу» за реєстраційним номером 9700-1 від 13 січня 2012 року [4]. Однак ми маємо виходити з об'єктивних реалій – офіційного тексту ч. 1 ст. 214 ухваленого 13 квітня 2012 року КПК.

Тут можна було б обмежитися висновком про некоректність вживаного у законі формулювання. Однак, ст. 97 КПК 1960 року також оперує формулюванням «заява про злочин», але це не заважає розглядати заяви про незлочинні діяння та приймати за результатом їх розгляду рішення про відмову в порушенні кримінальної справи. Тому доцільно продовжувати пошуки в іншому напрямку.

Дійсно, вищезазначений аналіз ґрунтувався на кримінально-правовому підході до тлумачення терміну «кримінальне правопорушення». А останній, як відомо, сприймає «кримінальне правопорушення» як *об'єктивну* реальність, котра існує незалежно від суб'єктивного ставлення до нього інших осіб (чи знають вони про цю подію, а якщо і знають, то як вони її сприймають). Тому доречно спробувати розглянути конструкцію «заява про кримінальне правопорушення» з точки зору кримінального процесу, в якому висновок про наявність злочину є результатом *суб'єктивної*, а конкретніше – аналітичної діяльності окремої особи, яка дійшла висновку про тотожність між ознаками конкретної життєвої ситуації та ознаками одного з передбачених Кримінальним кодексом складів злочину.

Суб'єктивність таких висновків можна підтвердити на численних прикладах істотних відмінностей між позиціями різних суб'єктів кримінального процесу стосовно вірної кваліфікації діяння. При цьому мова не тільки про всіляке заперечення стороною захисту наявності злочину. Як показує судова практика¹, посадові особи нерідко дотримуються різних позицій щодо кваліфікації діяння. Наприклад, за 2010 рік (нажалі більш пізньої статистики на офіційному веб-сайті Верховного Суду України ще немає): (а) судами першої інстанції ухвалено виправдувальних вироків щодо 365 осіб, (б) апеляційні загальні суди постановили свої вирoki, скасувавши вирок місцевого суду, стосовно 893 осіб, (в) за відсутності події або складу злочину скасовано вирoki стосовно 27 осіб.

Якщо закон допускає можливість розбіжностей у кваліфікації одного і того ж діяння різними посадовими особами, котрі наділені повноваженнями приймати остаточні рішення за результатами розслідування та судового розгляду, то позбавляти права на подібну «помилку» звичайного заявника було б дуже несправедливим і суперечило б передбаченій ст. 21 КПК засаді доступу до правосуддя в її широкому розумінні. Та й зрештою, хто дасть гарантію, що

---

¹За матеріалами офіційного веб-сайту Верховного Суду України (<http://www.scourt.gov.ua>).

кваліфікація, котра зроблена посадовою особою, завжди буде правильнішою за кваліфікацію, зроблену заявником.

Отже, можемо зробити такі **висновки**: під терміном «заява про кримінальне правопорушення» треба розуміти не тільки (а) заяви про діяння, котрі слідчий, прокурор, інша уповноважена посадова особа може кваліфікувати як вірогідно суспільно небезпечні, але й (б) заяви про діяння, які на думку слідчого, прокурора чи іншої уповноваженої особи хоч і не можуть кваліфікуватися як кримінальне правопорушення навіть з найменшим рівнем вірогідності цього висновку, але зі змісту заяви видно, що сам заявник вважає це діяння злочинним і цим повідомленням прагне спонукати до початку розслідування (прикладом такого «волевиявлення» є розповсюджене на практиці формулювання «Прошу притягнути до кримінальної відповідальності...», з якого розпочинається багато заяв).

На цьому місці у читача може виникнути резонне зауваження: одна справа, коли за КПК 1960 року заяви типу «б» спонукали розпочати дослідчу перевірку, але за ними приймалося рішення про відмову в порушенні кримінальної справи і заявнику повідомлялося про причини такого рішення. А зовсім інша справа, коли відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК 2012 року за ними треба обов'язково розпочинати досудове розслідування, розуміючи потребу його подальшого закриття.

Дійсно, це може видатися нелогічним. Однак якщо розмірковувати про причини, котрі змусили законодавця закріпити порядок обов'язкового початку розслідування за всіма заявами «про кримінальні правопорушення», можна дійти такого невтішного висновку: до цього кроку його спонукало те, що на практиці сильно зловживають можливістю прийняття рішення про відмову в порушенні кримінальної справи¹.

На завершення хотілося б зауважити, що розроблення чітких критеріїв, котрі б дозволяли виокремлювати з усього масиву повідомлень саме ті, що потребують розгляду в кримінальному процесуальному порядку, є дуже складною проблемою, що потребує ґрунтового міждисциплінарного дослідження з подальшим впровадженням в законодавство та практику. Поки ж відсутні такі критерії, в практиці діяльності органів внутрішніх справ кримінальний процес слугує універсальною процедурою, котра застосовується не тільки для реагування на заяви про злочини, але й на заяви про діяння, що не розглядаються як злочинні ані заявником, ані правоохоронцями. Наприклад, заява про втрату паспорту чи іншого документу.

Список використаних джерел: 1. Калиновский К. Б. Бремя доказывания в уголовном процессе : взаимосвязь стандарта доказанности с презумпциями и правовое взаимодействие участников правоотношений / К. Б. Калиновский // Правовые состояния и взаимодействия: историко-теоретический, отраслевой и межотраслевой анализ : [материалы VII Междунар. науч.-теор. Конф. (1–2 дек. 2006 г.)]. –

---

¹Питанню розповсюдженості необґрунтованих рішень про відмову в порушенні кримінальної справи присвячено багато робіт, серед яких доречно виділити труди академіка В. С. Зеленецького [5, с. 13–14; 6, с. 13–15].

СПб. : Ун-т МВД России, 2006. – С. 245–249. 2. Гмирко В. П. Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація : [монографія] / В. П. Гмирко. – Д. : Акад. митної служби України, 2010. – 314 с. 3. Проект Кримінального процесуального кодексу України : ухвал. на 16-му пленар. засід. Нац. комісії із зміцнення демократії та утвердження верховенства права (2009 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua>. 4. Проект Кодексу України кримінального процесу : внес. нар. деп. України Р. М. Зваричем : реєстр. № 9700-1 від 13 січ. 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gska2.rada.gov.ua>. 5. Зеленецький В. С. Возбуждение уголовного дела / В. С. Зеленецкий. – Харьков : КримАрт, 1998. – 340 с. 6. Зеленецький В. С. Прокурорский надзор за исполнением органами дознания и досудебного следствия законов при приеме, регистрации, проверке и разрешении заявлений и сообщений о преступлениях : монография / В. С. Зеленецкий. – Харьков : Восточ.-регион. центр гуманит.-образоват. инициатив, 2004. – 400 с.

Одержано 22.09.2012

Проанализирована сущность формулировки «заявление об уголовном правонарушении». Сделан вывод о необходимости относить заявление к категории «об уголовному правонарушении» исходя из субъективного понимания сущности сообщения как заявителем, так и должностным лицом, которое приняло заявление.

Ключевые слова: заявление, заявитель, уголовное правонарушение.

Analyzed the nature of the phrase «statement of criminal offense.» It is concluded that the statement should be treated as «a criminal offense of» based on the subjective understanding of the essence of the message as the applicant and the officer, who took a statement.

Keywords: application, the applicant, a criminal offense.

Микола Володимирович Стацак,

доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності навчально-наукового інституту підготовки фахівців кримінальної міліції Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

НОВЕ КРИМІНАЛЬНО ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Розглянуто роль та значення нового кримінального процесуального законодавства для оперативно-розшукової діяльності.

Ключові слова: оперативні підрозділи, кримінальне провадження.

Україна є демократичною, правовою державою, в якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а права та свободи людини визначають зміст і спрямованість діяльності держави

Розробка та прийняття нового Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України стали одним із послідовних кроків законодавця у оновленні системи кримінальної юстиції, концепція реформування якої визначена рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів», затвердженим Указом Президента України № 311/2008 від 8 квітня 2008 року. Реалізуючи програмні вимоги цього документу, Україна сьогодні знаходиться на порозі радикальних змін самої системи кримінального переслідування, у контексті якої здійснюється поступальний розвиток оперативно-розшукового законодавства тощо [1, с. 186].

Водночас, у зв'язку з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України та наступним набранням ним чинності, діяльність правоохоронних органів у найближчому часі буде вимагати суттєвої оптимізації, відповідно до новітніх засад здійснення кримінального провадження.

Неабиякою мірою це стосується місця оперативно-розшукових заходів у структурі досудового розслідування [2, с. 39] та кримінального провадження в цілому.

Подальше вивчення обраної нами проблематики показало, що у розділі 2 КПК України від 13.04.2012 «Сторона обвинувачення» закріплено ст. 41 «Оперативні підрозділи». У ній визначено, що оперативні підрозділи органів внутрішніх справ здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора (ч. 1). У ч. 2 ст. 41 КПК зазначено, що під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів

не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора [3].

На наш погляд, доцільно зупинитися на зазначених положеннях із КПК України більш детально. По-перше, викликає запитання доцільність поміщення законодавцем ст. 41 «Оперативні підрозділи» у розділ 2 «Сторона обвинувачення». Це фактично відносить оперативні підрозділи до сторони обвинувачення, хоча останні повинні збирати первинну інформацію та докази як винуватості, так і невинуватості осіб. Наш погляд, у суспільства можуть виникнути певні побоювання стосовно місця і ролі оперативних підрозділів у системі кримінального провадження.

По-друге, у ч. 1 ст. 41 КПК України від 13.04.2012 зазначено, що оперативні підрозділи органів внутрішніх справ здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора [3]. Із цього положення формується враження, що лише за письмовим дорученням слідчого чи прокурора, оперативні підрозділи можуть проводити негласні слідчі (розшукові) дії (іншими словами «оперативно-розшукові заходи»). Однак, це враження є хибним, оскільки у новій редакції Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» закріплено наступне: «Негласне обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, аудіо-, відеоконтроль особи, аудіо-, відеоконтроль місця, спостереження за особою, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж, накладення арешту на кореспонденцію, здійснення її огляду та ввімки, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу проводяться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника, погодженого з прокурором» (ч. 3 ст. 8) [4, с. 323]. Таким чином, оперативні підрозділи в передбачених законом випадках можуть самостійно ініціювати проведення негласних слідчих (розшукових) дій, про що, на жаль, не відмічено у КПК України від 13.04.2012.

По-третє, виходячи із положень ч. 2 ст. 41 КПК України, де вказано, що під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого, можна зробити висновок про чергове повернення до термінологічної плутанини. Зміст її полягає в тому, що законодавець у КПК України від 13.04.2012 почав застосовувати до оперативного складу оперативних підрозділів термін «співробітники», незважаючи на те, що в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» вживається поняття «працівники».

Підсумовуючи наведене, ми дійшли висновку, що положення КПК України потребують певних уточнень з точки зору оперативно-розшукової діяльності, що може бути досягнуто лише за допомогою загальних зусиль у вигляді розробки пропозицій і рекомендацій, які будуть впроваджені у правозастосовній сфері.

Список використаних джерел: 1. Скулиш Є.Д. Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року – імпульс оновлення оперативно-розшукової діяльності / Є. Д. Скулиш // Оперативно-розшукова діяльність ОВС: проблеми теорії та практики : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 21 верес. 2012 р.). – Д. : ДДУВС, 2012. – С. 186–189. 2. Варава В. В. // Оперативно-розшукова діяльність ОВС: проблеми теорії та практики: матеріали Всеукраїнської науково-практич. конф. (Дніпропетровськ, 21 верес/ 2012 р.). – Д. : ДДУВС, 2012. – С. 186–189. 3. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651a-17/page4>. – Редакція від 05.07.2012. 4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – Х. : Одіссей, 2012. – 360 с.

Одержано 22.09.2012

Рассмотрено роль и значение нового уголовного процессуального законодательства для оперативно-розыскной деятельности.

Ключевые слова: оперативные подразделения, уголовное производство.

The impact of criminal procedure legislation on operative and search activity is evaluated.

Keywords: operative department, criminal procedure.

Руслан Леонтійович Степанюк,

начальник кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
факультету з підготовки слідчих Харківського національного університету
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ У БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ: КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Висвітлено основні питання запобігання злочинам у бюджетній сфері України як криміналістичної наукової та практичної діяльності. Зокрема, запропоновано основні напрями формування відповідних рекомендацій у міжвидовій методиці розслідування, розглянуто загальні особливості практичної діяльності слідчого під час досудового провадження.

Ключові слова: бюджетна сфера, злочини у бюджетній сфері, запобігання злочинам, криміналістична методика.

На сьогодні проблеми розроблення та вжиття ефективних заходів запобігання економічній злочинності, суттєву частку якої складають посягання на бюджетні кошти, інше державне і комунальне майно, залишаються актуальними як для прикладних юридичних наук, так і для правоохоронної практики. Водночас у наукових криміналістичних дослідженнях, присвячених питанням методичного забезпечення розслідування злочинів у бюджетній сфері, відповідний аспект розкрито недостатньо. Крім того, прийняття нового КПК України [1] призвело до необхідності переосмислення наукових і практичних положень щодо профілактичної діяльності слідчого в цілому.

На нашу думку, розділ, присвячений запобіганню злочинам у бюджетній сфері, має бути складовою частиною загальної міжвидової криміналістичної методики. До нього слід включити систему відомостей щодо наукової діяльності, пов'язаної з реалізацією відповідного завдання при формуванні методик нижчого рівня, а також загальні рекомендації щодо практичної діяльності слідчого у справах відповідних груп, видів і підвидів.

Наукова діяльність, спрямована на криміналістичне забезпечення запобігання злочинам у бюджетній сфері України, полягає у встановленні шляхом узагальнення слідчої практики, аналізу правових і наукових джерел: а) типових причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів цієї категорії; б) типових заходів, які можуть бути вжиті на загальнодержавному, регіональному, міжвідомчому або відомчому рівні з метою запобігання подібним злочинам; в) типових слідчих ситуацій і відповідних їм завдань, пов'язаних із запобіганням злочинам; г) типових об'єктів вивчення з метою встановлення криміногенних чинників, а також об'єктів можливого впливу; д) типових заходів, спрямованих на виявлення та дослідження основних факторів, що сприяли злочинам, які повинні здійснюватись у певних кримінальних справах щодо певних типових слідчих ситуацій; е) типових профілактичних заходів, які можуть бути вжиті при розслідуванні відповідних злочинів в цілому й у типових ситуаціях. На цій підставі мають будуватись рекомендації щодо практичної діяльності слідчого із запобігання злочинам.

У свою чергу, практична діяльність органів досудового розслідування полягає у здійсненні конкретних заходів із запобігання злочинам у справах відповідної категорії.

Зокрема, профілактична діяльність слідчого полягає у: а) виявленні причин злочину (комплексу злочинів) і умов, що сприяли його вчиненню; б) здійсненні виховного впливу на підозрюваних, обвинувачених з метою недопущення в майбутньому повторення з їхнього боку подібних та інших злочинів; в) дослідженні встановлених умов, що могли сприяти вчиненню злочину, і вирішенні питання про можливі напрями їх усунення; г) роз'ясненні учасникам судочинства та іншим особам умов, що сприяли вчиненню злочинів, та ініціації вжиття заходів щодо їх усунення.

Виявлення причин злочину (комплексу злочинів) і умов, що сприяли його вчиненню, на стадії досудового розслідування здійснюється шляхом проведення слідчих дій, організаційних заходів, інших процесуальних дій, спрямованих на встановлення суб'єктивних (причини злочину) та об'єктивних (умови, що сприяли його вчиненню) факторів. Зокрема, при розслідуванні злочинів, вчинених у бюджетній сфері, ці завдання вирішуються під час допитів, обшуків, оглядів, також у межах судово-експертних досліджень. Крім того, суттєвим в цьому сенсі є заходи щодо вивчення особистості підозрюваного (обвинуваченого), аналітична робота з вивчення документів нормативно-правового або розпорядчого характеру, бухгалтерських та інших документів, дослідження стану організації діяльності відповідних установ, підприємств, організацій, одержання інформації від працівників оперативно-розшукових підрозділів тощо.

Здійснення виховного впливу на підозрюваних, обвинувачених з метою недопущення в майбутньому повторення з їхнього боку подібних та інших злочинів полягає, перш за все, в правильному обранні слідчим тактичних і психологічних прийомів поведінки під час вербальних слідчих дій, іншого спілкування з вказаними суб'єктами з метою звернення до позитивних якостей особистості, роз'яснення аморальності та недопустимості вчиненого, можливої міри покарання за вчинене та за повторність злочинів.

Дослідження встановлених умов, що могли сприяти вчиненню злочину, і вирішення питання про можливі напрями їх усунення включає діяльність слідчого щодо вивчення встановлених у справі обставин, які могли сприяти злочинності. Це, як правило, непроцесуальна робота, що полягає в ретельному аналізі одержаної інформації про певні фактори, визначенні, чи дійсно вони сприяли вчиненню злочину і як саме, вирішенні питання про те, яких саме заходів необхідно вжити для усунення цих факторів, наскільки реально їх здійснити.

Деякі аспекти дослідження встановлених умов можуть бути вирішені і в ході слідчих дій. Наприклад, встановивши, що можливості вчинити злочин сприяла недосконалість в організації діловодства в установі, слідчому доцільно допитати в якості свідків осіб, відповідальних за його ведення, і в числі іншого з'ясувати думку свідка про можливі напрями вдосконалення діловодства.

Роз'яснення учасникам судочинства та іншим особам умов, що сприяли вчиненню злочинів, та ініціація вжиття заходів щодо їх усунення, на нашу думку,

має прийти на заміну існуючій сьогодні діяльності слідчого в порядку ст. 23-1 КПК України 1960 року. Її принципова відмінність полягає не у встановленні обов'язку слідчого вживати заходів щодо усунення умов, що сприяли злочині, а в ініціації ним вжиття третіми особами конкретних профілактичних заходів за умови, якщо у справі встановлено існування певних чинників, що сприяли вчиненню злочину. Зокрема, під час допитів керівників відповідних установ, підприємств, організацій, слідчому доцільно роз'яснити, які саме недоліки організаційного та управлінського характеру сприяли вчиненню злочину, запропонувати вирішити питання щодо заходів реагування для недопущення подібного в майбутньому.

На нашу думку, робота слідчих підрозділів, спрямована на виявлення умов, що сприяли вчиненню злочинів, у тому числі в бюджетній сфері, та вжиття заходів з їх усунення може бути ефективною лише, якщо здійснюватиметься не слідчим одноособово, а колегіально на належному організаційно-методичному рівні. Обмеженість у слідчого процесуальних повноважень у цій галузі призведе до суттєвого зниження рівня спеціальної профілактики відповідних злочинів. Тому вбачається нагальною потреба в налагодженні відповідної роботи на рівні слідчих підрозділів (відділів, управлінь). Наприклад, працівники організаційно-методичних підрозділів у співпраці з науковими установами за допомогою застосування наукових методів, зокрема, узагальнення практики, анкетування, аналізу стану розслідування певних категорій кримінальних справ і т.ін. могли б виявляти типові умови, що сприяють вчиненню злочинів різних видів і груп, здійснювати аналіз виявлених умов, вживати заходів щодо їх усунення, як шляхом прийняття певних розпорядчих рішень, так і через ініціювання більш загальних заходів через центральне відомство (МВС України).

Для цього необхідно створити нормативно-правову базу, яка б передбачала конкретні форми і засоби профілактичної діяльності, зокрема, для реалізації права міліції, передбаченого п. 2 ч. 1 ст. 10 закону України «Про міліцію» [2].

Нарешті, офіційне (шляхом винесення подання, подібного тому, що виноситься у порядку ст. 23-1 КПК України 1960 року) вжиття профілактичних заходів за матеріалами конкретного досудового провадження має бути покладено на відповідного прокурора. Ця діяльність може здійснюватись, як під час, так і після закінчення досудового розслідування. Тому вбачається необхідним розробити та внести відповідні зміни і доповнення до нового КПК України, а також передбачити ці положення в новому законі про прокуратуру.

Криміналістичне попередження злочинів у бюджетній сфері, об'єднує систему наукових і практичних рекомендацій та конкретних заходів щодо: а) виявлення слідчим при провадженні у певній справі ознак інших злочинів, що готуються; б) вжитті своєчасних і ефективних заходів щодо їх попередження. Особливе значення в даному сенсі має встановлення злочинних намірів осіб, котрі фігурують у кримінальній справі. Зокрема, в даному випадку можуть готуватись злочинні дії з метою протидії розслідуванню шляхом підроблення документів, у тому числі службового підроблення (статті 357, 358, 366 КК України), перешкоджання явці свідка, спонукання його до відмови від дачі

показань, підкупу або погроз помстою за раніше дані показання (ст. 386 КК України), видання незаконних наказів або розпоряджень (статті 364, 365 КК України), пропозиції або давання хабара (ст. 369 КК України), давання свідками завідомо неправдивих показань (ст. 384 КК України), протиправних дій по відношенню до суб'єктів, що ведуть процес (статті 343, 345, 347–349 КК України), тощо. Завданням слідчого є передбачення можливих намірів підозрюваних, обвинувачених та інших зацікавлених у справі осіб вчинити подібні дії і вжиття заходів щодо їх упередження.

Нарешті, криміналістичне припинення злочинів у бюджетній сфері, полягає у вжитті слідчим заходів щодо припинення злочинної діяльності, яка вже розпочалась. Мова йде про своєчасне виявлення ознак інших злочинів, що здійснюються з метою протидії розслідуванню, або злочинів, пов'язаних із розслідуванням, наприклад, фактів існування мереж фіктивних фірм («конвертаційних центрів»), діяльності осіб, котрі надають «послуги» з підроблення документів, печаток і штампів, триваючої корупційної діяльності з боку чиновників і т.п. У таких випадках слідчому необхідно здійснити у суворому дотриманні вимог законодавства низку заходів щодо забезпечення належного реагування на одержану інформацію з метою викриття триваючої злочинної діяльності, злочинів, що відбуваються на стадіях підготовки і замаху, та їх припинення.

Список використаних джерел: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. 2. Про міліцію : закон України від 20 груд. 1990 р. № 565-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 4. – Ст. 20.

Одержано 25.09.2012

Освещены основные вопросы предотвращения преступлений в бюджетной сфере Украины как криминалистической научной и практической деятельности. В частности, предложены основные направления формирования соответствующих рекомендаций в межвидовой методике расследования, рассмотрены общие особенности практической деятельности следователя на досудебном производстве.

Ключевые слова: бюджетная сфера, преступления в бюджетной сфере, предотвращение преступлений, криминалистическая методика.

Author highlighted the key issues of crime prevention in the public sector of Ukraine in forensic science and legal practice. In particular, there are proposed basic directions of the relevant recommendations in interspecies techniques of investigation, there are examined the general characteristics of the practical activity of investigator during pretrial investigation.

Keywords: budgeting, crime in the public sector, crime prevention, forensic technique.

Богдан Романович Стецюк,

доцент кафедри фундаментальних юридичних дисциплін навчально-наукового інституту права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, кандидат філологічних наук

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС В ІСТОРИЧНОМУ РОЗРІЗІ: ВІД «РУСЬКОЇ ПРАВДИ» ДО СУДОВИХ СТАТУТІВ 1864 РОКУ

Становлення та зміцнення демократичної держави багато в чому залежить від стану і способів здійснення правосуддя.

Історичний досвід в цьому відношенні має істотне значення, оскільки дозволяє побачити позитивні та негативні моменти формування і розвитку як української правової системи в цілому, так і окремих її елементів.

Розвиток правової системи на українських землях і кримінального судочинства, зокрема, відбувалися *еволюційним* шляхом. Віками зберігалися багаточисельні правові традиції та інститути. Це виявилось, зокрема, в існуванні гнучкого і зручного у своїй пристосованості до поточних потреб держави і суспільства поєднання норм писаного і неписаного (звичаєвого) права.

Кінець XI ст. – період найважливіших реформ у сфері судоустрою і судочинства, що відбив основні тенденції формування політики державної влади стосовно злочинності і здійснення правосуддя. В цей час правовий звичай активно втілювався в закон, модифікувався і навіть відмінявся, якщо він знаходився в явному протиріччі з правом, що створювалося державною владою.

У IX – XII вв. кримінальний процес, ґрунтований на нормах звичаєвого права, було системою архаїчних способів вирішення конфліктів. Розвиток і зміцнення князівської влади призводить до того, що традиційна система судочинства, в якій князівське правосуддя спочатку не грало провідної ролі, починає помітно трансформуватися. Судова влада князя, поступово відособлюючись і набуваючи особливої юрисдикції, займає центральне місце серед існуючих судових установ.

Характерна для середньовічного права нероздільність кримінального і цивільного процесу пояснюється зовсім не примітивністю правосвідомості, а тим, що метою судочинства в Давній Русі вважалося відновлення порушеного права особи, незалежно від характеру цього порушення. Цим пояснюються і характер закріплених в законі покарань, що виключали страту (оскільки позбавлення життя злочинця у більшості випадків робило неможливим відшкодування нанесеного ним збитку), і істотна роль емпіризму в становленні і розвитку давньоруської правової доктрини в цілому і кримінальної політики, зокрема.

Епоха політичної роздробленості стала черговим етапом розвитку вітчизняного судоустрою і кримінального судочинства. У цей період відбувається поступове розширення юрисдикції князівського суду на тлі існування громадських судових органів і практики застосування традиційних способів вирі-

шення конфліктів – третейського суду і так званого "вільного ряду" (договору між сторонами конфлікту).

Характерними рисами князівського правосуддя в цей час слід вважати *переважання обов'язків над правами* і суворий контроль з боку суспільства, який забезпечувався колегіальним складом усіх судових установ. Особливе місце серед органів, що здійснювали правосуддя, належало церковному суду, який з моменту своєї появи і упродовж декількох віків мав дуже широку юрисдикцію.

У Литовському – Польській період відбулася кардинальна зміна моделей судоустрою і кримінального судочинства. Литовське володарювання, що тривало більше двох століть, зробило помітний вплив на формування владних, політичних і правових інститутів на українських землях.

Надалі в Козацьку добу становлення політико-правових інститутів відбувалося в *умовах жорстокої боротьби за надбання державного суверенітету*. Усе це не могло не вплинути на подальший розвиток системи правосуддя, формування кримінальної політики Козацької держави, характер кримінального процесу, що розвивався, а головне - *на мету* кримінального процесу.

Починаючи з процесу інкорпорації до Судової реформи 1864 р. російський кримінальний процес на українських землях був засобом проведення каральної політики держави при повному пріоритеті інтересів влади. Найважливіший етап еволюції вітчизняного кримінального судочинства пов'язаний з прийняттям і реалізацією Судових статутів 1864 р. До середини XIX ст. і влада, і суспільство з повною очевидністю усвідомлювали загальну кризу юстиції. Серйозним криміногенним чинником була повсюдно поширена практика підпорядкування громадян не державному закону, а «закону сильного», – тому, хто знаходився ближче до государя і був наділений його довірою.

Основним досягненням Судової реформи стала зміна *концептуальної основи* судоустрою і судочинства. Ідея вільної особи визначила основні напрями реформування кримінального судочинства – створення процесу змішаного типу, введення вільної оцінки доказів, створення самостійної і незалежної судової влади, обмеження повноважень прокуратури і поява незалежної адвокатури.

Судова реформа 1864 р. не лише створила на українських землях Російської імперії самостійний і незалежний за законом суд, але і докорінно змінила кримінальне судочинство. Статут кримінального судочинства 1864 р. і інші Судові статuti Російської імперії заклали основу формування *нової історичної моделі* кримінального процесу, побудованої на принципах гласності, усності, змагальності, рівноправ'я сторін, презумпції невинуватості.

Одержано 26.09.2012

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ В НОВОМУ КПК

У статті проведено аналіз положень норм нового кримінального процесуального кодексу, кримінально-процесуальних кодексів країн СНД, які стосуються реабілітації особи, невинуватої у вчиненні злочину. На основі аналізу визначено колізії норма та запропоновано способи усунення вказаних колізій.

Принципом всієї практичної діяльності держави, всіх її органів, службових осіб є утвердження і забезпечення прав і свобод людини та відповідальність держави за свою діяльність перед людиною (ст. 3 Конституції України). Зазначена фундаментальна конституційна засада повинна бути врахована в новому КПК України шляхом правової регламентації кримінально-процесуального інституту реабілітації.

В юридичній літературі проблеми реабілітації були предметом дослідження російських вчених, а саме: Б. Т. Безлепкіна, С. А. Бетрзова, В. П. Божьєва, Л. В. Бойцовой, Л. М. Володіної, А. Н. Глибіної, Т. Н. Добровольської, Н. В. Льютченко, Ч. С. Касумова, О. М. Ларіна, О. М. Матвеева, М. В. Орлової, М. І. Пастухова, И. Л. Петрухіна, О. О. Подопригори, Л. А. Прокудіна, Т. Т. Таджикиєва, Г. П. Химичева, інших та українських – О. В. Капліної, М. Р. Мазур, М. Є. Шумили. Так, М. Є. Шумило визначає, що реабілітація у кримінальному процесі – це діяльність суду по встановленню факту незаконності кримінально-процесуального провадження щодо конкретної особи та визначення розміру завданої їй майнової і моральної шкоди, а також її відшкодування за участю інших посадових осіб, організацій, підприємств і установ та поновлення в раніше обмежених правах у встановленому процесуальному порядку з метою повернення її до соціального і правового статусу, який вона мала до вчинення щодо неї незаконних дій чи рішень [5, с. 294–295]. Тоді як, А. М. Глибіна визначає реабілітацію як офіційне визнання невинуватості громадянина в інкримінованому йому злочині, виражене у відповідному юридичному акті, яке дає право на відшкодування заподіяної шкоди, відновлення в інших правах, порушених в результаті незаконного або необґрунтованого кримінального переслідування або засудження [1, с. 9].

Науковий аналіз юридичної літератури, результати дослідження свідчать про те, що в теорії кримінально-процесуального права недостатньо обґрунтовані елементи реабілітації. Вважаємо, що дослідження основних елементів реабілітації дозволить розкрити її сутність, удосконалити понятійний апарат. До основних елементів реабілітації слід відносити:

факт незаконного і необґрунтованого здійснення кримінального переслідування, незаконного засудження, незаконного застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру. Це означає, що особа не вчиняла

злочин або її винуватість не було доведено, або обвинувачення ґрунтувалося на доказах одержаних незаконним шляхом, припущеннях і незважаючи на це орган дізнання, слідчий прокурор здійснювали кримінальне переслідування і суд постановив обвинувальний вирок;

визнання органом дізнання, слідчим, прокурором факту незаконності і необґрунтованості кримінального переслідування особи, не винуватої у вчиненні злочину, шляхом прийняття акту реабілітації, тобто процесуального рішення про закриття кримінальної справи за реабілітуючими підставами;

визнання суддею (судом) факту незаконності і необґрунтованості кримінального переслідування особи, не винуватої у вчиненні злочину, шляхом прийняття акту реабілітації, тобто прийняття постанови (ухвали) про закриття провадження у справі за реабілітуючими підставами при попередньому судовому розгляді, по закінченню судового слідства, у зв'язку з відмовою прокурора підтримувати державне обвинувачення, а потерпілий не вимагає продовження розгляду справи; постановлення виправдувального вироку; скасування апеляційною, касаційною інстанцією вироку, постанови (ухвали) суду та закриття кримінальної справи за реабілітуючими підставами;

визнання судом факту недоведеності вчинення суспільно-небезпечного діяння особою шляхом прийняття акту реабілітації, а саме: скасування незаконної і небґрунтованої постанови суду про застосування до особи примусових заходів медичного чи виховного характеру і закриття справи;

правопоновлювальні і компенсаційні наслідки прийняття акту реабілітації; відповідальність держави за незаконність і необґрунтованість кримінального переслідування, незаконне засудження шляхом поновлення порушених прав і свобод і відшкодування за рахунок держави в повному обсязі майнової, фізичної та моральної шкоди.

Таким чином зазначені елементи реабілітації розкривають її сутність: прийняття акт реабілітації відносно невинуватої особи у вчиненні злочину, поновлення порушених прав, відшкодування шкоди за рахунок держави. Вважаємо, що реабілітація – це встановлений законом порядок визнання невинуватості особи у вчиненні злочину та поновлення порушених прав і свобод, відшкодування в повному обсязі за рахунок держави майнової і моральної шкоди, що спричинена незаконним і необґрунтованим кримінальним переслідуванням, незаконним і необґрунтованим засудженням, неправосудним судовим рішенням про застосування примусового заходу медичного чи виховного характеру.

Відповідно до ст. 13 Конвенції ООН «Про захист прав людини і основоположних свобод» кожен, чії права і свободи порушуються, повинен мати право на ефективний засіб правового захисту у відповідному національному органі, навіть якщо порушення вчинили особи, діючі в ролі офіційних осіб [2]. Практика Європейського Суду з прав людини переконливо свідчить про те, що важливим аспектом імперативного зобов'язання держави є забезпечення кожній людині, на яку поширюється її юрисдикція, належного розслідування обставин злочину, недопущення безкарності осіб винуватих у вчиненні злочину та засудження невинуватих.

Аналіз положень ст. 2 нового КПК, дозволяє визначити, що вони відповідають сучасним вимогам соціального розвитку суспільства, критеріям соціально-правової держави, міжнародним стандартам захисту прав і свобод людини.

Гарантії забезпечення прав і свобод людини і громадянина значною мірою визначаються національним законодавством. Слід зазначити, що у положеннях нового КПК відсутні норми, які регулюють кримінально-процесуальні відносини у сфері реабілітації.

Порівняльний аналіз правової регламентації реабілітації в КПК інших держав свідчить про те, що національним законодавством більшості держав передбачено механізм ефективного захисту особи від незаконного і необгрунтованого кримінального переслідування, незаконного засудження. Так, в КПК РФ виокремлено главу «Реабілітація», в ст. 36 КПК Азербайджанської Республіки [3] визначено принцип кримінального судочинства – забезпечення поновлення порушених прав реабілітованих, у ст. 460 КПК Республіки Білорусь [4] визначено підстави відшкодування шкоди особі, не винуватій у вчиненні злочину.

Аналіз окремих положень нового КПК України дозволяє зробити висновок про наявність колізій у ст. 284 та 373. Так, ч. 1 ст. 284 нового КПК визначає наступні реабілітуючі обставини закриття кримінального провадження:

- 1) встановлена відсутність події кримінального правопорушення;
- 2) встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення;
- 3) не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи у суді і вичерпані можливості їх отримати.

Водночас, у ч. 6 ст. 284 нового КПК визначено, що за наявності обставин вказаних у п. 1 та п. 2 ч. 1 ст. 284 нового КПК суд зобов'язаний ухвалити виправдувальний вирок, який є підставою реабілітації (авт.) Тоді як у ч. 1 ст. 373 нового КПК зазначає, що виправдувальний вирок ухвалюється у разі, якщо не доведено, що:

- 1) вчинено кримінальне правопорушення, в якому обвинувачується особа;
- 2) це кримінальне правопорушення вчинене обвинуваченим;
- 3) в діянні обвинуваченого є склад кримінального правопорушення.

Вважаємо, що між положеннями норм ст. 284 та 373 нового КПК виникає юридична колізія. Способом усунення зазначеної колізії є внесення змін до нового КПК. У положеннях ч. 1 ст. 373 нового КПК необхідно обгрунтувати вичерпний перелік підстав ухвалення виправдувального вироку. Виправдання з будь-яких підстав, передбачених законом означає визнання особи, притягнутої до кримінальної відповідальності, невинуватою. У зв'язку з цим доцільно викласти ч. 1 ст. 373 нового КПК у наступній редакції:

Виправдувальний вирок ухвалюється у разі, якщо:

- 1) не встановлено події злочину;
- 2) в діянні підсудного немає складу злочину;
- 3) не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи у суді і вичерпані можливості їх отримати.

Аналіз положень ст. 130 нового КПК про відшкодування шкоди завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює опера-

тивно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, свідчить про те, що у цих положеннях не визначені підстави відшкодування шкоди, завданої реабілітованому. Окрім цього, у положеннях глави 9 «Відшкодування (компенсація) шкоди у кримінальному провадженні, цивільний позов» має місце змішування двох правових інститутів, а саме інститут відшкодування шкоди, завданої злочином та інституту відшкодування шкоди завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду.

Неузгодженість окремих положень норм нового КПК з питань правового регулювання реабілітації, відсутність чіткої регламентації реабілітуючих обставин свідчить про недосконалість нового КПК, соціальну і правову неефективність зазначених положень.

Позитивний досвід процесуального визначення реабілітації у законодавстві держав країн СНД, міжнародні стандарти захисту прав і свобод людини потребують виокремлення у новому КПК України глави «Реабілітація», у якій визначити поняття реабілітації, підстави виникнення права на реабілітацію, суб'єктів реабілітаційних правовідносин, процедури поновлення порушених прав і свобод реабілітуємого та відшкодування майнової, фізичної шкоди реабілітуємому і усунення наслідків моральної шкоди реабілітуємому.

Своєчасність усунення юридичних колізій у положеннях нового КПК сприятиме ефективній роботі правової системи пріоритету принципу верховенства права у кримінальному судочинстві, а виокремлення глави «реабілітація» сприятиме реалізації важливого соціального призначення реформи у сфері кримінального судочинства – забезпеченню юридичними засобами максимально можливого здійснення надійної охорони і захисту прав та свобод людини і громадянина.

Одержано 24.09.2012

Список використаних джерел: 1. Глыбина А. Н. Реабилитация и возмещение вреда в порядке реабилитации в уголовном процессе РФ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Глыбина Антонина Николаевна. – Томск, 2006. – 24 с. 2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : від 04.11.1950 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004. 3. Шумило М. Є. Реабілітація в кримінальному процесі України : монографія / О. М. Шумило. – Х. : Arcis, 2001. – 320 с.

Володимир Митрофанович Тертишник,

завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

СУД ПРИСЯЖНИХ: НОВЕЛА КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

У статті розкриваються проблеми запровадження в Україні класичної моделі діяльності суду присяжних.

Ключові слова: суд присяжних, судове слідство, вердикт.

Аналіз останніх наукових досліджень показує як на певну увагу як до проблем діяльності судової влади взагалі [1–3, 7, 9, 14, 17, 19, 20], так і до інституту суду присяжних [4–6, 8, 11–13, 15–18].

Заснування суду присяжних в його класичному розумінні, в період судової реформи 1864 року, було найважливішим демократичним завоюванням в дореволюційній Росії, в правовому полі законодавства якої знаходились Україна, Польща, Фінляндія. Прихильники суду присяжних в період підготування судової реформи в Росії 1864 року висловлювали такі аргументи на користь його заснування. Якщо визначення винності і призначення покарання належить одним і тим самим суддям, то суди часто можуть визначати ступінь провини так, щоб підсудний підлягав би тому покаранню, якому судді бажали б його піддати. В суді присяжних повноваження по визнанню провини і повноваження про призначення покарання розділені, що обмежує свавілля судів. Ці аргументи не втратили свого значення і в наш час.

Суд присяжних складався із судді і дванадцятьох присяжних засідателів. За результатами судового слідства присяжні виносили вердикт, в якому давали відповіді на питання: Чи мав місце злочин? Чи винний в ньому підсудний? Чи з умислом він діяв? Чи заслугує підсудний поблажливості?

В подальшому розгляд справи здійснював суддя. Він отримував вердикт присяжних і в разі згоди з ним продовжував судочинство в загальному порядку виносячи вирок. В разі незгоди з вердиктом суддя міг направити справу на новий розгляд судом присяжних в іншому складі.

Спроба визначити процесуальну форму діяльності суду присяжних зроблена в новому КПК України 2012 року. Але сама ідея суду присяжних тут витептіла значну мімікрію і до неможливості спотворена. У ч. 3 ст. 31 Нового КПК України передбачено, що кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за які передбачено покарання у вигляді довічного позбавлення волі, здійснюється за клопотанням обвинуваченого – «судом присяжних у складі **двох професійних** суддів та трьох присяжних».

Стаття 391 Нового КПК України (Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI, набрання чинності якого відбудеться 19.11.2012) зазначає, що «Нарадою суду присяжних керує головуючий, який послідовно ставить на обговорення пи-

тання, передбачені статтею 368 цього Кодексу, проводить відкрите голосування і веде підрахунок голосів. Усі питання вирішуються простою більшістю голосів. Головуючий голосує останнім».

Тобто, два присяжних, не маючих належної юридичної підготовки, під присягою та керівництвом суддів-професіоналів вирішують доленосні для людини юридичні питання, щодо яких вони, мають туманне уявлення (чи містить це діяння склад кримінального правопорушення і якою саме статтею закону України про кримінальну відповідальність він передбачений; яка саме міра покарання повинна бути призначена обвинуваченому і чи повинен він її відбувати; чи підлягає відшкодуванню шкода, завдана потерпілому, територіальній громаді чи державі і, якщо так, у якому розмірі та в якому порядку; чи вчинив обвинувачений кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності і таке інше).

Пропонувати неосвіченим в юриспруденції людям голосувати по чисто юридичним проблемам, по суті дискредитувати саму ідею суду присяжних.

Ніякого самостійного рішення (вердикту) присяжні, за такої концепції, не приймають, а отже – практично не відповідають ні за долю справи, ні за свої рішення. Пропонуючи ж їм спільно з суддями вирішувати всі питання судочинства законодавець торує шлях до колективної безвідповідальності як самих присяжних, так і суддів-професіоналів, котрі, за таких умов, свої помилки і зловживання можуть «списувати» на недосвідчених присяжних. Такі присяжні можуть легко стати ширмою судового безглуздя.

Суд присяжних має відроджуватись в класичній його моделі.

Особливість класичної моделі суду присяжних:

поділ судової влади на дві відносно самостійні інституції (суд присяжних і професійний суддя), які взаємно контролюють один одного, що створює додаткові важелі стримувань і протитяг проти свавілля й можливих проявів корупції та зменшує можливості судових помилок;

відокремлення питання про винність (це питання вирішується присяжними в вердикті) від питання про покарання (це питання вирішує суддя в вирок), що обмежує можливості зловживання, корупції та свавілля;

активізація ретельного безпосереднього дослідження доказів в суді та змагальності сторін, чому сприяє, зокрема, той факт, що до початку судового розгляду присяжні не знайомляться з кримінальною справою;

колегіальність прийняття вердикту та численність суддів і широкі права їх відводу, що значно обмежує можливості тиску та корупційних проявів.

Після проголошення вердикту судовий розгляд продовжується суддею за участю сторін в загальному порядку. Суд (суддя) може прийняти рішення про направлення справи на новий розгляд в іншому складі суду присяжних, якщо присяжні винесли незаконний, необґрунтований чи несправедливий вердикт. Це ще одна гарантія справедливого розв'язання справи.

Відродження суду присяжних в такій моделі з неминучістю спричинить необхідність активного і всебічного дослідження доказів в суді, розвитку мистецтва аргументації, буде сприяти росту професіоналізму обвинувачів і захисників.

Судове слідство в суді присяжних може сприяти активізації вирішенню ар-хискладної задачі встановленню істини («Правда ясніша від сонця, та і її з сві-кою шукають» – укр. народне прислів'я) , а тим самим і мінімізувати можливі помилки. По-перше, присяжні приступають до розгляду справи, не знайомля-чись з матеріалами досудового слідства. Це спонукає до ретельного дослі-дження доказів у суді. Змагальність сторін тут не просто форма, а стає необ-хідною практичною реальністю, виступає суттєвим каталізатором пошуку істини. По-друге, остаточній оцінці доказів передують судові дебати, в процесі яких фактично продовжується судове слідство в сенсі оцінки і використання досліджених доказів. Тут сторони мають довести вірність своїх суджень перед присяжними. Присяжні, як зацікавлені у найбільш повному і всебічному висві-тленні усіх обставин справи, які ними будуть враховуватись при винесенні ними відповідального рішення – вердикту, стають не просто питливим слуха-чами, а своєю потребою в доказовій інформації та можливих варіантів її інтер-претації, «активізують» сам інститут судових дебатів, що не може не вплинути на всебічність дослідження обставин справи.

З відродженням суду присяжних в Україні стане проблема відродження мистецтва дослідження доказів у відкритому гласному судовому процесі в умовах змагальності сторін, мистецтва судових промов. Сьогодні мистецтво судової риторики має відроджуватись і є надія що з запровадженням суду присяжних так процеси отримають додатковий імпульс і стимул для їх при-скорення.

У суді присяжних відокремлюється питання про винність (це питання ви-рішується присяжними в вердикті) від питання про покарання (це питання вирішує суддя в вироку), чим по суті судова влада ділиться на дві взаємно ко-нтролюючі частини, що обмежує можливості зловживання, корупції та тиску на судову владу, зміцнює принцип неупередженості і незалежності суду та зменшує ризик судових помилок.

Список використаних джерел: 1. Буткевич В. Якість закону і питання ефек-тивності застосування рішень Європейського Суду з прав людини судами України / В. Буткевич // Право України. – 2011. – № 7. – С. 48–63. 2. Грошевий Ю. Проблеми реформування кримінального судочинства / Ю. Грошевий // Право України. – 2009. – № 2. – С. 4–10. 3. *Коста Ж. П.* Роль національних судів та інших органів дер-жавної влади у захисті прав людини в Європі / Ж. П. Коста // Право України. – 2011. – № 7. С. 11–15. 4. Ларин А. М. Иного пути для нас нет: открытое письмо противни-кам суда присяжных / А. М. Ларин // Российская юстиция. – 1999. – № 2. – С. 8–9. 5. Маляренко В. Позитиви і негативи суду присяжних / В. Маляренко // Право Украї-ни. – 2000. – № 3. – С. 3–12. 6. Михеєнко М. М. Від суду шефенського до суду прися-жних / М. М. Михеєнко // Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні : Вибрані твори. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – С. 171–174. 7. Онопенко В. Механізм захисту прав людини в Україні потребує істотного вдосконалення / В. Онопенко // Право України. – 2011. – № 7. – С. 64–68. 8. Петрухин И. Л. Суд присяжных: проблемы и перспективы / И. Л. Петрухин // Государство и право. – 2001. – № 3. – С. 5–15. 9. Погорецький М. Новий КПК України: політичні, теоретичні та юридичні питання / М. Погорецький // Право України. – 2009. – № 2. – С. 33. 10. Попелюшко В. Чи мож-ливий справжній змагальний судовий розгляд в українському кримінальному

процесі? / В. Попелюшко // Право України. – 2006. – № 3. – С. 94–97. **11.** Розин Н. Н. Уголовное судопроизводство / Н. Н. Розин. – Петроград, 1916. – С. 133. **12.** Российское законодательство X–XX веков. – М., 1985. – Т. 2. – С. 58–59, 108–112, 150–151. **13.** Русанова І. Становлення суду присяжних в Україні: деякі міркування / І Русанова // Право України. – 1999. – № 7. – С. 71–73. **14.** Святоцька В. Практика Європейського Суду з прав людини у діяльності українських адвокатів: проблемні аспекти / В. Святоцька // Право України. – 2011. – № 7. – С. 111–114. **15.** Судебные уставы 20 ноября 1864 г с изложением рассуждений на коих они основаны, изданные государственной канцелярией. – Ч. 3. – СПб, 1867. – С. 95. **16.** Тернавська В. М. Суд присяжних як складова частина демократичної судової влади В. М. Тернавська // Адвокат. – 2006. – № 8. – С. 19–22. **17.** Тertiшник В. М. Кримінально-процесуальне право України: підручник / В. М. Тertiшник. – К. : А.С.К., 2003. – С. 72–76. **18.** Тertiшник В. Суд присяжних: суть ідеї, історичний досвід, перспективи становлення та актуальні проблеми сьогодення / В. Тertiшник // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 11. – С. 3–4. **19.** Шевчук С. Європейський Суд з прав людини та українська судова система: необхідність узгодження судової практики / С. Шевчук // Право України. – 2011. – № 7. – 88–91. **20.** Шмаленя С. Негативне в скороченні судового слідства / С. Шмаленя // Вісник прокуратури. – 2003. – № 6. – С. 42. **21.** Тertiшник В. Суд присяжних: ростки и суть идеи та её мимикрия при реформировании уголовного судопроизводства Украины / Владимир Тertiшник // Право України. – 2012. – № 7. – С. 274–278.

Одержано 23.09.2012

В статье раскрываются проблемы установления в Украине классической модели деятельности суда присяжных.

Ключевые слова: суд присяжных, судебное следствие, вердикт.

V. Tertyshnik. Trial by Jury: the germs essence and the idea of that mimesis in reforming of criminal justice system in Ukraine.

Abstract. The article describes the problems of establishing of the classical model of jury trial in Ukraine.

Keywords: trial by jury, the judicial investigation, the verdict.

ВИКОРИСТАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС ОГЛЯДУ РЕЧЕЙ ЗА ФАКТАМИ ВЧИНЕННЯ ВБИВСТВ

Тези доповіді присвячені дослідженню питань, що стосуються використання науково-технічних засобів під час огляду речей за фактами вчинення вбивств. Проаналізовано важливість використання науково-технічних засобів під час огляду речей за фактами вчинення вбивств, як складового елементу науково-технічного забезпечення розслідування справ цієї категорії.

Ключові слова: науково-технічні засоби, огляд речей, науково-технічне забезпечення.

Зазвичай, в процесі розслідування вбивств накопичується великий об'єм речей та предметів, вилучених під час різних слідчих дій, які в перспективі можуть стати речовими доказами. Оцінка вилучених речей в процесуальному відношенні полягає в їх слідчому огляді. Саме після огляду, слідчий приймає рішення, які речі та предмети долучати в якості речових доказів, які доцільно направляти на різноманітні експертні дослідження, а які вилучити з матеріалів провадження

Огляд речей, як один із видів слідчого огляду та порядок його проведення передбачений статтями 78, 79, 190, 191 КПК України [1], а новий Кримінальний процесуальний кодекс України, що вступить в дію 19.11.2012 року, регламентує проведення цієї слідчої дії статтями 100, 237 [2]. Різниця між положеннями статей полягає в тому, що згідно діючого КПК України участь понятих під час проведення будь якого виду слідчого огляду є обов'язковою, а новий КПК дозволяє слідчому і прокурору під час проведення огляду речей, на власний розсуд залучати понятих. Проте незмінними залишилися положення, що стосуються права слідчого, з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, у необхідних випадках запрошувати спеціаліста. Адже дійсно, у ході досудового слідства за фактами вчинення вбивств, у слідчого часто виникає така потреба.

Враховуючи надзвичайну різноманітність предметів, в кожному конкретному випадку залучається такий спеціаліст, спеціальні знання якого можуть знадобитись при огляді. Як правило, за фактами вбивств слідчому під час огляду речей потрібна допомога спеціаліста-біолога, оскільки сліди на виявлення яких буде спрямована їх діяльність, мають біологічне походження. Спеціаліст в процесі огляду надає допомогу слідчому, використовуючи свої спеціальні знання та застосовуючи при цьому необхідні науково-технічні засоби.

М. Б. Вандер зазначає, що без огляду предмету ми не можемо спостерігати його матеріальні ознаки, а для того щоб спостерігати, – їх спочатку потрібно виявити. Запровадження в практику огляду методів виявлення невидимого і мало видимого значно розширює пізнавальні можливості цієї слідчої дії. Спе-

ціальні технічні прийоми і відповідне обладнання відкривають шляхи до спостереження таких матеріальних ознак, які невидимі або мало видимі у звичайних умовах в наслідок незначних відмінностей яскравості та кольору, а також в наслідок маленьких розмірів, які не сприймає людський зір.

При проведенні огляду предметів виявлення охоплює два моменти: поперше, відшукання слідів та інших особливих ознак об'єкту, які можуть мати значення для справи, по-друге виявлення невидимого і мало видимого при звичайних умовах спостереження, створення таких умов, за яких матеріальні ознаки, недосяжні для безпосереднього сприйняття, виступають в формі яка піддається спостереженню.

Виявлення і пошук часто здійснюється одночасно, органічно поєднуючись із загальним процесом виявлення скритих фактів (наприклад під час огляду одягу під ультрафіолетовими променями) [3].

А. Кежоян зауважує, що при розслідуванні злочинів проти особи першочергове значення мають огляд і дослідження одягу потерпілого та обвинуваченого [4].

Одяг необхідно оглядати на чистій підкладці, бажано білого кольору, це дасть можливість виявити різноманітні мікроб'єкти, які відокремлюються з нього і вбереже одяг від нанесення мікрооб'єктів, що не стосуються події злочину. Якщо приміщення де відбувається огляд не має достатнього освітлення, тоді необхідно потурбуватись про додаткові освітлювальні прилади. Обов'язковим елементом науково-технічного забезпечення огляду предметів – є засоби гігієни, а саме гумові рукавички, які повинні одягнути учасники огляду, щоб вберегти себе від потенційно небезпечного біологічного матеріалу. Як показує практика, потерпілий чи підозрюваний часто є носіями збудників небезпечних захворювань (снід, гепатит, туберкульоз, венеричні захворювання і т. п.).

Серед слідів біологічного походження, за фактами вбивств частіше всього зустрічається кров. Розрізняють декілька видів слідів крові, а саме: калюжі, потьоки, краплі, бризки, помарки. Цей вид слідів в силу природних причин швидко змінюється. Свіжі сліди – ярко червоного кольору з глянцеvim відтінком, в подальшому вони темніють, стають буро-коричневими. Старі плями крові мають сірий, майже чорний колір, а при загиванні вони набувають зеленуватого відтінку. Сліди крові на одязі слід шукати на тих його частинах, які не кидаються в очі і могли бути залишені злочинцем без уваги, наприклад, на кишенях, підкладці, швах, підошві взуття і т. п. Отож, при виявленні на предметах одягу видимих плям речовини різного кольору, їх потрібно сфотографувати з використанням масштабної лінійки, а за допомогою вимірювальних пристроїв визначити їх розміри. В протоколі огляду речей необхідно вказати локалізацію слідів, їх кількість, розмір, колір, характеристику країв та чи пропитують і ущільнюють вони матеріал.

Невидимі та слабо видимі сліди виявляють за допомогою луп, при направленні променю світла під різними кутами (спостерігається поблискування), у затемненому приміщенні за допомогою ультрафіолетового освітлювача (набувають темно-коричневого кольору на фоні люмінесценції слідосприймаю-

чої поверхні). Для більш ймовірного встановлення проводять попередні проби розчином люміналу (при позитивній реакції виникає блакитна люмінесценція), гемофаном (зона індикації забарвлюється в синій колір), перекисом водню (при позитивній реакції з'являється піна), розчином бензидину (при позитивній реакції офарбовується в блакитний колір) [5, с. 125–144]. Виявлені сліди по можливості фотографують із застосуванням світлофільтрів за правилами світло роздільної зйомки. Після виявлення та фіксації слідів речі в сухому стані упаковують і опечатують. Оскільки огляд речей за участю спеціаліста не замінює експертного дослідження, то в подальшому вони направляються на різноманітні експертизи.

Із наведеного випливає, що використання науково-технічних засобів під час огляду речей за фактами вчинення вбивств – є важливим складовим елементом науково-технічного забезпечення розслідування справ цієї категорії.

Список використаних джерел: 1. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. – К. : А. С. К., 2007.– 1056 с. 2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4652-VI / Голос України №№ 90-91 (5340-5341) від 19.05.2012. 3. Вандер М. Б. Некоторые теоретические вопросы следственного осмотра предметов: Статьи аспирантов // Труды: Статьи аспирантов. Труды ВЮЗИ. – М. : РИО ВЮЗИ, 1967, Т. 11. – С. 201-235. 4. Кежоян А. Осмотр и исследование одежды – важный источник доказательств // Социалистическая законность. – М. : Известия, 1965, № 11. – С. 68-69. 5. Диденко Ф. К. Применение научно-технических средств и методов при осмотре места происшествия. – Ярославль: Верх.-Волж. кн. изд-во, 1989 – 176 с.

Одержано 23.09.2012

Тезиси доклада посвящены исследованию вопросов, касающихся использования научно-технических средств, при осмотре вещей по фактам совершения убийств. Проанализированы важность использования научно-технических средств, при осмотре вещей по фактам совершения убийств, как составного элемента научно-технического обеспечения расследования дел этой категории.

Ключевые слова: научно-технические средства, осмотр вещей, научно-техническое обеспечение.

The article is devoted to exploration issues concerning the use of scientific and technical means during inspection of the physical evidence on the facts of committing murder. Analyzed the importance the use of scientific and technical means during the inspection of the physical evidence on the facts of committing murder as important element of scientific and technical providing investigation cases of this category.

Keywords: scientific and technical means, inspection of the physical evidence, scientific and technical providing.

Андрій Миколайович Титов,

заступник завідувача кафедри державно-правових та кримінально-правових дисциплін Донецького університету економіки та права, кандидат юридичних наук, доцент

Наталія Василівна Титова,

старший слідчий СВ Петровського РВ Донецького МУ ГУМВС України в Донецькій області

ЩОДО ЗАЛУЧЕННЯ АДВОКАТА-ЗАХИСНИКА ДО УЧАСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Стаття присвячена аналізу порядку залучення адвоката-захисника до участі у кримінальному провадженні за новим Кримінальним процесуальним кодексом України.

Ключові слова: захисник, адвокат, залучення до участі у кримінальному провадженні.

Відповідно до ст. 44 нового КПК України захисником є лише адвокат [1]. Таким чином, законодавець визнав неприйнятною позицію Конституційного Суду України, викладену у рішенні від 16 листопада 2000 р. у справі про право вільного вибору захисника щодо можливості участі у процесі так званих «фахівців у галузі права» [2], що видається нам цілком слушним [3].

Повноваження захисника на участь у кримінальному провадженні підтверджуються: 1) свідцтвом про право на зайняття адвокатською діяльністю; 2) ордером, договором із захисником або дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги. Встановлення будь-яких додаткових вимог, крім пред'явлення захисником документа, що посвідчує його особу, або умов для підтвердження повноважень захисника чи для його залучення до участі в кримінальному провадженні не допускається (ст. 50 нового КПК України) [1].

Таким чином, захисник лише пред'являє документи, що посвідчують його особу і повноваження у справі, а не надає їх оригінали чи копії. Викликає певні сумніви лише використання такого документа, як ордер. Згідно зі ст. 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», ордер – це письмовий документ, що посвідчує повноваження адвоката на надання правової допомоги. Ордер видається адвокатом, адвокатським бюро або адвокатським об'єднанням та повинен містити підпис адвоката [4]. Вважаємо, що захисником повинен бути пред'явлений документ, що має також підпис і особи, що є його клієнтом.

Відповідно до ч. 2 ст. 45 нового КПК України, захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України або стосовно якого у Єдиному реєстрі адвокатів України містяться відомості про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю [1]. Очевидно, що обов'язок перевірки цієї інформації покладається на особу,

що веде кримінальне провадження, і ця особа повинна мати доступ до мережі Інтернет, адже інформація, внесена до Єдиного реєстру адвокатів України, є відкритою на офіційному веб-сайті Національної асоціації адвокатів України. Рада адвокатів України і відповідні ради адвокатів регіонів надають витяги з Єдиного реєстру адвокатів України за зверненням адвоката або іншої особи. Зазначений реєстр повинен почати функціонувати не пізніше п'яти місяців з дня набрання чинності Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (14 серпня 2012 р.) [4], а вищезгадана норма КПК – через рік після набрання ним чинності (19 листопада 2012 р.) [1].

Новий КПК України передбачає три форми залучення захисника до участі у кримінальній справі: 1) за договором; 2) за призначенням; 3) для проведення окремої процесуальної дії.

Вимоги для договору між захисником і клієнтом визначені законодавством [4]. Відзначимо, що, згідно з ч. 1 ст. 48 нового КПК України, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані надати затриманій особі чи особі, яка тримається під вартою, допомогу у встановленні зв'язку із захисником або особами, які можуть запросити захисника, а також надати можливість використати засоби зв'язку для запрошення захисника. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані утримуватися від надання рекомендацій щодо залучення конкретного захисника [1].

Щодо призначення захисника, то відповідно до ч. 2 ст. 49 нового КПК України слідчий, прокурор виносить постанову, а слідчий суддя та суд постановляє ухвалу, якою доручає відповідному органу (установі), уповноваженому законом на надання безоплатної правової допомоги, призначити адвоката для здійснення захисту за призначенням та забезпечити його прибуття у зазначені у постанові (ухвалі) час і місце для участі у кримінальному провадженні [1]. Такі органи створюються у термін до 1 січня 2013 року при обласних, а також Київському і Севастопольському міських управліннях юстиції згідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 р. [5]. Викликає занепокоєння можливість оперативності виконання зазначеними органами постанов про призначення захисника в межах всієї області. До набрання чинності цими нормами (1 січня 2013 р.) діє порядок призначення захисника, передбачений ст. 47 чинного КПК України, тобто через невизначене адвокатське об'єднання [6]. Цей порядок давно піддається справедливій критиці і є вельми неефективним [7].

Залучення захисника для проведення окремої процесуальної дії проводиться згідно з вищевикладеними правилами відповідно до того, який суб'єкт процесу залучає захисника.

Ч. 5 ст. 44 чинного КПК України передбачає винесення постанови чи ухвали про допуск захисника до участі у справі [6]. Така позиція законодавця критикується через можливість особи, що веде процес, зволікати з винесенням постанови чи ухвали і, відповідно, наданням захисникові можливості виконувати свої обов'язки [8; 60-63]. Новий КПК у ст. 110 визначає, що рішення слідчого, прокурора приймається у формі постанови, яка виноситься у випадках, передбачених цим Кодексом, а також коли слідчий, прокурор визнає це за не-

обхідне [1]. Таким чином, категорично стверджувати, що можливість зволікання із залученням захисника до кримінального провадження усунена, не можна.

Створення умов для якнайшвидшого залучення захисника до участі у кримінальному процесі, на нашу думку, сприятиме дотриманню прав учасників провадження.

Список використаних джерел: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Голос України. – 19 трав. 2012 р. – № 90–91. 2. Решение Конституционного Суда Украины по делу о конституционном обращении гражданина Солдатова Геннадия Ивановича относительно официального толкования положений статьи 59 Конституции Украины, статьи 44 Уголовно-процессуального кодекса Украины, статей 268, 271 Кодекса Украины об административных правонарушениях : от 16 нояб. 2000 г. № 13-рп/2000 // Юридическая практика. – 2000. – 30 нояб. 3. Див., напр.: Титов А. Н. Право свободного выбора защитника на Украине / А. Н. Титов // Судебное правоприменение: проблемы теории и практики / ред. В. М. Сырых. – М. : РАП, 2007. – С. 375–383. 4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI // Голос України. – 14 серп. 2012 р. – № 148–149. 5. Про безоплатну правову допомогу : закон України від 2 черв. 2011 р. № 3460-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 51. – Ст. 577. 6. Кримінально-процесуальний кодекс України : від 28 груд. 1960 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1961. – № 2. – Ст. 15. 7. Див., напр.: Івашкевич І. Де взяти адвоката за призначенням? / І. Івашкевич // Голос України. – 1999. – № 43. – 10 берез.; Титов А. М. Участь захисника в кримінальних справах за призначенням: окремі проблеми / А. М. Титов // Право України. – 2002. – № 3. – С. 87–89. 8. Зейкан Я. П. Перешкоди правосуддю, або Хто попереджений – той озброєний : практ. посіб. / Я. П. Зейкан. – К. : КНТ, 2009. – 256 с.

Одержано 23.09.2012

Статья посвящена анализу порядка привлечения адвоката-защитника к участию в уголовном производстве по новому Уголовному процессуальному кодексу Украины.

Ключевые слова: защитник, адвокат, привлечение к участию в уголовном производстве.

This article analyzes the order of bringing a lawyer-advocate to participate in the criminal proceedings in the new Criminal Procedure Code of Ukraine.

Keywords: advocate, attorney, involvement in a criminal proceeding.

**ДОКАЗУВАННЯ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ
КОДЕКСОМ УКРАЇНИ**

В тезах доповіді висвітлений ряд питань, що стосуються обставин, які підлягають встановленню під час досудового розслідування, та участі сторін кримінального провадження в процесу доказування.

Ключові слова: предмет доказування, обов'язок доказування, права учасників кримінального судочинства.

В умовах становлення України як суверенної, незалежної та демократичної держави вкрай необхідним є реформування законодавства. Деякі чинні нормативні акти були прийняті ще за часів СРСР. На момент їх прийняття вони були актуальними і відображали сутність правової системи тих часів, їх положення регулювали суспільні відносини в сферах, що відповідали радянській системі влади взагалі. Із переходом України до нових стандартів державного управління настала нагальна необхідність часткового реформування або повної зміни більшості законів, що і було зроблено за перших років незалежності. Із прийняттям Конституції України було закріплено основні положення нових суспільних відносин та системи державної влади [1]. Тому, та частина законодавства, що залишилась у спадок від Радянського Союзу, не дивлячись на велику кількість змін та доповнень, не зовсім відповідає умовам сьогодення. Одним із прикладів є чинний Кримінально-процесуальний кодекс України.

Впродовж останніх років велась активна робота щодо розробки проєктів нового Кримінально-процесуального кодексу України, і як результатом цієї роботи є прийнятий 13.04.2012 року Верховною Радою України Кримінальний процесуальний кодекс України.

В чинному Кримінально-процесуальному кодексі України є Глава 5, яка має назву «Докази» [2]. В цій главі чітко визначається, що може бути доказом в кримінальній справі, джерела доказів, порядок їх отримання, оцінки, зберігання, використання, а також перелічуються обставини, що підлягають доказуванню в справі, окреслюючи межі доказування. Таке становище дозволяє говорити про урегульованість питань доказування, в яких, відповідно, майже не виникає суперечок, а інструментарій суду, прокурора, слідчого чи особи, яка провадить дізнання, є прозорим та зрозумілим. Та й взагалі, виділення зазначених питань в окрему главу говорить про велику значимість доказів в кримінальній справі. Так, згідно ст. 131 КПК, лише через достатність доказів, які вказують на вчинення злочину певною особою, слідчий вносить мотивовану постанову про притягнення цієї особи як обвинуваченого [2].

В новому КПК України, який набуває чинності 19.11.2012 року, положення щодо доказів та доказування зазнали суттєвих змін, порівняно із чинним кодексом, і містять певні доповнення. Так, стаття 91 нового КПК «Обставини, які

підлягають доказуванню у кримінальному провадженні» доповнена нормами, які зобов'язують під час досудового розслідування та під час судового розгляду встановлювати обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, а також розмір процесуальних витрат [3]. Зазначені положення, на даний час, також підлягають доказуванню, однак, такий обов'язок не мав законодавчого закріплення.

Окрім вищезазначеного, новий Кримінальний процесуальний кодекс, що розглядається, містить і абсолютно нові положення, а саме положення щодо визнання судом доказів недопустимими. Стаття 87 передбачає перелік підстав для визнання доказів недопустимими, що є досить позитивним моментом, оскільки саме невизначеність таких підстав у проектах КПК, що розглядались у Верховній Раді України протягом останніх років, слугувала предметом великої кількості дискусійних спорів.

Проте, одна з підстав, що міститься в частині 2 статті 87 нового КПК, а саме п.б, може викликати певні проблеми у безпосередній роботі слідчого чи прокурора. Мова йде про отримання показань від свідка, який надалі буде визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у кримінальному провадженні, в рамках якого його допитано. З одного боку, ця норма є цілком правильною і обґрунтованою, але її існування у тому вигляді, який закріплено в зазначеній статті кодексу, унеможлиблює плідну роботу із певною категорією осіб, коли у сторони обвинувачення відсутні достатні підстави підозрювати у вчиненні кримінального правопорушення конкретну особу.

Наступним питанням, на яке хотілося б звернути увагу, є урегульованість у новому КПК участі сторони захисту та потерпілого у доказуванні. Досить велика група науковців під обов'язком доказування вбачає обов'язок слідчого, прокурора, слідчого судді і суду повно, всебічно і об'єктивно встановити шляхом збору, перевірки і оцінки доказів усі обставини, необхідні для правильного вирішення кримінального провадження, в тому числі встановлення яких забезпечує законні інтереси підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, інших учасників процесу.

Однак, є й інший погляд на обов'язок доказування, який полягає в обов'язку доведення винності особи у вчиненні кримінального правопорушення. У той же час існує у теорії кримінального процесу і думка, що обов'язок доказування може переходити на підозрюваного, обвинуваченого та захисника. Подібний перехід обов'язку доказування тісно пов'язаний із метою доказування, якою є об'єктивна істина. У зв'язку з появою концепції практичної достовірності, за якою метою доказування визнають достовірність знань, з'являється можливість прийняти обґрунтоване рішення у кримінальному провадженні.

На нашу думку поява можливості сторони захисту і потерпілого приймати безпосередню участь у доказуванні, та обов'язок доказувати належність та допустимість доказів, дані щодо розміру процесуальних витрат та обставини, які характеризують обвинуваченого є суттєвим позитивним зрушенням в бік рівності сторін кримінального провадження і перехід до нової моделі доказування не суперечить загальним засадам кримінального судочинства і презумпції невинуватості зокрема.

Зазначені питання є досить дискусійними, і, якомога активне їх обговорення дозволить якнайшвидше внести необхідні зміни в новий Кримінальний процесуальний кодекс з метою забезпечення якісної провазастосовної практики.

Список використаних джерел: 1. Конституція України // ВВР. – 1996. – №30. – с.141. 2. Кримінально-процесуальний кодекс України (зі змінами) // ВВР. - 1961. - №2. - с.15. 3. Кримінальний процесуальний кодекс України // Голос України. – 2012. – № 90-91. 4. Белкин А. Р. Теория доказывания в уголовном судопроизводстве / Белкин А. Р. – М. : Норма, 2007. – 528 с. 5. Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України : [підруч.] / Коваленко Є. Г. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 632 с. 6. Шейфер С. А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования / Шейфер С. А. – М. : Норма, 2009. – 240 с. 7. Грошевий Ю. М. Кримінально-процесуальне доказування та оперативно-розшукова діяльність : [навч. посіб.] / Ю. М. Грошевий, С. Б. Фомін. – Х. : Право, 2010. – 112 с. 8. Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України : [підруч.] / Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.

Одержано 23.09.2012

В тезисах доклада обозначен ряд вопросов, касающиеся обстоятельств, которые подлежат установлению при досудебном расследовании, и участия сторон уголовного производства в процессе доказывания.

Ключевые слова: предмет доказывания, обязанность доказывания, права участников уголовного судопроизводства.

In the theses of the report identifies a number of issues concerning the circumstances which are to be established during the pre-trial investigation, and the participation of the parties in the process of criminal evidence.

Keywords: fact in issue, the burden of proof, the rights of participants in criminal proceedings.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Одним з найважливіших джерел формування доказової бази як по кримінальних, так і по цивільних справах є висновок експерта. Для того, щоб провести якісне і всебічне дослідження об'єктів і відповісти на поставлені перед експертом питання, необхідно, щоб матеріально-технічне і інформаційне забезпечення постійно удосконалювалися, відповідаючи вимогам часу.

Обчислювальна техніка використовується в експертних установах з середини 60-х рр. минулого століття, проте її застосування часто обмежувалося лише обробкою статистичних даних і вирішенням окремих завдань криміналістичної реєстрації. Наступним ступенем розвитку стало створення різнопланових інформаційних систем по кожному конкретному завданню, що, у свою чергу, привело до багатократного дублювання інформаційних потоків на державному і регіональному рівнях і, як наслідок, неефективності використання інформаційних ресурсів [1, с. 160]. Переломним моментом в процесі інформатизації роботи експертних підрозділів стало використання комп'ютерних засобів для обробки інформації в цілях прийняття певних рішень. Визначилася одна з основних тенденцій розвитку криміналістики і особливо судової експертизи – застосування досягнень інформатики для цілей судочинства.

Сучасний період технічного прогресу характеризується підвищенням ролі інформаційних технологій не тільки у життєдіяльності держави та суспільства, а й правоохоронних органів й державних спеціалізованих експертних установ. Відкриття і винаходи, пов'язані з обробкою інформаційних ресурсів, кардинально змінюють не лише сутність організації управління, але й процесу розслідування. Останнім часом проблематика інформаційного забезпечення розслідування злочинів пригортає увагу таких вчених, як Т.В. Аверьянова, В.В. Бірюков, В.І. Галаган, А.М. Григор'єв, А.В. Іщенко, Є.Д. Лук'янчиков М.С. Польовий, М.В. Салтевський та ін. Однак інформаційному забезпеченню судово-експертної діяльності достатня увага не приділялась. Тому, необхідно окреслити проблеми сучасного етапу розвитку інформаційного забезпечення судово-експертної діяльності.

Судова експертиза як процес дослідження характеризується інформаційною сутністю, тому що в ході його проведення суб'єкт через дослідження об'єкту знімає невизначеність шляхом усунення інформаційної недостатності [2, с. 17]. Інформаційне забезпечення судово-експертної діяльності є украй важливим, оскільки наявність необхідних довідкових даних про досліджуваний об'єкт, загальних відомостей про його технічні характеристики, типові ознаки і властивості, технологію виготовлення об'єкту, можливих методах дослідження багато в чому визначає хід експертного дослідження і служить заставою успішного виробництва судової експертизи [3, с. 78].

Проте, в галузі інформаційного забезпечення судово-експертної діяльності необхідно розв'язати певні проблеми. Перша з таких проблем пов'язана з необхідністю визначити коло суб'єктів інформаційного забезпечення. Їх можна поділити на три групи. Перша – це експерти, які повинні мати інформацію про властивості об'єктів експертизи, методи та методики дослідження. Друга група – слідчі, прокурори, судді. Зміст їх інформаційного забезпечення – відомості про сучасні можливості судових експертиз, вимоги до об'єктів дослідження, що необхідно як для підготовки матеріалів до проведення експертиз, так й для оцінки експертних висновків. Третя група – адвокати, обвинувачені, потерпілі та інші учасники кримінального провадження. Інформація необхідна для встановлення питань, що розв'язуються під час експертного дослідження, та з'ясування висновку експерта.

Друга проблема пов'язана зі складнощами у визначенні поняття «інформаційне забезпечення». У технічних науках це поняття визначається як сукупність баз даних з системами управління, файлових структур з каталогами та системами управління, констант і умовно-постійних даних, засобів захисту від несанкціонованого доступу, засобів управління набором даних і інших елементів, що визначають формування, підготовку та умови обробки даних (індикатори станів, сигнали дискретних датчиків, управляючі дії та ін.) [4, с. 114], як методи і засоби побудови інформаційної бази системи, що включає системи класифікації і кодування інформації, уніфіковані системи документів, схеми інформаційних потоків, принципи та методи створення баз даних [5, с. 56]. З точки зору управління персоналом інформаційне забезпечення – це отримання всієї можливої інформації про потенціал та побажання працівників, збір інформації про особливості робочого місця та робочого колективу, формалізація інформації з метою можливості її зіставлення і перевірки, виявлення якостей, виявлення стану ринку освітніх послуг і можливостей, а також умов отримання послуг, пов'язаних з розвитком персоналу [6, с. 67]. В економічних науках інформаційне забезпечення розуміється як забезпечення фактичними даними управлінських структур; використання інформаційних даних для автоматизованих систем управління; використання інформації для забезпечення діяльності різних споживачів (організацій, учених, художників, письменників, журналістів тощо) [7, с. 275]; як сукупність, по-перше, інформаційних ресурсів (інформаційна база) і, по-друге, способів їх організації, необхідних та придатних для реалізації аналітичних та управлінських процедур, які забезпечують фінансову сторону діяльності компанії [8, с. 57]. Інформаційне забезпечення охорони навколишнього середовища розуміється як збір, переробка, зберігання і обов'язково підготовка до використання інформації, яка необхідна для оцінки стану власне навколишнього середовища, екологічної діяльності та прийняття різного роду рішення в цій галузі [9, с. 59]. У конституційному праві є визначення інформаційного забезпечення виборів, яке включає до себе інформування виборців, передвиборчу агітацію і сприяє усвідомленому волевиявленню громадян, гласності виборів [10, с. 357].

Як можна переконатися з аналізу наведених визначень, інформаційне забезпечення розуміється як у вузькому аспекті функціонування баз даних, так і в надзвичайно широкому аспекті збору, отримання та формалізації

«всієї можливої інформації» в науці управління персоналом. Така диференціація існуючих підходів до дефініції інформаційного забезпечення впливає на різне розуміння даного поняття і в науці інформаційного права: від циклічного процесу пошуку, збору, опрацювання, переосмислення, зберігання, видачі інформації та її використання для прийняття оперативно-тактичних та інших рішень правоохоронних органів [11, с. 290] або ще більш широкого визначення досліджуваного поняття як «постійного узагальнення практики діяльності підрозділів міліції громадської безпеки, виявлення недоліків і нагальних проблем, їх наукового розроблення та відповідного законодавчого і методичного вирішення» [12] до більш вузького розуміння як систем руху й перетворення інформації, включаючи класифікаційні переліки всіх даних, методи їх кодування, зберігання та передачі [13, с. 403; 14, с. 380].

На нашу думку, така диференціація поглядів і думок вчених пов'язана з неоднозначним розумінням дефініції «інформація», яке присутнє у наведених вище визначеннях. З цього приводу ми поділяємо думку К.І. Белякова, який вважає, що, оскільки поняття «інформація» має надзвичайно широкий зміст і не завжди може бути піддано аналізу, в контексті науки інформаційного права доцільніше використання дефініції «інформаційний ресурс», точніше «соціально-правовий інформаційний ресурс» як сукупності юридично значущих зведень (даних та відомостей) [15, с. 269].

На підставі вказаного поняття інформаційного забезпечення судово-експертної діяльності можна визначити як процес збирання, отримання, обробки, поширення, аналізу та використання інформаційних ресурсів, необхідних для проведення експертних досліджень. На нашу думку, кожен з елементів цього визначення може бути підданий системному аналізу, так само як і зв'язки, що виникають між складовими цього поняття, що дозволить скласти об'єктивне уявлення щодо предмету дослідження.

Третя проблема – організаційно-технічна, пов'язана з оснащенням експертних установ сучасним обладнанням і програмним забезпеченням. Не все наявні в даний час інформаційні фонди і бази даних ведуться в електронному вигляді. Це зв'язано, перш за все із відсталістю технічного забезпечення і відсутністю необхідного устаткування, хоча процес оновлення ведеться. Як правило, це картотеки і натурні колекції, робота з якими утруднена із-за великих тимчасових витрат і неефективна у разі необхідності оперативного вирішення питань діагностичного і тим більше ідентифікаційного характеру.

Накопичений практичний досвід і результати інформатизації судової експертизи дозволили фахівцям поставити питання про необхідність розробки і створення автоматизованої системи для виробництва експертиз і досліджень [16, с. 17]. В цьому випадку мова повинна йти саме про єдину, загальноприйнятну і таку, що повсюдно застосовується систему, що складається з сукупності підсистем по різних видах і родах експертиз.

В ході рішення даного питання необхідно врахувати вимоги, що висувуються до інформації, на підставі якої можлива побудова інформаційної системи. Перш за все – це достовірність і допустимість інформаційного ресурсу. В даному випадку під достовірністю розуміється відповідність відомостей

про факти і обставини об'єктивної дійсності. Що ж до допустимості, то з погляду кримінально-процесуальне законодавство використовувани інформаційно-довідкові системи не відносяться до доказової бази, а тільки виконують допоміжну функцію при проведенні дослідження експертам. Отже, не стоїть питання про допустимість інформації з погляду закону.

Інформаційні ресурси по мірі достовірності можна розділити на три умовні групи: високу (джерелами є державні органи, установи і відомства, наукові організації, промислові підприємства і тому подібне, відомі впродовж тривалого часу на державному і міжнародному рівні), середню (джерела відомі тільки на державному рівні) і низьку (джерела – окремі організації і юридичні особи) [3, с. 79].

Список використаних джерел: 1. Компьютерные технологии в юридической деятельности / под ред. Н.Ф. Полевого, В.В. Крылова. – М., 1994. – 324 с. 2. Лобанов Г.Х. Функциональные и технические признаки экспертизы / Г.Х. Лобанов // Научно-техническая информация. Сер. 1. Организация и методика информационной работы. – М., 1994. – № 4. – С. 10-18. 3. Иванов Н.А. О допустимости использования электронных ресурсов удаленного доступа в судебно-экспертной практике / Н.А. Иванов, А.И. Усов // Судебная экспертиза. – Саратов, 2006. – № 4. – С. 73-78. 4. Черкесов Г. Н. Надежность аппаратно-программных комплексов : учебное пособие / Г.Н. Черкесов. – СПб. : Питер, 2005. – 479 с. 5. Гниденко И. Г. Информатика : учеб. пособие / И.Г. Гниденко, С.А. Соколовская. – СПб.: Издат. Дом «Нева», 2003. – 320 с. 6. Спивак В. А. Развивающее управление персоналом. / В. А. Спивак СПб.: Издат. дом «Нева», 2004. – 440 с. 7. Экономический словарь / отв. ред. Л. И. Архипов. – М.: Проспект, 2010. – 672 с. 8. Ковалев В. В. Финансовый менеджмент. Конспект лекций с задачами и тестами : учеб. пособие / В.В.Ковалев, Вит.В. Ковалев. – М.: Проспект, 2011. – 504 с. 9. Дубовик О. Л. Экологическое право в вопросах и ответах: учеб. пособие / О. Л. Дубовик. – М.: Проспект, 2011. – 320 с. 10. Козлова Е. И. Конституционное право России : учебник / Е. И. Козлова, О. Е. Кутафин. – М.: Проспект, 2010. – 608 с. 11. Захаров В. П. Інформаційне забезпечення оперативно-розшукової діяльності підрозділів ОВС у боротьбі зі злочинністю / В.П. Захаров // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: Зб. наук. праць Донецького юрид. ін-ту Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка. – 2009. – № 2. – С. 285-291. 12. Артем'єва Д. В. Поняття та основні напрямки інформаційного забезпечення діяльності міліції громадської безпеки / Д. В. Артем'єва // Право і безпека. – Харків: ХНУВС, 2010. – № 4 (36). 13. Калюжний Р. А. Інформаційне забезпечення державного управління (на прикладі системи органів внутрішніх справ) / Р. А. Калюжний // Державне управління: теорія і практика / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 467 с. 14. Катеринчук І. П. Актуальні проблеми інформаційного забезпечення правоохоронних органів України / І. П. Катеринчук // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 376-380 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011- 2/11kiprou.pdf>. 15. Беляков К.І. Організаційно-правове та наукове забезпечення інформатизації в Україні: проблеми теорії і практики: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07 / Беляков Костянтин Іванович. – К., 2009. – 408 с. 16. Эйсман А.А. Информационное обеспечение и автоматизация судебной экспертизы / А.А. Эйсман, Л.Г. Эджузов // Вопросы судебной экспертизы.: сб. науч. трудов ВНИИСЭ. – М., 1980. – Вып. 43. – С. 12-30.

Володимир Геннадійович Уваров,

докторант Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України

НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ ДІЇ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

У статті аналізуються проблеми становлення інституту негласних слідчих дій за новим КПК України.

Ключові слова: *слідчі дії, негласні слідчі дії, міжнародні стандарти.*

Аналіз останніх наукових досліджень показує, що проблеми становлення інституту негласних слідчих дій залишаються поки що малодослідженими, хоча дослідження даних проблем стають все більш активними [1–19].

З прийняттям нового КПК України виникла досить пікантна ситуація з визначенням меж втручання правоохоронних органів у приватне життя та інші права і свободи людини. На наш погляд, негласне проникнення в до житла чи до іншого володіння особи, слід вважати беззаперечно негласною дією, дією факт проведення якої і її результати не підлягають розголошенню.

Статтею 267 нового КПК України «Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи» вищезгадані розвідувальні та контррозвідувальні заходи фактично перетворені в нову слідчу дію, прилаштованою буцім то для збирання доказів. У даній нормі пишеться: «1. Слідчий має право обстежити публічно недоступні місця, житло чи інше володіння особи шляхом таємного проникнення в них, у тому числі з використанням технічних засобів, з метою: 1) виявлення і фіксації слідів вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речей і документів, що мають значення для їх досудового розслідування; 2) виготовлення копій чи зразків зазначених речей і документів; 3) виявлення та вилучення зразків для дослідження під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину; 4) виявлення осіб, які розшуковуються; 5) встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи.

На наш погляд, провадження такої дії може мати характер негласних розвідувальних та контррозвідувальних оперативно-розшукових заходів.

Слід звернути увагу на те, що у справі «Фуке проти Франції» (10828/84, рішення від 25 лютого 1993 року) ЄСПЛ підкреслює необхідність того, щоб «втручання в права можна було б визнати *пропорційними* поставленій законній меті», а «законодавство і практика передбачали достатні і ефективні *гарантії проти зловживань*». Про це Суд заявляє і у справі «Імакнаєв проти Росії» (№ 7615/02), рішення від 9 листопада 2006 року. У справі «Биков проти Росії» (4378/02, рішення від 10 березня 2009 року) ЄСПЛ нагадав, що наявність справедливих процедур з розгляду питання про прийнятність доказів набуває ще більшого значення тоді, коли предметом спору є «надійність доказів».

Думається, що статтю 267 нового КПК України «Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи» слід включити лише в законодавство що регламентує до розвідувальну та контррозвідувальну діяльність.

Відповідно до ст. 271 нового КПК України «Контроль за вчиненням злочину може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готуєть-

ся вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин, та проводиться в таких формах: 1) контрольована поставка; 2) контрольована та оперативна закупка; 3) спеціальний слідчий експеримент; 4) імітування обстановки злочину.

Із названих заходів в якості традиційних слідчих дій можна розглядати контрольовану поставку та закупку, проблеми якої уже отримали певне дослідження [5, 10, 18].

Відносно таких пізнавальних заходів як «спеціальний слідчий експеримент» та «імітування обстановки злочину», то вони часто носять ознаки оперативних комбінацій, часто розрізаних у просторі і часі, а інколи і здійснюються різними виконавцями, з огляду на що їх важко буде застосувати і зафіксувати як окрему цілісну слідчу дію.

Для того, щоб певний захід став визнаним ЕСПЛ передбачуваним законом, він повинен бути якісним, зрозумілим, доступним для сприйняття і прозорим, орієнтованим чітку процесуальну форму провадження.

Якщо Бенджамін Франклін додавав особливу значущість «прозорості» у викорінюванні корупції. Він сказав: «Сонячне світло – найкращий дезінфектор», то прозорість процесуальної діяльності – «найкращий фільтр від свавілля у сфері правосуддя, гарант його чистоти і справедливості».

Європейський Суд з прав людини у справі «Круслен проти Франції» підкреслює, що закон має містити досить зрозумілі й чіткі формулювання, які давали б громадянам належне уявлення стосовно обставин та умов, за яких державні органи уповноважені вдаватись до цього таємного і потенційно небезпечного втручання у право на повагу до приватного життя. Небезпека свавілля є особливо очевидно, коли влада здійснює свої функції таємно [8, с. 145–168].

У справі «Фуке проти Франції» (10828/84, рішення від 25 лютого 1993 року) ЕСПЛ підкреслює необхідність того, щоб «законодавство і практика передбачали достатні і ефективні гарантії проти зловживань».

Використання конфіденційного співробітництва можливо тільки конфіденційно, тому що воно само і його результати є такими і незмінними з самого початку. Відповідне «конфіденційне співробітництво» не є гласним і прозорим, а його результати не можуть бути реалізовані в якості достовірних фактичних даних (доказів). Само воно і його результати не можуть бути як для пересічної людини, так часто і для самих слідчих і суддів, передбачуваним і доступними для перевірки. «Конфіденційне співробітництво» не створює «достатніх і ефективних гарантій проти зловживань», а відповідно може мати значення тільки заходу оперативно-розшукового характеру, як відповідно і його результати. Подальше удосконалення інституту негласних слідчих дій вбачається в формуванні самодостатності процесуальних засобів стримувань і противаг проти відхилення від достовірних результатів.

Висновок. У відповідності до вимог, викладених у Рішеннях Європейського Суду з прав людини, які орієнтують в законодавчій діяльності дотримуватись принципу передбачуваності та верховенства права, більш детальної регламентації потребують в якості самостійних слідчих дій такі заходи як контрольована поставка та закупка.

Список використаних джерел: 1. Буткевич В. Якість закону і питання ефективності застосування рішень Європейського Суду з прав людини судами України / В. Буткевич // Право України. – 2011. – №7. – С. 48–63. 2. Висновок щодо проекту Кримінально-процесуального кодексу України. – Страсбург, 2011 – С. 12. 3. Гом'єн Д. Ко-

роткий путівник Європейською конвенцією з прав людини / Донна Гом'єн ; пер. з англ. Т. Іваненко та О. Павличенка. – Л., 2000. – 172 с. **4.** Дубинський А. Я. Исполнение процессуальных решений следователя. Правовые и организационные проблемы / А. Я. Дубинский. – К., 1989. **5.** Костенко К. Г. Контрольна поставка – ефективний метод боротьби з незаконним обігом наркотичних речовин / Костенко К. Г. // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ: Збірник наукових праць. – 2003. – Спеціальний випуск № 1 (13). – С. 277–282. **6.** Маляренко В. Т. Реформування кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика : монографія / В. Т. Маляренко. – К. : Ін Юре, 2004. – 544 с. **7.** Молдован В. В. Порівняльне кримінально-процесуальне право: Україна, ФРН, Франція, Англія, США : навч. посіб. / В. В. Молдован, А. В. Молдован. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 400 с. **8.** Практика Європейського Суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2001. – №4. – С.145–168. **9.** Садова Т. В. Обмеження прав і свобод у кримінальному судочинстві України та держав англо-саксонської правової системи в контексті міжнародних стандартів : монографія / Т. В. Садова. – Івано-Франківськ, Надвірна : ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2011. – 177 с. **10.** Сачко О. В. Безпосереднє виявлення та дослідча перевірка фактів незаконного обігу наркотичних засобів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.09 / Сачко Олександр Васильович. – Д., 2012. – 20 с. **11.** Сімонович Д. В. Європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України : монографія / Д. В. Сімонович. – Х. : НікаНова, 2011. – 272 с. **12.** Тертишник В. Гострі кути реформування кримінального процесу: сім раз... не для нас / В. Тертишник // Право і суспільство. – 2012. – № 1. – С. 259–262. **13.** Тертишник В. М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України : монографія / В. М. Тертишник. – Д. : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2009. – 404 с. **14.** Уваров В. Г. Проблеми концептуальної моделі та юридичної форми реалізації результатів оперативно-розшукової діяльності органом дізнання / В. Г. Уваров // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2006. – № 1 (28), спец. вип. – С. 113–119. **15.** Уваров В. Проблеми реформування кримінального процесу України в контексті європейських стандартів / В. Уваров // Право України. – 2012. – № 1–2. – С. 307–312. **16.** Удалова Л. Д. Деякі проблеми розвитку кримінально-процесуального законодавства / Л. Д. Удалова // Право України. – 2002. – № 6. – С. 99–101. **17.** Шевчук С. В. Судовий прецедент у діяльності Європейського Суду з прав людини. / С. Шевчук //Бюлетень Міністерства Юстиції України. – 2007. – № 5. – С. 110–112. **18.** Шевчук В. М. Формирование и использование тактической операции «Контрольная поставка» при расследовании контрбанды наркотиков / Шевчук В. М. // Митна справа. – 2003. – Липень-серпень. – № 4 – С. 14–26. **19.** Шумило М. Оперативно-розшукові заходи у структурі досудового розслідування в проекті КПК України (проблеми унормування і правозастосування) / М. Шумило // Право України. – 2012. – № 3–4. – С. 452–462.

Одержано 26.09.2012

В статтє анализируются проблемы становления института негласных следственных действий в новом УПК Украины.

Ключевые слова: следственные действия, негласные следственные действия, международные стандарты.

Uvarov Vladimir. Problems of reformation in criminal process of Ukraine like in European Court of Human Rights.

The article is devoted to the analysis of the content of the concept of the Rule of aw; The ways of decision some problems of the guarantee of the protection the humans rights and freedoms in criminal procedure.

Keywords: rights and freedoms, Rule of aw; precedents, European Court of Human Rights.

**ПРО ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ
ПРО ВБИВСТВА НОВОНАРОДЖЕНИХ ДІТЕЙ**

Доповідь присвячено розгляду однієї з нагальних проблем доказування у кримінальних справах про вбивство новонароджених дітей, зокрема проблемі нормативної невизначеності критеріїв початку життя людини. Аналізуються існуючі зараз точки зору щодо тлумачення даної категорії та пропонується власний науковий підхід до цього визначення.

Ключові слова: вбивство новонароджених дітей, початок життя, новонароджений стан, проблеми доказування вбивств.

Конституція України (ст. 3, ст. 27) визнає найвищою соціальною цінністю держави людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку. Тому головним завданням правоохоронних органів поставлено – захищати особу від будь-яких протиправних посягань всіма законними засобами та можливостями.

Нажаль умови соціально-економічної кризи в Україні наклали свій відбиток на стан злочинності – останнього часу спостерігається зростання кількості насильницьких злочинів. Особливе занепокоєння викликає стрімкий ріст злочинів, що вчинюються проти дітей, адже вони в силу своїх фізичних та психічних властивостей є найбільш уразливою частиною нашого суспільства. Послаблення в державі головного соціального інституту – сім'ї, погіршення матеріального стану населення, масове безробіття, нехтування нормами моралі і втрата духовних цінностей, а також зростання таких анти суспільних явищ, як алкоголізм, наркоманія, проституція, призвели до зростання кількості самих тяжких і небезпечних злочинів – дітовбивств.

Останнього часу правоохоронні органи все частіше виявляють трупи немовлят при обставинах, які вказують на насильницьке спричинення смерті. Звичайно, в офіційній статистиці частка таких вбивств у загальному масиві цих злочинів є відносно невеликою, але є підстави вважати, що в значній мірі це обумовлено латентністю цих злочинів. Високий рівень латентності вбивств новонароджених дітей обумовлений тим, що насильницьке заповідання смерті, як правило, маскується проведеними абортами на пізніх строках вагітності, викиднями, народженням нібито мертвих немовлят, нещасними випадками з дитиною.

У розслідуванні цих злочинів слідчі часто стикаються із труднощами. Однією із таких нагальних проблем є прогалина в кримінальному законодавстві – нормативна невизначеність критеріїв початку життя дитини, яка тягне за собою у кожному конкретному випадку різні, у тому числі помилкові тлумачення розуміння життєздатності плоду та існування у нього права на життя.

В теорії кримінального права прийнято вважати, що початок життя дити-

ни – це початок фізіологічних пологів у її матері [1, с. 329]. Але, на нашу думку, таке тлумачення викликає низку запитань, відповіді на які безпосередньо пов'язані з доказуванням ключових обставин у кримінальних справах про вбивства новонароджених дітей.

Так, чи можна вважати вбивством двох осіб (дитини і її матері) – вбивство вагітної жінки, у якої почалися пологові схватки? Адже цей процес може відбуватися не тільки непомітно для оточуючих, а навіть непомітно для самої жінки. Відсутня також гарантія, що після пологів буде народжена жива і життєздатна дитина. Крім того, інше питання – чи треба вважати вбивством дитини, подію, коли на пізніх строках вагітності жінці роблять «цесаревий розтин», і, доставши життєздатний плід, використовують його як донора для трансплантації органів? В такому випадку, якщо дотримуватися позиції, що початком життя дитини є початок фізіологічних пологів у її матері, життя новонародженої дитини взагалі ще не почалося, а отже і заподіяти їй смерть також неможливо. З огляду на логічні наслідки такого підходу при вирішення завдань кримінального судочинства у справах про вбивства новонароджених дітей абсурдність такої позиції, на наш погляд, очевидна.

На наш погляд, вирішення цього важливого питання повинно спиратися на достатньо солідну концептуальну і правову основу. Аналіз спеціальної літератури і різноманітних нормативно-правових актів дає підстави для виділення двох концептуальних підходів у даній проблематиці.

Перший підхід ґрунтується на релігійних віровченнях, відповідно до яких рубежем початку життя людини і, відповідно, початку права на життя – є момент зачаття. Серед основних положень таких концептуальних поглядів зазначимо наступні.

1. Майже кожна релігійна культура засуджує використання протизаплідних засобів і забороняє аборти незалежно від термінів вагітності. Це, на нашу думку, ґрунтується на визнанні сформованого в утробі жінки ембріону як живої людини.

2. Окремі представники медичної науки зазначають, що протягом всього внутрішньоутробного розвитку новий людський організм не може вважатися частиною тіла матері, що є непрямым свідченням поваги до життя і права на життя майбутньої людини з моменту її зачаття [2, с. 130-132].

3. Такої точки зору щодо початку життя людини дотримуються й деякі представники наук кримінально-правового циклу. Серед таких, наприклад, О. В. Рогова, яка відстоює позицію про те, що межі права на життя людини варто було б розширити у часі до моменту запліднення. Вчена не тільки обґрунтовує право на життя ненародженого ембріону людини, але й проголошує необхідність прийняти в Україні «Акт про право людини на життя», в якому нормативно закріпити основні принципи визнання статусу людини за ембріоном, правові гарантії захисту його життя, строки та ступінь втручання у внутрішньоутробне життя людини, правові підстави медичного використання фетальних тканин та інші правові питання, пов'язані з періодом внутрішньоутробного розвитку ембріону до народження дитини. Вона стверджує, що внутрішньоутробний розвиток є невід'ємним етапом розвитку людини, тому цей період

життя людини має бути захищеним правом так само як і життя людини після народження на будь – якій його стадії [3, с. 54].

4. Ст. 1261 Цивільного кодексу України встановлює, що до першої черги спадкоємців за законом належать, крім інших, зачаті за життя спадкодавця та народжені після його смерті діти. Дана норма може розглядатися, як закріплення за зачатими, але ще не народженими дітьми певних майнових прав, реалізувати які вони зможуть після народження. А якщо за законом зачата людина набуває майнових прав, цілком логічно, що вона повинна мати і базове право – право на життя. Це положення опосередковано вказує на те, що у ембріона з моменту його зачаття існують певні права.

Другий підхід знайшов відображення в теорії кримінального права у вигляді коментаря (тлумачення) окремих статей Кримінального кодексу України, відповідно до якого початком життя дитини визнається початок фізіологічних пологів у її матері

Але, таке тлумачення не відповідає проблемам слідчо-судової практики кваліфікації розглядуваних нами злочинів.

Для усунення прогалини в кримінальному законодавстві і вирішення важливої проблеми як практичного, так і теоретичного значення уявляється доцільним проаналізувати практику і нормативно-правове забезпечення діяльності спеціальних медичних закладів – перинатальних центрів і перинатальних відділень пологових будинків.

Перш за все, потрібно відзначити, що працівники вказаних медичних закладів у своїй діяльності керуються відомчими нормативно-правовими актами:

– Інструкцією з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвнонародженості (затверджена наказом МОЗ України № 179 від 29.03.2006 р.);

– Порядком реєстрації живонароджених і мертвнонароджених (затверджена наказом МОЗ України № 179 від 29.03.2006 р.).

Відповідно до вказаних відомчих нормативно-правових актів живонародження – це *вигнання* або *вилучення* з організму матері плода, який після вигнання/вилучення (незалежно від тривалості вагітності, від того, чи перерізна пуповина і чи відшарувалась плацента) дихає або має будь-які інші ознаки життя, такі як серцебиття, пульсація пуповини, певні рухи скелетних м'язів. Плодом вважається внутрішньоутробний продукт зачаття, починаючи з повного 12-го тижня вагітності (з 84 доби від першого дня останнього нормального менструального циклу) до вигнання/вилучення з організму матері. Згідно п. 2.5 вказаної вище Інструкції під новонародженим розуміють живонароджену дитину, яка народилася або вилучена з організму матері після повного 22-го тижня вагітності (з 154 доби від першого дня останнього нормального менструального циклу). Відповідно до критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвнонародженості (п. 2) таким, що народився живим, є новонароджений, у якого наявна хоча б одна з таких ознак: $\frac{3}{4}$ дихання; $\frac{3}{4}$ серце биття; $\frac{3}{4}$ пульсація судин пуповини; $\frac{3}{4}$ рухи скелетних м'язів. У зв'язку з цим життєздатними вважаються навіть діти, які народжуються раніше середньостатистичних термінів вагітності з масою тіла набагато нижчою за норму [4].

Потрібно звернути увагу на те, що поряд з чинними нормативно визначеними критеріями початку життя дитини існують пропозиції з боку окремих медичних працівників про більш ранні, на їх думку, ознаки життя. Вони виходять з позиції, що ембріон вже є живою істотою і повинен знаходитися під захистом моральних норм і закону, починаючи з появи в нього, так званої, первинної смужки – зародку нервової системи (приблизно з 14 дня після зачаття). Окремі дослідники підтримують положення про виникнення такого права в людини у внутрішньоутробному стані та називають інші терміни початку життя у плода. Йдеться про перше серцебиття (4 тижні), про реєстрацію електрофізіологічної активності мозку (6 тижнів), про реакції на больові подразники, про формування органів і систем, про медичні критерії доношеності, живонародження тощо [1, с. 86].

Звичайно, нормативно-правове забезпечення будь-якої людської діяльності і, зокрема, такої складної як функціонування перинатальних центрів повинно ґрунтуватися на врахуванні різних концептуальних підходів щодо критеріїв початку життя дитини. В перспективі з розвитком медичних технологій забезпечення зачаття і народження дітей цілком можливим є визнання початком життя дитини певні етапи розвитку ембріона, але на даний період часу повинно існувати чітке (однозначне) нормативне визначення таких критеріїв, якими повинні керуватися не тільки спеціалізовані медичні заклади, але й правоохоронні органи і суди.

Крім того, відповідно до наказу МОЗ України від 20.07.2006 № 508, була затверджена Інструкція про порядок проведення операції штучного переривання вагітності, згідно з положеннями якої переривати вагітність після 22 тижнів внутрішньоутробного розвитку плода суворо заборонено за будь-яких умов, обставин і ситуацій (крім особливих виключень), пологи після такого терміну називаються не «викиднем», а «передчасними пологами», і визначається, що в результаті може народитися новонароджена дитина з надзвичайною масою тіла у 500 грамів (п. 4.4 Інструкції) [5]. Це, на нашу думку, може опосередковано свідчити про визнання права на життя дитини з 22-го тижня (це 154 доби) її внутрішньоутробного розвитку.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що при доказуванні обставин вчинення вбивства новонароджених дітей правоохоронні органи і суди повинні керуватися критеріями, сформульованими у відомчих нормативно-правових актах МОЗ України. Зокрема, початком життя дитини повинно вважатися її народження – природний вихід або штучне вигнання або вилучення з організму матері плода, який після цього дихає або має будь-які інші ознаки життя, такі як серцебиття, пульсація пуповини, певні рухи скелетних м'язів. Для однозначного використання цих положень у правозастосовній практиці, на наш погляд, потрібне їх спеціальне тлумачення у відповідній постанові Пленуму Верховного суду України.

Список використаних джерел: 1. Александров Ю. В. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : за станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 січ. 1997 р. / Ю. В. Александров, П. П. Андрушко, Г. В. Андрусів ; за ред. В. Ф. Бойка, Я. Ю. Кондратьєва, С. С. Яценко. – К. : Юрі-

нком, 1997. – 960 с. **2.** Стеценко С. Г. Медичне право України: підручник / С. Г. Стеценко, В. Ю. Стеценко, І. Я. Сенюта, – К. : Атіка, 2003. – 443 с. **3.** Рогова О. Про час виникнення права людини на життя: загальнотеоретичний аналіз / О. Рогова // Вісник академії правових наук. – 2005. – № 4. – С. 198–206. **4.** Про затвердження Інструкції з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості, порядку реєстрації живонароджених і мертвонароджених : наказ МОЗ України від 29.03.2006 № 179 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20060329_179.html. – П. 1.4. **5.** Про затвердження Інструкції про порядок проведення операції штучного переривання вагітності : наказ М-ва охорони здоров'я України від 20 лип. 2006 р. № 508 : зареєстр. в М-ві юстиції України 25 жовт. 2006 р. за № 1155/13029.

Одержано 26.09.2012

Ключевые слова: убийство новорожденных детей, начало жизни, новорожденное состояние, проблемы доказывания убийств.

Keywords: murder of newborn children, the beginning of a life, newborn condition, problems доказывания murders.

Олена Валеріївна Федосова,

старший науковий співробітник відділу організації наукової роботи
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В НОВОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Розглянуто актуальні питання забезпечення прав і свобод людини та громадянина, а також визначено основні складові частини механізму забезпечення прав громадян в кримінальному судочинстві.

Ключові слова: *забезпечення прав і свобод людини, кримінальне судочинство, механізм забезпечення прав громадян.*

Змістом правової держави є охорона і забезпечення прав і законних інтересів осіб, що беруть участь в кримінальному процесі. В сучасних умовах розвитку і вдосконалення правої держави свобода особи, її права і гарантії зростають, отже, це властиво і кримінальному судочинству. Зростання гарантії прав і законних інтересів осіб, що беруть участь в кримінальному процесі відповідає як інтересам особи, так і інтересам суспільства в цілому. Тільки при умов гарантованості прав і законних інтересів осіб, що беруть участь в кримінальному процесі можливе виконання завдань кримінального судочинства.

Законодавство, яке регулює порядок здійснення кримінального судочинства, має забезпечувати не лише невідворотність кримінального покарання, а й гарантувати належне дотримання прав людини у кримінальному процесі, повагу до її особистості, ставлення до неї як до особи, вина якої у вчиненні злочину ще не доведена, а також забезпечувати неупередженість та об'єктивність досудового розслідування та судового розгляду, передбачати існування ефективних процедур, які надаватимуть рівні процесуальні можливості стороні обвинувачення і стороні захисту та сприятимуть реальному утвердженню змагальності кримінального процесу.

Тому згідно ст. 2 нового Кримінального процесуального Кодексу України, завданнями кримінального провадження визначено: захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений і жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [1].

Кримінальне судочинство – саме та сфера діяльності держави, де можливе обмеження прав і свобод особи. Мета такого обмеження не в тому, щоб була завдана шкода конкретній особі, яка бере участь у судочинстві, а, навпаки, у встановленні істини та справедливості, покаранні злочинців.

Соціальні, політичні, правові зміни, що відбулися в Україні, диктують необхідність нових поглядів на проблему забезпечення прав і свобод людини в кримінальному судочинстві України відповідно до тих стандартів, засад і норм, які відпрацьовані світовим співтовариством. Сьогодні зростає вплив міжнародних норм, принципів і стандартів міжнародного права на становлення, удосконалення і розвиток національної системи права, в тому числі і кримінально-процесуального права [2, с. 152].

Реалізація конституційних положень, що проголошують Україну як демократичну, соціальну і правову державу неможлива без усебічного зміцнення законності й правопорядку, забезпечення прав і свобод громадян. Забезпечення реалізації захисту прав і свобод особи сьогодні стає наріжним каменем правосуддя. Суспільство і державу цікавить не тільки результат діяльності правоохоронних органів, а й те, як цей результат досягається. Вимога боротися за дотримання правопорядку законними методами і засобами залишається особливо важливою, коли в Україні будуються правова держава і громадянське суспільство.

Кримінально-процесуальна діяльність може відбуватися тільки у формі кримінально-процесуальних відносин. Іншого, окрім процесуально правових відносин, способу здійснення прав та обов'язків в кримінальному процесі немає. Тому, кримінальний процес – це кримінально-процесуальна діяльність, яка регулюється правом і, таким чином, втілена в кримінально-процесуальних правових відносинах. В тій же мірі, в якій правовідносини завжди носять двосторонній або багатосторонній характер і в них реалізація прав одного суб'єкта потребує реалізації обов'язків іншого, кримінальний процес не може розглядатися як діяльність посадових осіб з односторонніми владними повноваженнями. Такий погляд на кримінальний процес є неприпустимим, тому що він перетворює осіб, які беруть участь у справі і повноправних суб'єктів судочинства на об'єкти владних повноважень державних органів та знімає з останніх відповідальність за свої дії перед особою [3 С. 30].

Укази Президента України, рішення органів законодавчої і виконавчої влади орієнтують юридичну науку на необхідність всебічного аналізу проблем забезпечення прав і свобод людини в цілому й учасників кримінального судочинства зокрема. Не випадково сучасна юридична наука і практика приділяють максимальну увагу забезпеченню прав і свобод людини на всіх рівнях і за допомогою різноманітних засобів. Саме обсяг прав і свобод людини визначає її соціальні можливості та блага, забезпечує взаємозв'язок із суспільством.

За роки української незалежності перш за все, велика увага приділяється дослідженню питань утвердження законності та дотримання прав і свобод людини під час розбудови правових основ держави. Ці питання досліджували вітчизняні вчені-юристи В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, І.Л. Бородін, Я.Ю. Кондратьєв, О.В. Негодченко, П. М. Рабінович, А.Р. Михайленко, О.А. Пушкін, О.Ф. Скакун, Ю.С. Шемшученко та ін. Їх праці стали науковим підґрунтям для спеціального аналізу проблем захисного характеру процесуальної діяльності, гарантованості конституційних прав і свобод громадян.

Разом із тим існуючі наукові праці вчених-юристів не вичерпують усієї

складності накопичених проблем, а скоріше утворюють фундаментальну теоретичну базу для їх подальшого дослідження.

Мета публікації полягає у проведенні аналізу поглядів науковців та нового Кримінального процесуального Кодексу України щодо забезпечення основоположних прав людини у кримінальному провадженні, а також визначенні стану та шляхів удосконалення цієї діяльності в сучасних умовах.

Права людини є складним, багатовимірним явищем. Вони є комплексом істотних, невідчужуваних та непорушних свобод, юридичних можливостей, які замовлені фактом існування людини в суспільстві та одержали правове закріплення. Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [4]. Зазначене Конституційне положення визначає один із найважливіших напрямів діяльності держави в сучасних умовах, у тому числі й проблеми забезпечення прав і свобод людини в кримінальному судочинстві України.

Пріоритетну роль у забезпеченні дотримання основоположних прав людини відіграє наявність у державі ефективного механізму регулювання діяльності державних органів, покликаних здійснювати розслідування та розгляд питань, пов'язаних із притягненням особи до кримінальної відповідальності. Зміст та форма такого механізму повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження. Саме тому законодавець у ст. 7 нового КПК України до загальних засад кримінального провадження відносить: верховенство права; законність; рівність перед законом і судом; повага до людської гідності; забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла чи іншого володіння особи; таємниця спілкування; невтручання у приватне життя; недоторканність права власності; презумпція невинуватості; свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення; забезпечення права на захист; доступ до правосуддя; змагальність; безпосередність дослідження показань, речей і документів; забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; публічність; диспозитивність; гласність і відкритість судового розгляду; розумність строків; мова, якою здійснюється кримінальне судочинство [1].

Питання про механізм забезпечення прав громадян в кримінальному судочинстві нерозривно пов'язаний з проблемою правового становища особи в українському суспільстві, а його правильне вирішення дає можливість показати, як реалізуються права і свободи громадян України у сфері правосуддя.

Е. Г. Мартинчик, В. П. Радьков, В. Е. Юрченко вважають, що механізм забезпечення охорони прав особи в кримінальному процесі представляє собою внутрішньо злагоджену систему органів державної влади, що здійснюють провадження по справі, громадських і державних організацій, установ і підприємств, які залучені до сфери кримінального судочинства і впливають на його хід і результат, а також суб'єктів процесу й інших громадян, що беруть участь в розслідуванні і розгляді кримінальних справ [5, с. 33–34].

В кримінальному процесі систему цього механізму складають: суд, прокурор, слідчий, орган дізнання; представники різних громадських і державних організацій, захисник, підозрюваний, потерпілий, обвинувачений, цивільний позивач і цивільний відповідач; законні представники і захисник обвинуваченого; представники потерпілого, цивільного позивача і цивільного відповідача; секретар судового засідання, перекладач; правова культура і правосвідомість.

Всі складові частини механізму забезпечення і охорони прав і інтересів особи в однаковій мірі діють стосовно всіх учасників кримінального процесу і кожного з них окремо. Між тим, в юридичній літературі механізм забезпечення прав окремих учасників кримінального судочинства іноді обкреслюється вельми спрощено та односторонньо.

Права громадянина охоплюють сферу відносин індивіда з державою, у якій він розраховує не тільки на захист своїх прав від незаконного втручання, але й на активне сприяння держави щодо їх реалізації. Статус громадянина впливає з його особливого правового зв'язку з державою – інституту громадянства (ст. 4 Конституції України).

Сучасній Конституції України теж властиве розмежування термінів «людина» і «громадянин». Більшість статей розділу II Конституції починаються словами: «Кожен має право...» [4]. Такий підхід узгоджується із законодавчою практикою міжнародного співтовариства. За загальновизнаними нормами міжнародного права невід'ємні права і свободи кожної людини, незалежно від наявності у неї громадянства, мають поважатися будь-якою державою. Ця гуманна норма забезпечується ст. 26 Конституції України, відповідно до якої іноземці та особи без громадянства мають такі самі права, свободи і обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами України і міжнародними договорами.

Отже, на думку О. В. Негодченка, який досліджував ці питання, права громадянина – це сукупність прав людини, що отримали своє закріплення у нормативно-правових актах і які складаються з природних прав людини, а також прав людини, що виникали у процесі розвитку суспільства і держави. Права громадянина обов'язково повинні закріплюватись у конституціях та інших законодавчих актах, а держава має їх декларувати і забезпечити [6].

При визначенні поняття «права людини» у науковій літературі та законодавстві вживається також формулювання «права і свободи людини». Як справедливо зазначає І. Л. Бородін, теоретичне вирішення питання відносно людської свободи дуже складне, оскільки воно передбачає визначення співвідношення особистого та суспільного, індивідуального та загального, частини і цілого. Значення свободи полягає не в тому, що вона надає можливість жити без турбот, а в тому, що вона передбачає розвиток окремої людини, її вдосконалення [7, с. 35].

В. П. Гетьман і Ю. В. Климник відзначають, що хоча в більшості випадків терміни «права» і «свободи» вживаються як синоніми, все ж таки різниця між ними існує. Якщо йдеться про наявність у особи права, то цьому протиставляється обов'язок влади здійснити певні дії, спрямовані на реалізацію цього

права. Якщо йдеться про свободу, то це означає, що існує певна сфера життя індивіда, якої влада не повинна торкатися, тобто це заборона втручатися у певну сферу життя індивіда. Розходження між термінами «права» і «свободи» у змістовному аспекті полягає в тому, що «свободи» передбачають невтручання держави у їх здійснення, а «права», навпаки, прямо передбачають таке втручання у вигляді сприяння їх реалізації.

Отже, свобода, на думку В. П. Гетьмана і Ю. В. Климника, – це фактична і юридична можливість людини чинити діяння (діяти або не діяти), робити те і так, що і як особа бажає та вважає за необхідне, за умови, що при цьому безпідставно і протиправно не обмежуються права інших людей та не заподіюється невинуватена шкода іншим людям чи суспільству в цілому [8].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови слово «забезпечення» розглядається здебільшого з точки зору цивільного права (забезпечення позову, забезпечення виконання зобов'язань), а також категорій фінансового права та права соціального захисту (забезпечення грошей, забезпечення кредиту, соціальне забезпечення). Зокрема, під «забезпеченням виконання зобов'язань» прийнято розуміти «...спеціальні заходи майнового характеру, що спонукають до точного і неухильного виконання зобов'язань», а під «соціальним забезпеченням» – систему державних заходів, спрямованих на надання матеріальної допомоги громадянам, що вийшли на пенсію, захворіли, втратили працездатність та ін. [9]. Зокрема, термін «забезпечити» тлумачиться як обов'язок «постачати щось у достатній кількості, задовольняти когось-, що-небудь у якихось потребах» або «створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось. Захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки».

Термін «забезпечення» досить часто використовується в юридичній літературі, а також в управлінській і правоохоронній практиці. Під цим поняттям розуміють процес дії загальних і спеціальних (правових, психологічних та управлінських) гарантій, які виступають як умови і засоби досягнення поставленої мети. При цьому слід визначити, яка мета стоїть перед суб'єктами права, особливо – представниками правоохоронних органів, зокрема, оперативних підрозділів органів внутрішніх справ в процесі дотримання і захисту прав і свобод громадян.

У юридичній літературі науковці часто проводять розмежування між цими поняттями. Так, С. С. Алексєєв під захистом розуміє державно-примусову діяльність, спрямовану на здійснення «відновлювальних» завдань – на відновлення порушеного права, забезпечення виконання юридичного обов'язку [10].

У науковій літературі під забезпеченням конституційних прав і свобод розуміють систему їх гарантування, тобто систему загальних умов та спеціальних (юридичних) засобів, що забезпечують їх правомірну реалізацію.

М. М. Гуренко відзначає, що гарантування прав і свобод людини та громадянина з боку держави є законодавчо визначеною системою засобів, які застосовуються у двох площинах: до порушення прав і свобод, тобто засоби охорони, та ті, які допомагають нормальному процесу реалізації прав і свобод. До таких засобів віднесені дії, що направлені на: попередження порушень прав і

свобод, на ліквідацію причин, які їх породжують, та на усунення перешкод (які не містять у собі ознак правопорушення); активні дії суб'єктів з метою поновлення порушеного права, припинення протизаконних дій як перешкоди реалізації конкретного права [11].

К. В. Антонов, І. П. Козаченко, О. В. Негодченко, В. М. Тертишник зробили спробу на основі новітніх досягнень юридичної науки, кримінального процесу, міжнародного права, теорії інформації та інших наук комплексно проаналізувати актуальні питання теорії судочинства. На їх думку «забезпечення захисту прав і свобод людини означає здійснення процесуальної діяльності в такому порядку, формі і режимі, при яких втручання в гарантовані законом права і свободи людини зовсім не мало б місця, або здійснювалося б лише в передбачених законом випадках, в умовах крайньої потреби, коли іншими засобами вирішити завдання правосуддя неможливо» [12, с. 142].

Аналіз думок науковців свідчить про те, що окремі автори під забезпеченням конституційних прав і свобод громадян розуміють систему гарантій, тобто систему загальних умов і спеціальних (юридичних) засобів, що забезпечують їхню правомірну реалізацію, а в необхідних випадках і охорону, а інші – діяльність державних органів, громадських організацій, посадових осіб і громадян по здійсненню своїх функцій, компетенції та обов'язків з метою створення оптимальних умов для організації правомірного здійснення прав і свобод людини. Загальним для всіх приведених визначень є думка про те, що забезпечення прав і свобод це створення сприятливих умов для їх реалізації й охорони.

Проведений аналіз наукових досліджень та чинного законодавства показав, що за часи незалежності України було зроблено значний внесок у розробку питань забезпечення прав та свобод громадян у кримінальному судочинстві. А введення в дію нового Кримінального процесуального кодексу України та пов'язаних із ним змін до інших законів України дасть змогу зробити подальший важливий крок у напрямі утвердження верховенства права і розбудови України як правової та демократичної держави, основною метою діяльності якої у сфері кримінального судочинства є забезпечення прав, свобод та інтересів людини.

Список використаних джерел: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийм. законом № 4651-VI від 13.04.2012. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» № 4652-VI від 13.04.2012. – Х. : Право, 2012. – 392 с. 2. Федосова О. В. Теоретико-прикладні питання забезпечення прав і свобод людини і громадянина в діяльності правоохоронних органів / О. В. Федосова // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2011. – № 4 (55). – С. 152–159. 3. Трунов И. Л. Защита прав личности в уголовном процессе / И. Л. Трунов. – М. : Юриспруденция, 2005. – 304 с. 4. Конституція України : закон України від 28 черв. 1996 р. № 254/96 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. 5. Мартынич Е. Г. Охрана прав и законных интересов личности в уголовном судопроизводстве / Е. Г. Мартынич, В. П. Радьков, В. Е. Юрченко ; под ред. Т. И. Карпова. – Кишинев, 1982. – 182 с. 6. Негодченко О. В. Забезпечення прав та свобод

людини органами внутрішніх справ України : монографія / О. В. Негодченко. – Д. : Поліграфіст, 2002. – 416 с. **7.** Бородін І. Л. Про права та свободи громадян як соціально-правові категорії / І. Л. Бородін // Держава і право. – № 19. – 2003. – С. 35–39. **8.** Гетьман В. П. Що таке свобода і право у демократичній державі / В. П. Гетьман, Ю. В. Клименко. – К., 1996. – 36 с. **9.** Тлумачний словник сучасної української мови (170 000 слів) / уклад., гол. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2003. – 1427 с. **10.** Алексеев С. С. Философия права / С. С. Алексеев. – М. : Норма, 1999. – 336 с. **11.** Гуренко М. М. Розвиток політико-правової думки про гарантії прав та свобод людини та громадянина : монографія / М. М. Гуренко. – К. : Логос, 2002. – 252 с. **12.** Використання в кримінальному процесі матеріалів оперативно-розшукової діяльності та гарантії захисту прав і свобод людини : монографія / В. М. Тертишник, О. В. Негодченко, І. П. Козаченко, К. В. Антонов. – Д. : Юрид. акад. МВС, 2004. – 184 с.

Одержано 23.09.2012

Рассмотрены актуальные вопросы обеспечения прав и свобод человека и гражданина, а также обозначены основные составляющие механизма обеспечения прав граждан в уголовном судопроизводстве.

Ключевые слова: обеспечение прав и свобод человека, уголовное судопроизводство, механизм обеспечения прав граждан.

Pressing issues of ensuring human and citizen's rights and liberties are examined, and main components of the mechanism of ensuring citizens' rights in the criminal judicial procedure are outlined.

Keywords: ensuring of human rights and liberties, criminal judicial procedure, mechanism of ensuring citizens' rights.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПІДОЗРЮВАНОВОГО ПІД ЧАС ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ СКЛАДАННЯМ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТУ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

Розкриваються процесуальні засоби забезпечення прав підозрюваного під час закінчення досудового розслідування складанням обвинувального акту. Висловлюються пропозиції щодо уточнення деяких положень нового КПК України.

Ключові слова: новий КПК України, підозрюваний, закінчення досудового розслідування, обвинувальний акт.

З прийняттям 13.04.2012 нового КПК України у кримінальному процесі з'явилися правові положення, що, порівняно з минулим законодавством, змінили процесуальний порядок закінчення досудового розслідування. Відповідно до ч. 2 ст. 283 КПК України, прокурор зобов'язаний у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру здійснити одну з таких дій: 1) закрити кримінальне провадження; 2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру [1].

Особливу увагу слід звернути на положення щодо забезпечення прав підозрюваного під час закінчення досудового розслідування складанням обвинувального акту, оскільки він представляє собою підсумковий обвинувальний документ у кримінальному провадженні.

1. Найважливішим положенням щодо забезпечення прав підозрюваного під час закінчення досудового розслідування складанням обвинувального акту є нормативне закріплення обов'язку прокурора або слідчого за його дорученням повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування (ч. 1 ст. 290 КПК України).

Слід зазначити, що питання про необхідність ознайомлення особи з матеріалами досудового розслідування під час його закінчення, є дискусійним у науці кримінального процесу. Деякі науковці вважають, що таке ознайомлення не впливає на захист і, у зв'язку з цим, можна обмежитися оголошенням обвинуваченому і захиснику про закінчення слідства, а також про те, що він, будучи підсудним і одержавши копію обвинувального висновку, разом із захисником має право ознайомитися з матеріалами кримінальної справи до розгляду справи судом [2, с. 12]. Проте, на нашу думку, надійний захист учасниками процесу своїх прав і законних інтересів неможливий без знання матеріалів кримінального провадження, це один з дів'яти способів перевірки повноти та неупередженості розслідування. Думку про те, що оголошення особі про закінчення досудового розслідування і надання доступу до матеріалів прова-

дження є процесуальною гарантією права на захист підтримують більшість науковців [3, с. 342; 4, с. 108].

2. Важливим засобом забезпечення прав підозрюваного є обов'язок прокурора або слідчого за його дорученням надати доступ до матеріалів досудового розслідування, які є в його розпорядженні, у тому числі будь-які докази, які самі по собі або в сукупності з іншими доказами можуть бути використані для доведення невинуватості або меншого ступеня винуватості обвинуваченого, або сприяти пом'якшенню покарання (ч. 2 ст. 290 КПК України).

Відповідно до ч. 3 ст. 290 КПК України, підозрюваному, його захиснику, законному представнику надається доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до приміщення або місця, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем держави, і прокурор має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді. Виконати вказані дії закон зобов'язує прокурора або слідчого за його дорученням.

Надання доступу до матеріалів включає в себе можливість робити копії або відображати матеріали.

Зазначимо, що минулий КПК України таких положень не містив. Під час ознайомлення з матеріалами кримінальної справи обвинувачений мав право лише робити виписки та порушувати клопотання (ст. 218 КПК України 1960 року). Таких прав як робити копії з матеріалів кримінального провадження, копіювати чи відображати будь-які речові докази або їх частини, документи обвинувачений при ознайомленні з матеріалами справи не мав.

Тому слід підтримати законодавця щодо розширення можливостей особи під час закінчення досудового розслідування. Реалізація права копіювати або відобразити матеріали досудового розслідування сприятиме більш надійному захисту прав підозрюваного, а також забезпечить скорочення часу для ознайомлення з ними, особливо у складних та великих за обсягом матеріалах провадження.

Слід зазначити, що кримінально-процесуальне законодавство Російської Федерації закріпило аналогічні права обвинуваченого ще у 2001 році. Так, у ч. 2 ст. 217 КПК РФ зазначено, що у процесі ознайомлення з матеріалами кримінальної справи, яка складається з декількох томів, обвинувачений і його захисник мають право повторно звертатися до кожного з томів кримінальної справи, а також виписувати будь-які відомості і в будь-якому обсязі, знімати копії з документів, у тому числі за допомогою технічних засобів. Виняток складають документи кримінальної справи, в яких містяться відомості, що становлять державну або іншу таємницю. Вони зберігаються у справі і надаються обвинуваченому та його захиснику під час судового розгляду [5].

3. Відповідно до ч. 9 ст. 290 КПК України, сторони кримінального провадження зобов'язані письмово підтвердити протилежній стороні, а потерпілий – прокурору факт надання їм доступу до матеріалів із зазначенням найменування таких матеріалів. Проте, у якому процесуальному документі слід зробити це підтвердження закон не визначає.

Як передбачалось у ч. 3 ст. 218 минулого КПК України, про те, що обвинуваченому оголошено про закінчення слідства і що йому пред'явлено матеріали

справи для ознайомлення, зазначається в протоколі про оголошення обвинуваченому про закінчення слідства і пред'явлення йому матеріалів справи.

У новому КПК України слід більш детально регламентувати процесуальний порядок відкриття матеріалів іншій стороні. Вважаємо, що визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурор або слідчий за його дорученням повинен скласти повідомлення про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування. Після ознайомлення підозрюваного, його захисника, законного представника та захисника особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, з матеріалами досудового розслідування слідчий складає відповідний протокол. У протоколі ознайомлення з матеріалами досудового розслідування зазначаються особи, які приймали участь у ознайомленні з матеріалами досудового розслідування, час, протягом якого вони знайомились, та найменування таких матеріалів.

Важливість винесення даного протоколу полягає також у тому, що сторони кримінального провадження зможуть відобразити ставлення до матеріалів досудового розслідування.

З урахуванням вказаного, пропонуємо положення ст. 290 КПК України уточнити. Такі зміни сприятимуть більш повному урегулюванню процесуального порядку відкриття матеріалів іншій стороні.

4. Суттєвою гарантією прав особи під час закінчення досудового розслідування є передбачене ч. 10 ст. 290 КПК України положення про те, сторонам кримінального провадження, потерпілому надається достатній час для ознайомлення з матеріалами, до яких їм надано доступ. Тобто, за загальним правилом, підозрюваного і його захисника не можна обмежувати у часі, потрібно їм для ознайомлення з усіма матеріалами кримінального провадження. При цьому, у разі зволікання при ознайомленні з матеріалами, до яких надано доступ, слідчий суддя за клопотанням сторони кримінального провадження з урахуванням обсягу, складності матеріалів та умов доступу до них зобов'язаний встановити строк для ознайомлення з матеріалами, після спливу якого сторона кримінального провадження або потерпілий вважаються такими, що реалізували своє право на доступ до матеріалів (ч. 10 ст. 290 КПК України).

Під час розробки КПК України авторами законодавчої ініціативи висловлювались різні пропозиції щодо встановлення певних строків ознайомлення з матеріалами досудового розслідування. Так, А. С. Гриценко пропонував ч. 10 ст. 290 КПК України доповнити реченням такого змісту: «Строк ознайомлення з матеріалами, встановлений слідчим суддею, не може бути меншим, ніж один тиждень на кожні сто сторінок таких матеріалів». Ю. В. Овчаренко вважав, що ч. 10 ст. 290 КПК України слід викласти у наступній редакції: «У випадку, якщо підозрюваний, обвинувачений або його захисник зтягають ознайомлення із матеріалами справи, слідчий суддя може встановити обмеження на граничний час ознайомлення із справою, але не менше 10 хвилин на кожен аркуш справи» (пропозиції № 2582, 2585) [6, с. 757].

Вважаємо, що встановлення рішенням суду певних обмежень часу під час ознайомлення з матеріалами кримінального провадження не перешкоджає підозрюваному у здійсненні своїх прав, а лише запобігає зловживанню правами з його боку або з боку захисника з метою затягнути досудове розслідування на необмежений строк. Проте, визначати на рівні закону певні строки ознайомлення, на нашу думку, не потрібно. Слідчий суддя, встановлюючи строк, протягом якого підозрюваний і його захисник вправі ознайомитися з матеріалами, до яких їм надано доступ, повинен враховувати обсяг і особливості кримінального провадження, психофізіологічні особливості людини, а також клопотання підозрюваного або його захисника про встановлення розумного строку, який, на їх думку, необхідний для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування (у разі надходження такого клопотання).

5. Окремо слід розглянути питання щодо строків ознайомлення з матеріалами, до яких сторонам кримінального провадження надано доступ. У науковій літературі висловлювалась пропозиція про те, щоб ознайомлення з матеріалами провадження проводилось не пізніше, ніж за 5 днів до закінчення строків розслідування [7, с. 161]. На думку окремих науковців, необхідно встановити окремий строк для ознайомлення з матеріалами справи тривалістю один місяць. Даний строк не потрібно враховувати в строк досудового слідства та в строк тримання під вартою обвинуваченого на досудовому слідстві [8, с. 154]. Важко погодитись з такою пропозицією, оскільки закінчення досудового розслідування є важливим етапом кримінального судочинства, тому й час ознайомлення з матеріалами не можна не враховувати у строк розслідування.

Схиляємось до думки, що у новому КПК України необхідно встановити мінімальний термін для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, 5 діб до закінчення строків досудового розслідування. Дане положення повинно діяти для усіх підозрюваних, а не лише для тих, хто тримається під вартою чи домашнім арештом. Встановлення мінімального строку ознайомлення з матеріалами кримінального провадження до закінчення досудового розслідування сприятиме захисту прав підозрюваного. Адже надаючи доступ до матеріалів за день-два до закінчення строків досудового розслідування або у останній їх день, особа фактично обмежується у праві на достатній час для ознайомлення з матеріалами, до яких їй буде надано доступ.

У разі надання доступу до матеріалів кримінального провадження, як мінімум за 5 діб до закінчення строків досудового розслідування, підозрюваний та його захисник будуть мати достатній час для ознайомлення з ними та складання обґрунтованого клопотання. Відповідно, слідчий, не посилаючись на відсутність часу для задоволення клопотання, належним чином вивчить необхідність встановлення тих обставин, про які заявлено у клопотанні. Також протягом цього терміну слідчий може належним чином вивчити подані докази та залучити їх, у разі необхідності, до матеріалів кримінального провадження.

Список використаних джерел: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийн. законом № 4651-VI від 13.04.2012. Закон України «Про внесення змін

до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» № 4652-VI від 13.04.2012. – Х. : Право, 2012. – 392 с.

2. Юркова Г. В. Реалізація завдань швидкого, повного розкриття злочину в досудових стадіях : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Юркова Г. В. – К., 2001. – 18 с.

3. Кримінальний процес : підручник / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. – Х. : Право, 2010. – 608 с.

4. Корчева Т. В. Проблеми діяльності захисника у досудовому провадженні та в суді першої інстанції / Т. В. Корчева. – Х. : Видавець ФО-П Вапнарчук Н. М., 2007. – 200 с.

5. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ur-kodeks.ru>.

6. Порівняльна таблиця до проекту Закону України «Проект Кримінального процесуального кодексу України» від 12.03.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=42312.

7. Янович Ю. П. Проблемы совершенствования процессуального статуса подозреваемого и обвиняемого : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Янович Ю. П. – Х., 1992. – 222 с.

8. Литвинов В. В. Проблеми визначення строку ознайомлення з матеріалами кримінальної справи / В. В. Литвинов // Слідча діяльність: проблеми теорії і практики : матеріали наук.-практ. конф. та круглого столу (м. Дніпропетровськ, ДДУВС, 22 і 26 трав. 2008 р.). – Д. : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2008. – С. 152–154.

Одержано 23.09.2012

Раскрываются процессуальные средства обеспечения прав подозреваемого во время окончания досудебного расследования составлением обвинительного акта. Высказываются предложения по уточнению некоторых положений нового УПК Украины.

Ключевые слова: новый УПК Украины, подозреваемый, окончания досудебного расследования, обвинительный акт.

The procedural means to ensure the rights of suspects during pretrial investigation end assembly guilty act. are uncovered. The proposals to clarify certain provisions of the new Criminal Procedure Code of Ukraine are expressed.

Keywords: the new Code of Criminal Procedure of Ukraine, the suspect, ending pretrial investigation, indictment.

Ольга Олександрівна Царенко,

старший психолог відділу психологічного забезпечення УКЗ ГУМВС України в Харківській області, здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ НЕПОВНОЛІТНІХ У РОЗРІЗІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Зростання і благополуччя всієї нації залежить від повного і гармонійного розвитку кожної людини, а особливо кожної окремої дитини. Відтак, дітям мають бути надані необхідні захист і сприяння з тим, щоб вони могли повністю покласти на себе зобов'язання в рамках суспільства і держави.

В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини. Крім того, в Декларації прав дитини зазначено, що дитина, внаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження.

Враховуючи те, що Україна взяла на себе міжнародні зобов'язання у частині забезпечення дітям особливого піклування та допомоги з боку держави та з метою реалізації положень Конституції України щодо визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності найвищою соціальною цінністю, забезпечення кожній людині права на вільний розвиток своєї особистості, а також з огляду на рівень дитячої злочинності існує необхідність у розробленні державної політики у сфері захисту прав дітей, які потрапили у конфлікт із законом.

На реалізацію такого роду завдань та покращення процесуального статусу неповнолітніх були направлені норми нового Кримінального процесуального кодексу України. Метою якого стала спроба побудови в Україні повноцінної системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, спроможної забезпечити законність, обґрунтованість та ефективність кожного рішення щодо дитини, яка вчинила кримінальне правопорушення, пов'язаного з її перевихованням та подальшою соціальною підтримкою.

Відтак, Кримінальний процесуальний кодекс України, ухвалений Верховною Радою України, робить процес правосуддя щодо дітей більш гуманним, підвищує рівень відповідальності правоохоронних органів за долю дитини.

Кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи, в тому числі, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо декількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою, здійснюється слідчим, який спеціально уповноважений керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх. Під час кримінального провадження щодо неповнолітнього, в тому числі під час провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні

дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього.

Таким чином, у новому КПК України йдеться про введення посади спеціального слідчого у справах дітей, запровадження спеціалізації суддів у кримінальному провадженні щодо дітей, які будуть займатися виключно справами дітей. До того ж, відповідно до нового Кримінального процесуального кодексу України, вилучено низку дискримінаційних норм по відношенню до дітей, уточнено поняття неповнолітньої особи, виключено законодавчу можливість тримання неповнолітніх разом із дорослими під час попереднього ув'язнення, заборонено очну ставку за участю неповнолітнього. Крім того, прокурору надано право заявляти цивільний позов в інтересах неповнолітнього, а дитина отримала можливість допиту за межами зали суду.

Підводячи підсумок зазначимо, що державою здійснюються спроби вжити якомога більше необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту прав дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, недбалого і брутального поводження та експлуатації. Проте, вони ще не є досконалими, потребують якісно нового підходу до їх реалізації та пошуку нових форм профілактики злочинності серед неповнолітніх.

Одержано 26.09.2012

Юлія Анатоліївна Чаплинська,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОЧНОЇ СТАВКИ (ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ)

Стаття присвячена висвітленню актуальних проблемних питань проведення очної ставки. Автором проаналізовані наявні у юридичній літературі точки зору щодо цього питання, розкрито організаційно-тактичні основи проведення слідчої дії.

Ключові слова: очна ставка, допит, організаційне забезпечення, тактика, тактичні прийоми.

Сучасні вимоги, що пред'являються до якості розкриття й розслідування кримінальних справ, вносять на порядок денний питання щодо підвищення ефективності провадження слідчих дій як одного з важливих напрямків вдосконалення досудового розслідування. Очна ставка є однією з найбільш розповсюджених слідчих дій для отримання інформації з особистісних джерел. Ця слідча дія допомагає слідчому шляхом з'ясування і усунення суперечностей в показаннях допитуваних встановити істину в кримінальній справі. Однак, на сьогодні, значний відсоток співробітників слідчих ОВС (71 %) вважає очну ставку неефективною і досить часто використовує її лише для підтвердження раніше даних показань учасників, тобто для їх закріплення. Такий підхід необґрунтовано звужує можливості очної ставки як способу отримання доказів. Ситуація, що склалася, з одного боку, обумовлена певною складністю при підготовці і проведенні слідчої дії, з іншого – недостатністю криміналістичних знань і професійних комунікативних вмінь слідчого стосовно очної ставки.

Так, С. М. Стахівський, дослідивши низку кримінальних справ та оперативних матеріалів, вказує на низьку ефективність очних ставок: близько 31 % були безрезультатними або мали негативні наслідки, що ускладнило проведення досудового слідства. Вказане, на думку автора, пояснюється тим, що проведення очних ставок має певні тактичні особливості. Це зумовлено розширеним складом її учасників, ускладненим інформаційним обміном, сильним психологічним впливом злочинців на свідків та підвищеним ступенем тактичного ризику [1, с. 25]. М. С. Гурев вказує на низьку ефективність очних ставок при розслідуванні злочинів, учинених ОЗГ, зазначаючи, що 66 % з них були безрезультативними або мали негативні наслідки для встановлення істини у справі. При цьому якщо без участі членів ОЗГ було проведено близько 35 % очних ставок і кожна 7 з них була безрезультативною, то при проведенні слідчої дії за участю злочинців встановленню істини у справі сприяли результати лише 1 з кожних 15 очних ставок [2, с. 253-254].

Окрім того, С.М. Лозова дослідила наявний рівень знань й вмінь слідчих щодо проведення очної ставки на момент початку роботи у слідчих підрозділах і проаналізувала типові тактико-психологічні помилки при її проведенні. Виходячи з результатів дослідження, автор дійшла висновків, що слідчі всіх

вікових груп вважають недостатньою підготовку в навчальних закладах і системі службової підготовки та підвищення кваліфікації. Найбільш вагомими джерелами знань щодо очної ставки вони вважають досвід колег і власний досвід. Це свідчить, по-перше, про недостатність у слідчих тактичних і психологічних знань і професійних вмінь щодо найбільш ефективного проведення очної ставки і, по-друге, про необхідність відпрацювання вищевказаних знань і вмінь у процесі навчання для подальшого, більш результативного, застосування їх у професійній діяльності [3, с. 10].

Вагомий внесок у розробку наукових основ проведення очної ставки зробили відомі вчені-криміналісти та процесуалісти, зокрема, М. В. Бахарев, А. Н. Васильєв, В. К. Весельський, Ф. В. Глазирін, А. В. Дулов, Л. М. Карнеєва, В. О. Коновалова, Є. Д. Лук'яничков, М. І. Порубов, С. М. Стахівський, О. Р. Ратінов, В. М. Тертишник, К. О. Чаплинський, В. Ю. Шепітько і інші. Значущість проведених наукових досліджень безсумнівна і досить велика, оскільки ця слідча дія достатньо широко застосовується у правоохоронній практиці і є досить розповсюдженим способом збирання фактичних даних з особистісних джерел. Разом з тим, на теперішній час відсутня комплексна розробка з тактичного забезпечення очної ставки. Не в повній мірі досліджені параметри, які вливаються на ефективність проведення даної слідчої дії. В літературі не розглядалися і не були піддані аналізу типові тактичні помилки слідчих, які впливають на результативність очної ставки.

У 60-х роках під очною ставкою розуміли одночасний допит двох або більше раніше допитаних осіб з приводу одних і тих же фактів з метою усунення протиріч, які містяться в показаннях, або викриття одного з її учасників у брехні [4, с. 309].

Сьогодні у юридичній літературі науковці до визначення очної ставки підходять неоднозначно. Так, одна група вчених під очною ставкою розуміють допит двох осіб з числа потерпілих, свідків, підозрюваних, обвинувачених для усунення протиріч, які містяться в раніше даних ними показаннях [5, с. 389; 6, с. 42]. У даному визначенні автори виділяють осіб, між якими може проводитися слідча дія. Інша група науковці вказують на обов'язкову наявність в показаннях допитуваних протиріч [7, с. 197; 8, с. 333].

В. М. Тертишник зазначає, що очна ставка – це одночасний допит двох учасників кримінального процесу, в показаннях яких є протиріччя, який проводиться в одному і тому ж місці, з метою перевірки правдивості раніше отриманих показань [9, с. 323]. У цьому визначенні автор акцентує увагу, що допит проводиться в одному і тому ж місці.

Інша група вчених у визначенні очної ставки виділяють обов'язкову наявність в показаннях допитуваних суттєвих протиріч [10, с. 437; 11, с. 337].

Ми підтримуємо думку вчених, які під очною ставкою розуміють слідчу дію, яка передбачає одночасний допит раніше допитаних осіб про обставини, відносно яких були дані істотно суперечливі показання [12, с. 284; 13, с. 144].

Що стосується законодавчого визначення, то відповідно до ст. 172 КПК України слідчий вправі провести очну ставку між двома раніше допитаними особами, в показаннях яких є суперечності. Розглядаючи проект КПК, то визначення очної ставки залишається без змін (ст. 248 КПК).

Можна погодитися з думкою Є. Д. Лук'янчикова, що підставою для проведення очної ставки є наявність протиріч в показаннях раніше допитаних осіб [14, с. 30]. А.Г. Філіпов і В.В. Агафонов вказують на доцільність проведення очної ставки лише за наявності в показаннях суттєвих протиріч, що мають значення для справи [15, с. 109].

П. Д. Біленчук, В. К. Лисиченко і Н. І. Клименко підтримують точку зору вчених, додаючи, що ці суперечності повинні бути істотними [16, с. 334]. Іншої думки О. О. Закатов і С. І. Цветков, які вказують що очну ставку можна проводити за наявності незначних протиріч в показаннях її учасників з метою фіксації намагань змови між ними. Особливо для фіксації способів змови, які невідомі слідчому. Таким чином можуть бути виявлені і використані докази такої поведінки підозрюваних [17, с. 29].

На думку С. І. Данилової, істотність протиріч визначається слідчим з урахуванням особливостей розслідуваного злочину. Усі протиріччя, що стосуються обставин, які входять в предмет доказування, завжди є суттєвими. Однак це не означає, що слідчий зобов'язаний в таких випадках проводити очну ставку [6, с. 42].

О. Р. Ратінов вказує, що не кожне протиріччя в показаннях потребує проведення очної ставки. Досить суттєві розходження в показаннях допитуваних можуть бути усунені повторним допитом і іншими засобами, які більш чітко встановлюють причину їх виникнення і вносять певні корективи в раніше дані показання [18, с. 218].

На думку Л. Л. Каневського, якщо є можливість усунути протиріччя в показаннях за допомогою аналізу зібраних доказів або шляхом проведення інших слідчих дій, слідчий повинен використати ці можливості. Показання обвинуваченого про обставини злочину, отримані не на очній ставці, а на основі аналізу документів, речових доказів і в результаті проведених за його участю слідчих дій, дозволяє більш об'єктивно оцінити показання інших учасників кримінального процесу [19, с. 76]. Зважаючи на це, очна ставка повинна проводитися виключно на розсуд слідчого, оскільки її результати можуть мати як позитивні, так й негативні наслідки. Тому деякі автори вважають, що очна ставка не єдиний і не самий кращий спосіб подолання істотних протиріч в показаннях двох раніше допитаних осіб.

Очну ставку доцільно проводити, на думку М. В. Салтевського, по-перше, коли слідчий має у своєму розпорядженні дані, що дозволяють об'єктивно оцінити показання її учасників, визначити, які із них відповідають істині; по-друге, коли ознайомлення несумлінного учасника з показаннями особи, викликаной з ним на очну ставку, не порушить загального тактичного плану слідчого [7, с. 201].

В окремих процесуальних джерелах відзначається, що метою проведення очної ставки є отримання нових доказів, перевірка показань свідків і обвинувачених, усунення суперечностей в показаннях допитаних осіб та встановлення дійсного стану речей, причому ці суперечності повинні бути істотними. Однак, на думку С. М. Стахівського, таке визначення мети даної слідчої дії є не зовсім точним. Адже, як справедливо зауважує А. Я. Дубинський, можна усуну-

ти суперечності і виявитися ще далі від істини. Тому метою очної ставки є встановлення чиї показання відповідають фактичним обставинам справи [20, с. 63; 1, с. 25].

На думку М. В. Салтевського, основну мету очної ставки не можна зводити до простого вирішення існуючих суперечностей в показаннях раніше допитаних осіб, вона полягає у встановленні дійсного стану речей і виявленні сутності цих суперечностей [7, с. 198].

Можна погодитися з М. С. Гуревим, що мета очної ставки полягає не тільки в усуненні суттєвих протиріч в показаннях, а у встановленні істини у справі, засобом досягнення якої і є усунення протиріч. З метою запобігання негативних наслідків очну ставку доцільно проводити лише у випадках, коли дійсно виникає необхідність в її проведенні, а наявні протиріччя не можна усунути іншими засобами [2, с. 255].

Є. Д. Лук'янчиков зазначає, що протиріччя, для усунення яких проводиться очна ставка, повинні стосуватися обставин, які мають значення для встановлення істини у справі. Такі протиріччя у першу чергу стосуються обставин, які підлягають доказуванню [14, с. 30]. На думку Л. М. Лобойко, суперечності можуть полягати у: ствердженні однією і запереченні іншою особою одного і того ж факту, важливого для правильного вирішення справи; значних розбіжностях щодо ознак певного об'єкта чи суб'єкта; суттєвих розбіжностях щодо інших обставин справи, що входять до предмета доказування: дати, часу, місця події тощо [21, с. 60].

Отже, сутність очної ставки полягає у тому, що слідчий по черзі пропонує кожному з допитуваних дати показання про обставини, в яких виявлено істотні суперечності. Під час очної ставки допитуваним, з дозволу слідчого, може бути дозволено ставити запитання один одному, але слідчому треба пильно контролювати цей процес. Підсумовуючи, необхідно зазначити, що очна ставка є однією з найскладніших слідчих дій, що спрямована на отримання інформації з особистісних джерел [22, с. 265]. Це самостійна слідча дія, яка відрізняється від допиту за своїми цілями, предметом, правилами проведення і має тактичну і психологічну своєрідність.

Список використаних джерел: 1. Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів : [наук.-практ. посіб.] / Стахівський С. М. – К. : Атіка, 2009. – 64 с. 2. Гурев М. С. Убийства на «разборках» (методика расследования) / М. С. Гурев. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с. 3. Лозова С. М. Тактико-психологічне забезпечення очної ставки : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06 / Лозова Світлана Миколаївна. – Х., 2004. – 19 с. 4. Винберг Л. А. Криміналістика / Л. А. Винберг. – М., 1959. 5. Шурухнов Н. Г. Криміналістика : учебник / Н. Г. Шурухнов. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Эксмо, 2008. – 720 с. – (Российское юридическое образование). 6. Данилова С. И. Профилактическая деятельность следователя и дознавателя : монография / С. И. Данилова. – М. : ВНИИ МВД России, 2003. – 74 с. 7. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник : у 2 ч. / М. В. Салтевський. – Ч. 2. – Х. : Консум, 2001. – 528 с. 8. Криміналістика : підручник / [П. Д. Біленчук, В. К. Лисиченко, Н. І. Клименко та ін.] ; за ред. П. Д. Біленчука. – 2-ге вид., виправл. і доповн. – К. : Атіка, 2001. – 544 с. : іл. 9. Тертышник В. М. Уголовный процесс : учеб.

пособие. – 2-е изд., пер. и доп. / В. М. Тертышник. – Харьков : Арсис, 1999. – 528 с.

10. Ищенко Е. П. Криминалистика : учебник / Е. П. Ищенко, А. А. Топорков ; под ред. Е. П. Ищенко. – М. : Юрид. фирма «КОНТРАКТ» ; ИНФРА-М, 2005. – 748 с. – (Высшее образование).

11. Криминалистика : учебник / под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. – М. : Юрид. лит., 1984. – 544 с.

12. Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / [Глібо В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. – К. : Ін Юре, 2001.

13. Андреев И. С. Криминалистика : учеб. пособие / И. С. Андреев, Г. И. Грамович, Н. И. Порубов ; под ред. Н. И. Порубова. – Минск : Выш. шк., 1997. – 344 с.

14. Лукьянчиков Е. Д. Особенности расследования преступлений несовершеннолетних : учеб. пособие / Е. Д. Лукьянчиков. – К. : НИ и РО КВШ МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1990. – 52 с.

15. Агафонов В. В. Криминалистика : пособие для сдачи экзамена / Агафонов В. В., Филиппов А. Г. – 5-е изд., испр. – М. : Юрайт-Издат, 2006. – 224 с.

16. Криміналістика : підручник / [П. Д. Біленчук, В. К. Лисиченко, Н. І. Клименко та ін.] ; за ред. П. Д. Біленчука. – 2-ге вид., виправл. і доповн. – К. : Атіка, 2001. – 544 с. : іл.

17. Закагов А. А. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами : лекция / А. А. Закагов, С. И. Цветков. – Изд. 2-е. – М. : МЦ при ГУК МВД России, 1998. – 36 с.

18. Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей : учеб. пособие / А. Р. Ратинов. – М. : Высш. шк. МОП СССР, 1967. – 290 с.

19. Каневский Л. Л. Расследование и профилактика преступлений несовершеннолетних / Каневский Л. Л. – М. : Юрид. лит., 1982. – 112 с.

20. Дубинский А. Я. Производство предварительного расследования органами внутренних дел / А. Я. Дубинский. – К., 1987. – 84 с.

21. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право : навч. посіб. / Л. М. Лобойко. – Вид. 2-ге, доп. і змін. – Д. : Юрид. акад. М-ва внутр. справ, 2005. – 199 с.

22. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монографія / Чаплинський К. О. – Д. : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2011. – 496 с.

Одержано 23.09.2012

Статья посвящена рассмотрению актуальных проблем проведения очной ставки. Автором проанализировано имеющиеся в юридической литературе мнения по этому вопросу, раскрыты организационно-тактические основы проведения следственного действия.

Ключевые слова: очная ставка, допрос, организационное обеспечение, тактика, тактические приемы.

This article is about treatment of the actual problem questions of carrying out of a confrontation.

The author have analyzed the points of view available in the legal literature on these questions and offered the tactical method of carrying out of investigatory actions.

Keywords: conformation, interrogation, tactics, tactical method.

ЩОДО ПРОЦЕДУРИ ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПРИСЯЖНИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Тези присвячено розгляду питань процедури провадження в суді присяжних у кримінальному судочинстві згідно нового Кримінального процесуального кодексу України.

Ключові слова: захисник, суд присяжних, кримінальний процес, захист прав людини.

Україна як молода правова, соціальна та демократична держава із виходом зі складу колишнього Союзу Радянських Соціалістичних Республік і проголошенням незалежності взяла на себе ряд зобов'язань перед своїми громадянами – народом України. Ці зобов'язання пізніше знайшли своє відображення у основному законі держави – Конституції України [1], яка була прийнята 28 червня 1996 року. У цьому історичному документі визначено основні вектори як правового поля, так і основних галузей та інститутів, які є основою існування нашої держави.

У новітній історії України так складається, що доленосні для держави рішення приймаються вночі. Згадаймо хоча б Конституційну ніч 1996-го, коли отримали Основний закон. І ось 13 квітня 2012 року знову вночі Верховна Рада прийняла по-справжньому революційно новий Кримінальний процесуальний кодекс [2], який замінив попередній, прийнятий ще 1960-го.

Слід відзначити, що основним інструментом боротьби зі злочинністю та подальшим її викоріненням є галузі кримінального та кримінально-процесуального права України. Так, основне джерело кримінального права – Кримінальний кодекс України [3] визначив вичерпний перелік діянь, які є злочинами. Зі свого боку, завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2 КПК) [2].

Сутність кримінального процесу проявляється в його спрямованості на захист суспільного та державного устрою, прав та законних інтересів громадян і юридичних осіб від злочинних посягань. У цьому розумінні кримінальний процес має правоохоронний характер. Водночас, кримінальний процес – це активна діяльність з попередження та викорінення кримінальних правопорушень.

Серед багатьох новел якісно нового Кримінального процесуального кодексу України – реалізація принципу безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя, закріпленого у статті 124 Конституції України. Мається на увазі запровадження інституту присяжних.

Беручи свій початок з Великої Британії, класичний суд присяжних поширився згодом на всі континенти, трансформуючись та підлаштовуючись під правові системи та внутрішні правові традиції різних країн.

Суд присяжних – одна з форм здійснення правосуддя при розгляді справ у першій інстанції за участю виборних представників від різних верств населення [4].

Суд присяжних утворюється при місцевому загальному суді першої інстанції.

Частина 3 статті 31 Кримінального процесуального кодексу України визначає склад суду: кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних. Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один з них заявив клопотання про такий розгляд. Що стосується провадження стосовно службових осіб, які займають особливо відповідальне становище відповідно до частини першої статті 9 Закону України «Про державну службу» [5], та осіб, посади яких віднесено до першої категорії посад державних службовців, кримінальне провадження стосовно вказаних вище осіб здійснюється аналогічно, тобто судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних.

Оскільки до недавнього часу громадянину України практичну уяву про суд присяжних можна було скласти лише із англосаксонської правової системи, то тепер, коли кожен із нас гіпотетично може опинитись у списку присяжних, виникає здоровий інтерес, – а що власне являє собою суд присяжних, хто такі присяжні та чи справді вони зможуть вивести наші суди на якісно новий рівень відправлення правосуддя?

Разом з тим, громадяни, які внесені до списку присяжних і можуть бути викликані до суду як присяжні, визначаються згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» [6]. Письмовий виклик має бути вручений присяжному під розписку не пізніше, ніж за п'ять днів до судового засідання. На підставі письмового виклику роботодавець зобов'язаний звільнити присяжного від роботи на час виконання ним обов'язків зі здійснення правосуддя. Тому доцільним є питання про порядок зобов'язання роботодавця звільнити свого працівника від виконання ним своїх службових повноважень на період виконання останнім обов'язку зі здійснення правосуддя та контролю за виконанням зазначеного обов'язку з боку роботодавця. Адже чинний Кодекс законів про працю не врегульовує порядок такого «звільнення».

Основною ідеєю суду присяжних є те, що пересічного громадянина судять такі ж громадяни – без спеціальних знань в галузі права. Класичне пояснення необхідності інституту присяжних – це захист громадянина від свавілля державних органів та право на суд рівних собі. Присяжні в першу чергу керуються совістю і своїм баченням реалій суспільного життя, а не жорсткими рамками норм права.

Суд присяжних дозволяє уникнути односторонності при розгляді справи та винесенні рішення. Крім того, у деяких випадках при розгляді справи професійні судді можуть бути менш об'єктивними, ніж суд присяжних, оскільки в останніх відсутнє упереджене ставлення до обвинуваченого [7].

Кримінальний процесуальний кодекс чітко визначив права та обов'язки присяжного. Присяжний має право:

1) брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні;

2) робити нотатки під час судового засідання;

3) з дозволу головуючого ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які допитуються;

4) просити головуючого роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа [2].

Присяжний зобов'язаний:

1) правдиво відповісти на запитання головуючого і учасників судового провадження щодо можливих перешкод, передбачених цим Кодексом або законом, для його участі в судовому розгляді, його стосунків з особами, які беруть участь у кримінальному провадженні, що підлягає розгляду, та поінформованості про його обставини, а також на вимогу головуючого подати необхідну інформацію про себе;

2) дотримуватися порядку в судовому засіданні і виконувати розпорядження головуючого;

3) не відлучатися із залу судового засідання під час судового розгляду;

4) не спілкуватися без дозволу головуючого з особами, що не входять до складу суду, стосовно суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього;

5) не збирати відомості, що стосуються кримінального провадження, поза судовим засіданням;

6) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і стали відомі присяжному у зв'язку з виконанням його обов'язків [2].

Важливе значення у процедурі провадження в суді присяжних у кримінальному судочинстві надається підбору кандидатур присяжних. Їх відбір здійснюється після відкриття судового засідання. Головуючий повідомляє присяжним, яке провадження підлягає розгляду, роз'яснює їм права та обов'язки, а також умови їх участі в судовому розгляді. Кожен із присяжних має право заявити про неможливість його участі в судовому розгляді, вказавши на причину цього, та заявити самовідвід. Головуючий з'ясує, чи немає передбачених КПК або іншим законом України підстав, які перешкоджають залученню громадянина в якості присяжного або є підставою для звільнення окремих присяжних від виконання їх обов'язків, а так само для звільнення присяжних від виконання їх обов'язків за їх усними чи письмовими заявами. Для з'ясування обставин, що можуть перешкоджати участі присяжного в судовому розгляді, прокурор, потерпілий, обвинувачений з дозволу головуючого можуть ставити присяжним відповідні запитання. Усі питання переслідують одну мету – дати можливість адвокатам прийняти рішення щодо вибору конкретних присяжних, які згодом зможуть оцінити їх докази та постановити рішення.

Після відбору основних присяжних відбираються двоє запасних присяжних з додержанням зазначених вище правил.

Після закінчення відбору основних і запасних присяжних за пропозицією головуючого вони складають присягу.

Факт виклику до суду ще не означає, що особа буде виконувати обов'язки присяжного. Присяжний може бути усунутий від подальшої участі в судовому розгляді кримінального провадження у таких випадках:

1) у разі невиконання присяжним обов'язків, передбачених частиною другою статті 386 КПК України;

2) за наявності обґрунтованих підстав вважати, що присяжний у результаті незаконного впливу втратив неупередженість, необхідну для вирішення питань кримінального провадження відповідно до закону (ст. 390 КПК України).

Нарадою суду присяжних керує головуючий, який послідовно ставить на обговорення питання, передбачені статтею 368 КПК України, проводить відкрите голосування і веде підрахунок голосів. Усі питання вирішуються просто більшістю голосів. Головуючий голосує останнім.

Отже, слід констатувати той факт, що розгляд справ судом присяжних сприятиме зростанню довіри суспільства до судових органів та збереже зацікавленість цього суспільства в ефективності судочинства [7]. Та найважливішим є те, що при такому високому антирейтингу, який має сьогодні судова влада в Україні, запровадження суду присяжних дасть змогу безумовно покращити рівень довіри суспільства до судів. Це також дасть змогу підвищити рівень загальної правової культури, виробити у нас почуття поваги до права та до держави загалом за надану можливість безпосередньо брати участь у здійсненні правосуддя.

Список використаних джерел: 1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. 2. Кримінальний процесуальний кодекс України // Голос України. – 19.05.2012. – № 90–91. 3. Кримінальний кодекс України // Голос України. – 19.06.2001. – № 107. 4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с. 5. Про державну службу: закон України від 17.11.2011 № 4050-VI // Урядовий кур'єр. – 17.01.2012 – № 8. 6. Про судоустрій і статус суддів: закон України від 07.07.2010 № 2453-VI // Урядовий кур'єр. – 12.08.2010 — № 148. 7. Пилипенко В. Суд присяжних: pro і contra для України [Електронний ресурс] / В Пилипенко // Українська Правда. – 30 верес. 2012 р. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2012/02/17/6958959>.

Одержано 23.09.2012

Тезиси посвященны рассмотрению вопросов процедуры осуществления в суде присяжных в криминальном судопроизводстве согласно нового Криминального процессуального кодекса Украины.

Ключевые слова: защитник, суд присяжных, криминальный процесс, защита прав человека.

Theses are devoted consideration of questions of procedure of realization in the court of jurors in the criminal legal proceeding in obedience to the new Criminal code of practice of Ukraine.

Keywords: defender, court of jurors, criminal process, defence of human rights.

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

Тези присвячено розгляду окремих аспектів міжнародного співробітництва під час кримінального провадження в Україні.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, кримінальне провадження, правова допомога, захист прав людини.

Україна перебуває на шляху становлення правової та демократичної держави. Для досягнення даної мети важливим є існування ефективного механізму зі захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, а у разі порушення таких прав – механізму з їх відновлення. 13 квітня 2012 року в нашій країні відбулася значна подія – був прийнятий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України), який набуває чинності 19 листопада 2012 року. Вказаний нормативно-правовий акт порівняно зі старим Кримінально-процесуальним кодексом України від 1961 року містить багато новел. Можемо з упевненістю стверджувати, що новий КПК України майже не залишив у собі старих положень, цей акт є новою точкою зору на кримінальне провадження в цілому. Серед багатьох положень нового Закону, значної уваги, на нашу думку, заслуговує визначення окремих аспектів міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Відповідно до ст. 542 КПК України міжнародне співробітництво під час кримінального провадження полягає у вжитті необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироків [1]. Варто наголосити на тому, що розуміння поняття «міжнародне співробітництво» ускладнюється відсутністю його нормативної регламентації. Окрім того, відсутній єдиний підхід стосовно термінології, яка б позначала даний вид діяльності. Зокрема, в юридичній літературі для позначення співпраці між окремими державами та з міжнародними організаціями використовуються такі терміни як «взаємодія на міжнародному рівні», «міжнародне співробітництво», «міжнародно-правове співробітництво», «міжнародна правова допомога», «міжнародна взаємодопомога» і т. п. [2, с. 305–306]. Проте, незважаючи на різноманіття термінологічного позначення вказаного виду співпраці, її сутність єдина – сумісна діяльність:

- різних держав у сфері правової регламентації відповідних аспектів боротьби зі злочинністю;
- міжнародних судових та поліцейських органів;
- спеціалізованих органів різних держав щодо надання професійної техні-

чної допомоги в боротьбі зі злочинністю, розшуку та затриманні осіб, котрі підозрюються у вчиненні злочинів, їхній екстрадиції тощо;

– міжнародних недержавних організацій [3, с. 23].

Отже, формами міжнародного співробітництва під час кримінального провадження слід вважати:

- 1) міжнародну правову допомогу при проведенні процесуальних дій;
- 2) видачу осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція);
- 3) кримінальне провадження у порядку перейняття;
- 4) визнання та виконання вироків іноземних держав та передача засуджених осіб.

Окремо слід зазначити, що законодавство, яке регулює міжнародне співробітництво під час кримінального провадження визначено в ст. 543 КПК України. Так, згідно із вищенаведеною нормою, порядок направлення запиту до іншої держави, порядок розгляду уповноваженим (центральним) органом України запиту іншої держави або міжнародної судової установи про таку допомогу і порядок виконання такого запиту визначаються цим Кодексом і чинними міжнародними договорами України [1]. Одним із основних міжнародних актів, на положеннях якого базується міжнародне співробітництво під час кримінального провадження, безумовно, виступає Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах. У ст. 56 вищенаведеної Конвенції встановлено, що Договірні Сторони зобов'язуються відповідно до умов, передбаченими цією Конвенцією, за вимогою видавати один одному осіб, що знаходяться на їх території, для притягнення до кримінальної відповідальності або для приведення вироку у виконання. [4].

Таким чином, надання міжнародної правової допомоги є одним із основних аспектів міжнародного співробітництва. У ст. 541 КПК України встановлено, що під міжнародною правовою допомогою слід розуміти проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою [1]. При цьому з аналізу положень КПК України можна зробити висновок, що підставою для здійснення міжнародної правової допомоги є запит про міжнародну правову допомогу. Так, відповідно до ст. 551 КПК України суд, прокурор або слідчий за погодженням з прокурором надсилає до уповноваженого (центрального) органу України запит про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні, які він здійснює. Уповноважений (центральный) орган України розглядає запит на предмет обґрунтованості і відповідності вимогам законів та міжнародних договорів України. У разі прийняття рішення про направлення запиту уповноважений (центральный) орган України протягом десяти днів надсилає запит уповноваженому (центральному) органу запитуваної сторони безпосередньо або дипломатичним шляхом. У разі відмови у направленні запиту всі матеріали протягом десяти днів повертаються відповідному органу України з викладом недоліків, які потрібно усунути, або з поясненням причин неможливості направлення запиту [1].

За запитом компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу можуть бути проведені наступні процесуальні дії:

1) вручення документів – долучені до запиту документи та рішення, вручаються особі, визначеній у запиті;

2) тимчасова передача – якщо для давання показань або участі в інших процесуальних діях під час кримінального провадження необхідна присутність особи, яка тримається під вартою або відбуває покарання у виді позбавлення волі на території іноземної держави і не притягується до кримінальної відповідальності в цьому кримінальному провадженні, орган досудового слідства, прокурор, суддя або суд України, які здійснюють кримінальне провадження, складають прохання про тимчасову передачу такої особи в Україну;

3) виклик особи, яка перебуває за межами України – особу, яка перебуває за межами України, для провадження слідчих чи інших процесуальних дій на території України викликають повісткою на підставі запиту (доручення) про міжнародну правову допомогу;

4) допит за запитом компетентного органу іноземної держави шляхом проведення відео- або телефонної конференції;

5) розшук, арешт і конфіскація майна;

6) контрольована поставка – слідчий органу досудового розслідування України у разі виявлення ним контрабандної поставки при проведенні процесуальних дій, у тому числі за запитом про міжнародну правову допомогу, має право не вилучати її з місця закладки або транспортування, а за домовленістю з компетентними органами держави, куди її адресовано, безперешкодно пропустити її через митний кордон України з метою виявлення, викриття та документування злочинної діяльності міжнародних злочинних організацій;

7) прикордонне переслідування – у разі проведення компетентними органами України прикордонного переслідування особи, яка вчинила незаконне переміщення через державний кордон України, проводиться розслідування її незаконної діяльності на території України згідно з вимогами КПК України.

Варто зауважити, що на території України з метою виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги можуть бути проведені будь-які процесуальні дії, передбачені КПК України або міжнародним договором. Однак, разом з тим, КПК України містить положення відповідно до яких існують процесуальні дії, які потребують спеціального дозволу для їх вчинення. Так, згідно із ст. 562 КПК України, якщо для виконання запиту компетентного органу іноземної держави необхідно провести процесуальну дію, виконання якої в Україні можливе лише з дозволу прокурора або суду, така дія здійснюється лише за умови отримання відповідного дозволу в порядку, передбаченому цим Кодексом, навіть якщо законодавство запитуючої сторони цього не передбачає. Підставою для вирішення питання щодо надання такого дозволу є матеріали звернення компетентного органу іноземної держави. У разі якщо при зверненні за допомогою в іноземній державі необхідно виконати процесуальну дію, для проведення якої в Україні потрібен дозвіл прокурора або суду, така процесуальна дія може запитуватися лише після надання відповідного дозволу прокурором або судом у порядку, встановленому цим Кодексом.

При цьому належно засвідчена копія такого дозволу долучається до матеріалів запиту [1].

Таким чином, завданням міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні слід вважати ефективне попередження та розкриття кримінальних правопорушень, що, в свою чергу, є однією з найголовніших складових механізму зі захисту прав, свобод та інтересів фізичних й юридичних осіб. Закріплення в положеннях КПК України міжнародної правової допомоги як однієї із провідних форм міжнародного співробітництва є вагомим кроком для забезпечення реалізації основного завдання кримінального провадження, а саме – захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду.

Список використаних джерел: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13 квіт. 2012 р. // Офіційний вісник України. – 2012. - № 37. – Ст. 1370 2. Пчеліна О. В. Особливості взаємодії слідчого із правоохоронними органами зарубіжних країн під час розкриття та розслідування злочинів / Пчеліна О. В. // Проблеми реформування кримінально-процесуального та кримінального законодавства України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф (Харків, 14 жовт. 2011 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ ; Криміналогічна асоціація України. – Х. : ХНУВС, 2011. – С. 305–308. 3. Взаємодія при розслідуванні економічних злочинів : [монографія / кол. А. Ф. Волобуєв, І. М. Осика, Р. Л. Степанюк та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. Ф. Волобуєва]. – Х. : Курсор, 2009. – 320 с. 4. Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 2006. – № 5/Книга 1. – Ст. 1156.

Одержано 26.09.2012

Тезиси посвящены рассмотрению отдельных аспектов международного сотрудничества во время криминального расследования в Украине.

Ключевые слова: международное сотрудничество, криминальное расследование, правовая помощь, защита прав человека.

Theses are devoted consideration of separate aspects of international cooperation during criminal realization in Ukraine.

Keywords: international cooperation, criminal realization, legal aid, defence of human rights.

**ВИВЧЕННЯ ОСОБИ ОБВИНУВАЧЕНОГО В КОНТЕКСТІ НОВОГО
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

Розглянуті процесуальні особливості вивчення особи обвинуваченого в контексті реформування кримінально-процесуального законодавства України.

Ключові слова: особа обвинуваченого, особа підозрюваного, обставини, що характеризують особу обвинуваченого, вивчення особи обвинуваченого.

Конституція України [1] проголосила курс на побудову демократичної правової держави, який передбачає реформування кримінально-процесуального законодавства України що має на меті створення такої моделі кримінального процесу, яка дозволила б забезпечити ефективність досудового розслідування та індивідуалізацію у визначенні міри покарання. Вивчення особи обвинуваченого та фактичних даних про обставини, що її характеризують, набувають у зв'язку з цим особливої значущості. Так, Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) [2] вніс певні зміни до положень, що стосуються вивчення особи під час провадження досудового розслідування. З'явилися новації в визначенні суб'єкта, що притягується до кримінальної відповідальності, та діє на стадії досудового розслідування, відбулися зміни в вимогах до вивчення такої особи при прийнятті окремих процесуальних рішень, що відповідно вимагає певного аналізу та вивчення.

Слід зазначити, що вивченню особи обвинуваченого в кримінально-процесуальному аспекті присвячені праці вітчизняних і зарубіжних процесуалістів: Ю. І. Азарова, П. Д. Біленчука, В. Д. Берназа, М. Т. Ведернікова, М. М. Гродзинського, М. Г. Коршика, А. С. Кривошеєва, Г. К. Курашвілі, Н. С. Лейкіної, Ю. Ф. Лубшева, І. А. Матусевич, В. Т. Очередіна, С. С. Степичева, А. Г. Стовпового, П. П. Цветкова та ін. Разом із тим специфіку реалізації фактичних даних про обставини, що характеризують особу обвинуваченого, зокрема у процесуальних рішеннях слідчого, в юридичній літературі до кінця не розкрито. Так, зазначені науковці намагалися розробити та визначити такі поняття, як „особа обвинуваченого”, „відомості про особу обвинуваченого”, „відомості про факти, що характеризують особу обвинуваченого”. При цьому автори виходять з багатоаспектності такого визначення і відповідно розглядають особу обвинуваченого в кримінально-правовому, процесуальному, криміналістичному та інших ракурсах. Так, М. Т. Ведерніков у своїй роботі дає таке визначення: „Особа обвинуваченого – це конкретна особа, яка характеризується проявом своїх властивостей як в основних сферах діяльності людини, так і в специфічній правовій сфері при реалізації спеціального правового статусу і виконанні правової соціальної ролі” [3, с.36]. Таке визначення має право на існування і відображає обвинуваченого як певну суму його проявів у різних аспектах буття. З точки зору викорис-

тання інформації про особу як доказової при розслідуванні кримінальних справ, а зокрема при прийнятті певних процесуальних рішень, нас у першу чергу цікавить її визначення як даних про обставини що характеризують особу обвинуваченого, що відносяться до предмета доказування. М. Т. Ведерніков пропонує поняття „особистісної доказової інформації” і визначає її як „дані про особу, на підставі яких устанавлюються обставини, що становлять предмет вивчення особи обвинуваченого” [3, с. 96]. При цьому він слушно зауважує, що існують різні підходи до розуміння цієї правової категорії. Так, М. Г. Коршик, О. М. Ларін та С. С. Степінчев у своїй публікації визначають: „дані, що характеризують особу обвинуваченого, – це відомості про постійні або відносно сталі ознаки, якості та властивості особистості, що мають суттєве значення для справи” [4, с. 98]. У свою чергу А. М. Яковлев висловлює іншу точку зору, де говорить: „не властивості людей, а об’єктивоване вираження особистості на зовні... може розглядатися в якості даних по справі і, як наслідок, здійснювати вплив на долі людей” [5, с.111]. Тобто існує як мінімум два підходи до розуміння сутності вказаної категорії, це властивості особи обвинуваченого або відомості про ці властивості. М. Т. Ведерніков критикує другий підхід, говорячи, що вважати доказами не властивості особистості, а факти її поведінки немає необхідності, тому що це приведе до включення в обставини, які характеризують особу, переліку її конкретних поступків, а не більш загальної категорії властивостей та якостей, які в підсумку і розкривають сутність особи [3, с. 97]. З таким підходом можна однозначно погодитися.

У ще чинному кримінально-процесуальному кодексі України, спеціальній літературі ми зустрічаємо такі поняття, як “підозрюваний”, “обвинувачений”, “підсудний”, “засуджений” і, відповідно, “особа підозрюваного”, “особа обвинуваченого”, “особа підсудного”, “особа засудженого”. Це близькі за змістом поняття, хоча між ними є і відмінність. Поняття “підозрюваний”, “обвинувачений”, “підсудний”, “засуджений” є кримінально-процесуальними термінами. Критерієм їх розмежування виступають процесуальні рішення, що встановлюють (змінюють) процесуальний статус відповідного суб’єкта. У ст. 43 КПК України 1961 року [6], зокрема, зазначено, що «обвинуваченим є особа, щодо якої в установленому цим Кодексом порядку винесена постанова про притягнення як обвинуваченого. Після призначення справи до судового розгляду обвинувачений називається підсудним”.

Таким чином, мова йде про одну і ту ж саму особу, але вона виступає в ролі різних процесуальних фігур на різних стадіях кримінального судочинства. Розгляд зазначених понять у комбінації з терміном “особа” надає їм інший зміст, тому що припускає якісно іншу характеристику названих суб’єктів, що вимагає вивчення та розкриття змісту особи по суті. Вказаний підхід дозволяє в подальшому, в повному обсязі реалізувати фактичні дані про особу обвинуваченого в процесуальних рішеннях слідчого. Поняття “особа підозрюваного” і “особа обвинуваченого” найбільш близькі між собою, тому що на стадії досудового розслідування відмінностей між порядком устанавлення властивостей особи обвинуваченого і підозрюваного не існує. Це дає нам підстави об’єднати їх одним поняттям “особа обвинуваченого”.

Нещодавно прийнятий Кримінальний процесуальний кодекс України [2], разом з іншими змінами, пропонує новий підхід до визначення особи що притягується до кримінальної відповідальності на стадії досудового розслідування, згідно ст. 42 КПК України, підозрюваним є особа, якій в порядку, передбаченому статтями 276-279 цього Кодексу, повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, а обвинуваченим (підсудним) визначає особу, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду в порядку, передбаченому статтею 291 цього кодексу. Очевидно, що тепер на стадії досудового розслідування фігурує тільки одна особа – підозрюваний, з іншим статусом, ніж передбачений КПК України 1961 року, тобто це фактично обвинувачений, як він розуміється в ще чинному Кодексі 1961 року. Об'єднавши положення про підозрюваного та обвинуваченого в одній статті, на нашу думку, законодавець фактично визнав схожість цих суб'єктів між собою. Але необхідно звернути увагу на інші положення КПК України, які стосуються вивчення даних про вказаних осіб під час кримінального судочинства. Так, стаття 91 КПК України «Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному судочинстві», у пункті 4, фактично, дублює положення п.3 ст. 64 КПК України 1961 року, де говориться виключно про обвинуваченого, та обставини які його характеризують, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. У зв'язку з зміною визначення сутності обвинуваченого, як суб'єкта кримінального провадження, можливо, в відповідних нормах прийнятого КПК, щодо обставин, які підлягають доказуванню, необхідно вказати і підозрюваного, який приймає участь в кримінальному провадженні протягом всієї стадії досудового розслідування, та відносно якого приймаються ключові процесуальні рішення слідчими органів досудового розслідування, прокурором, слідчим суддею.

Список використаних джерел: 1. Конституція України від 28.06.96 р. (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України від 23.07.96 р., № 30, ст.141. 2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // Голос України від 19.05.2012 р. № 90-91. 3. Ведерников Н. Т. Личность обвиняемого и подсудимого: понятие, предмет, методика изучения [Текст] / Н. Т. Ведерников. – Томск: Из-во ТГУ, 1978. – 173 с. 4. Коршик М. Г. Доказательственное значение данных, характеризующих личность обвиняемого [Текст] / М. Г. Коршик, А. М. Ларин, С. С. Степичев // Сов. государство и право. – 1966. – № 9. – С. 97-101. 5. Яковлев А. М. Об изучении личности преступника [Текст] / А. М. Яковлев // Советское государство и право. – 1962. – №11- С.111. 6. Кримінально-процесуальний кодекс України. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2011. – 232с. 7. Уголовно-процесуальный кодекс Российской федерации от 18.12.2001 г. с изм. и доп. от 15.01.2011 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.up-kodeks>. 8. Курашвили Г. К. Об основных направлениях изучения личности обвиняемого на предварительном следствии [Текст] / Г. К. Курашвили // Вопросы криминологии, уголовного права, процесса и прокурорского надзора. – М., 1975. –С. 5-12. 9. Маляренко В. Т. Кримінальний процес України: стан та перспективи розвитку. Навчальний посібник [Текст] / В. Т. Маляренко. – К. : Ін Юре, 2004. – 600 с. 10. Азаров Ю. И. Деятельность следователя органов внутренних дел по доказыванию обстоятельств, характеризующих личность обвиняемого. Учебное пособие [Текст] / Ю. И. Азаров –

К. : НИиРИО Киевской высшей школы МВД СССР, 1991. – 80 с. 11. Чича Р. П. Реалізація даних про особу обвинуваченого у процесуальних рішеннях слідчого. Монографія [Текст] / Р. П. Чича – Х. : СПДФО Чальцев О. В., 2012. – 224с.

Одержано 26.09.2012

Рассмотрены процессуальные особенности изучения личности обвиняемого в контексте реформирования уголовно- процессуального законодательства Украины.

Ключевые слова: личность обвиняемого, личность подозреваемого, обстоятельства характеризующие личность обвиняемого, изучение личности обвиняемого.

Annotation: study examined the specific procedure in the context of the accused's reform of criminal procedure legislation of Ukraine.

Key words: identity of the accused, the identity of the suspect, the circumstances characterizing the identity of the accused, the study of the personality of the accused.

СУД ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ: PROETCONTRA

Тези розглядають правове закріплення у новому КПК України механізму дії суду присяжних під час розгляду кримінальних справ. Надається генезис розвитку суду присяжних та наукові положення, які встановлені у англосаксонської правової системи права.

Ключові слова: суд присяжних, судове провадження, державний обвинувач.

У суду присяжних в усі часи були свої як прихильники, так і опоненти. Наперед хотілося б навести ті аргументи, на яких ґрунтується позиція антагоністів даного інституту. До категорії юристів, що висловлюють критичні судження на адресу суду присяжних, можна віднести В. Котляра, який, зокрема, стверджує, що цей інститут – результат емоційної, а не правової діяльності. Інші юристи, неначе на обґрунтування його твердження, зазначають, що під час розгляду справи за участю присяжних засідателів як у вердикті, так і у вирокі, традиційно не наводиться аргументація прийнятого рішення. Тобто мотивувальна частина відсутня, а апеляція до будь-яких доказів не здійснюється. Наприклад, в США суд присяжних дає лаконічну відповідь лише на одне питання: «винен» чи «не винен». Утім варто зазначити, що відсутність обґрунтування не значить, що істина по справі не знайдена.

Ще один, досить розповсюджений аргумент противників даного інституту передбачає, що у присяжних засідателів відсутні правові знання, що, у свою чергу, не дозволяє їм критично сприймати і об'єктивно вирішувати справу. Безсумнівно, що висновок по фактах чи вирішення питання достатності доведення винності підсудного можна зробити і без наявності фахової юридичної підготовки. Більше того, у деяких випадках ці ж самі знання сковують сприйняття матеріалів справи, адже судді на певному етапі починають думати і оцінювати докази за допомогою сформованих практичною роботою схем, стереотипів, стандартів, тобто мова йде про професійну деформацію.

Коли обговорюють фактори, які заважають введенню та функціонуванню суду присяжних, найчастіше доводиться чути: «Наш народ не готовий». Вважаємо, що правники, які обстоюють дану позицію, видають бажане за дійсне. Справедливою є думка Л. М. Карнозової, яка з цього приводу зазначає, що така позиція є нічим іншим, як формою спротиву професійного співтовариства. До вітчизняних противників суду присяжних також можна віднести Голову Верховного Суду України В. Т. Маляренка, який зазначає, що суд присяжних є малопродуктивним, складним і громіздким, запроваджується для розгляду лише невеликої категорії справ і то по першій інстанції, але вимагає великих зусиль держави з підготовки його діяльності. Дійсно, у цьому разі законодавець повинен буде провести кропітку роботу по формуванню якісного правового каркасу нового судового інституту [1].

У чому ж, власне, полягає позитив запровадження суду присяжних? Справа

в тому, що в суді присяжних створені найкращі умови для виявлення помилок та зловживань слідства. І в цьому випадку суддя вже не може проявити поблажливості та солідарності з правоохоронними органами, оскільки фактичне вирішення справи по суті здійснює не він, а колегія присяжних, яка є не пов'язаною та незалежною від прокуратури та міліції. Запровадженням інституту присяжних засідателів законодавець зніме з конвеєру видання обвинувальних висновків, адже «обвинувальний ухил» у судовій діяльності загалом відомий. Що ж стосується адвокатів, то вони виступають проти тому, що «домовитися» про позитивний розгляд справи із колегією присяжних фактично нереально, у той самий час, як із тим чи іншим суддею цей шлях розв'язання проблеми є давно протоптаним. Саме для того, щоб побороти корупцію у судовій системі (принаймні розпочати широкомасштабний наступ на неї) та підвищити авторитет суддів та довіру до них серед населення, і необхідно запровадити розглядуваний інститут.

Часто-густо доводиться чути думку, що в Україні суд присяжних не запроцює, бо в нас не такі укорінені демократичні традиції, як в розвинених західних правопорядках. У даному разі, говорячи мовою військовослужбовців, запровадження розглядуваного інституту має тактико-стратегічні задачі, серед яких провідне місце займає підвищення правової та загальної культури населення, а також розвиток вже існуючих і формування нових демократичних традицій. Як здається, суд присяжних повинен стати не логічним завершенням демократичної еволюції українського громадянського суспільства, а засобом, який буде допомагати рухатися в цьому напрямку. Більше того, виховний вплив суд присяжних буде здійснювати не лише на пересічних громадян, а й на юридичне співтовариство.

Коли державний обвинувач чи адвокат виступають перед суддею та ще кількома учасниками процесу, то їхня профнепридатність мало проявляється. А коли доводиться проголошувати промову перед колегією присяжних, а як наслідок і перед більшою глядацькою аудиторією (розгляд справи судом присяжних завжди має громадський резонанс), то фахова ущербність юриста постає в усій красі. Суспільна думка – це велика сила, яка здатна автоматично виключити правника із юридичного співтовариства. Це, у свою чергу, призведе до загострення конкуренції, яка є рушійною силою у напрямку розвитку та самовдосконалення, і як наслідок, – професійний рівень вітчизняних правознавців стане значно вищим.

Запровадження інституту присяжних сприятиме пом'якшенню соціальної напруги у суспільстві, адже представники різних верств населення і різного матеріального стану, сидячи пліч-о-пліч на лаві присяжних і користуючись рівними правами у вирішенні справи, будуть відчувати свою рівність між собою та обопільну відповідальність перед суспільством. С. А. Пашин вважає, що правосуддя стане справедливішим тільки тоді, коли кілька осіб, які вперше зібралися у складі колегії присяжних в суді, винесуть вердикт на основі своєї життєвої практики [2].

Варто наголосити на тому, що існують такі юристи, які завуальовують свою незгоду з існуванням суду присяжних, виступаючи за його квазіфункцію-

нування. Усвідомлюючи якщо не неминучість, то більш ніж правдоподібність логічного завершення процесу становлення альтернативної форми судочинства, такі правники прагнуть урізати компетенцію такого суду, завідомо обмежуючи його діяльність. Пропонується віддати на розгляд присяжних засідателів тільки категорію справ, пов'язаних із можливістю застосування санкції у вигляді довічного позбавлення волі. Але, як ми розуміємо, таких процесів обмаль, і тому в такому випадку суд присяжних важливої ролі у судовій системі відігравати не буде, і як наслідок, завдання, що на нього покладають прогресивні юристи, не будуть вирішеними. У цьому контексті слід зауважити, що в проекті КПК (далі проект), який був прийнятий Верховною Радою України 13 квітня цього року, має місце саме така ситуація. Так, ч. 3 ст. 31 передбачає, що відправлення правосуддя судом присяжних можливе при вчиненні злочинів, за які передбачено довічне позбавлення волі. При відправленні правосуддя судом присяжних справа розглядатиметься колегією у складі трьох присяжних і двох професійних суддів, і рішення буде прийматися спільно. Однак варто зазначити, що за такої моделі організації альтернативної форми судочинства це вже не суд присяжних, адже за сформованою практикою присяжні засідателі повинні одноособово приймати рішення по справі, без втручання професійного судді, а останній має лише одягнути рішення народних представників у правову форму. Та модель, яка запропонована проектом більше схожа на іншу форму народного представництва в суді – народних засідателів, і нічого спільного, як нам вбачається, з таким інститутом, як суд присяжних, не має.

Підкреслимо на останок, що суд присяжних не повинен бути «вітриною», об'єктом для відводу очей представників розвинених західних демократій. Даний інститут повинен бути інтегрований у вітчизняну судову систему як ефективно діючий, в іншому ж випадку він взагалі не потрібний.

Список використаних джерел: 1. Карнозова Л. М. Гуманитарные начала в деятельности судьи в уголовном процессе : учеб. пособие / Л. М. Карнозова. – М. : Велби ; Проспект, 2004 – 96 с. 2. Маляренко В. Т. Про межі судового контролю за додержання прав і свобод людини в стадії попереднього розслідування кримінальної справи / В. Т. Маляренко, П. П. Пилипчук // Вісник Верховного Суду України. 2001. – № 2 (24). – С. 59–60. 3. Пашин С. А. Суд присяжных : Первый год работы / С. А. Пашин. – М. : Междунар. комитет содействия правовой реформе, 1995. – 48 с.

Одержано 25.09.2012

Тезиси розглядають правове закріплення в новому уголовно- процесуальному праві механізм роботи суду присяжних при розгляді кримінальних дел. Розглядаються положення розвитку суду присяжних і наукові точки зору, які розвиваються виходячи з англо-саксонської правової системи права.

Ключевые слова: суд присяжних, судебное производство, государственный обвинитель.

Theses examine the legal fixing in CPC of Ukraine of mechanism of action of court of jurors during consideration of criminal cases. Genesis of development of court of jurors and scientific positions that is set in an anglo-saxon right are given.

Keywords: court of jurors, judicial realization, state accuser.

Алла Сергіївна Швидка,

викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ОСКАРЖЕННЯ ПОРУШЕННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Наукова стаття є певним внеском в розробку наукових основ інституту кримінально-процесуальних строків, удосконалення їх правової регламентації та практики застосування, що в кінцевій меті направлено на підвищення ефективності кримінального судочинства, забезпечення прав і законних інтересів осіб, які беруть в ньому участь.

Ключові слова: кримінально-процесуальний строк, розумний строк, європейські стандарти, обчислення строку, негайність.

Докорінні зміни в соціально-політичних та інших умовах життя суспільства і держави на нинішньому етапі розвитку України створили передумови для реформування системи кримінального судочинства у напрямку демократизації, гуманізації, посилення захисту прав і свобод людини відповідно до вимог міжнародних правових актів і зобов'язань нашої держави перед європейським та світовим співтовариством.

Виконання завдань правосуддя у кримінальних справах, ефективність його здійснення і забезпечення невідворотності покарання щодо осіб, винуватих у вчиненні злочину, та виправдання невинуватих великою мірою залежить від якнайшвидшого вирішення судом цих справ по суті.

В останні роки кримінально-процесуальне законодавство зазнало змін, що були спрямовані на реалізацію вимог Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р. (далі ЄКПЛ) [1]. Зокрема це стосується розширення судового контролю за обмеженням конституційних прав і свобод людини на етапі досудового провадження у кримінальних справах і оскарження до суду рішень органу дізнання, слідчого та прокурора. Та зазначені зміни не торкнулися проблем оскарження порушення розумних у кримінальному судочинстві, а зокрема, порушення розумних строків судового розгляду.

Багато вчених, зокрема Ю. М. Грошевий, В. Т. Маляренко, О. Р. Михайленко, М. М. Михеєнко, В. В. Молдаван, В. Т. Нор, В. М. Тертишник, М. Є. Шумило та інші науковці докладають значних зусиль для наближення та адаптації вітчизняного кримінально-процесуального законодавства до міжнародних демократичних стандартів. Однак на сьогоднішній день залишається не вирішеною проблема дотримання розумних строків судового розгляду кримінальних справ.

Метою статті є отримання наукового результату у вигляді доведеності необхідності запровадження у вітчизняне законодавство і практику його застосування правила щодо розумних строків судового розгляду і прийняття рішень у кримінальних справах. Для досягнення зазначеної мети необхідно виконати наступні завдання: 1) проаналізувати Рішення Європейського Суду, що стосуються звернень громадян України з приводу порушення правила про

розумні строки; 2) дослідити питання щодо необхідності впровадження в українське законодавство положень щодо оскарження порушень розумних строків судового розгляду та вирішення кримінальних справ; 3) визначити можливості законодавчої регламентації щодо запровадження процедури оскарження порушення розумних строків в український кримінальному судочинстві.

Одним з важливих моментів в практиці застосування ЄКПЛ щодо порушення розумного строку судового розгляду, є відсутність чітко встановленого строку для вирішення кримінальних справ, перевищення якого буде порушенням вимог ст. 6 ЄКПЛ в частині розгляду кримінальної справи у продовж розумного строку.

У п. 22 Рекомендації Комітету Міністрів Державам – членам ЄС зазначається, що якщо строки судового вирішення справи порушуються, або якщо строк розгляду справи перевищив розумний строк, то національне законодавство повинно передбачати можливість зацікавлених осіб мати право подачі заяви про прискорення процедури розгляду справи. Якщо така заява прийнята, то це може призвести до винесення рішення, яким буде встановлено строк, протягом якого суд, чи державний обвинувач, в залежності від характеру справи, мають здійснити відповідні процесуальні заходи для чіткого визначення конкретної дати розгляду справи в суді. У випадках коли в якості загального засобу внутрішнього правового захисту передбачається право звернення до Конституційного Суду, то така скарга може бути подана, в деяких випадках, навіть за наявності інших внутрішніх засобів оскарження [1].

Так Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) 30 березня 2004 року виніс рішення в справі Меріт проти України (розслідування у справі щодо якого тривало понад 6 років), в якому визнав порушення країною права на справедливий судовий розгляд в розумні строки (ст. 6.1 ЄКПЛ), та права на ефективні національні механізми захисту порушеного права (ст. 13 ЄКПЛ) внаслідок чисельних відправлень справи на дослідження. У своєму рішенні ЄСПЛ зазначив, що ст. 13 ЄКПЛ гарантує ефективні засоби захисту перед національною владою щодо порушення права на справедливий судовий розгляд в розумні строки. Він також нагадав, що ефективність засобів захисту реалізується в тому випадку, коли особа може швидко отримати відповідне судові рішення у справі або має інші засоби для запобігання затягуванню судового розгляду. Європейський суд також визнав, що норми українського законодавства не містять визначення ефективних засобів для запобігання затягуванню та подовженню строку кримінального розслідування [3].

Ця справа є яскравим, але на жаль не поодиноким прикладом, який визначив існуючу проблему чисельних повернень судом кримінальних справ на додаткове розслідування, що є реальним порушенням розумних строків судового розгляду справ. Також слід наголосити на тому, що винесення ЄСПЛ рішення, що констатує невідповідність внутрішнього законодавства вимогам ЄКПЛ, кожна держава, аби не допустити подальших звернень до ЄСПЛ з аналогічними скаргами, повинна вдосконалити своє законодавство або змінити правозастосовну практику.

З цього приводу Ю. П. Аленін та В. Т. Маляренко справедливо зауважують, що тлумачення Європейського суду з прав людини мають прецедентний характер. [4, с. 10]. З метою утвердження в Україні верховенства права та впровадження європейських стандартів у національну систему судового устрою і судочинства, Указом Президента України було схвалено Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів [5] (далі – Концепція).

Так у п. 1 розділу IV Концепції зазначається, що одним із загальних принципів, на яких має ґрунтуватися судочинство, є розумні строки розгляду справ, що зобов'язують суд вирішувати справи без невиправданих зволікань або ж уникати поспішності, що завдає шкоди справедливому судочинству. Пункт 2 зазначеного розділу рекомендує законодавчо позбавити суд права направляти справи на додаткове розслідування та надавати органам досудового слідства доручення щодо пошуку доказів, установити обов'язок суду постановляти виправдувальний вирок, якщо обвинувачення не довело вини особи у вчиненні злочину.

Положення зазначеної Концепції щодо розумних строків судочинства знайшли своє відображення і в Новому Кримінально-процесуальному кодексі України [6] (далі – Новий КПК). Так у ст. 28 зазначається, що дотримання розумних строків досудового розслідування зобов'язані забезпечувати прокурор, слідчий суддя, а судового розгляду – суд. Але постає логічне запитання – куди звертатися у разі порушення судом розумних строків вирішення справи? У § 2 глави 26 розділу III Нового КПК чітко регламентується порядок оскарження ухвал слідчого судді під час досудового провадження, також регламентується порядок оскарження вироків суду, що не набрали та набрали законної сили відповідно в апеляційній та касаційній інстанціях (гл. I, II, Розділу V) але при цьому питання про оскарження порушення розумних строків судового розгляду кримінальної справи, залишається неврегульованим.

Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України, зазначає, що на практиці мають місце факти несвоєчасного призначення справ до судового розгляду, іноді тривалий час без поважних причин не ухвалюються вироків чи інші рішення [7]. Проаналізувавши узагальнення судової палати, вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що констатуємо такі факти порушення розумних строків з боку судів, судова палата одразу ж і виправдовує їх посилаючись на те, що такі порушення вчиняються в результаті неявки свідків, потерпілих у судово засідання, чи тож на невиконання органами міліції постанов суду про привід зазначених учасників та на деякі інші обставини. Вирішення зазначеної проблеми судова палата вбачає у науковому обґрунтуванні можливого середнього навантаження на одного суддю та відповідному збільшенні штатної чисельності суддів. А доти, поки цього не буде зроблено, питання про недотримання судами розумних строків розгляду справи по суті та відповідальності за це суддів є законодавчо необґрунтованим.

Висновок. Очевидним є той факт, що причинами порушень розумних строків судового розгляду та вирішення кримінальної справи, є відсутність в Україні законодавства, яке реально дозволяло б притягнути до відповідальності

суддів, винних в порушенні права осіб на розгляд справи протягом розумного строку, а також відсутність ефективно діючого механізму, який міг би надати можливість успішно вирішити проблему порушення права на розумний строк судового розгляду за допомогою внутрішніх засобів правового захисту.

Для вдосконалення внутрішніх засобів правового захисту, перш за все необхідно: 1) законодавчо закріпити можливості зацікавлених осіб мати право подачі заяви про прискорення процедури розгляду справи; 2) визначити порядок та інстанційність оскарження зацікавленими особами порушення розумних строків судового розгляду та прийняття рішення у кримінальній справі.

Список використаних джерел: 1. Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.aau.edu.ua/up/docs/kpk_final.html. 2. Рекомендація Комітету Міністрів Державам – членам ЄС «Про підвищення ефективності внутрішніх засобів правового захисту» : прийм. Комітетом Міністрів 12 трав. 2004 р. 3. Європейський Суд у Страсбурзі 30 березня 2004 року ухвалив рішення у справі Меріт проти України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.helsinki.org.ua/index.php?id=1081156942>. 4. Уголовно-процесуальний кодекс України : науч.-практ. комент. / под ред. В. Т. Маляренка, Ю. П. Аленина. – Х. : Одиссей, 2005. 5. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів : указ Президента України від 10 трав. 2006 р. № 361/2006. 6. Кримінально-процесуальний кодекс України, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінально-процесуального кодексу України» : Чинне законодавство з 19 листопада 2012 року. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2012. – 382 с. 7. Практика дотримання судами строків провадження у кримінальних справах щодо підсудних, які тримаються під вартою станом на 27 березня 2007 року // Посилення співпраці між Україною та ЄС щодо утвердження верховенства права в Україні : аналіт. доп. та рек. / під заг. ред. Солоненко І. – К. : К.І.С., 2006 – С. 40.

Одержано 24.09.2012

Научная статья является определенным взносом в разработку научных основ института криминально-процессуальных сроков, усовершенствования их правовой регламентации и практики применения, что в конечной цели направлено на повышение эффективности криминального судопроизводства, обеспечения прав и законных интересов лиц, которые принимают в нем участие.

Ключевые слова: уголовно-процессуальный срок, разумный срок, европейские стандарты, исчисление срока, немедленность.

The scientific article is certain payment in development of scientific bases of institute of kriminal'no-protsessual'nykh terms, improvements of their legal regulation and practice of application, that in an ultimate goal directed on the increase of efficiency of the criminal legal proceeding, providing right and legal interests of persons which take part in him.

Keywords: criminal and procedural term, reasonable term, European standards, calculation of term, immediateness.

**ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ
(РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

У статті розглядається зміст та сутність негласних слідчих (розшукових) дій та розкриваються напрями їх використання у кримінальному провадженні за КПК України 2012 року.

Ключові слова: негласна слідча (розшукова) дія, оперативно-розшуковий захід, доказ, збирання доказів, доказування.

Однією із новел КПК України 2012 року, що привертає до себе значну увагу фахівців у галузях кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності, криміналістики, а також практичних працівників правоохоронних органів та суддів є правовий інститут негласних (слідчих) розшукових дій, норми якого сконцентровані в главі 21 КПК України. Розробники нового КПК України замість розвитку нормативно-правової регламентації використання результатів оперативно-розшукової діяльності в доказуванні у кримінальних справах запропонували інший підхід. А саме, ввести в кримінально-процесуальну діяльність з розслідування злочинів в якості засобів збирання доказів негласні слідчі (розшукові) дії, визначивши їх в ч. 1 ст. 246 КПК України як різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України. Їх негласність означає неочевидність, скритність слідчих (розшукових) дій, що проводяться, від осіб, які в них не беруть участь, у тому числі й від співробітників слідчих і оперативних підрозділів, але передусім від об'єктів, відносно яких вони проводяться. Проведення слідчих (розшукових) дій в такій формі покликане забезпечити збір відомостей про злочин і особу, що його вчинила, встановити її місцезнаходження і місцезнаходження речей і документів, що мають значення для кримінального провадження, попередити протидію розслідуванню злочину, забезпечити безпеку учасників кримінального судочинства і членів їх сімей в ситуаціях, коли проведенням гласних слідчих (розшукових) дій це здійснити неможливо. Таким чином, негласні слідчі (розшукові) дії стали заміною оперативно-розшуковим заходам як негласних засобів збирання доказів, результати яких згідно із ст. 65, 66 КПК України 1960 року, можуть використовуватися в доказуванні.

Ключове значення для визначення призначення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні за КПК України 2012 року мають положення ст. 256, яка містить нормативно-правові приписи щодо використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у доказуванні, та 257 КПК України, якою встановлені порядок використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у інших кримінальних провадженнях.

Відповідно до ст. 256 КПК України протоколи проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх про-

ведення речі і документи або їх копії, рівнозначні відповідному значенню як джерел доказів протоколам, аудіо- або відеозаписам, фотознімкам, іншим результатам, отриманим при проведенні слідчих (розшукових) дій, передбаченим главою 20 КПК України. Однак це не означає, що відомості про подію злочину, злочинця та інші обставини, що мають значення для кримінального провадження, якщо вони містяться в протоколах негласних слідчих (розшукових) дій, додатках до них та у вилучених під час їх проведення речах і документах або їх копіях, то вони відразу набувають статус доказів у конкретному кримінальному провадженні. Отримані матеріали підлягають перевірці та оцінці так само, як і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій. Ключовою умовою використання в доказуванні результатів конкретних негласних слідчих (розшукових) дій є визнання в результаті здійснення їх перевірки і оцінки слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом процесуальними джерелами доказів.

Відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. В процедуру доказування включаються фактичні дані, які відповідають вимогам ст. 84–86 КПК України. Термін збирання доказів є умовним, оскільки доказів в готовому вигляді не існує, об'єктивно в оточуючому середовищі залишаються сліди вчиненого кримінального правопорушення у формі відображень різних подій у пам'яті осіб, що їх спостерігали або були їх учасниками, та у формі матеріальних слідів-відображень дій по готуванню, вчиненню та приховуванню кримінального правопорушення, матеріальних об'єктів, які були знаряддями вчинення кримінальних правопорушень, об'єктів кримінально протиправних дій, гроші, цінності, та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом тощо. В ході кримінального провадження шляхом проведення не тільки слідчих але й негласних слідчих (розшукових) дій, реалізації їх процесуальної форми і застосування відповідних пізнавальних прийомів ці сліди виявляються, відображаються в свідомості суб'єктів доказування, а потім фіксуються в процесуальних документах, а за необхідності із застосуванням технічних засобів фіксації кримінального провадження, вилучаються самі матеріальні об'єкти, що є носіями відомостей, які мають значення для досудового розслідування, в результаті чого виникають дані, що утворюють об'єктивну основу доказів. Такі дані можуть стати змістом окремих видів доказів лише при дотриманні вимог, що пред'являються до них в главі 4 КПК України, а саме:

1) отримані дані в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій повинні відноситись до обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України);

2) фактичні дані повинні бути отримані із процесуальних джерел, вказаних в ч. 2 ст. 84 КПК України;

3) можуть слугувати фактичною основою доказів, якщо вони пройшли перевірку в порядку, передбаченому для відповідного виду доказів.

Речі і документи, що вилучені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, можуть бути визнані речовими доказами у кримінальному провадженні. Умовами визнання їх речовими доказами є:

1) отримання фактичних даних, що ці матеріальні об'єкти були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обста-

вин, що встановлюються під час кримінального провадження (ст. 91, 98 КПК України);

2) такі фактичні дані повинні бути отримані із процесуальних джерел вказаних в ч. 2 ст. 84 КПК України;

3) можуть слугувати фактичною основою доказів, якщо вони пройшли перевірку шляхом проведення інших слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій відповідно до вимог КПК України.

У ч. 1 ст. 256 КПК України вказано, що поряд із речами та документами, вилученими під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, в доказуванні можуть використовуватися їх копії. Стосовно такої можливості необхідно зробити ряд застережень.

По-перше, копія оригінала будь-якої речі – це точне її відтворення. Тобто в доказуванні, виходячи із буквального розуміння терміну копія речі, можуть використовуватися тільки виготовлені в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій копії речей, що повністю відтворюють стійку зовнішню будову, розміри, форму, колір, вагу та інші індивідуальні ознаки оригінальної речі. Наприклад, копії знарядь скоєння злочину, предмету злочинного посягання, що були використані під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії як спеціально виготовлені несправжні (імітаційні) засоби відповідно до положень ст. 273 КПК України.

Копії слідів скоєння злочинів, що виготовляються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, відносяться до інших результатів, здобутих за допомогою застосування технічних засобів, на які вказується у ч. 1 ст. 98 та ч. 1 ст. 256 КПК України як на матеріальні об'єкти, що можуть використовуватися в доказуванні в якості речових доказів.

По-друге, в теорії документознавства, юриспруденції та практиці діловодства під копією розуміється документ, що відтворює інформацію документа оригінала й усі його зовнішні ознаки або їх частину, має у правому верхньому кутку позначку «Копія». Копія документу може бути факсимільною (містить усі реквізити документа, відображає особливості їх розташування та оформлення (наприклад, ксерокопія, фотокопія)) та вільною (містить усі реквізити справжнього документа, проте не обов'язково повторює його форму). Різновидами копій є відпуск, витяг та дублікат. У ч. 4 ст. 99 КПК України зазначено, що дублікат документа (документ, виготовлений таким же способом, як і його оригінал, тобто це по суті повторний екземпляр оригінального документа) може бути визнаний судом як оригінал документа. Однак, не слід ототожнювати документи та їх дублікати, про які йде мова у ст. 99 КПК України, з документами речовими доказами, на ознаки яких вказується у ч. 2 ст. 98 КПК України, та їх копіями (ч. 1 ст. 256 КПК України). Копії з документів, що зберегли на собі сліди кримінального правопорушення, або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження (ст. 98 КПК України), та оформлені як додатки до протоколу негласної слідчої (розшукової) дії, згідно із положеннями ст. 104-106, 252 КПК України, можуть, відповідно до ч. 1 ст. 256 КПК України, використовуватися в доказуванні. Для таких копій не є обов'язковим їх виготовлення тим же самим способом, що і документ оригінал. Виготовлятися копії з таких документів можуть шляхом їх фотографування, відеозапису, ксерокопіювання, тобто способами, що забезпечують відтворення інформації документа оригінала й усі його зовнішні ознаки або їх частину. У випадках, передбаче-

них ч. 5 ст. 99 КПК України, можуть бути виготовлені дублікати, зокрема, і додатків до протоколів негласних слідчих (розшукових) дій, в тому числі і копій документів речових доказів, що були отримані під час їх проведення.

Слід зауважити, що в подальшому, при проведенні інших слідчих (розшукових) дій, необхідно завжди прагнути вилучити оригінали документів, з яких були виготовлені копії під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії. Встановлення тотожності зовнішнього вигляду та змісту копії документу та його оригіналу є важливою складовою перевірки результатів проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

Напрями використання в доказуванні результатів конкретних негласних слідчих (розшукових) дій прямо пов'язані зі змістом та об'ємом фактичних даних про обставини, що підлягають доказуванню, які в них містяться. Тобто чи містять вони фактичні дані, що прямо вказують на вчинення особою злочину або виключають її причетність до нього (прямі докази), або містять відомості про факти, які передували, були супутніми події злочину чи мали місце після неї (непрямі докази). В залежності від цього слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд використовують результати негласних слідчих (розшукових) дій поряд із результатами гласних слідчих (розшукових) дій для обґрунтування своїх процесуальних рішень про проведення інших слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій з метою перевірки цих відомостей та отримання нових доказів, або в разі визнання їх достатніми – про повідомлення про підозру, обрання запобіжного заходу, закриття кримінального провадження, звернення до суду з обвинувальним актом тощо.

З огляду на викладене відзначимо, що успішність впровадження з перших днів набуття чинності КПК України 2012 року негласних слідчих (розшукових) дій у практику кримінального судочинства як засобів збирання доказів прямо залежить від рівня володіння слідчими, співробітниками оперативних підрозділів, прокурорами, слідчими суддями, суддями процесуальною формою та тактичними прийомами їх проведення, активна розробка яких повинна здійснюватися відповідно в рамках теорії кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності.

Одержано 27.09.2012

В статье рассматривается содержание и сущность негласных следственных (розыскных) действий и раскрываются направления их использования в уголовном производстве по УПК Украины 2012 года.

Ключевые слова: негласное следственное (розыскное) действие, оперативно-розыскное мероприятие, доказательство, собиране доказательств, доказывание. The article discusses the content and nature of secret investigation (search) actions and disclosed the direction of their use in criminal proceedings by the Code of Criminal Procedure 2012.

Keywords: secret investigation (search) action, operational search activities, evidence, gathering evidence, proof.

Андрій Михайлович Щербаковський,
оперуповноважений відділу ДСБЕЗ ХМУ ГУМВС України в Харківській області

ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

В статті розглянуті проблеми початку досудового розслідування економічних злочинів відповідно до вимог нового кримінального процесуального кодексу України. Показана необхідність перевірки заяв та повідомлень про кримінальне правопорушення, крім матеріалів оперативно-розшукової діяльності.

Ухвалення нового кримінального процесуального кодексу (далі КПК) України однієї з основних цілей має підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів, зокрема органів кримінального судочинства, задачами яких є не тільки швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних, але і захист прав і законних інтересів осіб, які беруть участь в кримінально-процесуальній діяльності

У новому КПК відсутня кримінально-процесуальна регламентація попередньої перевірки повідомлень та заяв про правопорушення як умови почала досудового розслідування. Відповідно до ч. 1 ст. 214 «Слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування». Після початку розслідування слідчий має право проводити будь-які слідчі дії, зокрема ті, які носять примусовий характер, – обшук, огляд, відбір зразків для експертизи, а так само негласні слідчі (розшукові) дії.

Виходячи з положень статті 214 КПК слідчому, прокуророві дається 24 години на перевірку заяв або повідомлень, що поступили. Тим часом, діяльність по перевірці первинних матеріалів про вчинене кримінальне правопорушення є першою ланкою кримінально-процесуального втручання держави в сферу особистих прав і законних інтересів громадян.

Проте новий КПК дану діяльність не регламентує. Разом з тим, встановлення законодавчих рамок цієї діяльності особливе актуально у зв'язку з тим, що згідно ст. 3 Конституції України людина її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека проголошене найвищою соціальною цінністю, а забезпечення має рацію і свобод людини є головним обов'язком держави.

Згідно ч. 4 ст. 214 КПК не допускається відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення. В той же час слідчий має право закрити кримінальне провадження, якщо «1) встановлена відсутність події кримінального правопорушення; 2) встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення» (ч. 1 ст. 284).

Відсутність стадії порушення кримінальної справи, що існує в поки що діючому КПК в редакції 1960 р., і наявність підстав порушення кримінальної

справи є, на наш погляд, сприятливим фактором для порушень прав осіб, залучених в сферу кримінального судочинства і необгрунтованого початку кримінального провадження.

Діяльність, здійснювана компетентними державними органами, що володіють владними повноваженнями, перевірка первинних матеріалів про злочини безпосередньо зачіпає інтереси громадян і юридичних осіб. Тому важливим і актуальним є, на нашу думку розв'язання питання про ступінь і форми даної перевірки. Необхідно визначити предмет і метя перевірки заяв і повідомлень про правопорушення незалежно від ознак конкретного складу злочину.

Представляється, що прийняттю заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення повинна передувати діяльність по встановленню достатніх даних, що вказують на наявність діяння і ознаки правопорушення. Для злочинів ознаками є суспільна небезпечність, протиправність, винуватість та караність. В термінах КПК 1960 р. достатні дані іменуються «підставами». В.С. Зеленецький переконливо доводить, що підставою в усіх випадках є те, на чому ґрунтується рішення уповноваженої особи, що лежить у його основі [1, с. 76]. Достатніми даними, які вказують на наявність ознак злочину, слід вважати наявність інформації, що підтверджують реальність конкретного протиправного посягання на конкретний об'єкт кримінально-правової охорони (наявність об'єкта та об'єктивної сторони конкретного складу злочину) [2, с. 412].

Як показує слідча практика, більшість заяв і повідомлень про злочини потребують попередньої перевірки. Для економічних і посадових злочинів перевірка необхідна практично по всіх заявах і повідомленнях. Інакше кажучи, не всяка заява або повідомлення спричиняє за собою негайне рішення про початок кримінального провадження.

Залежно від характеру інформації, що міститься в заявах і повідомленнях вони можуть бути розбиті на групи.

1. Заяви і повідомлення, що містять інформацію, яка вимагає негайного втручання працівників міліції і слідчого для припинення злочину і закріплення слідів. В цьому випадку відразу після надходження повідомлення або заяви повинні прийматися термінові заходи по припиненню злочину і закріпленню слідів (наприклад, по грабежах, розбоях, хуліганстві, дорожньо-транспортних пригодах і ін.). Так, огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ч. 3 ст. 214).

2. Заяви і повідомлення, що містять інформацію, яка потребує перевірки. Маються на увазі заяви і повідомлення, з яких не можна відразу зробити висновок про достатність даних, що свідчать про ознаки злочину. Тут виникає необхідність в проведенні попередньої перевірки, яка зводиться до встановлення того, що насправді здійснене правопорушення (мається на увазі достатність даних про його ознаки, наприклад, злочину). Таким чином, попередня перевірка заяв і повідомлень про правопорушення може бути визначена як діяльність уповноважених кримінально-процесуальним законом осіб, спрямована на виявлення ознак злочину і інших обставин для своєчасного і обгрунтованого вирішення питання про початок досудового розслідування [3, с. 11].

3. Заяви і повідомлення, що містять інформацію, яка прямо указує на озна-

ки кримінального правопорушення. Рішення про початок досудового розслідування ухвалюється негайно. Очевидність злочину в цьому випадку повинна означати доведеність тільки тих його ознак, які вказують на достатність даних для ухвалення рішення о внесенні відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та початку розслідування. Можна припустити, що таку інформацію (відомості) такого характеру слідчий, прокурор зможуть отримати найчастіше від свідків-очевидців, потерпілих або в результаті безпосереднього виявлення ознак злочину

Представляється, що до цієї ж групи відносяться матеріали оперативно-розшукової діяльності. Відповідно змінам до ч. 1 ст. 10 Закону «Про оперативно-розшукову діяльність», прийнятим разом із новим КПК матеріали оперативно-розшукової діяльності використовуються як приводи та підстави для початку досудового розслідування. Як зазначає М.А. Погорецький для кримінального судочинства ОРД є передумовою кримінального процесу, забезпечує можливість ОРД передувати йому з метою виявлення підстав для порушення провадження у кримінальній справі та створює відповідні умови для її успішного розслідування і судового розгляду [4, с. 371]. Матеріали ОРД відіграють важливу роль в обґрунтованому рішенні про початок досудового розслідування, оскільки в них відображаються фактичні данні про кримінальне правопорушення та їх джерела, одержані через застосування відповідних оперативно-розшукових заходів, фіксацію (документування) цих фактичних даних та відомостей про їх джерела.

Щодо змісту матеріалів ОРД, які можуть бути використані для початку досудового розслідування, то в одних випадках є достатньою наявність у цих матеріалах даних про об'єкт і об'єктивну сторону злочину (наприклад, при виявленні документу з ознаками підробки), в інших випадках у матеріалах оперативно-розшукової діяльності повинні бути такі додаткові ознаки, що вказують і на суб'єкта, хоча й невстановленого (наприклад, у випадках виявлення фальсифікованої або контрафактної продукції), а у таких злочинах, як зловживання службовим становищем, одержання хабара, в матеріалах оперативно-розшукової діяльності мають міститися також дані про ознаки суб'єктивної сторони.

Список використаних джерел: 1. Зеленецький В. С. Возбуждение уголовного дела / В. С. Зеленецький. – Харьков : КримАрт, 1998. – 340 с. 2. Тertiшник В. М. Кримінально-процесуальне право України : підручник / В. М. Тertiшник. – К., 2003. – 848 с. 3. Степанов В. В. Предварительная проверка первичных материалов о преступлениях / В. В. Степанов. – Саратов : Изд-во Саратов. гос. ун-та, 1972. – 234 с. 4. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія / М. А. Погорецький. – Х. : Арсіс, ЛТД, 2007. – 576 с.

Одержано 26.09.2012

В статье рассмотрены проблемы начала досудебного расследования экономических преступлений согласно требованиям нового уголовного процессуального кодекса Украины. Показана необходимость проверки заявлений и сообщений об уголовном правонарушении, кроме материалов оперативно-розыскной деятельности.

In the article the problems of beginning of pre-trial investigation of economic crimes are considered in according to the requirements of new criminal judicial code of Ukraine. The necessity of verification of statements and reports is rotined about criminal offence, except for materials of operatively-search activity.

Михайло Григорович Щербаковський,

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики навчально-наукового інституту права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Микола Глібович Чернець,

викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики навчально-наукового інституту права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА ДО УЧАСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті розглянуті особливості залучення спеціаліста для участі в кримінальному провадженні і його функції при проведенні слідчих і судових дій. Показано, що підставою залучення обізнаної особи як спеціаліста є ухвала суду або договір.

Залучення спеціаліста до кримінального провадження позитивно позначається на розкритті та розслідуванні злочинів, забезпеченні прав учасників кримінального судочинства, отриманні якісної доказової інформації. Участь спеціаліста в кримінальному судочинстві як одна з форм використання спеціальних знань має своїм призначенням формування доказів у кримінальній справі. Процесуальні функції спеціаліста получили подальший розвиток у новому кримінальному процесуальному кодексі України.

До спеціаліста висуваються дві вимоги – володіння спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів. Так, метою залучення спеціаліста є надання безпосередньої технічної допомоги та консультацій питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок (ст. 71). Уявляється, що набір дій, які може виконувати спеціаліст, наведений в ст. 71 (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи), вкрай обмежений. Очевидно, що під час слідчих дій спеціалістом може використовуватися аудіо-, відеотехніка, комп'ютерні засоби, обладнання для виявлення різних слідів та ін.

У кодексі прямо зазначено про можливість залучення спеціалістів під час досудового розслідування – при пред'явленні особи для впізнання (ст. 228), обшуку (ст. 236), огляді (ст. 237), слідчому експерименті (ст. 240), отриманні зразків для експертизи (ст. 245), огляді і виїмки кореспонденції (ст. 262), дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 266), а також під час судового провадження – для дослідження речових доказів (ст. 357), документів (ст. 358), звуко- і відеозаписів (ст. 359), огляду місця події (ст. 361). У всіх вказаних нормах функцією спеціаліста є допомога в збиранні та дослідженні доказів. Звернемо увагу на те, що крім відображення в протоколах процесуальних дій процедури й результатів роботи спеціаліста, він може давати письмові пояснення, які є додатками до протоколів (ст. 105). Якщо в

протоколі фіксуються наочні, очевидні дані, що сприймали всі учасники слідчої дії, то в поясненнях, на наш погляд, повинні вказуватися не тільки особливості використання технічних засобів, але й умовиводи спеціаліста, винесені за результати попередніх досліджень, зроблених на місці проведення слідчої дії.

Крім збирання та дослідження доказів спеціаліст може оказати допомогу в оцінці доказів. Так, вперше введена норма – «Консультації та роз'яснення спеціаліста» (ст. 360), згідно з якою спеціаліст дає усні консультації або письмові пояснення при дослідженні доказів в суді. Консультації (усні пояснення, рекомендації) стосуються, як правило, можливості використання певних технічних засобів для виявлення слідів злочину, можливостей судових експертиз, формулюванню питань експерту та ін. Консультації відіграють велику роль при оцінці висновків судових експертів, оскільки для встановлення наукової обґрунтованості експертних досліджень потрібні спеціальні знання. Зазначимо, що ні письмові, ні усні пояснення (консультації, роз'яснення) спеціаліста законом не відносяться до джерел доказів (ч. 8 ст. 95). Вважаємо, що одержання консультацій та роз'яснень спеціаліста повинно здійснюватися й під час досудового розслідування.

Спеціаліст є учасником кримінального провадження (ст. 3). Спеціаліста можуть залучати при досудовому розслідуванні – сторони кримінального провадження (слідчий, прокурор, підозрюваний, потерпілий та ін.), а під час судового розгляду – суд (ст. 71). Обращает на себя внимание, что, инициатором привлечения специалиста являются не должностные лица, ведущие кримінальне провадження, а сторони.

Для набуття обізнаною особою прав та обов'язків спеціаліста, можливості нести відповідальність повинна існувати процесуальна підстава для залучення її як спеціаліста до участі в досудовому розслідуванні або судовому розгляді.

Безпосереднє залучення спеціаліста до участі в кримінальному судочинстві починається з його виклику. До прийняття нового КПК залучення слідчим спеціаліста здійснювалось його викликом шляхом звернення до керівників підприємств, установ, організацій, де працює спеціаліст (ст. 128-1 КПК 1960 р.).

Ні порядок, ні форму виклику спеціаліста новий КПК не визначає. Разом з тим, постановка питання про процесуальну форму виклику спеціаліста є цілком обґрунтованою, оскільки від цього залежать своєчасність проведення слідчої дії, отримання якісної доказової інформації, забезпечення прав учасників кримінального судочинства, повнота і всебічність розслідування кримінальної справи і наявність підстав залучення спеціаліста до відповідальності.

Під «залученням» спеціаліста слід розуміти виклик обізнаної особи у формі вимоги (запрошення) слідчого, суду, адресоване відповідній особі, з'явиться для участі у кримінальній справі. Вважаємо, що залучення спеціаліста повинно мати процесуальне оформлення, після здійснення якого особа придбає права та обов'язки, може нести відповідальність.

Якщо обізнана особа – співробітник державних спеціалізованих експертних установ (служби), обов'язки якого передбачають надання допомоги правоохоронним органам, то для залучення спеціаліста доцільно використовувати:

- а) під час досудового провадження – винесення постанови слідчим, а після

призначення відповідного співробітника – складання протоколу ознайомлення з правами та обов'язками спеціаліста з особистим підписом;

б) при судовому провадженні – винесення ухвали судом (судді), а після появи особи – усне повідомлення обізнаній особі про її залучення як спеціаліста.

Слід зазначити, що згідно ч. 5 ст. 40 вимоги слідчого, пред'явлені в межах його повноважень, обов'язкові для виконання всіма установами, підприємствами, організаціями, посадовими особами і фізичними особами. Однак у випадку, коли особа не працює в державних спеціалізованих експертних установах (службі), примусити її виконувати функції спеціаліста, на наш погляд, не можливо. Вказане витікає із положень ч. 3 ст. 43 Конституції України про заборону використання примусової праці. Але в цієї ж статті вказано виключення, що стосується кримінального провадження – не вважається примусовою працею «робота ..., яка виконується особою за рішенням суду...». Під час судового провадження таким рішенням є ухвала суду (статтях 110, 369). При досудовому розслідуванні, на нашу думку, залучення обізнаних осіб повинно здійснюватися так же як експерта (ст. 243) та адвоката (ст. 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»), тобто на підставі договору. Договір складається письмово між слідчим та обізнаною особою з вказівкою прав, обов'язків сторін у тому числі про «винагороду за виконану роботу» (ч. 4 ст. 122). Тільки в цьому випадку спеціаліст несе відповідальність й до нього можна застосовувати примусові заходи (ст. 72).

Таким чином, фактичною підставою для залучення спеціаліста до кримінального провадження є необхідність у використанні спеціальних знань обізнаної особи, а процесуальною підставою – ухвала або договір про залучення спеціаліста до участі у кримінальному провадженні.

Одержано 23.09.2012

В статье рассмотрены особенности привлечения специалиста для участия в уголовном производстве и его функции при проведении следственных и судебных действий. Показано, что основанием привлечения сведущего лица в качестве специалиста является постановление суда или договор.

In the article the features of bringing in of specialist are considered for participating in a criminal production and his function during the leadthrough of consequence and judicial acts. It is rotined that foundation of bringing in of conversant person as a specialist is the court ruling or contract.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПРИСЯЖНИХ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

13 квітня 2012 року Верховна Рада України прийняла новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК), який набирає чинності з 19 листопада 2012 року. У ст.ст.383-391 параграфу 2 глави 30 цього Кодексу визначений порядок провадження в суді присяжних.

У ст.383 КПК встановлено, що кримінальне провадження судом присяжних здійснюється відповідно до загальних правил цього Кодексу з особливостями, встановленими параграфом 2 глави 30. Суд присяжних утворюється при місцевому загальному суді першої інстанції. Усі питання, пов'язані з судовим розглядом, крім питання, передбаченого ч.3 ст.331 КПК, судді і присяжні вирішують спільно. Йдеться про те, що під час судового провадження судом присяжних, головуєчий самостійно вирішує питання про скасування, зміну запобіжного заходу обвинуваченому у вигляді тримання під вартою або продовжує його дію.

У ст.384 КПК врегульований порядок роз'яснення права на суд присяжних. Прокурор, суд зобов'язані роз'яснити обвинуваченому у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі, можливість та особливості розгляду кримінального провадження стосовно нього судом присяжних. Письмове роз'яснення прокурора обвинуваченому про можливість, особливості і правові наслідки розгляду кримінального провадження судом присяжних додається до обвинувального акта і реєстру матеріалів досудового розслідування, які передаються до суду. Обвинувачений у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі, під час підготовчого судового засідання має право заявити клопотання про розгляд кримінального провадження стосовно нього судом присяжних.

Про виклик присяжних вказано у ст.385 КПК. Після призначення судового розгляду судом присяжних головуєчий дає секретарю судового засідання розпорядження про виклик присяжних у кількості семи осіб, які визначаються автоматизованою системою документообігу з числа осіб, які внесені до списку присяжних. Громадяни, які внесені до списку присяжних і можуть бути викликані до суду як присяжні, визначаються згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Письмовий виклик має бути вручений під розписку не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання. У виклику зазначаються день, час і місце проведення судового засідання, права та обов'язки присяжного, перелік вимог до присяжних, а також підстави для увільнення їх від виконання обов'язків, припис про явку, а також обов'язок присяжного (чи іншої особи, яка одержала виклик для передачі його присяжному) невідкладно повідомити суд про причини неможливості явки. На підставі письмового виклику роботодавець зобов'язаний звільнити присяж-

ного від роботи на час виконання ним обов'язків зі здійснення правосуддя.

Права присяжного визначені у ч.1 ст.386 КПК. Він має право: - брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні; - робити нотатки під час судового засідання; - з дозволу головуючого ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які допитуються; - просити головуючого роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа.

Також на присяжного покладаються певні обов'язки. Відповідно до ч.2 ст.386 КПК він зобов'язаний: - правдиво відповісти на запитання головуючого і учасників судового провадження щодо можливих перешкод, передбачених КПК або законом, для його участі в судовому розгляді, його стосунків з особами, які беруть участь у кримінальному провадженні, що підлягає розгляду, та поінформованості про його обставини, а також на вимогу головуючого подати необхідну інформацію про себе; - додержуватися порядку в судовому засіданні і виконувати розпорядження головуючого; - не відлучатися із залу судового засідання під час судового розгляду; - не спілкуватися без дозволу головуючого з особами, що не входять до складу суду, стосовно суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього; - не збирати відомості, що стосуються кримінального провадження, поза судовим засіданням; - не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і стали відомі присяжному у зв'язку з виконанням його обов'язків.

Відбір присяжних у суді регулюється ст.387 КПК. Такий відбір здійснюється після відкриття судового засідання. Головуючий повідомляє присяжним, яке провадження підлягає розгляду, роз'яснює їм права та обов'язки, а також умови їх участі в судовому розгляді. Кожен із присяжних має право заявити про неможливість його участі в судовому розгляді, вказавши на причину цього, та заявити собі самовідвід. Головуючий з'ясовує, чи немає передбачених цим Кодексом або законом підстав, які перешкоджають залученню громадянина в якості присяжного або є підставою для звільнення окремих присяжних від виконання їх обов'язків, а так само для звільнення присяжних від виконання їх обов'язків за їх усними чи письмовими заявами. Для з'ясування обставин, що можуть перешкоджати участі присяжного в судовому розгляді, прокурор, потерпілий, обвинувачений з дозволу головуючого можуть ставити присяжним відповідні запитання. Кожному з присяжних, який з'явився, учасники судового провадження можуть заявити відвід з підстав, передбачених ст.ст.75 і 76 КПК.

Усі питання, пов'язані зі звільненням присяжних від участі в розгляді кримінального провадження, а також із самовідводом і відводом присяжних, вирішуються ухвалою суду у складі двох професійних суддів, що постановляється після проведення наради на місці без виходу до нарадчої кімнати, крім випадків, коли вихід до нарадчої кімнати буде визнаний судом необ-

хідним. У разі якщо судді не прийшли до одноголосного рішення щодо вирішення питання, пов'язаного зі звільненням присяжного від участі в розгляді кримінального провадження або самовідводом чи відводом присяжного, присяжний вважається звільненим від участі в розгляді кримінального провадження або відведеним.

Якщо після виконання зазначених вимог, передбачених ч.ч.1-5 ст.387 КПК, присяжних залишилось більше необхідної для участі в судовому розгляді кількості, присяжні визначаються автоматизованою системою документообігу суду з числа присяжних, що не були звільнені або відведені від участі в розгляді кримінального провадження.

Якщо в результаті виконання дій, зазначених у ч.5 ст.387 КПК, присяжних залишилось менше необхідної для участі в судовому розгляді кількості, секретар судового засідання за вказівкою головуючого викликає присяжних додатково. Після відбору основних присяжних відбирається двоє запасних присяжних з додержанням зазначених у ст.387 КПК правил. Прізвища відібраних основних і запасних присяжних заносяться до журналу судового засідання в тому порядку, в якому їх було відібрано. Запасні присяжні під час судового засідання постійно перебувають на відведених їм місцях і до ухвалення вироку можуть бути включені до складу основних присяжних у разі неможливості кого-небудь з основних присяжних продовжувати участь у судовому розгляді. Про заміну вибулих основних присяжних запасними, суд присяжних виносить ухвалу.

Процедура приведення присяжних до присяги визначена ст.388 КПК. Після закінчення відбору основних і запасних присяжних вони займають місця, відведені їм головуючим. За пропозицією головуючого присяжні складають присягу. Текст присяги зачитує кожен присяжний, після чого підтверджує, що його права, обов'язки та компетенція йому зрозумілі.

У ст.389 КПК йде мова про недопустимість незаконного впливу на присяжного. Прокурору, обвинуваченому, потерпілому та іншим учасникам кримінального провадження протягом усього судового розгляду забороняється спілкуватися з присяжними інакше, ніж у порядку, передбаченому цим Кодексом.

У ст.390 КПК визначений порядок усунення присяжного. Він може бути усунутий від подальшої участі в судовому розгляді кримінального провадження у таких випадках: 1) у разі невиконання присяжним обов'язків, передбачених ч.2 ст.386 цього Кодексу; 2) за наявності обґрунтованих підстав вважати, що присяжний у результаті незаконного впливу втратив неупередженість, необхідну для вирішення питань кримінального провадження відповідно до закону. Присяжний може бути усунутий від подальшої участі в судовому розгляді кримінального провадження за ініціативою головуючого рішенням більшості від складу суду присяжних, яке приймається в нарадчій кімнаті та оформлюється мотивованою ухвалою. У разі усунення присяжного до складу суду включається запасний присяжний, після чого судовий розгляд продовжується, або, у разі відсутності запасного присяжного, здійснюється відбір нового присяжного в порядку, передбаченому параграфом 2 глави 30 КПК, після чого судові провадження розпочинається з початку.

Порядок наради і голосування в суді присяжних регулюється ст.391 КПК. Нарадою суду присяжних керує головуючий, який послідовно ставить на обговорення питання, передбачені ст.368 КПК, проводить відкрите голосування і веде підрахунок голосів. Усі питання вирішуються простою більшістю голосів. Головуючий голосує останнім. Ніхто із складу суду присяжних не має права утримуватися від голосування, крім випадку, коли вирішується питання про міру покарання, а суддя чи присяжний голосував за виправдання обвинуваченого. У цьому разі голос того, хто утримався, додається до голосів, поданих за рішення, яке є найсприятливішим для обвинуваченого. При виникненні розбіжностей про те, яке рішення для обвинуваченого є більш сприятливим, питання вирішується шляхом голосування. Кожен із складу суду присяжних має право викласти письмово окрему думку, яка не оголошується в судовому засіданні, приєднується до матеріалів провадження і є відкритою для ознайомлення. У випадку, коли серед більшості складу суду, яка прийняла рішення, відсутні професійні судді, головуючий зобов'язаний надати допомогу присяжним у складенні судового рішення.

Отже, зі змісту ст.ст.383-391 КПК можна дійти висновку, що порядок провадження у суді присяжних визначений достатньо повно. Однак підхід до регулювання даного провадження, на наш погляд, не є вірним. Це пояснюється тим, що згідно з ч.3 ст.383 КПК, усі питання, пов'язані з судовим розглядом, професійні судді і присяжні вирішують спільно. Таке провадження не має нічого спільного з класичним судом присяжних. За подібною процедурою, встановленою КПК 1960 року, раніше розглядалися кримінальні справи професійними суддями за участю народних засідателів.

Вважаємо, що суд присяжних слід створити за ознаками англо-американської моделі участі народу у здійсненні правосуддя. Ознаки такої моделі відповідають природі слова «присяжні», тобто люди, які дають присягу з приводу того, що виноситимуть вердикт самостійно [1, с.6]. У новому КПК потрібно так регламентувати порядок кримінального провадження, щоб суд присяжних вирішував наступні питання: - чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа; - чи вчинив це діяння обвинувачений; - чи винен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення. У випадку визнання обвинуваченого винуватим суд присяжних має вказати, чи заслуговує він чи ні поблажливого ставлення. Саме так вирішено це питання у кримінально-процесуальному законодавстві інших країн. Як приклад, можна навести ч.1 ст.334 КПК Російській Федерації, відповідно до якої під час судового розгляду кримінальної справи присяжні засідателі вирішують тільки вказані питання [2].

Список літератури:

1. Войнарович А.Б. Участь народу в здійсненні правосуддя у кримінальних справах за законодавством України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». - К., 2012. - 19 с.

2. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации. - М.: Проспект, КНОРУС, 2009. - 224с.

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ СВІДКА ПРИ ЗАСТОСУВАННІ НОВОГО КПК УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто проблеми реалізації вимог нового Кримінального процесуального кодексу України щодо проведення допиту свідка. Позначена необхідність оптимізації процесуальної форми допиту свідка, алгоритму поетапного впровадження новел нового КПК України цієї слідчої дії.

Ключові слова: допит, свідок, новий КПК, новела, порівняльно-правовий аспект, особливості допиту.

Велика відповідальність у забезпеченні, реалізації, охорони та захисту прав і законних інтересів громадян покладена на органи досудового слідства. З метою удосконалення вказаного та реалізації, охорони прав і свобод громадян, які стали з тих чи інших причин учасниками кримінального провадження та покращення якості слідства, Верховною радою України 13 квітня 2012 року було прийнято новий Кримінальний процесуальний кодекс України, як виконання однієї із головних умов членства України в Раді Європи, і один з вагомих кроків нашої держави на шляху до європейської інтеграції. Виходячи із принципів даного закону, він має бути спрямований не лише на безумовне дотримання і гарантування прав, свобод та законних інтересів громадян, зокрема учасників кримінального провадження, а й визначати по кримінальній справі злагоджений механізм здійснення досудового слідства в цілому і логічний алгоритм кожної окремої слідчої дії, зокрема. Особливу увагу слід приділити найбільш і частіше здійснюваній, та одночасно досить складній слідчій дії – допиту свідка.

Як визначають Белкін Р. С. і Лівшиц Е. М., допит - це процес передачі слідчому допитуваним інформації про подію, що розслідується, або пов'язаних з нею обставинах і особах. Допит як спосіб отримання показань, має інформаційний характер [3, с. 97], що ми підтримуємо.

Слід погодитися з твердженням Ганса Гроса щодо процесу допиту: свідок невмілому слідчому або нічого не розповість, або розкаже несуттєве або зовсім невірне, і той же свідок дасть досить правдиві, точні й докладні свідчення тому слідчому, який зуміє подивитися в його душу, зрозуміти і зуміти з ним зійтися [4, с. 6].

Чинний КПК України містить главу 14, де від ст. ст. 166 до 171 зазначено порядок виклику свідка, особливості проведення самого допиту. Зокрема, ст. 167 КПК вказує, що свідка можна допитувати про факти, які стосуються даної справи, а також про особу підозрюваного або обвинуваченого та потерпілого. Свідок допитується в місці провадження досудового слідства, а в разі необхідності - в місці його перебування [1, с. 83]. Аналізуючи дане положення, слід звернути увагу на визначення правової норми: «свідка можна допитувати...», однак, якщо особа викликається в якості свідка, то вона відповідно вже є без-

посереднім, прямим джерелом доказів по певній справі, і буде давати лише показання по суті, тобто лише ті, які стосуються цієї справи, в тому числі, і щодо особи самого підозрюваного, обвинуваченого, чи потерпілого, а тому дане формулювання статті є дещо неоднозначним, створює поле для дискусій щодо його юридично правильного та офіційного трактування. Зокрема, на нашу думку, доцільніше було б викласти першу частину аналізованої правової норми в такій редакції: «слідчий, прокурор або суддя має право допитати особу, яка викликана в якості свідка, про обставини, які мають значення для встановлення істини по справі, а свідок зобов'язаний дати правдиві показання, і відповісти на поставлені запитання». В той же час ч. 1 ст. 70 чинного КПК певним чином доповнює попередню норму таким чином, що особа, викликана органом дізнання, слідчим прокурором або судом як свідок, зобов'язана з'явитися в зазначені місце і час, і дати їй правдиві показання про відомі обставини у справі [1, с. 41]. Крім того, зміст ч. 2 ст. 68 чинного КПК України також певним чином доповнює положення аналізованої статті, зокрема, свідок може бути допитаний про обставини, які підлягають встановленню по даній справі, в тому числі про факти, що характеризують особу обвинуваченого або підозрюваного, та його взаємовідносини між ними [1, с. 40], тим самим повторюючись про одні й ті ж факти, які стосуються допиту свідка, і викладаючи частково дані положення в різних статтях кодексу, що певним чином порушує систематизацію правових норм, та створює незручності користування даним законом. На нашу думку, доцільніше було б викласти всі ці положення, що стосуються свідка в одній статті.

Певним чином вказана проблема була усунута в новому КПК України, де у ст. 224 «Допит» законодавець намагався кодифікувати всі найважливіші положення кодексу, які у чинному КПК, 1960 року, розкидані по різних нормах, що містяться у різних розділах, поєднавши організаційні та процесуальні вимоги, і деякі навіть більш повно розписано, особливо, конкретизовано час проведення допиту: допит не може продовжуватися без перерви понад дві години, а в цілому – понад вісім годин на день, місця допиту: допит проводиться за місцем проведення досудового розслідування або в іншому місці за погодженням з особою, яку мають намір допитати [2, с. 313], тим самим покращивши правові стандарти щодо забезпечення прав та свобод особи під час допиту, в тому числі й свідка та одночасно з тим, зобов'язавши слідчого більше рахуватися з думкою допитуваної особи при організації цієї слідчої дії, і розробляти для себе більш гнучкіший графік проведення слідчих дій, беручи до уваги, що тривалість перерви між двохгодинними допитами законодавець не визначив, залишивши, можливо, на розсуд слідчого. Крім того, на нашу думку, законодавець врахував особливості людської психології, яка об'єктивною небажанням тривалий час спілкуватися. Сторони кримінального провадження згідно нового КПК будуть мати можливість користуватися цим положенням, а закінчення двохгодинного періоду, зможуть мотивувати, що їм потрібно їхати у своїх справах, і що їх понад цей час слідчий не має права тримати. Ці положення, на нашу думку, не повинні стосуватися кримінального провадження по складних кримінальних справах. Беручи до уваги вищезазна-

чене, ми вважали би за необхідне доповнити ч. 2 ст. 224 нового КПК України положенням: допит не може продовжуватися без перерви понад дві години, а у виняткових випадках, коли призупинення даної слідчої може призвести до втрати доказової інформації, що має значення для встановлення істини по справі, встановити не більше чотири години, а в цілому – понад вісім годин на день [2, с. 313].

На відміну від положень ст. 172 і 173 чинного КПК, в яких передбачено підстави, порядок і особливості такої слідчої дії як очна ставка, у новому КПК України, законодавець взагалі не встановлює таку слідчу дію, як очна ставка, і лише у ч. 9 ст. 224 КПК України, яка визначає загальні правила проведення допиту, вводить новелу, що визначається: слідчий, прокурор має право провести одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях. На початку такого допиту встановлюється, чи знають викликані особи одна одну, і в яких стосунках вони перебувають між собою. Свідки попереджаються про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за давання завідомо неправдивих показань, а потерпілі – за давання завідомо неправдивих показань [2, с. 313]. З положень вказаної норми вбачається, що законодавець вводить слідчу дію, яка трактується у чинному КПК України, як «очна ставка». По суті вказана новела такої слідчої дії тотожна тієї, що вже є у чинному КПК. Тобто фактично така слідча дія у чинному КПК, 1960 р., як очна ставка збереглася у новому КПК, але трансформувалася у допит двох або більше осіб, правила проведення якої майже збереглися, лише в останньому варіанті доповнилося положення про те, що слідчий має право провести одночасний допит не лише двох, а й більше осіб. При цьому виникає питання, яким же чином все це має бути організовано, зокрема, якщо одночасно буде допитуватися чотири чи п'ять осіб. Наприклад, при допиті свідків, може виникати конфліктна ситуація, напружена обстановка, при обґрунтуванні суперечливої позиції сторін, кожна з яких прагне за всяку ціну довести свою правоту, і наполягає на своїх показаннях, а тому будуть складнощі при проведенні даної слідчої дії. Крім того, новелою цієї слідчої дії є положення ч. 9 ст. 224 КПК України: у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також щодо злочинів, вчинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей в їхніх показаннях не може бути проведений за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом з підозрюваним [2, с. 314]. Відповідно до положень Цивільного Кодексу України, малолітньою є особа, вік якої становить до 12 років, а неповнолітня – від 12 до 18 років. На нашу думку, положення ч. 9 ст. 224 нового КПК України є недосконалим, оскільки, іноді, для повноти доказової бази та доведення вини підозрюваної чи обвинуваченої особи не вистачає зібраних по справі фактичних даних, які б підтвердили його вину. Крім цього, у слідчого бути інформація, що саме дана особа вчинила тяжкий чи особливо тяжкий злочин, де єдиним свідком, наприклад, є неповнолітня особа, сімнадцятирічного віку, яка згідно загальноприйнятих вимог психологів, кримінологів та інших науковців, в пере-

важній більшості випадків, є цілком сформованою особистістю, яка повністю усвідомлює свої дії, здатна ними керувати, а відповідно й нести відповідальність. Підтвердженням цьому є положення ст. 22 КК України, де зазначено, що загальний вік кримінальної відповідальності становить 16 років, а знижений вік даного виду відповідальності за окремі види злочинів становить 14 років.

Таким чином, в порівнянні з чинним КПК 1960 року, у новому КПК вирішено чимало прогалин, неточностей та суперечливих моментів при проведенні допиту свідка, однак ст. 224 нового КПК України підлягає доповненню й уточненню. Втім підняті питання вимагають додаткового дослідження і ґрунтовного наукового вивчення.

Список використаних джерел: 1. Кримінально-процесуальний кодекс України (1960 р.) : Чинне законодавство із змінами та доповненнями на 15 лютого 2011 р. – К. : Алерта ; ЦУЛ, 2011. – 200 с. **2.** Кримінальний кодекс України. Кримінальний процесуальний кодекс України. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 608 с. **3.** Лившиц Е. М. Тактика следственных действий / Е. М. Лившиц, Р. С. Белкін. – М., 1997. – С. 97. **4.** Васильев А. Н. Тактика допроса при расследовании преступлений / А. Н. Васильев, Л. М. Карнеева. – М., 1970. – С. 6.

Одержано 23.09.2012

В статье рассмотрены проблемы реализации требований нового Уголовно-процессуального кодекса Украины в отношении допроса свидетеля. Обозначено необходимость оптимизации процессуальной формы допроса, алгоритма поэтапного внедрения новел нового УПК Украины этого следственного действия.

Ключевые слова: допрос, свидетель, новый УПК, новела, сравнительно-правовой аспект, особенности допроса.

In article problems of realisation of requirements of the code of Ukraine new Criminally-protsesualhogo concerning interrogation of the witness are considered. It is designated necessity of optimisation of the remedial form of interrogation, algorithm of stage-by-stage introduction of short stories the code of Ukraine new Criminally-protsesualhogo of this investigatory action.

Keywords: interrogation, the witness new УПК, short stories , sravnytelno-legal aspect, features of interrogation.

Олександр Олександрович Авдєєв,**юрисконсульт відділу юридичного забезпечення Харківського
національного університету внутрішніх справ****СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ
ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ**

Під час здійснення державного контролю за діяльністю вищих навчальних закладів його форми і методи застосовуються в певній послідовності в певний час, тобто з певною циклічністю. Етапи проведення, зокрема, контрольних заходів зі своїм особливим набором форм і методів іменуються в науковій літературі стадіями. Всі етапи представляють єдину процедуру контролю. Наявність процедур у діяльності державних органів забезпечує послідовність, цілеспрямованість та законність їхніх дій.

Розвиток національного законодавства, що регулює адміністративні процедури, відбувається, в тому числі, й через удосконалення адміністративно-процесуальних норм, оскільки ефективність адміністративних процедур залежить не тільки від встановлення та закріплення матеріальних адміністративних норм, а й від існування ефективного механізму їх реалізації.

По суті, адміністративні процедури повинні виконувати стримуючу, обмежуючу роль у процесі реалізації державними органами та органами місцевого самоврядування розпорядчих повноважень. Детальна регуляція юридичних процедур позбавляє владні структури можливості маніпулювати своїм статусом, зводить до мінімуму необґрунтований адміністративний розсуд, виключає надмірну свободу публічних органів і посадових осіб у визначенні допустимого режиму власної управлінської діяльності.

Основною метою адміністративних процедур є закріплення правил проведення контролюючих дій на кожному їх етапі. В загальній теорії і практиці державного контролю виокремлюють наступні його стадії, а саме: перший етап – передконтрольний: планування та прогнозування контрольної діяльності; визначення об'єкта та виду контролю; встановлення меж і засобів контрольних дій; визначення колективної або індивідуальної особи з контрольними функціями; другий етап – контрольний процес: рішення про проведення контрольного захисту; використання засобів контрольної діяльності у відповідних організаційних формах; проведення контрольних дій; третій етап – завершальний: підсумково-аналітична робота; узагальнення виконання контрольного завдання; прийняття рішення за результатами контролю в формах постанови, рекомендацій, висновків, подання.

Процедури контролю за діяльністю вищих навчальних закладів можна класифікувати на: а) обов'язкові та необов'язкові. До обов'язкових процедур відносимо ті, що прямо закріплені в нормативних документах щодо проведення контрольних заходів. До необов'язкових слід віднести ті, що перебувають в межах повноважень конкретного контролюючого державного органу; б) залежно від мети: регулятивні адміністративні процедури, охоронні процедури. До регулятивних слід віднести такі, за допомогою яких здійснюється безпосереднє регулювання окремих аспектів проведення контрольних заходів. До охоронних слід

віднести ті, що спрямовані на закріплення прав та обов'язків членів комісії, що здійснює контроль, а також керівників вищих навчальних закладів, що контролюються; в) залежно від терміну проведення: планові та позапланові; г) за рівнем правового регулювання: адміністративні процедури контролю, які регламентовані законодавчими актами; адміністративні процедури контролю, які регламентовані підзаконними актами; адміністративні процедури контролю, які регламентовані спеціальним законодавством, що визначає повноваження суб'єктів контролю; д) залежно від правового результату: адміністративні процедури контролю, які пов'язані із прийняттям правового акта (наприклад, процедури складання довідки про результати перевірки), адміністративні процедури контролю, які не пов'язані з прийняттям правового акта (наприклад, процедури розгляду звернень, заяв, повідомлень, тощо).

На нашу думку, призначення адміністративних процедур під час контролю за діяльністю вищих навчальних закладів полягає: в упорядкуванні та приведенні до єдиних стандартів подібних за змістом та призначенням управлінських дій; у запобіганні зловживанням службовим становищем суб'єктів владних повноважень; у посиленні відповідальності суб'єктів владних повноважень за прийняті ними управлінські рішення; у забезпеченні реалізації прав та законних інтересів суб'єктів адміністративних процедур.

До особливостей таких процедур пропонуємо віднести такі: 1) сферою їх реалізації є контроль за діяльністю вищих навчальних закладів; 2) регламентуються законами та підзаконними актами, які містять норми адміністративного законодавства; 3) суб'єктами таких процедур є: з одного боку, контролюючий державний орган, з іншого — вищий навчальний заклад; 4) мають внутрішню спрямованість, оскільки пов'язані із врегулюванням внутрішньоорганізаційних питань здійснення контрольних заходів; 5) обов'язкові для виконання, їх порушення призводить до анулювання прийнятих рішень. Виходячи з аналізу нормативно-правових актів, що регламентують процедуру контролю за діяльністю вищих навчальних закладів на окремих її стадіях, можна стверджувати, що поза нормативним регулюванням залишились наступні питання, які вимагають якнайшвидшого вирішення: а) слід закріпити основні питання, які мають бути обов'язково відображені в плані контрольних заходів (підстави проведення такого заходу, мету та завдання, перелік об'єктів, джерела інформації, строк початку та закінчення перевірки, склад виконавців, розподіл обов'язків, об'єкти і строки робіт, порядок дій і взаємин учасників, строк надання звітів за підсумками заходу); б) слід визначити порядок відбору учасників контрольного заходу з числа фахівців, які мають професійні знання, які розуміють сутність і механізм роботи вищих навчальних закладів. Крім того, окремо слід закріпити порядок залучення фахівців-експертів, а також освітньо-кваліфікаційні вимоги до членів комісії; в) у наказі про проведення контрольного заходу слід визначати не лише склад комісії та терміни проведення перевірки, а також перелік питань, що будуть досліджені контролюючим органом. За таких умов вищі навчальні заклади матимуть можливість завчасно підготувати необхідні документи для перевірки, що значно прискорить сам процес перевірки, та належні умови роботи комісії; г) до початку проведення контрольних заходів має бути проведена нарада, на якій будуть обговорені основні питання: місце і терміни контролю, робочий план та специфіка діяльності, збіг з перевітками, що проводяться в цей же період часу іншими контрольними організаціями.

ПРИНЦИПИ СУДОВОЇ ВЛАДИ

Як відомо, організація судової системи виступає однією з передумов належної й ефективної реалізації державних функцій із відправлення правосуддя. Таким чином, розглядаючи питання забезпечення реальності, гарантування й захисту прав, свобод та інтересів людини і громадянина, у тому числі засобами судової форми захисту, не може залишатись поза увагою проблематика формування й функціонування судової системи. При цьому, сучасна судова система України все ще продовжує перебувати на стадії своєї інституалізації, що потребує не тільки достатнього нормативного регулювання, але й відповідної наукової аргументації, а також точного й неухильного дотримання державної політики у цій сфері. З огляду на це й вбачаються актуальними теоретичні питання поняття та принципів судової влади, судової системи і правосуддя.

Передусім, відмітимо, що проблематика засад і принципів судоустрою прямо пов'язана з неоднозначністю розуміння та співвідношення категорій «судова влада», «судова система» і «правосуддя», в залежності від чого у сфері правосуддя вченими по-різному співвідносяться, ототожнюються чи протиставляються засади і принципи судової влади, судової системи та правосуддя. При цьому, попри те, що складність судової системи вимагає наукового аналізу всіх пов'язаних з нею понять, розмежування схожих явищ й установлення взаємозв'язку, наразі маємо констатувати фрагментарність дослідження і розкриття лише окремих принципів судової системи поза питанням їхньої системи та співставлення із вихідними засадами судової влади в цілому. Лише точне визначення сутності та змісту кожної з названих категорій дозволить не тільки відмежувати принципи судової системи від інших засад у сфері правосуддя, але встановити їхнє значення та роль у формуванні й реалізації судової форми захисту прав громадян.

Феномен судової влади є складним багатогранним явищем і у широкому значенні являє собою такі публічно-правові відносини, в яких із дотриманням процесуального порядку реалізується владна компетенція органів судової системи щодо здійснення правосуддя та судового контролю. Відповідно до цього судова система мислиться як один з обов'язкових, але не єдиний елемент судової влади і лише здійснення ним правосуддя та судового контролю відповідно до чинного матеріального та процесуального законодавства може називатись судовою владою. Відтак, дотримуючись саме комплексного підходу до розуміння судової влади в частині принципів необхідно зважати на інтегративну сутність даного поняття, згідно із чим принципи судової системи являють собою окремий сегмент принципів судової влади, а отже й не усі принципи судової влади можуть мислитись як вихідні положення судової системи України.

Окрім принципів судової системи у сфері судової влади необхідно також виділяти й принципи судочинства (правосуддя), ані з приводу яких, ані щодо поняття самого судочинства науковці так само ще не дійшли остаточної згоди. Судочинство, з одного боку, виступає практичним втіленням судової влади, а, з іншого боку, є один із різновидів діяльності органів судової системи. Інакше кажучи, судова система уособлює організацію судової влади, а судочинство – її практичну реалізацію.

У характеристиці судової системи в цілому та її принципів зокрема на перше місце виступає саме системність. Разом із тим, особливе значення даній ознаці у розумінні категорії судової системи відводиться не усіма вченими, зокрема за Н.А. Власенко і А.Н. Власенко судова система визначається як сукупність судів, організованих на демократичних принципах із урахуванням національно-державного та адміністративно-територіального устрою держави. Як на нас, хоча у даній дефініції й включаються «демократичні принципи» як основа судоустрою, проте їхня роль у формуванні судової системи залишається остаточно не розритою. Більш ув'язаною з системністю судових органів постає позиція І.Є. Туркіної, що виділяє три складові такої системності, а саме єдність цілей та завдань, єдність принципів організації та діяльності, а також чітке розмежування компетенції. Подібно до цього, Т.В. Струс-Духнич і І.В. Назаров погоджуються у думці, що судова система – це така система, що має не тільки тісні внутрішні зв'язки між елементами, але й «будується на основі певних принципів, єдиних і обов'язкових для кожного суду». При цьому, оскільки принципи виступають в якості певного спільного для усіх судових органів базису, то вищеназвана єдність цілей та завдань, розподіл компетенції й пов'язаність та взаємодія судів також присуті уособлюють відповідні вихідні засади судової системи, себто є принципами. А тому змістовна характеристика феномену судової системи фактично й полягає у розкритті усіх її ключових засад і принципів.

Таким чином, не одна лише взаємопов'язаність та однонаправленість діяльності судових органів, але й принципи формування судової системи можна розглядати в якості її іманентної ознаки, що характеризує саме системний характер організації органів судової влади в Україні. З іншого боку, й сама системність, хоч і зумовлює собою інші засади та принципи судової системи в якості її системоутворюючого елемента, у той же час також може розглядатись як своєрідний генеральний інтегративний принцип формування судової системи.

У широкому ж смислі значення засад і принципів організації судової системи виявляється у тому, що вони забезпечують формування та створюють умови нормального й злагодженого функціонування судових органів щодо реалізації ними правозахисної та інших покладених на них функції держави. До того ж, беручи до уваги органічну єдність усієї державної влади і ролі судової влади (у тому числі судової системи) у державному механізмі в аспекті не лише захисту прав громадян, але й механізму «стримувань і противаг», можна констатувати важливість вироблення та реального впровадження адекватних принципів судової системи для практики усього держа-

вного будівництва та управління. Тим більше, що, як за І.В. Юревичем, в сучасних умовах забезпечення організації і діяльності судової влади на основі системи взаємозалежних і взаємообумовлених принципів є необхідним для розвитку й удосконалення державної влади в цілому.

Таким чином, судова система – це сукупність структурно і функціонально взаємопов'язаних, сформованих на основі демократичних засад і принципів, державних органів – судів, повноважних у відповідному процесуальному порядку розглядати та вирішувати спори в цілях захисту прав громадян, інтересів суспільства та держави. Принципи судової системи являють собою організаційні принципи судової влади; принципи судочинства (правосуддя) співпадають із функціональними (процесуальними) принципами судової влади, а принципи судової системи та принципи судочинства (правосуддя) можуть бути співвіднесені як окреме та окреме в межах єдиного цілого (судової влади).

**АКТУАЛЬНІ ТЕОРЕТИЧНІ, ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПИТАННЯ
ВЗАЄМОДІЇ СУДІВ З ДЕРЖАВНИМИ ОРГАНАМИ, ОРГАНАМИ
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ГРОМАДСЬКІСТЮ**

Значущість проблеми взаємодії судів з державними органами, органами місцевого самоврядування та громадськістю обумовлює недостатня розробленість її теоретико-методологічних засад такої взаємодії. Питання взаємодії судової влади та інших гілок державної влади між собою отримали тільки часткове висвітлення, недостатнє для наукового вирішення проблеми.

Цілком очевидно, що ця проблема пов'язана з місцем судової системи в механізмі формування державної влади. Зокрема, сюди ми відносимо необхідність більш поглибленого доктринального дослідження сутності, значення, принципів, форм і напрямків, поняття та ролі судової системи у цілому. Щодо взаємодії судових органів, то базуючись на її розумінні як організації діяльності, цілком природним є її поглиблене дослідження не тільки з переліченими державними органами загальнодержавного та місцевого рівня, органами місцевого самоврядування та громадськістю, але й окреме додаткове з'ясування внутрішнього механізму взаємодії, обумовленого спрямованістю взаємодіючих суб'єктів на досягнення позитивного кінцевого результату щодо поставленої задачі.

Необхідно зазначити, що в діяльності органів законодавчої та виконавчої влади достатньо багато чинників і ознак, включаючи й правозастосовні, що досі детально не з'ясовані, та які як формують, так і впливають на взаємодію з органами судової влади. На наше переконання, через це підлягають науковому обґрунтуванню питання єдності державної влади як основи взаємодії з державними органами; особливості взаємодії судів з Верховною Радою України, Президентом України та Кабінетом Міністрів України; форми взаємодії судів з центральними органами виконавчої влади та Прокуратурою України; адміністративно-правові засади взаємодії вищих спеціалізованих судів, Верховного Суду України та Конституційного Суду України тощо.

Необхідно зазначити, що взаємодія органів судової влади з органами законодавчої та виконавчої влади, де її ініціатором виступає саме судовий орган, все ще має сьогодні значну кількість малодосліджених теоретичних і практичних нюансів. Приміром, з метою удосконалення взаємодії судів із правоохоронними органами можна висловити пропозицію щодо доповнення повноважень головних управлінь Міністерства юстиції України обов'язком взаємодіяти із судами, конкретизувавши п.8 Положення про територіальні органи Міністерства юстиції України у такій редакції: «Головне управління юстиції взаємодіє з територіальними органами міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, органами виконавчої влади

Автономної Республіки Крим, Державними судовими адміністраціями, судами, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, а також підприємствами, установами, організаціями на відповідній території з питань, віднесених до його компетенції» та інші.

Взаємодія судових органів з муніципальною владою, яка нарівні з державною владою в якості повноцінного суб'єкта управління суспільними справами на місцевому рівні також приймає участь у спільних відносинах щодо забезпечення організації діяльності судової системи, є також надзвичайно важливою та сьогодні малодослідженою. Аналогічні зауваження можна віднести й до громадськості, яка наразі в більшій мірі займає так звану «моніторингово-контролюючу позицію», та яку найбільш цікавлять питання управління якістю обслуговування в загальних судах. На нашу впевненість, цю проблему треба розглядати з позицій набуття судовими органами громадської довіри до судів та їх авторитетності, розбудови взаємин між судами, громадськістю та засобами масової інформації.

Таким чином, виходячи зі стану розробленості наукової проблеми, в цьому напрямку актуальним вбачаємо поглиблене дослідження засад взаємодії судів з місцевими державними адміністраціями та місцевими правоохоронними органами, різних ланок судової системи на місцевому рівні, а також адміністративно-правове регулювання взаємодії судів з органами місцевого самоврядування, всеукраїнськими об'єднаннями громадян і громадськими організаціями. На особливу увагу заслуговує й дослідження напрямків розвитку правових засад та форм взаємодії судів з державними органами, органами місцевого самоврядування та громадськістю, а також зарубіжного досвіду означеної взаємодії. Актуальним є також аналіз нормативно-правового забезпечення діяльності та взаємодії судових органів, а також взаємодії Президента України та судової влади.

Одним із кінцевих завдань дослідження є визначення напрямків та форм оптимальної взаємодії гілок державної влади між собою. Можна нагадати, що саме таке завдання – оптимальне забезпечення чітких взаємовідносин між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади так і не було належним чином вирішено. Ми вже не говоримо про потребу вирішення цілого ряду інших наукових та окремих практичних прогалин, наприклад, такої специфічної проблеми, як недосконале нормативно-правове регулювання порядку взаємодії слідчих, прокурорських і судових органів зі слідчими органами іноземних держав тощо. Сподіваємось, що комплексне вирішення означеної наукової проблеми суттєво поліпшить теоретичні та практичні засади розглянутої взаємодії судових органів.

Юрій Віталійович Гаруст,**доцент кафедри адміністративного, господарського права і фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету,
кандидат юридичних наук**

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ В США

Податкова система кожної країни має свої особливості, і, необхідно зазначити, що в світі немає держав з тотожними податковими системами. А отже, і в кожній з них існують свої особливості здійснення податкового контролю і обліку як його методу. Однак це не означає, що створення податкової системи і податкова політика ведуться спонтанно. Є певні положення, які визначають підхід держави до цієї сфери своєї діяльності. Отже, враховуючи те, що Україна є доволі молодою державою, і становлення її фінансової системи відбувається до цього часу, то в цьому процесі повинен враховуватись зарубіжний досвід розвинених країн світу.

Розвиток обліку як методу фінансового контролю безумовно ґрунтувався на досвіді інших розвинутих країн світу. Однак, кожній країні властиві певні відмінності, які обумовлені національними особливостями й факторами розвитку. По перше це проявляється в суб'єктах, які здійснюють контрольні функції, а отже і використовують у своїй діяльності облік як метод контролю. По-друге, в змісті та особливостях проведення обліку.

Отже, спробуємо розглянути особливості облікової діяльності зобов'язаних осіб на досвіді США. Організація органів податкового контролю США є досить складною, що зумовлено насамперед федеративним устроєм держави. Відповідно до трьохрівневої побудови податкової системи США систему податкового контролю утворюють:

на верхньому рівні – Служба внутрішніх доходів – спеціально створена податкова інспекція, яка здійснює контроль за дотриманням податкового законодавства і збиранням федеральних податків;

на середньому рівні – податкові служби штатів, які здійснюють контроль за сплатою податків і зборів, що введені в цих штатах;

на нижньому рівні – місцеві податкові органи, які здійснюють контроль за сплатою податків, що вводяться місцевими органами влади [1, с. 38].

Окрім податкового управління, виділяється і 10 комп'ютерних центрів, в яких акумулюється вся інформація про платників податків. Розроблені у США комп'ютерні програми не лише забезпечують виконання облікової функції щодо платників податків, але й відображають статистику податкових надходжень у динаміці на конкретну особу. В такий спосіб програма відразу відтворює інформацію, хто із платників податків порушує строки сплати податків та в кого суми податкового зобов'язання підозріло малі. Це є підставою проведення щодо таких осіб контрольних заходів (наприклад, перевірки) [2, с. 98].

Кожен штат має власну податкову службу, відповідальну за збір встановлених в ньому податків. Зазвичай вона називається департаментом дохо-

дів. Податкові служби Штатів частіше організовані за функціональним принципом, а не за принципом збирання окремих податків. Департамент доходів зазвичай має великі структурні одиниці з: ідентифікації та реєстрації платників податків; податкових декларацій і грошових переказів; розрахунків податків; пільг та примусового стягнення податків; освіти та допомоги платникам податків [3, с. 67].

У США контролюючі органи покликані не тільки займатися викриттям порушників закону, а й всіляко допомагати платникам податків правильно оформити відповідні документи. У податкового інспектора для кожного типу перевірки є докладна інструкція, щодо того, що і в якій послідовності потрібно перевіряти. Для кожної галузі економіки і практично для кожної професії є спеціально розроблені інструкції [4, с. 231].

Отже, у США облік зобов'язаних осіб на рівні федерації проводиться комп'ютерними центрами, які крім реєстрації здійснюють, завдяки автоматизації процесу, ще й аналітичну роботу, а на рівні штатів – на Департаменти доходів. Позитивним є те, контролюючі органи надають допомогу платникам податків у розуміння податкового законодавства та правильному оформленні необхідної документації.

Список використаних джерел

Попова Л. В. Налоговые системы зарубежных стран : [учебно-методическое пособие] / Л. В. Попова, И. А. Дрожжина, Б. Г. Маслов. – М. : Дело и Сервис, 2008. – 368 с.

Соловійова Ю. О. Деякі питання організації податкового контролю у країнах світу / Ю. О. Соловійова // Економіка і право. – 2009. - № 3. – С. 97 – 101.

Дункан М. Американская налоговая служба: децентрализованная система / М. Дункан, Ч. Маклур. // Российский экономический журнал. – 1997. - № 3. - С.60 - 72.

Соединенные Штаты Америки. Конституция и законодательные акты / Под ред О. А. Жидкова. – М. : Изд. группа „Прогресс”, „Универс”, 1993. - 349с.

ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Розглядаючи проблему класифікації суб'єктів адміністративного права, відзначимо, що їх система є значно складнішою у порівнянні з іншими галузями. Адміністративне право наділяє правосуб'єктністю досить велике коло учасників суспільних відносин, що, в свою чергу, зумовлює велике різноманіття підходів до їх виокремлення на підставі тих або інших критеріїв. Взагалі, у теорії права суб'єктів права найчастіше поділяють на індивідуальних (фізичних осіб) та колективних (юридичних осіб). До першої групи зазвичай відносять громадян, іноземців, біпатридів та апатридів. До другої групи входять господарчі, громадські, державні та інші установи та організації, наділені правосуб'єктністю, деякі дослідники також виділяють як суб'єктів права державу в цілому, її структурні одиниці та окремі соціальні спільноти. Даний підхід до класифікації суб'єктів права традиційно використовувався в правовій науці ще з радянського періоду, щоправда замість вузького цивілістичного терміну «юридична особа» у юридичній літературі того часу використовувався більш загальний термін «організація». Так, М. Александров поділяв усіх суб'єктів права на громадян та організації, відносячи до останніх державні, кооперативні, громадські об'єднання та державу в цілому. Деякі сучасні науковці при аналізі суб'єктів адміністративного права також виділяють фізичних і юридичних осіб. Так, російські дослідники Ю. Адушкін, З. Багішаєв, В. Манохін, поділяючи суб'єктів адміністративного права на фізичні та юридичні особи за різницею у виявленні волі та інтересу (одна особа – колектив осіб), розподіляють, у свою чергу, фізичні особи на підвиди за особливостями зв'язку із державою та похідним від цього критерієм обсягу прав та обов'язків індивідів, виділяючи: громадян; іноземних громадян; осіб без громадянства. Організації як суб'єкти адміністративного права також поділяються на підгрупи: державні (органи влади, державні підприємства та установи) та недержавні (громадські об'єднання (профспілки, спортивні організації), кооперативні об'єднання, об'єднання з іншими інтересами).

Варто відмітити, що такий підхід до класифікації є досить вдалим, але саме використання термінів «фізичні особи» та «юридичні особи» у сучасному адміністративному праві, враховуючи його сутність та особливості, є не зовсім коректним. Підкреслюючи неадекватність використання терміну «громадянин» для визначення складу індивідуальних суб'єктів, а також відзначаючи, що окрім організацій в адміністративних правовідносинах беруть участь також трудові колективи та структурні підрозділи юридичних осіб, Д. Бахрах пропонує замість понять «громадянин» або «фізична особа» використовувати поняття «індивідуальний суб'єкт», а поняття «організації» замінити поняттям «колективні суб'єкти». Наразі однією з найзмістовніших класифікацій суб'єктів адміністративного права, виходячи з їх розподілу на ін-

дивідуальні та колективні, є класифікація, запропонована Ю. Старіловим, який до індивідуальних суб'єктів відносить громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також державних службовців і посадових осіб; до колективних суб'єктів – організації (державні, недержавні, приватні, громадські), які є у зовнішніх відносинах самостійними суб'єктами права, а порядок їх утворення і діяльність регламентовані правовими актами.

Необхідно зауважити, що в науковій літературі неодноразово відзначалося, що перелік суб'єктів права не обмежується лише фізичними та юридичними особами. Проте аналіз багаточисленних вітчизняних та зарубіжних підручників та навчальних посібників з адміністративного права дає змогу зауважити, що у сучасній навчальній літературі існує велика кількість класифікацій суб'єктів, які, як здається, зовсім не спрямовані на визначення реального спектру суб'єктів адміністративного права. Так, російські автори Б. Габричидзе та О. Чернявський виділяють такі групи суб'єктів адміністративного права: органи державної влади, громадські об'єднання, адміністрації підприємств та установ, громадяни (фізичні особи). Безліч сучасних видань взагалі не надають жодного класифікаційного критерію. Так, О. Альохін та О. Коренев надають такий перелік суб'єктів адміністративних правовідносин: фізичні особи; органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; державні службовці; підприємства, організації, установи та інші організації; громадські об'єднання та їх службовці. Дану класифікацію не можна вважати коректною, зокрема – через виділення поряд із фізичними особами державних службовців як окремої категорії суб'єктів. Вітчизняні автори – Ю. Битяк, В. Богущкий, В. Гарашук, В. Колпаков та ін. – виділяють таких основних носіїв суб'єктивних прав та обов'язків у сфері державного управління: 1) Президента України; 2) органи державної виконавчої влади; 3) державних службовців (як суб'єктів, у діяльності яких об'єктивуються повноваження державних органів управління; 4) громадян України, іноземців, осіб без громадянства; 5) органи місцевого самоврядування; 6) об'єднання громадян; 7) суб'єктів підприємницької діяльності; 8) релігійні організації. Уявляється, що такі визначення системи суб'єктів адміністративного права, проведені без чіткого класифікаційного критерію, не відповідають завданню дослідження їх сутності та особливостей.

Переважає ж більшість сучасних науковців вважають доцільною класифікацію суб'єктів за кількісним показником, виділяючи індивідуальні та колективні суб'єкти, з обов'язковим наступним розподілом даних груп на підгрупи за додатковими критеріями. Так, С. Стеценко та В. Шкарупа, застосовуючи для класифікації кількісний показник у поєднанні з мірою належності до держави, пропонують виділення індивідуальних та колективних суб'єктів адміністративного права, з розподілом останніх на державні та недержавні організації. В. Галунько до індивідуальних суб'єктів відносить також фізичних осіб зі спеціальним статусом, а до колективних – державу, адміністративно-територіальні одиниці та їх населення, а також виборчі округи; Ю. Козлов, визначаючи в цілому розподіл суб'єктів адміністративного права на колективні та індивідуальні, до індивідуальних суб'єктів (окрім

громадян, іноземців та осіб без громадянства) відносить і державних службовців, до колективних – державні організації (органи виконавчої влади, державні підприємства і установи, їх об'єднання, структурні підрозділи органів виконавчої влади, які мають власну компетенцію) і недержавні організації – громадські об'єднання (партії, спілки тощо), виконавчі органи системи місцевого самоврядування, а також комерційні структури.

В. Авер'янов, Р. Куйбіда та В. Шишкін пропонують виокремлення загальних груп суб'єктів адміністративного права, виходячи з аналізу ступеня їх зовнішньої відокремленості, виділяючи фізичних осіб; юридичних осіб та колективних суб'єктів, які не мають ознак юридичної особи, але наділені певними правами та обов'язками (структурні підрозділи державних і недержавних органів, підприємств, установ, організацій та ін.).

Розрізняти суб'єкти адміністративного права за наявністю та об'ємом владних повноважень пропонують Є. Курінний, М. Костів, Т. Мацелик. Так, на думку Т. Мацелик системне уявлення про суб'єктів адміністративного права України може надати варіант класифікаційного розподілу, що передбачає виділення індивідуальних суб'єктів, яких, у свою чергу, можна розподілити за загальним та спеціальним адміністративно-правовим статусом, та колективних суб'єктів, яких можна розподілити на суб'єктів, що наділені публічно-владними повноваженнями (органи публічної адміністрації, Президент України, адміністративні суди) та суб'єктів, що реалізують власні інтереси (об'єднання громадян, підприємства, установи, організації та їх структурні підрозділи).

Розглянувши найбільш вживані у сучасній науці підходи до класифікації суб'єктів адміністративного права, слід зауважити, що жодна з запропонованих моделей не позбавлена певних вад і суперечностей. Проте уявляється цілком логічним їх загальний розподіл на індивідуальні та колективні суб'єкти із подальшим виділенням більш вузьких підгруп за додатковими ознаками, адже, безперечно, будь-якого одного критерію недостатньо для чіткого визначення та аналізу реальних суб'єктів адміністративного права. Доцільно, перш за все, доповнити загальну класифікацію такими критеріями, як особливості правового статусу та обсяг владних повноважень суб'єктів. Саме такий варіант розподілу, на наш погляд, найбільш повно відбиває їх сутність, призначення та надає широкі можливості для їх подальшого теоретичного дослідження.

ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ МИТНИХ ОРГАНІВ

Важливим для розуміння сутності діяльності митних органів є дослідження та аналіз їх принципів. У науковій літературі, в основному, увага зосереджена на принципах державної служби, які С.Д. Дубенко визначає як основоположні ідеї, які відбивають об'єктивні закономірності та визначають напрямки реалізації компетенції, завдань і функцій державних органів, повноважень державних службовців, що діють в системі державної влади, та, зокрема, в системі державної служби. При цьому, на думку Ю.М. Старилова, відсутність правових принципів державної служби тягне появу в ній елементів бюрократизму, неорганізованості, беззаконня та несправедливості.

Основні принципи діяльності митних органів впливають із Закону України «Про державну службу», до яких ст. 3 цього Закону відносить: служіння народу України; демократизму і законності; гуманізму і соціальної справедливості; пріоритету прав людини і громадянина; професіоналізму, компетентності, ініціативності, чесності, відданості справі; персональної відповідальності за виконання службових обов'язків і дисципліни; дотримання прав та законних інтересів органів місцевого і регіонального самоврядування; дотримання прав підприємств, установ і організацій, об'єднань громадян. Уточнюючи перелік основних принципів діяльності митних органів, В.К. Ігонін наголошує, що митне право, будучи важливим елементом загальної системи права України, зазнає впливу на процес свого розвитку таких універсальних правових принципів, визначених Основним Законом України, як законність, демократизм, верховенство права, гуманізм, пріоритет загальноновизнаних міжнародних норм і правил тощо. Зазначені принципи передбачені ст.ст. 3, 5, 8, 9, 19 Конституції України.

Крім того, Україна у 2006 році приєдналася до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур, що передбачила для усунення перешкод розвитку міжнародної торгівлі та інших видів міжнародного обміну реалізацію таких принципів: здійснення програм, спрямованих на постійне удосконалення та підвищення ефективності митних правил та процедур; застосування митних правил та процедур є передбачуваним, послідовним та прозорим; надання заінтересованим сторонам усієї необхідної інформації щодо законів, нормативно-правових та адміністративних актів з митного регулювання, митних правил та процедур; затвердження сучасних методів роботи, таких як система аналізу ризиків й методу контролю, який базується на аудитах, а також максимальне практичне використання інформаційних технологій; співробітництво з іншими національними органами влади, митними службами інших держав та торговими співтовариствами, у всіх випадках, коли це можливо; впровадження відповідних міжнародних стандартів; забезпечення безперешкодного доступу причетних сторін до процедур адміністративного та судового контролю. Необхідно погодитися із

В.М. Самсоновим, який зазначає, що саме принципи протистоять свавіллю і уседозволеності в державному управлінні і практично здійснюють відповідний вплив на всі його сторони. Ця теза повинна бути орієнтиром для широкого загалу управлінських кадрів органів та підрозділів системи митних органів, так як лише через розуміння принципів можна досягти значних позитивних результатів у практичному здійсненні митними органами своєї діяльності.

Оскільки датою набрання чинності для України Кіотської конвенції було 15 вересня 2011 року, то ще зарано робити висновки щодо реалізації митним органами України принципів, які сприятимуть досягненню спрощення та гармонізації митних процедур. Однак Україна впевнено крокує до міжнародних стандартів, про що свідчать і звіти митних органів. Зокрема, Голова Держмитслужби зазначає, що за останні роки митною системою реалізовано низку ключових напрямків, що дозволило створити умови для розвитку зовнішньої торгівлі та наповнення бюджету, а саме: «у минулому році митна служба забезпечила майже 115 млрд. грн. надходжень до бюджету. Це на 29 млрд. грн. або на третину більше показника 2010 року. Бюджетні показники на 2011 рік виконані митними органами на 107 %. При цьому, з 10,6 млрд. грн. перевиконання доходної частини Державного бюджету 7,6 млрд. забезпечила саме митна служба. Щоденно до державної скарбниці надходило в середньому 460 млн. грн., що на 34 % більше показника 2010 року». Минулий рік довів, що одним з чинників, який вплинув на збільшення загального товарообігу на 38 %, стала системна робота митної служби, спрямована на спрощення митних процедур, зменшення часу митного оформлення та постійний відкритий діалог з бізнесом з метою стимулювання діяльності легальних імпортерів тощо.

У чинному Митному кодексі України зазначено, що державна митна справа здійснюється на основі принципів: виключної юрисдикції України на її митній території; виключних повноважень митних органів України щодо здійснення державної митної справи; законності та презумпції невинуватості; єдиного порядку переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України; спрощення законної торгівлі; визнання рівності та правомірності інтересів усіх суб'єктів господарювання незалежно від форми власності; додержання прав та охоронюваних законом інтересів осіб; заохочення добросовісності; гласності та прозорості; відповідальності всіх учасників митних відносин.

Отже, на основі викладеного вище матеріалу, до основних принципів діяльності митних органів слід віднести:

- принцип законності, який полягає у повному та неухильному дотриманні митними органами та їх працівниками вимог чинного законодавства;
- принцип об'єктивності, тобто митні органи у своїй діяльності повинні уникати суб'єктивізму та упередженості при виконанні своїх службових повноважень;
- принцип справедливості характеризується співрозмірністю юридичної відповідальності допущеному правопорушенню в сфері митних правовідносин;

– принцип незалежності у прийнятті рішень впливає із того, що будь-яке втручання інших державних органів та їхніх посадових осіб в адміністративно-юрисдикційну діяльність системи митних органів є незаконним і протиправним;

– принцип взаємодії згідно з яким митні органи при виконанні покладених на них завдань взаємодіють з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, а також з підприємствами та громадянами в порядку, встановленому законодавством;

– принцип рівності сторін, який полягає в тому, що праву митних органів відповідає кореспондуючий обов'язок інших суб'єктів митних правовідносин і навпаки;

– принцип додержання прав та охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб;

– принцип гуманізму у діяльності митних органів, який проявляється через повагу та неухильне додержання прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина;

– принцип професіоналізму полягає у реалізації повноважень лише компетентними та висококваліфікованими працівниками митних органів.

**ФОРМИ МІЖНАРОДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЩОДО ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ
ЗЛОЧИННОСТІ**

Суспільство являє собою складний, багатогранний та багатоаспектний соціальний організм, який знаходиться у постійному розвитку. І хоча сучасне суспільство може похизуватися значною кількістю різноманітних досягнень та надбань, у ньому також є й ціла низка негативних явищ, яких воно не може позбавитися протягом багатьох і багатьох років. Зокрема таким надзвичайно небезпечним, антисоціальним, деструктивним явищем є організована злочинність, яка також постійно розвивається разом із суспільством, проникаючи у все нові сфери суспільного життя, набуваючи нових видів та форм. А з виходом за межі окремих держав організована злочинність отримала нові можливості, які не лише дозволили збільшити масштаби злочинної діяльності та розміри прибутків отриманих від неї, але й також більш ефективно приховувати її від правоохоронних органів держав та міжнародних організацій.

У зв'язку із викладеним стає очевидним, що міжнародне співробітництво задля протидії організованим злочинностям є на сьогодні об'єктивно існуючою потребою, адже жодна держава не здатна наразі вирішити цю проблему самотужки.

Досліджуючи основи організації та здійснення міжнародної взаємодії щодо протидії організованим злочинностям особливу увагу вважаємо за необхідне присвятити її формам, які відіграють не менше значення, аніж її принципи, напрямки та організаційні засади.

У тлумачній словниковій літературі термін «форма» (від лат. forma – зовнішність, устрій) визначається як зовнішній вид, обрис предмета; тип, вид, структура, устрій, спосіб організації чого-небудь, система організації чого-небудь; встановлюваний зразок чого-небудь, шаблон. З цього можемо зробити висновок, що саме форми є зовнішнім відображенням процесу міжнародного співробітництва з приводу вирішення означеної проблеми, тобто форма вказує на те, яким чином (на базі яких зв'язків та відносин) між суб'єктами організована та відбувається взаємодія. Саме на організуючій властивості форми наголошував давньогрецький мислитель Аристотель, який та організованість пов'язував оформленістю, стійкістю, упорядкованістю та безформеністю. На думку філософа форма виступала активною силою, яка організовує пасивну матерію.

Наявність чітких форм взаємодії щодо протидії організованим злочинностям запобігає розпорошенню зусиль та зайвому використанню ресурсів, а також є однією з умов її ефективності та результативності.

На нашу думку до основних форм міжнародного співробітництва з питань протидії організованим злочинностям слід віднести наступні:

- укладання міжнародних угод (договорів) про взаємодію. Дана форма співпраці є дуже важливою і суттєво впливає на якість міжнародної взаємодії з приводу протидії організованій злочинності в цілому. Оскільки саме такі міжнародні угоди утворюють підґрунтя зазначеної взаємодії, та визначають організаційно-правові основи її практичної реалізації;

- інформаційний обмін. Інформація може носити оперативний, орієнтовний, доказовий, консультативний, науково-дослідницький та інший характер. Загалом дана форма співробітництва має досить загальний та у певному сенсі універсальний характер, оскільки вона може існувати як самостійно (наприклад, виконання запитів, надання юридичних консультацій тощо), так і супроводжувати інші форми взаємодії, адже очевидно, що ані проведення спільних міжнародних операцій, ані допомога у проведенні оперативно-розшукових заходів та (або) слідчих дій на території іншої держави, ані будь-які інші форми співробітництва не можуть нормально реалізуватися за відсутності необхідної інформації. Тож фактично інформаційний обмін так чи інакше відбувається у кожній з форм міжнародної взаємодії щодо протидії організованій злочинності;

- організація та проведення спільних міжнародних операцій. Цей вид співробітництва, як правило, полягає у спільному плануванні та проведенні правоохоронними органами двох або більше держав та (або) міжнародних організацій оперативно-розшукових заходів, з метою встановлення повного кола осіб та їх зв'язків, що мають відношення до діяльності організованих злочинних утворень, затримання цих осіб і притягнення їх до відповідальності;

- сприяння у проведенні оперативно-розшукових заходів та (або) слідчих дій на території іншої держави. Інколи під час розслідування злочинів у компетентних органів однієї держави виникає необхідність проведення оперативно-розшукових чи (та) слідчих дій на території іншої держави. За таких умов повноважені органи та посадові особи іноземної держави мають всіляко сприяти у проведенні таких дій, зокрема проконсультувати представників іноземних правоохоронних органів про особливості національного законодавства з цих питань;

- обмін досвідом та проведення спільних наукових досліджень. Ця форма взаємодії полягає у спільному проведенні досліджень особливостей та чинників організованої злочинності, виробленні програм заходів щодо протидії їй, обміні науковою літературою, проведенні конференцій, направленні кадрів на навчання та підвищення кваліфікації до іноземної держави тощо;

- надання матеріально-технічної допомоги. Сутність даної форми досліджуваної співпраці полягає у тому, що взаємодіючі сторони з метою підвищення якості та ефективності співробітництва надають один одному нове, майно виробничо-технічного призначення, зокрема спеціальні технічні засоби та пристрої.

Отже форма взаємодії виступає важливим фактором, що організує та скеровує зусилля співпрацюючих сторін у необхідне русло з метою підвищення ефективності та результативності їх діяльності.

**ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ
АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ ДО ПРИВАТНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

На сьогодні, коли наша країна знаходиться на шляху глобальних перетворень у сфері державного управління, все більшого значення набувають питання щодо правильного і доцільного застосування адміністративно-примусових заходів, оскільки вони безпосередньо пов'язані з притягненням фізичних і юридичних осіб до адміністративної відповідальності, з обмеженням прав і свобод людини, а інколи не мають чітко встановленої процесуальної форми застосування. При цьому одним із найбільш ранніх інститутів адміністративного права, який виник ще до формування зазначеної галузі права, є інститут адміністративного примусу, зокрема щодо приватних підприємства, під яким ми розуміємо систему способів та засобів впливу органів державної влади чи їх посадових осіб на приватні підприємства з метою забезпечення виконання ними норм чинного законодавства, правил чесної конкуренції, інших правил, що діють в господарській сфері, а у разі їхнього порушення – можливість застосування адміністративної відповідальності.

Адміністративний примус є одним з різновидів державного примусу. Він характеризується тими ж ознаками, які характерні для останнього: 1) це правозастосовча діяльність, спрямована на охорону правопорядку, реалізується в рамках охоронних правовідносин; 2) це один з основних об'єктивно необхідних адміністративно-правових методів державного управління, який застосовується на базі переконання; 3) ґрунтується на державно-владних приписах зобов'язуючого характеру, що передбачають застосування комплексу різних заходів морального, матеріального та фізичного впливу на волю і поведінку учасників управлінських стосунків; 4) як правило, заходи адміністративного примусу застосовуються органами державного управління та їх посадовими особами; 5) для адміністративного примусу характерний позасудовий порядок застосування; 6) реалізується за допомогою юридичних, правозастосовчих актів; 7) застосовується з метою охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки, попередження і припинення правопорушень та покарання правопорушників; 8) застосування заходів адміністративного примусу здійснюється в установленому адміністративно-процесуальними нормами порядку та у визначених формах; 9) заходи адміністративного примусу застосовуються як до фізичних, так і до юридичних осіб; 12) адміністративний примус відзначається складною багатодільовою спрямованістю заходів впливу.

В літературі зазначається, що адміністративний примус поряд із кримінальним, фінансовим, процесуальним примусом розглядається як різновид державного примусу. Але інші види державно-правового примусу є вужчими

за своїм обсягом і прирівнюються лише до заходів відповідальності. Так, особливість позиції щодо класифікації адміністративного примусу Д.М. Бахраха полягає в тому, що він виступає проти наявності в адміністративному примусі адміністративно-попереджувальних **ЗАХОДІВ**, які на його думку, належать не до **заходів примусу**, а до заборони норм права [1, с. 236-237]. Водночас, усталеним є підхід, згідно з яким адміністративний примус складається з трьох елементів: попередження (запобігання), припинення, відповідальність [2, с. 44].

Сутність попередження (запобігання, профілактики) правопорушень полягає, по-перше, в тому, щоб не допустити протиправної поведінки з боку конкретних осіб підприємства; по-друге, в усуненні причин, що сприяють вчиненню правопорушень і утворенню умов, які виключають протиправну поведінку учасника приватного підприємства. Законодавець вважає адміністративно-попереджувальну роботу важливим компонентом забезпечення законності [3, с. 51]. У своїй діяльності приватні підприємства найчастіше стикаються з адміністративно-попереджувальними заходами, які застосовуються державними інспекціями, контрольно-ревізійними службами та іншими, уповноваженими на те державою структурами. Це, зокрема: перевірка документів, яка здійснюється з метою перевірки господарської діяльності підприємства; відвідання підприємства для виконання профілактичних функцій; опечатування приміщень, використовуваних як каси, місця зберігання документів, товарно-матеріальних цінностей; опечатування вимірювальних приладів і пристроїв; вилучення для проведення аналізу проб продукції, яка призначена для реалізації населенню; заборона експлуатації транспортних засобів, що належать підприємству, технічний стан яких загрожує безпеці руху тощо [4, с. 191]. Характерною особливістю адміністративно-попереджувальних заходів є те, що вони застосовуються в ситуаціях, коли правопорушення немає.

Заходи **адміністративного припинення** – це різновид заходів адміністративного примусу, що застосовуються уповноваженими на те органами чи посадовими особами у передбачених законом випадках і в установленому порядку з метою примусового припинення правопорушень, усунення їх шкідливих наслідків та забезпечення умов для притягнення до відповідальності правопорушників [5, с. 356].

Віднесення відповідальності до системи примусу означає, на нашу думку, необхідність поширення загальних принципів на процедуру застосування адміністративних стягнень і навпаки. Але існуючі вимоги до застосування адміністративних стягнень роблять неможливим подальше об'єднання адміністративної відповідальності з іншими елементами адміністративного примусу.

Не менш розповсюдженими і вживаними до діяльності приватних підприємств є заходи адміністративного стягнення. При цьому проблематика адміністративних стягнень є однією з ключових у змісті інституту адміністративної відповідальності юридичних осіб, зокрема це стосується сфери

діяльності приватних підприємств. Слід відзначити, що законодавець, вказуючи на належність деяких заходів впливу на юридичних осіб до сфери адміністративного примусу, тим самим уникає застосування щодо них таких термінів, як «адміністративне правопорушення», «адміністративна відповідальність» та «адміністративне стягнення».

Це призводить до того, що в одних випадках він їх називає стягненнями (ст. 28 Закону України «Про об'єднання громадян» [6], а в інших – фінансовими (ст. 16 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю») [7], та адміністративно-господарськими санкціями (ст. 239 Господарського кодексу України) [8]. Така законодавча позиція породжує ще одну проблему, пов'язану з розмежуванням заходів припинення й адміністративних стягнень, які застосовуються до юридичних осіб при скоєнні ними адміністративних деліктів у сфері господарської діяльності.

Таким чином, можемо зробити висновок, що на даному етапі розвитку чинного законодавства не існує чіткої регламентації застосування до приватних підприємств адміністративних стягнень, що спричиняє певну неконкретність та ускладнює їхню реалізацію на практиці. Ми вважаємо, що необхідно створити чітко систематизоване законодавство, яке б в повній мірі визначало адміністративні стягнення, які можуть бути застосовані до приватних підприємств, та регулювали б процес накладення цих стягнень.

Література

Бахрах Д. Н. Административная ответственность граждан в СССР : уч. пособие / Д. Н. Бахрах. – Свердловск : Изд-во Урал.ун-та, 1989. – 204 с.

Битяк Ю. П. Переконання і примус у державному управлінні. Адміністративна відповідальність : Конспекти лекцій / Ю. П. Битяк, В. В. Зуй, А. Т. Комзюк. – Харків : Укр. юрид. академія, 1994. – 444 с.

Додине В. Административная деликтология : Курс лекций / В. Додине. — Одесса, 1997. - 116 с.

Адміністративне право: підручник / [Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, В. В. Богуцький та ін.]; за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, В. В. Зуй. – Х. : Право, 2010. – 279 с.

Адміністративне право України. Академічний курс: підруч. : у 2 т. Т. 1. Загальна частина / [ред. кол. : В. Б. Авер'янов (голова) та ін.]. – К. : Юрид. думка, 2007. – 592 с.

Про об'єднання громадян : Закон України від 16 червня 1992 року №2460-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - №34. – Ст. 504.

Про систему валютного регулювання і валютного контролю : Декрет Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 року №15-93 // Відомості Верховної Ради України. –1993. - №17. – Ст. 184.

Господарський Кодекс України : Закони України від 16 січня 2003 року №436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - №18, №19-20, №21-22. – Ст. 144.

Аркадій Вікторович Микитась,**заступник начальника – начальник відділу кадрового забезпечення
Харківського міського управління ГУМВС України в Харківській області**

**КЛАСИФІКАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ШТАТНОЇ РОБОТИ В
ОРГАНАХ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Враховуючи те, що організаційно-штатна робота є різновидом управлінської діяльності, то при розгляді її принципів доцільно звернутися і до наукових досліджень управлінських принципів. Приміром, на думку О.М. Бандурки під принципами управління необхідно розуміти вихідні, основні правила, керівні настанови, норми діяльності для впровадження системи управління загальними процесами. Щодо принципів організаційно-штатної роботи, то під такими пропонуємо розуміти вихідні основоположні засади організації управлінської діяльності в сфері оптимального розподілу та ефективного використання штатної чисельності органів внутрішніх справ, удосконалення структури органів і підрозділів, дотримання штатної дисципліни, ощадливого витрачання коштів, що виділяються органам і підрозділам для виконання покладених на них завдань та функцій на основі широкого використання наукових методів і підходів.

Принципи організаційно-штатної роботи покликані визначити основні правила, відповідно до яких відбувається створення чи реорганізація органів та підрозділів внутрішніх справ, розподіл та використання їх сил та засобів.

У науці адміністративного права принципи управлінської діяльності прийнято поділяти на загальні та спеціальні. Перші з них є характерними для всіх сфер управлінської діяльності та визначають ті правила, що будуть однаковими для всіх суб'єктів державного управління. Загальні принципи організаційно-штатної роботи, як і будь-якої управлінської діяльності, закріплені в Конституції та деталізовані в Законах України. Вони були детально проаналізовані в працях О.М. Бандурки, який визначив, що до загальних принципів управління належать: соціальної спрямованості управлінської діяльності, законності, об'єктивності, комплексності і системності, гласності, поєднання колегіальності й єдиноначальності.

Принцип соціальної спрямованості проявляється в тому, що органи державної влади при прийнятті будь-яких управлінських рішень повинні керуватися інтересами суспільства, а не власними переконаннями. У діяльності органів внутрішніх справ, у тому числі в організаційно-штатній, він визначається тим, що посадові особи повинні приймати рішення незалежно від походження особи, її майнового стану чи будь-яких інших факторів.

Принцип законності полягає в тому, що всі органи державної влади та їх посадові особи зобов'язані діяти тільки в межах закону. Акти управління, що ними приймаються, не можуть суперечити чинним Конституції та законам України.

Принцип об'єктивності сприяє уникненню суб'єктивізму в державному

управлінні та направлений на досягнення цілей управління шляхом використання знань об'єктивних законів.

Принцип системності передбачає, що суб'єкт управління при виборі методів, форм, засобів впливу на об'єкт мусить враховувати ті зміни, котрі відбуваються в середовищі, в межах якого функціонує й розвивається система.

Принцип комплексності полягає в тому, що при прийнятті будь-якого управлінського рішення посадова особа повинна враховувати всі аспекти ситуації, що склалася: економічні, соціальні, організаційні, психологічні тощо. Жоден елемент не може бути упущений.

Принцип гласності державного управління проявляється в тому, що всі громадяни, незалежно від будь-яких факторів, мають право доступу до публічної інформації, до участі в обговоренні та прийнятті управлінських рішень на основі повної їх поінформованості.

Принцип поєднання колегіальності та єдиноначальності полягає в поєднанні в управлінській діяльності двох різних форм прийняття рішень. При єдиноначальності рішення приймається керівником одноособово і саме він несе відповідальність за його відповідність чинному законодавству. Такий порядок прийняття управлінських рішень є запорукою оперативної роботи підрозділу.

При колегіальності управлінські рішення приймаються шляхом колективної розробки та обговорення. Такі рішення носять зазвичай комплексний характер та є більш обґрунтованими. Крім того, колегіальність забезпечує підвищення рівня відповідальності колективу за прийняття та виконання відповідних рішень.

Що стосується спеціальних принципів організаційно-штатної роботи, то до них варто віднести:

- дотримання єдиної науково обґрунтованої штатної політики в системі МВС України. Даний принцип полягає в тому, що при вирішенні питання щодо утворення чи реорганізації певного органу чи підрозділу внутрішніх справ, визначення штатної чисельності чи вирішення інших питань організаційно-штатної роботи необхідно керуватися не лише фактичними даними, а й науковими методиками вирішення даних питань;

- широке використання наукових методів і підходів в управлінській діяльності, залучення науковців до розроблення нормативно-правової бази з питань організаційно-штатної роботи. Даний принцип зводиться до того, що для вирішення масштабних питань організаційно-штатної діяльності керівники відповідного органу внутрішніх справ повинні залучати науковців у відповідній сфері для надання ґрунтовного висновку з питань, що потребують вирішення;

- розробка структури і штатів як інструменту досягнення визначеної мети (неприпустимість розроблення штатів відповідно до здібностей працівників). Зазначений принцип полягає в тому, що при розробці структури і штату певного органу чи підрозділу внутрішніх справ необхідно посилатися на мету його діяльності, а не на якісний склад тих працівників, які будуть у ньому працювати;

- постійне вдосконалення структури органів і підрозділів. Даний принцип організаційно-штатної роботи полягає в тому, що структура всіх органів та підрозділів внутрішніх справ повинна періодично переглядатися та до неї мають вноситися зміни відповідно до потреб, які склалися на час перегляду;

- обов'язковість обґрунтування будь-яких змін в організації їх побудови. Вказаний принцип визначає обов'язок посадових осіб, які вносять зміни до структури чи штату певного органу, обґрунтовувати прийняте ними рішення з посиланням на конкретні факти та цифри;

- раціональна розстановка наявної штатної чисельності на основних напрямках діяльності органів і підрозділів. Зазначений принцип зводиться до того, що розстановка кадрів в органах внутрішніх справ повинна відбуватися раціонально, тобто залежно від потреб того чи іншого підрозділу в певних працівниках, з урахуванням територіальних та інших особливостей;

- об'єктивність та ініціативність при прийнятті управлінських рішень. Даний принцип сприяє досягненню поставлених перед підрозділом цілей на основі використання норм чинного законодавства та ґрунтовного аналізу ситуації, що склалася;

- всебічне сприяння підвищенню рівня вирішення службових завдань органами і підрозділами. Вказаний принцип проявляється в тому, що керівництво органів внутрішніх справ повинно всебічно сприяти вирішенню всіх завдань, слідкувати за періодичним підвищенням кваліфікації працівників, задіяних в організаційно-штатній роботі;

- використання штатної чисельності та працівників виключно за прямим призначенням. Даний принцип полягає в тому, що керівники органів та підрозділів внутрішніх справ не можуть використовувати підлеглих їм працівників для виконання завдань, що не відповідають їх посадовим обов'язкам (за виключенням випадків передбачених Законом України «Про міліцію»);

- суворе дотримання встановлених нормативними документами структурної побудови, штатних нормативів, переліків посад і відповідних їм граничних спеціальних та військових звань. Вказаний принцип полягає в тому, що на конкретній посаді може працювати лише той співробітник органів внутрішніх справ, який відповідає всім вимогам, що висуваються до даної посади. Крім того, кількість працівників не може перевищувати кількість посад, визначених для даного підрозділу;

- безумовне дотримання Конституції України, законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ, рішень місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, нормативних документів інших центральних органів виконавчої влади, державних установ і організацій, що регламентують діяльність органів і підрозділів системи МВС України. Зміст вказаного принципу зводиться до того, що всі особи, задіяні в організаційно-штатній роботі, повинні діяти лише в межах чинного законодавства;

- використання передового досвіду роботи підпорядкованих органів і підрозділів, досвіду інших держав щодо організаційної побудови, чисельності працівників та особливостей функціонування правоохоронних органів.

Зазначений принцип полягає в тому, що підрозділи організаційно-штатної роботи повинні постійно підвищувати рівень своєї роботи, ознайомлюватися з передовим міжнародним досвідом у цій сфері та використовувати його в повсякденній діяльності;

- використання новітніх досягнень у сфері інформаційних технологій. Даний принцип організаційно-штатної роботи полягає в тому, що підрозділи, які займаються даною роботою повинні використовувати в повсякденній діяльності найновіші розробки в галузі інформаційних технологій.

Таким чином, організаційно-штатна робота в органах внутрішніх справ України здійснюється відповідно до науково розроблених та закріплених у відповідних нормативно-правових актах засадах, які є характерними як для всієї управлінської діяльності так і лише неї.

Валерій Іванович Московець,
директор навчально-наукового інституту права та масових комунікацій
ХНУВС, кандидат соціологічних наук, доцент

СИСТЕМА ПРАВООХОРОННИХ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ

Проблеми правоохоронної діяльності держави привертають все більшу увагу значної кількості дослідників. На підтвердження цієї тези ми можемо навести величезну кількість наукових праць, що присвячено цій тематиці. Проте, не дивлячись на величезну кількість наукових досліджень, ряд питань цієї діяльності потребує вдосконалення і подальших наукових досліджень. Сказане, насамперед, стосується уточнення їх поняття, видів та особливостей.

Сутність правоохоронної форми здійснення функцій держави складають: контроль за дотриманням законів та підзаконних актів, які регламентують той чи інший напрям держави та порядок їх реалізації, а також притягнення до відповідальності за правопорушення, які виникають. Таким чином, перед нами постає ряд основних функцій нашої держави. Серед перелічених функцій достатньо велике значення займає саме правоохоронна функція безпосередньому розгляду якої і присвячено цю статтю.

Розглядаючи правоохоронну функцію держави, слід зауважити, що вона посідає особливе місце в системі основних функцій. Це одна з постійних функцій держави. Як певний вид державної діяльності, вона, з урахуванням принципу розподілу влади, похідна від управлінської і судової функцій, проте відрізняється самостійністю, однорідністю і стійкою повторюваністю.

Об'єктом впливу даної функції є протизаконні, антисуспільні дії осіб, які, з одного боку, підривають конституційний устрій, встановлений у країні правопорядок, не виконують своїх обов'язків, порушують права та законні інтереси інших осіб. З іншого боку - це організована діяльність громадян, державних органів, громадських організацій, яка має здійснюватися таким чином, щоб у країні розвивався та зміцнювався правопорядок, своєчасно та оперативно були усунені причини, що викликають його порушення, щоб існували сприятливі умови для реалізації прав і законних інтересів громадян.

Повертаючись до класифікацій функцій держави та визначення в них місця правоохоронної функції, зазначимо, що дещо інше тлумачення має зазначена функція держави поряд із законодавчою, виконавчою функціями. Тут вона набуває характеристик як форма (спосіб) державної діяльності, як обсяг державних справ в тих чи інших сферах життя суспільства.

Особливістю правоохоронної функції в зазначеному розумінні є те, що її виконують не всі органи держави, а лише чітко встановлене їх коло. Вона характеризується не як напрям їх діяльності в сфері охорони правопорядку, а як сама правоохоронна діяльність. Поняття правоохоронної діяльності є відносно новим, що зумовлює знаходження його ще на етапі становлення.

На це вказують й активні спори, що ведуться навколо нього, наявність різних точок зору щодо його розуміння.

Для з'ясування закономірностей, пов'язаних із розкриттям сутності правоохоронної функції, виокремимо її системні ознаки, котрі є її внутрішніми властивостями, відбивають певні аспекти функціонування, а також відрізняють її від інших основних напрямів діяльності держави на сучасному етапі. До її особливостей відносимо такі: є самостійним і пріоритетним напрямком державної діяльності; здійснюється під час правотворчої, правозастосовчої та правоохоронної діяльності компетентними суб'єктами виключно на основі чинного законодавства та в межах, визначених ним; передбачає застосування державного примусу; реалізується у правоохоронній системі держави елементами якої є: мета та завдання правоохорони; об'єкти правоохорони; охоронні правові норми; суб'єкти правоохорони; правоохоронну діяльність; правоохоронні відносини; реалізується переважно в правових формах; її основним завданням є: охорона та захист основ конституційного устрою, прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, боротьба із правопорушеннями, зміцнення законності та правопорядку.

Виокремлення особливостей (ознак) правоохоронної функції держави дає змогу визначити її як самостійний напрям державної діяльності, який здійснюється (реалізується) під час правотворчої, правозастосовчої та правоохоронної діяльності компетентними суб'єктами виключно на основі чинного законодавства і в межах, визначених ним з метою охорони та захисту основ конституційного устрою, прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, боротьби з правопорушеннями, зміцнення законності і правопорядку.

З точки зору теорії правоохоронні функції держави - це об'єктивно зумовлені її правовими потребами і сутністю державної влади однорідні, стійкі напрями її діяльності щодо задоволення цих потреб. Але законодавчого визначення поняття «правоохоронні функції держави» не існує, відсутній і їх перелік. Однак аналіз Конституції і Закону України «Про основи національної безпеки України» (далі - Закон) дає можливість виділити правоохоронні функції Української держави. Стаття 8 цього Закону «Основні напрями державної політики з питань національної безпеки» законодавчо встановлює функції Української держави на сучасному етапі, в тому числі правоохоронні, хоча зроблено це нечітко, не конкретно. У цій статті серед інших виділяються і такі напрями діяльності правоохоронної діяльності: забезпечення неухильного додержання конституційних прав та свобод людини і громадянина, функція забезпечення правопорядку.

Зовнішніми правоохоронними функціями є: участь України в охороні прав і свобод людини на міжнародній арені; участь України у підтримці міжнародного правопорядку. Як бачимо, пропонується поділ функцій держави на внутрішні і зовнішні.

Проводячи аналіз останніх публікацій і досліджень у згаданій галузі, ми можемо визначити наступні види правоохоронної діяльності, що здійснюється в Україні:

1. Конституційний контроль, який полягає у встановленні: а) конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; б) відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість; в) додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту в межах, визначених статтями 111 та 151 Конституції України.

2. Діяльність органів прокуратури. Відповідно до чинного законодавства, прокурорський нагляд за додержанням і правильним застосуванням законів Кабінетом Міністрів України, міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, органами державного і господарського управління та контролю, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими Радами, їх виконавчими органами, військовими частинами, політичними партіями, громадськими організаціями, масовими рухами, підприємствами, установами і організаціями, незалежно від форм власності, підпорядкованості та приналежності, посадовими особами та громадянами здійснюється Генеральним прокурором України і підпорядкованими йому прокурорами. При цьому прокуратура України становить єдину систему, на яку відповідно до Конституції України та закону покладаються такі функції як: підтримання державного обвинувачення в суді; представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом; нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, Дізнання, досудове слідство; нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

3. Охорона суспільного порядку та суспільної безпеки, які передбачають: забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів; запобігання правопорушенням та їх припинення; охорона і забезпечення громадського порядку; виявлення і розкриття злочинів, розшук осіб, які їх вчинили; забезпечення безпеки дорожнього руху; захист власності від злочинних посягань; виконання кримінальних покарань і адміністративних стягнень; участь у поданні соціальної та правової допомоги громадянам, сприяння державним органам, підприємствам, установам і організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків.

4. Забезпечення безпеки особистості, суспільства і держави, тобто захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які

безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України.

5. Розкриття та розслідування злочинів, що передбачає виявлення ознак злочину та встановлення всіх обставин, які мають значення для застосування до винних заходів кримінального покарання, усунення причин та умов, які сприяли здійсненню злочину, прийняття заходів щодо відшкодування завданих злочином збитків.

6. Правове забезпечення діяльності правоохоронних органів, яке має своїм змістом проведення юридичних експертиз правових актів, їх реєстрації, а також в регулюванні сфери правового обслуговування. Цю діяльність виконують органи юстиції, сприяючи тим самим законній діяльності правоохоронних органів.

7. Надання юридичної допомоги, що хоча і здійснюється адвокатурою, яка не є державним органом, однак безумовно сприяє правоохоронній діяльності держави.

8. Вчинення нотаріальних дій, що також сприяє реалізації правоохоронної діяльності держави, оскільки здійснюючи нотаріальні дії, органи нотаріату захищають права та охоронювані законом інтереси громадян та юридичних осіб.

Такими перед нами постають основні види правоохоронної діяльності держави у вітчизняній політико-правовій практиці, що висувуються провідними дослідниками, які можна віднести до правоохоронних функцій держави.

Вище ми навели загальний перелік правоохоронних функцій держави. Проте він потребує подальшої систематизації та закріплення в одному із законодавчих актів з питань правоохоронної діяльності. Так, Конституційний контроль; діяльність органів прокуратури; охорону громадського порядку; забезпечення безпеки особистості, суспільства і держави; розкриття та розслідування злочинів; правове забезпечення діяльності правоохоронних органів і, частково, вчинення нотаріальних дій можна віднести до правоохоронних функцій держави, які реалізуються державними органами. Водночас, існує така функція як надання юридичної допомоги, яка здійснюється адвокатурою, що не є державним органом і вчинення нотаріальних дій приватними нотаріусами, які хоч і виступають від імені держави, проте не є державними посадовими особами. Тому такі види діяльності також можна назвати правоохоронними, з поправкою лише на те, що вони здійснюються недержавними органами. Тут мова йде про делегування державою правоохоронних функцій недержавним структурам. Яскравими прикладами такого делегування є діяльність приватних охоронних структур, громадських формувань з охорони громадського порядку, а також деякі види правоохоронної діяльності, які згідно чинного законодавства виконують органи місцевого самоврядування. Таким чином, пропонуємо наступну класифікацію правоохоронних функцій держави: 1) зовнішні; 2) внутрішні: а) здійснювані державними органами, б) здійснювані недержавними органами.

СТРУКТУРА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН ЗА УЧАСТЮ СУДІВ

Адміністративно-правові відносини є одними із основних правовідносин, які виникають у сучасному демократичному суспільстві. Їх постійний розвиток зумовлений тим, що вони охоплюють майже всі сфери життя суспільства, особливо у сфері функціонування державної влади та місцевого самоврядування. Опрацювавши відповідну наукову літературу, ми дійшли висновку, що практично всі науковці однаково тлумачать поняття адміністративно-правових відносин. Різниця полягає лише у виділенні і більш детальному розкритті окремих ознак даного поняття, розгляду його у широкому і вузькому розумінні.

На нашу суб'єктивну думку, адміністративно-правові відносини можна визначити як відносини, які виникають у сфері реалізації державної влади з обов'язковою участю відповідного органу державного управління або іншого носія повноважень державно-владного характеру, діяльність якого спрямована на захист проголошених Конституцією України прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина. Суб'єкти таких відносин наділені суб'єктивними правами та обов'язками, які встановлені та гарантовані відповідними адміністративно-правовими нормами. У разі порушення або невиконання покладених на учасників відносин обов'язків, повинні бути застосовані відповідні санкції.

Будь-які відносини становлять собою певну структуру і мають складну будову. Так, В.С. Ківалов та Л.Р. Біла до структури адміністративно-правових відносин відносять: об'єкт (дія, поведінка людей, матеріальні предмети), суб'єкти (громадяни, особи без громадянства, державні органи, підприємства, установи, організації та ін.), зміст (сукупність прав і обов'язків сторін). Таку ж структуру виокремлює й А.Т. Комзюк. До структури адміністративно-правових належать також і юридичні факти. Ми погоджуємося з такою структурою і вважаємо, що наведених елементів достатньо для розкриття поняття адміністративних відносин.

Першим елементом є суб'єкт відносин. Більшість вчених визначають суб'єкта адміністративних правовідносин, як такого, що наділений юридичними правами та обов'язками, які він реалізовує на основі адміністративних норм. Проте, ми вважаємо, що цього замало і приєднуємося до тих науковців, як наприклад, Я.М. Лазур, який враховує так звану деліктоздатність, тобто здатність нести відповідальність за свої дії. Суб'єкти відносин повинні з повною відповідальністю відноситися до наданих їм прав та належним чином виконувати обов'язки. В зворотному випадку до них будуть застосовані захо-

ди примусового характеру. Деліктоздатність є необхідним елементом право-суб'єктності і повністю розкриває поняття суб'єкта як такого.

Суб'єктом адміністративних правовідносин є і судові органи. Суд має права і обов'язки, передбачені нормами адміністративного права, здатний самостійно, вольовими діями виконувати покладені на нього обов'язки, а також нести за порушення адміністративно-правових норм юридичну відповідальність. Безперечно, суди є суб'єктами владних повноважень. Владний характер суду, як суб'єкта права, проявляється також і в тому, що суд застосовує управлінський вплив на не підпорядкованих суб'єктів права. Застосування такого впливу можна прослідкувати під час розгляду різних категорій справ, тобто при здійсненні судом правосуддя.

О.В. Константий переконує, що учасниками управлінських відносин виступають: керівники органів судової влади (голови, заступники голів судів), керівники апаратів судів, завідувачі секретаріатами, старші секретарі, начальники відділів секретаріату суду, посадові особи Державної судової адміністрації України та її територіальних управлінь, судді, працівники апаратів судів (секретарі, діловоди, друкарки, консультанти, помічники голови суду, судові розпорядники, архіваріуси та інший технічний персонал). Особливим суб'єктом виділяють голову суду, якого С. Штогун визначає як керівника надзвичайно важливої державної установи суду, в обов'язки якого входить як керівництво апаратом суду, так і контроль за виконанням суддями не процесуальних функцій. Вважаємо, що голова суду виконує управлінську діяльність, яка виявляється не лише в організації керівництва суду, а й у взаємовідносинах з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами. Голова суду перебуває на державній службі в державному органі, як посадова особа наділений владними повноваженнями і правомочний у межах своєї компетенції вчиняти юридичні дії. Сукупність наведених ознак характеризує голову суду як суб'єкта адміністративно-правових відносин.

Перейдемо до розгляду наступного елемента структури адміністративних відносин - об'єкта. Вважають, що об'єктом адміністративних відносин є різноманітні матеріальні та нематеріальні блага, які становлять публічну цінність, діяння суб'єктів та об'єктів публічного управління; управлінська діяльність у сфері державного управління. І. М. Погрібний об'єкт порівнює із предметом правовідносин і визначає його як фактичну поведінку його учасників, на яку спрямоване правове регулювання.

Ми вважаємо, що об'єктом адміністративно-правових відносин є не тільки матеріальні та нематеріальні блага, з приводу яких суб'єкти вступають у адміністративні правовідносини, здійснюють свої суб'єктивні юридичні права і суб'єктивні юридичні обов'язки, а у випадках передбачених законом несуть юридичну відповідальність, а й сама управлінська діяльність.

Основними об'єктами адміністративно-правових відносин, які виникають у діяльності суду є: розгляд різного роду позовів, скарг, справ і прийняття по них рішення, визначення повноважень заступника голови суду, організація проведення нарад, засідань, методичної та аналітичної роботи,

відносини, пов'язані із формуванням штату працівників, їх підготовки, підвищення кваліфікації, застосування до них заходів заохочення та дисциплінарних стягнень, контроль за діяльністю суду, здійснення документообігу та інші відносини. Крім того, можна виділити зовнішні адміністративно-правові відносини: співпраця з іншими державними органами, подання статистичної звітності, дотримання встановлених нормативно-правовими актами вимог щодо охорони здоров'я працівників, дотримання протипожежної безпеки, вимог санітарно-епідеміологічних норм і вимог щодо захисту здоров'я працівників суду.

При розгляді адміністративно-правових відносин потрібно увагу приділити їх змісту. Зміст визначають як суб'єктивні права, обов'язки, повноваження, відповідальність суб'єктів правових відносин; а також спосіб взаємозв'язку, що виникає на підставі суб'єктивних юридичних прав, юридичних обов'язків, повноважень, відповідальності; права та обов'язки їх учасників.

Більшість вчених вважають, що адміністративні правовідносини характеризуються синтезом фактичного та юридичного. Юридичний зміст – це адміністративні суб'єктивні права та юридичні обов'язки суб'єктів правовідносин, тобто можливості імперативних дій уповноважених суб'єктів і необхідність відповідних дій зобов'язаних суб'єктів. Фактичний зміст – це сама поведінка суб'єктів адміністративних правовідносин, їх діяльність, в якій реалізуються суб'єктивні права та юридичні обов'язки сторін. Ми погоджуємося із висвітленням фактичного змісту адміністративних відносин, як певної поведінки суб'єктів у різних сферах соціального життя. А щодо юридичного змісту, на нашу думку, доцільно включити категорію, яка хоча і впливає із прав та обов'язків, але потребує самостійного визнання – це відповідальність.

Права та обов'язки судових органів і їх посадових осіб закріплюються у різних нормативно-правових актах, основним з яких є Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року. У діяльності суду можуть виникати такі суб'єктивні права: право голови суду на заохочення або накладання дисциплінарного стягнення на підлеглого суддю; право вимагати від іншого учасника виконання певних дій, наприклад, вимагає дані про розгляд певної категорії справ для ведення статистики, звітності; право на захист (право на презумпцію невинуватості, на відмову від дачі показань або пояснень щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких встановлюється законом, можливість оскарження рішення суду в апеляційному або касаційному порядку, звернення із заявою про відвід судді, право на останнє слово підсудного та інші права).

Обов'язками є: обов'язок прийняти заяву і розглянути її у встановлений законом строк; контролювати головою суду ефективність діяльності суду, забезпечити виконання вимог щодо підвищення кваліфікації суддів; обов'язок учасників судового процесу виконувати законні вимоги суду, надавати відповідні документи, пояснення; обов'язок суду роз'яснити сторонам процесу їхні права та обов'язки та ін. (ст. 24).

Останнім елементом адміністративно-правових відносин є адміністрати-

вні юридичні факти. Частіше за все під ними розуміють конкретні життєві обставини, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин. На думку Г. Кикотя, юридичними фактами є обставини, що несуть у собі інформацію про стан суспільних відносин, які входять у предмет правового регулювання, а також ними виступають лише такі обставини, що прямо чи опосередковано зачіпають права та інтереси особи, суспільства, держави та соціально-публічних утворень. Ми погоджуємося з наведеними дефініціями і вважаємо, що юридичні факти повинні бути чітко визначені у нормативно-правових актах. Якщо вони прямо не визначені, то не може йти мова і про адміністративні правовідносини взагалі. Ця особливість впливає із самого адміністративного права, його управлінської діяльності.

Підсумовуючи вищевикладене, ми дійшли висновку, що адміністративно-правові відносини є особливим видом суспільних відносин, що виникають у процесі реалізації управлінської діяльності. Вони мають складну структуру і пронизують усі сфери життя, в тому числі і судову владу. Суд, як суб'єкт владних повноважень, при здійсненні своєї діяльності постійно вступає в адміністративно-правові відносини, що виявляється у взаємних правах, обов'язках і відповідальності суду, суддів та учасників процесу.

**ПЕРСПЕКТИВИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН ЗА УЧАСТЮ ОРГАНІВ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Прийняття Кримінального процесуального кодексу України обумовило необхідність реформування слідчих підрозділів органів внутрішніх справ. Наразі відбуваються зміна термінології в галузі кримінального процесуального права та зміна правового статусу органів, що здійснювали досудове слідство. Так, в системі органів внутрішніх справ слідчі підрозділи реформуються в органи досудового розслідування. Розглядаючи перспективи законодавчого забезпечення адміністративно-правових відносин за участю органів досудового розслідування, необхідно визначити, які саме органи відносяться до вказаної категорії, а також їх систему. Чинне законодавство у цій сфері перебуває в стані оновлення, тому доцільно звернутися до проектів нормативно-правових актів, що в найближчий час мають скласти частину законодавства у зазначеній сфері.

Відповідно до проекту Наказу Міністерства внутрішніх справ України «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України», органи досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України (далі – органи досудового розслідування) є структурними підрозділами МВС та територіальних органів внутрішніх справ відповідно, які згідно з кримінальним процесуальним законодавством України забезпечують досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до їх підслідності. Органами досудового розслідування є: 1) Головне слідче управління Міністерства внутрішніх справ України (далі – ГСУ МВС України); 2) Слідчі управління (відділи) головних управлінь, управлінь МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, на транспорті (далі – слідчі управління (відділи) ГУМВС, УМВС України); 3) Слідчі відділи (відділення) міських, районних, лінійних управлінь (відділів) головних управлінь, управлінь МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, на транспорті (далі – слідчі підрозділи територіальних органів внутрішніх справ) [1].

В свою чергу, на теперішній час у структурі ГСУ МВС України функціонують: 1) управління методичної, організаційно-аналітичної роботи та виконання міжнародно-правових доручень; 2) управління процесуального контролю; 3) управління контролю за розслідуванням дорожньо-транспортних пригод та злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів; 4) управління контролю за розслідуванням особливо важливих справ, злочинів, учинених організованими групами, злочинними організаціями, та у сфері господарської діяльності; 5) управління розслідування злочинів, скоєних проти життя та здоров'я особи; 6) управління розслідування тяжких злочинів у сфері господарської діяльності; 7) управління розслідування особливо

важливих справ і злочинів, учинених організованими групами і злочинними організаціями [2].

Адміністративно-правові відносини за участю органів досудового розслідування опосередковані нормами права, що виконують функцію їх забезпечення. За визначенням Д.Н. Бахрах, адміністративно-правові відносини – це врегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини, що складаються в сфері діяльності виконавчої влади [3, с. 20]. На думку В.К. Колпакова, адміністративно-правова норма містить абстрактну конструкцію адміністративно-правового відношення. Сутність такої конструкції полягає в тому, що норма від імені держави визначає належну поведінку кожного із своїх адресатів. Одних вона наділяє правом володарювати, інших - обов'язком виконувати волю володарюючого суб'єкта. Вона встановлює обов'язкові правила, за якими відбувається «спілкування». Ці правила формулюються у вигляді взаємних прав і обов'язків [4, с. 79].

За визначенням Великого тлумачного словника сучасної української мови поняття «забезпечення» походить від «забезпечити» та «забезпечувати», які розуміються в таких значеннях: 1) постачати щось у достатній кількості, задовольняти кого-, що-небудь у якихось потребах. Надавати кому-небудь достатні матеріальні засоби до існування; 2) створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось; 3) захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки [5, с. 375]. Якщо поняття «забезпечення» є загальним, то його родовим різновидом є поняття «правове забезпечення», під яким, на думку Олійника А.Ю., слід розуміти вплив на права і свободи громадян за допомогою певних юридичних засобів, насамперед, норм права [6, с. 160]. Зовнішнім вираженням права є відповідне джерело права, до яких відносяться нормативно-правові акти, в тому числі закони, та інші. Отже, закон є зовнішньою формою права. Так само правове забезпечення має свою зовнішню форму вираження - законодавче забезпечення, поняття якого тісно пов'язане з іншим поняттям «законодавство».

Структура законодавства нашої держави має визначитися Законом України «Про нормативно-правові акти», проект якого було прийнято в першому читанні. Згідно з частиною 1 статті 1 проекту Закону України «Про нормативно-правові акти», законодавство України – утворена на ієрархічній основі система нормативно-правових актів та міжнародних договорів України. Видами нормативно-правових актів є закони та підзаконні нормативно-правові акти [7, ст. 6]. Проте, зазначений проект ще не прийнятий Верховною Радою України, а іншого закону, який би визначав структуру українського законодавства, наразі немає. Враховуючи положення проєктованого законодавства, можна визначити, що забезпечення адміністративно-правових відносин за участю органів досудового розслідування органів внутрішніх справ відбувається за допомогою застосування законодавства, що складається з законів та підзаконних нормативно-правових актів.

Проєктом Наказу Міністерства внутрішніх справ України «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України» планується затвердити: Положення про органи досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України; Положення про Го-

ловне слідче управління МВС України; Типове положення про слідче управління (відділ) головного управління, управління МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, на транспорті; Типове положення про слідчий відділ (відділення) міського, районного, лінійного управління (відділу) головного управління, управління МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, на транспорті; Інструкцію з організації діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України; Перелік нарядів, обов'язкових для ведення в слідчих управліннях, відділах, відділеннях. В разі затвердження вказаного проекту наказу саме ці нормативно-правові акти будуть складати нормативно-правову основу забезпечення адміністративно-правових відносин за участю органів досудового розслідування органів внутрішніх справ.

Крім того, згідно з п. 1.3 проекту Наказу Міністерства внутрішніх справ України, правову основу діяльності органів досудового розслідування становлять Конституція України, Кримінальний кодекс України та Кримінальний процесуальний кодекс України, інші закони України, акти Президента України, Кабінету Міністрів України, рішення Конституційного Суду України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких дана Верховною Радою України, та інші нормативно-правові акти з питань досудового розслідування [1].

Таким чином, перспективи законодавчого забезпечення адміністративно-правових відносин за участю органів досудового розслідування органів внутрішніх справ спрямовані на удосконалення правового статусу зазначених органів, підвищення ефективності їх діяльності та приведення підзаконних нормативних актів у відповідність вимогам Кримінального процесуального кодексу України. При цьому під законодавчим забезпеченням адміністративно-правових відносин за участю органів досудового розслідування органів внутрішніх справ слід розуміти цілеспрямовану дію, вплив держави на поведінку органів досудового розслідування органів внутрішніх справ та інших суб'єктів таких відносин за допомогою законів та підзаконних нормативно-правових актів.

Список літератури:

Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України: проект Наказу Міністерства внутрішніх справ України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua>

Про організацію діяльності органів досудового слідства Міністерства внутрішніх справ України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 31.03.2008 № 160 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua>

Бахрах Д.Н. Административное право: Учебник для вузов / Бахрах Д.Н. — М.: Издательство ВЕК, 1999 — 368 с.

Колпаков В. К. Адміністративне право України: Підручник. — К.: Юрінком Інтер, -1999. -736 с.

Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. - Київ, Ірпінь : Перун, 2005. - 1728 с.

Олійник А. Ю. Теорія держави і права: навч. посіб. / А. Ю. Олійник, С. Д. Гусарєв, О. Л. Слюсаренко. - К. : Юрінком Інтер, 2001. - 176 с.

Про нормативно-правові акти: Проект Закону №7409 від 01.12.2010 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_2?pf3516=7409&skl=7

завідувач кафедри адміністративного та кримінального права юридично-го факультету Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат юридичних наук, доцент,

---

ЩОДО ПЕРСПЕКТИВ РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Пріоритетними напрямками розвитку системи та діяльності правоохоронних органів виступає законодавче врегулювання їхньої системності, імплементація у національне законодавство міжнародних (європейських) стандартів у правоохоронній сфері, а також реформування конкретних правоохоронних органів, зокрема органів внутрішніх справ. Необхідність реформування всіх правоохоронних органів і головним чином органів внутрішніх справ цілком логічно витікає з положень Програми діяльності Кабінету Міністрів України «Назустріч людям» від 04.02.2005 р. [1], в якій прямо визнається, що система правоохоронних органів та судочинства обслуговують владні фінансово-політичні групи замість захисту законних прав громадян. З огляду на це й вбачаються актуальними питання перспектив реформування органів внутрішніх справ України.

Наразі у науці та нормативному регулюванні досить поширеною є думка щодо необхідності повного і беззаперечного впровадження в організацію та діяльність органів внутрішніх справ суто європейських стандартів, що видається не зовсім коректним. При цьому, жодних єдиних формалізованих європейських стандартів не існує, натомість можна говорити про європейський рівень або ж європейську модель поліцейської організації.

На нашу думку, реорганізація органів внутрішніх справ як правоохоронних органів має визначатись, насамперед, не стільки відповідно до певної абстрактної «європейської моделі», а згідно з існуючими проблемами раціональної й ефективності організації та діяльності ОВС України. Складовими ж такого ефективного функціонування органів внутрішніх справ згідно І.В. Бондаренко [2, с.17] виступає наявність соціально схваленої правової бази; чітке управління з боку вищої національної та регіональної адміністрацій; соціальна довіра; укомплектованість фаховим особовим складом; достатнє фінансування та матеріально-технічне оснащення.

Таким чином, в якості основних генеральних напрямків розвитку системи органів внутрішніх справ маємо назвати: реформування організаційної структури ОВС України; вдосконалення їх кадрового забезпечення; і встановлення партнерських відносин ОВС України та громадськості. Саме останнє на сьогодні є наріжним каменем трансформації системи органів внутрішніх справ з мілітаризованої владної організації в сучасний демократичний і прозорий правоохоронний орган із захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина. Тут також варто погодитись із О.Ю. Синявською, що єдино прийнятною формою відносин міліції та населення у соціальній пра-

вовій державі є співпраця на засадах партнерства [3]. А це, у свою чергу, вимагає забезпечення гласності, відкритості та прозорості (але без порушень конфіденційності) діяльності як органів внутрішніх справ, втім, так й інших правоохоронних органів.

Сам же розвиток системи та діяльності правоохоронних органів в умовах демократичної соціальної правової держави має передбачати інтенсифікацію не стільки здійснення ретроспективних каральних заходів щодо порушників законності та правопорядку, як проведення профілактичної роботи з метою своєчасного виявлення, попередження й припинення порушень прав громадян, формування високої правової культури населення, широкого залучення громадськості до виконання правоохоронних повноважень.

Зазначимо, що вдосконалення кадрового забезпечення органів внутрішніх справ об'єктивно зумовлюється технологічним ускладненням механізму вчинення окремих злочинів, поява нових форм суспільно протиправної поведінки, широким поширенням «білокомірцевої» злочинності, інтенсифікацією транснаціональних злочинних посягань, іншими негативними соціальними явищами. Згідно із цим, реформа кадрового забезпечення ОВС України має бути направлена на організацію в її лавах дієвої системи протидії корупції, підвищення рівня професійної правової культури працівників даних правоохоронних органів, подолання формалізму у виховній роботі з кадрами, підвищення вимог із фахової і службової підготовки, що передбачає вироблення й впровадження професійних стандартів їх службової діяльності. До того ж, згідно І.В. Зозулі [4], в рамках реформування ОВС України повинна приділятися особлива увага становленню в їх працівників цілісної професійної свідомості, формування в них стійкого уявлення про права людини як головний визначальний орієнтир у правоохоронній діяльності органів внутрішніх справ. При цьому, такі висновки у повній мірі можуть бути поширені на працівників не лише органів внутрішніх справ, але й інших правоохоронних органів.

Реформування організаційної структури ОВС України становить найбільш широкий напрямок їхньої розбудови. В аспекті цього маємо пріоритетно вказати на фрагментарності чинного нормативно-правового регулювання інституту органів внутрішніх справ. Так, основним правовим актом у цій сфері є Закон України від 20.12.1990 р. № 565-ХІІ [5], який встановлює засади формування й функціонування лише міліції, що є лише одним з органів внутрішніх справ. Отже, на сьогодні, в контексті забезпечення внутрішньої системності органів внутрішніх справ і їх організаційно-функціональної єдності в рамках загальної системи правоохоронних органів, постає за належне прийняття профільного Закону України «Про органи внутрішніх справ України», який би закріплював поняття і систему органів внутрішніх справ, їх компетенцію і місце в системі правоохоронних органів, організаційну структуру, а також засади організаційного, фінансового, матеріально-технічного й кадрового забезпечення, у тому числі гарантії діяльності та заходи відповідальності.

Крім цього, виходячи з Положення про Комітет з питань реформування

правоохоронних органів від 06.04.2012 р. [6], можна виокремити ще й такі напрямки вдосконалення організації та діяльності ОВС України як усунення дублювання повноважень, чітке визначення та розмежування компетенції. Відтак, варто приєднатися до пропозицій вчених, що наголошують на подоланні паралелізму в роботі органів внутрішніх справ, усуненні випадків дублювання завдань і напрямів діяльності [3; 7], а в результаті цього – також й оптимізації чисельності ОВС України.

Таким чином, пріоритетними напрямками розвитку системи органів внутрішніх справ маємо назвати: реформування організаційної структури ОВС України; вдосконалення кадрового забезпечення; встановлення партнерських відносин ОВС України та громадськості; забезпечення гласності, відкритості та прозорості діяльності органів внутрішніх справ; інтенсифікація проведення профілактичної роботи; усунення дублювання повноважень; а також прийняття профільного Закону України «Про органи внутрішніх справ України».

Література

1. Програма діяльності Кабінету Міністрів України «Назустріч людям» : від 04.02.2005 р. // Офіційний вісник України. – 2005. – № 6. – Ст. 348.

2. Бондаренко І. В. Органи внутрішніх справ в системах правоохоронних органів України, Російської Федерації та інших зарубіжних країн: теоретичні аспекти : автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / І. В. Бондаренко ; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2004. – 24 с.

3. Синявська О. Ю. Реформування органів внутрішніх справ та його вплив на забезпечення життєдіяльності персоналу ОВС / Синявська О. Ю. // Держава та регіони. Серія: Право. – 2010. – № 2. – С. 31-36.

4. Зозуля І. В. Стан і шляхи реформування системи МВС України: тези до сучасного моменту / І. В. Зозуля // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 344-357 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12zivdcm.pdf>.

5. Про міліцію : Закон України від 20.12.1990 р., № 565-XII // ВВР Української РСР. – 1991. – № 4. – Ст. 20.

6. Про Комітет з питань реформування правоохоронних органів : Указ Президента України від 06.04.2012 р., № 252/2012 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 28. – Ст. 1046.

7. Бандурка О. М. Деякі концептуальні проблеми реформування правоохоронної системи України / Бандурка Олександр Маркович, Зозуля Ігор Вікторович // Наше право. – 2008. – № 4. – Ч. 1. – С. 32-36.

Андрій Андрійович Стародубцев,**радник ректора Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України, кандидат юридичних наук**

ПОНЯТТЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПІДРОЗДІЛІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Особливості правового статусу органів державної влади, які виконують державні функції та завдання, обумовлюють й особливий характер правовідносин громадян, які проходять в них службу. Це повною мірою стосується і працівників органів внутрішніх справ, на яких покладено виконання таких правоохоронних завдань, як охорона та захист прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, охорона громадського порядку і забезпечення громадської безпеки, боротьба з правопорушеннями тощо. Служба в органах внутрішніх справ передбачає ряд специфічних вимог, які отримали законодавче закріплення.

У Великому енциклопедичному словнику правовий статус визначено як встановлене нормами права положення його суб'єктів, сукупність їх прав і обов'язків. У перекладі з латинської мови «status» – означає становище, положення. Ось чому у визначенні правового статусу державних органів багато авторів ототожнюють його з поняттям правове становище, правове положення. Отже, слово «статус» в перекладі з латинського означає положення, стан чого-небудь або будь-кого: «статус людини», «статус особи», «статус громадянина», «статус органу» тощо. Найбільш близьке до сучасного розуміння поняття статус було введено в науковий лексикон на початку ХХ-го ст. прихильниками теорії особистості: американськими соціологами та соціальними психологами Р. Лінтоном, Я. Морено, Т. Парсонсом. Така потреба була викликана необхідністю опису соціальної структури суспільства. Істотний внесок в розвиток теорії правового статусу зробили такі радянські юристи як С.С. Алексєєв, Д.Н. Бахрах, М.В. Вітрук, В.М. Горшеньов, Н.І. Матузов, В.М. Манохін, В.В. Малько, В.В. Молдован, Ф.Ф. Мелашенко П.Є. Ніколов, В.І. Новосьолов, Р.С. Павловський та ін.

Аналіз підходів вчених щодо визначення понять «правовий статус» та «правове положення» надає змогу зробити висновок, що на сьогодні відсутня єдина думка науковців щодо їх розуміння. Так, одні автори поняття «правовий статус» і «правове положення» вважають синонімами, тому спроби використати ці терміни як такі, що відрізняються за змістом і значенням, будуть необґрунтовані, не дивлячись на те, що громадянин може виступати у різних якостях, а також незважаючи на необхідність термінологічного відображення цих особливостей. На думку інших вчених, поняття «правовий статус» поки що не знайшло чіткого визначення у літературі. Тому вони вважають, що потрібно виділити цей термін для загальної характеристики становища організації в суспільстві, оскільки термін «правове положення»

переважно застосовується для характеристики організації у визначеному колі суспільних відносин.

В науковій літературі, поняття «правове положення» застосовується як у широкому, так і у вузькому значенні. У широкому розумінні до нього включають поняття «правовий статус громадянина», «правовий статус іноземця», «правовий статус апарату» тощо. У вузькому розумінні його використовують для характеристики становища конкретної особи в даний момент. На нашу думку, категорії «правове положення» та «правовий статус» є синонімами, оскільки означають одне і теж. Більше того, аналіз наукової літератури з цих питань надав змогу зробити висновок про те, що як у поняття «правовий статус», так і в поняття «правове положення» вчені вкладають однаковий зміст.

Дискусія вчених щодо визначення елементів правового статусу державних органів породила дві проблеми: перша – це визначення самого поняття «елемент»; друга – встановлення всіх елементів, які входять до складу правового статусу державного органу, зокрема підрозділів органів внутрішніх справ. Так, елемент (від латинської *elementum* – первісна речовина) – складова будь-чого цілого. Елемент трактується також як поняття об'єкта, що входить до складу визначеної системи і розглядається у її межах як неподільний. Приймаючи до уваги вищенаведене, під елементами правового статусу слід розуміти його складові. Такі елементи (частини) в сукупності складають необхідно повну змістовну юридичну характеристику суб'єкта.

Видається доцільним наголосити на тому, що на нашу думку, конституційний статус і правовий статус багато в чому подібні, але не ідентичні. Адже правовий статус охоплюється нормами Конституції лише частково, тобто конституційний статус значно вужчий ніж правовий і є лише його частиною. Існують норми поточного законодавства, які в значній мірі доповнюють і розширюють поняття конституційного статусу, і в сукупності з нормами Конституції утворюють правовий статус. Як відзначає Д.Н. Бахрах, утворення, структура і порядок діяльності органів виконавчої влади в основному регламентується нормами адміністративного права. На підставі цього вчений робить висновок про існування адміністративно-правового статусу. Адміністративно-правовий статус складається з трьох блоків: 1) цільового, який визначає норми про цілі, задачі і функції та принципи діяльності; 2) організаційно-структурний, який складається з правових приписів, що регламентують порядок утворення, реорганізацію, ліквідацію органу, його структуру, лінійну і функціональну підпорядкованість; 3) компетенцію, як сукупності владних повноважень і підвідомчості.

Приймаючи до уваги вище приведений підхід, можна з впевненістю сказати, що існує велика кількість різновидностей правового статусу підрозділів органів внутрішніх справ. Наприклад, правові норми, які регулюють відносини влади та підпорядкування (субординаційні відносини) визначають адміністративно-правовий статус підрозділів органів внутрішніх справ. Правові норми, які регулюють фінансове забезпечення діяльності підрозділів органів внутрішніх справ визначають їх фінансово-правовий статус. Ре-

гулювання їхньої участі у здійсненні кримінального судочинства, зокрема підслідності визначає кримінально-процесуальний статус. Тобто у формуванні правового статусу підрозділів органів внутрішніх справ приймає участь не тільки адміністративне, але й цивільне, фінансове, трудове та інше законодавство. Таким чином, можна зробити висновок, що з визначенням правового статусу тісно пов'язаний інститут правового регулювання. Адже саме через правове регулювання відбувається юридичне оформлення правового статусу державних органів, надається їхньому існуванню правове забарвлення. В теоретичному розумінні відсутній єдиний підхід серед науковців у визначенні правового статусу, а існуюча багатоманітність поглядів в основному зводиться до визначення його елементів. На нашу думку, основу правового статусу підрозділів органів внутрішніх справ складають: завдання, функції, повноваження (обов'язки та права), відповідальність.

**ДО ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ
В СФЕРІ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ**

На початку 90-х років ХХ століття в Україні відбулися серйозні перетворення в економіко-правовому забезпеченні підприємницької діяльності, реформування власності та перехід до ринкових відносин. В цей час в Україні розпочалось формування національної фінансової системи і розвиток фінансового контролю та його методів з урахуванням досвіду інших держав в цій царині.

Заслуговує на увагу діяльність у сфері податкового контролю Федеративної Республіки Німеччини. Її податкова система характеризується значним тиском на платників податків та особливою суворістю покарань за порушення податкового законодавства. Організація діяльності та укомплектованість податкової служби ФРН може слугувати взірцем для інших країн. Однак, спеціальне податкове відомство в Німеччині не існує. Функції податкової служби виконують федеральне і земельні відомства по фінансах, відповідно підпорядковані федеральному й земельному міністерствам фінансів. У кожній федеральній землі, крім того, є так звана Верховна фінансова дирекція, підпорядкована одночасно і федеральному, і земельному міністерствам фінансів. Верховній фінансовій дирекції безпосередньо підпорядковані податкові інспекції і митні органи. Крім того, у ФРН існує інститут податкових консультантів. Вони не числяться працівниками міністерства фінансів, але останнє видає їм ліцензію на право надання платних консультацій платникам податків, адже податкове законодавство Німеччини доволі складне.

Облік платників податків у ФРН здійснюється спеціальний підрозділ податкової інспекції. Вона є головним функціональним і найбільш масовим структурним підрозділом податкової служби ФРН. Інспекція розділена на відділи за видовими ознаками податків. Оціночний відділ виконує функції по оцінці майна, земельних ділянок, сільськогосподарських угідь, що необхідно, зокрема, при розрахунку податку зі спадщини. Крім того, є підрозділи відстрочки платежів, реєстрації платників ПДВ, перевірки підприємств, електронної обробки податкової інформації та автоматизованої системи контролю платників податків. До складу податкової інспекції входить також фінансова каса з штатом так званих конфіскаторів. У великих інспекціях існують відділи оподаткування юридичних осіб, слідчі та розшукові відділи [1].

Аналіз діяльності податкових органів Німеччини дозволяє дійти висновку, що накопичений ними позитивний досвід може бути використаний в Україні для вдосконалення законодавства і практичної діяльності органів фінансового (податкового) контролю з виявлення і припинення правопорушень, пов'язаних з ухиленням від сплати податків.

Отже, в розвинутих країнах Європи давно вирішена проблема реєстрації

та обліку платників податків, при чому, вона повністю автоматизована. Кожна юридична і фізична особа має свій ідентифікаційний номер, що дозволяє здійснювати контроль за правильністю обчислення і достовірністю інформації кожного учасника господарських операцій.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновки, що облік є однією з умов ефективного здійснення фінансово-контрольної діяльності, шляхом забезпечення її відповідною інформацією. Облік як метод фінансового контролю здійснюється в процесі проведення попереднього контролю.

Вивчення та використання досвіду контрольної діяльності в податкових системах розвинених країн може справити значний вплив на удосконалення організації застосування контрольних методів в фінансовій системі України. Уявляється позитивним досвід проведення зарубіжними податковими органами роз'яснювальної роботи серед населення, щодо ознайомлення та роз'яснення положень податкового законодавства, а також здійснення допомоги по заповненню податкової документації. Крім того, вважаємо, що діяльність контролюючих органів повинна бути спрямована на виконання завдання, щодо добровільної сплати податків та інших обов'язкових платежів, а отже знизить рівень приховання доходів та ухилення від сплати податків і зборів.

Література

1. Андрущенко В. Л., Данілов О. Д. Податкові системи зарубіжних країн: [навчальний посібник] [Електронний ресурс] / В. Л. Андрущенко, О. Д. Данілов – К. : Комп'ютер прес, 2004. – 300 с. – Режим доступу: <http://uchebnik-ekonomika.com/nalogooblojenie-nalogi/podatkovyi-sistemi-zarubijnih.html>

ОСОБЛИВОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЯК КОЛЕКТИВНИХ СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Вищий навчальний заклад є основним елементом системи вищої професійної освіти, що передбачає особливий підхід до розгляду його сутності та особливостей, перш за все, саме в адміністративній сфері. Наразі у законодавстві України не існує чіткої правової концепції визначення вищих навчальних закладів як суб'єктів адміністративного права, відсутня й належна увага науковців до аналізу їх головних характеристик. При цьому існуючі у наукових дослідженнях визначення ВНЗ обмежуються лише нормативним формулюванням і не відбивають сутнісних властивостей вищих навчальних закладів саме як колективних суб'єктів адміністративного права.

Законодавче поняття «вищий навчальний заклад» закріплюється у ст.1 Законі України «Про вищу освіту», де ВНЗ визначається як освітній, освітньо-науковий заклад, що заснований і діє відповідно до законодавства про освіту, реалізує відповідно до наданої ліцензії освітньо-професійні програми вищої освіти за певними освітніми та освітньо-кваліфікаційними рівнями, забезпечує навчання, виховання та професійну підготовку осіб відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимог у галузі вищої освіти, а також здійснює наукову та науково-технічну діяльність. Чинне законодавство визначає ВНЗ, незалежно від форми власності, через умови здійснення ним освітньої діяльності, закріплюючи при цьому положення, відповідно до якого вищий навчальний заклад є юридичною особою (ст.23).

З наведеного легального визначення вищого навчального закладу випливають такі його основні ознаки: ВНЗ є юридичною особою; засновується та діє на підставі законодавства про освіту; реалізує освітньо-професійні програми вищої освіти; здійснює освітню діяльність на підставі ліцензії. Дане визначення та похідні від нього ознаки викликають певні зауваження. По-перше, існує визначення ВНЗ не в повній мірі відбиває його сутність як колективного суб'єкта адміністративного права. Так, ВНЗ визначається, насамперед, як юридична особа. Відповідно, у процесі створення та здійснення своєї діяльності він, у першу чергу, підпадає під вплив норм цивільного законодавства. По-друге, у понятті ВНЗ не можна не враховувати усе його цільове призначення, адже вищі навчальні заклади не обмежуються лише реалізацією освітніх програм, а й мають такі напрями дії, як дослідницька діяльність, кадрова підготовка за програмами післявузівської професійної освіти, перепідготовка та ін. По-третє, у наведеному визначенні необґрунтовано звужена законодавча база, адже реально вищий навчальний заклад діє не лише на підставі законодавства про освіту, але й на підставі цілої низки інших нормативних актів. Більшість дослідників також відзначають не зо-

всім коректне визначення приватного ВНЗ через його підпорядкованість власникові, на відміну від підпорядкованості державних вищих навчальних закладів відповідним органам влади. Так, В. Астахов підкреслює, що приватний ВНЗ також є підлеглим останньому в питаннях надання освітніх послуг відповідно до державних освітніх стандартів, тому приватні ВНЗ є «недержавними» лише у засновницькому аспекті. Що ж стосується здійснення національної освітньої політики, то тут усі ВНЗ мають державну, публічну основу. Таким чином, існуюче законодавче визначення вищого навчального закладу не повністю відображає його сутність як колективного суб'єкта адміністративного права, не дозволяє чітко окреслити зміст, з'ясувати специфіку та особливості, які відрізняють його від інших закладів освіти. Більш повне визначення ВНЗ можливе на підставі встановлення особливих видових ознак, а також розгляду його організаційно-правових форм шляхом аналізу поняття «навчальний заклад» у співвідношенні із поняттями «організація» та «установа».

Звертаючись до питання термінології законодавства про освіту, слід відзначити, що в Законах «Про освіту», «Про вищу освіту», Положенні про державний вищий заклад освіти та інших нормативно-правових актах застосовуються терміни «заклад освіти» та «навчальний заклад», проте їх зміст у даних документах не розкривається. Зауважимо, що поняття «заклад освіти» використовується у тексті Конвенції Ради Європи «Про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні», де ВНЗ визначається саме як вищий заклад освіти, що надає вищу освіту і визнається державою як такий, що належить до її системи вищої освіти. Нормативне визначення поняття «заклад» міститься у Державному класифікаторі «Класифікація організаційно-правових форм господарювання», який тлумачить зміст поняття «заклад» через більш широке поняття «організація»: «організація (установа, заклад) – це організаційна структура, створена однією або кількома особами, які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна». Навчальний заклад у довідковій літературі визначається як установа, що безпосередньо реалізує державну політику в галузі освіти, професійної, наукової, загальнокультурної підготовки та виховання громадян, створює умови та задовольняє потреби особи у здобутті освіти. Класифікацією організаційно-правових форм господарювання Державного класифікатора України щодо навчальних закладів встановлено організаційно-правові форми «державна організація (установа, заклад)», «комунальна організація (установа, заклад)» та «приватна організація (установа, заклад)». Отже ВНЗ розглядається як державна, комунальна або приватна установа, що виконує властиві їй завдання, пов'язані з освітньою діяльністю.

В адміністративному праві установи розглядаються як колективні суб'єкти, які мають права юридичної особи та виконують соціально-культурні та адміністративно-політичні функції. Головна їх мета – створення соціальних цінностей. Вищі навчальні заклади, що діють як суб'єкти, які здійснюють освітні функції, мають соціальну спрямованість та являють со-

бою установи соціально-культурної сфери. Реалізуючи соціально-культурні функції, вони задовольняють суспільні потреби в освіті відповідного рівня, і можуть бути визначені як освітні установи. На відміну від інших освітніх установ, ВНЗ реалізують програми вищої професійної освіти.

С. Ківалов та Л. Біла відзначають, що оскільки саме через діяльність установ держава здійснює свої функції та завдання, їх правосуб'єктність виявляється, в першу чергу, у взаємовідносинах із державними органами. Вищі навчальні заклади як установи також виявляють свої адміністративно-правові характеристики невідповідної юридичної особи через взаємодію з різними державними органами і структурами, пов'язаними із функціонуванням установ. В цілому для відносин органів виконавчої влади з установами, в тому числі й вищої професійної освіти усіх форм власності, характерне те, що на законодавчому рівні встановлюються основи таких взаємовідносин: порядок здійснення державної реєстрації, ліцензування діяльності, здійснення оперативного та бухгалтерського обліку; ведення статистичної звітності та ін.

Особливості вищого навчального закладу як суб'єкту адміністративного права визначаються й природою його засновника. Його статус визначає об'єм та характер адміністративно-правових відносин, в яких бере участь конкретний вищий навчальний заклад. Засновниками ВНЗ в Україні мають право виступати як державні (комунальні) органи, так і приватні суб'єкти.

Розглянуті основні особливості вищого навчального закладу як суб'єкта адміністративно-правових відносин дають підстави уточнити існуюче визначення, виділивши такі специфічні ознаки ВНЗ:

Вищий навчальний заклад є найважливішою складовою системи освіти. ВНЗ може розглядатись в системі управління вищою професійною освітою як суб'єкт, так і як об'єкт управлінського впливу.

Вищий навчальний заклад визначається як юридична особа. Створення та діяльність ВНЗ здійснюється як на підставі цивільного законодавства, так і з урахуванням особливостей, визначених адміністративним законодавством та законодавством про освіту.

ВНЗ має організаційно-правову форму установи, яка є найбільш прийнятною для діяльності невідповідної юридичної особи, що діє в соціально-культурній сфері та має відповідну соціальну мету – надання освітніх послуг населенню. Дана форма є єдиною як для державних (комунальних) закладів, так і для приватних вищих навчальних закладів.

ВНЗ має специфічну компетенцію, що визначається встановленими державою цілями та завданнями. Діяльність вищого навчального закладу спрямована на надання освітніх послуг, пов'язаних із реалізацією відповідно до наданої ліцензії освітньо-професійних програм вищої освіти за певними освітніми та освітньо-кваліфікаційними рівнями, а також здійсненням науково-технічної та науково-дослідної роботи, виконанням програм підготовки і підготовки кадрів та ін.

ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ПОРУШЕННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Право громадянина на пенсійне забезпечення, гарантується Конституцією України, Законами України «Про пенсійне забезпечення», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та іншими нормативно-правовими актами. Задля того, щоб дане право та його гарантії не були звичайною фікцією, тобто пустими словами, що існують лише на папері, держава зобов'язана створити відповідний правовий механізм, який забезпечуватиме їх реальну реалізацію. Серед інших елементів цього механізму важлива роль, належить адміністративній відповідальності за вчинення правопорушень у сфері пенсійного законодавства.

Єдиною та виключною підставою для застосування до суб'єкта адміністративної відповідальності є скоєння ним адміністративного порушення у тій чи іншій сфері суспільного життя, зокрема у сфері пенсійного законодавства. У свою чергу вчинок, дія, поведінка суб'єкта можуть бути розцінені як адміністративний проступок, якщо вони мають склад правопорушення, який являє собою встановлену правом сукупність ознак (елементів), за наявності яких суспільно шкідливе діяння може розглядатися як адміністративне правопорушення (делікт) [1, с.94]. До об'єктивних ознак правопорушення належать об'єкт та об'єктивну сторону адміністративного проступку.

Об'єкт – це одна із ключових, фундаментальних філософських категорій яка означає будь-яке щось або хтось, що протистоїть суб'єкту, і на яке спрямована його розумова (мислення) та (або) фізична (поведінка, дії, вчинки) активність.

Правопорушення, як негативна форма людської поведінки, також має свій об'єкт, тобто певне щось, на що вона здійснює шкідливий вплив. Таким об'єктом виступає те, заради чого право взагалі існує, те, для чого потрібні норми об'єктивного права та завдяки чому реалізуються суб'єктивні можливості – це суспільні відносини та соціальні цінності.

Саме суспільні відносини та соціальні цінності утворюють ту систему, в межах якої існують та взаємодіють між собою суб'єкти, їх групи, в які реалізуються їх можливості, свободи, інтереси, прагнення, бажання. І чим стабільніша та надійніша ця систем взаємин, тим краща якість життя її учасників. Тому обов'язок держави усіяко, за допомогою різних методів і засобів (інструментів), зокрема права, сприяти захисту та всебічному розвитку існуючі у ній системи суспільних відносин. Вчиняючи ж правопорушення особа самовільно виходить за встановлені у конкретному суспільстві загальнообов'язкові правила (межі) поведінки, чим здійснює шкідливий, деструктивний, дезорганізуючий вплив на діючу систему взаємовідносин і взаємозв'язків, тим самим порушуючи її збалансованість, гармонійність і перешкоджаючи її нормальному розвитку.

У юридичній літературі як правило виокремлюють загальний, родовий та безпосередній об'єкти адміністративного правопорушення [2, с.224]. Деякі правники доповнюють це перелік ще й видовим об'єктом, який розміщують між родовим та безпосереднім об'єктами [1, с.94];

Загальний об'єкт, має найвищий ступінь узагальнення, його практичне значення полягає у тому, що він вказує на що ж власне посягає правопорушення, у чому його небезпека та шкідливий характер. Тобто загальний об'єкт включає у себе весь обсяг суспільних відносин, які охороняються адміністративним правом. У той же час загальний об'єкт не надає чіткого уявлення про спрямованість адміністративного проступку, адже суспільні відносини надзвичайно різноманітні і протизаконна поведінка може посягати на будь-які з них. Саме з метою конкретизації цього питання, тобто для уточнення того, які ж саме суспільні відносини є об'єктом впливу певного протизаконного вчинку застосовують такі категорії як родовий (інколи видовий) та безпосередній об'єкт адміністративного правопорушення. Перший із них – родовий об'єкт – це група однорідних суспільних відносин, що характеризуються наявністю певних суттєвих спільних ознак. Другий, тобто безпосередній об'єкт – це конкретні відносини, яким завдано шкоди певним проступком і які охороняються відповідною адміністративно-правовою нормою [3, с.433]. Як правило родовий об'єкт відображається у назві відповідної глави КпАП, а безпосередній міститься у його конкретній статті. Що стосується видового об'єкта, то він, як ми вже відзначали вище по тексту, займає проміжну ланку між родовим та безпосереднім об'єктами та являє собою певну відокремлену групу суспільних відносин у межах родового об'єкта, які є спільними (загальними) для декількох адміністративних проступків.

Так аналіз діючого пенсійного законодавства України дозволяє зробити висновок, що родовим об'єктом адміністративних порушень тут є суспільні відносини у галузі державного управління сферою соціальних послуг, фінансів і підприємницької діяльності. Родовий об'єкт правопорушення включає хоча і обмежено, проте все ж такі досить просторе коло суспільних відносин. Тому доречно виокремити також видовий об'єкт, який складається із суспільних відносин у сфері державного пенсійного забезпечення.

Щодо безпосереднього об'єкту порушення пенсійного законодавства, то до його складають ті суспільні відносини у сфері загальнообов'язкового державне пенсійного страхування, що визначають порядок проведення окремих процедур у ній, як то: здійснення операцій з пенсійними коштами, нарахування, сплату та веденням обліку внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, складання та подання звітності, проведення державних перевірок цій сфері. Зауважимо, що від безпосереднього об'єкту правопорушення слід відрізнити його предмет, який, є не суспільними відносинами, а частиною матеріального світу, тобто предметом у матеріальному сенсі. Так, наприклад, предметом адміністративного проступку у сфері пенсійного законодавства може бути звітність щодо єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, яку подано до органів Пенсійного фонду України не за встановленою формою.

Наступною об'єктивною ознакою порушення пенсійного законодавства є його об'єктивна сторона. Вона являє собою сукупність, визначених адміністративним законодавством ознак, що відображають (характеризують) зовнішню сторону адміністративного делікту.

Об'єктивна сторона адміністративного проступку у сфері пенсійного законодавства може виражатися у двох формах: у вигляді вчинення особою про-

типравних активних дій (наприклад, приховування (заниження) суми заробітної плати (виплат, доходу), на яку нараховуються страхові внески; порушення встановленого порядку нарахування, обчислення та строків сплати страхових внесків та ін.); або у вигляді бездіяльності – пасивної форми протиправної поведінки, яка полягає у тому, що особа навмисно чи з необережності не виконує належні їй обов'язки, що були покладених на неї відповідними нормативними актами (наприклад, неподання відомостей про обставини, що спричиняють зміни юридичного статусу страхувальника, порядку сплати ним страхових внесків; неподання, за встановленою формою звітності щодо страхових внесків, коштів Пенсійного фонду і Накопичувального фонду та ін.).

Слід відзначити, що діяння (бездіяльність) та його протиправний характер – це основна (ключова) та невід'ємна ознака об'єктивної сторони правопорушення. Існують також факультативні ознаки адміністративного проступку, зокрема – це шкідливі наслідки протиправного діяння (бездіяльності); причинний зв'язок між цим діянням та шкідливими наслідками; час, місце, умови, способи, знаряддя, засоби скоєння адміністративного проступку. Факультативні ознаки, на відміну від обов'язкової (діяння чи бездіяльність), не впливають на визнання вчинку протиправним або навпаки – таким, що відповідає вимогам законодавства. Однак факультативні ознаки можуть та повинні бути враховані суб'єктом, який розглядатиме справу про адміністративне правопорушення, при призначенні винній особі виду та міри покарання. У деяких випадках, одна чи декілька із вищезазначених факультативних ознак можуть бути передбачені гіпотезою статті Кодексу про адміністративні правопорушення України або іншого законодавчого акту, як обов'язкова умова визнання поведінки особи протиправною.

Порушення пенсійного законодавства мають формальний характер, тому для визнання дій у цій сфері протиправними достатньо факту їх вчинення (або не вчинення, при протизаконній бездіяльності), настання ж шкідливих наслідків не є обов'язковим. Втім, як ми вже відзначали, розмір шкідливих наслідків, умови вчинення адміністративного проступку та інші його факультативні ознаки можуть бути враховані під час розгляду справи про адміністративне порушення пенсійного законодавства, уповноваженим на те суб'єктом.

Притягнення особи до адміністративної відповідальності за порушення пенсійного законодавства є дуже важливим та відповідальним моментом державної діяльності, оскільки вона пов'язана із застосуванням до суб'єкта заходів державно-владного примусу та спричиняє настання для нього певних негативних наслідків (позбавлень). Все це вимагає від компетентних суб'єктів підходити до процедури дослідження об'єктивних ознак адміністративного правопорушення з високою професійністю та надзвичайною ретельністю.

Література:

Павлов Д. М. Адміністративне право : Загальна частина : Конспект лекцій. — К.: МАУП, 2007. — 136 с.

Административное право Украины: Учебник / Под общей ред. С.В. Кивалова. — Х.: «Одиссей», 2004. — 880 с.

Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: У двох томах: Том 1. Загальна частина / Рсд. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). — К.: Видавництво «Юридична думка», 2004. - 584 с.

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ МІСЦЕВИХ
ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ З ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ**

Одним з важливих напрямів будівництва демократичної держави, утвердження громадянського суспільства є становлення і розвиток системи державного управління та місцевого самоврядування. Сьогодні в Україні саме на органи державної влади та місцевого самоврядування покладається відповідальність за збалансований розвиток території в цілому та кожної галузі виробництва окремо, тому актуальним залишається розмежування повноважень між ними.

Органи місцевого самоврядування, хоча і не входять до системи виконавчої влади, але беруть участь у формуванні та втіленні в життя державно-управлінських відносин. Відповідно до закону “Про місцеве самоврядування в Україні” їм можуть надаватися окремі повноваження органів виконавчої влади, у реалізації яких вони підзвітні й підконтрольні державним установам. Крім того вони здійснюють управління підприємствами й організаціями, що перебувають у комунальній власності територіальних громад, через них окрема людина виявляє себе як джерело влади, об’єкт регулювання, замовник кількості та якості послуг [5, с.17].

Роль органів місцевого самоврядування є подвійною: з одного боку, як і органи державної влади, вони виконують контрольню-наглядові функції, а з іншого як базова ланка управління на рівні окремих адміністративних одиниць – безпосередньо задовольняють потреби громадян. Це породжує певні проблеми в організації та функціонуванні органів влади територіального рівня, які відбиваються на результативності й ефективності їх роботи.

Одна з них виявляється у протиріччях між компетенцією і повноваженнями місцевих органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, які внаслідок неузгодженості законів, що регулюють їх діяльність [1; 2], неможливо розділити, що призводить до виникнення конфліктів між органами управління.

Забезпечення оптимальної взаємодії місцевих органів державної виконавчої влади з органами місцевого самоврядування є одним з пріоритетних напрямів розвитку публічної влади на місцях, воно має істотне значення для ефективного вирішення проблем на обласному та районному рівнях.

Органи виконавчої влади обласного й районного рівнів та органи місцевого самоврядування виконують функцію управління на регіональному рівні в Україні, для ефективного здійснення якої необхідна їхня взаємна підтримка, погодженість і єдина спрямованість дій. Тільки в цих умовах можливе демократичне управління територією. Таким чином, під взаємодією місцевих органів державної виконавчої влади з органами місцевого само-

врядування ми розуміємо визначену та регламентовану законодавством діяльність самостійних органів публічної влади, що спрямована на взаємну підтримку, кооперацію зусиль по узгодженому, дійовому й ефективному управлінню.

Суттєвою складовою процесу державотворення в Україні є поєднання централізації та децентралізації влади, в результаті чого в адміністративно-територіальних одиницях поєднується державне управління і місцеве самоврядування. Одночасне функціонування двох підсистем публічної влади в межах одних і тих же адміністративно-територіальних одиниць породжує необхідність такої взаємодії, яка б унеможливила конфлікти чи протистояння між ними. З метою підвищення ефективності й дієвості місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування їх функції та повноваження мають бути чітко розмежовані, а організаційно-правові зв'язки триматися на міцній науковій основі.

Багатовекторність проблеми розмежування функцій та повноважень вимагає додаткових наукових системних досліджень, а також внесення змін до нормативно-правових актів. Це передусім стосується законів України "Про місцеве самоврядування" та "Про місцеві державні адміністрації", в тому числі і в питаннях виникнення суперечок між суб'єктами місцевої влади. Науковцями розглядаються різні засоби вирішення таких спорів. В. Карнаух пропонує їх розв'язувати шляхом укладання договорів та угод про спільну діяльність у різних сферах життя, які можуть конкретизувати відповідно до закону їхні взаємні права та обов'язки [4]. Практика взаємодії місцевих органів державної виконавчої влади з органами місцевого самоврядування має приклади створення спільних органів, які можна назвати координаційними, тому що деякі аспекти їхньої діяльності носять характер узгодження дій у визначених сферах (економіка, фінанси тощо) [3].

Отже, для створення ефективної системи територіальної організації влади в Україні з чітким розподілом повноважень (без дублювання) як між різними рівнями місцевих органів державної виконавчої влади, так і між різними рівнями місцевого самоврядування, було б доцільно зробити таке:

чітко визначити, які питання відносяться до сфери місцевого самоврядування, у законодавчому порядку розмежувати поняття "повноваження виконавчої влади (органу виконавчої влади)", "повноваження місцевого самоврядування". При цьому до повноважень виконавчої влади мають бути віднесені такі, наслідки виконання яких (в першу чергу – правові, організаційні та соціально-економічні) пов'язані з інтересами населення України в цілому, в той час, як наслідки виконання повноважень місцевого самоврядування спрямовані на безпосереднє забезпечення життєдіяльності територіальної громади та пов'язані з наданням громадських послуг її членам. Потребує перегляду статус базового суб'єкта місцевого самоврядування – територіальної громади;

забезпечити дотримання принципів децентралізації державного управління і субсидіарності, що передбачає формування компетенції місцевих органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування

знизу догори, тобто, починаючи з базового рівня. До відання місцевого самоврядування слід віднести всі публічні справи, які спроможна вирішувати територіальна громада та її органи місцевого самоврядування. Відповідно, до компетенції органів місцевого самоврядування більш високого територіального рівня мають бути віднесені лише ті питання, які зачіпають інтереси населення району, області в цілому або не можуть бути вирішені на первинному рівні, а до компетенції місцевих органів державної виконавчої влади включаються питання, які вимагають централізованого керівництва, виходять за межі можливостей органів місцевого самоврядування або не відповідають їх завданням та функціям. При цьому розподіл повноважень між органами місцевого самоврядування різних рівнів повинен здійснюватись таким чином, щоб, з одного боку, максимально наблизити процес прийняття рішення до громадянина, а з другого, – ці органи мають володіти організаційними, матеріальними та фінансовими ресурсами, що забезпечують обсяг та якість соціальних послуг, які надаються населенню відповідно до загальнодержавних соціальних стандартів. Повноваження районних і обласних рад доцільно визначити окремо. Ці ради повинні отримати можливість утворювати власні виконавчі органи, що в свою чергу викличе необхідність трансформації статусу місцевих державних адміністрацій і призведе до перетворення місцевих органів державної виконавчої влади загальної компетенції в контрольно-наглядові органи в системі виконавчої влади шляхом вилучення у них та передачі відповідним органам місцевого самоврядування функцій і повноважень організаційно-господарського характеру.

Запровадження всіх вищезазначених заходів дозволить значно підвищити якість діяльності як місцевих органів державної виконавчої влади, так і органів місцевого самоврядування.

Література:

1. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97 // ВВР України. – 1997. – № 24. – С. 170.
2. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квіт. 1999р. №586-XIV // Урядовий кур'єр. – 1999. – № 89. – С. 5 – 7.
3. Куйбіда В. Механізми взаємодії державної системи управління і органів місцевого самоврядування України / В. Куйбіда, Р. Фрис // Регіональна економіка. – 2003. – № 1. – С. 91 – 94.
4. Карнаух В. Принципи організації публічно-владних відносин у місцевому самоврядуванні / В. Карнаух // Політичний менеджмент. – 2005. – № 5. – С. 118 – 124.
5. Територіальне управління: проблеми, рішення, перспективи: [моногр.] / [В.В.Корженко, Г.С.Одінцова, Н.М.Мельтюхова та ін.] ; за заг. ред. проф. В.В.Корженка. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2004. – 216 с.

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НА НОВИМ КПК УКРАЇНИ**

13 квітня 2012 року Верховна Рада України прийняла новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК), який набирає чинності з 19 листопада 2012 року. У ст.ст.285-289 параграфу 2 глави 24 цього Кодексу визначений порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності. Йдеться про особу, яка має процесуальний статус підозрюваного, обвинуваченого.

Відповідно до ч.1 ст.285 КПК підозрюваний, обвинувачений звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність. У Кримінальному кодексі України передбачені наступні випадки звільнення від кримінальної відповідальності: 1) у зв'язку з дійовим каяттям (ст.45); 2) у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст.46); 3) з передачею особи на поруки (ст.47); 4) у зв'язку зі зміною обстановки (ст.48); 5) у зв'язку із закінченням строків давності (ст.49); 6) неповнолітньої особи із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ч.1ст.97); 7) неповнолітньої особи у зв'язку із закінченням строків давності (ст.106); 8) на підставі закону України про амністію (ст.86); 9) за спеціальними підставами, передбаченими у низці статей Особливої частини цього Кодексу.

У ч.ч.2, 3 ст.285 КПК зазначено, що особі, яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення та щодо якої передбачена можливість звільнення від кримінальної відповідальності у разі здійснення передбачених законом України про кримінальну відповідальність дій, роз'яснюється право на таке звільнення. Підозрюваному, обвинуваченому, який може бути звільнений від кримінальної відповідальності, повинно бути роз'яснено суть підозри чи обвинувачення, підставу звільнення від кримінальної відповідальності і право заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави. У разі, якщо підозрюваний чи обвинувачений, щодо якого передбачене звільнення від кримінальної відповідальності, заперечує проти цього, досудове розслідування проводиться в повному обсязі в загальному порядку.

У ч.ч.2, 3 ст.286 КПК зазначено, що встановивши на стадії досудового розслідування підстави для звільнення від кримінальної відповідальності та отримавши згоду підозрюваного на таке звільнення, прокурор складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування у повному обсязі надсилає його до суду. Перед направленням клопотання до суду прокурор зобов'язаний ознайомити з ним потерпілого та з'ясувати його думку щодо можливості звільнити підозрюваного від кримінальної відповідальності.

Вимоги до такого клопотання прокурора визначені у ст.287 КПК. У ньому вказуються: 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; 2) анкетні відомості підозрюваного (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство); 3) прізвище, ім'я, по батькові та займана посада прокурора; 4) виклад фактичних обставин кримінального правопорушення та його правова кваліфікація з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання підозри; 5) розмір шкоди, завдані кримінальним правопорушенням, та відомості про її відшкодування; 6) докази, які підтверджують факт вчинення особою кримінального правопорушення; 7) наявність обставин, які свідчать, що особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності, та відповідна правова підстава; 8) відомості про ознайомлення з клопотанням потерпілого та його думка стосовно можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності; 9) дата та місце складення клопотання. До клопотання прокурора повинна бути додана письмова згода особи на звільнення від кримінальної відповідальності.

Про вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності йдеться у ст.288 КПК. Розгляд клопотання прокурора здійснюється у присутності сторін кримінального провадження та потерпілого в загальному порядку, передбаченому цим Кодексом, із особливостями, встановленими даною статтею. Суд зобов'язаний з'ясувати думку потерпілого стосовно можливості звільнення підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності. Суд своєю ухвалою закриває кримінальне провадження та звільняє підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності у випадку встановлення підстав, передбачених законом України про кримінальну відповідальність. У разі встановлення судом необґрунтованості клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності суд своєю ухвалою відмовляє у його задоволенні та повертає клопотання прокурору для здійснення кримінального провадження в загальному порядку або продовжує судове провадження в загальному порядку, якщо таке клопотання надійшло після направлення обвинувального акта до суду. Ухвала суду про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності може бути оскаржена в апеляційному порядку.

На нашу думку, правова регламентація даного питання має бути іншою. Якщо на стадії досудового розслідування встановлені підстави для звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності, необхідно провести розслідування у повному обсязі. За його наслідками слідчий має скласти обвинувальний акт та після його затвердження прокурором передати до суду разом з матеріалами кримінального провадження. Тобто, питання про таке звільнення повинно вирішуватися судом щодо особи, яка перебуває у статусі обвинуваченого.

Суд не повинен своєю ухвалою закривати кримінальне провадження та звільняти обвинуваченого від кримінальної відповідальності, оскільки таке регулювання, на нашу думку, не узгоджується з ч.1 ст.62 Конституції України. У даній конституційній нормі наголошується на тому, що вину особи у

вчиненні злочину має бути доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Тому вважаємо, що питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності має вирішуватися після проведення судового розгляду у обвинувальному вирокі суду.

Список використаних джерел:

1. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации. – М.: Проспект, КНОРУС, 2009. – 224с.

2. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь. – Минск: Акад. МВД, 2001. – 332с.

3. Постановление Президиума Верховного Совета СССР от 30 марта 1989 г. «О применении статей 14 и 15 Основ уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик при расследовании и судебном рассмотрении многоэпизодных уголовных дел» // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1989. - №14. – Ст.96.

4. Наказ Генерального прокурора України №69 від 17 серпня 2012 року «Про Єдиний реєстр досудових розслідувань».

**ОСНОВНІ АСПЕКТИ ЗАГАЛЬНОЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ
ХАРАКТЕРИСТИКИ НАЙБІЛЬШ ПОШИРЕНИХ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ
ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

За дослідженням в Україні, на сьогоднішній день, механізми виявлення, та розслідування злочинів у сфері новітніх інформаційних технологій потребують подальшого дослідження, а також напрацювання нових методик їх викриття та розслідування. Слід дати визначення цій категорії злочинів.

На нашу думку, визначення поняття цієї категорії злочинів може бути наступним. Злочини у сфері інформаційних технологій – це злочини, що здійснюються особами з використанням інформаційних технологій для досягнення злочинних цілей.

В Україні та в країнах СНД, прийнято називати такі злочини кіберзлочинністю, тобто злочинами у сфері інформаційних технологій, на три великі групи: перша велика група злочинів у сфері інформаційних технологій включає в себе: злом паролів та крадіжку номерів кредитних карток та інших банківських реквізитів, тобто так званий «фішинг», який більше пов'язаний з використанням інформаційних технологій без використання мережі Інтернет; друга велика група включає в себе такі види злочинів у сфері інформаційних технологій, які тісно зв'язані з використанням мережі Інтернет: поширення шкідливих вірусів; поширення через мережу Інтернет протиправної інформації, яка збуджує міжнаціональну та міжрелігійну ворожнечу, а також матеріали порнографічного характеру чи наклепу; третю групу об'єднує найбільш небезпечні та поширені злочини проти власності, зокрема шахрайства, вчинені з використанням інформаційних технологій та мережі Інтернет. Такі шахрайства, вчиняються з використанням мережі Інтернет в якості засобу спілкування і входження в довіру до потерпілої особи, що відрізняє від входження в довіру до особи при вчиненні звичайного шахрайства без використання мережі Інтернет. Інші види шахрайств вчиняються із використанням Інтернет – аукціонів, в яких непомітно для покупця самі продавці роблять ставки, штучно створюючи уяву про участь багатьох покупців у аукціоні, щоб підняти ціну виставленого на аукціон товару. В інших видах шахрайств, продавець виставляє на огляд в мережі Інтернет лише фотографії товару, а після отримання грошей пересилку товару покупцеві не здійснює.

Злочини у сфері сучасних інформаційних технологій носять міжнародний та транснаціональний характер, а потерпілі від таких злочинів знаходяться в інших країнах. Тому для протидії таким видім злочинів особливе значення має посилення і удосконалення міжнародного співробітництва в даній сфері.

З метою запобігання злочинам вчиненим у сфері новітніх інформаційних

технологій, 23 листопада 2001 року в Будапешті була підписана Конвенція Ради Європи про протидію злочинності у сфері комп'ютерної інформації ETS № 185 [1]. Вона відкрита для підписання як державами – членами Ради Європи, так і тими державами, які не є її членами, та які брали участь у її розробці. Зокрема, її підписали навіть США і Японія. Крім того дана конвенція була ратифікована Верховною Радою України ще у 2005 році.

Ця Конвенція Ради Європи, яка неофіційно має назву про кіберзлочинність, підрозділяє злочини в кіберпросторі на чотири групи, зокрема:

1). злочини, спрямовані проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем, до яких входять: незаконний доступ (ст. 2), незаконне перехоплення (ст. 3), вплив на комп'ютерні дані (протиправне навмисне пошкодження, знищення, погіршення якості, зміна або блокування комп'ютерних даних) (ст. 4) або системи (ст. 5). Також в цю групу злочинів входить протизаконне використання спеціальних технічних пристроїв (ст. 6) - комп'ютерних програм, розроблених або адаптованих на скоєння злочинів, передбачених у ст. 2 - 5, а також комп'ютерних паролів, кодів доступу, їх аналогів, за допомогою яких може бути отриманий доступ до комп'ютерної системи в цілому або будь-якої її частини). Норми ст. 6 можуть бути застосовані тільки в тому випадку, якщо використання (поширення) спеціальних технічних пристроїв спрямовані на вчинення протиправних діянь.

2). злочини, пов'язані з використанням комп'ютерних засобів. До них відносяться підроблення та шахрайство з використанням комп'ютерних технологій (ст. ст. 7; 8). Підробка з використанням комп'ютерних технологій включає в себе зловмисні і протиправні введення, зміна, видалення або блокування комп'ютерних даних, що тягнуть за собою порушення автентичності даних, з наміром, щоб вони розглядалися або використовувалися в юридичних цілях в якості автентичних.

3). Злочини, що здійснюються засобом виробництва (з метою розповсюдження через комп'ютерну систему), надання пропозицій для користування, поширення та придбання різних видів дитячої порнографії, а також володінні дитячою порнографією, що знаходиться в пам'яті комп'ютера певної особи (ст. 9).

4). злочини, пов'язані з порушенням авторського права і суміжних прав, щодо програмного забезпечення (в законодавстві України – це ст. 176 КК України [2]).

Крім того, на початку 2002 р. був прийнятий Протокол № 1 до Конвенції про кіберзлочинність [1], який додає до переліку злочинів поширення інформації расистського, ксенофобного, та іншого характеру, яке підбурює до насильницьких дій, ненависті чи дискримінації окремої особи або групи осіб, що ґрунтується на расовій, національній, релігійної або етнічної приналежності.

У зарубіжних країнах, зокрема США, набули поширення факти шахрайств, пов'язані із продажем доменних імен Інтернет-сайтів. Для вчинення таких злочинів проводиться масова розсилка електронних повідомлень, в яких, наприклад, повідомляється про спроби невідомих осіб зареєструвати

доменні імена, схожі на адреси, котрі вже належать адресатам сайтів, і власникам сайтів пропонується зареєструвати непотрібне ім'я доменне ім'я, щоб випередити цих осіб. Враховуючи значне і швидке розповсюдження новітніх інформаційних технологій, появи вказаних видів злочинів слід очікувати і в Україні.

Згідно до Конвенції Ради Європи про злочинність у сфері комп'ютерної інформації ETS № 185 [1], кожна країна-учасниця зобов'язана створити необхідні правові умови для запобігання таким видам злочинів компетентними органам по протидії кіберзлочинності, зокрема: виїмка системних блоків комп'ютерів чи комп'ютерної системи, її частини або носіїв; виготовлення та вилучення копій комп'ютерних даних; забезпечення збереження комп'ютерних даних у повному та цілісному стані; знищення або блокування комп'ютерних даних, які знаходяться в комп'ютерній системі.

Як позитив, слід відзначити, що дана Конвенція [1], також вимагає створення необхідних правових умови для зобов'язання Інтернет-провайдерів здійснювати моніторинг інформації щодо злочинних намірів вказаного напрямку з метою запобігання вчинення злочинів у сфері високих інформаційних технологій, та сприяти в цьому правоохоронним органам.

Література:

1. Конвенція Ради Європи про злочинність у сфері комп'ютерної інформації ETS № 185, ратифіковано Верховною Радою України із застереженнями і заявами Законом N 2824-IV (2824-15) від 07.09.2005, ВВР, 2006, N 5-6, ст.71.

2. Кримінальний кодекс України за станом на 05.07.2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001.

М. В. Калашник,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри адміністративної діяльності органів внутрішніх справ Харківського національного університету внутрішніх справ

ПЕРЕБУДОВА ДІЯЛЬНОСТІ МІЛІЦІЇ В УМОВАХ ЗАСТОСУВАННЯ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Стаття присвячена розгляду проблем підвищення довіри населення до міліції в умовах застосування нових положень КПК у контексті перебудови самосвідомості працівників ОВС з метою успішного впровадження Кримінального процесуального кодексу в практику досудового розслідування та судового розгляду.

З набуттям чинності нового Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК), який покликаний удосконалити правове регулювання у сфері кримінального судочинства, забезпечити неухильне дотримання прав людини як ключову ідею всього кримінального процесу, а також реальну рівність процесуальних можливостей сторін кримінального провадження і утвердити змагальність процесу, перед правоохоронними органами держави і, в тому числі, - міліцією постають масштабні завдання щодо перебудови своєї діяльності у багатьох напрямках. «Це дуже великі зміни в системі правоохоронних органів в Україні і це вимагатиме зміни підходів, а також зміни практики», - відзначила під час візиту до України дослідниці з міжнародного правозахисного руху Amnesty International Хеза МакГілл [1].

Безсумнівно, зміни мають відбутися в структурі системи, організації роботи слідчих та оперативних співробітників МВС, підготовці та перепідготовці кадрів, оновленні таких категорій як компетенція, повноваження, права та обов'язки працівників ОВС. Проте, на нашу думку, чільне місце в успішному впровадженні нового КПК в практику досудового розслідування та судового розгляду має бути також відведено перебудові самосвідомості прокурорів, слідчих, оперативних співробітників МВС. Одним із перших кроків, який уже запроваджується в низці регіонів країни є ретельне вивчення нового КПК з послідуючою здачею екзаменів. Однак лиш одні досконалі знання нового законодавства не зможуть забезпечити зміну правової культури перш за все прокурорів, слідчих, суддів, працівників міліції і, в кінцевому результаті усього суспільства. Цей процес повинен відбуватися системно, з належним методичним та методологічним підґрунтям. Адже практично усі діючі сьогодні працівники правоохоронної системи привчені працювати в умовах Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року, за якого кримінальний процес характеризувався очевидним обвинувальним ухилом, низькою ефективністю досудових і судових процедур та їхньою надмірною забюрократизованістю. Це аж ніяк не сприяло встановленню довіри населення до ОВС, прокуратури, судів, не створювало умов для реалізації справді партнерських відносин міліції з громадянами, про що, як про одне з першочергових завдань йшлося ще від початку утворення міліції

незалежної України, і що б відповідало європейським стандартам. Адже довіра до правоохоронних органів - це один з найважливіших вимірів ефективності їх діяльності, показник рівня авторитетності та іміджу. Відштовхуючись від твердження про те, що «довіра населення до міліції визначається як сприятлива (позитивна) оціночна реакція груп населення до міліції, яка виявляється в думках, почуттях та цілеспрямованій поведінці [2, с. 333], цілком законотворчо випливає висновок, що без розбудови інституту довіри неможливі ані побудова партнерських відносин, ані взаємодія міліції з населенням і, врешті-решт, - побудова демократичного суспільства. Проблема довіри є ключовим питанням взаємовідносин влади та суспільного загалу [3, с. 139].

К. Ясперс вважав, що довіра панує в правовій державі, в державі насильства поширена всезагальна недовіра один до одного. «Довірі потрібна тверда опора, незламна основа, дещо, що настільки викликає загальну повагу, що будь-який порушник без будь-якого утруднення може бути об'явлений злочинцем і вигнаний із суспільства. Подібна незламність довіри іменується легітимністю», — писав німецький філософ. Легітимність невпинно створює необхідний порядок за допомогою довіри. Вона необхідна аби влада не вилетіла у всемогутність. Тільки при наявності легітимності існує свобода, оскільки легітимність скоує владу. Там, де зникає легітимність, знищується і свобода [4].

Новий Кримінальний процесуальний кодекс покликаний стати надійним легітимним фундаментом розбудови інституту довіри населення до міліції, інших правоохоронних органів, оскільки в його новелах закладено основу «для утвердження верховенства права і розбудови України як правової та демократичної держави, основною метою діяльності якої у сфері кримінального судочинства є не тільки покарання винного, а й забезпечення ставлення до нього як до особистості та надання такій особі якнайбільше можливостей для ефективного захисту своїх прав, свобод та інтересів» [5].

Серед безспірних позитивних положень КПК - чітке визначення випадків неможливості застосування тримання під вартою як запобіжного заходу.

З метою унеможливлення випадків отримання доказів шляхом порушення конституційних прав громадян новий КПК встановлює чіткий перелік негласних слідчих дій, а також порядок їх здійснення. При цьому передбачається, що всі негласні слідчі дії, пов'язані з обмеженням конституційних прав громадян, можуть здійснюватися при розслідуванні лише тяжких або особливо тяжких злочинів.

Крім того, більшість негласних слідчих дій можуть провадитися виключно на підставі ухвали суду за клопотанням слідчого, прокурора, в якому вони зобов'язані обґрунтувати неможливість отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб.

Ще одне нововведення - це угода зі слідством про визнання вини. В цьому аспекті слід погодитися з керівником головного управління з питань судоустрою Андрієм Портновим, який цю новелу прокоментував так: «Дійсно, в новому КПК, як і в кодексах найрозвиненіших країн світу, запроваджено угоду зі слідством. Але угода прямо заборонена, коли мо-

ва йде про злочини, в яких є потерпілі. Вона може бути розірвана в будь-який момент. Угода затверджується судом. При цьому суд зобов'язаний перевірити, чи не укладено її під впливом якихось зовнішніх чинників». Також за словами А. Портнова, після ухвалення нового КПК в правоохоронців узагалі зникає мотивація катувати людей, оскільки будь-які зізнавальні показання, дані не в суді, не можуть бути доказами вини [6].

Схожу позицію, відповідаючи на запитання кореспондента газети «Урядовий кур'єр» щодо підвищення рівня довіри населення до міліції та встановлення партнерських відносин у зв'язку з прийняттям нового КПК, висловив і один із його розробників - академік Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, генерал-полковник міліції, ректор Харківського національного університету внутрішніх справ Олександр Маркович Бандурка. Зокрема він зазначив, що «Кодексом покладено край вибиванню показань, оскільки в суді до уваги братимуться лише докази, а витягнуті «зізнання» не матимуть жодної ціни. Крім того, на терезах захисту прав і свобод громадян додалася й така істотна новація, як паритет повноважень адвоката і прокурора на стадії звинувачення. Наразі суд, прокурор і слідчий обов'язково мають розглядати клопотання, доручення та звернення адвоката. Вводиться і суд присяжних, який розглядатиме справи найбільш складні, там, де йтиметься про життя людини. З'явилися в КПК і такі запобіжні заходи, як домашній арешт, поручительство, завдаток, особисте поручительство, та обмежуються терміни перебування людини під слідством. Якщо нині люди сидять по 4,5 року без вироку, то з набуттям чинності Кодексу такого не буде. На слідство — два місяці, це по кримінальних справах, а по кримінальних проступках — місяць. Раніше, коли бракувало доказів, суд, аби врятувати справу, відправляв її на додаткове розслідування. Нині такого не буде: немає доказів — виправдальний вирок. І якщо у нас на сьогодні 0,2% таких вироків, то при застосуванні нового КПК буде 30—40%» [7, с. 17]. Стимулювати слідчих працювати ефективніше, а суддів — почати ухвалювати виправдальні вирок повинна відміна стадії додаткового розслідування, передбачена Кримінальним процесуальним кодексом.

Окрім того О. М. Бандурка наголосив, що з прийняттям Кримінального процесуального кодексу ліквідується інститут відмови в порушенні кримінальної справи і тепер будь-яке звернення до органів внутрішніх справ буде заноситися до єдиного реєстру кримінальних правопорушень, а момент такого запису дає відлік початку кримінального провадження.

В Кримінальному процесуальному кодексі реалізовано ідею розрізнення форм досудового розслідування відповідно до ступеня тяжкості кримінального правопорушення – поділ на кримінальні проступки та кримінальні злочини.

Введення поняття кримінальних проступків, якими вважаються правопорушення невеликої тяжкості, що не становлять серйозної загрози для суспільства, наприклад порушення авторського права і суміжних прав,

дрібна крадіжка, хуліганство сприятиме гуманізації кримінального процесу. Як основне покарання за здійснення кримінальних проступків передбачено штраф.

Навіть короткий огляд низки новел нового КПК свідчить про зародження нової ідеології кримінального процесу, за якої має забезпечуватися не лише невідворотність кримінального покарання, а й гарантуватися належне дотримання прав людини у кримінальному процесі, повагу до її особистості, ставлення до неї як до особи, вина якої у вчиненні злочину ще не доведена, а також повинна забезпечуватися неупередженість та об'єктивність досудового розслідування та судового розгляду. В її основу покладається реальне втілення принципів змагальності та рівності прав сторін кримінального провадження.

Безперечно, нові положення КПК сприятимуть зростанню довіри населення до правоохоронних органів і можуть стати тим надійним містком, який виведе міліцію і громадськість у площину партнерських відносин, ефективної взаємодії. Взаємодія матиме два взаємозалежні результати: перший – очікуваний результат, другий – більший рівень довіри. Якщо кількість вдалих практик співпраці між міліцією та населенням буде зростати, зростатиме, відповідно, і рівень довіри до неї, що сприятиме її переходу в узвичаєну форму. Саме коли рівень довіри між громадянами та міліцією буде належним, це сприятиме переходу від співробітництва між міліцією та громадянами до формування між ними партнерських відносин. [8, с. 72]. Тож даний аспект необхідно також враховувати під час наукового, методичного та організаційного супроводження впровадження Кримінального процесуального кодексу України.

Список використаної літератури

1. Хезер МакГілл (Heather McGill). Новий КПК допоможе розслідувати скарги на дії міліції : [Електронний ресурс] / Хезер МакГілл. – Режим доступу : <http://forum.maidan.org.ua/> Amnesty International
2. Бандурка О. М. Партнерські взаємовідносини між населенням і міліцією : підруч. / Бандурка О. М., Соболев В. О., Московец В. І. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 352 с.
3. Розвиток людського ресурсу — основа національної безпеки України / М. І. Мельник, П. М. Копка та ін. - К., 2007. - 184 с.
4. Ясперс К. Смысл и назначение истории: Пер. с нем. — М.: Политиздат, 1991. — 527 с.
5. Портнов А. Пояснювальна записка до проекту Кримінального процесуального кодексу України [Електронний ресурс]. - Офіційний портал Верховної Ради України - Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=4231
6. Новий кримінальний і процесуальний кодекс України : плюси і мінуси [Електронний ресурс] : газета Закон і бізнес. - Режим доступу : <http://zib.com.ua/ua/9199-html>
7. Галаур С. Правоохоронці мають шукати кого захистити, а не кого

покарати // Урядовий кур'єр. - № 75 (4719), від 25 квітня 2012 р. - С. 17.

8. Гаврилюк Т. Довіра до міліції як передумова та результат її ефективної діяльності // Вісник Академії управління МВС. - 2010. - № 2 (14). - С. 72-75.

9. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

10. Кримінально-процесуальний кодекс України : закон України від 28.12.1960 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.

11. Сліпченко В. І. Вплив практики Європейського суду з прав людини на формування положень нового КПК. України [Електронний ресурс] / В. І. Сліпченко. - Режим доступу: <http://www.dduvs.dp.ua/index.php?id=378>.

Статья посвящена рассмотрению проблем повышения доверия населения к милиции в условиях применения новых положений УПК в контексте реструктуризации сознания работников ОВД с целью успешного внедрения Уголовного процессуального кодекса в практику досудебного расследования и судебного рассмотрения.

This article is devoted to address the problems of increasing public confidence to militia in conditions of application of the new provisions of Criminal Procedure Code in the context of the bodies of internal affairs employees consciousness restructuring for the Criminal Procedure Code successful implementation, the practice of pre-trial investigation and trial

Ключові слова: Кримінальний процесуальний кодекс, довіра, партнерські відносини

Ключевые слова: Уголовный процессуальный кодекс, доверие, партнерские отношения

Key words: Criminal Procedure Code, confidence, partnership

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ
КРИМІНАЛІСТИКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ**

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції

(Харків, 5 жовтня 2012 р.)

Коригування: С. М. Гук, Г. Я. Ступницька, П. О. Білоус, С. В. Гончарук, Ю. І. Гекова

Комп'ютерне верстання: П. О. Білоус, С. В. Гончарук, Ю. І. Гекова

Дизайн обкладинки: А. С. Тяпкін

Формат 60x84/8. Ум.-друк. арк. 38,9. Обл.-вид. арк.45,0. Тираж 300 пр.

Зам. № 2012/16.

Видавець і виготовлювач –

Харківський національний університет внутрішніх справ,

просп. 50-річчя СРСР, 27, м. Харків, 61080.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ЛК № 3087 від 22.01.2008.